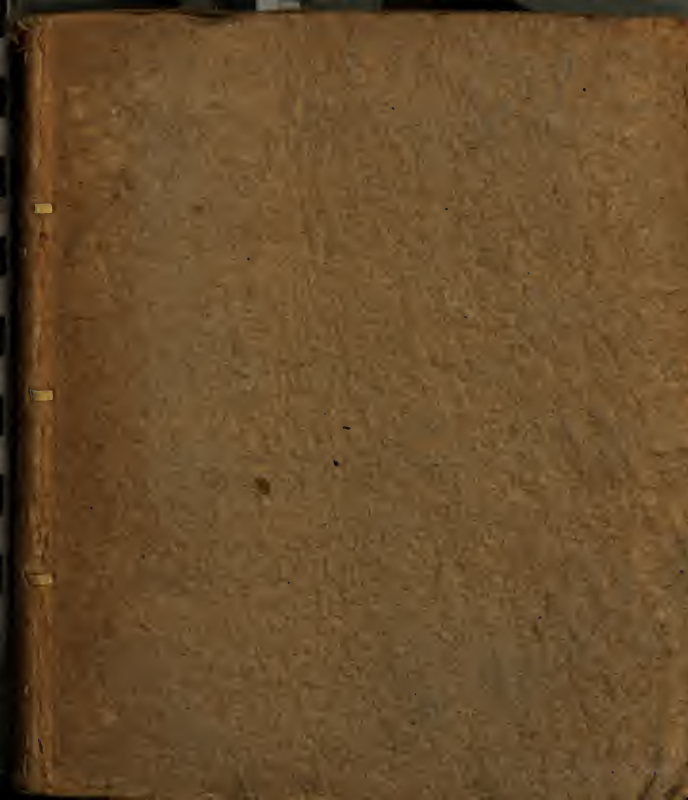

HERMANNI CONRINGII
DE
CIVILI PRVDENTIA
LIBER VNVS.

Quo Prudentiæ Politicæ, cum Universalis Philosophicæ, tum Singularis pragmaticæ, omnis Propædia acroamatice traditur.

Δεῖ πεπαιδεῦσθαι πῶς ἕκαστα ἀποδεκτέον

HELMESTADII,

CIƆ IƆ CLXII.

Typis & sumptibus HENNINGI MVLLERI Acad. Iuliæ Typographi.

Cum privilegiis perpetuis Vicariorum S.R.Imperii:

{ C₁

SVMMA PRIVILEGIORVM.

PRoximo interregno cautum est privilegiis Serenissimorum Potentissimorumque S.R.I. Vicariorum, ne quis unquam libros Hermanni Conringii cura scriptos vel editos, citra eius heredumque consensum, intra limites Vicariatuum inprimat, aut alibi impressos divendat: pœna delinquentibus dicta, amissionis omnium ejusmodi librorum, & solutionis decem marcarum auri. Prout latius definitur ipsis Privilegiorum tabulis.

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO

AUGUSTO

DUCI BRUNSVICENSIUM ET LYNEBURGENSIUM

DOMINO MEO CLEMENTISSIMO.

EA est inusitata Vitæ Tuæ, AUGUSTE Princeps, felicitas, ea diuturnitas, ut quandoquidem vix fidem inventura forte est apud poste-

ritatem, maxima ſit opera danda, quo certum ejus aliquod nunquam non ad poſteros exſtet monumentum. Annus ſcilicet vitæ jam tum agitur Tibi quartus poſt octuageſimum: quem mortalium pauciſſimi attingunt, qui attingunt autem, fere morbis & ſenio confecti non habent quod lætentur, in diſpendium potius quam augmentum felicitatis ſuperſtites. Tibi vero, AUGUSTE, (liceat repetere mea ex gratulatoria natalis Tui nuperi) corporis robur, quale ab aliquot annis. In victu nihil novi. In labore idem qui antehac vigor. Ingenium promptum. Judicium exquiſitum. Memoria non recentium minus, (quod ſenectuti inſolens) quam veterum tenaciſſima. Priſtina ſciendi omnia curioſitas: & agendi omnia, publica, privata, indefeſſa induſtria. Non alia quam antehac, in Deum pietas, erga neceſſitudi-

ſitudines caritas, humanitas erga omnes. Morum idem lepor: nihil ex ſenio tetrici aut moroſi. Eadem quæ antehac ſemper, inter negotia quamvis graviſſima, otij & recreationis vice, perpetua librorum cura: Unde & Bibliothecæ Auguſtæ dudum jam incomparabili, perpetuum incrementum. Nihil ejuſmodi temere privatæ ſortis homini contingit. In Principe mirum eſt eo magis, quo plærumque is ordo minus eſt longævus. Nemini ſcilicet majorum Tuorum, Sereniſſime DUX, hactenus id obtigit. Germaniæ Principes quotquot ſunt cedunt huic Tuæ felicitati. Num quis eorum antehac ita floruerit, haud me legere memini. Præter Maſiniſſas, Hierones, Ageſilaos, ne priſca quidem ætas dedit temere quenquam, dignum qui in contentionem venire mereatur. Taceo nunc, quæ alia Tibi pene indies eveniunt in

novæ felicitatis magnitudinem: & tamen nihil non horum etiam, θεοφιλέςατε AUGUSTE, quoties res Tuas volvo animo (nunquam autem illæ animo excidunt) me rapit in admirationem, impellitque ad benignissimo Numini agendas immortales gratias. Et vero in meæ quoque felicitatis non levi parte colloco, quod non favore duntaxat dignum Tantus Princeps me judicaveris, sed etiam cum sis sapientissimus à consilijs esse jusseris. Eapropter desidero equidem memoriam aliquam ad posteros transferre, si possim, meæ quoq; hujus fortunæ, quam Tuæ voluisti esse quasi appendicem: vereor duntaxat, ne libris meis inepte ausim illam promittere diuturnitatem. Gratulabitur scilicet aliquando hic orbis nostro ævo, de Te inusitatæ felicitatis ac doctrinæ Principe; me vero etiam æstimabit, quod Tanto Heroi potuerim

tuerim non diſplicere. Quod ſi non renueris, PRINCEPS OPTIME, hic ipſe liber, cum aliud jam nihil ad manum, tentabit, num poſſit ſperatam hanc memoriam conſervare. Etſi enim fortaſſis ipſa tractandi ratio levior ſit, argumenti tamen ea eſt bonitas, ut deſiderium aliquod ſui audeat polliceri. Si autem hæc ſpes decollet, pium affectum ſaltim haud dubito à nemine improbatum iri. Ego interim non deſinam precari Tibi, AUGUSTE Princeps, Vitam longam, Valetudinem firmam, & perpetuam Felicitatem.

Sereniſſimæ Celſitudini Tuæ

ad conſilia & obſequia

devotiſſimus

Ex Acad. Iulia
CIƆIƆC LXII.
XIV. Kal. Sept.

H. CONRINGIUS.

AD LE-

BENEVOLO LECTORI

S. P. D.

NVllius voluminis atque hujus morosa mihi & plena tædij conscriptio fuit hactenus. Annus videlicet undecimus hodie agitur, quum prioribus capitibus septem typis justo calore editis, ad alia plane abreptus sum. Neque integro quadriennio reverti ad hasce curas licuit. Illo autem elapso, cœpi quidem iterum horis succisivis isti operi manum admovere, simul vero octavum & nonum caput fuit additum, coactus denuo fui calamum ponere. Triennio post ad intermissa reversum eadem excepit fortuna. Vbi enim decimum undecimum atque duodecimum caput absolvissem, præter omnem exspectationem, tertia vice negotia complura alia ita me occupaverunt, ut non semel (fateor) constituerim, nunquam telam illam, nescio quî infelicem, pertexere. Et vero cum meus scribendi mos fere sit extemporaneus, paulatim excidebant animo quæ subinde meditatus fueram, τὰ πε(ρι)παιδευτικὰ, nec patiebantur quamplurimæ enascentes subinde occupationes talia quidem in memoriam revocare, quæ ab ipsomet rerum actu remotiora sunt. Nec tamen unquam abjicere prorsus consilium permisit, partim typographus jus aliquod su-

ssurgens, partim probe mihi nota magna utilitas Philosophiæ civilis rectius solito impostern mexcolendæ, partim denique perpetua flagitatio, cum acri insectatione interdum conjuncta, multorum præstantium virorum, quorum in manus plagulæ editæ pervenerant. Ità quartùm, superiore tamen, maxime autem hoc demum anno, ad abruptam sæpius operam aggressus, ægre illam denique inter plurimos labores absolvi. Vtinam verò non fallat desiderium opus jam editum! Vereor equidem ne exspectaverint nonnulli ipsammet Politicam scientiam, dolituri jam pro thesauro quod ajunt oblatum sibi carbonem. Non dubito, fore qui ægre laturi sint, ea prolixitate, atque illo studio actum esse de argumento fortasse ponderis reapse non adeo magni, nec adeo necessarij, imò nullius singularis ad vitam usus. Verum enim vero priores quidem illi non poterunt jure de me conqueri. Titulus enim ipsemet libri satis prodidit, non scientiam ipsam Politicam doceri, sed de scientia sive de prudentia civili. Quæ inter revera ingens est differentia. Quod si quem igitur fefellerit sua exspectatio, habet quod sese accuset, non me autem; qui ultra id quod egi nihil sum pollicitus. Si legere tamen etiam hæc gravatus haud fuerit, certe si intellexerit, quamvis spe exciderit, non carbonem tamen reperturum, spondeo. Enimvero ita censeo, ad recte parandam quamlibet scientiam, nihil magis utile, imo nihil magis esse necessarium, quam cujusque scientiæ προπαιδείαν; priusquam ad scien-

ſcientiam ipſam facias acceſſum, didiciſſe: vulgò etiam, non alia æque de cauſſa, parum ſæpe operæ pretii præſtari, à magiſtris pariter & diſcipulis, quam culpâ ἀπαιδευσίας, non illius tantùm omnibus ſcientiis & artibus communis, ſed etiam ejus quæ cuilibet ſcientiæ eſt propria & quaſi domeſtica. Quî videlicet iuſtos queas profectus facere, ſi ignores limites ſcientiæ, quidnam iſthuc pertineat, quid alienum ſit: ſi ignores qualibus rationibus probari quæque debeant, & quibusnam quæque nitantur: ſi ordinis in docendo diſcendoque obſervandi ſis imperitus, & ὕστερον πρότερον progrediare: ſi denique neſcias, quibusnam adminiculis inſtructo accedendum tibi ſit ad ſcientiam aliquam capeſſendam, atque ita imparatus advenias? Iſthæc verò omnia docere, eſt προπαιδείας officium. Id quod alibi demonſtratur. Omnibus conſtat præterea, quoniam bona pars eruditionis à mutis eſt magiſtris petenda, magni ad parandam ſcientiam quamvis eſſe commodi, noviſſe per quos proficere poſſis: nec cuiusvis eſſe, facta iuſta omnium cenſura, optimos ſeligere. Quamvis autem hæc opera olim non fuerit accenſita παιδείας functionibus, revera tamen iſthuc potiſſimum facit: eòq; hactenus, in docenda προπαιδεία ſcientiæ aut artis alicuius, ſemper eam adiungere ſum ſolitus, idque fruſtrante nunquam exſpectationem ſucceſſu. Atqui hæc illa ſunt, quæ hoc volumine docui, de Civili ſcientia aut Prudentia univerſali. Docui vero & integro capite duodecimo de Prudentia ſingularium rerum civili-

um, & seorsim omnium, & integræ alicujus civitatis. *Quæ cuncta num utilia sint, aut etiam necessaria, iis qui Politicos præstare se cupiunt, non jam amplius incertum esse, existimo. Inusitata verò prolixitate omnia isthæc me prosequutum, non equidem diffiteor: nec tamen in eo culpam agnosco commissam, sed potius laudem & gratias me promeritum. Enimvero gravissimis erroribus sensi teneri passim homines, etiam doctos, quique se magistros hujus Philosophiæ profitentur, circa Politicam omnem prudentiam: & fere eò rem illius scientiæ devenisse, qui fuit priusquam à Sophistarum corruptelis eam olim Socrates, Plato, & Aristoteles vindicarunt. Quemadmodum igitur magnus illis viris cum Sophistis multiplex fuit contentio, quod Platonis scripta quam maximè produnt; ita sine aliqua prolixiore disputatione nec à me in integrum restitui utilissima illa & amplissima Philosophia potuit. Sed & de Prudentia singulari, & cognitione rerumpublicarum singularium, à nemine fere quidquam hactenus fuerat dictum. Nec censura scriptorum Philosophiæ huic utilium, tanto in numero, potuit angustos intra cancellos compingi. Benè Galenus:* Non oportet intueri multitudinem librorum, sed multitudinem & magnitudinem rerum propositarum: & considerare, num possit de illis dici brevius aliquid, sed ita ne eorum, quæ necessaria sunt, quid omittatur. *Ego vero non diffitebor, capite nono nonnulla abs me disputata quæ alibi jam tractanda fuerant,*

de Ex-

de Experientia item & Demonstratione quædam allata ἀλλότρια. Sed excusabit me spero, quod suo loco talia à magistris aut omissa aut perperam fuerint tradita. Vt proinde quæ ad rem faciebant ex vero doceri abs me haud potuerint, nisi alieno quamvis tempore bene jactis eorum fundamentis. Vt sit verò in eo aliquid culpæ, compensabit tamen, eam spero, quæ ex illis quamvis peregrinis multiplex potest utilitas accipi. Hisce verò exceptis, nego equidem brevius hoc argumentum sine dispendio expediri potuisse. Cum utique ἀκροαματικῶς circa hanc methodum philosophari propositum mihi fuerit: cui operæ οἰκεῖον ἐστι, τὸ μὴ παρορᾶν, μηδέ τι καταλείπειν, ἀλλὰ δηλοῦν τὴν περὶ ἕκαστον ἀλήθειαν; ut præclare loquitur Aristoteles. Nec equidem diffiteor, cuilibet ad res civiles agendas, atque adeo ad rerum illarum soli actui inservientem notitiam, tam accurata προπαιδείᾳ non esse opus: nec me fugit, quam sit λυπηρὸν τὸ ἀκριβὲς iis qui exquisitæ ac limatæ doctrinæ non assueverint. Verùm nec illis hæc scripsi: ne tamen etiam illis desim, alio ejusdem quidem argumenti populariore tamen & ἐξωτερικολόγῳ scripto, jam consului. Non licuit tamen in gratiam rudiorum ab omni hac accuratiore doctrina abstinere. Qui potest capere, capiat. Qui non, ipsemet quidem altero illo libello sit contentus, aliis tamen haud invideat doctiora & magis expolita. Iniquum sane fuerit, leges quasque

ſcribendi ab ſolo imperitorum captu accipere. Ego vero haud dubito, ut hæc tyronibus omnibus non perinde conveniant, aliis tamen utiliſsima futura, ſi non ſtatim, ſaltim ad poſteritatem. Spero tamen, etiam dum vivo adhuc, huic meæ fiduciæ felicem ſucceſſum reſponſurum. Id ſane uti contingat, quoniam publice expedit, Deum obſecro. Tu vero, Lector, Vale & porro Fave. Helmſtadij in Acad. Iulia cIↄ. Iↄ. C. LXII. XIV *Kal. Septemb.*

INDEX

INDEX CAPITUM.

CAP. I.

Politicam sive Civilem prudentiam non esse peritiam civilitatis morum, aut facultatem blandiendi & sese conformandi omnibus. pag. 1.

CAP. II.

Perperam Politicos censeri numinis & honesti omnis contemptores. Sed & per injuriam multos ita infamari. pag. 5.

CAP. III.

Iurisperitiæ species alias multum, quandam propius abesse à Prudentia civili, nullam tamen idem quid cum hac esse; eoque perperam Jurisconsultos credi Politicos. pag. 23.

CAP. IV.

Rhetoricen falsò olim creditam eandem esse cum Politica: nunc etiam male à nonnullis, vel singularis alicujus reipublicæ notitiam, vel omnis generis prudentiam Politicen existimari. p. 45.

CAP. V.

Politicen propriè ita dictam versari circa omnes omnino civitates sive respublicas, & quæ ad eas primò ac per sese pertinent. p. 63.

CAP. VI.

Non quamvis Prudentiam, nec artem militarem, nec χρηματιστικὴν, nec Ethicen partes esse Politicæ. p. 80.

CAP. VII.

Politicen non esse peritiam aliquam mere ἐμπειρικὴν: neque solam ἐμπειρίας sive ad scientiam sive ad usum rerum civilium satis esse. p. 99.

CAP.

CAP. IIX.

Civilium rerum certam atque ἀποδεικτικὴν scientiam haberi; demonstrationes tamen Politicas non nisi sequioris ordinis esse. p. 120.

CAP. IX.

Certam cognitionem rerum civilium mereri nomen & Scientiæ & Prudentiæ civilis. p. 151.

CAP. X.

Quemadmodum quàm optime, partim prævia experientia, partim collectione facta ex iis quæ per experientiam innotuerunt, partim per demonstrationem, Scientia sive universalis civilium rerum Prudentia, possit accipi. p. 185.

CAP. XI.

De recto modo & ordine tractandi Politicam prudentiam, sive integram sive ex parte. p. 214.

CAP. XII.

De Prudentia singularium rerum civilium, & seorsim omnium & integræ alicujus civitatis. p. 228.

CAP. XIII.

De iis quæ in Politico, cum Philosopho, tum versaturo in actu rerum, requiruntur: deque recta utriusque institutione. p. 250.

CAP. XIV.

Quæ scripta edita ad parandam Prudentiam civilem universalem maxime sint idonea.

HER-

HERMANNI CONRINGII DE CIVILI PRUDENTIA LIBER VNUS.

CAPUT I.

Politicam sive civilem prudentiam non esse peritiam civilitatis morum, aut facultatem blandiendi & sese conformandi omnibus.

Civilis prudentia quæ & qualis sit, unde quibusve modis & possit & debeat comparari, quis ordo in docendo sit observandus si illam integram tradere collibuerit, quodnam denique in docenda illa pretium operæ fecerint omnis ævi scriptores, interque eos qui maxime præstent cæteris, qui secundum vel tertium locum commeruerint, adeoque omnem ejus παιδείαν quam veteres dixere, accuratius nonnihil traditutis, ante omnia vocis ipsius recta significatio & verus usus venit eruendus. Exigit sane idipsum cum alias semper justa docendi ratio, tum hic maxime est necessarium: quoniam illius rei neglectu compertum est pene fieri, ut dum alia atq; alia isthoc prudentiæ nomine venditantur, veram & germanam vulgo amiserimus.

Igitur idem quid illo civilis prudentiæ vocabulo notari atque voce politices, certum quidem est; cæterum & hoc nomen ambigui est usus. Et verò quum Politicus

liticus si is, qui politicâ est imbutus, si vulgus quidem audias, politicus aut homo civilis est quisquis morum aliqua urbanitate & cultu valet præ reliquis; in quo scilicet plus nonnihil est salis quàm in aliquo de vulgo, quique adeo in communi vita elegantius sese gerit, qua incessu, qua sermone, qua gestu. Vt proinde πολιτική fuerit peritia cultioris illius vitæ morumque omnium elegantiorum.

Verum enimvero est quidem & illa peritia prudentiæ ac virtutis ejusdam nomine haud indigna, eoque suis quoque constat legibus, quas proinde & scripto viri aliquot præclari comprehenderunt: nec qui eam non tenet vere & ἁπλῶς prudens est. Ad civilem quoque congressum & societatem non utilis tantum sed & quadamtenus necessaria est elegantia isthæc utpote quum morosum difficilem & agrestem hominem ad res gerendas minus aptum esse, omnibus sit exploratum. Proinde non potest neque debet in politico aut civili homine desiderari hoc quicquid est virtutis ac prudentiæ. Præclare enim Seneca: *Esto sermone affabilis accessuq; facilis; vultu, qui maxime populos demeretur, amabilis: æquus desideriis propensus, nec iniquis acerbus.* Multum tamen abest ut illud mereatur politicæ artis laudem & cognomentum, aut uti is qui hac valet eo ipso verè sit Politicus. In confesso nimirum est, politici officium maximè occupari in regenda quavis republ. eaque vel primum instituenda vel corrigenda vel conservanda: hæc sane agere omnes credunt Politicorum esse. At profecto peritia isthac elegantioris vitæ quidquam horum minime omnium effeceris. Imo ut sis agrestior & incultior, fieri tamen potest ut, etsi non omni, magna tamen ex parte reip.

profis plurimum. Quemadmodum C. Marius homo pebeij ordinis Romanæ reipubl. plus commodi profecto attulit, quam ex nobilitate elegantes illo, etsi quod exprobrabant ipsi vulgo *sordidum illum esse & incultis moribus, & parum scite convivium exornare*, negare haud potuerit, in excusationem afferens, *munditias mulieribus, viris laborem* convenire: quod refert Salustius.

Vide Marii orationem apud Salust. l. de bello Iugurth.

Sane omnis illa civilitas morumque cultura tantum id unum spectat, quo nemini sis eorum quibuscum versaris molestus, sed jucundus potius, ceu rectè observatum est Aristoteli: idipsum autem à reipubl. vitæq; humanæ negotijs potissimis multum est diversum. Hinc etiam quicquid illius est ὁμιλητικῦ, longe infra naturam reliquarum est virtutum, ac proinde haud male vulgo semivirtutum titulo solet nuncupari. Politici itaque sunt quidem elegantes illi, & civiles, & urbani, utque Græci loquuntur ἀστεῖοι: verè politici autem hoc suo schemate nequaquam sunt nec audire debent.

Vide Aristotel. l. 4. Eth. Nicomach. c. 6. & seqq.

Si hæc autem ita sese habent, ut profecto sese habere negari temere nequit, manifestum etiam est, non mereri politicorum cognomentum eos, qui blandiri duntaxat norunt omnibus aut adsentari: quod tamen itidem vulgo solet haud paucis videri. Ad hunc ordinem vero retuleris etiam illos, cui in omnes sese formas commutant commodi privati caussa. Quo nomine laudatus olim ipsimet Homero Vlysses, πολύτροπ☉ hinc & πολύμητις passim illi dictus. Laudatus ab alijs, ab alijs verò exagitatus eadem de caussa olim & Theramenes, is qui cum inter triginta tyrannos primum fuisset Athenis inde verso consilio populi partes tutatus est. Et vero virum bonum fuisse credideris potius Xenophonti, quàm vituperanti

 cum

cum Lysiæ. De illo autem in Ranis Aristophanes, ut Latine tantum ejus verba nunc exprimam: *Sapientis est*, inquit, *& ejus qui multa passim maria navigavit, seipsum potius ad parietem feliciorem convertere, quam stare ut pictam imaginem eadem specie: verum se flectere ad mollius dextri viri est, & præditi ingenio Theramenis.* Cumprimis vero famam hoc versatili ingenio meruit Alcibiades, de quo Cornelius Nepos. *Idem cum tempus posceret laboriosus, patiens, liberalis, splendidus non minus in vita quam victu, affabilis, blandus, temporibus callidissime inserviens: Idem simul ac se remiserat, nec causa suberat quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur: ut omnes admirarentur in uno homine tantam inesse dissimilitudinem, tamque diversam naturam.* De eodem Alcibiade Theopompus & Timæus historici veteres Græci prædicarunt *etiam hoc amplius: cum Athenis splendidissima civitate natus esset omnes Athenienses splendore ac dignitate vitæ superasse: postquam inde expulsus Thebas venerit adeo studiis eorum inservisse, ut nemo eum labore corporisque viribus posset æquiparare: omnes enim Bæotij magis firmitati corporis quam ingenij acumini inserviunt: Eundem apud Lacedæmonios, quorum moribus summa virtus in patientia ponebatur, sic duritiæ se dedisse, ut parsimonia victus atque cultus omnes Lacedæmonios vinceret: Fuisse apud Thracas homines vinolentos rebusque Veneris deditos, hos quoque in his rebus antecessisse: Venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter venari, luxuriose vivere; horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his rebus maxime admirarentur: Quibus rebus effecisse, ut apud quoscunque esset princeps poneretur, habereturque carissimus.*

Cornel. Nepos. in Alcib.

Apud Nepot. l. cit.

Quantumvis vero & illi olim ita fuerint laudati, & hodienum qui isthoc sunt ingenio maxime politici existimentur

ſtimentur & audiant, tamen ut prudentiæ aut potius verſutiæ & calliditatis nomen illi rei non detrahas, procul abeſt à civili prudentia, utpote quum iſthæc proprie & per ſe munia regendæ reipublicæ ne attingat quidem. Ne laudaveris quidem illam recte, quum ne boni quidem viri ſit ita ſeſe gerere. quamvis, ut ille paraſitus in Comœdia inquit, *hic quaſtus in vita multo ſit uberrimus.* Etenim *ſi vel non honeſtum ipſi fuerit vel damnoſum etiam obſequi, id minimè faciet vir bonus, ſed gravate ſe geret, potiusque moleſtus eſſe volet: ſi item obſequium facienti aut dedecus atque id non parvum, aut damnum, adverſario autem dolorem parvum allatura ſit, non admittet, ſed ægrè feret ac repudiabit:* prout rectè docet Ariſtoteles. Atqui ab honeſti viri numero excludere politicum, aut extra honeſtas artes politicam collocare, nefas omnino videtur. Bene quidem igitur Seneca: *Faciet ſapiens* (licet hoc nomine Politicum hîc deſignare) *etiam quæ non probabit, ſed ut ad majora tranſitum inveniat: nec relinquet bonos mores ſed tempori aptabit: & quibus alij utuntur in gloriam aut voluptatem, utetur agendæ rei cauſſa.* Hactenus etiam ſeſe gerere omnino cogitur qui reipublicæ præeſt, ut nunc ſunt hominum mores. Tamen multum profecto abeſt, ut hoc ipſum abſolvas civilis prudentiæ ambitum. Id quod ex ijs quæ ſequentur longe fiet clariſſimum.

Ariſtoteles l. 4. Eth. cap. 6.

CAPUT II.

Perperam Politicos cenſeri numinis & honeſti omnis contemptores. Sed & per injuriam multos ita infamari.

IN valuit hodie terra quædam & horribilis acceptio vocis politici, qua is demum ita audit qui ad commo-

dum reipublicæ unice omnia ſic dirigit, ut pietatem divinumque cultum huic poſtponat imo habet inſuper. Qua acceptione Politicus omnis eſt ἄθεος, & politica eſt peritia præ utilitate reipublicæ Deum religionemque omnem aſpernandi. Non diu vero eſt ex quo tali ſenſu vox hæc uſurpari cœpit. Illuſtre illud Galliæ ſidus & in hiſtoria ſui temporis princeps Iacobus Auguſtus Thuanus, ſuperioris ſeculi anno ſexageſimooctavo à factionis henoticæ ſocijs ita dictos notat, qui majorum religionem amplectebantur, ſed à turbis & factionibus, ac proinde à Lotharingorum partibus, erant alieni. *Tunc primum*, inquit, *Politici nomen in odium tractum in monumentis rerum noſtrarum video, in quod poſtea concionatores graſſante licentia ſupramodum debacchati ſunt: optimates, pacis qua religio & publica ſecuritas continentur ſtudioſos, eo notantes.* Et vero tantum in ſpeciem curari religionem majorum ab optimatibus illis, quum reapſe eſſent athei, finxerunt henotici illi. Vt proinde hæc ipſa ſit origo inuſitatæ illius & novæ ſignificationis.

Thuan. l. 44. hiſt. Spond. in Annal. ad an. 68. n. 15.

Per affinis huic altera acceptio eſt: qua Politicus audit ſive ſolus ſive quam maxime is, qui ad rationem ſtatus quam vocant omnia exigens, fas omne & nefas una illa metitur, adeoque id demum cenſet agendum quod ratio ſtatus expoſtulat. Eſt autem & ille vocis uſus forte poſt Machiavelli ætatem noviter exortus: quod hoc magiſtro eam doctrinam cœpiſſe, ipſe vero politicorum anteſignanus exiſtimetur. Neque vero qui perinde id aperte docuerit, quiſquam plurimis ſeculis eſt inventus.

Quamvis vero utroq; hoc modo politicus curatione reipublicæ cenſeatur, atque ſic politica ſit quædam ars

regendi

regendi civitatem, adeoque hactenus à vero non abludat usus, minime tamen eorum quisquam est tolerandus. Ac primo quidem argumentum falsi exhibet ipsamet illa significationum novitas: cum politici tamen & politicæ & civilis prudentiæ vocabula jam antiquissimis fuerint temporibus recepta, & quidem sensu plane alio. Indignus porro est politici nomine is, qui religionis curam non accurate & pie in civitate censet observandam. Nec profecto ulla civitas absq; hoc vinculo vel ad breve tempus sibi constiterit. In quam sententiam omnes utiq; gentes hactenus consenserunt experimentis certis inductæ. Optimi quoq; legumlatores non apud Iudæos, nec apud barbaros tantũ quos ita olim appellabant, sed & apud Græcos ipsos Zaleucus, Lycurgus, Minos, Theseus, ut & apud Romanos Numa, religionem pro fundamento habuerunt suarum legum. Si qui de divina providentia minus pie sensere, vulgo tamen in republ. aliter credi unice necessarium existimaverunt. Ne in Machiavelli quidem scriptis ἀθεϊσμὸν commendari, fortassis usquam legeris, si credimus ejus defensori Scioppio: etsi Christianæ fidei haud fuisse eo quo par est animo addictum, sic satis appareat. Cæterum hanc rem latius alias persequuti sumus: neque hujus est loci religionis in republ. necessitatem summam ostendere. Vel ex hisce paucis tamen jam est manifestum, nullos veros politicos pietatem ac religionem ceu inutilem spernere aut flocci facere: tantum abest, si quæ ejus sint impietatis, κατ' ἐξοχὴν illos mereri politicorum cognomentum.

Sciop. l. de Paedia pol.

Vide Exercitat. de Majestat. civil. auctoritate circa sacr.

Per gravissimam porro calumniam illi, in quos novo isthoc significatu politicorum nomen in Gallia tractum est, aut qui alibi ejusdem censentur ordinis, tanquam

quam ἀθέσμοι sive manifesti sive suspecti, per vulgi ora sunt traducti. Multorum sane illius notæ pietas haud fucata etiam toti orbi innotuit. Sed & Martinus Becanus, vehemens Politicorum istorum quos notari volunt, & acris reprehensor, accurate quidem recenset omnia quæ ab illis disputari solent, negatæ tamen vel etiam in dubium vocatæ providentiæ divinæ accusat illorum neminem. *Quæ ab ipsis disputantur*, ait, *hæc fere & similia sunt. 1. An quilibet in sua fide salvari possit. 2. An aliquando liceat negare fidem Christi, præsertim ad vitandam mortem? 3. An aliquando liceat tacere aut dissimulare fidem Christi ob eandem causam? 4. An aliquando liceat simulare alienam fidem & religionem? & speciatim 5. An per simulationem liceat cum gentilibus idola colere? 6. An cum hæreticis publice orare? 7. An conciones illorum audire? 8. An sacramenta cum iis participare? 9. An illos ad sepulturam comitari? 10. An carnes cum illis comedere diebus ab Ecclesia prohibitis? 11. An cum illis de fide disputare? 12. An libros illorum legere? 13. An matrimonia cum illis contrahere? 14. An in aliis rebus cum illis pacisci? 15. An si paciscaris cum illis, fides servanda sit? 16. An Princeps Catholicus possit tolerare hæreticos in sua provincia? 17. An possit illos pœna capitis afficere propter hæresin? 18. An possit Iudæos tolerare? 19. An Reges aut Principes habeant primatum Ecclesiæ? 20. An in aliquo casu liceat mentiri? 21. An æquivocatione uti? 22. An qui juravit se permansurum in Lutheranismo, teneatur præstare?* Hactenus Becanus. Qui simul ingenue fatetur, non ab omnibus in universum ita dictis Politicis etiam hæc affirmari, sed ab alijs hæc ab alijs illa. Recte autem quædam horum asseri, & secundum Christi placita, jam tum alibi cœpimus probare, majori idipsum industria iterum alias facturi. Etiam sic vero patet, quanta

Becan. præf. in l. v. Manual controversiar.

quanta cum injuria Politici illi atheismi insimulentur, cum nemo hujus criminis notam mereatur, nisi qui aut Deum negat esse, aut quod in actibus reipublicæ est perinde, præmijs & supplicijs, bonis item ac malis, pro merito hominem à Deo negat affici. Inepte sane & contra vim atq; usum vocabuli aliosilli atheos fingere, ac in varijs horum ordinibus etiam eos qui symbolum fidei Christianæ Apostolicum animo omni amplexantur, numerare haud erubescunt.

Quid de secunda illa Politicorum specie sit sentiendum, æque facile est dictu. Scilicet perperam illos etiam Politicos haberi, & summa injuria fraudulentam versutiam Civilis prudentiæ titulum consequutam esse. Meretur tamen res acccuratiorem nonnihil explicationem, ne sine ratione ita pronunciasse videamur. Initio vero exponendum est πολυθρύλλητον illud *Ratio status*, quo omnia ab isthoc hominum genere tanquam cynosura dirigi audivimus, quem habeat significatum. Est enim Latinis auribus, priscis quidem, in solens hæc loquutio, nec adeo pridem demum ex Italico verbotenus translata. In ea vero definienda multum reperire est dissensionis, etiam inter eruditos. Videntur vero primum illi omnes longe à vi vocabulorum nativa discedere, quibus *Ratio status* prudentiæ aut peritiæ alicujus nomine definitur. Vt enim objectum sive materiam aliquam (ceu loquuntur scholæ) circa quam occupetur prudentia ac peritia qvædam, *rationem status* esse merito concesseris, peritia tamen ipsa aut prudentia isthac voce non indicatur. Iniq; etiam interpretantur hanc vocem, quotquot illam non accipiunt nisi de re ab honesti limitibus abeunte. Certe si vim & originem ejus apud

Italos ipsos quæras, est illa *μέση*, ac nec virtutis quidquam nec vitij indicat: quamvis abuti illa vulgus soleat in pejus. Optime expresseris illam Latine per Reipublicæ rationem, aut per commodum publicum civitatis vel reipublicæ cumprimis qualis ea in præsenti est. Quicquid enim usus reipublicæ alicujus exigit, id ipsum est quod *ratio status* postulat: neque aliud est ad rationem status dirigere consilia quam pro scopo actuum habere salutem illam publicam. Adeoque hactenus quidem nihil in illa voce latet culpæ: quod vero hujus prætextū flagitia dominationis exerceantur, extra vocis innoxiam est significationem.

Hinc vero consequens est, cum non una sed multiplex admodum reipublicæ sit natura, *rationem* quoque *status* per esse variam. Adeoque cum in alijs perinde omnium, in alijs dominantium præcipue (sive ille unus sit, sive pauci, sive plærique de vulgo) utilitas quæratur; etiam *rationem status* flagitare, ut nunc quidem omnibus ex æquo sit bene, nunc vero maxime ut dominantium commodis sit prospectum. Nec tamen id ulla ratione admitti debet quod video nonnullis persuasum esse, omnem rationem dominantium status injustam esse. Si enim dominium aliquod privatum in mancipium, & jure gentium & divino naturalique permissum imo constitutum est; nihil etiam ab æquo discedit si integer populus aut magna aliqua multitudo serviat, cumprimis si non serviat mancipij vilitate: id quod per omnem terrarū orbem, ex quo bella cœperunt, usque ad hæc tempora, indubitati ac recepti juris semper est visum. Ejusmodi civitatem minus exacte mereri civilis societatis cognomentum, nec omnibus ex voto bene in illa esse, haud diffiteor;

teor: at vero hinc non efficitur, eandem injustam esse aut omnino nulli hominum ordini convenire. Imo fieri potest, ut respublica omnium spectans commodum vere injusta sit, quando nimirum per injuriam populus in libertatem sese asseruit, novo illo statu condito. In hac vero statuum differentia, necessum est multis quoque modis inter sese differre *rationem status*, ut & ea quæ ad sui tutelam ac salutem isthæc exigit. Præterquam enim quod alia ad heriles respublicas faciant, alia ad illas magis ex optentur, quæ communis commodi ergo instituuntur: singulæ rerumpublicarum species seorsim suis quæque principijs ac remedijs nituntur.

Horum vero cum honestate affinitatem quod attinet, primum non profecto probare possumus quæ, præclarissimum illud par eruditorum, Septalius & Claromontius docuerunt, tanquam *ratio status* omnis herilis, sive ejus qui regentium usui maxime est destinatus, mala sit & iniqua. Si enim ipsa ejusmodi respublica ex sese & semper iniqua non est (non esse autem, jam ante diximus) necessum est nec media quibus conservari debet iniquitate semper laborare. Sane ut dominatum in subdito populo integrum serves, (quod utiq; licet, imo par est, si quando populus ille jure subditus est) id fieri non potest nisi rationem herilis status tanquam cynosuram consiliorum regendæ reipublicæ observes unice. Alienum autem à veri est similitudine, justum scopum numquam nisi injustis auxilijs obtineri posse.

Deinde haud injuria affirmaveris, nihil vere conducere statui alicui justo, quod non etiam honestum sit. Vere inquam conducere. Quoniam multa nobis imponunt specie utilitatis, cum utilia non sint, & paulo post majore

damno læsam ad breve tempus honestatem quasi vindicent. Honestum autem appello nunc id omne quod nihil habet in sese inhonesti, non autem quod ipsa honestatis vi est præditum, etsi hoc maxime dignum sit honesti nomine. Quo sensu si Stoici olim dixissent, nihil utile esse nisi quod & honestum, probanda merito eorum oratio fuisset. At vero illi quidem aliud voluerunt: quasi videlicet id solum utile sit quod honesti rationem intime continet: quemadmodum ijdem, quod solum bonum honestum, pronunciaverunt. Ac proinde hanc illorum sententiam, antiquiorum Peripateticorum exemplo, nequaquam excusaverimus: utpote cum in humanisq; rebus usum aliquem plurima præstent, atq; ad vitam commode agendam sint necessaria, quæ honesti naturam non participant: cujusmodi sunt præter alia opes omnes cum quas naturales tum quas artificiales nuncupamus. Nihil autem esse vere utile reip. justæ quod turpe est atque inhonestum, non fert institutum uti hoc loco probemus. Est autem hoc alias probatu facillimum, utpote cum jam tum à viris præclarissimis ostensum etiam sit, in universum nihil in vita omni esse utilius atque in opinione esse virtutis. Hanc autem nemo temere adsequitur nisi is sit qualis haberi velit. Recte enim Tullus: *Quod si qui simulatione & inani ostentatione, ficto non modo sermone sed etiam vultu stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehementer errant: vera gloria radices agit, atq; etiam propagatur: ficta omnia celeriter tanquam flosculi decidunt, nec simulatum quidquam potest esse diuturnum.* Taceo nunc in omnem injustitiam, etiam ipsarummet rerumpublicarum, Deum acriter, etsi non ipso statim delicti momento, animadvertere: *& transferri regna de gente in gentem propter injustitiam.* Haud negaverim

Cic. l. 2. de off.

Ecclesiastici cap. 10. 8.

gaverim

gaverim, nonnunquam etiam turpe facinus præstare civitati emolumenti aliquid posse. Si probo tamen rem æstimes, momentaneum est commodum illud, & majore malo statim nocet, non dicam nunc de naturæ humanæ inflicta labe, aut comitante divina pœna, sed bonæ famæ saltem detrimento. Quâ in omni vita, etiam rebuspublicis & potentissimis regibus, ad res augendas, imo & firmandas, nihil est utilius: quoniam hæc maxime conciliat animos hominum & ad usus nostros adjungit: absque benevolentia vero nihil in vita præclarum aut stabile potest effici.

Alia est ratio rerumpublicarum inique & per vim institutarum, cujuscunque etiam fuerint formæ. Quemadmodum enim origo earum injusta est, ita non est ut solis bonis artibus eas tuearis; quamdiu quidem nondum in illas à populo sit consensum, tum enim naturam justarum sibi jam comparaverunt. Et vero in hisce habet locum illud Iasonis: ὡς ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν. Nec de alio regno dictum est illud ab Euripide in Phœnissis, quod in ore semper habuit Iulius Cæsar, Cicero autem non incondite vertit ex Græco: *Plutarch. in Polit.* *Cic. l. 3. de offic.*

Nam si violandum est jus regnandi gratia
Violandum est; aliis rebus pietatem colas.

Non alibi etiam locum quem inveniunt dominationis, quæ Tacito dicuntur, flagitia, aut scelera regnandi. Par ratio vero est & aliarum rerumpublicarum violenter ac per injuriam exortarum. Nec enim malæ artes soli unius tyrannidi conveniunt; ceu multi perperam arbitrantur. Etiam in hisce tamen rebuspublicis honesta & moderata quam maximo sunt usui, & longe præferenda illis turpibus: *Tac. l. 14. Annal. c. 11.*

 bus:

bus; imo ab his abstinendum est omni studio, si salvas ejusmodi etiam respublicas velis. Et verò cum duo sint quæ populum in officio continent, caritas ac metus: constat utique *malum custodem diuturnitatis metum, contra benevolentiam fidelem esse vel ad perpetuitatem.* Injustis vero & turpibus consilijs metum quidem, amorem autem populi nunquam comparaveris. Hinc & Aristoteles sapienter ostendit, tyrannidis illam administrationem quæ regiam moderationem imitatur, longe esse securiorem, illa altera violenta: idemque & in oligarchijs & ochlocratijs usuvenire præclare observavit. Confirmant idipsum omnium gentium seculorumq; historiæ. Quanquam possit pro exemplis omnibus sufficere solum illud diversum Augusti & Tiberij unius ejusdemque per vim parti imperij regimen: felix illius & securum, eoque cum populo tum ipsi suave; hujus vero plane contraria omniaquo de ne dubitemus vetat Tiberij ad Senatum epistola, & illud Taciti: *Tiberium non fortuna non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas fateretur.* Usq; adeo sane illud eventu omnium temporum manifestum est, ut ipsemet Machiavellus eos qui scelere ad Principatum sunt evecti non nisi semel sævitia defungi velit, inde vero omnia in populi utilitatem vertenda esse.

Cicero l. 2. de offic.

Aristot. l. 5. Polit. c. 11.

Tacit. l. 6. c. 6.

Mach. Princip. c. 8.

Porro usu reipublicæ, adeoque *ratione status*, metienda esse civilium actuum momenta, non ex omni parte reprehensionem meretur. Certe quæ sunt mere positiva adeoque ex constituto arbitrario valent, non aliunde sive laudem sive vituperium commerentur. Sunt autem ejus generis civilia plæraque. Præter hæc tamen sunt fateor & alia, quæ honesta nuncupamus, itidem quidem pro fine ac scopo habentia utilitatem (ut

pro-

proinde etiam ita sit verum illud: *utilitas justi prope mater & æqui)* non civilis tamen societatis, sed simpliciter humanæ naturæ.

Verum hæc & similia latius persequi alterius est instituti. Hisce vero probe intellectis jam amplius haud est difficile pronunciatu, num illi qui in universum omnia exigunt ad *rationem* cujuscunque *status*, atque adeo qui ex emolumento reipublicæ cujuslibet quamvis injustæ suspendunt omnem etiam honesti vim, ut illud demum sit justum quod præsenti statui expedit; num, inquam illi præ alijs Politici audire, vel num veris Politicis omnibus ejusmodi sententiæ adscribi debeant. Utiq; enim omnium consensu ij maxime nomen illud commerentur, qui optime consulunt reipublicæ, ac humano generi. Ex adverso illi dum enervant honesti vim, naturæ humanæ & communis omnium societatis leges subvertunt. Rebuspublicis quoq; juste partis non possunt non illi nocere quam maxime, quando iniquas & turpes artes suggerunt ijs conservandis, h. e. venenum propinant in salutem. Numquam etiam ab orbe condito, in gentibus moratioribus vere prudentes gubernandæ reipublicæ, aut politici, id genus magistri sunt habiti: nec gentes ipsæ artem regendæ civitatis in ejusmodi placitis posuerunt. Non defuere quidem & antehac qui ita censuerint. Nam & Plato Thrasymachum introducit justitiam definientem τὸ κρείττονι συμφέρον, ipsam autem virtutem generosæ stultitiæ titulo deridentem: & ante illum Euphemus Atheniensium legatus non dubitavit publice pronunciare: *Viro principi & urbi imperium tenenti nihil inconveniens esse dum utile, nihil amicum nisi fidum.* Quin tales sententiæ isthac tempestate Atheniensibus nonnullis familiariores debito

Plato l. 1. de republ.

Thucyd. l. 6.

Plato l. 2. de legib. bito fuere: unde & Socrates apud Platonem conqueritur multis civium suorum injustitiam videri justitia potiorem. Non rectius Epicurum etiam de justitiæ natura sensisse *Laert. in Epicuro.* merito dixeris, expensis ejus sermonibus quos Diogenes Laërtius recitavit, ut qui dixerit ex sola illam conventione venire, neque durare ulterius quam duret utilitas, abstinendum autem ab injuria solo pœnæ (nequaquam tamen æternæ quam homo impius non agnovit) metu. Iam verò & mundus hic semper habuit, perinde ut nunc habet & habiturus est semper, non unum suum Cal- *Cornel. Nepos in Dione,* licratem h. e. *hominem & callidum & ad fraudem acutum, sine ulla religione ac fide*, qualem illum posteritati depinxit Cornelius Nepos. Hactenus tamen semper ab optimis & laudatissimis civilis prudentiæ magistris, & sententiæ ejusmodi sunt damnatæ, & earum auctores ex consortio virorum bonorum exclusi. Nec vero repertus est ante Machiavellum, qui ejusmodi malas artes tanquam leges prudentiæ, & rationes bene gerendæ justæ alicujus reipublicæ, scriptis tradere & orbi commendare sustinuerit. Ab omni vero est ratione alienissimum, uni illi homini nupero politici aut prudentis nomen tribuere, & omni priscæ sapientiæ laudem hanc detrahere. Quo merito vero laudaveris à prudentia Machiavellum, *Vide Iovium in elogiis.* qui suis illis artibus & sese & suum Cæsarem Borgiam, cui uni à consilijs fuit, florentem rebus & potentia, pessumdedit?

Igitur quum justæ quidem respublicæ ad sui salutem nihil exigant quod ab honesto dissentiat, sed illa sola ijs prosint maxime quæ virtuti congruunt, habebit quidem verus Politicus pro scopo consiliorum *rationem status*, & salutem publicam supremam legem judicabit, hisce

tamen

tamen civitatibus nihil commendabit quod sit turpe aut ab honesti limitibus discedat. Qui secus fecerit non magis illo ipso agit Politicum, quam medicinam professus medicum se præbet dum pro pharmaco miscet toxicum. Idem verus Politicus fraudum & scelerum vias, quæ calcandæ veniunt ijs qui per injuriam dominatus aliasque respublicas parant, exacte quidem callet: non laudat tamen in numero bonarum artium, prætextu *rationis status* aut publici emolumenti: quinimo ab ijs quam ocyssime abstinendum esse suadet, & quidem cum quoniam honestas ita jubeat tum quia *rationi status* conveniens sit. Quandoquidem porro nihil illum ignorare par est, eorum quæ respublicas corrumpunt aut quo minus constituantur impediunt: accurate idem noverit necessum est quantum omne genus scelerum ad respublicas possint labefactandas, quantaque versutia soleant exerceri. Tenet vero perinde atque medicus venena. Vti nempe & cavere illa doceat, & à jam grassantibus rempublicam tueri, quoad conceditur.

Saltim hactenus itaque per injuriam veris Politicis turpes artes adscribuntur, aut prudentia omnis civilis in ejusmodi scelerum exercitio collocatur: sicut & immerito Politici audiunt illi flagitiorum vafri artifices, & Politicæ prudentiæ nomen turpis vafrities mentitur. Fortassis tamen nec ita quidem satis quæstioni huic factum est, aut Politicæ & veri Politici fama vindicata. Videntur enim etiam optimi quique rerumpublicarum rectores non abstinere à malis artibus, nec rempublicam ullam absque ijs posse vel haberi vel parari. Primo enim omnibus commune est, celare consilia, & magna quæq; vel ardua negotia non nisi arcanis & in vulgus incognitis modis expedire, utq; id præstent summa vi contendere. Vide- 1.

tur autem idipsum haud esse liberalis aut generosi animi,
2. eoque non laudem sed vituperium merito mereri. Commune itidem omnibus est multa in vita civili dissimulare contra animi sententiam, idque cum in sermone tum in
3. alijs actionibus. Huc referas & illud quod omnibus itidem in more positum est, tolerare nonnunquam quæ aper-
4. te sunt mala, imo ad scelera identidem connivere. A dolis quoque neminem videas omni ex parte integrum, sed & simulare multa, & mentiri sic satis frequenter: imo
Proverb. ita alios circumvenire suis fraudibus, in laude pru-
XIII. 5. dentiæ collocare. *Verbum autem mendax odio habet justus*
5. sive vir bonus, ut sacra habet *παροιμίαι*. Fœdera quoque & contractus ea qua par erat sanctimonia raro servant, eaque violantes ne erubescunt quidem, sed & sæpe glori-
6. antur. Leges quoque civitatis tantum abest eos semper observare, ut & frequenter eas mutent, & pro alijs abrogatis novas instituant, non sine civilium rerum turbatio-
7. ne. Privatorum quoque civium non bona tantum sed & vitam in usum reipublicæ exigere, familiare itidem est Politicis ac rectoribus civitatum, etiam illis qui creduntur
8. tur optimi. Iidem id sibi negotij existimant maxime datum esse, ut rempublicam suam opibus locupletem, copijs firmam, & gloria amplam reddant: quo ipso tamen alijs vicinis multum plærumque detrahitur, aliæ ad in-
9. citas rediguntur. Quid? quod interdum aperte invadant aliena, prætextu tantum emolumenti suæ reipublicæ, occupantes scilicet loca soli alieni, eaque suum in usum munientes, quo hostilem vim aliaque incommoda à sese arceant. Hæc & similia quum recepti sint moris apud omnes Politicos, omnia tamen ab honesto & recto multum abeant, soleant vero non nisi specie com-

modi

modi publici excuſari, videntur utique ſine diſcrimine Politici omnes malarum artium magiſtri, quique jus & fas *ratione ſtatus* metiuntur merito haberi, qui ab ijs autem ſtudijs ſeſe temperant in Politicorum cenſum admittendos non eſſe.

Verum enimvero haud negaverim ita comparatum eſſe cum rebus civilibus, ut hæc & ſimilia committenda Politico ſubinde veniant, quamvis optimo. Omnino etiam fateor, abſque ejuſmodi facinoribus nullam rerumpublicarum ſive inſtitui ſive teneri poſſe. Horum vero quidquam omni ex parte eſſe injuſtum, id vero pernego. Imo iniquum fore pronuncio, ſi cum exigit ſalus publica horum aliquid negligatur. Eleganter Tullius: *videntur quædam honeſta quæ honeſta non ſunt: multa quæ natura honeſta videntur eſſe temporibus ſiunt non honeſta: ſæpe tempore fit ut quod plærumque turpe haberi ſoleat inveniatur non eſſe turpe.* Cic. l. 3. de Offic. Ejus generis autem eſſe illa quæ ſunt in medium adducta, haud difficile adeo fuerit & rationibus & conſentiente optimorum divini humanique juris interpretum teſtimonio comprobare: modo id ab argumento atq; inſtituto noſtro nimis alienum non eſſet, neque interea dum in eo laboramus videremur actum agere. Et vero qui non ſit liberalis animi conſilia quædam occultare, quum ipſemet 1. Deus non niſi ſenſim ſua de ſalute humani generis arcana decreta orbi patefecerit, & æternæ vitæ μυςήεια etiamnum abſcondat? Omnia ſane ſine diſcrimine omnibus prodere, non liberalitas fuerit ſed quædam prodigalitas; quoniam & inutile id eſſet, cum non ab omnibus omnia capiantur, & ſumme noxium ut nunc quidem eſt humanum ingenium. Pari ſtultitia incuſaveris omnem diſſimulationem; quippe quæ ex ſocietate humana plane iiſ- 2.

dem de caussis tolli nequeat. Quod usque adeo liquet, ut
L. contra Augustino rigido veritatis exactori, eopse loco quo men-
mend. c. 10 dacium omne damnavit, expressum sit: *licet veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione*. Et vero etiam hic præeuntem sequimur ipsummet Deum, qui futura raro aliter quam verbis suspensis & obscuris per vates suos
3. solet prædicere. Idem benefacit etiam improbis, nec animadvertit hodie in omnia delicta. Vt solo hoc exemplo pateat, posse tolerari nonnunquam mala, & conniveri ad scelera; non probando quidem aut juvando, sed quod tolli aut puniri illa nequeant sine magno incommodo, adeoque duorum malorum id quod est minimum permittendum necessario veniat.
4. Dolum porro omnem promi-
Vide Grot. scue nemo sapiens unquam damnavit: sed aliquem ceu
l. 3. de iure licitum non duntaxat admiserunt omnes, sed etiam lauda-
belli c. 1. verunt. Fictionem quæ in sermone committitur nemo itidem fortassis ante Augustinum promiscue reprehendit. Certè non philosophi tantum sed & Sancti Ecclesiæ Patres falsiloquium aliquod omni culpa absolverunt. Multo minus crediderunt, omnem ambigui significatus sermonem in vitio ponendum; cum vix alio populum suum
5 arcana venturi Christi officia per Prophetas ipsemet Deus doceri fecerit. Satis est scilicet ne quem sive simulatis actionibus, sive suspenso sermone, sive deniq; falsiloquio injuria afficias. Igitur & in hostem licet tale quid Politico; utpote quem lædere sine injuria possis. Vacant quoq; culpa σοφίσματα quæ dicuntur, & συνωμοσίας & simulachra imperij; modo utatur ijs Politicus ad continendum populum in illo officio in quo optimo jure debebat contineri. Neque vero his ipsis aliqua populo fit injuria, quum in emolumentum ejus cedant: eoque si sapit malit utique sic

decipi, quam perire non deceptus, imo amabit deceptorem: perinde ut medici decipulis ægrotus recuperatâ valetudine solet gaudere. Et vero hæc est illa καλὴ καὶ ἐπαινετὴ πανουργία S. Basilij, qua sine humana hæc vita constare sibi non potest. Non aliud autem mendacium Deus odit quam quod cum injuria est coniunctum: nec alias quam malas & in perniciem innocentum excogitatas fraudes aversatur: eoq; in sacris literis mendacium quando prohibetur solet addi *adversus proximum*. Contractus & fœdera 5.
justissimis de causis rescindi Interdum, cum nemo dubitet prudentum juris, inique profecto accusantur hoc nomine Politici, si nonnunquam idem agi velint. Ne quidem id temere probaveris, omnem in integrum restitutionem jure civili niti. Accurate certe rem illam omnem introspicienti liquet, jura quædam civilia Romana in hoc negocio ex alterius æterni juris fonte profluxisse: atque ita etiam inter illos quos jura Romana non obligant quandam in integrum restitutionem lege naturæ constitutam esse.
Quidni liceat præterea mutare leges (eas dico quæ non 6.
nisi ex constituto summæ potestatis valent in qualibet republica) si ita exigat usus publicus, quum uno hoc constet legum illarum justitia? Nec profecto Politicus temerariam & facilem quamque legum mutationem laudabit, sed eam duntaxat quam exigit lex suprema, salus publica. Stultum vero fuerit rempublicam ad leges semper componere, & non potius leges ad rempublicam. Est autem hæc non unius semper vultus sed mobilis huc illuc, ut humanæ res omnes. Præclare Cicero: *Stare omnes debemus tanquam in orbe aliquo reipublicæ: qui quoniam versatur, eam pro eligere partem, ad quam nos illius utilitas salusq; converterit.* Cic. orat. pro Cn. Plancio.
Alibi item non minus pulchre: *Nunquam præstantibus in* Idem l. 1. *republ.*

epist. fa- *repubi. gubernanda viris laudata est in una sententia perpetua*
mil. 9. *mansio. Sed ut in navigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere non queas : cum vero id possis mutata velificatione assequi, stultum est eum tenere cum periculo cursum quem cœperis, potius quam, eo commutato, quo velis tandem pervenire.*

7. Quoniam porro in civili societate, quæ omnium utique est absolutissima, commodo publico unusquisque civium sese ac sua obstrinxerit, servi itidem salutem dominorum tueri teneantur, nihil utique vitij habet, si privati nonnulli, flagitante id extrema necessitate, cogantur opes
8. & sanguinem suum reipublicæ ergo profundere. Nec ulla fit injuria alteri populo, si quis rerum suarum magis solito satagens lucrum ab alijs hactenus præceptum ipse
Cicero l.3. vertat in rem suam. Scite ex Chrysippo Tullius : *Qui*
de offic. *stadium*, inquit, *currit eniti & contendere debet, quam maxime possit ut vincat, supplantare eum qui cum certat aut manu depellere nullo modo debet: sic in vita sibi quemque petere quod pertineat ad usum non iniquum est, alteri surripere jus non est.*

9. Denique propria rerum possessio non ita excludit com-
Vide Grot. munionem omnem, ut non, exigente id summa necessita-
l.2. de iure te, aliqua parte debeant illæ aliorum usibus cedere. Defici-
belli c.21 ente cibo in commune conferendum esse quod singulis
n.6. &c. superfluum est, & ædificium vicini recte à me dirui quo tuear mea ab incendio certissimo, recepti utique in vulgus est juris. Inevitabile itaque periculum quidni liceat Politico à civitate avertere alienæ rei non magnæ tamen damno multo minore? quis vitio vertet merito, si non nisi ad tempus, quamdiu durat justus periculi metus, etiam in alieno solo sibi caveat, de cætero nihil sibi petens?

Non est, quemadmodum ante diximus, hujus argumenti,

menti, ab hiſce & quæ ſunt hujus notæ alia abſtergere prolixa quadam opera maculam iniquitatis, fallacibus vulgo judicijs contractam. Nec diffiteri tamen animus eſt, præ abuſu & facili & frequente turpia hæc videri, & quidem uſque adeo ut ab hoc cognomento ne ipſi quidem auctores abſtineant. Licet enim fortaſſis in benignum hunc ſenſum trahere illud Iaſonis: *ὡς ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν*, ut & illud Caſſij: *habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum quod contra ſingulos utilitate publica rependitur.* Poſſe vero ejuſmodi multa agi abſque honeſtatis omni læſione vel ex ijs paucis, quæ à nobis ſunt allata, patere arbitramur. Hinc vero conſequens eſt, ſumma cum injuria Politicis vulgo omnibus animum injuſtum exprobrari, propterea quod, reliqua licet pij, qualia commemoravimus, in commodum reipublicæ nonnunquam committant. *Tacit. l. 14. Annal.*

CAPVT III.

Iuris peritiæ ſpecies alias multum, quandam propius abeſſe à prudentia civili, nullam tamen idem quid cum hac eſſe; eoque perperam Iuriſconſultos credi Politicos.

ANtiquior quidem priore, tamen nonniſi proximis aliquot ſeculis ortus eſt mos alius, ſolis ijs qui Iuris ſunt conſulti Politices ſcientiam attribuendi: quaſi illi ſoli vere ſint Politici, & tanquam juris peritia ſit illa ab omnibus commendata civilis prudentia. Hinc ſane factum eſt aliquamdiu, cum alibi paſſim tum per Germaniam maxime, ut vel ſolum conſultis juris vel ijs potiſ-

ſimum

ſimum reipubl. curatio fuerit commiſſa, perinde atque alius nemo huic negotio ſit aptior, & is qui in foro valet, idem in ſenatu etiam aut conſilio reliquis præſtet omnibus. Is mos quando & qua cœperit occaſione, deinceps apparebit. Vt autem initio conſtet, num iſthæc perſuaſio ſit veritati conſentanea nec ne, neceſſum eſt ante omnia definiamus Iuriſconſultum juriſque peritiam; quoniam & illa vocabula à varijs varie accipiuntur.

1. Primum itaque vulgo à quamplurimis uſque ſeculis, juris peritia dicta fuit quælibet cognitio juris illius, quod uni alicui eſt civitati proprium. Ita Romæ periti & conſulti juris audierunt, qui civile Romanum jus calluere: & Iudæis νομοδιδάσκαλοι, γραμματεῖς & νομικοὶ fuerunt olim, qui duntaxat circa leges Hebræorum occupabantur. Sed & ejuſmodi juris peritos quælibet civitas proprios aliquos habet. Et vero quantumvis peritia iſthæc minus operoſa ſit & difficilis, ubicunque ſunt leges planæ & paucæ; alibi tamen in immenſum ſæpe adoleſcit, cum per numerum
Am. l. 30. tum *per repugnantium ſibi legum diſſidia*, ut ſcite loquitur Am-
c. 13. mianus Marcellinus.

Porro cum jus civile cujuslibet civitatis aliud publi-
2. cum aliud privatum ſit, Romæ quidem olim ICti dicti, non tam qui illius quam qui hujus ſibi peritiam compararant. Hinc Antonius apud Ciceronem lib. 1. de oratore: *Si quæreretur*, inquit, *quiſnam Iuriſconſultus vere nominaretur, eum dicerem, qui legum & conſuetudinis ejus, quæ privati in civitate uterentur, & ad reſpondendum & ad agendum & ad cavendum peritus eſſet.* Finem quoq; juris civilis ponit ibidem ipſemet Craſſus ex Scævolæ ICti mente: *legitimæ atque uſitatæ in rebus cauſiſque civium æqualitatis conſervationem.* Antonius vero eodem loci non dubitat affirmare:

Iuris-

Iurisconsultum ipsum per se nihil esse, nisi legulejum quendam cautum & acutum, praeconem actionum, cantorem formularum, aucupem syllabarum. Cicero ipsemet lib. 1. de L.L. dicit, *qui tum jus civile populo interpretari & respondere sunt soliti, summos viros, magna professos in parvis esse versatos*: ideoque Q. Fratri ad juris civilis scriptionem se adhortanti respondet: *Quo me vocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de stillicidiorum ac de parietum jure? aut ut stipulationum & judiciorum formulas componam?* Nec vero Ciceronis tantum aevo intra hosce limites continuit sese Romae civilis juris professio, sed multis etiam seculis sequentibus. Quamvis enim in ICtorum ordine etiam tum quaedam erectiores animae fuerint circa jus ipsum publicum occupatae, quemadmodum Attejus Capito Gellio audit *publici privatiq; juris peritissimus*: attamen nunquam non plerique illius familiae ad solum jus privatum animum appulerunt, & nihilominus ICti titulum sunt commeriti. Id quod à nostri quoque temporis moribus alienum non esse, nemini est ignotum. Qua in re nostros praeivit quasi ipsemet Tribonianus; cùm in juris Romani Institutionibus vix semel fecerit publici juris mentionem, Pandectis autem & Codici pauca inseruerit quae juris sunt publici, quae ad privatum vero pertinent in grande volumen diffuderit.

Noct. Att. l. x. cap. 20.

Quoniam porro jamdudum inolevit, ut κατ' ἐξοχὴν jus civile nuncupetur, non id quod in quaque civitate obtinet, sed solum Romanum, & quidem illud quod Triboniani cura Iustinianus Caesar quondam digessit, cujus multa tamen pars in ijs quae hodie florent rebusp. locum non accipit: hinc passim usuvenit hodieque, ut periti juris civilis habeantur & usurpentur, non tam qui jura ac leges suarum civitatum, quam qui jus illud vetus Romanum

num percallent. Quæ peritia tamen quantum ab illa altera usitati in republica juris scientia differat, in aperto est.

Potest præterea esse juris vere civilis sive publici sive privati peritia quædam sine concomitante aptitudine cavendi, aut ad factum propositum leges applicandi. Certe quamvis posterius qui potest, verè idem prius valeat agere; tamen reapse aliud esse, peritum esse juris forensis, & idoneum respondere de factis & negotijs hominum secundum jura, vel ex eo patet, quod is qui applicat jus ad factum, legibus utatur tanquam principijs, & pronunciet non tam quid juris quam quid juri consentaneum: secus quam facit is, qui juris peritia tantum est instructus, ignorans modum conferendi leges cum causa. Eo sane discrimine differt uterque hic juris peritus, quemadmodum philosophus ab oratore distinguitur in opere illo problematum, quod Aristoteli vulgo perperam tamen adscribitur; ut nempe alter quid justitia, alter quis sit justus attendat. Verborum ipsorummet auctoris illius sect. XVIII. probl. 5. hæc fere est interpretatio. *Quonam hominem philosophum differre ab oratore putemus? An quod alter quidnam justitia sit cogitet, alter qui injustus sit spectet: & alter quidnam tyrannis alter quis sit tyrannus doceat?* Observare sane est haud paucos, ita quidem juris peritos, uti quid sit lege constitutum norint optime, non tamen ut ijdem & cavere aut caussas agere sint idonei. Vt proinde manifestum sit, multum utramque hanc juris peritiam à sese invicem dissidere.

Ius porro cujuslibet civitatis vel nude tantum scitur, ignorata omni juris illius cum utilitate tum ratione: vel ita accurate intelligitur, ut non tantum per-

noscas

noſcas legis latæ mentem, ſed ſimul etiam quam illa ſit vel naturali juri atque æquitati conſentanea nec ne, vel reipubl. uſibus commoda & adverſa. Quamvis autem prior illa cognitio multum altera illa ſit rudior, tamen & illa vulgo juriſperitia appellatur: imo poſterior à quammultis creditur juriſperitiæ limites excedere. In quam ſententiam iuiſſe & Tribonianum dixeris, utpote quo auctore hæc Iuliani: *Non omnium quæ à majoribus conſtituta ſunt, ratio reddi poteſt*; & illa Neratij: *Ideo rationes eorum quæ conſtituuntur inquiri non oportet, alioquin multa ex his quæ certa ſunt ſubverterentur*: in legum Pandectas translata ſunt. *ff. de legib. l. 20. & 21.* Certum tamen nec minus in propatulo eſt, ſi commoda, incommoda, rationesque legum ſive privatarum ſive publicarum, una cum earum ſenſu intelligantur, longe eam notitiam juriſperitiæ prudentiæque titulo eſſe digniorem, quam eſt illa rudior; & huic iſtam multum anteferendam.

Si poſtremo vim vocum ſpectemus, juris & peritia & prudentia, eoque ars boni & æqui, divinarum item humanarumque rerum ſcientia dicenda maximo merito videtur non tam legum unius aut alterius civitatis ſcientia, quam in univerſum illa, qua tenemus quæ leges omni reipublicæ ſpeciei conveniant, cũ publicæ tum privatæ, quemadmodum illæ ferendæ, aliæ autem ſint abrogandæ. Quæ cognitio ab omnibus illis quas hactenus enumeravimus juriſperitiæ ſpeciebus immane quantum differt. Nec vero quæ talis eſt meretur duntaxat titulum peritiæ juris, ſed & præ alijs meretur, utpote quæ ſola menſuram nominis expleat: fere etiam ita vulgo comparatum eſt, ut quæ huic uni debetur gloria, illis ante enumeratis ſpeciebus per errorem à quammultis tribuatur.

Quum adeo multiplex & varia autem doctrina uno eodemque juris peritiæ prudentiæque nomine significetur, non potest in universum pronunciari, quantum illa cum vera civili prudentia habeat nec ne affinitatis: omnes quippe illæ peritiæ juris nomine duntaxat idem, reapse tamen plurimum sunt diversæ. Eapropter uti appareat, quo merito jurisperitia à quam multis Politica ipsa, & jurisperiti Politici censeantur, distinctim agendum, & per singulas quasque species est eundum, eæque ordine cum civili prudentia sunt contendendæ. Verum illud haud commode à nobis præstari poterit, nisi in antecessum impetremus uti jam tum nobis concedatur, Politicam esse artem regendæ cujuslibet civitatis sive reipublicæ, & Politicos quam maxime esse illos qui integra arte isthac sunt prædìti, qui autem partem ejus tantum tenent minus proprie isthoc nomen promereri.

I. *Primum* igitur quum vere Politicus sit aptus omnibus omnino rebuspubl. administrandis, teneatque in universum omnium earum naturam, & sive conservandi sive mutandi sive instituendi rationem; nemo autem eorum qui jura callet unius duntaxat cujusdam civitatis, utut illa exactissime calleat eaque non privata duntaxat sed publica etiam omnia, eo ipso tamen plus quam uni illi civitati regendæ aliquo modo fiat idoneus: illam vere Politicam prudentiam, à qualibet prudentia juris ejus quod in una alteraque civitate obtinet, plurimum diversam esse, manifestum est. Fieri porro non potest, ut omnia quorum in republ. usus est legibus sint definita; imo identidem præter & contra leges in rebuspubl. multa committuntur; eoque Politico in singulis etiam rebuspubl. plurima & maximi momenti in deliberationem

veniunt

veniunt, & agenda sunt, & magna quidem cum prudentia, ad quæ à legibus nullum potest subsidium peti. Quamvis igitur nihil te lateat legum tuæ civitatis, & omne ejus publicum privatumque jus teneas, non tamen hoc unico sufficis ad omnia consilia & negotia vel unius tuæ civitatis, tantum abest ut omnibus par sis; sed alia quædam prudentia erit in auxilium advocanda: ea autem ipsa est quam Politicam nuncupamus. Quid quod ipsæ leges sæpe abrogandæ veniunt & cudendæ novæ? Ad quam rem itidem latarum legum cognitio non nisi parum quid confert. Et vero plane hoc ipsum in caussa est, cur multi etiam legum minus ignari antecellant nonnunquam in consilio dando ijs qui legum omnium longe sunt peritissimi: sive quod suam rempublicam norint rectius, sive quod illa senatoria facultate præ alijs istis sint instructi.

Quod si vero peritia cum publici tum privati juris illius, quod in civitatibus singulis obtinet, adeo multum à civili differt prudentia, manifestum utique *secundo* est, adhuc remotius ab illa abesse juris privati forensis cognitionem. Enimvero quæ ad publicum jus pertinent negotia, majoris longe in republ. sunt usus & momenti, quam illa quæ privatim in foris solent decidi. Imo vero hæc statum ipsum reipubl. levissimè omnium attingunt. Negari quidem haud potest, privatum quoque illud jus expediri non posse nisi aliquid prudentiæ civilis teneas, ceu aliàs demonstrabitur. Cæterum integræ illius civilis artis non nisi partem id attingit; & prætetea non qui gnarus est juris privati unius aut alterius civitatis, is eo ipso peritus est simpliciter omnis privati juris, ita ut secundum illud, prout postulat salus publica, in singulis rebuspubl. causas omnes queat instituere. II.

 Illa

111. Illa *tertio* peritia juris quæ destituitur notitia rationis & æquitatis utilitatisque legum, ut & earundem in usum transferendi facultate, tantum abest à civili prudentia, ut ne ullum quidem prudentiæ titulum jure videatur mereri. Vere prudens enim is demum est, qui novit id quod homini in vita utile est & inutile: similiter prudentia peritia quædam est eorum quæ homini obsunt & conducunt. At vero is qui nihil aliud novit quam quid lege sit constitutum, eo ipso haud intelligit quid expediat nec ne, nec eo ipso aptus est expediendis humanis negotijs, adeoque eo ipso non est prudens, nec peritia illa est prudentiæ quædam species. Ne artis quidem aut scientiæ nomen potest isthæc peritia tueri, utpote quum & vera ars recta cum ratione omnia efficiat, & scientia nulla sit sine certa ejus quod scitur approbatione, eaque potissimum ex caussis rerum deducta. Certe de hac jurisperitia verum est id quod Iacobus Zabarella *lib. de natural. scient. constitut. cap. 33.* & Angelus Thius *in præcogn. Logic.* alijque simpliciter de omni juris scientia minus circumspecte sunt professi, eam esse *simplicem quandam peritiam, quæ nec scientia nec prudentia nec ars appellari mereatur.* Quemadmodum videlicet Plato *in Gorgia* differit de nonnullis, ut ipse loquitur, adulatorijs disciplinis. Videtur autem peritia isthæc merito historica legum cognitio dici. Non quod ex historijs vulgo ita appellatis petenda sit, aut quasi ejus qui vulgo historicus audit non autem jurisperiti in officio sit illam tradere. Sed quoniam scire quid lege latum sit, perinde se habeat atque scire quid dictum gestum factum alias sit, quæ utique historica est cognitio: quoniam item docere quænam leges sint constitutæ aut abrogatæ,

rogatæ, simile sit quasi historiam narres. Nec vero ad peritiam illam juris utut accurate consequendam alijs est opus adminiculis, quam quæ requiruntur ad intelligentiam alicujus historiæ. Præter communia nimirum interpretandi præcepta satis est si teneas, vocabulorum usum, & locorum temporumque habeas rationem. Etsi enim *scire leges non est verba earum tenere, sed vim ac potestatem*, ut rectè inquit ICtus Celsus; hanc tamen qua de nunc agimus, legum vim ac potestatem percipere in facili est, paucis duntaxat illis adminiculis suffulto. Quemadmodum igitur antiquis grammaticis illa grammaticæ species, quæ circa interpretationem oratorum ac poëtarum occupabatur, *ἱστορικὴ* fuit dicta: ita hanc jurisperitiæ speciem haud incommode historicam appellaveris. *l. 17. ff. de legib.*

IV. Quam maxime porro conspicua est (quod *quarto* loco venit notandum) historicæ istius cognitionis natura in juris Romani peritia illa, quæ itidem omni caret notitia ejus quod natura justum est aut reipublicæ utile. Quemadmodum videlicet illius juris permulta in foro hodie usum non habent, ita omnia illa casca & obsoleta perinde à nobis sciuntur atque solent intelligi antiquæ quædam historiæ. Certe quid Athenis, quid Spartæ, quid alibi fuerit constitutum, quidque adeo olim in republ. & judicijs obtinuerit scire, historicum esse fatentur omnes. Nihil autem refert, sive Atticam legem sive Romanam noscas, si utraque usum amiserit. Nec vero hac ipsa Romani juris peritia æque instructos videas alios, quam qui antiquitatum linguarumque studium sectantur, quales sunt philologi. Certe hi maximè hoc in loco alijs præstant; ceu de Alciato, Budæo, Cujacio, fratribus & Pithoeis & Fabris, alijsque viris clarissimis

est notissimum. Ideoque nec abs omni ratione est *Grammaticorum* & *Humanistarum* nomen, quod in maximos hujus ordinis jurisperitos per convitium à pragmaticis nonnullis solet torqueri, quasi nimirum non tam juris sint consulti quam grammatici: ceu ipsemet Franciscus Hotomannus agnoscit, Antitriboniani sui *cap. XV.* qui etiam *cap. VII.* ejusdem aurei libelli Franciscum Duarenum & Antonium Goveanum de jure accrescendi grammatice tantum commentatos esse, ingenue confitetur.

V. Quamvis *quinto* nuda ejusmodi juris etiam recepti peritia nihil habeat prudentiæ, tamen posse ea uti ad dijudicandas hominum actiones est prudentiæ non levis: quoniam utique hac ratione intelligitur quodammodo id quod in vita rectum justum aut utile est, tale enim est quod cum legibus consentit. Prudentiæ quoque eximiæ est ita leges negotijs humanis aptare posse, ut sive ipsimet tibi sive alijs secundum eas possis cavere. Id quod maxime elucet tum, quando in civitate obtinent leges obscuræ & intellectu difficiles, aut formulis multis intricatæ. Quales quum olim essent Romanæ, hinc prudentium cognomentum præ alijs tum meruerunt illa cavendi peritia præditi. Quapropter de C. Aquilio ICto Cicero ipsemet pronunciat: *Ejus prudentiam populus Romanus in cavendo non in decipiendo perspexit.* Iamdudum ante de C. Ælio Sexto Ennius:

Cic. orat. pro Cæcin.

Egregie cordatus homo catus Ælius Sextus.

Anteaquam vero definiamus, prudentia hæc quam sit affinis Politicæ, aut quam ab illa sit remota, observandum primo est, non illam omni ex parte absolvi solius juris peritia, nec deinde quamlibet peritiam juris huc facere. Duo scilicet requiruntur ad id ut leges componas cum causis, si-

fis, sive negotijs humanis, & legum scilicet & caussarum exacta cognitio. Alterutrum certè si absit judicium institui nullum potest. Etsi vero non æque sit operosa ratio facti naturam discendi atque leges ipsas, revera tamen etiam hoc artis est: cum sæpe in obscuro sit non tantum num quid sit factum sed etiam sponte an invite, & si sponte num deliberato consilio an repentino animi motu, si invite an per ignorantiam & qualem illam, vincibilem scil. an invincibilem quid acciderit. Quæ omnia tamen accurate pernoscas necessum est, si leges ad factum velis applicare. Quo possis porro id præstare opus quidem est uti in promptu sint leges civiles, ad quas exigendæ veniunt caussæ, cumprimis tamen requiritur uti teneas modum ipsum interpretandi leges sive veram & genuinam earum sententiam investigandi, easque explicatione commoda nunc dilatandi nunc restringendi. Est autem hoc itidem artis singularis, & quidem occupatæ non circa interpretationem Romanarum tantum legum ex. gr. sed simpliciter omnium omnino quæ in civitate aliqua solent ferri. Perinde atque artis cujusdam communis itidem est, posse quodammodo in cujuslibet facti propositi arcanam vim penetrare. Tametsi enim hactenus neutra illarum sit literis tradita, reapse tamen inveniuntur, & fortassis haud difficile fuerit illas componere, id quod ex ijs quæ infra disputabimus fiet clarissimum. Imo harum συνέσ quoniam instructi sunt qui alijs cavere norunt, & facta secundum leges judicare, hinc illi prudentes & cati nuncupantur, non tam vero ob legum ipsarummet civilium notitiam, quæ tamen ipsa ut sis πρακτικὸς adsit itidem necessum est.

Hisce ad hunc modum præmissis principio fatemur

ineptus. Quomodo Iavolenum Priscum, qui *jus civile magna nominis existimatione olim respondit, dubiæ sanitatis fuisse* refert Plinius, ea ab illo facta narrans quæ profecto ridicula sunt & infra muneris dignitatem. Omnino geminum vero Iavoleno dixeris magnum illum ICtum quem memorat Hotomannus, qui *animadvertens mentem obstare quo minus sol emergens è schola possit conspici, Principem suum adiit docens quantum inde detrimenti acciperet Universitas, postulansq; ut aut mens subverteretur, aut si id non obtinuisset sibi abeundi licentia daretur.* Quid? quod multi eo ad reipublicæ difficillima negotia fiant ineptiores quo in caussis agendis magis toti hæsere. Nec verò mirum contendendi litigandique libidinem quandam quasi in mores ita abire. Ea autem infecti fieri vix potest quin difficiles etiam sint in reipublicæ negotijs, servandaque concordia, summo civitatis malo. Pertinet huc quod de Ioanne Victorio Iurisconsulto celebri refert Paulus Iovius, illum morosis cautelis suis Florentiam patriam in summum discrimen adduxisse. *Sed cum hæc* impendentia scil. mala, inquit historicus, *una maxime pecunia facile possent expediri, Victorius scientia juris & æqui potius quam his artibus instructus, quæ ad tractandas res gravissimas necessariæ existimantur, totam spem rei componendæ fœde corrupit. Quum dubitanti avaroq; animo tenenacius quam oporteret pecuniis parcendum arbitraretur, nec externis & militaribus eorum ingeniis, propter lubricam eorum fidem, uti cautus Iureconsultus, vel data pecunia confideret. Itaq; dimisso conventu Florentini hostes judicantur.* Illa certe fori ipsiusmet incommoda, quæ litibus perinde atque hirudines cruore saginantur, quorumve classes aliquot graphice jam olim depinxit Ammianus Marcellinus, tantum abest reipublicæ gubernandæ es-

Plin. l. 6. ep. 15.

Hotoman. Antitrib. c. 14.

Iov. l. 2. de vita Leon. X.

Ammian. lib.30. hist. dæ esse idonea, ut in beata republica ne toleranda quidem sint, quemadmodum prudentissima Platonis sententia ante hos bis mille annos jam definitum est. Absit *Plato l. 2. de republ.* tamen uti propterea neges posse quem simul & foro bene consulere & curiæ. Vtrâque enim prudentia plurimos valere, usu sane quotidiano nemini non compertum est. Nempe si ad ingenij vires utriusque institutio accedat, id quod haud difficile factu est. Nec tamen diffitemur nonnullos hujus ordinis non tam accurata quadam civili doctrina quam nativa συνέσει aut ἐμπειρίᾳ aliqua rempublicam gubernare, atque ita multum sæpe vinci ab hominibus etiam illiteratis, certe nullâ illos parte in reipublicæ arduis consilijs antestare. Sed de illâ peritia juris quæ simul negocia & caussas secundum leges expendit fortasse nimis multa adferimus.

VI. Longe majoris vero adhuc prudentiæ est, (id quod sexto est loco observandum) si non teneas tantum quid lege sit constitutum, sed simul etiam pernoscas, num quod ita constitutum est, utile sit vel simpliciter humano generi vel civitati tuæ nec ne, aut in quantum sit utile. Et vero intelligi utique hoc potest, si vel privatum vel publicum jus spectes: estque in illa intelligentia plurimum profecto collocatum. Etsienim originem legum omnium reipubl. tuæ, quæve earum ferendarum fuerit occasio, non liceat semper assequi, adeoque hactenus, *omnium quæ à majoribus constituta sunt ratio reddi nequeat:* tamen æquitas & utilitas legum omnium ab homine prudenten facile dignoscitur. Similiter non oportet quidem in rationes legum latarum ita inquirere, ut si illæ fortassis laborent aliqua parte, vitia earum in publico cum tumultu quodam traducas; nec si tu haud possis ratio-

nem

nem earum adsequi præjudicij hebetudine, ſtatim fas eſt leges illas rejicere aut vocare in dubium: ita enim ſane *multa ex his quæ certa ſunt ſubvertentur*, ut recte dixit Neratius, ſimulque reipubl. ſalus periclitabitur. Attamen qui vere eſt juriſprudens, non poteſt non ſimul in legum æquitatem & uſum animadvertere. Expedit quoque reipubl. ut nonnulli tales reperiantur: quo laborantibus legibus rite ſuccurri poſſit nova legislatione, quæ autem bene ſeſe habent jura queant conſervari. Quid quod nemo ex dignitate poſſit judicijs præeſſe niſi hac quoque inſtructus peritia? Nec vero quiſquam poterit aut per ἐπιείκειαν legem corrigere, aut eandem ad alia dilatare niſi ſententia ejus intime perſpecta: qui autem perſpexeris ſententiam legis, niſi noris quæ rationes legislatorem permoverint ita conſtituere? Facile autem apparet de æquitate & uſu legum latarum judicare, non eſſe niſi ejus, qui novit primo quid ſimpliciter humanæ naturæ ſocietatique ut & cuilibet reipubl. conveniat; qui deinde tenet illius populi illiusque reipubl. cujus ſunt leges, indolem, mores, atque inſtituta. Perinde nimirum atque medicus judicaturus de ægroti alicujus ſtatu omni, neceſſum eſt teneat & medicam artem ipſam & præterea ægroti ſui conſtitutionem. Iam vero quid humanæ naturæ communique omnium ſocietati, ut & quid cuilibet reipubl. expediat, illud moralis & civilis eſt veræ ac non fucatæ philoſophiæ intelligere, ceu mox patebit: ideoque quo de nunc agimus juriſprudens philoſophia iſthac atque adeo Politices cognitione oportet ſit inſtructus. Attamen quum ſingularum legum notitia non ſit prudentiæ civilis ejus, quæ generatim proſpicit rebuſpubl. (perinde atque in arte medica de ſingulis ægrotis non agitur))

tur) singula autem reipubl. suæ instituta intelligat hic jurisprudens noster; consequens est hanc singularis juris prudentiam fluere quidem potiori ex parte ex civili moralique philosophia non omnino tamen idem quid cum illa, sed aliquam ad singularem quandam rempubl. restrictam esse prudentiam. Etsi porro utilitatem æquitatemve privati juris non ex aliis quam civilis philosophiæ fontibus liceat haurire, facile tamen apparet si nihil aliud teneas quam privati juris rationes, publicarum legum usu ignorato, longius te à civilis prudentiæ ambitu abesse: utpote quum leges publicæ multum privatis antecellant, & hæ demum reipubl. statum atque salutem omnem potissimum contineant.

VII. Qua de ultimo loco diximus jurisperitia, pene ipsissima est prudentia civilis; ceu ex iis quæ imposterum disferemus erit manifestius. Penè inquam: revera enim non omni ex parte amplitudinem civilis prudentiæ etiam hæc exæquat: utpote quum ad reipubl. gubernationem multa pertineant, quæ legibus certis definiri nequeunt, adeoque consultatio identidem de longe aliis plurimis instituenda veniat. Pars igitur quidem juris hæc prudentia est Politices, & quidem pars nobilis: non tamen omnino ipsamet illa est. Ceterum solet ejusmodi peritia juris haud venire vulgo jurisprudentiæ vocabulo Sane qui jurisprudentes vulgo audiunt, minime omnium tale quid solent profiteri, sed in multo diversissimis versantur, circa forenses nempe potissimum & leges & lites civium tantum non toti occupati. Nec reperias temere librum ullum in omni terrarum orbe qui titulo jurisprudentiæ hanc qua de nunc agimus, civilem doctrinam pertractet. Nec quisquam ex vulgo prudentium juris propter civilem

civilem hanc scientiam primum in republica locum sibi temere vindicat, sed prætextu potius illius forensis alterius. Quod cum sit notissimum non etiam est fortasse, quamobrem scrupulosè hanc quidem jurisperitiam cum Politica ulterius contendamus.

Cæterum ijs quæ à nobis sunt in medium allata videtur I.
haud parum obstare, primum auctoritas adversæ sententiæ multis seculis jam roborata & quidē per florentissimas
Europæ regiones, Italiam, Germaniam, Galliam & Hispa- II.
niam omnem: deinde usus quotidianus. Nam hic quidem docet à Romani juris peritis rebuspublicis passim terrarum optime consuli, easque feliciter gubernari, etsi illi aliam prudentiæ speciem præter istam juris haud didicerint. Palam vero est & consensio illa summorū regum pontificum aliorumque maximorum hominum imo & populorum, solis jureconsultis gubernacula reipublicæ concredendi, nulli autem alteri doctorum ordini, quasi reliqui omnes illi rei inutiles soli autem isti spem conceptam queant
explere. Adhoc juris illa scientia divinarum humana- III.
rumque rerum notitia definiente Vlpiano, ars item bo- *l. 10. §. 2. ff.*
ni est & æqui. Hæc autem si teneas, non videtur magno- *de inst. &*
pere ad rempublicam gerendam aliud quidquam po- *iure.*
stulari.

Verum enimvero ut retrogrado ordine ad singula
hæc respondeamus, nisi Vlpiani quidem illa verba be- Ad III.
nigne interpreteris, nihil illis est falsius: habueritque etiam hic locum illud Tullij: *magna professos in exilibus versari.* Ridicula sane est Accursii gloriatio, nihil opus esse *Accurs. in*
theologiæ studio ad cognoscenda divina ut quæ ex le- *gloss. ad l.*
gum Romanorum libris affatim queat peti. Verum *10. §. 2. ff.*
non alia est mens Vlpiani, quam id quod de divinis hu- *de inst. &*
manisq; *iure.*

manisq; rebus legibus est Romanis constitutum, illud omne à prudente illius Romani juris intelligi, quoad negotia civium omnia ad illas leges possunt exigi. In omnibus nimirum rebuspublicis bene constitutis de divinis pariter humanisq; rebus nonnullæ leges feruntur: quas scire par est eum cui judicijs præsidere in officio est. Nec vero ipsemet Vlpianus res illas aliter habuit cognitas, iniquus cæteroquin saltim circa sacra legislator futurus. Hic enim ille est quem petunt justa illa spicula dolentis Lactantij: *Quin etiam sceleratissimi homicidæ contra pios jura impia condiderunt: nam & constitutiones sacrilegæ, & disputationes jurisperitorum leguntur injustæ. Domitius de Officio Proconsulis libro septimo rescripta Principum nefaria collegit, ut doceret quibus pœnis affici oporteret eos, qui se cultores Dei confiterentur. Qui iis facias qui jus vocant carnificinas veterum tyrannorum adversus innocentes rabide sævientium?* Et vero qui ille Vlpianus aliter senserit, si illi omnis lex lata quamvis iniqua fuit pro amussi? Alibi sane cum iniquum quid retulisset de manumissione servorum, subjungit ipse hæc verba: *quod quidem perquam durum est, sed ita lex scripta est.* Certe qui tanti facit leges quaslibet, aut qui *erubescit sine lege loqui*, quod à Iustiniano injunctũ jureconsultis, vulgo multi (perperam tamen) credunt, is majorem ea quam nos ab Vlpiano intelligi diximus, divinarum humanarumque rerum peritiam, imo nec aliam *justi aut injusti scientiam* quam quæ itidem legibus latis unius alicujus civitatis tota nititur, potest habere. Eundem vero *artem boni & æqui* habere, non perinde liquet. Nec vero qui duritiem legis scriptæ existimat haud licite molliri, ille quemadmodum æqui sive τῆς ἐπιεικείας artem teneat sane non video. Et tamen etiam Celsus ille quem sequitur Vlpia-

Lactant. l. v. de instit. c. XI.

l. 12. ff. qui & à quib. manumiss.

Novell. de triente & semiss. cap. consid.

l. 1. §. 1. ff. de inst. & iur.

Vlpianus non simpliciter de æquo & bono omni est loquutus, sed tantum eo quod Romanis legibus fuit quasi proprium.

Ad II. Alterum quod attinet, profecto usu ipso docemur, qui præter illam juris scientiam nihil ulterioris prudentiæ sibi comparavere, infeliciter admodum arduis negotijs & ubi legum adminicula amplius non valent, admoveri. Imo pene usu venit, eos qui juris illo studio, prout hodie sane illud sese habet & est amplissimum, quam maxime eminent, ad consilia reipublicæ difficiliora minus aptos esse rudioribus. Quotquot vero ejus ordinis etiam in republ. gubernanda egregios sese præstiterunt (ut sane præstiterunt sese hodieque præstant perquam multi) ij omnes, etsi non ex scriptis eorum qui maxime potuissent juvare, civilem hauserint prudentiam, tamen vel ingenij nativa solertia, vel longo quodam rerum usu & experientia, vel lectione historicorum aliorumque optima quæque monentium (quæ omnia quantam vim habeant alias ostendimus) id didicere, quod etsi non ad omnem, ad suam tamen in qua vixerunt rempublicam recte gubernandam, si non omni saltim potiore ex parte, fuit satis.

Ad I. Vt ad primum denique redeamus: non sane diu adeo est quando illa opinio cœpit invalescere: nec tamen usquam terrarum hactenus quidem in totum obtinuit. Vt proinde neque à temporum vetustate, neque à late diffusis terrarum spacijs, sententia isthæc magnum aliquod robur accipiat. Antiquitatem videlicet si spectes, vix ante seculum decimum tertium in ipsa Italia observare est, potissimum jureconsultos solere adhiberi ad munia reipublicæ alia quam ad judicia. Florentibus sane

Romanorum rebus haud legas peritiæ illius ergo quemquam admotum ad gravia quæque negotia, aut ad honores aſcendiſſe. Nec enim tum quidem *munivit ad conſulatum viam* dicente Tullio. Sub Cæſaribus nonnulli eorum ad majora adſcenderunt & frequentius quidem ſolito, non tamen prærogativa quadam majoris prudentiæ civilis: neq; vel tum hoc nomine præcipua aliqua vel in opinione fuerunt præ alijs vel dignitate. Qui princeps inter Cæſares ſolito frequentius eos in comitatu ſuo aluit Hadrianus, ad judicia eorum conſilijs eſt uſus. Diſerte enim Spartianus: *Cum judicaret in conſilio habuit non amicos ſuos aut comites ſolum, ſed juriſconſultos & præcipue Julium Celſum, Salvium Iulianum, Neratium Priſcum, alioſq;.* Vſus iiſdem & Antonius Pius *ſed cum de jure* ſanciret, ut loquitur Iulius Capitolinus. Hujus ſucceſſor Marcus *uſus eſt Scævola præcipue juriſperito*, ſed cum *jura dictaret*, ceu idem Capitolinus refert. Alexandro Severo nemo Cæſarum ex pluribus & melioribus juriſperitis collegium inſtituit. De illo autem Lampridius: *neq; ullam conſtitutionem ſacravit ſine viginti juriſperitis, & doctiſsimis ac ſapientibus viris iiſdemq; diſertiſsimis, non minus quinquaginta.* Item: *Fuit præterea illi conſuetudo ut ſi de jure aut de negotiis tractaret ſolos doctos & diſertos adhiberet; ſi vero de re militari milites veteres & ſenes ab bene meritos, & locorum peritos & bellorum ac caſtrorum, & omnes literatos, & maxime eos qui hiſtoriam norant, requirens quid in talibus cauſis quales in diſceptatione verſabantur, veteres imperatores vel Romani vel exterarum gentium feciſſent.* Hactenus Lampridius. Non eſt quod reliquorum Cæſarum res moveam: vel ex hiſce enim manifeſtum eſt, non tam ad ardua quælibet reipublicæ negocia peritos juris tum vocatos quam ad judicia & ferendas privati

Spart. in vita Hadrian. cap. 18.
Capit. in vita Antonin. cap. 12.
Capit. in vita Marci Cæſ. cap. 11.
Lampr. in Alexandro cap. 16.

juris constitutiones, & ne sic quidem solos illos consultos esse. Iam vero post renata Iuris Romani studia videre quidem est paulatim illuc tractos Cæsarij aut Pontificij Juris peritos, verum alibi quidem atque alibi sic satis sero. In Germania sane haud observaveris id contigisse ante seculum decimum quintum. Nusquam vero etiam ex eo videtur creditum aut populo alicui aut regibus ac pontificibus, quasi soli illi periti juris consilijs de republica dandis sint idonei. Vbivis enim omni tempore etiam alijs compluribus ad honores maximos patuit accessus. Imo nonnusquam pene cum ignominia à præcipuis reipubl. muneribus lege exclusi sunt. Ita in Italia Genuæ ferunt prohiberi hodie omnem doctorem juris à prætorio munere, quod tamen maxime illi est proprium. Ante hos ducentos annos in Germaniæ nostræ publicis comitijs actum est de ijs non à consilio tantum sed etiam à judicijs removendis. Quod etsi alibi caruerit effectu, alibi tamen hodieque in tantum valet, ut etiamnum à senatu per legem latam excludantur. Non probamus hæc statura (iniqua enim sunt & rectæ rationi adversantur) tantum in id eorum hîc meminimus, uti pateat etiam post admissas Romanas leges non solis jurisconsultis in Germania rempublicam concredi solere.

Besold. in Templo just. n. 91.
Vide libr. nostr. de Orig. jur. Germ. c. 32.
Besold. de stud. & magistr. pag. 125.
VValther. de privileg. doctor. c. 11.

Nec vero abs omni ratione jurisperitis potius quam ulli eruditorum alteri ordini commissa est multis in locis ipsa etiam reipublicæ cura. primo enim ipsa illorum (de ijs loquor qui judicijs præesse idonei sunt non autem de alijs) propria professio quæ circa leges cum civiles tum gentium & naturæ occupantur, eximiam partem negotiorum reipublicæ sibi vindicat: cum medicorum & qualis hodie vulgo censetur philosophorum

doctrina non niſi leviter illa attingat, theologorum paulo amplius quidem itidem tamen minus, philologorum vero aut aliorum id genus huc faciat nihil. Quoniam igitur in conſilijs non tantum quid utile aut inutile, ſed & quid legibus ſit conſentaneum (hoc autem, ex quo operoſa illa cœpit jurisperitia, nulli alij etiam eruditorum ordini potuit notum eſſe) veniat attendendum, ſaltim hactenus merito ad conſilia præ alijs hi ſunt admiſſi. Iam vero qui ita verſantur quotidie in rebus humanis (modo quidem inſtructi ab ingenio ſint) uſu illo etiam quod reliquum eſt civilium negotiorum paulatim aliqua ex parte addiſcunt. Certe ut uſu addiſcant in promptu illis magis eſt quam alij alicui doctorum familiæ. Hactenus vero aliquamdiu pene ubivis obtinuit, ut regendæ reipublicæ peritia non niſi uſu addiſceretur. Ideoque hactenus etiam inter literis quidem deditos hi maxime non potuerunt non prudentia quoque vere civili alijs præſtare: ſi ſane ἀγχίνοιαν aliquam πολιτικὴν ut ita loquar ſimul attulere, alias enim fateor judiciorum uſum parum ad reliqua illa facere. Adhoc dum pacata quidem eſt reſpublica (ſolent autem belli tempora eſſe omnium rariſſima in rebuſpublicis permultis) magnam partem in judicijs plæræque ſolent verſari; adeoq; ad id quod ſupereſt gubernandùm par eſt pene quilibet. quidni ergo & ille qui controverſijs civium judicandis ſufficit? Igitur ut ſumptibus, qui in magiſtratus forte ſunt faciendi, parcatur ex re etiam eſſe videtur, ut quibus judicia illis & conſilia, curiæ committantur. Certe ut alij judicia alij conſilia tractent, civitates tenuiores non ferunt præ indigentia. Etſi enim longe ſit veriſſimum illud Ariſtotelis, naturam facere ἓν πρὸς ἕν: &

Ariſtot. 1. Polit. c. 2.

ἐν: & optime habere ſeſe inſtrumentum quodlibet μὴ πολλοῖς ἔργοις ἀλλ' ἑνὶ δουλεῦον: tamen civitatum omnium conditio tantæ perfectionis non eſt capax, ſed cogitur idemtidem unius opera ad diverſiſſima uti, perinde ac ſtatuarij olim ſuo gladio Delphico per inopiam. Accedit denique, quod inter eos qui civilium ſunt munerum capaces, præ ruditate temporum, ſoli aliquamdiu jureconſulti occaſione cauſarum agendarum nonnihil eloquentiæ ſibi comparaverunt (nam etſi & illi, quibus verba ad populum in ſacris concionibus dare incumbit, itidem ejus aliquid uſu ſibi ſoleant parare, tamen vitæ inſtituto à republica capeſſenda ſunt remoti) non poſſit autem reſpublica facile carere viro diſerto, etiam hac ratione patuit merito illis jureconſultis magis quam alijs ad reipublicæ adminiſtrationem via. Hiſce fere de cauſis prælatos illos eſſe hactenus alijs, nec immerito prælatos, argumento eſt, quod ubi & eloquentia & vera prudentia civilis etiam ab alijs cœpit ſtudioſius excoli, ibi & alij non minus ad rempublicam ſint admiſſi, alibi etiam majorem exiſtimationem impetraverint. Hac ratione ſane factum eſt ut Florentiæ, in ipſamet Italia, jam tum olim ante hoſce ducentos amplius annos, ipſummet magnum cancellarij munus Leonardo Aretino ac deinceps ſimilibus nonnullis fuerit potius concreditum.

CAPUT IV.

Rhetoricen perperam olim creditam eandem eſſe cum Politice: nunc etiam male à nonnullis, vel ſingularis alicujus reipublicæ notitiam, vel omnis generis prudentiam Politicen exiſtimari.

ANtea ad propoſitum nobis argumentum propius

 quam

quam accedamus, tres adhuc errores eximendi veniunt, quorum primus nunc quidem amplius non multum negotij facessit, ast olim tamen per fuit receptus, & facile iterum possit vim pristinam recuperare. Alter hodie sic satis est frequens, cumprimis per Germaniam nostram, alibi tamen non item. Tertius alibi terrarum magis quam apud nos videtur obtinere. Neutrius tamen eorum in antiquis monumentis vestigia temere invenias. Ita autem omnes illi sese habent, ut absque operosa confutatione hoc quidem labore queamus defungi.

Quemadmodum scilicet nostra ætate jurisperitia, ita Socratis præcipue, & deinceps Platonis atque Aristotelis ævo, Rhetorice sive Oratoria facultas Politicæ speciem assumpsit, Sophistis qui tum appellabantur utrumque (perinde tamen inepte) profitentibus. Excellebant vero Socratica quidem ætate isthoc superbo titulo præ alijs, Protagoras, Prodicus, Gorgias, Hippias, Polus, & Thrasymachus, insigni homines animi insolentia & prætextu doctrinæ intolerabili fastu, eoque multis nominibus vulgo magna inexistimatione, donec princeps Socrates inscitiam illorum quasi in arenam & lucem produxit; cujus disputationes in Platonicis dialogis & scriptis quibusdam Xenophontis hodieque superant. Protagoras igitur ipsemet apud Platonem pronunciat de sua doctrina: τὸ δὲ μάθημα ἐστὶν εὐβουλία περί τε τῶν οἰκείων, ὅπως ἂν ἄριστα τὴν αὐτοῦ οἰκίαν διοικοῖ καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως, ὅπως τὰ τῆς πόλεως δυνατώτατος ἂν εἴη καὶ πράττειν καὶ λέγειν: *Disciplina est prudens consultatio & de rebus domesticis, quemadmodum domum tuam optime gubernaveris, & de rebus quæ ad civitatem pertinent, qua quis ratione illas possit & agendo & dicendo instituere.* Quibus verbis cum Socrates

Plato in Protagora.

crates

crates dixisset videri sibi artem politicam significari, respondet ille: αὐτὸ μὲν τοῦτό ἐστι τὸ ἐπάγγελμα ὃ ἐπαγγέλλομαι. Gorgias etiam Leontinus profitetur apud eundem Platonem, sese docere *id quod bonum est maximum, adeoq; caussa ut tum libertatem homines retineant, tum unusquisque imperium & potestatem in civitate in suos retineat.* Id *autem esse, posse verbis persuadere & in judicio judicibus, & in senatu senatoribus & in concione auditoribus, atq; in alia qualibet congregatione civili.* Dixerat vero jam tum ante idem: *rhetoricam in quibus dicendi in eisdem & intelligendi vim praebere.* De hac Sophistarum politicae scientiae ostentatione passim multa alia habet Plato, quae referre non attinet. Et vero plus satis ex Aristotele est manifestum, quid sibi illi hac in re arrogaverint. Solos enim, vel prae alijs certe, isthac tempestate apud Graecos Sophistas, politices scientiam venditasse, non obscure significat. In alijs enim artibus quidem eosdem qui exercent & docere illas solere, τὰ δὲ πολιτικὰ, inquit, ἐπαγγέλλονται μὲν διδάσκειν οἱ σοφισταί, πράττει δὲ αὐτῶν οὐδείς. Negat vero ab illis vel id satis fuisse cognitum, qualisnam sit politice & circa quae versetur. οὐ γὰρ ἄν, ait, τὴν αὐτὴν τῇ ῥητορικῇ οὐδὲ χείρω ἐτίθεσαν. Pertinet huc quod idem Aristoteles in Rhetoricis affirmat: ὑποδύεται ὑπὸ τὸ σχῆμα τὸ τῆς πολιτικῆς ἡ ῥητορική: *rhetorice sibi politices personam induit:* nec alij quam Sophistae sunt οἱ ἀντιποιούμενοι ταύτης: *quos partim per ignorantiam partim per arrogantiam, partim alias ob caussas* & venditare se politicos & vulgo existimari, dixit quidem indubie Aristoteles, non legimus tamen hoc loco, quod verba quaedam exciderint & hic et oratio.

Plato in Gorgia.

Arist. l. x. Ethicor. c. ult.

Arist. l. i. Rhet. c. 2.

Videtur vero non destitui aliqua similitudine veri isthaec rhetorum ostentatio, quodque rhetorices omni-

Quamvis vero hæc & ſimilia multa poſſint aliquam politices opinionem oratoriæ apud imperitos comparare, & olim hac ratione Sophiſtæ illi in vulgo cognomentum politicorum impetraverint, longiſſimo tamen intervallo oratoria & politice diſtant, ac Sophiſtæ illi civilis prudentiæ fuere imperitiſſimi. Primo enim unice 1.
utique eſt propoſitum oratori perſuadere poſſe, & in hoc verſantur rhetoricæ artis omnia uti te aptum reddant quo dicendo poſſis aſſenſionem conſequi: prudentiæ autem civilis eſt ſcire quod expedit aut nocet reipublicæ. Hoc vero parari profecto poteſt etiamſi neſcias quemadmodum id alijs liceat perſuadere; & uſu venit uti ſententiam poſſis perſuadere, quæ tamen num vere ſit commoda reipublicæ nec ne, ignores. Nec vero ipſam rationem recte deliberandi docet rhetorica, nec illam uti teneat à rhetore exigitur; ſed tantum illa quidem hoc agit ut poſſis, quod in deliberationem venit, alijs perſuadere, & ſi hic id valeat, ſatis officio ſuæ artis fecit. Sic non docet etiam rhetorice rationem ipſam judicandi de controverſijs forenſibus, nec ejus peritia neceſſum eſt ut rhetor ſit inſtructus, modo noverit quid pro actore poſſit in judicio veroſimiliter in medium adferri. Vno verbo, rhetor omnia dirigit ad id ut trahat in partes ſuas judicem: qui autem prudentiam civilem ſectatur non reſpicit aſſenſum alicujus hominis, ſed nude pro ſcopo habet emolumentum civitatis, eoque & ſecreto nonnunquam deliberat & apud ſeſe ſciſcit quod expediat.

Primũ itaq; rhetorice & civilis prudentia ipſo ſibi propo- 2.
ſito fine multum inter ſeſe differunt. Liquet porro utriuſq; diſcrimen ex eo etiam quod Politice omnia agat adminiculo certæ & non fallacis rationis: rhetorice autẽ ejuſmodi

auxilia nequaquam suppeditet. Prudentiæ scilicet interest non falli, sed id quod verum est assequi. Quibus autem rhetor utitur aut quæ suggeruntur ab oratoria arte, illorum alia nihil plane huc faciunt; alia, oratorio quidem modo usurpata, plurimum obsunt, tantum abest ut prudentiæ inserviant; quod reliquum illius est veritati cognoscendæ non nisi leviter potest opitulari & tanquam ex accidente. Nec vero quidquam juvat universum illud quod faciat ad dictionem, omneque adeo artificium tessellatæ & comptæ orationis. Non juvat ὑπόκρισις, quam tamen primum, secundum, & tertium oratoris auxilium ipsemet Demosthenes censuit. Dispositionis quoq; ars prudentiæ plane est inutilis. Potest nimirum prudentia comparari etiam absque omni sermonis usu, & ab homine muto. Et si consilium à prudentia suggestum aut prudens alia sententia fuerit docenda, non profecto opus est cultu sermonis oratorio. Imo quemadmodum alias semper in docendo solus ille tenuis dictionis character invenit locum, ita & hîc singularis aliquis ornatus sine vitio adhiberi non potest: & tamen nemo ferat illa duntaxat sermonis forma utentem oratorem. Non etiam rhetoris est definire, quæ dictio conveniat vero ac non fucato prudentiæ civilis magistro: perinde atque à rhetore non accipit poëta modum & leges suæ orationis sed ab ipso poëticæ suæ artis doctore. Omnem certe sermonis curam perperam rhetori adscribi, majori vero ex parte competere illam singulari cuidam artifici, ita ut rhetoris proprie nihil aliud sit quam sumere congruam officio suo dicendi formam, alibi ostenditur. Multo minus vero actionis artificium prodesse ad sapientiam civilem, haud indidet, arbitrior,

bitror, probatione. Neque dispositio illa quæ oratori utilis est sive ad inveniendum sive ad dicendum, prudentiæ consulto potest prodesse: sed potius ista quæ in omni demonstratione & doctrina veritatis venit observanda: id quod cum alias est manifestum tum infra nonnihil prolixius explicandum venit. Iam vero quæ faciunt animo judicium perturbando, illa profecto prudentiæ civilis magistro quemadmodum conveniant, cum ne in foro quidem bene constitutæ reipublicæ ferenda sint? Pessimo sane more ijs locus quondam fuit datus Athenis atq; alibi in Græcia, ut & post Romæ atque in Romani imperij provincijs. Nihil certe magis veritatis professioni & rectæ docendi rationi obstat illis, quibus oratores uti solent artibus ad affectus animi concitandos: cum serenanda potius mens sit, & judicij acies, quantum fieri ejus potest, elimanda. Haud diffiteor, illa quæ ab optimo non rhetorum minusquam philosophorum Aristotele, secundo rhetorices volumine, de animi moribus varijsque hominum moribus differuntur, apprime in vita omni utilia esse, atque ad prudentiam plurimum adferre commodi posse. Homines quippe nos ita pene instituere vitam actionesque nostras solemus, perinde atque affectibus animi & illis, qui aut à sexu aut ab ætate, aut ab opibus natalibus & potentia, aut à virtute denique & vitio nascuntur, moribus huc illuc trahimur: magnum vero prudentiæ momentum est humanarum actionum rationem & principia exacte novisse, quum sic demum liceat aut impellere eas, aut declinare, aut remorari, prout usus exigit. Cæterum non in illum finem adferuntur isthæc in rhetoricis; eoque hic eorum in vita usus alius plane est, & ex rhetoricis petitur

Arist. l. 1. Rhetor. cap. 1.

titur λίαν κατὰ συμβεβηκός. Illa postremo argumenta quibus quam maxime orator utitur ad persuadendum, veluti nituntur tantum vulgi consensu, ita etiam à vero sæpe multum sunt aliena, non minus atque illa quæ dialecticæ sunt propria. Nec enim usu solet venire, ut id quod verum & rectum vulgo placeat, sed & solet vulgus de ijsdem rebus multum inter sese sententijs scindi. Hinc vero patet ad exactam utique prudentiam civilem comparandam æque illa esse inidonea atque sunt ad primam philosophiam argumenta dialectica. Nonnihil enim etsi juverint, non tamen aliud ejus auxilium est, quam quale philosophus accipit à dialectico. Præludium scilicet aliquod civili prudentiæ præstare apta est rhetorice, ut philosophiæ primæ dialectice: quam proinde Aristoteles eleganter dixit πειραστικὴν περὶ ὧν ἡ φιλοσοφία ἐστὶ γνωριστική: quoniam in utramque partem quæstionis per τὰ ἔνδοξα ventilatio munit quasi viam ad veri scientiam, & qui in promptu habere de re quapiam varias sive vulgi sive doctorum sententias, facilius, rigido facto examine, statuere potest quid sit vero consentaneum.

Vide Scherbii Thes. philos. 2. & 4.

Arist. l. 4. Metaphys.

3. Multum porro differt rhetorice à civili prudentia, ipsomet etiam, circa quod ars utraque versatur, objecto. Etenim si rhetorices est tantum circa definitas versari quæstiones, (id quod multis visum est rhetorum ijsque præstantissimis, quorum partibus accedens eruditissimus ille Topicorum Aristotelis interpres Græcus, qui Alexander vulgo creditur, scribit: *de rebus singularibus magis dicit orator, de his enim sunt judicia & consultationes & encomia)* ingens sane discrimen est utriusque, quoniam politica scientia (quæ maxime digna est Politices nomine) ad singularia non dimittat sese, sed nullis temporum locorum

Alexand. l. 1. Top.

rum hominumque ſingularium circumſtantijs limitatas
conſultationes inſtituat. Quod ſi & infinitam mate-
riam dederis rhetori (quam illi non denegandam cenſeo,
cum nec finitam quæſtionem poſſit recte expedire orator
niſi ſubinde in communia excurrat, & ex locis rhetoricis
depromi poſſit quo ad vulgi mentem æque diſſeras de
indefinitis illis atque de alijs, ac idcirco ab Ariſtotele fue-
rit olim theſes dicendi ad eloquentiam parandam inſti-
tuta exercitatio) propius quidem ad civiles res omnes
accedit orator, utpote quum nihil pene occurrat in Politi-
cis, quo de non poſſit ille ornate dicere ex vulgi ſententia.
Nec tamen vel ita omni ex parte in objecto convenit utra-
que ars, quandoquidem quæ demonſtrativi ſunt generis,
à politico in quantum eſt talis ſoleant negligi. Igitur *Ariſtot.*
quod orationes rhetorum πολιτικοὶ λόγοι audiant ipſimet *Sophiſt.*
Ariſtoteli, & auctori *Rhetoricor. ad Alexandrum* ipſa *Elench.*
rhetorice appelletur μέθοδος τῶν πολιτικῶν λόγων, quodque *ſub fin.*
Hermogeni *civiles quæſtiones ſolæ*, ut *rhetoric. ad Herennium* *Rhetor.*
ſcriptori *res ad uſum civilem moribus ac legibus conſtituta ma-* *ad Alex.*
teria oratoris eſſe viſæ ſint: id vero ita accipiendum *cap. 1.*
eſt, quod in ejuſmodi argumento præcipue & cum maxi *Rhet. ad.*
me orator verſetur, nec vel laudationes ac criminationes *Her. l. 1.* *cap. 2.*
plærumq; in alium quam in civilem uſum ſoleant in-
ſtitui. Si verum foret id quod Gorgias olim
rhetorum antiquiſſimus & poſt illum alij, quorum ſen-
tentiam Craſſus apud Ciceronem defendendam ſuſcipit, *Cic. l. 1. &*
ſunt profeſſi, immenſam quandam & infinitam mate *3. de Orat.*
riam oratoriæ arti ſubijci, ita ut omnibus de rebus ora-
tor poſſit optime dicere; multo maximum eſſet civilis
ſcientiæ & oratoriæ artis diſcrimen. Verum quoniam de
rebus à populi conſcientia remotis nullæ ferantur in

 vulgus

vulgus receptæ sententiæ, ex quibus tamen suas solet rhetor instituere argumentationes, adeoque si de ijs disserere velit orator deficiant ipsum sui loci quibus alias unice utitur: manifestum est inanem esse & hanc Gorgiæ ostentationem. Sed & quicquid ejusmodi de rebus accommodate ad vulgi captum dici potest id vel nihili est, vel pertenue eoque inanis operæ. De illis autem subtilius dicere atque supra aures populi, non amplius potest esse ejusdem artificis, qui popularem assensum unice quærit: id quod tamen rhetoris in officio esse omnes consentiunt: sed plane diversi & longe majoris.

4. Longe potius videre est quantum à civili prudentia absit oratoria professio in eo etiam, quod simpliciter absque Politica nulla possit respublica vel institui vel gubernari, rhetorice autem non nisi ideo sit necessaria, quoniam optima prudentissimaque consilia apud populum aut quem alium iniquiorem imperitioremque auditorem non semper inveniant locum, nisi popularibus argumentis fides illis concilietur. Par est de judicijs ratio: non enim etiam heic opus est oratore, si judex & prudens satis sit & justus. Vere Columella: *sine causidicis olim satis felices fuere futuraq; sunt urbes.* Nusquam etiam laboraverunt magis judicia quam ubi oratoribus permissum est vim artis suæ exserere, in Græciâ primum, inde Romæ, & serpente contagio passim in provincijs. Ægyptiorum judicia quod rhetores non admitterent, ipsemet Diodorus Siculus homo Græcus prudenti oratione, quasi ex Ægyptiorum tamen sententia, commendat. Certe & hodie sunt & fuere semper olim plurimis in civitatibus sine rhetoribus judicia florentissima. Vbi concilium eorum qui de republ. deliberant ex solis pruden-

Col. l. 1. de re rust. præfat.

Diod. l. 1. cap. 36.

tibus

tibus & perspicacis judicij viris constat, itidem satius videtur esse rem solidis argumentis probare quam rhetorum loculos excutere. Ipsi rhetores agnoscunt *in senatu minore apparatu agenda omnia esse: quod sapiens sit consilium.* Cic. l. 2. de orat. Et vero *concio* maxime *capit omnem vim orationis & gravitatem varietatemque desiderat*; quoniam ex rudium hominum cœtu conflata est. Vno verbo: rhetorice utilis est reipublicæ non nisi ex accidente, politice autem per sese summe est necessaria.

5. Signum denique haud exiguum ejus quod inter utramque artem est differentiæ, merito dixeris, quod politice nunquam non reipublicæ sit salutaris, rhetorice autem, etiam quando maxime uti ita dicam robusta est & artificio suó munita, magnum sæpe damnum dare soleat. Non est quod per exempla posterius hoc demonstretur, ut nec quod verbo probemus prius. Pro argumento satis est unius Tullij ingenua confessio. *Sæpe* (inquit ille) *& multum hoc mecum cogitavi, bonine an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi ac summum eloquentiæ studium. Nam & cum nostræ reipublicæ detrimenta considero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per disertissimos homines invectam esse partem incommodorum.* Cic. l. 1. de Invent. Paulo post affirmat, diu cogitantem ratione ipsa in hanc potissimum sententiam ductum, ut existimaret, *sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse numquam.* Cujus sententiæ pars ultima iterum novum quasi testimonium nobis præbet ejus quod diximus, etiam tum quando quam maxime viribus suis utitur eloquentia sæpenumero perniciosam illam esse reipublicæ, nec in officio contineri aliter quam per sapi-

entiam

entiam civilem. Hanc autem non parum, quemadmodum Tullio est visum, sed multum prodesse civitatibus posse, licet nullis eloquentiæ adminiculis fultam, jam tum paulo ante ita est à nobis ostensum, ut addere verbum fuerit operam ludere.

Hisce omnibus probe perspectis nullo negotio tollere licet, quæ pro rhetorum arrogantia in medium vel à nobis leviter, vel ab alijs prolixius & cum aliqua orationis pompa sunt adducta. Fatemur scilicet & nos, porrigere sese rhetorices vim ad omnem Politici materiam, ac de omnibus ijs suppetere docto oratori ornate dicendi copiam: fatemur quoque & in foro & in consilio magnam esse eloquentiæ facultatem. Hinc vero nequaquam est consequens ipsam recte deliberandi, & judicandi, ut & rempublicam quamvis regendi scientiam, vel per enthymemata oratoria posse accipi, vel rhetoricen esse ipsammet scientiam illam. Multum videlicet etiam inter hæc duo interest. Perinde enim atque ad Analyticam artem non omne pertinet quod demonstrando licet assequi, aut ad dialecticam ipsam id quod probabili argumentatione addiscitur, ita nec artis rhetoricæ est illud omne quod per eam efficitur. Instrumentales nimirum doctrinæ sunt analytice, dialectice, rhetorice, poëtice, grammatice: quarum proinde opera ab artibus ipsis sunt distinctæ naturæ. Reapse ergo (ceu recte docet Aristoteles: quicquid cavilletur Quintilianus) rhetorices in eo sita est facultas, quod secundum eam possis *perspicere, quid in quaque re excogitari potest idoneum ad persuadendum:* & rhethoricæ artis doctrina non res ipsas suppeditat de quibus aliquid persuadere nititur rhetor, sed rationem duntaxat inveniendi omne illud

Quint. l. 2. cap. 16.
Arist. l. 1. rhet. c. 1.

illud quod ad persuadendum faciat. Ipsarum autem rerum illam quæ sibi utilis est scientiam, ac proinde & civilium rerum, necessum est aliunde sibi mutuetur. Non posse præterea argumentis rhetorum parari certam aliquam civitatis regendæ, aut deliberationis instituendæ, aut judicandi scientiam, ex ijs quæ adduximus jam tum est manifestum. Et vero quis ignorat certæ scientiæ parandæ certa etiam argumenta esse oportere? Apud vulgus autem fidem quidem mereri illa quibus utitur orator, reapse autem incerta quædam eorum & à veritate esse aliena constat, adeoq; in scientiæ usum assumi non posse, prius quam examine facto veritatem illorum accurate inquisiveris. Crassi oratio non est quod quenquam moveat, ut enim taceam incertum esse, num ille id senserit quod propugnantem eum in scenam quasi introduxit Cicero (notum quippe omnia ejusmodi ficta à Tullio non vero aut dicta esse aut facta) haud profecto ea est viri auctoritas, ut Gorgiæ partes agenti statim accedamus. Cicero sane ipsemet non assensit: ceu liquet cum ex alijs tum ex opere de *Inventione*, ubi propriam personam non dissimulans sententiam suam nude ac plane depromit. *Cic. l. 1. de Invent.* Non assensit Scævola, non Antonius, non Catulus summi viri, quos Crasso objicit quasi Tullius. Quod vero dictum est à Crasso, civitates constitutas primum esse ab Oratore, illud fortasse satis est si verbis Scævolæ confutemus, qualia illa finxit idem Cicero. *Cic. l. 1. de Oratore.* *Quis tibi hoc concesserit*, inquit Q. Mutius, *aut ab initio genus hominum in montibus ac sylvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis mœnibusque sepsisse: aut vero reliquas utilitates, aut instituendis, aut conservandis civitatibus, non à sapientibus & fortibus*

viris, sed à disertis & ornate dicentibus esse constitutas. An vero tibi Romulus ille, aut pastores, & convenas congregasse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Servio Tullio? quid in cæteris regibus quorum multa sunt eximia ad constituendam Rempubl. num quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus) sed deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? His inquam Scævolæ liceret fortassis uti. At non dissimulabo, non quia non ornate & diserte loquuti fuissent, qui homines palantes in unum primi conduxerunt, eosdem non & rhetorum argumentis fuisse usos. Igitur malumus potius fateri, non omnes quidem civitatum auctores (quosdam enim armis potius usos certum est) multos tamen dicendi vim adhibuisse; at hinc non oportuit colligere, constitutionem primam civitatum eloquentiæ potissimum deberi. Scilicet ut debeatur hoc eloquentiæ, non primario tamen illi ferendum hoc acceptum est, sed prudentiæ, quæ ministerium eloquentiæ in id usurpaverit, ut nonnunquam & gladium. Haud negamus denique etiam nos, jurisconsultos nostros qui causas agunt rhetoricis auxilijs sæpe plus debere quam suæ juris peritiæ, etsi ex genuinis rhetorum monumentis illa non acceperint, sed aut bonitate ingenij paraverint, aut ad aliorum causis patrocinantium exemplum. In consilijs quoque perquam multis, ubi auditores à prudentia non satis instructi sunt aut affectibus præpediti, flexanimam dicentis artem permultum valere, iidem minime omnium negamus. At hinc probare non licet prudentiam ipsam sive judiciariam sive

συμβου-

συμβȣλευτικὴν rhetorica comprehendi, & ex ejus loculis petendam esse.

Breviter res hunc in modum sese habet. Magna in civitate & vis est & utilitas eloquentiæ, ceu quæ sese pene ad omnia exporrigat, & ad movendos animos hominum alioquin flecti nescios vel etiam refractarios valeat plurimum: nequaquam tamen apta illa est regendæ civitati, sed opus porro est prudentia civili, quæ si absit ingens reipublicæ damnum conciliat potius quam ut aliquid ferat commodi. Plane quemadmodum & ars militaris multum in omnem partem potest; ast nisi sapienter in reipubl. usum temperetur noxia est. Instrumentaria igitur ars quidem est rhetorice, & quidem fortassis una ex præcipuis earum, quæ civili serviunt prudentiæ, ipsamet tamen illa non est: nec docet recte sapere aut civitatem instituere, sed duntaxat quemadmodum possis ea quæ in civitate agenda veniunt minus prudentibus aut amore vel odio vel metu præpeditis alijs persuadere.

Verum in illo veterum quorumdam errore confutando fortasse nimis diu versamur, præsertim quoniam à Platone jam olim in *Gorgia* & alibi in illum graviter est animadversum: quapropter jam ad reliquos duos itidem aggrediamur, paucis tamen. Et vero is quem secundo loco commemoravimus nec magnos viros invenit nec multos qui tuerentur. Quanquam enim occasionem errandi forte dederit Iohannes Bodinus, qui princeps varias de rebuspublicis singularibus & prolixas dissertationes doctrinæ politicæ inseruit, non tamen vel ille eo prolapsus est, ut crederet unius Imperij Romano-Germanici notitia ipsam civilem scientiam comprehendi. Nec invenias temere in Gallis Italis aut Hispa- II.

nis nostræ ætatis scriptoribus hujus quidem erroris luculenta vestigia. Inter Germanos nostros itidem non nisi paucos deprehendere est, nec alios quam qui publicum Imperij jus à patrum usq; memoria excolendum sibi sumpserunt. Hujus duntaxat ordinis nonnullos politicæ scientiæ artem professos, videas occupari in Germanicæ reipubl. rebus, nec omnibus quidem sed paucis & exiguis, exponendis, atque illam suam doctrinam politices scientiæ titulo quasi venumdare.

Primum vero merito utique ab illis doctoribus rationem exigas, quamobrem Germanicarum rerum peritia præ aliarum rerumpublicarum veterum ac recentium, notitia Politices nomen mereatur; imo quare huc pertineant potius res nostri ævi quam majorum, quum & illis sua fuerit respublica, & forte rectius constituta quam est hæc nostra. Inter omnes porro paulo eruditiores constat, (adeoque non debuissent hoc saltim ignorare etiam scriptores illi) nullam scientiam nullamque artem (ita recte dictam) circa materiam singularem versari, sed circa genera ac species, vel objectum universale, mentis agitatione à singularum rerum conditione abstractum. Nec vero necessum est ut ad singula quæque individua sese ars aut scientia dimittat: quandoquidem cognitio universalium etsi non actu, virtualiter tamen, ut ita loquar, singularium quoque notitiam ambitu suo quasi complectatur: ac proinde singularium illa notitia ipsi quidem scientiæ vel arti sit superflua. Infinitæ præterea numero sunt res quidem singulares & individuæ, infinitum autem quod est illud humani intellectus viribus comprehendi non potest: adeoque nulla scientia nullaque ars reperiretur, si quælibet quidem earum singu-

ſingularia omnia ſui objecti circa quod verſatur, individua deberet aſſequi. Nullam autem ſcientiam reperiri, dictu eſt abſurdum. Nec vero eſt quod dicas, non omnium individuorum, aliquorum tamen notitiam artibus aut ſcientijs ineſſe. Nulla quippe eſt ratio quamobrem tanto in numero alterum præ altero locum in ſcientia vel arte occupet. Si non in univerſum omnium ergo ſingularium cognitio iſthuc pertinet, (non pertinere autem modo demonſtravimus) manifeſtum eſt nullum non individuum artis aut ſcientiæ alicujus limitibus excludi. Longe alia videlicet ratio eſt ipſarummet artium, alia artificum artibus inſtructorum. Hi enim jam verſantur & occupati ſunt circa ſingularia, ijs artium ſuarum præcepta adhibentes: eoque ipſi quidem ad id ut opus aliquod exerceant neceſſum eſt uti ſint inſtructi non arte tantum ſed notitia etiam ſingularis ſui objecti. Sic ex. gr. ars quidem medica ſimpliciter agit de febricitantibus aut epilepticis, quemadmodum illi recte dignoſci aut curari poſſint: medicus vero Petrum, Paulum, Ioannem febricitantem aut epilepticum curandum ſuſcipit: idque uti præſtet, ab arte medica quidem accipit, qua ratione febricitans aliquis ſive epilepticus ſit ſanandus, aliunde autem intelligit Petrum, Paulum, Ioannem febre aut caduco morbo laborare. Non alia vero eſt natura veræ Politices atque artium ſcientiarumq; aliarum omnium: eoque nec illa ſingulares quaſque reſpublicas, multo minus ſigillatim Germanicam, ſumit ſibi illuſtrandas, ſed in communi circa civitatem ejuſque ſpecies omnes tota eſt occupata. Politicus igitur ſcientia iſthac civili imbutus ſingularibus rebuſpublicis manum admovet, ab ipſa tamen illa ſcientia iſthæc curatio

aliena est. Vidisse ex parte dixeris hoc ipsum novos illos, sed valde rudes, civilis doctrinæ magistros, quoniam universalia quædam scientiæ hujus præcepta reliquæ suæ doctrinæ admiscent. Vere tamen illos ne faciem quidem istius scientiæ perspexisse, ex ijs quæ attulimus, est perspicuum. Vt nunc taceam ne quidem scivisse illos, quid requiratur ad singularis reipublicæ adeoque Germanicæ accuratam notitiam. Nam ne hoc quidem notum fuisse illis, indicat profecto id quod ea quæ momenti sunt maximi ne attingere quidem soleant.

III. Evellendus jam est & error tertius, is quem diximus non tam in Germania quam alibi animos hominum occupasse. Existimant nimirum haud pauci, quamvis prudentiam Politicen & esse & merito ita appellandam. Qua opinione ducti præclari quidam scriptores sententias politicas nuncupant eas omnes quæ nonnihil ejus continent quod homini in vita utile est, ut proinde hoc nomine ipsam quoque militarem scientiam comprehendant. Nec alia de caussa libris politicis videas accenseri cum vulgo tum etiam à doctissimis bibliothecarum politicarum conditoribus omne librorum genus, quod aliquem in republica usum potest adferre. Videtur vero non destitui hic error suo sic satis valido fundamento. Quoniam scilicet ad artem medicam pertinet illud omne quod ad sanitatem humani corporis sive conservandam sive restituendam facit, quidni pari ratione & civilis scientiæ fuerit omnia illa novisse quæ emolumenti aliquid queunt parere?

Cæterum hoc quidem argumenti genus qua in re præcipue fallat, quæve illa sint demum quæ veræ Politicæ

liticæ ſcientiæ ſunt domeſtica, iterum infra erit accuratius excutiendum, eoque nunc quidem non tentabimus illud ſolvere. Vnum illud jam urgebimus, quod admiſſa illa quidem ratiocinatione dicendum veniat, omnes omnino artes & ſcientias Politices partes eſſe: quod neſcio an illi ipſi qui ita ratiocinantur velint concedere. Eſt autem plana noſtra hæc argumentatio. Nulla ſcilicet non artium & ſcientiarum aliquid commodi largitur civili vitæ. Quod ſi omnia ergo quæ utilia ſunt civitati ad materiam Politices pertinent, neceſſum profecto fuerit omnes ſcientias omneſque in univerſum artes Politica doctrina comprehendi. Sed, ut diximus quoniam iterum hac de re erit nobis diſſerendum, hic quidem nolumus amplius errori huic convellendo immorari.

CAPVT V.

Politicen proprie ita dictam verſari circa omnes omnino civitates ſive reſpublicas, & quæ ad eas primo ac per ſeſe pertinent.

POſteaquam expoſuimus varias & Politicæ & Politici vocum ſignificationes, in vulgo quidem uſitatas, ab eo tamen quod nobis deſcribere eſt propoſitum abeuntes; conſequens eſt, ut ſubjungamus tandem, quid noſmet ipſi vocabulis illis intellectum velimus, adeoque quid ſit Politice illa, qua de nobis ſermo eſt, quis Politicus, quem nos iſthoc titulo honoramus. Hoc ipſum autem ordine fiet, ſi initio circa quod ſubjectum, deinde quas circa ſubjecti ſui affectiones, verſetur Politice iſthæc doceamus. Omnis quippe doctrina materiam aliquam

quam certam certasque affectiones habet, in quibus occupetur; quandoquidem hoc ipso maxime altera ab altera distinguitur.

Ac subjectum quidem quod attinet, id quidem videtur ipsa vi vocum statim indicari, Politicen scilicet sive civilem doctrinam circa civitatem seu rempubl. versari. Est autem proprie quidem civitas (ut rudi eam stilo nunc describamus) liber aliquis & sui juris multorum hominum cœtus bene vivendi caussa coalitus: minus proprie, similis aliquis cœtus, sed qui non tam commune spectat bonum quam eorum qui præsunt. Eodem sensu licet accipere nunc reipubl. sive πολιτείας vocem: licet vero illam accipere etiam pro regimine & constitutione civitatis cujusque, prout vulgo accipi suevit. Hactenus itaque extra controversiam est, Politicæ seu civilis doctrinæ quodnam sit subjectum, nempe civitas sive civilis societas. Observandum autem porro est, civitatis vocem modo universalius accipi, modo magis singulatim. Nunc scilicet civitas dicitur de uno aliquo individuo ejusmodi hominum cætu; interdum vero civitas ut & respublica genus quoddam significat varias diversasque species ambitu suo comprehendens. Eo fit ut Politice dicatur & illa quæ in communi circa omnem omnino rempublicam civitatemque occupatur, & quæ particulatim magis agit de negotijs certæ alicujus ac singularis, Germanicæ exempli caussa aut Gallicæ aut Anglicæ. Et quidem si popularem usum spectes vocis, videtur olim apud Græcos quidem πολιτικὴν maxime audivisse eam quæ circa singularem rempublicam
Arist. l. 6. versatur. Quod ipsum olim ab Aristotele quoque est
Eth. c. 8. proditum. Illam enim prudentiam quæ circa singularia
negotia

negotia aut, ut ipse ait, τὰ καθ' ἕκαστα laborat alicujus civitatis, adeoque actu ipso πρακτικὴ magis est, commune πολιτικῆς nomen sibi adsciscere: & id qui agunt solos credi in republica versari. διὸ (ait ipse) πολιτεύεσθαι τούτους μόνον λέγουσι· μόνοι γὰρ πράττουσιν οὗτοι ὥσπερ οἱ χειροτέχναι.

Cæterum nos quidem non invidebimus politices nomen illi singulari, ut ita loquar, civili prudentiæ, neque hactenus cum vulgo litigabimus. Quod autem politices vocem non ulterius extenderint, id vero imperitiæ eorum est adscribendum: ut qui animo non conceperint prudentiæ illius veram naturam. Et vero certum utique est, magis diffuse & uberius posse aliquid de civitate & republica cognosci, quam licet accipere de singulari aliqua civitate. Adhoc nec singulari alicui civitati recte poteris consulere, nisi innitaris universaliori cuipiam civilium rerum scientiæ. Perinde atque non curaverit recte ægrotum medicus, nisi adjunxerit ad singularium notitiam aliquid artis universalioris. Id quod cum alias liquet, tum infra ubi de singulari isthac prudentia paulo prolixius disseremus, reddetur longe clarissimum. Non tantum vero Politices nomen non soli illi singulari prudentiæ convenit, sed minori etiam jure convenit quam illi alteri universaliori. Magis enim utique meretur hoc nomen quæ & perfectius cognita habet civitatis omnia, & rectius illi hominum cætui potest consulere. Indubie vero perfectior est notitia omnis generis civitatum, & reddit illa te aptiorem regendæ reipublicæ, utpote quum priore illa instructus non nisi uni loco prospicere sis idoneus, altera autem hac & illi loco & præterea alijs compluribus, modo pauca adjunxeris eorum quæ sunt κατ' ἕκαστα.

Illa ergo vera demum Politice aut civilis scientia est

quæ non in singulari aliqua detinetur republica, sed in universum occupatur circa plures. Certe singularis illa indigna est scientiæ quidem aut artis nomine. Quemadmodum enim jam tum superiore capite à nobis est dictum, omnes scientiæ omnesque artes circa universalem aliquam materiam laborant, & res considerant μετ' ἀφαιρέσεως τῶν καθ' ἕκαστα. imo vero illa demum perfecta est Politice, & nominis sui mensuram plene adimplet, quæ omne civitatum genus, & sub eo genere comprehensas species, intra limites suæ scientiæ continet. Artium nimirum ac scientiarum aliæ integrum aliquod genus complectuntur, aliæ non nisi particulam quasi abscindunt. Perfectæ vero & numeris suis omnibus absolutæ sunt illæ demum, hæ non item sed quasi laciniæ tantum sunt integrarum. Nec vero demonstrationes recte sese habent nisi de adæquato subjecto instituantur: demonstrandarum autem affectionum aliæ de toto genere aliæ de speciebus demonstrandæ veniunt. Perinde igitur atque integra & perfecta naturalis philosophia est demum illa quæ circa omne omnino naturale corpus versatur, doctrina autem de metallis de plantis aut animalibus non nisi ejus sunt partes: & quemadmodum ita optime procedit illa philosophia, si separatim quæ toti generi naturalium corporum, deinde seorsim quæ singulis speciebus conveniunt, speculeris: ad eundem modum perfecta civilis ars omne civitatum genus omnesque earum species, nulla exclusa, habet cognitas, & tum demum omni ex parte sibi constat, quando quid omnibus sit commune quid singulis speciebus proprium, accurate perspicit. Quapropter hæc etiam maxime est digna quæ Politice audiat: utpote cui uni nihil desit quod ad amplitudinem tanti nominis queat desiderari.

Verum

Verum hæc quæ diximus fortaſſis haud ſine cauſſa quis in dubium vocaverit. Vt enim largiaris ſcientiam politicam non in ſingulari republica occupari, tamen dixeris non eſſe politicæ omnium omnino rerumpublicarũ contemplationem aggredi: nec enim tam diffuſam cognitionem unius ſcientiæ videri, quoniam reſpublicæ omnes non conveniunt in uno quodam communi genere συνωνύμῳ, ſed nomen quidem participant reapſe tamen toto genere ita ſunt inter ſe diverſæ, ut communis naturæ nihil habeant. planum vero eſt eorum quæ ὁμώνυμα ſunt non eſſe unam ſcientiam. Eam vero eſſe differentiam rerumpublicarum, videtur patere primum ex diverſo fine, quoniam in alijs ſpectatur utilitas perinde omnium, in alijs vero quæritur duntaxat emolumentum eorum qui imperant; ex medijs deinde ad finem propoſitum facientibus, quandoquidem in alijs ea adhibentur quæ juſtitiæ & honeſtati ſunt conſentanea in alijs iniqua omnia & ſcelerata. Inter has vero quædam civitates indignæ ſunt nomine civitatum, ipſomet Ariſtotele judice; cui παρεκβάσεις audiunt: civitas quippe ſocietas eſt hominum liberorum, heriles autem quædam harum ſunt, & imperant ſervis. Quod uſq; adeo à veræ civitatis ratione abhorret, ut apud Græcos quidem olim δούλων πόλις in proverbium de re quæ fieri nequeat tracta ſit, & Anaxandrides dixerit: 1. Arist. l. 3. Polit. c. 6.

οὐκ ἔστ δούλων ὦγαθ' οὐδαμοῦ πόλις,
Non ſervientum eſt civitas uſquam ô bone.

Omnium porro rerumpublicarum notitiam ſub unam ſcientiam cogere, dixeris cum injuria civilis prudentiæ conjunctum eſſe. Vtpote quum nonnullarum rerumpublicarum ea ſit prava natura, ut bonis artibus teneri non poſſint. Politicæ ergo non videtur earum quidem cura incumbere: ſicut à medendi arte veneficia aliena 2.

 ſunt.

3. ſunt. Fruſtra denique videtur exigi omnium rerumpublicarum notitia, quùm ad uſum ſatis ſit noviſſe unius optimæ naturam atque inſtituta. Quod ipſum plæriſque Politicæ rei ſcriptoribus eſſe creditum, argumento ſunt veterum & recentium ſcripta. Nam & Plato & hujus veſtigia ſecutus Tullius unius optimæ curam ſuſceperunt. Et in Pythagoricorum fragmentis pene haud aliud hodie legas. Par ratio eſt noſtræ ætatis ſcriptorum complurium eorumq; haud è vulgo. Vt proinde ſaltim non careat applauſu iſthæc ſententia.

Hæc ſpecioſa haud immerito videri non equidem negaverim: vero tamen nequaquam ſunt congrua. Principio enim obſervandum, non ea tantum ad unam ſcientiam pertinere quæ genere conveniunt prorſus συνωνύμως, ſed etiam illa quæ Ariſtoteli olim πρὸς ἓν ſive ἀφ' ἑνός, nunc vulgo in ſcholis minus tamen proprie ἀνάλογα ſecundum attributionem nuncupantur. Igitur haud negamus quidem heriles illas & liberas reſpublicas unum genus vere συνώνυμον non participare, nec herilibus illis primario civitatis aut reipublicæ nomen competere; ſed ſolis illis ubi commune omnium emolumentum ex pari quæritur. Attamen voces illæ de hiſce ſocietatum generibus non prorſus ὁμωνύμως loquuntur, ſed ad ordinem pertinent τῶν πρὸς ἕν: ita ut primo quidem & maxime proprie liberæ illæ ſocietates civiles & ſint & mereantur dici civitates ac reſpublicæ, quadamtenus tamen & ſecundario, quoniam haud leviter primarum iſtarum naturam æmulantur, jure hæc nomina etiam aliis illis ſint tribuendæ. Nec vero in alium ſenſum accipienda eſt Ariſtotelica civitatis definitio, aut Græcorum vetus illud proverbium, aut dictum Anaxandridæ.

Reſponſio ad 1.

Nec

Nec omnis παρέκβασις universam recti naturam perdit: perinde atque nasus sic satis deformis eo ipso tamen nasus omnino esse non desinit. Ad eundem modum abeunt quidem à recto heriles illæ; ita tamen ut non omnem exuant civilis societatis conditionem. Et vero inter eos qui non ex æquo participant societatis bona, societas tamen quædam est; modo ex parte eorum fiant participes. Et natura cernimus quædam ita inter sese communicare, ut alterum præstet alteri, atque id quod ita præstat alterius quasi ministerio utatur; uti tamen simul etiam hæc communio cedat vilioris commodo. Sic animæ pro servitio corpus est, & ex utriusque unione plus quidem accipit boni anima, tamen & corpori inde usque adeo est bene, ut illud anima privatum computrescat. Par ratio est hominis erga multa animalia; cujusmodi ex. gr. sunt oves, quæ tueri sese & commodiuscule nequeunt vivere sine opilionis cura, etsi inde utilitatem maximam is potius capiat. Sunt autem integri populi interdum nati ea ingenij ruditate, ut sibimetipsis nequeant consulere, & habeant sese erga rectores perinde ut corpus erga animam. Alij vel intestinis discordijs vel vi hostili eo rediguntur, ut salutis eorum unice intersit aliorum imperio contineri, etsi imperantium conditio multo hinc fiat melior, & in illorum commodum cummaxime hisce veniat laborandum. Nec enim qui herili dominatui paret populus infimam omnis servitutem servit: multi hujus sunt gradus, & vix usquam videas omnem subjectum populum mancipiorum ritu haberi. Ipsamet perfectissima omnium subjecto suo commodo non caret, dum de victu securum servum reddit: quod sane tanti est ut sola vitæ spe contineri

Arist. l. 9. Polit. c. 6. nonnunquam civilem societatem, Aristoteli quoque sit animadversum. Vnde ille quondam, servus Græcus quantum conijcere est:

Stob. ἐκλ. moral. sect. 62.

ὡς κρεῖττόν ἐστι δεσπότου χρηστοῦ τυχεῖν
ἢ ζῆν ταπεινῶς καὶ κακῶς ἐλεύθερον.
Quam melius est herum benignum perpeti,
Ac liberum misere & maligne vivere!

Et vero interea dum sibi consulit dominus, necessum est det operam ne servo saltim sit male. Recte enim Aristoteles: οὐ γὰρ ἐνδέχεται φθειρομένου τοῦ δούλου σώζεσθαι τὴν δεσποτείαν. Adeoque etsi in talibus societatibus potissimum commodum sit dominorum, & illud primario spectetur, non tamen unice quæritur, sed vel illius gratia curanda est etiam servorum salus. Quid? quod hæc usque adeo veniat dominantis etiam in usum sollicite quærenda, ut omnis boni civilis quadamtenus participem reddere servum hac de caussa oporteat. Nec enim nisi is & vivat, & sit sanus, & à victu & amictu sit instructus, & nonnihil in bonis habeat, & sit tutus ab injuria cum externa tum domestica, ministerio ejus frui dominus poterit. Amare porro domum suum debet, & iram ejus metuere. A pietate quoq; ac virtutibus moralibus non oportet illum alienum esse, aut omni prudentia destitui: imo si artificiorum fuerit gnarus eo majus hinc domino lucrum nascitur. Talis vero esse non potest aut solet servus, nisi accedat sedula domini cura. Vt proinde servus ex hac servili quoque societate non leve percipiat emolumentum in omni vita. Iam si integer populus ita sive serviat perfecte, sive mitiore ratione sit subditus, uti hæc omnia procuret is qui imperat, necessum est nihil eorum negligat quæ ad civitatem liberorum hominum insti-

nstituendam servandamque pertinent, etsi non eodem modo omnia dirigi debeant: eoque & judicia, & magistratus, & arma, ac alia id genus oportet adsint. Etiam sic ergo aliquid simile nascitur illi societati quam primario civitatem nuncupamus: cui licet non sit pro scopo perfecta vitæ felicitas, aliquid tamen ejus. Verum hæc pro dignitate persequi non est hujus loci. Vel ex hisce tamen jam est planum redditum id quod ante diximus, civitates illas heriles quas dicunt non quidem primi ordinis, civitates tamen esse; propterea quod cum primariis illis legum morumq; instituto plurimum habeant cognationis, & natura non adeo multum differant, ut non merito dixeris eandem quadamtenus rationem participare. Multo minus vero fas est civitatum numero excludere eas quæ iniqui aliquid flagitant ad id ut conserventur. Sunt enim ejus generis (quemadmodum ante jam est dictum) solæ illæ quæ per vim & injuriam inceperunt, sive omnino sive magna ex parte. Primo enim etiam illæ salutem suam potissimum collocatam habent in artibus bonis. Nulla sane respublica potest per mera scelera vel ad breve tempus conservari. Itaque etiam illæ respublicæ saltim potiore sui parte naturam referunt earum civitatum quæ jure nituntur, & ob παρέκβασιν qua laborant non debent excludi censu rerumpublicarum. Deinde etsi iniquis consilijs haud fas sit aut possis id quod vere bonum est assequi, (*nec enim facienda mala ut boni quid eveniat*) tamen licet hoc ipso comparare tibi quod speciem habeat boni. Ac proinde etsi vera civilis societas non sit illa, quæ nullis recti fundamentis insistit (talis autem reperitur nulla) tamen saltim propter speciem quam ge-

rit, possit mereri ut uno communi genere quadamtenus contineatur.

Ad 2. Primæ itaque objectioni (nisi admodum fallor) abunde est satisfactum. Altera multo est levior. Non enim in dedecus cedit artis, si quid teneat minus boni, modo absit nocendi προαίρεσις. Et vero omnino est medicæ artis venenorum naturam omnem pernovisse: non ut cuipiam noceat tamen, sed ut caveat aut jam adhibita percuret. Ita exigit officium Politici, etiam ejus qui in solis laudabilibus civitatum negotijs versatur, nihil ignorasse scelerum, quibus respublicæ illæ solent & possunt subverti. Nec vera Politice dederit unquam sceleratis consilijs locum, nisi interdum in civitatibus iniquæ partis. Etiam hoc vero scire vacat ignominia. Imo & agere illud quanquam viri boni non sit, civis tamen boni illius minus justæ reipublicæ possit esse: quum civis & viri boni non semper idem sit officium, quod jamdudum Aristoteli est traditum.

Vide de dialectica & rhetorica Aristotelem l. 1. rhet. cap. 1.

Arist. l. 3. Pol. c. 4.

Ad 3. Quod tertio loco fuit allatum multo maxime à ratione est alienum. Nec vero medicus idoneus est omnibus sanandis, si exactissimam tantum teneat sanitatis rationem. Nec architectus omnis generis ædibus struendis, licet noverit quemadmodum regia domus sit ædificanda. Nec sartor vestimentum cuilibet aptum confecerit, si reginæ fortassis quæ convenit vestem sarcire duntaxat didicerit. Par est ratio artificum omnium: quoniam multum est discriminis inter opus cujuslibet artis optimum & quævis alia. Et tamen non semper id quod est optimum itidem convenientissimum est: sed congrua sunt alia alijs, & viliora sæpe idonea magis sunt quam præstantia. Is vero demum in suo quisque

genere

genere absolutus est artifex, qui ad omnia artis suæ opera perinde promptus est. Igitur ridiculum profecto est in notitia unius optimæ civitatis plenam civilem prudentiam collocare, quasi illam qui teneat idem omnibus jam possit consulere. Nec unica est ratio optima reipublicæ. Est enim quædam omnibus numeris optima, exactam civium omnium virtutem & rerum quarumlibet copiam, gloriæque amplitudinem, verbo uno omnia integræ felicitatis bona postulans. Quædam huic proxima & minus perfecta quidem facilior tamen comparatu, &, qualis vulgo est hominum vita, compluribus civitatibus idonea. Ac priorem quidem vix est ut assequaris, quod multis adeo indigeat quæ optaveris citius quam paraveris: certe hactenus quantum equidem novi, nusquam reperta est. Itaque tanquam Phidiæ aliquod signum habere illam licet quidem: ejus tamen cognitio in vita minus est utilis, tantum abest ut absolvat omne illud quod ad civitatem quamque administrandam est necessarium. Ne secundi quidem illam ordinis semper datur instituere. Imo cum democratiarum & oligarchiarum aliarumque reipublicæ formarum altera alteri multum præstet, ne harum quidem optima semper locum invenit: sed oportet nonnunquam contentum esse statu minus laudabili. Est autem Politici nulli non posse manum admovere, inquantum res patitur cujuslibet civitatis. Hoc autem non præstiteris, si duntaxat noris omnium optimum. Adeoque omnium omnino rerumpublicarum, quotquot earum formæ dari possunt, naturam differentiam & vim omnem teneat necessum est Politicus. Plane quemadmodum prudens medicus non propositam semper habet omnibus numeris perfectam sanitatem, sed

Vide Aristotel. l. 4. Polit. c. 11. & 12.

frequenter mediocrem, quam neutram vocant, sæpe contentus est servasse illam quæ non omnino est pessima: quem proinde itidem necessum est tenere universam prorsus sanitatis morborumq; rationem, quantumvis ingens horum omnium sit diversitas. Non tanti vero est sive veterum quorundam sive nostri ævi Politices magistrorum auctoritas, ut illa nos à plana veritatis via deducat. Sed & Aristoteles longe aliter sua instituit, & præclare cum alibi tum inprimis initio quarti Politici voluminis (ut quidem hodie numeramus) pene iisdem quibus nos usi sumus argumentis morem sui ævi minus rectum improbavit. Tutius autem est vestigia premere Philosophi sine exemplo accurati, quam aliorum popularis ordinis, vel certe subtilitatis longe minoris.

Esto igitur quasi constitutum, eam demum omnibus numeris absolutam esse Politicen, quæ omnes omnino respublicas à summo genere earum usque ad species infimas seu specialissimas quas appellant, accurate habet cognitas. Adhuc tamen superest aliquid haud facile fortassis expeditu. Quum enim civitas omnium humanarum societatum sit perfectissima, imo omnis generis societates quasi sinu suo comprehendat, necessum utique est quidquid potest homini in commodum vel aliquatenus cedere, (cedunt autem pene infinita) id omne ad civilem societatem pertinere. Aut ergo in universum omne illud Politicæ quoque cognitionis est; aut horum nihil, aut postremo aliquid horum; & si aliquid, videndum fuerit, quidnam ergo tandem vere sit domesticum civili huic prudentiæ. Nihil illorum huc pertinere nemo sanæ mentis dixerit. Qui enim perspexeris rem aliquam si nihil cognoveris eorum quæ ad rem istam faciunt?

ciunt? Hinc ſane obſervare eſt tantum duas mutuo ſibi adverſantes ſententias. Harum vero altera quidem omne illud quod quocunque modo juvat civitatem plene pernoſci vult à Politica, idq; propterea quoniam ſalutem reipublicæ nemo Politicus curaverit, niſi norit omnia quæ ad emolumentum civitatis opitulantur. Altera non tantum non omnia iſthuc vult pertinere, ſed intra perauguſtos limites omnem Politices ambitum reſtringit. Communiora enim quæque civitatum duntaxat ad Politices munus pertinere: ſpecialiora autem omnia aliarum artium eſſe, atque ita ad juriſprudentiam tanquam ſingularem aliquam & à Politica diſtinctam diſciplinam pertinere omne legum negotium, quandoquidem leges jam definiunt ſpeciatim magis quod in republica ſit agendum omittendumve. Id quod veroſimile reddideris nonnihil cum eo, quod alias haud appareat diſcrimen inter civilem & juris prudentiam: tum iſto etiam quod ſaltim leges privatæ nihil faciant ad civitatum regimen ſive τὴν πολιτείαν, utpote quum eædem privatæ leges in varijs rerumpublicarum ſpeciebus poſſint obſervari, & tamen Politici potiſſimum ſit περὶ τῆς πολιτείας agere, aut civitatem quamlibet regendi, rationem præſcribere.

Cæterum uti & hac in re id quod rectum eſt firmis fundamentis conſtituatur, ponendum ante omnia id quod in Analyticis oſtenditur; ad ſcientiam quamvis ea demum pertingere quæ propria ſunt, hoc eſt quæ per ſeſe, non autem per accidens, item quæ καθ' αὑτὸ cum ſcientiæ ſubjecto cohærent: quæ ad hunc modum autem domeſtica non ſunt, illa aliena eſſe ab iſto quidem loco, ideoque alibi tractanda. Sunt autem ejus generis primum illa quæ ſubjecti eſſentiam quaſi intime conſtituunt, aut

ad ejus bene eſſe faciunt, illa ſecundo quæ prioribus iſtis ita inſunt, ut intelligi recte nequeant niſi animo ſimul volvas ſubjecti illius potiſſimi naturam. In univerſum autem, illa ipſa καθόλȣ πάντων ineſſe oportet; quod perinde eſt ac ſi tu dicas, ineſſe oportere in quantum in conſiderationem jam veniunt. Quoniam hæc vero percipi probe nequeant niſi & quæ hiſce contraria ſunt cognoſcas, (nec enim ſi duo quædam exiſtant mutuo ſibi adverſantia, alterum abſque altero plene intelligas) itaque illa ſimul eidem ſcientiæ ſpeculanda veniunt, μία γὰρ ἐπιστήμη τῶν ἐναντίων, ceu Ariſtoteles loqui ſolet. Hæc vero omnia tum demum plene & perfecte datur cognoſcere, quando omne cauſarum genus mente fueris aſſequutus. Vt proinde in cauſas horum omnium inquirere, præcipuum ſit cujuslibet ſcientiæ officium.

Hiſce conſtitutis non amplius forte eſt difficile dictu, quænam intra Politicæ diſciplinæ terminos veniant demum includenda. Primum igitur removenda ſunt non tantum quæ nihil omnino faciunt ad civilem ſocietatem, quæque adeo neque proſunt illi neque obſunt, verum etiam quæ non primo iſthuc faciunt, ſed & extra civilem ſocietatem aut eſſe aut agi commode poterunt. Obſervandum tamen eſt, quædam ita eſſe comparata, ut ipſa quidem citra ſocietatem illam poſſint eſſe, ſocietas tamen illa civilis abſque illis inſtitui nequeat. Quapropter nec ſimpliciter illa ſunt aliena à Politica ſcientia, nec omnino tamen huc pertinent, ſed aliquatenus tantum hujus loci ſunt, aliquatenus nequaquam. In tantum ſcilicet ſolummodo Politici ſunt fori inquantum faciunt ad civilem ſocietatem: quod reliquum ejus eſt alienæ eſt conſiderationis. Cæ-

terum

rerum quæ unice atque adeo tota (ut ita loquar) ad civilem societatem composita sunt, illa etiam tota hujus unius sunt scientiæ. Est autem inter illa primario ipsa πολιτεία. Quamobrem de hac soliusetiam est Politices agere. Imo quoniam πολιτεία potissimam civitatis essentiam quasi constituat, proinde hanc cognoscere princeps est Politicæ officium, & in ejus natura omni ac differentijs explicandis cum maxime par est sit occupata. Necessum tamen est, ut & reliqua civitatis principia causas & differentias explicet, quoniam non sola πολιτεία omnem civilis societatis naturam absolvit, sed præter eam alia quoque ad civilem societatem cum omnem in universum, tum quamque ejus speciem instituendam requiruntur, adeoque civitati sunt essentialia. Instituendam inquam: nam & instituere civitatem prudentiæ est: non vero illa duntaxat circa eam quæ jam est instituta occupatur. Pertinent huc præterea quæcumque conservant omnem omnino civitatem, omnesque ejus species ab interitu tuentur. Interest enim essentiæ civitatum non conservatio minus quam ipsamet prima earum institutio: eoque nihil illorum quæ salutem rerumpublicarum aut civitatem defendunt in Politica doctrina debet negligi. Quocirca & morbi omnes cum qui communes sunt civitatibus omnibus, tum qui domestici magis speciebus singulis, morborumque illorum caussæ veniunt indicandæ. Sed & remedia par est suggerat Politice, quibus vel cavere possis morbis, vel jam tum illis enatis mederi, quoad licet. Vno verbo omne quod ad civitatum naturam pertinet, sive salutem spectes sive mutationes & corruptiones, id omne politicæ doctrinæ expediendum est. Nihil quippe non horum primo, per

sese (idq; aut per sese primo aut secundo) & καθ' αὑτὸ cum civitatis natura atq; essentia intime cohæresceit.

Hinc manifestum est aliqua quidem parte veram esse, aliqua tamen non esse eam quam primo omnium produximus sententiam. Quæcunque scilicet vel prosunt civitati vel obsunt politicæ scientiæ sunt, non omnino, tamen, sed in quantum hoc ipsum præstant, h.e. aut juvant aut nocent. Et vero simpliciter omnia illa non pertinere ad Politicen, indicatur eo argumento quod jam tum supra attulimus, nempe quod alias dicendum veniat, omnes omnino artes & scientias ad Politicam pertinere, ejusque partes esse: quo nihil dictu est absurdius. Nulla scilicet non artium & scientiarum aliquem in republ. habet usum - si omnia ergo quæ commodi nonnihil aut incommodi reipubl. præstant, Politici sunt argumenti, omnes utique scientiæ & artes omnes Politicæ partes fuerint. Igitur ceu modo diximus est quidem Politicæ de omnibus omnino despicere, non tamen ulterius quam quatenus illa reipubl. vel utilia vel noxia sunt; reliqua omnis rerum quarumlibet consideratio scientiarum & artium quarumvis propria est. Eoque hactenus artium scientiarumque omnium quasi architectonica & princeps est Politica quidem; (*quippe quum ea sit*, ut recte dixit Aristoteles, *quæ quasnam esse in civitatibus scientias oporteat, tum quæ quemq; discere & quousq; constituat;*) non tamen ipsamet illa omnia omnino simpliciter necessum est teneat. Multum vero interest, usumne duntaxat civilem rei alicujus intelligas, an vero integram ejus habeas scientiam. Nec vero architecti alicujus est plenam habere peritiam omnium quæ ad ædium structuram faciunt operum; satis est si noverit, quantum eorum

Vide supra c.5. sub fin.

Aristotel. l. 1. Ethic. Nicom. c. 2.

eorum unumquodq; ad propositum scopum possit conducere, nam & ita poterit omnia sic satis recte imperare.

Alteram sententiam multum à vero abesse, itidem ex ijs quæ in medium allata sunt, jam tum liquet. Non solum enim communiora quæque, vel quæ ad πολιτείαν sive regimen publicum faciunt; ad civitatum essentiam, sive ad earum institutionem conservationemque pertinent, sed multa etiam alia & specialiora, adeoque etiam quæ legibus privatis definiri in civitate solent aut possunt. Ac proinde non tantum jus publicum sed etiam civile privatum hujus disciplinæ est. Quod ipsum Platoni quoque & M. Tullio hujus sectatori olim visum fuisse, perspicere est ex utriusque integro de Legibus opere. Non aliter vero & Aristoteli placuisse, cum ex eo manifestum est, quod simpliciter hæc scientia passim ipsi audiat νομοθετικὴ, quo nomine indigna sane esset, si privatum jus ad eam non pertinet: tum vel ex ijs paucis, quæ superstite nobis parte Politici voluminis de optima republ. adferuntur circa connubia, primam nativitatem & educationem liberorum. Alios auctores idem nobiscum sentientes non est operæ pretium in testimonium adducere. Et vero non est quod nos moretur amplius jurisperitiæ & civilis doctrinæ discrimen: postquam prolixe is locus omnis à nobis integro capite quarto est expeditus. Falsum porro etiam est, jura omnia privata nihil mutare ἐν τῇ πολιτείᾳ. Etsi enim de multis id haud negaveris, tamen quædam non nisi in optima republica locum inveniunt alibi non admittuntur, quædam democratijs, quædam regnis, quædam oligarchijs, convenientiora sunt.

CAPUT VI.

Non quamvis prudentiam, nec artem militarem, nec Oeconomicen, nec χρηματιστικὴν, nec Ethicen partes esse Politicæ.

FOrtasse jam defuncti sumus officio nostro in constituendis limitibus Civilis scientiæ. Et vero, probe perspectis ijs quæ adduximus, haud crediderim aliquid superesse quod singularem operam multum requirat. Ea tamen est auctoritas nonnullorum qui secus sentiunt, ut de quibusdam cogamur seorsim aliquid differere; de quavis scilicet prudentia, de arte militari, de œconomica, de pecuniaria arte quam χρηματιστικὴν Græci appellitant, & denique de morali: quæ omnes à viris præclarissimis censentur Politicæ partes esse, propter usum quem civili præstant societati.

Verum enimvero omnes quidem illæ civitati administrandæ per sunt utiles; hinc tamen haud debebat colligi, aut omnes illas aut aliquas earum Politicæ partes esse. Ex adverso harum nullam ad Politicen pertinere firmo argumento est, quod nihil eorum circa quæ illæ versantur primo & per sese ad civilem vitam faciat, sed extra etiam illam locum quæque suum commode inveniat. Iam tum constat nimirum, nihil vere esse Politici argumenti nisi quod primo ac per sese ad civitatem pertinet: imo quæ Politicæ doctrinæ conveniunt, non aliter illi conveniunt quam in quantum civili vitæ sive prosunt sive nocent. Iam vero ea quæ enarravimus ad vitam quidem humanam faciunt, sive hanc sive illam, non simpliciter tamen & primo ad civilem vitam, cui uni prospicit Politice. Varia

scil.

ſcil. humanæ vitæ ratio eſt: & ea quam civilem nuncupamus non niſi una eſt ejus quaſi ſpecies.

Fortaſſis tamen nondum vel ita ſatis conſtituta eſt ſententia illa noſtra. Vita enim civilis poſſit videri non aliqua ſpecies vitæ humanæ reliquis quaſi è latere appoſita, ſed una inter omnes vere perfecta vita, & abſoluta uſque adeo ſocietas, ut reliquæ natura quaſi propter illam civilem ſint, ceu partes naturâ ſunt propter totum. Et vero in hunc modum ipſemet Ariſtoteles diſſeruit initio Politici ſui operis, argumentis robuſtis oſtendens hominem naturâ animal civile eſſe, & civitatem perfectiſſimam omnium ſocietatum eſſe imo omnium quaſi finem ultimum, quæque ita habeat ſeſe ad reliquas ſocietates quemadmodum totum erga partes. Ariſtotelem autem ſecuti ſunt præclariſſimi quique Politices ſcriptorum: ut ſolent magiſtri ſententijs diſcipuli ſubſcribere. Hoc poſito autem, conſequens videtur, ut omnia quæ ſocietatibus conveniunt pertineant etiam ad civitatem, perinde ut partium affectiones toti ſunt communes. *Ariſt. l. 1. Polit. c. 2.*

Cœterùm non diffitemur quidem & nos, ex Ariſtotelis multorumque aliorum ſententia, hominis naturalem felicitatem non niſi in civitate obtineri poſſe, atque ita hominem naturâ compoſitum eſſe ad vitam civilem. Quod tamen pace maximi doctoris liceat profiteri, nec rationes quibus illam ſuam opinionem vel ipſe conatus fuit adſtruere, vel alij poſt illum ſunt niſi, videntur eam ſit ſatis firmiter probare, nec deſunt quibus aliud plane demonſtraveris. Satis eſt attendere nunc unicum illud id quod vere vim habet ἀποδείξεως Nempe quod & virtutem liceat exercere, & habere quantum ad vitam eſt ſatis nonnunquam, ſi vivas etiam extra civilem ſocietatem;

tatem; adeoque liceat feliciter vivere etiamsi non sis particeps ullius civitatis. Id quod si est verum, non utique natura constitutum est, ut homo in civitate degat, cum naturâ non feratur nisi ad id quod ad suam felicitatem pertinet. Virtutem videlicet omnis generis invenire locum in quo sese exerceat, etiamsi procul à civili absis societate, modo in aliquá vivas, pæne est usque adeo notum ut non egeat probatione. Vt nunc taceam, non interesse humanæ beatitudinis ut omne omnino virtutis negotium semper peragas, modo sis paratus quacunque data occasione ejus nihil intermittere. Non est vero etiam quod cogitemus, quasi vitæ necessitatis citra civitatem expleri nequeant. Parvo scilicet contenta est intra recti fines coërcita cupiditas, & paucis vita indiget, id quod ipsemet Aristoteles professus est. Nec vero quod nunc adeo multis videamur indigere, id tam naturali egestati quam opinioni hominum, nescio quam elegantiam imo luxuriam sectantium, est adscribenda. Quod animo volvens Salomo, *Deus* inquit *creavit hominem rectum*, h.e. simplicem & parvo contentum *sed ipsi quæsiverunt sibi cogitationes multas.* Iam vero illi quidem naturali, ut ita loquar, indigentiæ per exiguam quampiam arctioremque societatem potest succurri, certe in id prolixo aliquo civili cœtu non est opus. Id quod usque est adeo verum, ut à plærisque sapientibus unanimi semper id fuerit consensu confirmatum: & hodieque possit exemplo non uno probari. Et vero primorum hominum vitam fuisse ignaram luxuriæ nostræ, rudem item ac simplicem, in ætate tamen aurea & beatissima, constans est omnium prudentium sententia, perinde atque omnes fatentur nondum illo seculo in civilem societatem homines cojisse. Sparsim sane antiqui-

Eccles. VII. 30.

tiquitus habitatum, & quemque domui suæ tum imperasse, etiam Aristoteles fatetur, ne id ex sacræ historiæ monumentis probare sit necessum. Certe si ad veram vitæ hujus felicitatem requireretur omnium rerum quamvis luxuriosa abundantia, nulla civilis societas etiam latissime patens queat esse felix, utpote quum nulla civitas, imo nulla regio (*non enim omnis fert omnia tellus*) luxuriæ explendæ par sit. Quid? quod nec universus orbis id præstiterit, etiamsi in unam civitatem ille coëat, (quod tamen factu est ἀδύνατον) quum in infinitum quasi sese porrigat insana cupiditas illa. Cæterum non est hujus loci late ostendere quam feliciter homo vitam suam possit etiam extra civitatem agere Eoque non etiam est quare hic multis ostendamus, infirmitatem ejus dissertationis qua hominem naturâ πολιτικὸν animal esse, probare nisus est Aristoteles. Quamvis forte non sit opus hoc multis agere; quum attendenti haud difficulter primo statim momento possit apparere, haud effici illius argumentis aliud, quam omnem quidem hominem naturâ societatem aliquam desiderare ceu partem aliquam vitæ feliciter in hisce terris degendæ; aliquibus porro (quæ hodie est infelix mortalium conditio) civilem quidem societatem convenire, non per se tamen sed ex accidente, posteaquam scilicet ab antiqua & naturali sanctimonia mores ita discessere, ut tuto aut bene extra civitatem non possis degere.

Arist. l. 1. Polit. cap. 2.

Cæterum si ponas vitam humanam beatam eandem quoque civilem esse, societateq; omnes partes esse naturales cœtus civilis; non tamen etiam hinc consequens est, quæ singulis societatibus ac vitæ generibus propria sunt illa omnino ad Politicam doctrinam pertinere.

 Nec

Nec enim unius ſcientiæ quæ circa genus aliquod universale occupatur eſt, ſimpliciter omnia quæ ſpeciebus illius generis inſunt intelligere. Ita ſane Metaphyſice verſaretur ſimpliciter circa omnia, & unica illa adeo pateret late, ut ſcientias omnes ſinu ſuo comprehenderet, quippe quæ ſola contemplatur τὸ ὄν & ſpecies ejus & ſpecierum ſpecies. Nemo tamen hactenus eſt repertus qui tale quid tribuerit Metaphyſicæ, præter unum Antonium Bernhardum Mirandulanum ab ſapientum ordine hac in re exploſum. Ea nimirum demum ad unam pertinent ſcientiam, quæ eadem formalis ratio conſiderandi complectitur: in ſpeciebus autem ſub genere aliquo contentis multa inveniuntur quæ non unam ſed multiplicem conſiderandi rationem patiuntur. Sic ad Metaphyſicum quidem pertinet de ente & omnibus entis ſpeciebus agere, non aliter tamen niſi inquantum ſunt entia, adeoque entis univerſalem naturam diverſimode participant. Ad Phyſicam pertinent omnia corpora naturalia: etſi vero nuſquam niſi in corporibus illis reperiatur quantitas, tamen quoniam illa quadamtenus intelligi poteſt abſque motu quo corpora naturalia ſunt vere naturalia, idq; per abſtractionē quandam mentis; hinc quantitatis ilius abſtractæ (ut ita loquar) ſua eſt propria ſcientia à Phyſica plane diſtincta, neque hæc omnia omnino ſine diſcrimine quæ corporibus inſunt naturalibus ſumit ſibi contemplanda. Igitur utut omnes ſocietates humanæ ex naturæ inſtituto fuerint partes civilis vitæ, (non eſſe autem jam ante affirmavimus) tamen quoniam multa illarum intelligi poſſunt nullo habito ad civilem vitam reſpectu, adeoque non omnino pertinent ad civilem ſocietatem inquantum illa talis eſt, patet utique non ſine diſcrimi-

Mirand. l. 13. everſ. ſingular. certamin. ſect. 6. & 7.

ſcrimi

scrimine omnia illa intra Politicam cogenda esse; sed id demum in omnibus illis Politicæ esse scientiæ quod recte cognosci non potest nisi mens simul flectat sese ad civilem vitam, atque adeo ita inest civili societati ut quantum ejus est omne isthuc referatur; cujusmodi sunt sola illa quæ primo & per sese inesse dicuntur.

Quam obrem recte quidem à nobis positos esse Politicæ doctrinæ limites iterum ex ijs quæ modo attulimus est manifestum. Seorsim nunc addendum est, de ijs artibus quæ à nonnullis magno nomine scriptoribus intra Politicæ cancellos vi quadam facta compingi voluere.

Primum igitur cum *Prudentia* sese extendat ad omnia humanæ vitæ bona adeoque ad omnem etiam vitam humanam, patet profecto non simpliciter omnem prudentiam esse Politicæ accensendam. Nec vero saltim universalior illa prudentia, cujus sunt scita maxime communia & ad omne vitæ genus utilia, potest domestica videri uni civili scientiæ, utpote quum & reapse locum inveniat etiam extra civitatem, & cognosci accuratissime possit civitatis licet naturam ignores. Possunt quidem communis illius prudentiæ præcepta pleraque in civilem usum transferri, atque ita quasi transcribi in Politicorum scitorum censum: verum ita non manent illa quod erant ante, sed ad civilem materiam restricta amittunt, ut ita loquar, suam universalitatem, atque ex communibus, fiunt particularia. Vsurpat videlicet Politice illa κοινὰ ἰδίως, ceu fieri recte solet in omnibus scientijs circa definitum magis argumentum occupatis. Specialiorum quamvis prudentiam itidem, quum & exerceri & cognosci illa possit circa civilem societatem, etsi itidem nulla forte earum beata civitas queat carere, non minus

Vide Arist. t. 24. l. 1. Analyt. Posterior. & l. XI. Metaph. c. 4.

patet ad Politicen proprie non pertinere, sed sui ordinis esse. Inquantum igitur quævis illarum possit civitati prodesse, hoc unum dispicere est Politices quidem, at reliqua earum omnia ab illa sunt aliena. Iam vero prudentia quadam opus esse in omni etiam non civili vita, manifestum est; eoque non profecto omnis prudentia unice inservit civitati; ac proinde non omnis etiam Politicæ est accensenda. Potest quidem Politice, imo debet in usum suum adsciscere omnigenæ prudentiæ munera, (nec enim absque ijs civitati rectè consuleris) attamen id quando fit, tum communia præcepta non amplius communia permanent, sed ad civilem materiam restricta, fiunt Politicæ domestica; id quod in omni doctrinæ genere recte fieri posse, imo merito fieri, ex Analyticis discimus.

Similiter & *Artem militarem* non unice pertinere ad civilem societatem, patet, quoniam illâ uti possunt etiam qui civilem societatem non colunt. Dirigit igitur quidem militiam suam in usum civitatis Politice, arte etiam militari subinde utitur tanquam ministra, attamen ipsamet artem illam non facit suam. De illo in militarem artem Politices imperio memoratu digna sunt verba Paraphrastæ Græci operis Ethici ad Nicomachum, qui

Paraph. l. 1 Eth. c. 2. Andronicus Rhodius vulgo, perperam tamen, usurpatur. *Civilis scientia* (inquit) *nec eum qui imperare potest aut servare rempublicam, coriarium esse sinit: nec eum qui melius inter milites versatur ad imperatorium munus vocat. Sed & tempora maxime exercendis idonea artibus designat: ne quis ex. gr. quum præstat quiescere ducat exercitum, Etenim & quum opus est imperatorem mittere, mittet eum Politicus: & quum præstabit quiescere, hoc quoq; imperabit. Quamvis enim non raro ipse sibi*

ſibi tempus præſcribat imperator, non tamen id facit arte ſua militari. Omnes enim artis alicujus regulæ artis illius finem duntaxat ſpectant: quæ vero vel in contrarium vel in aliud aliquod fertur, non eſt artis illius regula. Sic imperator conſiderans quando bellum oporteat gerere, & eapropter interdum quieſcens & pacis cauſſa legatos mittens, manifeſte non amplius ex regula imperatoris artis agit, ſed alterius alicujus artis majoris & ſuperioris, quæ eſt ipſa Politica. Hæc ille. Eſt autem hoc Politicæ & militaris artis diſcrimen uſque adeo clarum, ut à doctiſſimis pleriſque ſit animadverſum; qui proinde vulgo militarem artem Politicæ miniſtris connumerant.

Iure vero idem cenſendum eſt & de *Oeconomica*. Nec enim domeſticum omne tota natura ſua ad civilem ſpectat ſocietatem, etiamſi domus ejus pars ſit. Perinde ſcil. ut ſimplicia corpora quæ elementa appellamus, partes etiam ſunt compoſitorum, & tamen circa omnem compoſitionem quoque recte ſibi conſtant. Alia nimirum ita in partium ſunt numero, ut à toto compoſito ſejuncta perdant ſtatim omnem eſſentiam ſuam, ſunque illa tota natura ſua facta ad totius alicujus integritatem, de quibus verum eſt Ariſtotelis illud: *τὸ μόριον οὐ μόνον ἄλλου ἐστὶ μόριον, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἄλλου.* *Ariſt. l. 1. Pol. cap. 3.* Alia quadamtenus quidem comparata ſunt ad integrandum totum aliquod, ex parte tamen quapiam eaque non levi ita ſeſe habent, ut ſolitaria etiam tueantur vim propriæ naturæ ſuæ. Cujus poſterioris ordinis eſſe domeſticam ſocietatem, ut alia nunc taceam, ſatis oſtendit (ceu jam ante etiam eſt dictum) vita primorum hominum per domos duntaxat, abſque civitate, nec infeliciter tamen, (ipſo quippe auctore Deo) inſtituta: nec enim fieri id poſſit, ſi domus quanta quanta eſt ſalutem

ſuam

ſuam unice debeat civitati. Quum ad hunc modum vero domus ſe habeat, manifeſtum eſt, illam non omni ex parte primo & per ſeſe ad civilem ſocietatem pertinere, ac proinde nec œconomicam omnem artem Politicæ portionem cenſendam eſſe.

Averr. paraph. in Polit. Plat. Cœterum Oeconomicen partem vel appendicem eſſe Politicæ, non deſunt tamen viri præclari Averroëm ſecuti, qui profiteantur. Quin poſſit videri haud immerito facere cum ijs & Ariſtoteles *Vide Ariſt. l. 7. & 8. Politic.* Ea enim paſſim Politicæ adſcribit de rebus domeſticis tractanda, quæ ſingularem Oeconomicam doctrinam tollunt è medio. Fortaſſis tamen haud adeo liquet hac in re Ariſtotelis ſententia. Primo enim diverſa parte certum eſt, nuſquam ab illo diſertis verbis Oeconomicen dictam eſſe Politicæ partem. Supereſt deinde hodieque Ariſtotelis nomine ſingularis & à Politico opere ſeparatur liber Oeconomicus; imo in ejus limine ſtatim legitur, utramque doctrinam cum alias, *Ariſt. l. 1. Oecon. c. 1.* tum eo etiam inter ſeſe differre, quod Politicæ ſubjectum civitas ſit, Oeconomicæ domus, hanc etiam illa origine eſſe priorem, perinde ut opus ejus prius eſt, quum pars urbis ſit domus. Sed ille liber num ſit Ariſtotelicus, merito dubites: eoque nihil certi docet hoc quidem teſtimonium. *Ariſt. l. 1. Nicomach. c. 2.* Majoris ponderis dixeris, quod initio ſtatim Nicomachiorum Ethicorum adſeratur, finem Oeconomicæ divitias eſſe, qui finis utique non eſt Politices. Verum *Xenoph. in Oeconom.* ita quidem & Xenophon diſſerit initio Oeconomici ſui: fortaſſis tamen & ille Ariſtotelis locus eſt mendoſus, legendumque ibi χρηματιστικῆς vocabulum. Enimvero hujus demum ſcopum divitias & pecuniam eſſe, domeſticam autem ſocietatem ne deſiderare quidem ſimpliciter divitias, ſed nonnihil tantum opum, quantum ad uſum ſufficit quoti-

quotidianum, nec Oeconomicum tam laborare debere ut vel mediocres illas divitias acquirat, quam potius ut rectè jam acquisitas disponat & usurpet, præclare Aristoteles docet *1. Polit. c. 5. 8. & 10.* Magis extra controversiam est Aristotelica esse quæ *lib. VI. Eth. cap. 8.* & passim *lib. 1. Pol.* docentur, ubi ἡ οἰκονομία ἠδ' οἰκονομικὴ distinctim collocatur non minus à legislatoria sive vera civili Philosophia, quam à Politice speciali sive consultatoria, Politicus item & Oeconomicus tanquam duo distincti artifices numerantur: quod minus rectè fieri, si vel pars vel appendix Politices Oeconomice si habenda manifestum est. Difficile tamen est definitu, quidnam secundum Aristotelem Oeconomici proprium si à Politico distinctum. Nec enim Aristoteli est consentaneum id quod nonnulli ajunt, Oeconomicen versari circa rationem divitiarum acquirendarum, ceu jam tum est dictum. De conjunctione vero & consuetudine omni domestica maris & fœminæ, de educatione item liberorum, de rei familiaris usu, quæ Oeconomica maxime videntur, agere ille Politicum jubet. Diserte enim ita loquitur 1. Polit. c. ult: *De fœminæ autem & viri, de liberorum & parentum singulis convenienti virtute, deq; ea quæ inter illos est consuetudine, quid rectum quid pravum sit, & quemadmodum rectum quidem persequi oporteat, quod pravum fugere, in iis quæ de republ. necessariò sunt explicanda.* Addit rationem: *Quoniam enim omnis quidem domus pars est civitatis, hi autem domus, partis autem virtutem ad totius virtutem spectare oportet, necessario in civitatem intuentes instituere debent & liberos & uxores; si quidem interest adhuc ut civitas sit bona, liberos quoq; esse bonos & uxores bonas: interesse autem necessum est, nam fœminæ quidem pars dimidia sunt liberorum capitum, ex liberis autem participes civitatis oriuntur.*

Hæc Aristoteles. Idem VII. & VIII. libro adeo accurate disserere incipit de maris & fœminæ conjunctione, ut & de educatione librorum, ut quid ejus tandem Oeconomici maneat argumenti, vix appareat. Certe melior pars eorum, quæ in libro Oeconomico leguntur, rectius in Politicis & accuratius pertractatur. Et vero si domus talis est pars civitatis, qualem esse vult Aristoteles, h. e. quæ totâ naturâ sua ad civitatem feratur, nihil utique ad salutem & conservationem ejus pertinet, quod non omnino Politicæ debeatur, adeoq; ex præscripto Politices administrandum sit.

Quæcunque vero fuerit Aristotelis sententia, id sane est falsum, ea quæ ad domus salutem pertinent primo & per sese ad civitatem facere. Interesse civitatis ut recte & pro usu reipubl. domus sese habeat, partem item civitatis esse domum, adeoque in Politices officio esse, definire quemadmodum non in beata tantum republ. sed in alijs quoque rerumpubl. speciebus domestica omnia habere sese debeant, præclare ab Aristotele est observatum & monitum. At vero partes quoque civitatis sunt omnis generis artifices, nec minus refert publice plurimum, recte an perperam illorum opera exerceantur; non tamen quæ ad artes pertinent omnia Politici est præscribere. Scilicet quum partium alia atque alia sit natura, non ita domus est civitatis pars, ut tota ad civitatem spectet: ne quidem verum est, domesticæ societati, aut in universum homini, extra civilem vitam felicitatem obtingere non posse. Et tamen hæc adversæ sententiæ sunt fundamenta: quibus subrutis etiam ipsa jam eversa est. Igitur id quidem est Politices definire, num omnia quæ ad domesticæ societatis salutem requirit Oeconomice, sint in beata

aut alia qua republ. obſervanda, nec ne; & ſi ſint, num præter hæc etiam alia veniant in vita iſta domoſtica commodi publici ergo agenda, an non; præterea num in alijs omnibus rebuſpubl. illa beatæ domus præcepta locum inveniant, nec ne: & quæ alia ſunt hujuſmodi ad reipubl. uſum ſpectantia. Simpliciter tamen de felici domus ſtatu, quis ille ſit, quibuſque medijs comparetur, tractare non Politicæ ſed Oeconomicæ eſt diſciplinæ Hinc in Politicis non etiam eſt cur operoſe agas de ratione feliciter inſtituendæ domus qua eſt talis; ne quidem eſt, quare vel ad Ariſtotelis exemplum in iſtis te diffundas; ſed ſufficit, ſi in ſolis ijs occuperis, quæ à domo in uſum reipubl. poſſunt conferri. Et vero multa ſimpliciter domui proſunt, quæ in omni republica locum non inveniunt. Ita tyrannidis intereſt γυναικοκρατία τὰ περὶ τὰς οἰκίας, καὶ δούλων ἄνεσις: quæ nequaquam in bene conſtituta domo merentur laudem. Educatio quoque juventutis pro diverſitate reipublicæ alia atque alia eſſe debet. Qua in re tantum eſt momenti ſitum, ut Ariſtotele quidem judice nihil perinde ad reipubl. conſervationem pertineat quam παιδεύεσθαι πρὸς τὰς πολιτείας. Domus autem quâ talis illam diverſam educandi rationem non exigit. Multi quoque de matrimonio ſciſcit Politice, quæ nihil per ſeſe ad domus facit felicitatem. Ita ut ἐπίκληροι puellæ nubant contribulibus juris fuit civilis apud Ebræos, & quidem optime ſtatutum, quod non curat Oeconomicus. Par ratio eſt de ſervis, de mercenarijs & omni re domeſtica: quod infinitis exemplis oſtendi poteſt.

Ariſt. l. 5. Pol. cap. 11.

Idem l. 5. cap. 9.

Cœterum & ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗΣ non eſſe partem Politices, in promtu eſt colligere ijs rationibus, quibus Ariſtoteles probat non eſſe eam partem Oeconomices. Primo enim

Ariſt. l. 1. Pol. c. 6 & 9

enim ἡ χρηματιστικὴ cum pro ſcopo habeat opes, quælibet autem ars quaſi in infinitum quærat finem ſuum, opes quoque hæc ſine fine & modo ſtudet acquirere: reſpublica vero non in alium uſum opes deſiderat, quam ut ſint inſtrumenta agendarum rerum, atque ita neutiquam pro ſcopo eas habet, ſed expetit eas ut inſtrumenta: id quod autem toto fine abit à fine Politices, & reipubl. deſiderijs, id Politices eſſe pars nequit. Deinde quamcunque artem acquirendarum opum reſpexeris, (ſunt enim multæ ſpecies τῆς χρηματιστικῆς, aliæ naturales magis, ut ruſticæ & metallicæ: aliæ magis artificiales, ut omnis generis mercatoriæ & uſurariæ: aliæ mercenariæ in quibus operæ locantur, quarum aliæ iterum ſunt liberaliores, aliæ ſordibus dehoneſtantur ubi corporis labores pro mercede proſtant) habet illarum quæq; locum ſuum etiam extra civitatem; adeoque nulla etiam ſpecies τῆς χρηματιστικῆς primo ac per ſeſe reipublicæ eſt domeſtica. Hinc ſane ſit quare multi quo expeditius rem faciant nolint ulli civitati nomen dare: quaſi lucro obſtet civilis ſocietatis vinculum. Ad hoc, nonnullæ artes χρηματιστικαὶ vel optimæ reipubl. vel aliquibus reipubl. alijs ſpeciebus potius obeſſe videntur quam prodeſſe: itaque ſaltem hæ non fuerint partes Politicæ, & per conſequens ἡ χρηματιστικὴ in univerſum pars ejus cenſeri non debet. Fieri tamen non poteſt, ut reſpubl. ſit ſalva ſine opibus, eoque nec ſine artibus opum quærendarum. Omnino igitur Politices etiam eſt ſcire, quantum quæque illarum artium reipubl. vel omni vel alicui poſſit inſervire, ac proinde præſcribere, quænam illarum cum publice tum privatim ſit uſurpanda: ipſas artes uti teneat Politicus, neceſſum non eſt, & ſi teneat, ſit illud per accidens. Et vero (ut Ariſtotelis verba faciam mea)

dubi-

dubitaverit quis, cur ars quidem rei quærendæ pars sit Politicæ, ars vero medendi non sit pars; atqui eos qui in civitate degunt oportet valere non minus quam vivere, certe magis ex re est ut sani sint cives quam in re lauta. *Quia vero aliquo modò quidem est Politici aut reipubl. præfecti videre quoq; de sanitate, aliquo autem modo non sed medici: sic opes curare est quidem quadamtenus Politicæ, est etiam quadamtenus non, sed artis administræ.* Administra igitur Politices est ἡ χρηματιστική. Quum vero non sit una natura ministrantium artium, uti recte monet Aristoteles (nam arti textoriæ ex. gr. ministrat & illa quæ instrumenta textoria conficit, & quæ præparat lanam unde pannum artifex texat) haud difficile porro intellectu est, ἡ χρηματιστική omnis cujus generis administra sit: nempe non ejus, quæ circa ipsam materiem civitatis (homines enim ipsi materiæ sunt loco) sed quæ in comparandis vitæ civilis instrumentis occupantur. *Arist. l. 1. Polit. c. 5.*

ETHICEN postremo sive moralem doctrinam ab Aristotele esse accensitam Politicæ, clarius videtur quam ut possit vocari in dubium. Primum enim disertis verbis non semel id ab illo est pronunciatum. Primi Ethicorum libri cap. 1.: ἡ μὲν οὖν μέθοδος τούτων ἐφίεται πολιτική τις οὖσα. Statim *Magnor. Moral.* initio: *Pars igitur est uti videtur & principium Politices illa quæ de moribus est tractatio, & in totum jure mihi videtur omnis hæc disputatio non Ethica sed Politica appellanda.* Similiter *1. Rhetor. cap. 4.* Ethica nuncupatur ἡ περὶ τὰ ἤθη πολιτική. Huc spectat quod auditorem moralis doctrinæ appellet ἀκροατὴν τῆς πολιτικῆς. Non tantum vero ita loquitur Aristoteles, sed hanc ipsam sententiam conatus est rationibus ostendere. Ex professo enim *1. Nicom. cap. 1.* quæstionem hanc in medium proponit, cujusnam sit scientiæ ac facultatis de summo homi- *Arist. l. Eth. c. 2.*

nis bono agere, respondetque: *Videtur ejus esse, quæ maxime principalis maximeq; est architectonica, cujusmodi manifesto est Politica.* Similiter in limine *Magnor. Moral.* proposita quæstione, cujus sit de moribus agere, quum addidisset: *Vt summatim dicam, videtur non alterius quam Politicæ pars esse*; mox subjungit rationem, qua id credit effici posse. Non alia de caussa, jam absoluta omni de virtutibus & felicitate humana disputatione, negat tamen *lib.* x. *Eth. cap.* 10. finem adhuc operi esse impositum, eoq; Politica cum Ethicis plane connectit. Ea porro de felicitate humana ab Aristotele sunt affirmata, unde necessario consequitur, omnem ejus doctrinam unice ad Politicen pertinere. Sane si homini non obtingit felicitas sua nisi in civitate & per civilia instituta, id quod passim ille docet, utique primo & per sese omne istud ad civitatem facit, adeoque & tractatio isthæc Politicæ prorsus est domestica.

Aver. præf in Platon. de republ. Fatemur igitur omnino, rectius longe ab Averroë perceptam esse Aristotelis sententiam, quam ab interpretibus Græcis & Latinis plerisque; ac proinde clarissimos viros Franciscum Piccolominium *Introduct. in civil. philos. cap.* IIX. *&* IX., Felicem Accorombonum *in Commentar. Ethicor.* Iacobum Mazonium *Præludior. Aristotel. & Platon philosoph. sect.* VI. *cap.* 2., Michaëlem Piccartum *Delineat. Aristotel. philos. cap.* XIIX., Conradum Horneium nostrum *lib.* I. *Ethic. cap.* 2. & alios, qui Ethicen faciunt Politices partem, ab Aristotelis quidem placitis non discedere: à Montecatino autem inique hoc nomine Averroëm perstringi. Nec tamen convenire satis Aristotelicæ menti videtur, id quod Averroës ille docuit initio *Paraphras. libb. Platon. de republ.*, quasi in Ethicis tradantur θεωρητικώτερα, in Politicis ea quæ πρακτικώτερα sunt, ac respondere Ethicen doctrinæ de

Monteca-tin. præf. in Polit.

sani-

ſanitate & ægritudine illi quam medici inſtituunt, Politicen vero iſti quæ docet modum ſanitatis vel tuendæ vel reſtituendæ in integrum. Etenim illa de ſanitate & morbis doctrina non eſt proprie medicæ artis, ſed naturalis philoſophiæ, ceu alias oſtenditur, medico acceptante in uſum ſuum quæ à Philoſopho ſunt demonſtrata. Nec apparet queî illa quæ ad omne genus virtutum pertinent θεωρητικώτερα ſint ijs quæ ad regimen faciunt civitatis, cum beatitudo hominis non in habitu aut poſſeſſione multo minus in ſcientia virtutum ſed in earum exercitio tota conſiſtat. Rectius ſane & propius ad Ariſtotelis mentem dixeris, in Ethicis agi de ſumma hominis felicitate ſimpliciter, in Politicis de adminiculis quæ ad obtinendum ſummum illud bonum ex civitatis adminiſtratione & poſſunt & neceſſario debent proficiſci.

Quamvis autem ea ſit Ariſtotelis ſententia, non poſſumus tamen non cum pleriſque ejus interpretibus alijſque viris maximis, Moralem philoſophiam tanquam ſpecie diverſam diſciplinam à Civili ſejungere, nixi eo argumento, (nec enim nunc urgebo quod intelligi moralia iſthæc poſſint citra civilium rerum notitiam) quod felicitas humana à civili ſocietate non niſi per accidens dependeat, utpote quam detur adſequi nonquidem extra omnem ſocietatem (neque enim homini commodum eſt ſolitarium vivere) citra tamen ſocietatem civilem: id quod exemplo vitæ ab ipſo Deo prima humani generis ætate inſtitutæ jam tum oſtendimus. Et vero quibus probare nititur Ariſtoteles, hominem naturâ Politicum animal eſſe, illas rationes non tam hoc quam natum eſſe hominem ſocietati & benevolentiæ mutuæ, evincere, ſi in vim earum inquiſiveris, itidem jam monuimus. Conſſe

autem

autem primum homines in civilem cœtum, sive per potentiam alijs inferendæ sive arcendæ aliorum potentium injuriæ ergo, & historiæ nos docent, & dudum jam olim observatum est Platoni: Sed & usus docet, ijs maxime de caussis homines hodieq; in civili societate contineri. *Vide Plat. l.3. de leg.* Igitur quæ primo per se adeoq; simpliciter faciunt ad felicitatem humanæ vitæ, illa propriè non sunt Politica sed unius Ethices: sola autem quæ per accidens beneficio cœtus civilis eodem pertinent, Politici sunt argumenti. Est nimirum quadamtenus quidem unus idemque finis propositus & simpliciter humanæ vitæ & civitati, quadamtenus tamen diversus. Quo simul fit ut civis boni alia sit virtus seu perfectio, alia viri boni, quod & Aristoteles præclare docuit *III. Polit. c.3.* Et vero est ubi vir bonus non sit bonus civis: imo in nulla republica nisi quæ veram beatitudinem affectat vir bonus præstiterit bonum civem: in aberrantibus à recto rebuspublicis longe est utriusque diversa ratio. Adhoc etsi quid vere sit honestum & naturæ consentaneum accipiat Politicus à Morali philosopho, proprie tamen ejus est scire tantum, quemadmodum honesta quæ sunt civitati prosint, inque ea debeant & possit cum pœnis tum præmijs propositis exerceri, & num interdum & quando ad vitia oporteat connivere. Similiter rectam colendi numinis divini rationem inquantum illa naturaliter nota est, Ethicus quidem præscribit, atque ab eo mutuatur Politicus; hic tamen porro inquirit num interdum ab isthac verâ religione liceat nonnihil abire, num una religio tantum toleranda, num & hæreticæ sententiæ queant admitti, num Muhammedana aut Pagana sacra omnia sint removenda simpliciter, idq; omne respiciens usum aut noxam civitatis

Vt pro

Vt proinde quando Ethicus & Politicus circa idē occupantur argumentum alia tamen atque alia agant. Vno verbo scilicet. Quid juris sit naturalis universi humani generis definit Ethicus: idque partem juris civilis quidem Politicus facit, attendens tamen non nisi unius civilis societatis usum & noxam. Quo fit ut sæpenumero ad multa juris naturæ illius præcepta nullis præmijs cives invitentur, aut ab ijs quæ illi sunt adversa pœnis arceantur: quoniam rigidam illius observantiam sola quæ ex voto optima est respublica admittat: in alijs autem omnibus plus minusve peccatis civium sit indulgendum. De omni igitur virtute & vitio videt quidem etiam Politicus, at non perinde uti Ethicus: sed examinat omnia ad amussim diversam hic & ille. Hic scilicet, ad felicitatem quæ homini qua est homo convenit, ille ad felicitatem societatis civis. Qua de re latius disputare, non est hujus loci.

NON sunt porro solutu difficilia argumenta quibus Aristoteles Ethicen Politicæ conjunxit. Nam in Magnis quidem Moralibus non alia quam hæc collectio reperitur: In civili societate opus est virtute, ergo quæ de virtute agit doctrina Politicæ pars est. Atqui in civili societate etiam sanitas, etiam opes necessariæ sunt; fuerint igitur & medica ars & χρηματιστικὴ partes Politices, si firma est consequentia. Revera autem nihil probat aliud syllogismus ille, quàm Politicæ incumbere aliquam virtutis curam. Et sanè incumbit illi, ut in bona quidem republ. curet per leges & instituta civilia cum roborare quod in Ethicis est traditum, tum vitiorum occasiones quas civilis vita suggerit magno numero, quoad fieri licet è medio tollere; quas virtutes alia admittat respubl. nec ne, itidem ipsi videndum est, neque enim ubivis par virtuti

locus conceditur. In Nicomachijs Politicæ adſcribitur doctrina de ſummo hominis bono, prætextu ſumto quoniam Politice eſt architectonica aliarum artium, ad maxime architectonicam autem ſpectet agere de ſupremo omnium fine. Aſt vero Politice eſt quidem architectonica artium omnium, attamen non niſi reſpectu uſus civilis: ſimpliciter autem dignitatem hanc potius ad Ethicen pertinere, infra probabimus.

NON tantum vero in facili eſt ab Ariſtotele adductas illas rationes ita diſſolvere: videtur etiam ipſimet magno illi viro confeſſionem vis veritatis nonnunquam expreſſiſſe. Sic ſeptimo Politicorum libro, cum duo propoſuiſſet quæ in controverſiam venirent, alterum utra ſit vita magis expetenda, ea ne quæ in ſocietate regendæ civitatis occupatur, an vero ξενικὴ illa à civilibus negotijs remota: alterum quænam ſit optima reipublicæ conſtitutio: priorem quidem quæſtionem à Politico foro removens ſolam poſteriorem admittit, idque ratione quadam eaq; inſigni addita. Verba ejus ſunt: ἐπεὶ δὲ τῆς πολιτικῆς διανοίας καὶ θεωρίας τοῦτ' ἐστὶν ἔργον, ἀλλ' οὐ τὸ περὶ ἕκαστον αἱρετόν, ἡμεῖς δὲ ταύτην προῃρήμεθα νῦν τὴν σκέψιν, ἐκεῖνο μὲν πάρεργον ἂν εἴη, τοῦτο δὲ ἔργον τῆς μεθόδου ταύτης. Quod liquet, ipſo Ariſtotele fatente non eſſe πολιτικῆς θεωρίας τὸ περὶ ἕκαστον αἱρετόν: indubie autem illud ad Ethicen pertinet. Vt proinde etiam ita utriuſque diſcrimen appareat. Similiter Ethicorum ſexto libro affirmat quidem πολιτικὴν καὶ τὴν φρόνησιν eundem eſſe habitum, adjungit tamen: τὸ, μέντοι εἶναι οὐ τὸ αὐτὸ αὐταῖς. Eſt autem φρόνησις illa quam heic innuit ipſa Ethice, ceu recte obſervavit doctiſſimus ille Græcus Paraphraſtes qui vulgo Andronicus Rhodius audit: eodemque ſignificatu cum alibi tum etiam *l. 1. Eudemior. cap. ult.* accipi-

Ariſtot. 7. Pol. c. 2.

Ariſt 6. Eth. c. 8.

Paraph. l. 6. c. 8. n. 3.

tur

tur, ubi Politicæ & Oeconomicæ quasi à latere adjungitur ἡ φρόνησις.

CAPVT VII.

Politicen non esse peritiam aliquam mere ἐμπειρικήν: neque solam ἐμπειρίαν sive ad scientiam sive ad usum rerum civilium satis esse.

PRoxime limites definivimus Politicæ, ultra quos citrave quicquid est, id ab hac methodo est alienum: consequens est uti investigemus, quæ & qualis cognitio eorum quæ Politicæ diximus esse propria, queat comparari. Multiplex videlicet est humanæ cognitionis varietas; & quidem alia non nisi sensu & experientia, alia beneficio ratiocinationis acquiritur, cujus iterum alia certa est omnem erroris metum excludens, alia incertior constans duntaxat quadam verisimilitudine; porro alia tantum quid sit res, alia simul & propter quid perspectum habet. Est vero haud leve sententiarum dissidium, cujus generis sit civilium rerum peritia. Multum quoq; refert accurate isthæc cognoscere: ne vel frustra adspires ad subtilem quandam doctrinæ acrimoniam, vel inutiliter hæreas in crasso rudimento. Et vero illud ad προπαιδείαν Politices facit unice. Quî enim vel naturam Politices vel quæ ad eam ducit viam doceas, nisi ijs probe cognitis? Vtrumq; vero ad προπαιδείαν pertinet. Eoque ab instituto nostro hæc sane tractatio nequaquam aliena est.

Principio igitur videndum, an omnis peritia civilis solâ experientiâ comparetur, sitq; adeo nonnisi ἐμπειρική

quædam cognitio nec ne. Quæritur inquam, utrum *omnis* civilium rerum peritia sit ejusmodi. Aliquid enim ejus hujus esse generis certum est: & infra latius docebimus, magnum ad scientiam hanc cùm parandam tum faciendam ab experientia & usu adminiculum conferri. Verumin hac quæstione prius videtur in vulgo quidem plerisq; probari. Etenim vulgo respubl. fere committitur ijs, qui experientia aliqua duntaxat valent rerum civilium: cùm velint autē omnes indubiè ijs qui periti censentur rempubl. committere, apparet utique videri plerisque Politicen esse empiricam aliquam scientiam. Non videntur autem & in eruditorum ordine nonnulli multum dissentire. Quotquot sane prudentiam civilem usu & memoriâ duntaxat parari existimant, dissentire non debent, si suam velint θέσιν φυλάττειν. Usum enim definiunt *notitiam humanarum rerum ex visu vel tractatu*: memoriam *notitiam similem ex auditu vel lectu.* Sed & in hanc sententiam concedere omnino debent cuncti illi, qui ad comparandam prudentiam unice commendant præter usum historiarum lectionem. Fit autem hoc ipsum à non paucis nec indoctis. Est verò utraq; notitia merè empirica; tantùm quòd illa propriæ, hæc alienæ experientiæ innitatur. Quum placeat vero isthæc sententia & plerisque vulgò & doctis quammultis, jam tum manifestum est eam si non veram saltem per esse verisimilem: plerisque enim vulgi & doctorum multis placere, id verò est esse verisimile. Videtur autem eadem confirmari etiam experimento quotidiano omnium gentium & sæculorum. Homines enim usu tantum & experientia instructos videre est optime consulere reipubl. : quod tamen non facerent nisi iidem civilium rerum tenerent scientiam. Nec vero aliter edocti sunt, etiam qui

Lips. lib. 1. Pol. cap. 1.

1. (margin, beside "alienæ experientiæ innitatur")

2. (margin, beside "cere, id verò est esse verisimile")

inter

Inter Græcos & Romanos olim prudentiæ dotibus inclaruere. Sane non Themistoclis, non Miltiadis, non aliorum magistros, unde illi prudentiam suam sunt nacti, laudant historiæ, haud temere tacituræ tanti boni auctores. Imo sola hæc empirica eos notitia fuisse imbutos, ipsemet Aristoteles fine operis Nicomachij probat illo signo, quod prudentiam ad alios docendo transmittere non potuerint; docturi scil indubie ejos, saltem amicos & liberos suos, si potuissent; quum in nullo alio par beneficium, & vere acquisitæ scientiæ signum sit, posse id quod tenes alios docere. Ipsamet Aristotelis verba sunt: οἱ πολιτευόμενοι δόξειεν ἂν δυνάμει τινὶ τοῦτο πράττειν, καὶ ἐμπειρίᾳ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ. οὔτε γὰρ γράφοντες οὔτε λέγοντες περὶ τῶν τοιούτων φαίνονται. καίτοι κάλλιον ἦν ἴσως, ἢ λόγους δικανικούς τε καὶ δημηγορικούς. οὐδ᾽ αὖ πολιτικοὺς πεποιηκότες τοὺς σφετέρους υἱεῖς ἤ τινας ἄλλους τῶν φίλων, εὔλογον δὲ ἦν εἴπερ ἐδύνατο. οὔτε γὰρ ταῖς πόλεσιν ἄμεινον οὐδὲν κατέλιπον ἄν. οὔθ᾽ αὑτοῖς ὑπάρξαι προέλοιντ᾽ ἂν μᾶλλον τῆς ταύτης δυνάμεως, οὐδὲ δὴ τοῖς φιλτάτοις. Hæc Aristoteles. Iam tum vero monuerat Socrates pene idem, eoq; Theagem, cum civilis esset prudentiæ studiosus, in hanc fere sententiam loquentem cum Socrate introducit Plato: *Audivi Socrates sermones quosdam, quos tuos asserunt: civilium virorum* (τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν) *liberos nihilo meliores quam cerdonum esse. Et mea quidem sententia verum dicis. Insipiens ergo sim ego, qui de illorum numero esse possim, si mihi persuadeam aliquem istorum suam mihi sapientiam traditurum, qui quidem suos ipsorum filios minime erudire queant, nutemq; eos vel mihi vel ulli mortaliũ hanc rem posse prodesse.* Hæc item Plato. Quæ omnia longe esse verissima, idque per omnia retro secula, etiam hodieq;, nemini paulum in mores hominum intuenti non potest non probari. Ostendit denique omnium temporum usus, illorum

Arist. l.x. Nicomach sub finem.

Plato in Theage.

lorum quam multos, qui aliam aliquam præter hanc empiricam prudentiam sibi visi sunt acquisivisse, alios ad rempublicam gerendam ineptos, alios nihil empiricis illis præstare. haud paucos publici otij turbatores esse & civitatum eversores potius quàm solertes rerum administros. Quod videtur esse argumento, quam isti existimant prudentiam non nisi ejus simulacrum aliquod esse, jure autem solam illam empiricam nomen illud augustum promereri. Iam tum olim autem ita sese rem habuisse, argumento utiq; est primū illud, quod jam Socratis ævo reipublicæ gerendæ minus apti habiti sint Philosophi ipsi Græcorum, ceu liquet ex Platonis *Theateto* & ea quam idem pro Socrate scripsit *Apologiá*; qui Plato perinde atq; Socrates ipsemet & Aristoteles reipublicæ manum non admovere. Nec uno licet exemplo fidem illi facere quod diximus, eos qui Politices sese jactant scientia, pessime interdum rebuspublicis consulere. De Machiavello certe id est notissimū. Sed & de Trajano Boccalino, Politico haud vulgari sane, ita Nicius: *Qui se aliis reip. bene gerendæ ducem & magistrum profitetur ac præstat, in iis oppidis quorum illi administratio commissa fuerat regendis, suis ipse præceptis nō paruit, sed multa, ut ajunt, commisit quæ ab illorum rationibus essent aliena: quamobrem fiebat ut Romam crebræ de ipsius injuriis querimoniæ deferrentur.* Alia nostræ ætatis incommoda non est quod in re liquida memorentur. Eadem vero ratio fuit & temporum vetustissimorum. Quapropter cum Appianus, prudens sane scriptor, narrasset quam impotenter Athenis quondam tyrannidem exercuerit Ariston Epicureus philosophus, addit: *Sed non profecto solus iste Atheniensium, nec Critias etiam ante hunc & quicunq; cum Critia philosophiæ una dedere operam tyranni extiterunt; Sed in Italia & Pythagoras, & in reli-*

Ian. Ni. l. 1. Pinac. in Boccal.

App. in Mithridatic.

in reliqua Græcia illi qui septem sapientes dicebantur, quotquot tractarunt rempublicam, potentia usi sunt & tyrannide crudelius plerumque quam ignari literarum. Taceo nunc quod multos ipsa eruditio ad res gerendas videatur ineptos reddere. Qua de causa florentibus maxime Romanorum rebus & Philosophi & Rhetores Vrbe pulsi sunt: & multo post C. Marius, optimus utique imperator, laudi sibi duxit *Græcas literas non didicisse. Parum placebat* inquit, *eas discere, quippe quæ ad virtutem doctoribus nihil profuerunt.* Ex quibus profecto cui non fiat verisimile, omnem civilem artem usu solo addisci, adeoque experientia duntaxat comprehendi posse? *Salustius de bello Iugurth.*

Cæterum ut clare pateat veritas, breviter (etsi alieno nonnihil loco) hic exponendum ante omnia est, quid reapse sit Experientia. Habet autem res sese hunc in modum. Quæcunque sensuum aliquo percipiuntur, illa singularia sunt: intellectus ex adverso singulare nihil percipit, sed sola ea quæ abstracta nuncupantur à singulari materie. Si quando ejus quod sensu est acceptum imago remanet in animo postfactam sensionem, memoria nascitur: est enim proprie memoria ἕξις aut conservatio quædam τῶν φαντασμάτων, h.e. imaginum sensu acceptarum. Talis memoria unius ejusdemque rei sæpius iterata dicitur experientia: quæ proinde & ipsa singularium duntaxat est rerum, non universalium. Vt, si tu sæpius observaveris Petro febricitanti vini potum male cessisse, ejus jam experientiam es consecutus, ut tuto pronunciare possis, febricitanti Petro vinum esse noxium: nondum tamen hoc ipso habes compertum, nulli febricitanti vinum convenire. Vti ex multis singularibus experimentis universalem quandam communemque formes notionem, opus *Aristotel. l. de memor. c. 1.*

est

est porro collectione quadam, non multa tamen & operosa, sed illa simplicissima quam inductionem appellitamus. Pertinent autem ejusmodi universales notiones, si proprie quidem loquaris, non amplius ad ipsammet experientiam, etsi ex multis sint experimentis elicitæ; sed jam sunt exordia sive principia artium ac scientiarum. Exordia inquam sunt; non enim artes & scientias omni ex parte absolvunt. Ideoque non alio sensu etiam sunt accipienda Aristotelis illa *lib. 1. Metaph. cap. 1: Per experientiam ars & scientia hominibus efficitur:* aut illud Poëtæ veteris Afranij in Sapientiam:

Gellius l. 13. c. 8.

Vsus me genuit, mater peperit memoria.
Sophiam vocant me Graij, vos sapientiam.

Manil. l. 1. Astronom.

aut illud Manilij: *Per varios casus artem experientia fecit.* Et vero ad principia artium scientiarumque ipsemet hæc restrinxit Aristoteles cum alibi tum sub finem *lib. II. Analyt. posterior.* Multo minus ad experientiam pertinet ex ejusmodi universalibus notitionibus ulterior deductio, etiamsi ad causarum investigationem nondum processeris. Porro historicis monumentis vix alia præterquam singularia narrantur; qualia nimirum cognoscuntur sensu atque experientia. Vt enim historia narret universaliora ex multis experimentis collecta, rarius fit, & à paucis est tentatum; rarissimi certe exempli est historia illa animalium ac stirpium, qualis illa quidē ab Aristotele hæc à Theophrasto est conscripta. Quæ ex historia itaque ejusmodi singularium rerum lecta vel audita proxime quidem oritur cognitio, itidem non diversa est ab eâ quæ per experientiam accipitur, nisi quod aliena fide narrantium illa nitatur, experientia autem ipse propius sensu perceptis inhæreat.

Hæc ex Aristotelicis monumentis depromta omnem errorem facile discutiunt. Primum enim constat utique (id quod jam supra dictum est) notitiam quandam civilium rerum inveniri, & quidem maxime præclaram, quæ in universalibus occupetur. Quum experientia igitur hæreat duntaxat in singularibus, manifestum profecto est, saltim potissimam illam rerum civilium artem empiricam non esse, aut sola ἐμπειρία comprehendi. Ad hoc, quum impossibile sit ut unus aliquis omnium eorum quæ in quavis reipubl. specie eveniunt, usum & experientiam habeat; ne id quidem fieri potest, ut ex proprijs quidem experimentis unus quis exstruat omnia illa quæ in communi de republ. qualibet sciri aut dici possunt ab experimentis petita: tantum abest ut quis possit ex proprijs experimentis integram hanc prudentiam haurire, aut quod idem est solo usu omnem illam sibi comparare. Fac enim quem probe versatum esse in regia administratione, non tamen eo ipso jam usu didicit popularis aut aristocratici regiminis statum, & tamen omnia hæc scire ex æquo est Politicæ prudentiæ. Historia plus experimentorum civilium quam usus ipse exhibet: eoque inservire etiam ac prodesse magis potest ad exstruendam communem illam artem, atque usus ipse. Veruntamen quoniam omnis ejusmodi ex historijs collectio nitatur quidem experientia, non debeatur tamen ipsimet experientiæ, sed factæ ex ijs quæ experientia suggerit exemplis collectioni, quam ab ipsa experientia diversam esse jam ostendimus, manifestum est, ne quidem illam ex historijs enatam ita peritiam, empiricam merito vel haberi vel nuncupari debere. Vno nimirum verbo: nulla universalis civilium rerum cognitio vere empirica est; ac proinde

quotquot eam habent, inquantum habent, empirici non sunt, sed saltem aliquid civilis scientiæ jam sunt consecuti, adeoque hactenus perperam Empirici audiunt. Plane quemadmodum olim medicorum illa ab Acrone Agrigentino instituta schola inique Empiricum nomen affectavit; quum tamen universalia pronunciata jactitaret ex multis experimentis exstructa, imo ab ijs transitum ad similia usu nondum comperta admitterent ejus sectæ primores, & si Cornelio Celso credimus *evidentes etiam morborum caussas ut necessarias amplecterentur*.

Cornel. Celf. l. 1. præfat.

Et vero, quod res ipsa expressit Empiricis illis medicis, ut confiterentur, dari in medendo aliquem ad similia nondum usu comprobata progressum, posse itidem universalia medendi præcepta, & caussarum morbi sanitatisque aliquam scientiam reperiri, medicinam denique facturo necessariam esse saltem aliquam caussarum notitiam, id omne in civilibus quoque habere locum, usque est adeo perspicuum, ut negari sine impudentia aut inscitiæ nota haud possit. *Primum* enim id utique constat, etiam de ijs, quorum neque experientiam sive usu proprio sive ex historijs, neque scientiam alicunde sumus assecuti, posse nos rectum consilium dare : id vero neutiquam fieret nisi ratiocinationi alicui, adeoque deductioni ignotæ rei ex notis, esset locus in negotijs civilibus. Communia *præterea* pronunciata & præcepta, ex singularibus civilium rerum eventis posse construi, quî negaveris, quum illorum in omnium prudentium ore ingens sit copia ? Eorum *porro* quæ in civilibus contingunt certæ caussæ non minus sunt atque naturalium eventuum: neque enim quidquam fit sine suis caussis, etiam in humanis negotijs. Certe omnes omnino actiones civiles suos habent

bent quare fiant fines ſuasque cauſſas efficientes ; in eo vero, quod fiant à quibus quomodo quando & ubi oportet, forma ſive eſſentia earum civilis conſiſtit. Non etiam ita abditæ ſunt cauſſæ illæ, ut humani ingenij vim effugiant. Immo à prudentiſſimis nonnullis auctoribus pleraque horum, ſi non omnia, jam tum litterarum monumentis ſunt prodita. Certe quo quis eſt prudentior, eo magis perſpectas habet civilium rerum cauſſas.

Hæc omnia uſque ſunt adeo in clariſſima veritatis luce poſita ut à nemine in dubium queant vocari. Quapropter etiam hoc utique fatendum venit, non omnem civilium rerum peritiam ἐμπειρικὴν eſſe. quoniam ea quæ modo diximus uſu ſolo comparati nequeunt. Nihili vero eſt quod quidam prætendunt, certos tamen nos ſolo rerum uſu fieri. Nec enim hoc pronunciatio quidquam eſt falſius: quippe quum ἡ ἀπόδειξις certiſſimam præſtet fidem eorum etiam quæ uſum atque experientiam minime deſiderant, qualia ſunt mathematica. Non diffitemur ab uſu confirmari mirifice Politicorum communium præceptorum fidem. Credimus enim Plinio, *efficaciſſimum rerum omnium magiſtrum eſſe uſum*, & *experimentis optime credi* : imo Ciceronis etiam illud admittimus : *Vſum omnium magiſtrorum præcepta ſuperare.* Minime tamen hinc conſequens eſt, certam fidem omnium præceptorum civilium ab experientia unice proficiſci. Sed & poſito quoque eo, non tamen id quod probandum erat hinc etiam licet deducere. Vnicum enim hoc inde ſequeretur, robur & certitudinem omnem Politicæ ſcientiæ ab experientia addi : non vero omnem illam rerum civilium notitiam mere ἐμπειρικὴν eſſe, atque ſolo uſu addiſci.

Plin. l. 26. & l. 17.

Cic. de Oratore

Nimium *deniq.* experientiæ tribui, quando rerum agen-

darum facultas huic uni adscribitur, facillimum probatu est. *Primum* enim ipso usu omnium seculorum populorumque constat, plurima feliciter peragi in republica nondum usu comperta ijs qui rempublicam administrant. Vtique enim sæpe etiam adolescentes magno commodo fuere civitatibus, rerum hactenus (etenim *seris venit usus ab annis*) inexperti. Quo in numero excelluere post Salomonem Alexander Magnus, Scipio, Octavianus Augustus. Imo nemini non in negotijs publicis versanti plurima subinde veniunt agenda, quorum hactenus nullum habuerat usum, quæ nihilominus feliciter expediuntur. Quod argumento est certissimo, saltim non omnem rerum agendarum peritiam facultatemque usui & experientiæ ita adscribendam esse, quasi quod expertus non sis non etiam queas efficere. *Secundo* fieri non potest, ut omnia civilium rerum, vel unius tuæ cui præes civitatis, commoda & incommoda experiundo didiceris antea quam illas opere ipso præstes. Quædam enim rarissime eveniunt & tamen si quando accidunt magno sunt cum periculo conjuncta, nec patiuntur moram. Et vero plærumque in ætate quamvis longa homini uni pauca admodum contingit experiri. Respublica tamen per est multis casibus obnoxia: imo ejus interdum interest ut usitata mutentur. Iam si talia hactenus incomperta objiciantur, pereundum sane fuerit tuæ illi reipublicæ, si prudentiam illius regendæ non aliunde quam ab usu queas comparare. Adeoque vel ita patet, eam quæ usu solo nititur prudentiam non esse parem vel uni alicui civitati recte gubernandæ. Illa *tertio* usu parta prudentia tum demum perfectionis laudem potest adsequi, quando jam corpus senecta est effoetum, h. e. ea ætate quæ magnis rebus designan-

Ovid. l. 6. Metam.

ſignandis patrandisque eſt inepta. Duntaxat enim hæc *prudentia ſenum* eſt : quibus egrediendum eſt è vita eo ipſo tempore quo ſapientia in rem transferenda videbatur; quo nomine cum natura Themiſtoclem moriturum expoſtulaſſe accepimus, etſi annos natus centum & ſeptem moreretur. Peſſime igitur conſuluerit Natura humano generi & civili cumprimis ſocietati, ſi prudentia omnis expectanda ab annis ſit, & accipi nequeat niſi tum quando jam inutilis eſt. Indubie vero illa bene nobis proſpexit: atque adeo neceſſum eſt, præter eam quæ uſu comparatur aliquam aliam & magis reipublicæ utilem prudentiam civilem ſupereſſe. Illius *quarto* experimentalis prudentiæ addiſcendæ ratio rempublicam ſæpe in diſcrimen adducit; nunquam vacat periculo. Sane etiam de rerum civilium experientia veriſſimum eſt illud quod de medicarum pronunciavit olim Hippocrates, ἡ πεῖρα σφαλερή : & quemadmodum ijs qui medicinam uſu addiſcunt contingit, ut *experimenta faciant per mortes hominum*, ita ſæpenumero evenit, imo non evenire non poteſt empiricam illam prudentiam affectantibus, ut ex malo eorum conſilio enata reipublicæ ruina ſit pro experimento ejus quod inpoſterum eſt cavendum, cum tamen bis peccare non liceat. Ad *poſtremum* illud utique vacat dubitatione, ſi quæ ſit regendæ reipublicæ prudentia, quæ ſine reipublicæ damno diſci, & integra ætate cum haberi tum exerceri ita poſſit, ut ea inſtructus ad omnes etiam repentinos caſus, quacunque etiam in republica vixeris, habeas in promptu quod expediat; illam demum ad regimen reipublicæ omnium eſſe commodiſſimam, multum ſane præferendam illi alteri empiricæ, qua de nunc verba facimus. Ejuſmodi vero aliquam reperiri & jam tum paulo ante

Hippol. l. 1 Aphor. 1.

Plin. l. 29. cap. 1.

lo ante ex parte ostendimus, & imposterum pluribus ostendetur. Quicquid vero sit, empiricam illam ne uni quidem alicui civitati regendæ sufficere, manifestum est.

Verum hæc possit videri ipsemet Aristoteles nonnihil turbare. Nos enim ad res agendas civilium præceptorum communium notitiam, quam artem vel scientiam appellaveris, experientiæ prætulimus. Ex adverso Aristoteles : πρὸς μὲν οὖν τὸ πράττειν ἐμπειρία τέχνης οὐδὲν δοκεῖ διαφέρειν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπιτυγχάνοντας ὁρῶμεν τοὺς ἐμπείρους τῶν ἄνευ τῆς ἐμπειρίας λόγον ἐχόντων. *Ad agendum nil videtur differre experientia ab arte ; quin imo cernimus eos qui experti sunt magis etiam id quod intendunt consequi, quam illos qui rationem absque experientia tenent.* Nec pronunciat duntaxat ita Aristoteles sed idem demonstrat: αἴτιον δὲ, inquit, ὅτι ἡ μὲν ἐμπειρία τῶν καθ' ἕκαστά ἐστι γνῶσις, ἡ δὲ τέχνη τῶν καθόλου. αἱ δὲ πράξεις καὶ αἱ γενέσεις πᾶσαι περὶ τὸ καθέκαστόν εἰσιν. οὐ γὰρ ἄνθρωπον ὑγιάζει ὁ ἰατρεύων πλὴν ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκὸς, ἀλλὰ Καλλίαν, ἢ Σωκράτην, ἢ τῶν ἄλλων τινὰ οὕτω λεγομένων ᾧ συμβέβηκεν ἀνθρώπῳ εἶναι. *Causa est quod experientia singularium, ars autem universalium cognitio est, actiones autem ac generationes omnes circa singulare sunt. non enim hominem nisi per accidens sanat qui medetur sed Calliam aut Socratem, aut alium quempiam eorum qui sic dicuntur, cui accidit homini esse.*

Arist. l. 1. Metaph. c. 1.

Quamvis autem queant forte videri hæc ab ijs quæ nos diximus dissentire, non dissentiunt tamen. Nec enim in universum Aristoteles artem cum experientia contendit quod nos facimus, sed unam aliquam singularem experientiam. Hac ratione etiam nos fatemur, qui experiundo didicit quid expediat ex. gr. regi Gallorum, si suam velit auctoritatem tueri, etsi in universum quid regiæ administrationis intersit ignoret, posse tamen illum regi

isti

illi bonum consilium dare: imo prævalere illum hac quidem parte ei qui in universum duntaxat tenet servandæ regiæ dignitatis præcepta: quoniam ad consilium dandum non satis est istas communes nosse prudentiæ regulas, sed ipsius illius singularis Gallici regni status quoque perspiciendus est. Nec vero id voluimus, quasi ad opera civilia præstanda satis sit scientia: omnino enim porro opus est experientia ad cognoscendum objectum singulare circa quod ἡ πράξις πολιτικὴ occupatur, quod infra uberius docebimus. Manet nihilominus verissimum, ad regendam aliquam rempublicam non sufficere etiam experientiam, aut omnino prolixam aliquam requiri; sed arte aut scientia omnino opus esse, quod de omnibus agendis experientia haberi nequeat. Vt brevibus omnia complectamur. Fatemur actionem omnem in singulari opere versari, eoque necessarium esse, ut, quisquis opus aliquod studet efficere, sensu atque experientia omnia illa singularia quæ ad opus efficiendum requiruntur habeat cognita, ac proinde qui tantum in communi tenet quid agendum sit, particulatim autem ignorat singulare illud objectum circa quod versatur & media singularia quæ adhibenda sunt, eum ad rem istam quidem agendam minime esse idoneum, adeoque hactenus quidem experientiam arti ac scientiæ præferendam esse. Revera tamen is qui sola est experientia instructus, nihil aliud potest quam quod est expertus: itaque non nisi paucissimis agendis est aptus, & nihil valet si quid novi agendum veniat. Iam vero in vita civili plurima occurrunt & pervaria, sæpe & inopinato accidunt quæ antehac nunquam contigerant, quædam antehac usitata præstat mutare. Itaque etsi ad quædam opera peragenda is qui experientia

tia instructus est sufficiat, simpliciter tamen toti reipubl. curandæ non est par; neque licet illi rempubl. omnem tuto committere. Vt proinde ad res agendas multum intersit inter experientiam & artem, etsi aliqua ratione intersit nihil, & experientia ipsi arti sit præferenda.

Hisce sic expositis facile jam est quæ initio pro empirica civilium rerum peritia producta sunt, ordine confutare. Igitur quæ *primo* loco producebatur in verisimilitudinis argumentum, multitudo eorum qui à nobis videntur dissentire, illa si recte rem intuemur potius nobiscum facit. Nec enim vulgo id solum, quod vere debetur experientiæ, acceptum huic refertur, sed id etiam omne quod experimentis superstruitur aut ex ijs deducitur. Errore nato inde, quod omnibus ijs qui ab ingenio non destituuntur in proclive sit communia quædam præcepta ex singularibus eventis usu perceptis condere; quæ autem vicina sunt à quam multis, præsertim quibus curæ non est minutias veri attendere, confusione quadam existimantur eadem. Non temere igitur reperias, qui in communium civilium præceptorum notitia non collocet prudentiam, aut sine ijs posse rempublicam geri per sola proprie dicta experimenta arbitretur. Ipsi illi, Empirici qui creduntur, quo prudentiores sunt eo monitis ejusmodi atque scitis politicis magis abundant. Verum quoniam hæc sæpe nullo magistro inter ipsum usum rerum discuntur, aut si aliunde fortassis sint accepta ab usu certam apud quammultos fidem inveniunt; creduntur ad experimenta pertinere, quum tamen sint aliquid ex ijs nova ratiocinatione enatum, atque ad artem sive scientiam civilem pertinens. In hac sententia sane omnino fuisse Iustum Lipsium ex libris ipsius clarissimum est. Nec aliud voluere

qui

qui ex hiſtorijs petendam prudentiam, qua tuæ etiam poſſis conſulere reipublicæ, cenſuerunt. Qui enim alias in rem tuam poſſis transferre qua Romanis quondam ex gr. profuere, niſi præcepto quodam communi ex hiſtorijs ſingularum rerum condito? Certe id qui non poteſt fruſtra etiam in hiſtoria legenda perdit tempus. Qua de re infra denuo diſſeremus.

Fluit hinc quid reſpondendum ſit ad *ſecundam* ob- 11.
jectionem. Etenim qui res præclare gerunt in republ. illi tametſi uſu tantum valere credantur, non tamen revera uſu ſolo & experientia ſunt inſtructi, ſed quidam eorum ingenij beneficio ex uſu compertis, aut hiſtoriarum monumentis diligenter lectis & expenſis, etſi non artem civilem integram aliquid tamen ejus, quantum ad res quasdam agendas ſatis eſt, didicere. Hinc Ariſtoteles ipſemet eos qui rempublicam probe adminiſtrant non dixit ſola ἐμπειρίᾳ valere ſed etiam δυνάμει, quæ vis eſt felicis ingenij. Enimvero quotquot tali laude præ alijs commendantur, celeritate ingenij ſolent eminere: qua qui pollent, artes ac ſcientias proprio, quod ajunt, Marte condere idonei ſunt. Sane Græcæ Romanæque gentis illuſtria lumina quam præclaris animi dotibus fuerint præditi, loquuntur monumenta. Non à ſolo uſu ſane proficiſci eam quæ in viris magnis, nulla tamen doctrina imbutis, civilium eſt rerum peritia, argumento eſt, quod illi ſubinde multa agant & quidem prudenter agant, quarum experientiam ante ſibi non comparaſſent. Talibus igitur ſi quando reſpubl. concreditur, non meris empiricis illa committitur, ſed artificibus, imperfectioribus tamen, propriaq; induſtria artis partem edoctis. Nec vero etſi magiſtris uſi non ſint & docere alios nequeant, deſtituuntur illi omni

arte. Vt enim doceas, necessum est & artem integram teneas & ipsam docendi viam: hos vero neque nos dixerimus scientiam civilem integram sibi parasse aut docendi rationem callere. Ipsi tamen illi longo rerum usu edocti, etsi non integram hanc prudentiam, plurima tamen ejus scita docere idonei sunt: solent quoque illa alijs identidem in vita inculcare. Non etiam id est verum: eorum qui in republica versantur neminem regendi rationem hactenus docuisse, aut docere potuisse. Talium enim utique monumenta varia sunt in manibus. Nec qui alios non docent illi omnes arte nulla sunt prædití. Alijs non vacat; alij non lubet: alijs desunt quos doceant. Perinde quemadmodum omnis generis artificibus solet venire usu. Vt in liberos non derivetur à parentibus prudentia, ipsorum sæpe obstat ingenij ruditas aut perversitas morum. Fatemur præterea etiam hoc: solo usu civilium rerum qui sunt instructi, recte præfici posse nonnullis negotijs, in quibus scilicet industriam suam exercuerunt. Minime tamen hinc sequitur, omni civili prudentia eosdem instructos esse, aut rempubl. universam recte ijs committi. Obiter observari hic meretur, non fortassis omnes illos veteribus à prudentia laudatos viros, nulla fuisse doctrina institutos. De Themistocle sane id negat Socrates apud Xenophontem, addens: *Stultum esse existimare exigui quidem momenti artes absq; magistris idoneis percipi à studiosis haud posse, cum imperio autem civitati præesse fortuito posse homines, cum opus sit omnium maximum.* Græca Xenophontis elegantiora sunt: *εὔηθες, ἔφη, εἶναι τὸ οἴεσθαι, τὰς μὲν ὀλίγου ἀξίας τέχνας μὴ γίνεσθαι σπουδαίας ἄνευ διδασκάλων ἱκανῶν. τὸ δὲ προεστάναι πόλεως, πάντων ἔργων μέγιστον ὄν, ἀπὸ ταυτομάτου παραγίγνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις.* Sed fortasse non quod ita sentiret id

Xenoph. l. 4 Memoral. Socrat.

dictum.

dictum est à Socrate, sed quo excitaret Eythidemum, ceu innuit ipse Xenophon: licetq; proinde Thucydidi secure fidem habere, viri illius singularem prudentiam ingenij nativis viribus potissimum attribuenti. *Illum enim fuisse Themistoclem, qui quam maxime indicaret quantum natura valeat, dignus ipse quem quodammodo supra modum ob naturæ præstantiam magis atq; alium quem miremur.* Ipsemet Thucydides: *ἦν γὰρ ὁ Θεμιστοκλῆς βεβαιότατα δὴ φύσεως ἰσχὺν δηλώσας, καὶ διαφερόντως τι ἔπι αὐτὸ μᾶλλον ἑτέρου ἄξιος θαυμάσαι· οἰκείᾳ γὰρ ξυνέσει, καὶ οὔτε προμαθὼν ἐπ' αὐτὴν οὐδὲν, οὔτ' ἐπιμαθὼν, τῶν τε παραχρῆμα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιπλεῖστον τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής.* *Item*: *καὶ τὸ ξύμπαν εἰπεῖν, φύσεως μὲν δυνάμει, μελέτης δὲ βραχύτητι, κράτιστος δὴ οὗτος αὐτοσχεδιάζειν τὰ δέοντα ἐγένετο.* Hæc Thucydides. Quicquid vero sit de Themistocle, alijs quam multis, cumprimis Pericli, & Epaminondæ, & Scipioni Africano utrique, & Ciceroni, & Pompejo, & Cæsari, non defuisse magistros, & notissimum est, & infra ostendetur clarius. *Thucyd. l. 1.*

III. Quod in *Tertio* argumento objiciebatur, nihilo præstare empiricis eos qui creduntur scientiam Politicam didicisse, id profecto à vero alienum est. Nec enim nisi in paucis iisque usitatis, in ætate item jam senili quicquam hi possunt: è contrario alteri illi ad quævis promiscue reipubl. negotia sunt apti, idque ætate adhuc integra. Quod aliorum nonnulli itidem aliquid ultra usitata possint præstare, non id usui & experientiæ sed ingenij dotibus & per consequens arti acceptum est ferendum, supplente doctrinæ defectum nativa indole.

Eorum qui instituti sunt si qui minus idonei sint gerendis rebus, non id ipsiusmet doctrinæ Politicæ vitio contingit. Enimvero *primum* multi didicisse creduntur

id quod nequaquam didicere, in longe alienis aut ijs quæ speciem quidē Politicæ mentiuntur versati, ipsammet vero hanc artē plane ignorantes. Nec enim doctus omnis Politicen aut veram reipubl. gerendæ scientiam edoctus est. Et vero alienis illis ita sæpe multi afficiuntur, ut ad rempublicam appellere animum nequeant, alij stulto alij prudente consilio ea in re usi. Non enim negotiosa illa vitæ digendæ ratio simpliciter est optima: imo est quando illam quietam in cognitione & contemplatione rerum, aut pietatis exercitio positam, huic merito multum præferas. Aliena igitur eruditio (fateor) avocat sæpe animum à republica; nec temere & huic ea qua par est industria & alteri illi simul vacaveris, nisi divino quodam polleas ingenio: sed si reipubl. velis curam dignam gerere, aliena illa, ututsuavia & elegantia, oportet vel non discas vel ubi didicisti aut plane negligas aut raro exerceas. Quicquid ultra est intemperantia est literarum: non quidem simpliciter, istius tamen civilis vitæ degendæ habito respectu. Et vero Hadriano Cæsari Grammatices ac Sophistices peritia, & Gallieno Græcorum Latinorumq; carminum pangendorum facultas impedimento potius fuit quam commodo. Ipsimet Pericli & Iphicrati declamationum certamina domestica aliquam maculam inussere, & teste pariter & judice ipsomet Plutarcho. Eoque socerum Agricolam, operam reipubl. aliquando navaturum, recte laudat Tacitus, quod, prudentia matris, studio philosophiæ ac juris ultra quam concessum Romano ac Senatori incenso adolescentis ac flagrante animo coërcito, *retinuerit quod est difficillimum, ex sapientia modum.* Hactenus etiam probaveris illud Neoptolemi Enniani: *Philosophandum est paucis, nam omnino haud placet.* Illo autem doctrinæ alienæ temperanter ob-

Spart. in Hadriano. Trebell. in Gallieno. Plutarch. in vita Pericl. & de precept. reg. reip. Tacit. Agr. c. 4. Gell. l. 5. c. 15.

ter observato modo, etiam accuratissima Politices cogni-
tio neminem (nisi qui *nomine magnifico*, ut ille ait, *segne* Tacit. l.4.
otium velaverit, aut cui à negotijs abhorret animus) ad res Hist.
gerendas inidoneum fecerit. Nec vero hactenus reper-
tus quisquam, cui illa quidem ars impedimento fuerit,
quo minus reipublicæ inserviret. Quin nemo isthac qui
omnino caret ex dignitate rempublicam administraverit.
Vsuq; jam compertum est, plurimum illam ad civilia opera
adjumenti conferre. Nec vero est quod moremur sive
Atheniensium sive Romanorum veterum, aut Marij de phi-
losophia ac Græcorum literatura judicium. Vt enim Sa-
lomonem taceam, in quo nullam philosophiæ partem de-
siderasses: sane illorū etiam qui amplissima eruditione apud
Græcos philosophorum nomen impetravere, & rempubl.
tamen felicissime rexerint, complures numerare est: &
jam tum prolixe numeravit olim Cl. Ælianus. Nec vero Æl. var.
vel Plato vel Aristoteles à republica omnino fuit alienus. hist. l. 3.
Illum sane constat Dioni Siculo, hunc & Philippo & Alexan- c. 17.
dro & Olympiadi & Antidatro atque alijs Macedonum à
consilijs fuisse, & Stagiram patriam urbem collapsam le-
gibus optimis præscriptis erexisse. Qui eorum à republica
abstinuerunt manum, non idipsum fecere pleriq; ex inepti-
tudine quadam aut imperitia, sed quod tempora sua re-
ctius impendi posse arbitrarentur. De illis tamen etiam
Tullius. *Illi*, ait, *quorum studia vitaq; omnis in rerum cogni-* Cic. l. 1.
tione versata est, tamen ab augendis hominum utilitatibus & Offic.
*commodis non recesserunt. Nam erudierunt multos, quo meliores
cives utilioresq; rebus & suis & publicis essent, ut Thebanum Epa-
minondam Lysis Pythagoricus, Syracusium Dionysium Plato, mul-
tiq; multos: nosq; ipsi quicquid ad rempublicam attulimus, à
doctoribus atq; doctrina instructi ad eam & ornati accessimus.*

Neque solum vivi atq; præsentes studiosos discendi erudiunt atq; docent, sed hoc idem etiam post mortem monumentis literarum assequuntur. Nec enim locus ullus prætermissus est ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad disciplinam reipublicæ pertineret: ut otium suum ad nostrum negocium contulisse videantur. Hæc omnia Cicero. Atqui illum ipsum

Iuvenal. Sat. 8. *Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit,*

Philosophum & Oratorem maximum. Quem nisi fallor Arpinatem licet illi alteri agresti Mario opponere, imperatori quidem illi felici, & belli temporibus desiderato, cætera tamen & pace civi malo & Romæ suæ funesto. Et vero ipsimet Athenienses pariter & Romani suum illud præposterum de Philosophis judicium meliore mox sententia emendavere, ad maximos honores evectis qui ex illa schola proficiscerentur. *Laërt. in Demetr.* Demetrium sane suum Phaleræum, ex Peripato Philosophum, trecentis sexaginta quinque statuis iidem Athenienses sunt prosequuti. Nec profecto ipsemet Pompejus Iulius Cæsar & Augustus literaturæ fuerunt rudes; viri utique in republ. Romana maximi. *Cap. in Marco* Ne à Philosophiæ quidem habitu & nomine abstinuit Marcus Imperator, nemini Cæsarum secundus: *Vopisc. in Tacit.* & Tacito Cæsari acclamavit Senatus, *quis melius quam literatus imperat!* Mitto alios sive illius veteris sive sequioris sive & nostri ævi: cum liceat laudare innumeros qui sapientiæ partum nomen rebus optime gerendis decoravere. Certe neminem temere reperias non barbarum, qui veram & non fucatam civilis doctrinæ cognitionem censeat administrationi reipublicæ damno esse. Imo qui non rideat illum Galliæ regem, qui filium literas discere *Æmil. l. 10.* prohibuit, ne sibi nimium confisus aliorum consilia sperneret: quasi ejusmodi stultam arrogantiam non etiam literæ dam-

eæ damnent improvidæ temeritatis. Qui tamen rex dum alios filio suo sapientiores ex literis reddi posse significavit, agnovit utique magnum ad prudentiam comparandam ex literis adjumentum.

Verum non est quod isti quidem errori tollendo amplius immoremur. Ut illud quoque tollatur quod objectum est philosophis, quasi male sæpe rem gesserint, observandum est, esse haud paucos *qui doctrina oretenus exerciti animum bonis artibus non imbuerunt:* nec satis esse ad bene agendum scire quid expediat, sed præterea requiri & recte agendi voluntatem. Quam interdum desiderari etiam in rerum civilium maxime gnaris, neq; nos diffitemur, imo reprehendimus maxime. Placet scilicet nobis etiam illud: *Odi hominem ignava opera, philosopha sententia.* Verum hoc quidem nomine ipsimet eruditioni omni aut Philosophiæ dicam scribere, indignum est facinus. Possis sane eodem jure & usum omnem civilium rerum proscribere. Ingentem enim licet numerum deprehendere qui in republica male versati sunt nullis licet literis imbuti: imo horum præ literatis illis copia longe est maxima. Non temere etiam credendum omnibus illis in doctos aut philosophos sparsis voculis. De Marco Cæsare Capitolinus: *Fama fuit quod sub philosophorum specie quidam & rempublicam vexarent & privatos; quod ille purgavit.* Quæ Appianus profecto refert putidæ sunt calumniæ in viros optimos à causidico contra fidem veterum omnium monumentorum, exemplo in historiarum scriptore sane non ferendo, jactæ. Nec enim quisquam scriptorum alius de Pythagora ejusque discipulis, aut de septem Græciæ sapientibus, talia memoravit: sed plane contraria in eorum laudem à compluribus differuntur. Et vero quem lateant

Tacit. l. 4. Annal.

Pacuvius

Capit. in Marco

lateant Zaleuci & Charondæ Pythagoræ discipulorum in patriam rempublicam merita? Solone neminem alium tyrannidi Pisistrati infestum magis Athenæ olim habuerunt, aut legislatorem meliorem. Pittacus delatum sibi à Mitylenæis principatum, postquam illum decennium integrum magna cum laude administrasset sponte reddidit. Chilo Lacedæmone ephorum egit, imo si Diogeni fidimus, princeps instituit ut ephori regibus adjungerentur, magno tyrannidis repagulo. Vnus Periander Corinthi tyrandem exercuit, omnibus reliquis tamen illius ævi sapientioribus factum detestantibus. Thales, Bias Cleobulus, ne versati quidem in republica sunt: tantum à tyrannide & quidem sæva abfuerunt. Quæ omnia testimonijs veterum demonstrare in facili est, si quod operæ foret pretium.

Vide Diog. Laërt. L. 1.

CAPVT VIII.

Civilium rerum certam atque ἀποδεικτικὴν scientiam haberi; demonstrationes tamen Politicas non nisi sequioris ordinis esse.

Civilium rerum exactorem notitiam, etsi innitatur quam maxime usui & experientiæ, tamen non usu sed mentis ratiocinatione comparari, fecimus perspicuum. Nunc porro est videndum quam illa certa sit aut lubrica, eoque num demonstrationem admittat nec ne: & si admittat cujusmodi admittat, cum demonstrationum omnium non æquè exacta sit ratio: num denique adeo accurata & demonstratione nixa cognitio reipublicæ sit utilis.

Igitur

Igitur ponendum hoc loco ante omnia est, id quod alibi copiose ostenditur: non uno sese modo habere rerum peritiã illamque ratiocinatione non autem sensibus comparatur, qua de nunc sermo est. Primum enim ipsæ res aliæ sunt singulares aliæ universales. ac proinde alia rerum singularium, alia universalium, specierum scil. & generum, cognitio est. Adhoc alia cognitio etsi non sit aliena à similitudine veri, tamen errandi periculo non vacat: alia dubio omni & errandi metu caret, vel omnino quæ omnium est certissima, vel plærumque ita ut rarissime fallat. Porro alia novit duntaxat τὸ ὅτι sive quod res sit; alia etiam τὸ διότι quare res sit, sive rei causam unam pluresq;. Vniversalium denique cognitio per rationationem comparatur, aut ex singularibus, aut ex universalibus: cumque universalium nomine non genera tantum sed etiam species usurpentur, ratiocinatio nunc procedit à speciebus ad genera nunc à generibus ad species. Omnis porro cognitio quæ metum falsi habet comitem, δόξα Græce Opinio Latine solet nuncupari: ut certa illa vulgo ἐπιστήμη dicitur, latissimo vocabuli usu. Singularium cognitio certa quæ ex singularibus oritur dicitur proprie ἐμπειρία. Singularium ex universalibus pariter & experientia deducta certa notitia, habetur per artem & prudentiam, si quidem sint res ποιητικαὶ aut πρακτικαὶ, & in universum audire solet ἐπιστήμη κτ̀ μέρος ἢ κατ' ἕκαστον. Vniversalium ex singularibus deducta peritia certa, nonnullis quidem etiam ipsa audit ἐμπειρία ἐπιστημονικὴ aut ἡ κατ' ὅλου; non tamen Aristoteli, quod jam præcedente capite monuimus: in Ethicis autem & alibi solet Philosophus nôster illam cognitionem νοῦν appellare. Cognitio universalium ex universalibus certa, κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμη, aut scientia à Philosophis appellatur;

præsertim si sit τὸ διότι, aut causam rei teneat, & numquam omnino fallat. Attamen & τὸ ὅτι quæ est aut plærumque duntaxat certa est, ἐπιστήμης titulum meretur: idque ex consensu optimorum loquendi artificum. Collectio vero aut συλλογισμὸς scientiam ejusmodi parere idonea, dicitur Philosophis ἀπόδειξις aut Demonstratio: etsi latius pateat vox illa in usu vulgi, pro omni omnino certa veritatis collectione usurpari solita. Qui vero syllogismus talem certitudinem non assequitur, is passim διαλεκτικὸς & λογικὸς aut vero & oratorius vel rhetoricus solet usurpari, non quòd non interdum & Dialecticus & Rhetor sic satis firmis utantur collectionibus, sed quod id fiat per accidens, cum primò & per se illi δόξα huic persuasio sit proposita. Vsurpabimus nos illas voces ex consuetudine & more scholarum philosophicarum.

In quæstionem igitur nunc venit, non utrum detur certa aliqua notitia rerum civilium singularium: nam haberi illam posse sensu & experientia, jam est constitutum. Id controvertitur jam, utrum possit rerum civilium universalium haberi aliqua certa cognitio, an mera tantum opinio: potissimum vero, an certa possit scientia eorum comparari per demonstrationem; & si potest, an haberi possit illa omni ex parte certissima scientia ac τὸ διότι, nec ne. Denique & illud expendendum venit, si possit illa accuratissima scientiæ ratio haberi, num ad res gerendas illa utilis sit vel necessaria. De priore primo loco agitabimus.

Et quidem videri queat, non nisi opinionem aliquam civilium rerum ab hominibus nobis comparari posse,
1. non uno argumento. Primum enim laudatissimi quique Politices magistri ad sua probanda solent uti vel nullis vel non nisi oratorijs syllogismis, & rudiore colli-

gendi modo à consensu aut vulgi aut sapientum petito. Non utiq; hoc facturi, si crederent dari aliquam rationem certam veritatem in civilibus assequendi.

2. Deinde etiam illi qui data opera demonstrandi artem naturamque omnem tradiderunt, quasi unanimi consensu docent, demonstrationem ut in artibus omnibus ita & in Politicis aut Ethicis nullam reperiri.

3. Seorsim ipsemet Aristoteles videtur in eandem consensisse sententiam. Primo namque Nicomachiorum ubi præludit toti tractationi Politicæ, negat τὸ ἀκριβὲς in ijs quærendum, sed satis esse παχυλῶς καὶ τύπῳ τ' ἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι: quo solet non certa scientia sed opinio duntaxat aliqua comparari. Addit idem diserte: τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι φύσει δὲ μή. At vero si ex Aristotelis sententia, illa de quibus Politice agit non nisi ex mero fluunt arbitrio & naturalis certitudinis habent nihil, nihil utique etiam illa habent certæ veritatis, & proinde non habetur eorum scientia certa sed tantum opinio. Idem plane & Theophrasto Eresio, Aristotelis maxime γνησίῳ discipulo & in Lyceo proximo successori, visum fuisse, arguit illud ejus olim vulgo jactatum dicterium: τύχη τὰ θνητῶν πράγματ' οὐκ εὐβουλία: unde illud expressum est Latinum proverbium: *Vitam regit fortuna non sapientia.* Sane si εὐβουλία nulla in vita civili habet locum & omnia à fortunæ tantum quasi nutu pendent, non potuit non Theophrastus omnem civilium rerum scientiam è medio tollere.

Ex hisce igitur constat, saltim per esse verisimile, quod nulla detur civilium rerum certa cognitio: utpote quum id ἔνδοξον sit aut verisimile, quod placet aut omnibus,

aut plærisque, aut viris doctis. Potest autem (quantum
4. apparet) idem firmis quoque rationibus ostendi. Omnis enim certa cognitio quæ per ratiocinationem comparatur profluit ex principijs certis, & est de rebus certis ac necessarijs. Humana vero negotia, ex quibus & de quibus Politica est cognitio, plane incerta sunt; ab arbitrio quippe profecta vel humano vel divino, queis nihil magis est liberum & contingens. Vt quod ille in Fabula de amore, id tu de republ. omni & civili vita merito forte pronunciaveris: *Quæ res neq; consilium neq; modum habet ullum eam consilio regere non potes. In republ. enim hæc omnia insunt vitia, injuriæ, suspiciones, inimicitiæ, induciæ, bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postulas ratione certa facere, nihilo plus agas quam si des operam, ut cum ratione insanias.*

5. Præterea si certa aliqua daretur civilium rerum peritia, non videtur eam fore sententiarum circa negotia humana dissensionem; jam vero illi etiam qui maxime creduntur prudentes inter sese diffident, aut certe pendent animi ita ut nesciant quid agendum omittendumve. Sane etiam callidissima consilia sæpenumero pessime succedunt. Vnde cautiores quique nolunt prudentiam suam ab eventu æstimari.

Careat (inquit ille) *successibus opto*
Quisquis ab eventu facta notanda putet.

Adhoc instituta civilia omnium populorum expendenti, immensa occurrit eorum non varietas tantum sed & dissonantia, dum alibi id justum atque utile existimatur quod alibi ceu injustum & noxium damnatur; imo eadem respublica leges suas sæpe mutat in varias formas & inprobat quæ non multo ante approbaverat. Talis vero fluctuatio & animorum dissensio significat utique cogni-
tionem

tionem certam rerum civilium haud haberi, præſertim cum & ipſi prudentes quique tale quid patiantur.

Verumenimvero etſi hæc & decantata multum ſint & ſpeciem habeant veri, nobis tamen nunquam probare ſe potuerunt; quoniam & illa quæ in medium modo ſunt adducta non ſatis id quod debebant evincere, & alia ex adverſo longe fortiora eſſe nobis viſa ſunt. Tentabimus primum objectis ordine reſpondere; mox & alia illa noſtra proferemus.

A Politicis ergo ſcriptoribus quammultis oratoria tantum argumenta adferri, haud negamus. At vero non par eſt ratio omnium. Sunt enim qui faciant officium ſuum adhibitis ad docendum demonſtrationibus. Vtque pari omnes ſcribendi ratione uterentur, minime tamen hinc ſequeretur, deeſſe ipſi Politicæ doctrinæ meliora argumenta. nec enim ſcribentium quamvis omnium culpa doctrinæ ipſi eſt imputanda. Et vero ita pene comparatum eſt, quod pauci demonſtrandi peritiam ad illa τὰ πρακτικὰ in univerſum hactenus attulerint, aſſueti proletariæ doctrinæ aut congeſtis hinc inde teſtimonijs & hiſtoriolis: homines ejus ordinis quos notavit auctor *ἀ min. Metaph.* (ſive is Paſicrates eſt) *cap. 3.* qui neminem temere ferunt, niſi exemplis utentem aut teſtem producentem poëtarum aliquem, quoſque adeo λυπεῖ τὸ ἀκριβές, idque propter ἀπαιδευσίαν ſive imperitiam analytices. Sed & illa ex optimis prudentiæ magiſtris petitæ ſententiæ aptæ interdum ſunt conficiendæ demonſtrationi: quatenus ſcil. ſunt univerſalia pronunciata uſu & experientia comprobata: non autem ab hoc vel illo auctore profecta ita enim demum vim acquirunt veriſimilitudinis. Fateor tamen nimis multos Politices magiſtros utiillis ſen- Ad 1.

tentiolis, tantum quia sunt magnorum auctorum dicta, non quod vim habeant demonstrandi; idque quoniam ipsi haud norunt propositiones apodicticas, dialecticas, oratorias & sophisticas probe distinguere: quo nomine ipsum magnum illum Stoicum Chrysippum acerrime simul & justissime perstringit Galenus *cap. 3. & 4. l. 2. de placit. Hippocratis & Platonis.* Verum ceu ante dixi, inique inscitia scribentium ipsi doctrinæ Politicæ tribuitur.

Ad 2. A philosophis nostri temporis plærisque Politicæ doctrinæ vim demonstrationum detrahi, haud diffiteor. Nec tamen miror multum; quum ijdem ita differant de Demonstratione, quasi illa pene nusquam locum inveniat, & ineptos interim paralogismos pro demonstrationibus venditent. Etenim non in Physicis tantum & Metaphysicis sed etiam in Mathematicis nonnulli eorum hodie negant demonstrationes reperiri. Quod cum ab omni veteri & solida philosophia alienissimum, ac manifesto sit indicio, eos Analyticam doctrinam neutiquam assecutos, non est quare illorum quidem auctoritate terreamur. Longe aliter veteres inque his ipsummet Aristotelem sensisse, paulo post apparebit. Nec tamen & inter nostri ævi præclaros magistros defuerunt hactenus aliter qui senserint. Pro multis laudasse satis jam est nobis, ex Hispanis Ioannem Nunnesium, ex Gallis Raconium, ex Germanis Philippum Scherbium & Michaelem Piccartum, ex Italis Cæsarem Cremoninum, Iacobum Mazonium & Felicem Accorombonum.

Ad 3. Aristotelem doctrinæ Politicæ omnem vim demonstrativam abjudicasse, non profecto ex ijs quæ objecta sunt fas est colligere. Nec enim in Nicomachijs aliud vult, quam accuratissimam docendi vel demonstrandi rationem

tionem in doctrina isthac locum non invenire. Diserte vero profitetur, collectiones fieri & de ijs rebus & ex ijs quæ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ eveniunt, adeoque & tales esse quæ plærumque veritatem assequuntur: cujusmodi non omnino indignas esse ἀποδείξεων cognomento, alibi non semel affirmat. Hinc doctissimus Ethicorum illorum paraphrastes capitis tertij (ita enim ille divisit) libri primi hanc fecit inscriptionem: ὅτι οὐ δεῖ ἀκριβεστάτην ἀπόδειξιν ἐν τοῖς περὶ τῆς Πολιτικῆς λόγοις ζητεῖν. Nec asserit Aristoteles, honesta & justa non natura sed hominum arbitrio sive νόμῳ μόνον constituta esse, sed posse ita *videri per errorem*, propterea quod justitiæ & recti aliorumque bonorum cultus multos non felices reddat sed in summam miseriam præcipitet imo plane perdat. At si ex Aristotelis sententia tantum ita possit *videri per errorem*, non profecto ab ipsomet id approbatum est. Et vero disertis verbis, ijsque haud paucis, ejusdem operis Nicomachij libro quinto, capite decimo, τὸ πολιτικὸν δίκαιον aliud φύσει aliud νόμῳ constitui docet, eosque erroris insimulat, qui omne jus existimant arbitrarium esse argumento capto à mobilitate, quod ibi mox eleganter refellit. Sed & ea omnia quæ integro Nicomachiorum opere de felicitate vitæ humanæ per virtutum opera comparanda disseruntur, nihil aliud sunt quam scita Naturalis juris.

Ineptum enim est, quod non nemo docet, omnem naturalis juris notitiam hodie desiderari etiam à Philosophis h. e. à sapientibus & eruditis, quoniam nihil nos juvet ea in re Aristoteles: hunc autem nihil nos juvare, propterea quod desit operi Politico doctrina de optima republica, huc autem pertineat tractatio de naturali jure, *si cum Aristotele statuimus 5. Eth. cap. 10. illud jus & simpliciter*

jus]

jus & naturale esse quod in optima republica viget. Ineptum inquam hoc est, ne dicam quam sit hoc παράδοξον & ab eruditorum mente abhorrens. Nec vero à Philosophis aliquid ignorari, indicio est Aristotelis silentium aut error aut ignorantia. Nec sequitur, ab Aristotelis libris Naturalis doctrinam juris abesse, propterea quod absit tractatio de optima republ. vel hunc doctrinam illam in tractationem istam unice ablegasse, quoniam naturale jus in republ. optima voluit obtinere. Etenim id quidem verum est, in solis rebuspubl. optimis nihil committi aut tolerari quod sit adversum naturali juri, idque ipsum docendum esse in tractatione de optima republ. at vero quidnam sit naturalis juris illud omne non propterea ibi duntaxat est docendum, sed aliunde potest peti: quemadmodum doctrinam de felicitate humanæ vitæ, *quæ* scilicet *vitam faciant beatiorem*, (quod utique ad naturale jus spectat) aliunde nos petere ipsemet jubet Aristoteles *l.* VII. *Politic.* ubi de republ. agit optima. Nec asseruit Aristoteles, id omne quod in republ. optima locum invenit id esse jus naturale: sed quod est jus naturale id in optima republ. locum invenire: quorum posterius est verum, prius falsissimum. Quæ obiter monere, operæ fuit pretium.

Vt redeamus igitur in viam, agnovit profecto naturalia jura quædam Aristoteles, eaque diligenter est exsecutus, etsi non plene, opere integro Ethicorum & alibi. Sed & quamvis nullum esset naturale jus, & omne civile justum bonumque νόμῳ aut hominum mero arbitrio constitueretur, non tamen hinc sequeretur, civilia instituta omnia nihil habere certitudinis: ceu non multo post faciemus palam in responsione ad quartam objectionem. Nec Aristoteli profecto temere assentiendum

endum est asserenti jus omne bonumque interdum ambiguum esse, quoniam illorum cultus homines nonnunquam miseros reddit. Nunquam enim vere miser quis fit virtutis & recti studio, sed non nisi in speciem atque ex illa opinione, quæ omnem hominis felicitatem hac vita definit, animarum immortalitatem earumque á morte hac beatitudinem nullam agnoscens: quo lethali errore etiam Aristoteles fuit imbutus. Non sane id fuisset dicturus ille, si providentiam divinam & animæ nostræ naturam plene perspexisset. Et vero quod in Ethicis Aristotelis valde παχυλῶς plurima tradantur & firmæ demonstrationes frequenter exulent, fatemur id quidem: in caussa vero est capitalis iste Aristotelis de Deo & Anima nostra error. Hoc sane vitato, omnem morum doctrinam firmis ac certis demonstrationibus munire non magis est difficile, atque philosophiam naturalem aut quamquam artium: quod alibi pluribus docetur. Postremo neutiquam Aristoteli esse visum, Politicam omnem doctrinam demonstrationibus destitui, argumento est quod libros Politicos suos (ne de Ethicis nunc dicam Nicomachijs) habeat ipse Aristoteles in numero scriptorum acroamaticorum philosophicorumque, ceu ostendimus *cap. 3 Introductionis in opus Politicum Aristotelicum*: τὰ ἀκροαματικὰ autem voluit utiq; esse & ἀποδεικτικά, quod cumprimis præclare persequutus est Octavianus Ferrarius eleganti libello, & hujus ductu in Thesibus Philippus Scherbius.

Quod si vero Aristoteles agnovit demonstrationes in civili doctrina, non est quare Theophrastum aliter opinatum esse existimemus. Etsi enim ille nonnunquam ab Aristotele dissentiat, ut recte observavit Franciscus Patritius, non tamen id facere solet in rebus momenti maximi

ximi qualis hæc eſt, ſummam ſcilicet tangens omnis civilis philoſophiæ. Et vero videtur Theophraſtus notare tantum voluiſſe ſuo illo dicto imprudentiam plærorumque hominum: qua fere fit, ut non tam ratione quam forte fortuna id quod ſibi eſt commodum adſequantur. Forte & obſervavit, prudentibus quoque in vita omni civili multa præter opinionem accidere: atque ita videri non ſapientia ſed fortuna vitam regi: quorum prius neque nos negaverimus, fatentes proinde, non omnia perinde certa eſſe eventorum civilium, etſi neutiquam inde poſterius illud ſequatur, fortuna regi vitam omnem; hoc ſane nimis ἀκύρως & crude dictum eſt, eoque tanto Philoſopho per incuriam excidit, ut interdum ſolet, & juſte exagitatum eſt olim in Philoſophorum ſcholis, quod Tullius commemorat.

Cæterum utut aliorum quammultorum vel ipſiuſmet Ariſtotelis ac Theophraſti diverſa fuerit ſententia, non tamen juſta de cauſſa nos adeo moveremur. Quæ oppoſitæ nobis ſunt binæ reliquæ argumentationes, ex ipſa ſciendi rerumque civilium natura deſumptæ magis accuratam ſolutionem expoſcunt.

Ad 4. Atque ad primam quidem forte quis reſponderit, quod vulgo ſolet ijs, qui & Naturalis philoſophiæ certitudinem oppugnant, reponi. Cauſantibus enim naturalium rerum mobilitatem & fluxum inſtabilem, quæ vetet illarum certam ſcientiam, regeritur, fluxum illum mobilitatemque in ſingularibus quidem reperiri naturæ rebus, non autem in univerſalibus, ſpeciebus nimirum & generibus, ac proinde harum ſcientiam certam poſſe dari etſi non illarum ſingularium. Igitur dixeris etiam tu fortaſſis, civiles res ſingulares, incertas quidem eſſe, non vero ſpeci-

ſpecies earũ ac genera: quorum proinde ne detur certa ſcientia, haud vetari illa ſingularium rerum incertitudine. At non videtur hæc reſponſio omnem dubitationem removere. Singularium enim rerum omni ex parte incertarum ſpecies & genera certa dari non poſſunt. Quî enim univerſim certa illa ſint quæ ſigillatim omni vacant certitudine? Nec vero ſingularia à ſeipſis univerſalibus diſtant, niſi ſola illa ſingularitate atque univerſalitate; quorum neutrum efficit, ut quod omnino eſt incertum fiat certum & ſtabile. Vniverſalia igitur quidem ab illa ſunt incertitudine libera quæ ſingularibus propria eſt inquantum ſunt ſingularia; at ſi ſingularia omni ſint ex parte talia, tum etiam ipſa univerſalia incertitudine iſthac laborant. Et vero ita etiam ſeſe habet circa res naturales: nec enim ſingulares illæ plane ſunt fluxæ & incertæ, ſed ex parte inquantum ſunt ſingulares, alioqnin enim & illæ cauſas ſuas habent certiſſimas: & hinc adeo evenit quare naturalium rerum ſpecies & genera ſuam aliquam habeant quoque certitudinem & ſtabilitatem. Ergo ut propius ſtringamus eam quæ nobis facta eſt objectio, fatemur incertarum rerum non dari certam veritatem aut ſcientiam aut demonſtrationem, fatemur quoque à divino humanoque arbitrio res civiles quaſi dependere: negamus tamen ita illas inde dependere, ut omni ex parte fluctuent & incertæ vagentur. Idque paulo poſt palam faciemus: ut non ſit pretium operæ nunc quidem huic objectioni amplius immorari.

Altera objectio non niſi ex Scepticorum ſchola eſt profecta; nititur certe ea probatione qua Sceptici ſolent oſtendere, nihil certo ſciri; eoque & ſimili quadem argumentatione *l.* x. *contra Mathematicos* Sextus Empiricus Ad 5.

 moralem

moralem civilemque omnem certitudinem oppugnat. Summa nimirum omnium Scepticarum ineptiarum est: propterea nullam scientiam certam alicujus rei inveniri, quoniam omni de re magna est sententiarum diversitas: & tamen dissidium illud sententiarum non probat nullam dari scientiam, sed non temere & facile illam dari. Nonnulla nimirum homines possumus quidem assequi, ast non nisi via certa observata, & labore aliquo: quibus neglectis, errores multi committuntur, & multi operam ludunt seque ipsos & alios decipiunt. Igitur civilibus de rebus varia quidem sunt placita populorum, hominumq; aliorum in republ. versantium, & sibi mutuo adversa: ex eo autem nihil aliud colligere est, quam non omnes ijs in rebus sapere: nequaquam autem id quod propositum erat, sapere homines non posse. Sed nec prius illud certo hinc colligas; instituta enim diversa rerumpubl. omnia non ex errore promanant, sed interdum ex diversa conditione hominum locorumque. Nec enim homines omnes recte vivunt eadem reipubl. forma, sed omnino exigit usus illorum aliam rempubl. atque aliam, sive instituta civilia multum inter sese differentia. In eadem porro republ. mutandæ identidem sunt leges, quod res ipsæ aliæ sint atque aliæ: utpote quum leges usum publicum spectantes rebus ipsis debeant attemperari. Prudentissimos etiam viros interdum fluctuare sententijs, & ferri incertos, tantum hoc probat, non omnium civilium rerum certam scientiam inveniri: quod neque nos diffitemur. Probandum autem non hoc erat, sed nullam plane scientiam nullam dari illarum rerum demonstrationem.

HACTENVS ergo id quidem est manifestum, ea quæ vulgo

vulgo adferri in medium solent in id, uti probetur res civiles nulla scientia aut certa demonstratione accipi, exigui esse momenti. Nunc promemus & nostram sententiam, eamque suis rationibus conabimur persuadere. Igitur de omni hac re tria asserimus. *Primum* est: rerum civilium plærarumque dari aliquam certam notitiam. *Alterum*: de harum potiore parte nihil tamen pronunciari posse, quod non interdum suam exceptionem patiatur & fallat. *Tertium*: quædam civilium rerum fluxa & instabilia esse, ut de ijs certi nihil haberi possit per aliquam ἀπόδειξιν, sed quicquid earum intelligitur illud omne verisimili duntaxat collectione percipiatur.

Hæc omnia quo perspicua fiant paucis aliquid de civilium negotiorum certitudine & mobilitate ponendum est. Cognitio enim nostra à re quæ cognoscitur variam naturã accipit; prout nimirum res illa aut necessaria est aut contingens magis minusve, ita & cognitio certa vel incerta redditur. Quamvis enim & maxime necessariæ rei alicujus non nisi incerta possit cognitio dari, propter illius ab intellectu humano longam remotionem, attamen major aliqua necessitas atque certitudo scientiæ non est quam est rei ipsius quæ scitur. Eoque ante omnia actionum aut negotiorum civilium quæ sit necessitas vel contingentia expendendum est, quo pateat quam, à parte saltim objecti, vel certa vel incerta possit esse Politica cognitio.

Repetendum vero ex prima philosophia nobis est, quædam esse absolute necessaria, quædam ex hypothesi; & quidem utraq; secundum quatuor causarum genera: Contingentium item sive eorum quæ aliter atque aliter habere se possunt, alia raro, alia plærumque, alia indifferenter evenire; casum & fortunam ad primum contin-

gentium ordinem proprie pertinere. Ponendum porro & illud est, quod demonstrare non patitur hic locus: quæ in vita civili hominibus eveniunt omnia non proficisci à caussis intra limites naturæ constitutis, sed eorum nonnulla, & quidem ipsas etiam hominum actiones quasdam, ab occulta aliqua Numinis providentia dirigi & moveri.

Igitur actiones aut negotia hominum civilia ex hypothesi quidem considerata multiplicem habent necessitatem, idque secundum omnes causarum species: finalem, formalem, materialem & efficientem. Est autem finis ut in alijs ita & in civilibus alius externus alius internus, quorum hic cum caussa formali reapse idem est, & τῷ λόγῳ seu modo considerandi duntaxat à forma differt. In universum enim finis negotiorum omnium civilium est salus publica: speciatim autem longe plurima variaque, in quibus salus publica quasi consistit, atque adeo quæ salutem illam publicam quasi respiciunt tanquam scopum, ut tamen & ipsa alijs negotijs itidem pro scopo sint. Qua de re aliàs accuratius. Igitur quoniam finis non potest obtineri per quidvis, sed uno tantum modo, vel plane vel certe omnium optime: utique illa quæ plane faciunt ad obtinendum scopum plane sunt necessaria ad finem, quæ quam optime itidem sunt necessaria si quam optime velis finem assequi. Finis ergo necessitatem quasi imponit, ut si tibi propositum sit illum consequi, necessario & caussa efficiens, & materialis, (sive illud circa quod versatur actio civilis) necessario habere sese debeat certa quadam ratione. Imo & forma ipsa consequenter non nisi certa quædam est, utpote quæ & ipsa spectet finem externum instar medij.

Inveni-

Invenitur vero & alia quædam ratio necessitatis, orta itidem ex hypothesi, qualem Aristoteles *l. 2. Physicor. cap. ult.* materialem appellat; dependet autem non à sola materie. Nempe & ab efficiente caussa oritur quædam necessitas circa effectum. Posita nimirum hac vel illa caussa hic vel ille effectus ponitur. Ita in civitate posita principum civium discordia, oritur perturbatio reipubl. & interitus periculum. Similiter & varia oriuntur necessario in republ. pro diversitate materiæ circa quam negotia civilia occupantur: solent autem occupari vel circa homines aut personas, vel circa res quæ personis opponuntur: quorum omnium ingens est varietas. Nec enim (ut solas personas obiter in exemplum nunc adducam) circa mares, fœminas, infantes, pueros, adultos, senes, probos, improbos, pauperes, divites, potentes, impotentes idem efficere licet: sed negotia civilia quandam necessitatem accipiunt ab objectis illis, ut & ipsa varient pro varietate objectorum illorum, & necessario aliter atque aliter sese habeant. Adhoc datur & alia quædam necessitas tum in caussis efficientibus tum in materialibus quæ non per se quidem illis inest sed per accidens, abesse tamen ab ijs non potest. Ita quoniam illa, & à quibus & circa quæ negotia versantur civilia, sunt entia imo res naturales, habent illa necessario suas quoque affectiones, tum illas entibus communes, tum istas quoque naturales easque suæ etiam speciei proprias: ut personarum aliarumque rerum magna est etiam circa hæc diversitas. Non potest vero non ad illa quoque diligenter attendere qui rempubl. curat, si facere officium velit, idque in omnibus plane civilibus negotijs, etsi isthuc non pertineant nisi ex necessitate quadam, quam materialem

dicere

dicere nihil vetat modo res ipsa probe intelligatur. Utiq; enim affectiones entium plurimum faciunt ad omnia civilia: nec possunt recte dirigi ad usum civilem sive personæ sive res aliæ, si ignores quibus naturæ mutationibus illæ sint obnoxiæ.

Igitur quantumvis actiones civiles omnes fuerint contingentes aut ita positæ in nostra potestate, ut vel exercere illas vel intermittere queamus prout libet, non tamen hæc necessitas ὑποθετικὴ ab illis aliena est, sed si exerceantur tum necessario comitantur illa omnia quæ diximus. Ac proinde nequaquam actiones illæ omni sunt ex parte arbitrariæ, etsi secundum quid tales sint. Est nimirum in civilibus comparatum, prout in omnibus quæ ad artes pertinent. Nam & illa subsunt arbitrio humano, non in totum tamen, sed etiam ipsa patiuntur eandem ex hypothesi necessitatem cum civilibus. Sic in potestate hominum est, domum struere nec ne: at si manum operi admoveas multiplex te necessitas involvit.

Cæterum & præter hæc non quidem omnimoda necessitas, aliquid tamen necessitati propinquum, actionibus humanis inest: ac proinde & hac parte non in totum actiones quoq; civiles sunt contingentes. Etenim & natura & assuefactione ita potest voluntas hominum in unam aliquam partem flecti, ut rarissime abire soleat in adversam. Vnde consequens est, hactenus actiones illas utplurimum in unam partem esse determinatas: quod perinde est atque si non in totum illæ sint contingentes, sed plærumque. Ac natura quidem homines in varios animi affectus, in virtutem item & vitia summe sunt propensi: idque vel à prima usque nativitate, vel per sexum aut ætatem. Vsque adeo, ut ipsa corporis species præ se ferat

hanc

hanc morum inclinationem: id quod Physiognomonices universæ, (non utique vanæ doctrinæ, sed quam ipsemet Aristoteles judicavit dignam quæ tanto ingenio excoleretur) est fundamentum. Pari ratione divitiæ, paupertas, potentia, imbecillitas, nobilitas, vilis educatio, suis singula moribus sic homines per assuefactionem quidem imbuunt, ut rari sint alijs. Non ego affirmo naturalem illam propensionem vel assuefactionem ita hominum actiones moderari, ut aliter sese habere nequeant: ultro enim largior, nullum ipsius virtutis vel vitij habitum adeo firmis, ut ita loquar, esse radicibus, quin si non evelli saltim moveri in adversa possit. At vero homines raro utuntur plena arbitrij sui libertate, sed plærumq; illuc quo vergit naturalis illa inclinatio sequuntur, aut patiuntur sese duci ab ijs moribus quibus assueti sunt. Plærumque, ajo, talia fiunt: semper ita fieri, absit ut affirmem. Certe & juvenes & senes, ex. causa, & divites & pauperes plærique suis singuli vivunt moribus; invenias tamen qui aliter sese gerant, etsi rariores.

Magnam quidem mobilitatem rebus civilibus sæpe inducit singularis quædam divina providentia, quam fatum vulgo nuncupant. At vero illa rotat & volvit in illum modum res humanas rarius: plærumque laxat frenum hominum arbitrio. Et si quando tale quid fit, etiam hoc certæ est peritiæ, illud θεῖον posse discernere ab ijs quæ intra naturæ sunt limites: quod fieri potest ijs indicijs quibus rerum naturalium mutationes supernaturales discernimus à naturalibus, qua de re alias dicendum est. Enimvero etiam hoc non levis est peritiæ: posse dignoscere ea quæ quasi extra potestatem nostram sunt collocata, ab ijs quæ in viribus nostris sita sunt. Perinde ut

ni Artis Medicæ laude est, similiter & τὸ θεῖον quod est interdum in morbis dignoscere; (ne frustra sc. cum illo lucteris naturali medicamentorum facultate) & immedicabile malum omne ab eo quod curam admittit, distinguere.

Est præterea & alia quædā in civilibus rebus cathegorica vel absoluta necessitas, competens ijs ratione entitatis seu naturalitatis suæ, ut ita loquar. Omnia certe illa quæ entibus aut corporibus naturalibus interq; hæc animalib⁹ sunt communia, illa à civilibus numquam possunt abesse. Eoq; tuto illa potest Politicus pronunciare de civilibus suis rebus, transferens illa in suos usus: ut solent scientiæ communia axiomata facere propria, ceu notum est ex Analyticis.

HÆC cum ita sese habeant, non difficile amplius est definitu, num per illam mobilitatem aut contingentiam, quæ in civilibus reperitur negotijs, fiat, quo minus certa aliqua negotiorum illorum notitia queat haberi. *Primum* enim saltim hypothetice sive conditionaliter quædam certa notitia potest accipi: quemadmodum talis certitudo rerum istarum multiplex omnia civilia comitatur. Saltim ad hunc modum profecto de omnium rerumpubl. salute, interitu, institutis, & actibus, certi quid potest intelligi, utpote quum ipsa hæc neutiquam fortuita sint, aut omni ex parte liberrimi arbitrij humani. Nec enim hodie regna, aristocratiæ, democratiæ, aliæque rerumpubl. species vel alijs vitijs pereunt vel alijs remedijs servantur, quam sunt illa nostra, quorum ab omni ævo una est comperta veritas.

Porro & cathegorice aut simpliciter de rebus civilibus accipi certa potest cognitio: non quæ numquam fallat, sed quæ tamen fallat perraro. Et vero hac adeo de caussa futurarum quoq; rerum datur quædam prudens divinatio,

Qua

Qua facultate prudentissimi quique magnum semper sibi nomen pepererunt. Ceu jam tum supra ex Thucydide notavimus inter Themistoclis laudes, quod fuerit τῶν μελλόντων τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής· & Cornelio Nepote teste, *Cicero non ea solum quæ vivo se acciderunt futura prædixit, sed etiam quæ post usu venerunt cecinit ut vates,* quo evidente exemplo adductus Cornelius ille recte censuit, quod *facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem.* Talis inquam divinatio futurorum argumento est, etiam cathegoricam quandam, ut ita loquar, civilium rerum peritiam non omnino deesse. Contingentiũ quippe rerum futurarum, inquantum sunt tales, ut veritas nulla certa ita nec certa aliqua potest esse notitia: quæ tamen plærumque eveniunt non dissimili modo, eorum nihil vetat raro fallentem quoque notitiam inveniri.

vide p. 115.

C. Nep. in vita Attic. c. 15.

Igitur non profecto mera opinione res civiles intelligere est, sed longe certius, cumprimis ἐξ ὑποθέσεως. Et quidem potest ejusmodi aliqua certior cognitio parari, cum ex singularibus multis usu compertis facta universali collectione per inductionem aut similem syllogismum, tum ex alijs universalibus. Et vero ipsa etiam singularia negotia civilia suam habent certitudinem non minus atque universalia, si unum excipias illud τὸ καθ' ἕκαστον: eoque illorum sua etiam aliqua est certa cognitio: etsi multi secus vulgo doceant, non attendentes quam sit dictu absurdum, certæ cognitionis nullum esse usum in gerendis rebus, quales utiq; non universalia sunt sed singularia. Ex singularibus sane, longi usus beneficio, quamplurimæ ortæ sunt certissimæ regulæ civilium negotiorum.

Ex universalibus porro ejusmodi regulis possunt ulteriore ratiocinatione alia magis abdita certo cognosci.

Idque per omne genus demonstrationum. Etenim & deductione ad incommodum sive indirecta demonstratione licet uti, & illa quam ostensivam appellare mos est. Nec licet tantum quid res sit sive τὸ ὂν demonstrare, verum etiam quare sit aut τὸ διότι: & quidem nunc progressu facto ab effectu ad causam, nunc à caussa ad effectum. Imo perinde ut in artibus, maxime genuinæ & frequentissimæ ratiocinationes à caussa procedunt, eaque finali potissimum, nonnunquam vero ab efficiente & materiali & formali. Enimvero omnis tractatio de recte constituendis aut conservandis rebuspubl. per caussam finalem quam maxime instituitur. In omni certe deliberatione semper attenditur caussa illa: quæritur enim quidnam fini illi utile sit necne, quod expendi non potest nisi oculis in scopum directis, & mediis omnibus ad scopum tanquam ad regulam certissimam examinatis. Simul vero tum subjecti sive caussæ materialis & efficientis habetur ratio. Id enim denique est aptissimum medium obtinendo fini, quod & in sese & respectu subjecti commodissimum est. Neque vero potest, quando de lege aut alia aliqua re faciente ad usum reipubl. agitur, id quod utile est ab inutili, aut utilissimum à minus utili distingui, nisi trium illarum causarum natura cum probe explorata, tum inter sese mutuo unum in effectum collata. Porro etiam quid vel rempublicam universam aliquam vel partes ejus corrumpat, optime omnium accipitur, argumento ducto à natura caussæ efficientis & materialis. Plane ut in Arte Medica ex duobus illis locis morborum omnium essentia & affectiones demonstrantur.

QVAMVIS autem hunc in modum certitudine sua non sit destituta civilium rerum peritia, non tamen illa affe-

qui-

quitur illum certitudinis gradum quem in Mathematicis deprehendere eſt. Geometricæ enim & Arithmeticæ demonſtrationes plæræque ſunt cathegoricæ, adeoque ſcientiam gignunt utplurimum non pendentem ab aliqua conditione, quæ illam ex parte faciat contingentem & lubricam. Ex adverſo in Politicis ut & in Artibus hypotheticæ probationes multo ſunt frequentiſſimæ, cathegoricæ rariores. Imo Politice minus frequentes habet cathegoricas atque Ethice: utpote qūum hæc verſetur circa æternas illas leges vivendi quas ipſamet Natura præſcribit; illa circa ea negotia quæ ab hominum arbitrio magis dependent. Certe & in Phyſicis quoque longe plures ſunt cathegoricæ quam in Politicis, propter majorem naturalium rerum ſtabilitatem. Cathegoricæ porro demonſtrationes, quas ex Metaphyſicis & Phyſicis ſuos in uſus flectit Politice atque adeo ab ijs ſcientijs mutuo accipit, ſunt illæ quidem certiores, ſed minus huic doctrinæ domeſticæ. Quæ magis propriæ ſunt doctrinæ Politicæ, nonniſi plærumque ſunt veræ, interdum fallunt longiſſime. At Mathematicæ perpetuam habent veritatem. Phyſicæ itidem rarius fallunt, propterea quod res naturales magis ſint ſtabiles quam voluntates hominum, à quibus fluunt & circa quas maxime negotia civilia verſantur.

Fiunt vero in univerſum Politica plæraq; nonnihil incertiora etiam ob infinitam pene multitudinē circumſtantiarum, quæ actionum humanarū naturam immutant, quas omnes prævidere & accurate definire non poteſt congenita noſtri judicijs imbecillitas. Haud equidem diffiteor, ſæpenumero leges & inſtituta civilia poſſe in multo certiores regulas contrahi atque fit vulgo: ac proinde eam nimiam

miam latitudinem aut brevitatem frequenter nasci vitio τῶν νομοθετῶν quod corrigi poterat. Quod in tradendis alijs quoq; artibus (Grammaticis præcipue) usu venit, in quibus quæ à nonnullis regulæ incertæ & plurimis laborantes exceptionibus sunt traditæ, alij peritiores artifices correctas & sic satis firmas reddiderunt. Certum tamen est, illam multitudinem quam diximus circumstantiarum impedire, quo minus ab ijs etiam, qui maxima utuntur circumspectione in civilibus omnia institui possint; quo citra omnem exceptionem perpetuæ sint veritatis. Hinc recte olim Iulianus ICtus: *Neque leges neq; SCta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoq; inciderint, comprehendantur.* Item: *Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut SCtis comprehendi.* Et eodem sensu Iavolenus: *Omnis definitio in jure civili periculosa est: parum enim est ut non subverti possit.* Non alia de caussa ad leges quammultas censent nonnulli adhibendam τὴν ἐπιείκειαν; quæ ut scite definit Aristoteles, est ἐπανόρθωμα δικαίου νομίμου.. Quam rem prolixius quidem nonnihil, adeo eleganter tamen & perspicue illustravit Ethici operis Paraphrastes Græcus, quem Andronicum vocant, ut sit pretium operæ ejus doctrinam integram huc adferre. *Hujus vero*, inquit, *emendationis* (quæ fit per ἐπιείκειαν) *caussa hac est, quod universaliter pronunciet lex omnis: quibusdam autem singularibus secundum rectam rationem accommodari hoc non possit. Quia ut definitum quid lex est, ita definitum quid respicit; indefinita autem sunt, nec uno eodemq; modo se habent singularia. Vt ex. gr. lex jubet in genere, omnem peregrinum qui muros adscendit mori. Forte fortuna aliquis adscendit, qui egregium virtutis documentum dedit. Si ergo legem hanc illi qui rem gessit strenue accommodemus, atq; interficiamus hominem: præter rectam rationem*

ff. de leg. l. 10. & 12.

l. 202. ff. de regul. iur.

Arist. l. 5. Eth. c. 10.

Paraph. l. 5. cap. 16.

tionem & id quod justum est agemus. Eodemq; modo in multis habet aliis. Nec tamen hoc erratum sive in lege sive in legislatore est, sed in ipsa negotiorum natura. Etenim legislator, quia impossibile est singularia omnia comprehendere, ut quæ numero sunt infinita, id quod ut plurimum fit sumit, eoq; respiciens fert legem. Neq; propterea quod vitium tale ignorat legislator, nihil definivit in lege: sed quia fieri non potest, ut negotiorum natura definitione circumscribatur, aliter illis atq; aliter sese habentibus. Indefinita enim rerum agendarum est materia, multasq; patitur mutationes. Ideoq; illa quæ ut plurimum accidunt legislatores respiciunt. Etenim ut peregrinus aliquis belli tempore muros adscendat, atq; ex iis urbi ferat suppetias, raro evenit: sæpius vero ut in detrimentum urbis adscendat. Quum ergo necessario illud sit sciendum, quo pacto ejusmodi sint servandæ leges, præterea quando, & in quibus, oportet quoq; habitum dari aliquem quo emendari errata ejusmodi possint. Talis vero est æquitas, qua defectus legis suppletur, & quod erratum est corrigitur, novaq; definitio, quam prætermisit ille, quod singularia omnia haud noverit, adjicitur. Dicit enim vir æquus, omnem qui adscendat peregrinum mori debere, si insidiandi animo hoc fecerit, sin bene rem gesserit, non modo conservari, sed & præmiis affici debere. Quæ eadem & legislator fecisset, si fuisset præsens: aut si hoc ipsum prævidisset, tulisset ejusmodi legem. Hæc omnia ille Paraphrastes. Brevius quidem eleganter tamen Aristoteles ipse, cum leges interdum laborare monuisset, addit: τὸ γὰρ ἁμάρτημα οὐκ ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν. Nec omnino male ad illa Aristotelis Thomas Aquinas: *Intellectus noster*, inquit, *de quibusdam potest aliquid verum dicere in universali, in quibus non potest defectus accidere; de quibusdam vero impossibile ut dicat quid verum in universali, ut de contigentibus: de qui-*

de quibus etsi aliquid sit verum ut in pluribus, in paucioribus tamen deficit, ut sunt facta humana de quibus dantur leges. Ita ille. In quibus nihil culpes, nisi quod illam definiendi incertitudinem contingentiæ rerum duntaxat adscribat, cum ex parte illa etiam à varietate circumstantiarum dependeat. Cæterum an illa leges moderandi per ἐπιείκειαν potestas concedenda sit judicibus an summæ soli potestati relinquenda, quidve hujus reipubl. expediat, alterius est loci expendere: quin tamen leges tali quadam moderatione egeant interdum non est quod dubitemus. Imo eundem in modum omnia etiam scita civilia reliqua subinde veniunt corrigenda ope particularis cujusdam prudentiæ, circa singula magis occupatæ. In actibus profecto civilibus oportet sæpenumero πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν, non secus atque in negotijs medicis & nauticis: quarum exemplo rem hanc omnem ipse etiam illustrat Aristoteles.

Aristot. l. 2. Nicom. c. 2.

Vt in compendium contrahamus illa quæ diximus: Propositiones politicæ aliæ sunt necessario veræ & quidem ferme ex hypothesi; plæræq; non nisi frequentissime sunt veræ; quædam incertiores sunt & verisimiler duntaxat intelliguntur. Neutiquam enim ferendum est id quod nonnemo nuper simpliciter & nullo facto discrimine profiteri est ausus: *scientiam civilem in universalibus occupatam esse propositionibus, quæ æternæ sunt veritatis.* Nimis enim hoc abit à vero; & usque adeo inconsiderate est dictum, ut eadem linea auctor ille idipsum neget. Verba integra enim illius hæc sunt: *Scientia civilis in universalibus occupata est propositionibus, quæ AETERNAE sunt veritatis & necessitatem habent licet NON PERPETVAM: Sunt enim propositiones contingentes ut plurimum, i.e. in quibus subjectum*

subjectum propensum est natura ad hoc, ut prædicatum insit, quamvis quandoq, raro tamen, quid sumi sub subjecto possit cui prædicatum non insit, quod fit ex eventu & accidente. Hæc ille, palam utique sibi contradicens: *Æternæ* enim *veritatis* esse & *non perpetuæ* esse veritatis aut *necessitatis*, contradictoria sunt, & de ijsdem propositionibus asseri salva veritate non possunt. Eoq; reapse idem pene profitetur auctor ille quod nos: nisi quod modo omnibus propositionibus deroget veritatem *perpetuam*, quam nonnullæ tamen habent; quodq; simpliciter affirmet propositiones Politicas raro fallere, quum tamen nonnullæ fallant frequenter, adeoque minus aptæ sint scientiam ingredi; quod denique affirmet quidem, fallere interdum propositiones *ex eventu & ex accidente*, quid autem illis sibi verbis velit, non explicet, atque adeo veri avidum lectorem inani verborum specie deludat. Id quod obiter non potuimus non animadvertere.

HISCE omnibus vero probe expensis, manifestum utique jam est id quod diximus: rerum civilium certam aliquam notitiam dari, etsi maximam partem nitatur illa non nisi conditionali quadam rerum illarum necessitate, aut etiam valeat illa tantum plerumq; non autem citra omnem plane exceptionem: nonnullas tamen res civiles non pati, ut de ijs certi aliquid pronuncietur, sed duntaxat verisimili quadam conjectura illas intelligi. Nec vero propterea quod interdum exceptionem admittant Politicæ quædam assertiones earumque probationes, vel scientiæ vel demonstrationis nomen ab ijs alienum est. Non enim illarum quæ frequenter fallunt scientiam dari profitemur sed reliquarum, scilicet quarum aut nullæ aut rarissimæ sunt exceptiones. Et vero si talia dixeris sciri

T non

non posse, necessum fuerit fatearis, sola pene mathematica ab hominibus sciri: quod dictu est absurdum. Exactissimæ scientiæ titulum haud meretur illa notitia, fateor; at vero scientiæ nomen etiam apud optimos dicendi intelligendique magistros ulterius extenditur. Aristoteles profecto ipsemet in Metaphysicis asserit: *Omnis scientia ejus est quod aut est semper aut ut plurimum:* imo in ipsis Analyticis posterioribus docet, demonstrationem confieri ex ijs quæ aut omni sunt ex parte necessaria aut ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Et vero si teneas quæ plærumque eveniunt, in ijs quæ ab his deviant interdum homo intelligens facile verum invenit, pleniore unius rei notitia aliarum defectum quasi supplente. Quæ raro in vita civili contingunt, sive fortuna aut casu eveniunt, ab hoc scientiæ censu aliena sunt. Imo error grandis est, illarum certam notitiam polliceri. In universum sane, atque adeo & de civili doctrina, verissimum est illud quod Galenus scribit: *Omnis doctrina ex universalibus recipit incrementum; quæ si perpetua fuerint, primam habent utilitatem: si vero magna ex parte, secundam: quod si anceps quippiam vel rarum fuerit, id ad doctrinam inutile censendum est.* Certè nullum ex raris illis eventis construi præceptum potest, quod reipubl. sit utile. Eoque verum est quod dixit ICtus Celsus: *Ex his quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituuntur.* Rectè etiam Pomponius probavit illud Theophrasti: *jura constitui oportere in his quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου.*

Arist. l. 6. Metaph. l. 1. Anal. posterior. c. 24.

Galen. l. 4. de rat. vict. in morb. acut.

l. 3. & 4. ff. de legib.

Nequaquam porro toti doctrinæ Civili detrahenda est sua certitudo aut scientiæ dignitas, prætextu nonnullorum quæ certo nequeunt intelligi. Alioquin enim & ipsis Mathematicis disciplinis derogandum fuerit: utpote quum multa problemata mathematica hactenus sint in-

certa

certa aut plane ignota. In Physicis itidem plurima occurrunt de quibus ultra id quod est verisimile nihil percipimus, nec forte unquam certi quid accipietur. Et vero quidni multorum certa peritia reliquorum incertitudinem tegat potius aut excuset? Habet utique & heic locum illa suavissima oratio Aristotelis, qua minus accuratæ alicui de cœlestibus doctrinæ petit veniam: *Πειρατέον λέγειν τὸ φαινόμενον, αἰδοῦς ἀξίαν εἶναι νομίζοντας τὴν προθυμίαν μᾶλλον ἢ θράσους, εἴ τις διὰ τὸ φιλοσοφίας διψῆν καὶ μικρὰς εὐπορίας ἀγαπᾷ περὶ ὧν τὰς μεγίστας ἔχωμεν ἀπορίας.* Arist. l. 2. de cœl. t. 60

Qui secus profecto sentit propter ejusmodi defectus de Civili doctrina, aut etiam majorem adhuc certitudinem & *ἀκριβολογίαν* exigit, ille prodit *ἀπαιδευσίαν* suam, quodq; nondum didicit doctrinæ cujusvis vim ac naturam suo pretio æstimare. *Πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τ' ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται, & διὸ δεῖ πεπαιδεῦσθαι πῶς ἕκαστα ἀποδεκτέον.* *Est enim hominis probe pædia instituti in tantum quærere id quod est exquisitum in quovis genere, in quantum natura rei permittit, ac proinde oportet probe institui pædia, quo intelligas, quemadmodum unumquodq; sit acceptandum.* Quæ sunt præclara monita magni sapiendi docendiq; magistri Aristotelis. Cujus & alibi extant quidem eadem de re scita optima, sed illa huc transferre non patitur institutum. Et sane de certitudine qualem admittat doctrina Civilis & non admittat, plus satis forte jam dictum est. Arist. l. 1. Nic. c. 1. l. 2. Metaphys. c. 3. Vide l. 2. Nicom. c. 2. l. 1. Eud. c. 6. l. 1. de partib. animal. integro.

VENIMUS ad illud quod ultimum capite hoc expediendum suscepimus, visuri, an accurata illa civilium rerum cognitio, quam non deesse jam probavimus, gerendæ reipublicæ necessaria sit aut utilis. Nec vero omnis accuratior doctrina gerendis rebus expedit. Agnovit

Arist. l. 3. Pol. c. 5. sane Aristoteles in ipsis Politicis, non parem tractandi rationem exigi ab ijs qui respiciunt duntaxat πρὸς τὸ πρᾶγμα quæ exigitur à philosophantibus: quo videtur pertinere illa Senecæ querela, *de literarum intemperantia*; qua fit, ut *non vitæ sed scholæ discamus.* *Seneca ep. 106.* Possit itaque videri, accuratam illam rerum civilium notitiam scholæ quidem aptam, at rerum actui nullum usum præbere. Quod ipsum habeat sese ita nec ne, hujus est loci expendere, quo sciamus num ad prudentiam gerendæ reipublicæ illa faciat nec ne: aut quod idem est, num Prudentiæ civilis nomine veniat illa an non veniat.

Est autem hæc quæstio non fortassis multum difficilis expeditu, si facto discrimine aliquo illam excutiamus. In republica videlicet alij imperant alij parent: quos inter & alias ingens est differentia, & hac ipsa in re qua de instituta est quæstio. Igitur in ijs qui præsunt civilibus negotijs sive constituendis sive exequendis, non profecto satis est si adsit rudis duntaxat & incerta opinio agendarum rerum. Sæpenumero enim fallatur ille & fallat alios, atque ita rempublicam in periculum adducet facile, imo totam perdet. Id quam maxime usu venit temporibus difficilibus, & laborante republica. Perinde ut in re nautica *depræliantibus Aquilonibus*, & in Medica si quando corpora sunt καχεκτικὰ aut morbis acutis affliguntur, solis peritissimis nautis & medicis cura tuto committitur, etsi corporibus bene constitutis & serena tempestate etiam imperitior aliquis sine noxa eam susceperit. Quo sane quis exactius noverit ea circa quæ versatur in republ. eo melius fungetur officio, & quod propositum habet ad equetur, non minus atque fit in omnibus artibus. Dico *circa quæ versatur*, illorum oportere esse quam accuratissime pe-

me peritum: alij enim circa nonnulla tantum reipubl. munia occupantur, alij circa ejus summam: eoque ad res probe gerendas accurata peritia semper, etsi non eadem aut omnino par in omnibus requiritur. Diversa plane est eorum qui parent & ab alijs reguntur ratio. His enim sufficit bona de rebus gerendis opinio. Sufficit inquam opinio: si enim peritior quis talis fuerit sapit jam supra suam conditionem. Nec vero nulla opinione potest esse imbutus rem aliquam ex mandato acturus, utpote quum sit homo atq; adeo saltim ex parte rationis compos. Nec tamen in adversa sententia debet esse: alioquin enim vel ægre facturus est id quod est jussus, vel etiam intermissurus. At si bona opinione ducatur, potest prompte obsequi. Et vero ut unusquisque etiam eorum qui in parendi sunt conditione plene accurateq; teneat omnia, nunc impedit ipsa rerum agendarum nunc ingenij natura. Nec enim omnibus par est acumen ingenij & judicij, si naturæ quoque rationem spectemus. Eleganter Aristoteles: ὁ δοῦλος (is potissimum qui φύσει talis est) ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μὲν ἀλλ' ἄκυρον, ὁ δὲ παῖς ἔχει μὲν ἀλλ' ἀτελές: *Servus omnino non habet vim facultatemq; deliberandi, fæmina habet quidem sed minus accuratam, puer habet quidem sed nondum perfectam.* *Arist. l. 1. Polit. c. 9.*

Igitur exquisita illa peritia rerum civilium in republica & utilis admodum est & necessaria, præsertim rebus non satis confirmatis: non tamen omnibus civibus inesse necessum est sed solis imperantibus.

Vidit hoc jamdudum & docuit maximus magister Aristoteles. Prudentiam enim (quo nomine accuratam peritiam rerum civilium significatam voluit) imperanti propriam, magis sc. quam cæteras virtutes morales, esse

pronunciavit, parentum virtutem (διανοητικὴν scil.) esse δόξαν ἀληθῆν. Verba viri digna sunt quæ hic recitemus. ἡ δὲ
Arist. l. 3. φρόνησις ἄρχοντος ἴδιος ἀρετὴ μόνη· τὰς γὰρ ἄλλας ἔοικεν ἀναγκαῖον
Polit. c. 4. εἶναι κοινὰς καὶ τῶν ἀρχομένων καὶ τῶν ἀρχόντων. ἀρχομένου δέ γε οὐκ ἔστιν ἀρετὴ φρόνησις, ἀλλὰ δόξα ἀληθής. ὥσπερ αὐλοποιὸς γὰρ ὁ ἀρχόμενος, ὁ δ' ἄρχων αὐλητὴς ὁ χρώμενος. *Prudentia est solius regentis propria virtus. Alias enim videtur necessum communes oportere esse & regentium & eorum qui reguntur. Ejus autem qui regitur virtus non est prudentia, sed opinio vera. Is qui regitur enim est tanquam is qui tibiam conficit, at qui regit tanquam is qui tibia canit atq; utitur.* Cum quibus merentur conferri & quæ alia disputat cum cap. isthoc quarto libri tertij, tum l. 1. Politicor. cap. nono, de diversa virtutum quoque moralium ratione in parentibus & imperantibus; huc enim illa adducere, nimis fuerit operosum.

Ante Aristotelem nonnihil aliter possit videri docuisse Plato in Menone. Ita enim Socrates disputat cum Menone, quasi opinio vera tantundem valeat ad res probe gerendas atque ipsa scientia. Cæterum præterquam quod ille dialogus est πειραστικοῦ ordinis, ut non liceat hinc petere tuto Platonicas sententias; ipse Socrates mox comparat bonas quidem opiniones Dædali statuis, quæ avolant nisi ligentur: scientias vero ijsdem statuis sed vinculo astrictis; quasi nimirum scientiæ demū numquā fallant, secus quam sese res habet de opinionibus veris. καὶ γὰρ, inquit Socrates, αἱ δόξαι αἱ ἀληθεῖς ὅσον μὲν χρόνον παραμένωσι καλὸν τὸ χρῆμα καὶ πάντα τ' ἀγαθὰ ἐργάζονται· πολὺν δὲ χρόνον οὐκ ἐθέλουσι παραμένειν, ἀλλὰ δραπετεύουσιν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου· ὥστε οὐ πολλοῦ ἄξιαι εἰσὶν ἕως ἄν τις αὐτὰς δήσῃ αἰτίας λογισμῷ. *Veræ opiniones quamdiu supersunt bene sese habet, & efficiunt recta omnia. At nolunt*

nolunt diu permanere, sed ex anima hominis aufugiunt. Ut non multum sint utiles, donec quis eas ligaverit ratiocinatione à causis deducta. Iam vero in republ. probe administranda necessario requiruntur stabiles & fixæ bonæ sententiæ, non vero satis est ut adsint illæ quæ quovis ventulo (ut ita dicam) fugiunt & loco suo dejiciuntur.

CAPVT IX.

Certam cognitionem rerum civilium mereri nomen & scientiæ & prudentiæ civilis.

RErum civilium certam & qualis demonstratione comparatur notitiam dari, secus quam vulgo multis est persuasum, firmis nisi fallor argumentis constituimus. Ea vero res jubet nos deinceps statim inquirere, paucis tamen, qualenam ergo nomen & quem dignitatis gradum cognitio isthæc commereatur. Etenim non est quidem illa consideratio magni alicujus momenti, nec habet eximiam aliquam *subtilitatem*, ceu nonnulli jactitant, (est enim occupata potissimum in recta nominis impositione) quoniam tamen & creditur tanti, & à multis multa heic etiam turbantur, non etiam hac in re non patiemur quidquam desiderari.

Tantum quinque vero numerantur Aristotele auctore mentis nostræ habitus, qui certam rerum veritatem percipiant, Sapientia, Scientia, Prudentia, Ars, & quem νοῦν Græci appellant: neque possumus nos idem qui valeant plures habitus mentis numerare. Quamvis vero apud scriptores passim hæ voces non semper eodem sensu accipiantur, adeoque sæpius altera pro altera per imperitiam soleat poni, nos tamen nunc sequemur accuratiorem

rem illam doctrinam, quam hac de re instituit Aristoteles *lib.* VI. *Ethic. Nicomach.*; adeoque extra controversiam nunc collocabimus, quas ibi significationes vocibus illis Aristoteles adscribit, eas maxime observandas sectandasque esse, nobis quidem in Philosophicis scholis versantibus. Vt eo expeditius deinde liceat nobis definire, cujusmodi sit mentis habitus nostra, qua de agimus, civilium rerum cognitio.

Antequam vero id præstemus, unus alter tertiusque error est eximendus, quem nonnulli qui Aristotelem volunt videri quam maxime sectari, solent errare. *Primo* enim creditur, ita hos quinque memoratos habitus inter sese distingui; quasi circa unum idemque objectum nulla ratione occupentur. *Deinde* cum Aristoteli ars ποιητικὴ dicatur, prudentia πρακτικὴ; πρᾶξις & ποίησις existimantur eo inter sese differre, quod hæc semper opus aliquod sensile producat, illa non item. *Ad binos* hosce sic satis receptos passim errores accessit nuper inusitata nonneminis doctrina, prudentiam & artem in solis singularibus occupari, quæ itidem excutienda est & in herba quasi opprimenda antequam incautiores pergat decipere.

I. At vero *primum* quidem illud Aristotelicæ doctrinæ non esse consentaneum, vel inde liquet, quod Sapientiam ex scientia & intellectu quasi componi Aristoteles docuerit. Hinc sane consequens est, scientiam aliquam & intellectum versari circa easdem res, circa quas & Sapientia versatur; etsi non vicissim omnium illarum rerum quarum est scientia aut intellectus, etiam sit Sapientia. Liquet vero idem etiam ex eo, quod Aristoteles in libris Acroamaticis, ubi quam accuratissime loquitur, non ex præscripto illo vulgi, vocabula isthæc scientiæ, prudentiæ,

artis,

artis, indistinctim usurpet. Et vero *l.* VI. *Topicor.* 3. scribit: τῶν γὰρ πρός τι καὶ αἱ διαφοραὶ πρός τι· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης· θεωρητικὴ γὰρ καὶ πρακτικὴ καὶ ποιητικὴ λέγεται. Libro item octavo Topicor. *c.* 2. verba ejus sunt: τῶν ἐπιστημῶν αἱ μὲν θεωρητικαὶ, αἱ δὲ πρακτικαὶ, αἱ δὲ ποιητικαί. At vero dixerit quis, hæc depromi ex opere exoterico, ubi popularem loquendi rationem admittit doctrina. Cæterum & in libris indubie Acroamaticis non aliter Aristoteles loquitur. Statim initio quippe operis ad Nicomach. memorat *l.1.Nicom. c.1.* πρακτικὰς ἐπιστήμας *L.* VI. *Metaph. c.2.* inquit οὐδεμία γὰρ ἐπιστήμη ἐπιμελὲς περὶ αὐτοῦ, οὔτε πρακτικὴ, οὔτε ποιητικὴ, οὔτε θεωρητική. *Lib.* XI. *Metaph. cap.6.&7.* ἐπιστήμας ποιητικὰς invenimus, addito medicinæ, gymnasticæ, architectonicæ & musicæ exemplo. *Lib.1. Metaphys. cap.1.* mentio fit ἐπιστημῶν ad vitam utilium, quæ ipsæ ibidem mox artes appellantur: imo diserte scribitur, τὴν τέχνην τῆς ἐμπειρίας οἰόμεθα μᾶλλον ἐπιστήμην εἶναι. *Lib. 1. Polit.* statim ipso *cap. 1.* scribitur: ὅταν κατὰ λόγους τῆς ἐπιστήμης τῆς τοιαύτης (sermo autem est de Politica) κατὰ μέρος ἄρχων καὶ ἀρχόμενος πολιτικὸν appellandum esse. Sed fortassis ex sententia Platonis hæc ita dicta. At vero ab ipso Aristotele ejusdem *libri c. 4.* memorantur ἐπιστῆμαι δουλικαὶ, item ἐπιστήμη δεσποτικὴ, quæ sit χρηστικὴ δούλων. *Lib.* II. *Polit. c. 6.* ubi dictum fuisset, profuisse nonnullis *scientiis* antiquorum institutorum mutationem, additur pro exemplo: οἷον ἰατρικὴ, καὶ γυμναστικὴ, καὶ ὅλως αἱ τέχναι πᾶσαι. *Lib.* IIX. *Polit. c. 6.* fit mentio ἐπιστήμης χειρουργικῆς, ut 5. *Eudemor. c. 5.* ἐπιστημῶν πρακτικῶν & 11. *Eudemior. c. 3.* πράξεως ἐπιστημονικῆς. Mitto alia Aristotelis loca, quæ passim reperiuntur haud pauca. Non est vero quod dicas, Aristotelem minus exacte locutum esse. Vtique enim debuit ille in Acroamaticis loqui quam accuratissime. Hic

itaque prætextus est Aristotelis accusatio, eaque cum ejus injuria conjuncta. Et vero *1. Metaphys.* statim atque artes scientiæ nomine appellasset, subjungit: *Dictum autem in Moralibus est, quænam sit Artis & Scientiæ differentia.* Unde liquet, saltem tum Aristoteli in animo fuisse definitiones Artis & Scientiæ in Ethicis propositas. Eam porro in Ethicis & Analyticis alibique Scientiæ definitionem attulit Aristoteles, quasi cognitio demonstrativa omnis debeat scientia appellari. Possunt vero & artium & prudentiæ præcepta universalia demonstratione cognosci, ceu præcedente capite ostendimus.

Vid. Montecatinum præf. in Polit. p. 7.

Eadem porro significatione loquuntur etiam optimi Aristotelis nonnulli interpretes. Vnus pro omnibus, is qui familiam ducit inter eos Alexander Aphrodisiensis (nec enim me movet F. Patricius ut aliter sentiam) ad l. 6. Metaph. sect. 2. scribit interprete quidem Ioanne Sepulveda, nec enim Græce hactenus in lucem prodijt: *Est autem* effectiva Scientia, *ut in Moralibus Nicomachiis latius explicatur, ea cujus opus post actionem manet, ut ars ædificandi: nam post ædificationem opus ejus h. e. domus permanet.* Activa *vero ut ars saltandi, siquidem post saltationem nihil superest.* Idem l. x1. Metaph. sect. 25. Effectivam *porro scientiam vocat Aristoteles, cæmentariam lignariamq; artem, & simpliciter omnes quarum post actionem opus aliquod ac effectus manet: cum sit ea* Activa, *cujus post actionem nihil reliquum fit, qualis est ars saltandi aut fidibus canendi: de quibus in Moralibus quæ Nicomachia inscribuntur, accurate dictum est.* Possumus & Andronici forte Rhodij consensum adferre. Nam in libro περὶ παθῶν diserte ἡ φρόνησις definitur ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων, Ethices quoque Dialectices & Rhetorices proximum genus ἐπιστήμη usurpatur

patur. Verum tametsi curante D. Hœschelio libellus ille Græce sit editus nomine Andronici, imo dudum ante ex illo libello Latiné verso Andronici nomine in secundam secundæ partis Summæ suæ Theologicæ quædam transtulerit Thomas Aquinas, non ausim tamen libellum illum Peripateticum dicere, cum dogmata plæraque sint Stoica, multo minus ausim Andronico Rhodio tribuere. Et vero eadem Prudentiæ definitio habetur etiam in libello incogniti auctoris περὶ ἀρετῶν quem Hœschelius itidem priori libello adjunxit, est autem omni ex parte Stoicus. Nolumus igitur nunc ad Andronicum quidem provocare.

Similiter & ALTERVM illud arbitramur non esse Aristotelicæ doctrinæ consentaneum: quantumvis Aristotelem ita fere acceperit etiam Alexander Aphrodisiensis ille, cujus verba modo recitavimus, ut & Eustratius *lib.* VI. *Eth. c.* 5. immo & alijs jam olim ita visum fuisse, liqueat ex *lib.* II. *Institut. c.* 19. Quinctiliani. *Primo* enim certum est, nusquam id disertis quidem verbis ab Aristotele doceri, quod fieri tamen debuisset saltim in Ethicis h.e. loco proprio. *Deinde* Aristoteles utique non alias Artes agnoscit, quam ποιητικάς; & tamen passim hoc nomine dignatur eas, quæ nequaquam *operis quod oculis subjicitur consummatione finem accipiunt*, prout tamen loqui amabat Fabius. Ita Aristoteli passim Artes audiunt: musicæ omnes, inque ijs citharistrica, orchestrica item, dialectica, rhetorica, medica, gymnastica: quarum nullum opus est sensibile nisi per accidens, ut oratio scripta opus est rhetoricæ. Quod usque adeo clarum est, ut Eustratius & alij coacti fuerint artes quasdam πρακτικάς agnoscere: non profecto ad mentem Aristotelis, utpote qui II.

simpliciter artem definiverit ἕξιν ποιητικήν. Disertis porro verbis de praxi pronunciat Aristoteles, non illam semper propter seipsam esse, sed interdum ob finem quendam alienum. Quod possit videri idem esse, quasi & πρᾶξις aliqua efficiat interdum sensibile aliquod opus, ut hoc non sit soli ποιήσει proprium. Verba Aristotelis sunt: τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως ἕτερον τὸ τέλος, τῆς δὲ πράξεως οὐκ ἀεί: quæ totidem verbis reperias *lib.v. Eudem.c.5.* Verum huic testimonio parum tribuo cum sit mendosum, ut infra dicemus.

l.6.Nicom. c.5.

III. TERTIVM usque est adeo novum ac παράδοξον, ut qui idem affirmaverit præter illum unum nemo forte reperiatur. Mihi sane nemo est notus. Ipsemet fatetur, *hodiernos philosophos pene omnes à sese dissentire.* In universum vero ab omni retro memoria, Prudentiæ vocabulo audiit Vniversalis quoque juris, civilium, moralium & domesticarum rerum gerendarum cognitio. Similiter Artes dictæ sunt itidem citra omnem dubitationem universales doctrinæ circa τὰ κοινὰ, ut Medendi, disputandi, orandi, bellandi & plures aliæ: idque apud omnis generis scriptores. Sufficere vero vel una illa omnium dissensio potest convincendæ musteæ illi sententiæ: utpote quum controversia sit de vocabulorum significatione, quæ solo nititur hominum usu,

Quem penes arbitrium est & vis & norma loquendi.

Ne nunc dicam, illam omnium dissensionem saltim merito suspectum reddere novum illud, & obijcere nobis id quod ille dicebat: καλὸς θεὲκεῖτος, ὁ μόνος ἀνθρώπων ὁρᾷ.

Attamen Aristotelis consensum jactant illi novi doctores: & vero tanti viri assensione munitis, quamvis errantibus

rantibus, veniam nemo temere denegaverit. Cæterum Aristotelem ab illo communi more loquendi discedere, non est quod illi novo scriptori quisquam credat. Vtique enim & ille doctrinam Rhetoricam universalem illam τέχνην appellavit vel centies: pari ratione & Poetica & Dialectica & Medicina passim illi Artes audiunt. Nusquam profecto ille aperte asseruit id quod huic scriptori placuit: sed deceperunt virum nonnulla dicta Aristotelis perperam accepta. Imo vero Aristoteles disertis verbis asseruit plane alia & contraria. Nam de Arte quidem verba ejus hæc sunt in Rhetoricis: οὐδεμία τέχνη *l.1. Rhetor.* σκοπεῖ τὸ καθέκαστον, οἷον ἡ ἰατρικὴ τί Σωκράτει τὸ ὑγιεινόν ἐστιν ἢ *c. 2.* Καλλίᾳ ἀλλὰ τί τῷ τοιῷδε ἢ τοῖς τοιοῖσδε· τοῦτο γὰρ ἔντεχνον, τὸ δὲ καθέκαστον ἄπειρον καὶ οὐκ ἐπιστητόν· οὐδὲ ἡ ῥητορικὴ τὸ καθ' ἕκαστον ἔνδοξον θεωρήσῃ, οἷον Σωκράτει ἢ Ἱππίᾳ ἀλλὰ τὸ τοιοῖσδε, καθάπερ καὶ ἡ διαλεκτική. *Nulla ars singula considerat: Vt Medicina non quid Socrati aut Calliæ, sed quid ita affecto, aut ita affectis salutare sit: hoc enim arte comprehendi potest, at id quod ad unumquemq; singillatim pertinet, infinitum est, neq; sub scientiam cadit. Ne Rhetorica quidem quid cuiq; probabile sit considerat ut Socrati aut Hippiæ, sed quid talibus, quemadmodum & Dialectica.* Sed forte testimonia ex Rhetoricis desumpta parvi sunt momenti; quoniam scriptum est Exotericum. Esto. At vero Acroamatici utique sunt libri & Metaphysici & Nicomachij. In eandem vero plane sententiam quoque disseritur initio operis Metaphysici. γίνεται δὲ τέχνη *l. 1. Metaphys. c. 1.* ὅταν ἐκ πολλῶν τῆς ἐμπειρίας ἐννοημάτων καθόλου μία γένηται περὶ τῶν ὁμοίων ὑπόληψις. Τὸ μὲν γὰρ ἔχειν ὑπόληψιν, ὅτι Καλλίᾳ κάμνοντι τήνδε τὴν νόσον τόδε συνήνεγκε, καὶ Σωκράτῃ, καὶ καθέκαστον οὕτω πολλοῖς, ἐμπειρίας ἐστί· τὸ δ' ὅτι πᾶσι τοῖς τοιοῖσδε κατ' εἶδος ἓν ἀφορισθεῖσι, κάμνουσι τήνδε τὴν νόσον συνήνεγκε, οἷον τοῖς φλεγματώδεσιν,

πώδεσιν, ἢ χολώδεσιν, ἢ πυρέτῳσι καύσῳ, τέχνης. Paulo post: ἡ μὲν ἐμπειρία τῶν καθέκαστά ἐστι γνῶσις, ἡ δὲ τέχνη τῶν καθόλε. *Nascitur autem Ars, quando ex multis Experientiæ notionibus una fit universalis de similibus existimatio. Etenim tenere, quod Calliæ hoc morbo laboranti hoc profuerit, Socrati item, & eodem modo singulatim pluribus Experientiæ est: At vero tenere, quod omnibus qui secundum unam aliquam speciem distincti hoc morbo laborant profuerit, velut pituitosis, aut biliosis, aut febre ardente laborantibus, Artis est.* Paulo post: *Experientia est cognitio singularium, Ars autem universalium.* Porro & in Nicomachijs eadem sententia occurrit, quod opus maxime est ἀπραγματικὸν, & studiose habituum mentis naturam omnem exponit. Cum enim Aristoteles notasset incertitudinem moralium rerum exemplo medicamentorum, addit: Τοιέτε δ' ὄντος τοῦ καθόλε λόγε, ἔτι μᾶλλον ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος οὐκ ἔχει τ' ἀκριβές· ὅτι γὰρ ὑπὸ τέχνην, οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν πίπτει. *Quum ita sese habeat sermo universalis, longe minus ille qui de singularibus agit habet aliquid accuratum. Ille enim nec sub Artem nec sub præceptionem aliquam cadit.* Hæc etsi longe sint clarissima, novus tamen iste scriptor illud ex Metaphysicis adductum (quod unum videtur vidisse) censuit eludi ab sese posse, si dicat: Artes in universalibus versari, quoniam *universalibus* utuntur *propositionibus.* At vero secundum ipsum propositiones istæ universales non nisi principia sunt Artium; in quibus autem versatur doctrina aliqua (quod de universalibus Aristoteles aperte adeo profitetur) non sunt principia sed illa quæ ex principijs deducuntur.

l.2.Nicom. c.2.

Æque aperte vero Aristoteles asserit etiam Prudentiam circa universalia occupari, idque ipsomet libro sexto Nicomachiorum, h.e. in ipsa sede doctrinæ de dianoëticis

ticis habitibus. Verba ejus sunt *cap. 5.* hæc: οὐδ' ἐστὶν ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ καθέκαστα γνωρίζειν· & paulo infra: ὥστε δεῖ ἄμφω ἔχειν (universalium sc. & singularium cognitionem) ἢ ταύτην μᾶλλον. *Neq; est Prudentia universalium duntaxat, sed oportet & singularia nosse: ut proinde oporteat utramq; habere cognitionem* (universalium & singularium) *vel posteriorem potius.* Quæ totidem verbis habentur *l.5.Eudemior. cap.7.* Posteriora ita illustrat Paraphrastes Græcus: *Cum in agendo occupetur Prudentia, utrumque adesse illi oportet, aut singularia magis.* μὴ γὰρ τὰ καθόλου μόνον οὐ δύναται εἶναι πρακτική. Priora optime exponit hunc in modum Donatus Acciajolus ad cap. 7. n. 68: *Sapientia est tantum de universalibus, Prudentia non est tantum de universalibus sed etiam de singularibus. Major est clara, quia tam Intellectus quam Scientia, est tantum circa universalia, ergo Sapientia quæ est simul ex utrisq; constans, erit solum circa universalia. Minor probatur à Philosopho. Nam Prudentia est universalium, quia in rebus agendis sunt principia universalia, de quibus nulla alia virtus considerat quam Prudentia. Consultat etiam Prudens utrum sit facienda pax, utrum magistratus sint electione constituendi, & alia hujusmodi. Verum non solum universalium sed etiam singularium est. &c.* Eodem pertinet illud quod habetur *cap. seq.* Cum enim Aristoteles quæsivisset, qui fiat ut juvenes queant mathematici esse non tamen prudentes, adjicit: αἴτιον δὲ, ὅτι καὶ τῶν καθέκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις. Nonnulli enim quidem in vertendo negligunt illud καὶ, qui proinde deceperunt & illum novum scriptorem, ut proinde hæc acceperit quasi Aristoteles nude dixerit: *singularium esse prudentiam:* at revera Aristoteles nihil aliud voluit quam *etiam singularium* non autem solorum universalium prudentiam esse. Quod ad hunc locum Acciajolus quoque

l.6.Nicom. c. 8.

que annotavit. Et vero etiamsi vocula illa καὶ esset omissa, tamen non aliter propositio illa esset accipienda. Hinc cum paulo post dixisset Aristoteles: *Prudentiam non esse scientiam patet, est enim ipsius extremi:* Acciajolus ita commentatur: *Scientia versatur circa universalia tantum, Prudentia non versatur circa universalia tantum, sed etiam circa singularia, ergo Prudentia non est Scientia. Patet ratio, quia Prudentia non solum circa universale, sed etiam circa extremum quod est singulare versatur.* Eundem in modum Aristotelis illa dicta exponunt reliqui interpretes Græci, Arabes, Latini. Indubie vero ex illo libro uno depromere longe plura ejusdem sententiæ liceret, si liber ille non esset adeo fœde lacunis deformatus & partibus suis disjectus. Sed & omnino huc faciunt loca illa omnia ubi Politice Ethice Oeconomice Prudentiæ appellantur. Vtiq; enim illis vocibus intelligit Aristoteles doctrinas illas, quæ Politicorum Ethicorum Oeconomicorum libris sunt traditæ, adeoq; hactenus sunt universales. Sed non est quur talia advocemus. Vel hæc pauca enim ita aperte nobiscum faciunt, & Aristotelis assensum attestantur, ut instar multorum esse merito possint.

Et vero una illorum vis ipsimet adversario tantum non confessionem veri expressit. Etenim etiam ille Artem & Prudentiam etsi *versentur in singularibus, nihilominus tamen & universalium esse*, profitetur: Item, *parare sibi habitum prudentiæ esse scientem fieri* h.e. fieri peritum universalium: Item, *rectam rationem qua agit Prudentia & Ars esse universalium cognitionem*; Item: *vere Prudentes censeri, qui non modo agenda verum etiam eorum quæ aguntur caussas norunt.* Vult quidem ille & caussarum & universalium cognitioné Scientiam aliquam esse quæ comitetur prudentiam; at vero hæc explicatio

plicatio adversatur usitatæ loquendi rationi. Si enim universalia sunt extra notitiam illam quæ prudentiæ interna est, absurde dixeris illa omnia. Nec enim prudentia est eorum quæ ad objectum ejus non pertinent: nec habitus prudentiæ paratur ijs quæ extra prudentiam sunt: nec agit prudentia illa facultate quæ ab ipsa est distincta: nec prudentes reapse caussas norunt, si caussarum cognitio à prudentia est quid diversum. Tam ἀσύστατον ut persuaseris forte imperitis tyronibus, & incautis indoctisque, *sedens*, ceu ludebat ex Carcino Iamborum scriptore in Thessalum Galenus,

— Ἐν ὑψηλῷ θρόνῳ
ἐν χειρομύξοις ἀνδράσιν:

attamen recte loquendi gnarus aliquis haud admittet.

SIC igitur sese res habet. Quod *primum* quidem illud attinet. Circa unum idemque objectum diversi mentis habitus occupantur, diversa tamen ratione considerandi, qua efficitur, ut ipsum objectum quoque sit diversum. Perinde atque circa corpus humanum & Physicus & Medicus, & carnifex versatur: at quoniam non unus est considerandi modus, eo ipso fit ut reapse objectum illorum sit diversum. Objectum scilicet Physici est corpus illud quatenus simpliciter est obnoxium mutationibus: Medici quatenus est capax morbi ac sanitatis: carnificis quatenus potest graviter puniri. Vnum igitur idemque est, & non unum idemque: materialiter nempe unum non formaliter, ut cum Scholasticis philosophis loquamur. Hac ratione fit, ut res eædem & contingentes sint & perpetuæ. Potest nimirum illa contingentia nonnunquam mente à rebus quasi abstrahi, ut hactenus videantur perpetuæ. Imo ipsa contingentia rerum universim consideratur à

mente nostra tanquam aliquid perpetuum. Id sane fit in Metaphysicis. Physicus quoque agit de omni motu naturalium corporum, qui maximam partem contingens quid est. Etsi igitur Scientia non sit nisi eorum quæ eodem sese habent modo vel omnino vel plærumque: nihil vetat tamen Scientiam & de rebus contingentibus comparari, modo non attendatur ipsa illa contingentia. Certe id nisi statuas, non Physice, non magna pars Metaphysices scientiæ nomen merebitur. Imo nec Geometria fuerit scientia: omnis enim quantitas continua quam Geometra contemplatur, in solis pene contingentibus corporibus actu reperitur. Potest igitur & de humanis negotijs quæ aut πράξεις sunt aut ποιήσεις scientia haberi, etsi sint contingentia: quatenus nimirum seposita illa contingentia suam quoque illa habent necessitatem. At si eadem illa consideres simul quatenus in actum secundum possunt transferri aut transferuntur, jam amplius eorum non potes scientiam habere nisi improprie. Igitur & Scientia aliqua est πρακτικὴ & ποιητικὴ, occupata scilicet περὶ τὰ ποιητὰ & πρακτὰ, at percepta à nobis per ἀφαίρεσιν aliquam. Hac ratione in universum Geometria dicitur scientia: & tamen illa versatur non tantum circa θεωρήματα, sed etiam προβλήματα quæ aliquid faciendum jubent. Necvero problemata illa ad Artem aliquis germanus Aristotelis sectator & philosophus gravis hacteuns retulit. Scientiæ scilicet est etiam circa problemata illa occupari, quoniam de effectione eorum non nisi in abstracto agitur: non quasi effectio ipso actu secundo non pertingat ad opus aliquod singulare, quod nonnemo per cavillationem inter meas sententias refert, sed quoniam ipsa illa effectio in abstracto & universim à Geometra consideratur.

deratur. Nihil prohibet tamen etiam ad Artem illa referre alio considerandi modo. Observandum porro est; alia digna esse speculatione, solere etiam ab hominibus nobis libenter cognosci, etsi in usum non transferantur, adeoq; esse talia, quorum cognitio per sese expetatur non alterius commodi caussa: Aliorum vero notitias rarissime ab hominibus appeti, & fere non mereri ut ijs cognoscendis operam impendas, nisi ut illa actu ipso exerceantur. In prioribus Scientia magis locum habet quam in posterioribus. Hinc in problematibus suis enodandis solius speculationis & Scientiæ gratia Geometra libentissime versatur; at in humanis rebus quales expediuntur per Prudentiam & Artem cognoscendis pauci versantur, & ut verseris non est adeo magnum operæ pretium. Hinc etsi circa humana illa versetur Scientia aliqua, attamen plærumque & majore cum fructu Prudentia & Ars occupata est: quippe quum utraque illa, Prudentia inquam & Ars magis spectent exercitium ipsum agendi. Igitur & Scientia aliqua datur eorum quæ ab hominibus aguntur & Prudentia aut Ars, sed diversimode: quo fit ut eorum tamen objectum diversum etiam sit. Scientia nimirum eorum datur inquantum sunt θεώρητα: Prudentia vel Ars quatenus illa sunt ποιητὰ vel πρακτά. Quoniam autem magis sunt πρακτὰ vel ποιητὰ quam sunt θεώρητα, hinc malunt per Prudentiam vel Artem accipi quam per Scientiam.

Hæc quidem non invenias ab Aristotele in Ethicis æque perspicue & prolixe tradita: at memineris librum esse mutilum & lacerum. Aristoteli tamen esse consentanea nullus dubito, quum & res ipsa hæc doceat, & alioquin non appareat, qui potuerit ille Scientias πρακτικὰς

& ποιητικὰς agnoscere, quæque alia supra adduximus. Viderunt vero hoc ipsum saltim ex parte & nostro seculo multi viri præclari; qui proinde Artem Medicam non dubitaverunt & Scientiæ cognomento appellare. Adducam hoc loco tantum unum Ioannem Baptistam Montanum Philosophum & Medicum sui seculi facile principem qui ad cap. 1. fen. 1. lib. 1. canon. Avicennæ ita est locutus: *Ars dupliciter considerari potest: uno modo, ut versatur circa materiam & subjectum extrinsecum, circa quod operatur, altero, ut versatur circa universalia & rationem faciendi. Priori modo medicina est ars, posteriori scientia. Respectu Platonis vel Socratis quem curare debet, Medicina est ars: respectu vero artificis, ut ipse mederi novit in mente, est scientia.* Non sunt quidem illa ἀκριβῶς satis dicta, aut potius ab auditoribus excepta, viri tamen consensum attestantur.

Sed de primo satis: pergendum est ad *secundum*. Differentiam πράξεως & ποιήσεως ergo quod attinet, πρᾶξις interdum latius accipitur ut sit idem quod ἐνέργεια: qua significatione omnis ποίησις est πρᾶξις etsi nequaquam versa vice πρᾶξις sit ποίησις. At magis proprie si vocabula hæc accipiantur, tum utique multum differunt, prout Aristoteles quoque affirmat, & alterum sub altero non continetur. Non attulit vero in Nicomachijs utriusque definitionem Aristoteles, sed rejicit nos potius ad Exoterica sua scripta: quæ tamen illorum signet non indicans, etsi fuerint varia. Haud vana fortassis conjectura fuerit, si quæ Magna Moralia appellantur signari suspiceris. Exotericum sane opus est, & plane talia ibi diserte leguntur. Verba hæc sunt: ἔςι δὲ τῶν ποιουμένων καὶ πραττομένων ὐ ταυτὸ τὸ ποιητικὸν καὶ πρακτικόν· τῶν μὲν γὰρ ποιητικῶν ἐστι παρὰ τὴν ποίησιν ἄλλο τέλος· οἷον παρὰ τὴν οἰκοδομικήν· ἐπειδή ἐστιν οἰκίας ποιητική, οἰκία

l. 6. Nicom. c. 4.

1. Magn. Moral. cap. 35.

οἰκία αὐτῆς τὸ τέλος παρὰ τὴν ποίησιν· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τεκτονικῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν τεκτονικῶν· ἐπὶ δὲ τῶν πρακτικῶν οὐκ ἔστιν ἄλλο οὐθὲν τέλος παρ' αὐτὴν τὴν πρᾶξιν· οἷον παρὰ τὸ κιθαρίζειν οὐκ ἔστιν ἄλλο τέλος οὐθὲν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τέλος ἡ ἐνέργεια καὶ πρᾶξις. Hoc itaque proprium est πράξεως, non alium finem spectare præter ἐνέργειαν sive actionem: ποιήσεως proprium est operari propter aliud quid ab operatione diversum. Accipiunt hæc lucem ab iis quæ initio Nicomachiorum disseruntur: διαφορὰ τις φαίνεται τῶν τελῶν· τὰ μὲν γὰρ εἰσιν ἐνέργειαι· τὰ δὲ παρ' αὐτὰς ἔργα τινά. Prioris nimirum ordinis sunt αἱ πράξεις, posterioris αἱ ποιήσεις. Et vero ipsa vox ποιήσεως sive effectionis intendit ἔργον aliquod: eoque ποίησις omnis & ars versatur circa γένεσιν h. e. circa productionem alicujus operis. Illud opus vero omne non est aliquid stabile & palpabile quale est domus τῆς οἰκοδομικῆς, sed satis est si sit aliquid distinctum ab operatione ipsa: quomodo sanitas efficitur & opus Gymnasticæ & Medicinæ, victoria Artis militaris. Πρᾶξις ex adverso non producit tale aliquod ἔργον, sed seipso est contenta.

l. 1. Nicom. c. 1.

l. 6. Nicom. c. 4.

Hanc doctrinam Aristoteles confirmat etiam in Nicomachijs, inquiens: τῆς ποιήσεως ἕτερον τὸ τέλος, τῆς δὲ πράξεως οὐκ ἀεί· ἔστι γὰρ αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος. Idem hoc loco dicit Aristoteles quod in Magnis Moralibus, modo nonnihil aliter, quam fit vulgo sermo legatur aut interpungatur. Vt enim vulgo legitur, Aristoteles videtur agnoscere, interdum τῆς πράξεως ἕτερον εἶναι τέλος perinde ut semper sese habet περὶ ποιήσεως. Et vero ita acceperunt interpretes plærique, etiam Græci: adversatur tamen ijs quæ ex Magnis Moralibus recitavimus & ipsi illi quod subijcitur in probationem ejus: ἔστι γὰρ ἡ αὐτὴ εὐπραξία τέλος: hoc enim nequaquam probat, interdum τῆς πράξεως ἕτερον

l. 6. Nicom. c. 5.

εἶναι

εἶναι τέλος, sed plane contrarium: nempe τῆς πράξεως alium finem non esse præter ipsam πρᾶξιν sive εὐπραξίαν. Mendosus igitur locus est. Et legendum, quomodo est in Basileensi Isengrinij editione, inque suo veteri codice reperit Camerarius: τῆς δὲ πράξεως οὐκ ἂν εἴη· ἔστι γὰρ αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος: Vt sensus sit is fere quem idem Camerarius Latine expressit: *Etenim in cæteris operibus quæ elaborantur faciendo, finis ab ipsa elaboratione diversus, sed actionum nullo modo.* Vt tamen paulo aliter vertenda sint quæ sequuntur, ita nempe: *Ipsi enim*, scil. operationi, *bonitas agendi finis est.* Vel vero interpungenda est oratio, aut in hunc modum: τῆς ποιήσεως ἕτερον τὸ τέλος, τῆς δὲ πράξεως οὐκ, αἰεί: *Effectionis alius est finis, actionis vero non, idq; semper:* aut in illum: τῆς ποιήσεως ἕτερον τὸ τέλος, τῆς δὲ πράξεως οὐκ· αἰεὶ ἐστι γὰρ αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος. *Effectionis alius finis, Actionis vero non. Semper enim est ipsa bonitas agendi finis.* Vno sane horum modorum constat sibi demum genuina Aristotelis sententia.

Et vero illam operationem omnem quæ alium præter se finem spectat ποίησιν: qui non spectat πρᾶξιν Aristoteli esse; liquet etiam ex ijs quæ *l. 1. Politicor.* differuntur de diversitate instrumentorum. Radium nimirum textorium esse instrumentum ποιητικὸν (quoniam ab illo aliud quid efficitur παρ᾽ αὐτὴν χρῆσιν,) possessionem vero seu supellectilem domesticam esse instrumentum πρακτικὸν, quia ut vestis nullus alius ejus finis est præter usum. Quod consentaneũ esse ijs quæ in Ethicis tradita erant ipsemet affirmat, ad Ethica illa provocans. Non aliter pene ab Alexandro Aphrodisiense acceptam Aristotelis sententiam, liquet ex verbis quæ supra adduximus. *Effectivum* enim appellat *cujus opus post actionem manet: Activum cujus post actionem nihil*

l. 1. Polit. c. 4.

Vide pag. 154.

nihil superest. Idem habent & alij interpretes, nisi quod Artes quasdam activas agnoscant; quod Aristoteli directa fronte adversatur.

Hæc vero quum ita sese habeant, facile jam quoque apparet ἐνεργείας nonnullas, alias aliis ποιητικωτέρας esse: nempe quæ opus relinquunt stabile magis quam reliquæ ποιήσεις sunt. Hinc exstructio domus magis est ποίησις, quam saltatio: etsi hæc forte respiciat εὐεξίαν corporis: aut pulsatio citharæ, etsi respiciat voluptatem aurium. Quædam sane ἐνέργειαι pene ἐπαμφοτερίζουσιν inter πράξεις & ποιήσεις: eoque nunc his nunc illis accensentur. Apparet hinc etiam fieri posse, ut eadem quodammodo operatio & πρᾶξις & ποίησις sit, pro diversa finis ratione. Eadem ajo quodammodo: accurate enim si loquaris, revera non est eadem, utpote cum fine distinguantur, fini autem potissimum essentiam suam operatio quæque debeat. Iustitiam enim exercere alter potest lucri caussa aut honorum, alter ipsiusmet ergo justitiæ & amore virtutis: quorum prior eo ipso efficit sibi divitias, posterior exercet & πράττει virtutem. Vnde porro consequens est, Artem & Prudentiam, quarum illa circa τὰς ποιήσεις, hæc πράξεις occupatur, etsi maxime scopo differant, fieri tamen interdum posse, ut quodammodo Ars & Prudentia unum idemque operetur. Ex his quoq; lucem accipit Aristotelis doctrina, cum alia, tum illa quam habet lib. IIX. Polit. c. 6. ubi ingenuum & ad optima quæque educandum juvenem negat in Musicis instituendum esse τεχνικῇ παιδείᾳ. Τεχνικὴν δὲ, ait, τίθεμεν τὴν πρὸς τοὺς ἀγῶνας· ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ πράττων οὐ τῆς αὑτοῦ μεταχειρίζεται χάριν ἀρετῆς, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀκουόντων ἡδονῆς. Verum hæc plenius agere non est hujus loci.

Denique quod *Tertium* attinet, longe verissima sunt &

recepta omnium consensu quæ diximus: Artem nempe & Prudentiam intime includere universalium τῶν ποιητῶν & τῶν πρακτῶν notitiam. Fatemur tamen, utramque simul etiam ad singularia pertingere, imo horum gratia potissimum utramque comparari. Et vero de Prudentia id aperte dicentem Aristotelem jam tum audivimus. Non difficulter autem etiam de Arte, ex ijs quæ ille disserit, licet colligere. Artem enim utique operatricem vult esse & versari περὶ γένεσιν: quum constet, effectionem omnem perinde ut actionem reapse esse aliquid τῶν καθ' ἕκαστα. Igitur non profecto sola Vniversalium sed & singularium τῶν ποιητῶν notitia Artem aliquam plene absol-
l. 6. Eth. c. 4. vit. Vnde Aristoteles: ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν, καὶ τὸ τεχνάζειν καὶ θεωρεῖν ὅπως ἂν γένηταί τι τῶν ἐνδεχομένων εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Idem in Metaphysicis, volens ostendere omnia quæ ab Arte fiunt, fieri quasi ab illa idea operis quæ men-
l. 7. Metaphys. c. 23. te concepta est; scribit de Artium motionibus: τῶν δὲ γενέσεων καὶ κινήσεων, ἡ μὲν νόησις καλεῖται, ἡ δὲ ποίησις· ἡ μὲν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ εἴδους νόησις, ἡ δ' ἀπὸ τοῦ τελευταίου τῆς νοήσεως ποίησις. Nec vero huic contradicunt ea quæ supra attulimus, quibus Aristoteles ab Arte visus est constanter excludere omnem singularium notitiam. Alia scil. ratio est Artis quatenus illa docetur & discitur; alia quatenus opus suum exercet. Vel ut scholarum vocabula abhibeamus: Alia est ratio Artis docentis, alia utentis. Prior in solis universalibus occupatur: Posterior sine singularium notitia omnino esse nequit. Aristoteles vero illis quæ adduximus locis agit de Artibus quatenus doctrinæ partes sunt, non autem quatenus in usum transferendæ. Nec vero mirum esse debet Artem & Prudentiam in universalibus pariter & singularibus occupari, quum idem fa-

ciat

ciat Intellectus practicus: quod dudum jam Aristoteles quoque monuit illo decantato sexto Nicomachiorum libro cap. XII. Verum etiam hoc ex dignitate agere non est hujus loci.

HISCE autem erroribus jam profligatis non fortassis adeo est difficile amplius, id quod instituimus præstare, hoc est justo aptoque cognomento Politicam illam accuratiorem notitiam ornare, & collocare loco digno. Igitur *Scientiæ* quidem nomen haud sane dubitamus illi attribuere: quandoquidem de civilibus licet universim multa per demonstrationes assequi, ceu præcedente capite ostendimus, eaque vi nostri intellectus à singularibus actibus abstrahere: qualia sunt ἐπιστητός. Quoniam tamen civilia plæraque non aliam habeant necessitatem quam illam quæ ex hypothesi est, atque adeo de reliquo illa sint contingentia, contingentium autem non possit dari certa scientia; manifestũ hinc est, non assequi Politicam illum gradum Scientiæ quem obtinent Mathematicæ, aut etiam theoreticarum reliquæ. Hæ quippe versantur circa ea quæ simplice & absoluta pollent necessitate, atque adeo demonstrationibus nituntur cathegoricis, saltim maxima ex parte. Ad illarum igitur naturam expensa Politica non meretur, absolute quidem, Scientia appellari. Quin ex hypothesi tamen eam mereatur, non est quod dubitemus. Accedit quod civilium rerum sola θεωρία raro quenquam afficiat, & fortassis haud multum adeo sit digna, cui operam prudens aliquis studiorum dispensator impendat. Hinc vero fit, ut plærumque notitia illa ad τὴν πρᾶξιν referatur, atque adeo simul involvat methodum agendarum rerum. Hoc autem nonnihil alienius est à natura Scientiæ, utpote

quæ ad talia sese haud queat dimittere propter objecti incertitudinem, quam Scientia non patitur. Est igitur quidem accuratior Politica illa Scientia quædam: non tamen pari cum Mathematicis alijsque theoreticis dignitate.

Vt Scientiæ autem nomen illi indamus, præivit nos summus dicendi docendique magister ille noster Aristoteles. Locutus sane ad eum modum & Aristoteles est non semel. Etenim initio Nicomachiorum non obscure illam appellitat ἐπιστήμην ἀρχιτεκτονικήν. Ipso lib. VI. ubi quam accuratissime voces illas exponit, cap. 7. ἐπιστήμην πολιτικὴν memorat distinctim ἀπὸ τῆς φρονήσεως, qua voce κατ' ἐξοχὴν Ethice audit. Lib. etiam IV. Polit. c. I. scribit disertis verbis: τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης *esse describere & optimam rempubl. & quæ maxime sit ex voto, & quæ quibus conveniat.* Alia loca adducere non attinet. Omnino vero huc pertinet excusatio, quam prolixiori de rerumpubl. differentijs doctrinæ præmittit lib. III. Polit. c. 5: τῷ δὲ περὶ ἑκάστην μέθοδον φιλοσοφοῦντι καὶ μὴ μόνον ἀποβλέποντι πρὸς τὸ πράττειν, οἰκεῖόν ἐστι τὸ μὴ παρορᾶν μηδέ τι καταλείπειν, ἀλλὰ δηλοῦν τὴν περὶ ἕκαστον ἀλήθειαν. His sane verbis aperte significat, Politicam omnem non unice τὴν πρᾶξιν spectare, sed habere aliquid θεωρητικὸν, quod tamen in doctrina Politica negligi non debeat sed accurate tradi. Similiter l. I. Polit. c. II. quum de omni arte χρηματιστικῇ prolixe egisset, subjungit: Ἐπεὶ δὲ τὰ πρὸς τὴν γνῶσιν διωρίκαμεν ἱκανῶς, τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν δεῖ διελθεῖν· πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα τὴν μὲν θεωρίαν ἐλευθέραν ἔχει, τὴν δ' ἐμπειρίαν ἀναγκαίαν. Vnde itidem patet, theoreticum aliquid occurrere in doctrina Politica, quodque proxime ad τὴν πρᾶξιν non faciat. Proxime inquam: revera enim nihil non istuc facit, etsi non æque proxime; quod enim nullo modo usui civili inservit, non etiam est Politicæ argumenti.

Lib. I. Pol. statim textu secundo occurrit vox ἐπιστήμης de Politica.

gumenti. Indubie porro etiam Politica in animo fuit Aristoteli, quandocunque agnovit ἐπιστήμας πρακτικάς: agnovit autem sæpius, ceu liquet ex ijs dictis quæ non multum ante attulimus in medium. Vt proinde & illa dicta merito queant huc transferri si opus sit.

Si Politica autem Scientiæ nomen meretur, patet utique liquido, Iuris quoque aut Legum Scientiam aliquam dari, non immerito à nonnullis asseri. Enimvero non quidem eo nomine dignabimur temere quamlibet plebeiam aut quæ totam se occupat in legibus unius alicujus singularis reipubl. qualis fuit Romana. At vero generaliorem illam quæ circa leges omnium reipubl. specierum versatur, modo ex ijs quibus par est fontibus & accurata ratione accipiatur, quum sit pars Politicæ, ut supra docuimus, itidem veram aliquam esse scientiam, nihil est quare negemus.

Sapientiæ appellatione neutiquam dignam esse Politicam, ipsemet Aristoteles demonstrat, quando ostendit discrimen quod est inter Sapientiam & Prudentiam; idque eo maxime argumento, quod sapiens occupetur in eo quod est præstantissimum, cujusmodi non sunt res humanæ. Et vero saltim res civiles non sunt omnium optimæ: ac proinde hactenus profecto earum cognitio non meretur Sapientia appellari, utpote quum ipsa Moralis philosophia objecti nobilitate Politicen antecellat. Cæterum vox Sapientiæ à quammultis accipitur pro quavis præstante cognitione, & quidem cumprimis earum rerum quæ homini agendæ veniunt. Et vero ea significatione vox illa accipitur, non à Stoicis tantum, sed etiam à sacris scriptoribus passim, ut vel ex uno Salomonis encomio & libello Siracidæ palam

l.6.Nicom c.7.

est. Neque quisquam temere negaverit ea ratione Politicen Sapientiæ titulo haud indignam esse, etsi minus quam Ethicen. Politicen inquam h. e. accuratam regendæ reipublicæ notitiam, sapientiam quis haud immerito hac significatione appellaverit.

Nequaquam enim propterea, quod prisci Romani σοφὸν aut *Sapientem* suum Sempronium ob Romanarum legum & Actionum juris quæ appellabantur cognitionem cognominare non dubitaverint, nos etiam Politicis nostris *Sapientum* nomen jure deberi asseruerimus. Reapse enim omnis illa peritia à sapientiæ laude plurimum abfuit. Etenim & tenuis fuit, si objectum videas, & plus habuit ineptiarum quam recti & veri. Et vero quamdiu callide Iuris illæ Actiones celatæ sunt olim tanquam in sacris, rudis plebs Romana magnum credidit in ijs mysterium aliquod sapientiæ latitare: at simul illæ in lucem cœperunt protrahi justo pretio æstimata omnia eviluerunt; eoque post Sempronium σοφῦ cognomento neminem illorum Iurisconsultorum plebs ipsa dignata est, quod Pomponius quoque annotavit, etsi ille causam rei vel assecutus non sit vel dissimulaverit. Verum non passus est eam nos latere Marcus Tullius. Hinc ea oratione qua Murenæ caussam defendit contra Servium Sulpitium magni nominis Iurisperitum, scribit: *Dignitas in tam tenui Scientia quæ potest esse? Res enim sunt parvæ, prope in singulis literis atq; interpunctionibus occupatæ* (talis sc. erat tum Legum Decemviralium interpretandi ratio.) *Deinde si quid apud majores nostros fuit in isto studio admirationis, id enunciatis vestris mysteriis totum est contemptum & abjectum. Posset agi lege necne, pauci quondam sciebant: Fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consulebantur, à quibus etiam dies tanquam à Chal-*

l. 2. ff. de orig. iur.

Cic. pro Mur.

à Chaldæis petebantur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis Iurisconsultis eorum Sapientiam *compilarit.* Addit mox Cicero, *pervulgata dierum ratione*, excogitatas à Iurisconsultis arcanas *notas* aut formulas agendi: etsi & has à Cneo Flavio scribat Pomponius populo proditas. Illarum quum ridiculum specimen unum & alterum attulisset Cicero, subjungit: *Quæ dum erant occulta, necessario ab eis qui ea tenebant petebantur; postea vero pervulgata atq; in manibus jactata & excussa inanissima prudentiæ reperta sunt, fraudis autem & stultitiæ plenissima.* Et sane saltim jus illud formularium nemo bonus aut intelligens non rideat & explodat. Imo in universum recte Cicero: *Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neq; extra Romam usquam, neq; Romæ rebus prolatis* h. e. evulgatis, *quidquam valet.* qui non multo post *Sapientiam* talem, recte itidem ait, esse *verbosam simulationem prudentiæ.* Nec vero quicquid id est peritiæ non est plenum stultitiæ & inanis fastus, eoque indignissimum quod *Sapientiæ* titulo gaudeat. Tantum abest igitur ut ab exemplo illo jurisperitiæ Romanæ veteris *Sapientiæ* titulum Politicæ dandum censeamus, ut potius cavendum sit, ne illo exemplo motus quispiam *Sapientiæ* titulum Politicæ deneget. Et vero etiam hoc iniquum fuerit, utpote quum Politica longissimo intervallo, & amplitudine pariter dignitateque objecti, & accurata docendi ratione illam formulariam Sapientiæ simulationem exsuperet.

Porro si *Ars* est quæ opus efficit permanens, possit existimari & Politica Ars esse: utpote quum respubl. non minus sit opus aliquod permanens atque sanitas humana, quam effici ab arte medica omnes consentiunt. Plato

porro in dialogo cui Politico nomen est, βασιλικὴν καὶ πολιτικὴν τέχνην agnoscit. Aristoteles quoque *l.* VI. *Polit. c.* 5. τὸ τεχνάζειν usurpat de civilibus sophismatibus quæ appellantur. Obscure idem *lib.* II. *Polit. c.* 8. Politicam videtur accensere artibus. Cæterum Platonis quidem testimonium non est quod nos moveat: usque enim adeo ille abusus in dialogo illo est voce Artis, ut contemplativas quoque scientias ea comprehenderit, perinde ut à Quinctiliano, Galeno, Luciano & alijs factum est. Ab Aristotele Artis titulum Politicæ esse inditum *lib.* II. *Polit.* non sane liquet: immo videtur potius scientiam ibi appellatam. Perperam item Respublica creditur opus esse tale quale est sanitas. Etenim Reipublicæ essentia in operationibus civilibus consistit: quas edit quidem Politica, sed non efficit tanquam opus à sese distinctum. Itaque Artis definitio Aristotelica neutiquam potest Politicæ Aristotelicæ quidem convenire, quum πρακτικὴ sit potiore ex parte non autem ποιητική. Hinc nec simpliciter operationes Politicas Artis operationibus recte annumeraveris, nisi forte per aliquam μεταφοράν. Et vero hoc modo τὸ τεχνάζειν ut & τέχναι tribuitur Politicis nonnullis: quod nimirum & hi ad modum peritorum artificum multa excogitent ad scopum suũ obtinendum. Certe etsi non simpliciter tota Politica jure ac proprie Ars dici possit, ex parte tamen Artem imitatur: quoniam leges quasi opus queunt videri νομοθετικῆς, & sententiæ ac decreta τῆς δικαστικῆς haud multo minus quam syllogismus est opus Dialecticæ & oratio opus Rhetoricæ.

Rectissime omnium *Prudentia* nomine potest audire illa nostra, qua de agimus, accuratior civilium rerum cognitio. Is omnis enim mentis habitus qui despicit quid

rebus

rebus humanis expediat, omnium consensu Prudentia audit: Philosophis item universis Prudentia nuncupatur quæ circa τὰ πρακτὰ occupata, quid agendum omittendumve sit disquirit & sciscit. Iam vero Politice de ijs quæ societati civili hominum expediunt, aut de bonis civilibus, unice agit: talia vero sunt non ποιητὰ sed πρακτά. Nec vero leges condit Politicus tanquam verum aliquod opus; sed operis tantum illæ speciem aliquam habent; cum reapse nihil sint aliud quam propositiones πρακτικαὶ, de ijs nempe quæ agenda sunt omittendaque. Nec satis est Politico si bonæ leges sint in republ. latæ, sed quam maxime ille dat operam ut eædem usu ipso observentur. Secus quam sese res habet de Rhetore & Logico. Rhetor enim si teneat modum conficiendi orationem aptam ad persuadendum: & Logicus si itidem noverit syllogismi artificium, jam satis officio suo fecit; nec ab Oratore amplius quid exigas posteaquam persuasit.

Non derogat quoque Politicæ titulum Prudentiæ, quod tantum illa hæreat in universalibus, cum tamen Prudentia ad singularia quoque sese demittat. Fatemur quippe & ipsi: Rerum civilium illam ἀκροαματικὴν peritiam, qua de nunc agimus, non in ipsis singularibus occupari, sed in communi res civiles tractare: attamen & illa, si omnibus est numeris perfecta, conjuncta est cum aptitudine bene consulendi singularibus rebus civilibus quæ offeruntur. Talis inquam est si sit absoluta. Si desit enim illa aptitudo, ut fit interdum quando non est satis perfectus ille mentis habitus, tum vero nec ipsi Prudentiæ nomine illam honoraverimus sed forte Scientiæ: in quam sententiam nonnulla jam capite tertio de varia juris peritia disseruimus. Et vero talis aptitudo satis est ad tuen- *Vide pag. 26. 30. & 32.*

tuen-

tuendam titulum sive Prudentiæ sive Artis. Is sane usus loquendi obtinet apud omnes doctos indoctosque: utpote qui nemine excepto Artium peritos illos dicant, qui communi illa notitia imbuti simul idonei sunt artem facere: & Prudentes vel Prudentia instructos laudent illos, qui negotijs humanis expediendis sunt pares. Certè si ad Prudentiæ aut Artis titulum exigas singularium notitiam, nulla uspiam plena sive Ars sive Prudentia reperitur, nec potest comparari: cum singulariū numerus sit infinitus, τὸ δ᾽ ἄπειρον ἄγνωστον, ut rectè loquitur Aristoteles. Absurdum autem dictu est, Artem & Prudentiam non nisi vana esse nomina & reapse nusquam dari, & nunquam comparari posse. Nec fraudamus tamen Prudentiæ titulo illam in singularibus hærentem; imo eam proxime jam πρακτικὴν esse affirmamus cum Aristotele. Verumtamen non nisi germen illa est universalioris Politicæ doctrinæ: hæc quippe quasi pro radice est omnium illarum numero infinitarum in singularibus hærentium policatum.

Arist. l. 1. Phys. c. 3.

Quemadmodum porro plena perfectaque rerum agendarum universalis cognitio involvit quasi sinu suo aptitudinem universalia illa scita in usum transferendi; sic eadem simul & voluntatis assensum (ut ita loquar) quasi secum trahit. Is enim qui serio probat quæ agenda sunt omittendaque, is simul eadem vult agere si possit: Si nolit, non plene quoque illa intellectus assensu comprehendit; quod jamdudum præclare Aristoteles docuit. Fatemur igitur & nos, si non comitetur constans voluntas res civiles secundum scita Politica administrandi, tum nec Prudentiam, exactè si velimus loqui, civilem adesse, etsi forte adsit scientia. Forte inquam: reapse enim nec illa potest plena esse & perfecta, si desit officio voluntas:

Arist. l. 6. & 7. Nic.

prout

prout modo diximus, sed nonnihil degenerat tum à seipso per aliquam inadvertentiam ipsa scientia.

Dixi porro, rem ita sese habere si exactè velimus loqui. Fatemur quippe, illam exactam loquendi rationem si non observemus, aliquatenus tamen etiam sine illa voluntatis probitate Prudentiæ nomen posse superesse. Omnis quippe mentis habitus potest considerari, nunc in actu primo, nunc in actu secundo: eoque fieri potest, ut actui secundo vitium aliquod insit, quo minus ille adsit, salvo tamen actu primo. Igitur ut interdum non adsit Prudentia in actu secundo per vitium aliquod voluntatis, nihil prohibet tamen integrum esse actum ejus primum. Quanquam nec is sit integer, si voluntas omnino reluctetur omnibus veræ Prudentiæ Civilis monitis.

Etsi vero Prudentia sit Politica nostra, non tamen exhaurit omnem Prudentiæ amplitudinem. Nec enim Politica agit de omni humano bono πρακτικῷ sed de solis negotijs civilis societatis: prout jam supra cum alias passim tum præcipue capite sexto plene constituimus. Non nisi species igitur quædam est Prudentiæ Politica, aut si mavis integri Prudentiæ corporis pars aliqua. *Vide cumprimis pag. 85.*

Primum videlicet, omnes Prudentiæ species ita cohærent, ut earum præcepta possint ad omnibus communes & generales regulas revocari; quarum comprehensio merito dici possit Prudentia generalis. Differt vero ab generali hac Politica non minus atque Ethica & Oeconomica: eoque tametsi utatur illis communibus scitis generalis Prudentiæ, tamen solis civilibus rebus applicans efficit sibi proprias. Speciales porro prudentiæ, quales sunt Moralis, Domestica, Militaris, aliæque, plane diversæ sunt ipso objecto suo à Politica aut civili. Quod quoniam prolixe jam

tum supra ostensum à nobis est, nolumus illis nunc inhærere.

Cum vero Politica nonnisi illa species sit Prudentiæ, quæ circa civitatem occupatur, fatendum omnino nobis venit, minus huic Prudentiæ titulum convenire quam Ethicæ; utpote quum ex communi hominum usu illi potissimum habeantur & sint Prudentes, qui sibi recte sapiunt, quales utique sunt Ethici, alij vero potius censeantur πολυπράγμονες: quod ipsum jam tum olim monuit Aristoteles.

Arist. vel. l. 6. Eth. c. 8.

Manifestum porro est ex ijs quæ jam diximus, quum in civilibus negotijs occupata Prudentia alia sit universalis, alia magis singularis; illam qua de nunc agimus esse illam Prudentiam Civilem universalem. Altera enim illa est ea, quæ jam in usu ipso civilium negotiorum versatur, cujus naturam infra sigillatim explicabimus. Appellaverunt autem veteres Græci eam potius νομοθετικὴν; ut alteram illam in actu ipso rerum versantem κατ' ἐξοχὴν maluerunt πολιτικὴν vocare. Nec tamen hoc voluerunt, quasi vel duntaxat περὶ νομοθεσίας, reliquis omnibus sepositis, illa agat (qua sc. cautione & quænam leges sint novæ condendæ, abrogandæ veteres) vel ad solam illam omnis νομοθεσία pertineat: id quod quidam existimaverunt. Nam & hoc ex parte ad particularem illam prudentiam pertinet & quidem eam quæ βουλευτικὴ deliberativa dicitur: cum utique in singulis rebuspubl. deliberationes frequenter instituantur de legibus ferendis, eoque ab Aristotele inter argumenta deliberationum civilium in Rhetoricis numeretur νομοθεσία. Sed & in Politicis utique nostris & de bello ac pace, & de exportandis importandisque, & de vectigalibus, & de custodia civitatis agendum omnino est, præterea de judicijs deque consilio aut senatu dicendum, quo

pacto

pacto omnia hæc institui debeant varijs modis secundum omnia discrimina civitatum & rerumpublicarum. Etsi enim in Politico opere Aristotelico non nisi obiter isthæc tangantur, unice tamen ad Politicam pertinet omnis hæc doctrina, inquantum sane de ijs universaliter aliquid sciri potest. Legislatoria vero dicta est olim nostra hæc Politica, quod dum in genere docet, quid agendum omittendumve in omni republica, eo ipso quasi leges præscribat omnibus rerumpublicar. actibus, de quorum multis tamen proprie dictas leges nullas ferri, interest civitatum. Imo multa legibus vinciri nequeunt, ut alibi late ostendimus.

Non abit hæc doctrina nostra ab ijs quæ Aristoteles docuit ipso libro Nicomachiorum sexto, etsi illa nonnihil sint obscuriora. Agnoscit enim ille diserte Prudentiam civilem aliquam ὡς ἀρχιτεκτονικὴν, quæ sit νομοθετικὴ, eamq; distinguit ab illa quæ est ὡς τὰ καθ' ἕκαστα, estq; jam πρακτικὴ propterea, quod hac instructi soli operentur ὥσπερ οἱ χειροτέχναι. Unde patet illam ἀρχιτεκτονικὴν & νομοθετικὴν civilem prudentiam Aristotelis, non in ipso actu rerum versari sed hærere in universalibus. Idque præclare assequutus est doctissimus paraphrastes Græcus. Eoque scribit: *Prudentiam aliam singularium esse aliam universalium, eamque esse* καθάπερ ἀρχιτεκτονικὴν. ὁ γὰρ τὰ καθόλου εἰδὼς πρὸς τὸν ἔμπειρον ὥσπερ ἀρχιτέκτων ἔχει λόγον: *qui novit universalia architecti instar se habet ad experientia præditum.* Non multo post verba ejus hæc sunt; prout quidem illa Latine reddidit Daniel Heinsius. *Rursus in Civili* (τῆς δὲ πολιτικῆς) *alia est architectonica quasi prudentia, quæ Legalis* (νομοθετικὴ) *dicitur: alia singularis* (ἡ δὲ μερικὴ) *quæ est sub illa & Civilis dicitur. Civilem jam dico quæ in agendo occupatur & consultando, quæque in decretis*

(ψηφίσμασι) versatur actionibusque. Ad actionem enim decreta quoque pertinent. (τὰ γὰρ ψηφίσματα πρακτικὰ εἰσιν) Non quemadmodum prima quidem quam architectonicam dicimus prudentia, sed quemadmodum extrema, quæ proprie quoque activa est. Ideoque hos solos in republica versari dicunt, & in quo illi versantur rempubl. vocant: quia hi soli agunt inter prudentes, quemadmodum manu artifices. Hi enim soli agunt proprie. Architecti quippe quia actiones dirigunt solum modo agere dicuntur, proprie tamen (non sunt πρακτικοὶ) non agunt: Perperam profecto illi interpretantur Aristotelem, qui architectonicam illam existimant esse itidem prudentiam aliquam singularem, sed quæ occupetur circa summam sive τὸ κύριον reipubl. alicujus singularis. Ita enim & illa fuerit μερικὴ, & proprie πρακτικὴ, conditrixque ψηφισμάτων: qualem esse suam ἀρχιτεκτονικὴν diserte Aristoteles negat. Ex ijs porro quæ sub finem operis Nicomachij differuntur palam est, Politicam doctrinam universalem ab Aristotele νομοθετικὴν appellari. Quo loci etiam occurrit, νομοθετικὴν esse partem Politices: quod quemadmodum sit accipiendum ex doctrina libri sexti est manifestum. Politicæ nimirum vocabulo venit omnis circa rempublicam occupata peritia, Universalis & Particularis; hujus pars est νομοθετικὴ, universalis nimirum. Omnia sane hæc liquida sunt, si paraphrasin Græcam itidem consulamus: cujus verba tamen omnia transscribere vetat brevitatis studium.

HISCE vero ita expeditis videndum jam porro est idque paucis, num Politica nostra præstet Morali Prudentiæ, & utra earum magis sit ἀρχιτεκτονική. Ac Politicam quidem magis splendidam esse, magisq; oculos hominum perstringere quam Moralem, videtur carere controversia. Moralis enim uni alteriq; homini consulit, at Civilis integræ

tegræ reipublicæ, adeoque corpori magno, amplo, forti, & honorato. Ariſtoteles quoque Politicam Morali non uno loco diſertis verbis videtur præferre, imo hanc commendare quaſi ſimpliciter ſit ἀρχιτεκτονική.

Cæterum Ariſtotelem ita judicaſſe non quidem negaverimus. Factum autem illud eſt errore quodam, quod exiſtimaverit extra civilem ſocietatem non poſſe hominem ſuæ felicitatis eſſe participem, ac proinde Ethicam ipſam partem ſive miniſtram eſſe Politices: quem errorem nos jam ſupra capite ſexto confutavimus. Eſt porro quidem Politice directrix & ἀρχιτεκτονική omnium artium & ſcientiarum, quæ in civitate poſſint aut debeant exerceri, non niſi hactenus tamen; quatenus ſcilicet illæ uſum inveniunt in civili ſocietate. Bene videlicet Ariſtoteles de Politica ſcribit: τίνας εἶναι χρεὼν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ποίας ἑκάστους μανθάνειν, καὶ μέχρι τίνος, αὕτη διατάσσει. ὁρῶμεν δὲ καὶ τὰς ἐντιμοτάτας τῶν δυνάμεων ὑπὸ ταύτην οὔσας· οἷον στρατηγικὴν, οἰκονομικὴν, ῥητορικήν. *Quas in civitatibus ſcientias eſſe oporteat, & quas quiſq; diſcere debeat, & quatenus, ſeu uſque ad quod tempus, ea ſtatuit. Facultates autem etiam eas quæ ſummo in honore ſunt, ut artem imperatoriam, & tuendæ rei familiaris & bene dicendi, huic eſſe ſubjectas videmus.* Græcus paraphraſtes hoc ſenſu illa illuſtrat. *Politica aliis ordinem ſuum tempuſq; preſcrib.t artibus. Etenim & quas eſſe in Vrbibus & quas à quibus hominibus diſciplinas & quouſque diſci oporteat, deſpicere unius Politicæ eſt. Sola enim Politica & inutiles ex urbe reiicit, nec eas quæ ſunt utiles ut diſcantur ab omnibus aut exerceantur permittit. Siquidem nec eum qui imperare poteſt aut ſervare rempubl. coriarium eſſe ſinit; nec eum qui melius inter milites verſatur ad imperatorium munus vocat. Sed & tempora maxime exercendis idonea artibus deſignat: ne quis*

exempli gratia, cum præstat quiescere, ducat exercitum. Omitto reliqua, quandoquidem jam tum supra illa ex parte allata sunt in medium.

c.6.p.16.

Igitur hactenus quidem omnino est Politica artium scientiarumque omnium architectonica, adeoque hactenus eam cum Platone *omnium reginam atq; principem*, vocare non dubitamus: non tamen Aristoteli assentiri possumus, Politicam esse simpliciter κυριωτάτην καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικήν. Nec enim hæc dignitas videtur competere nisi soli illi quæ circa felicitatem humanam occupata est. Hæc sola enim omnes artes & scientias valet expendere, quantum quæque illarum felicitati humanæ prosit aut obsit. Hoc autem præstare est in officio unius Moralis prudentiæ. Et vero hujus etiam est dispicere num civilis societas & inquantum prosit felicitati humanæ; atque adeo num & inquantum utilis sit civilis societatis rectrix prudentia Politica. Enimvero est & Politici expendere, an & quem usum civili societati præstent ea quæ in Moralibus discuntur; num scilicet & in quantum legibus illa possint civilibus definiri: Majoris tamen omnino est operæ ad felicitatem ipsam humanæ vitæ aliquid exigere, quam ad usum civitatis. Quod sane ad felicitatem juvat illud simpliciter utile est; quod non nisi civitati prodest id tantum utile est κατά τι.

Plato in Theage
Nicom. c.2.

VERUM de hisce forte plus satis. Concludemus hanc disputationem omnem, ubi paucis disceptaverimus, num Civilis hæc prudentia Philosophiæ nomen mereatur, aut num Philosophiæ aliqua pars sit, necne. Non dignam esse eam isthoc cognomento, indubie olim judicavere, qui Philosophiam omnem naturalium rerum contemplatione definierunt. Etiam Epicuri asseclarum eadem fuit sententia,

tentia, quando in voluptate & otio vitæ felicitatem posuerunt: nec enim assequi eam licebit reipublicæ administratione, ut quæ laboriosa sit & multum molesta, eoque nec administrandæ reipubl. prudentia fuerit pars sapientiæ quæ hominem felicem reddat. Longe plurimorum tamen alia plane mens fuit: cui & nos calculum addere haud dubitamus, non tamen sine aliqua addita limitatione.

Ponendum igitur ante omnia est extra controversiam, & tanquam disceptationis hujus primum quasi fundamentum; Philosophiam non esse quarumlibet rerum vel quamlibet scientiam, sed eam demum quæ certa est, & earum rerum quarum cognitio animum hominis beatiorem reddit. Jam vero fatemur quidem, civilem societatem non simpliciter ad beatitudinem vitæ humanæ facere, ac proinde non simpliciter quoque animum felicem reddi regendæ illius societatis peritia.

Ut nunc tamen vulgo vivitur, atq; ut nunc sunt tempora, sine civilibus institutis atque extra civilem societatem misera est vita: ac proinde interest hodie humanæ felicitatis tenere prudentiam recte gerendæ civilis vitæ, utpote quum regere illam nequeas nisi prudentia instructus. Est igitur Politica hodie jure merito Philosophiæ pars: non simpliciter tamen, sed tanquam ex eventu quodam. Atque adeo est illa & hac parte Morali prudentia inferior: utpote quo simpliciter ignorari nequeat absque felicitatis dispendio.

Vereor ut hoc accurate sint assecuti illi omnes, qui Civilem hanc scientiam & olim magni adeo fecere, & nunc inter prima numerant. Imo Aristotelem, qui intra civilem societatem omnem humanam felicitatem limitat, aliter

aliter nonnihil sensisse certum est. Quicquid sit, illi omnes saltim ex parte sententiæ nostræ accesserunt, qui sapientiæ aut Philosophiæ cognomento Civilem prudentiam honoraverunt.

Fecerunt autem hoc ipsum non duntaxat scholæ quædam sapientum aut Philosophorum Græciæ, sed etiam omnes in universum moratiores gentes, idque omnibus pene seculis.

Illi sane populi ut & alij quivis, qui prudentia hac pollere visi sunt, in ipso sacro codice sapientes audiunt. Tyriorum & Sidoniorum hoc elogium in Zachariæ cap. 9. ut & Ægytiorum passim in Propheticis scriptis legere est. Nec alia fuit sapientia quam à summo numine sibi Salomon expetijt rex juvenis. Imo in universum sapientiæ titulo sola fere prudentia passim in veteris testamenti codice solet usurpari. Jam vero & apud Græcos, illorum qui præ alijs Philosophi audiebant potissimi quique, aut ipsi rexerunt rempublicam, aut alios sive voce viva sive scripto regendæ reipublicæ doctrinam tradiderunt: neutrum facturi nisi hoc ipso sese philosophari existimassent. Jam tum supra id professi sumus: eoque non est quod ijs denuo immoremur. Huc vero omnino pertinet illa celebrata passim Platonis sententia: *Tum demum beatas fore respublicas, si aut philosophi regnent, aut Reges philosophentur.* Ipsi porro etiam Romanorum Jurisconsulti illam suam legum peritiam cultumque forensem Philosophiæ titulo jactantes, indubie ipsam Legislatoriam & Civilem scientiam cognomento isto dignam judicaverunt. Sunt sane præclara illa Ulpiani de Jureconsultis, non utique indigna quæ Pandectarum initio auctoritate Cæsarea legerentur: *Justitiam colimus; & boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab ini-*

Vide c. 7. pag. 117.

l. 1. ff. de just. & jur.

ab inique separantes: licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu pœnarum verum etiam præmiorum quoque cohortatione efficere cupientes, veram, nisi fallor, philosophiam non simulatam affectantes. Jam tum ante Vlpianum vero idem docuerat Plinium Euphrates, philosophus illa ætate inter primos clarus. Vt enim ipse testatur, affirmavit ille: *Esse hanc philosophiæ & quidem pulcherrimam partem, agere negotium publicum, cognoscere, judicare, promere & exercere justitiam, quæque ipsi* (magistri scilicet philosophiæ) *doceant in usu habere.* *Plinius l.1.epist. 10.*

Sed postquam ratione firma adstruximus, inquantum prudentia hæc nostra philosophiæ cognomentum mereatur, parum refert scire, an alij huic sententiæ faverint nec ne. Itaque possumus jam & hunc locum deserere.

CAPVT X.

Quemadmodum quam optime, partim prævia experientia, partim collectione facta ex iis quæ experientia innotuerunt, partim per demonstrationem, Scientia sive universalis civilium rerum Prudentia, possit accipi.

RErum civilium universalium cognitionem, aliam ex singularibus, aliam ex universalibus principijs; & quidem aliam non nisi verisimilem, aliam raro fallentem ac plærumque certam, aliam omnino certam, quæque adeo mereatur scientiæ nomen, posse accipi: ex ijs quæ proximis duobus præcipue capitibus dissertata sunt, jam est manifestum. Ne quid hujus argumenti desideretur,

paucis addemus, quemadmodum cum ex singularibus tum ex universalibus principiis, illa vel omnino, vel plærumque certa cognitio, sit comparanda; initio facto à cognitione quæ ex singularibus peti debet.

Ac rerum singularium quidem ipsarummet multitudinem pariter & certitudinem insignem ex usu actuum civilium, tarde licet, addisci; majorem autem earum copiam, & quam citissime, minus certæ tamen fidei, ex diligenti optimarum quarumvis historiarum civilium lectione parari, non semel jam tum monuimus: nunc igitur tantum dicendum, qua ratione feliciter Experientia singularium, ex singularibus quæ sive usus sive historia suppeditavit, ut & certa quædam Prudentia universalis aut Scientia quædam Politica ex singularibus exstrui possit. Quædam inquam: nam multo majorem ejus partem ex universalibus elici oportere, jam dictum est. Agitanda autem illa quæstio, ut & omnis de Experientia doctrina, in Organica Philosophia in universum quidem & proprie venit; quia est illi utrumque hoc domesticum. Hic igitur duntaxat illa quæ ibi disputantur civilibus rebus sunt quasi applicanda.

Principio igitur, ut alias, ita & in civilibus cumprimis, danda est opera, ut ipsa illa singularia ex quibus universalia elicienda sunt, certo constent: impossibile enim alioquin est, saltim ut quæ hinc fluunt universalia certo cognoscantur. Triplici autem potissimum modo possumus hic decipi. *Primum*, si fallamur aliorum, experimenta (ut ita loquar) civilia narrantium, sublesta fide. *Secundo*, si in ipso usu sive experientia rerum nos fallamur, credentes id usu nobis compertum esse, quod compertum non est. *Tertio*, quando non nisi paucorum quæ ad rem aliquam

quam faciunt experimentum faciamus, cum tamen de re integra sit pronunciandum. Et sane *primum* quod attinet, in historijs nonnunquam ipsa historici fides vacillat. Coeterum illud quidem non multum adeo obstat rerum civilium quæ ex historijs capiuntur certæ notitiæ comparandæ; quoniam historiarum illarum ingens est numerus, atque adeò unius aut alterius historiæ fides dubia, facile vel convinci falsitatis potest, vel reddi tuta aliorum historicorum de rebus similibus narratione. Et vero si desit alia similis narratio, tum vero plærumque suspecta est meritò historia, nisi historici fides adeo fuerit nota, ut nefas sit illam in dubium vocare. Vt igitur certa experientia civilium rerum ex historia accipiatur, hanc primam utique curam adhibere oportet. Hinc vero manifestum etiam est, nullam historiam fictam, quamvis sit elegans & prudentiæ laudem mereatur, idoneam esse, ut præbeat universalia prudentiæ civilis principia. Si historia autem nulla ficta ad id est apta, multo minus hoc poterunt apologi, quales etiam sunt Æsopæi, vel quæ aliæ parabolæ. *Secundi generis* deceptio porro quoniam tum potissimum oritur, quando experimenta capiuntur confuse; atque adeo cum ea quæ per se ab ijs quæ per accidens aut etiam fortuita sunt, non probe distinguuntur, vel quando quæ parti conveniunt tribuuntur toti: etiam heic circa civilium rerũ experimenta cauto sane opus est. Habet scilicet etiam in Politicis non minus quam in Medicis locum illud Galeni: *In omni experientia periculum est, ne propterea quod non sit adhibita distinctio, erremus. Id autem fit duobus modis. Tum quod id quod commune est in suas differentias non sit distributum. Tum quod in causis rem mutantibus non attendamus, quæ præcipue, aut primo, aut ut ap-* L. de Nat. Hum. comm. 1.

 pellare

pellare libeat, quaque fortuito sunt consecuta. Ideo periculum de rebus faciendum est, adhibitis suis propriisque distinctionibus. Vt plena rei alicujus *denique* Experientia habeatur, volvenda illa exercitatio est & quidem frequenter per omnia ad rem istam pertinentia. Vtpote quum ad omnium quoque caussarum cujuslibet rei & omnium quæ cuique rei insunt notitiam Experientia queat facere. Id quod tamen quemadmodum circa civilia sit instituendum non est hujus loci prolixe ostendere, cum facile sit ex ijs quæ alibi de Experientia disseruntur huc idonea transferre: ceu jam ante significatum est. Exinde vero illud etiam huc in memoriam est revocandum; quod per Experientiam primo habeatur (suo tamen modo) quid res sit, secundario autem quid non sit: idque quoniam objectum sensuum, quibus Experientia comparatur, proprie sit aliquid reale, secundario autem & quasi per accidens, id quod non est. Et quidem uno eodemque actu utrumque accipitur: quoniam eo ipso dum ponitur unum contrariorum tollitur alterum. Sic acceptum est usu & sensibus: statum Romanæ reipublicæ mutasse primum ex Regio in Aristocraticum: simul ergo eo ipso acceptum est, statum reipubl. Romanæ non semper mansisse eundem, aut non superstitem semper mansisse statum Regium, aut non statum oligarchicum vel democraticum mox exceptum esse à statu Regio.

Cœterum hæc fortassis queant leviora videri, quum tamen etiam in hisce quamplurimi errores vulgo committantur, unde ingens mox copia aliorum enascitur: ita ut fieri solet si quando in ipsa principia impingitur. Majori cura opus est, in colligendis universalibus propositionibus ex singularibus per Experientiam cognitis: idque

idque quoniam universalium cognitio demum partim constituit partim parit scientiam, nec tamen leve quid est ex singularibus universalia quasi fabricare. Antequam vero aliquid & de eo dicamus, breviter observanda quatuor sunt. *Primum* est: Vniversales propositiones hic appellari omnes quæ non sunt singulares, atque adeo non illas solum quæ aliàs κατ' ἐξοχὴν ita nuncupari solent, sed etiam particulares quæ vocantur. *Secundum:* In scientijs potissimum quidem locum generalibus, proximum specialibus, aliquem tamen etiam etsi infimum deberi illis, quas particularissimas dixeris, quoniam non sunt acceptæ ex multorum singularium sed unius aut perpaucorum usu & experientia. *Tertium* est: Ex singularibus universalia disci posse, partim per se; facta ex singularibus collectione: partim non nisi occasionaliter; dum nimirum mens versans singularia atque exinde universalia quasi fabricans, occasionem arripit investigandi caussam, qua perspecta universalis quædam enunciatio formatur, quæ tamen reapse non accepta est ex singularibus, atque adeo collectioni ex singularibus institutæ non reapse debetur. *Quartum* denique est: Ex singularibus facta collectione, non affirmativas duntaxat, sed etiam negativas enunciationes confieri; primario tamen affirmativas, idque quoniam sensus atque experientia, ceu modo diximus, primo ac per se entitatem rerum percipit, unde primo resultant propositiones affirmantes. Nec vero paucæ fortassis Negantes enunciationes sic confieri queunt, sed numero longe etiam plures quam affirmantes: quia essentia rei uniusmodi est, τὸ non ens autem, quale exprimunt negantes, ferme quid infinitum.

Iam vero vel semel observata unica etiam aliqua singulari re, intellectus potest statim conficere propositionem quadantenus universalem, abstractione scilicet instituta à singularitate; quæ tamen enunciatio revera nonnisi illarum est ordinis quas particularissimas appellavimus. Sic observato illo Taciti: *Vrbem Romam ab initio reges habuerunt, libertatem & consulatum L. Brutus instituit*; illico manifesta multa sunt; nempe aliquam urbem regie haberi, regium statum interdum ab initio obtinere, aliquod regnum interdum mutari in statum liberum, mutationem reipublicæ interdum uni homini deberi, & jam olim talia omnia evenire solita. Quæ omnia hactenus nonnisi admodum particularem propositionem efficiunt. Si de pluribus singularibus rebuspublicis idem fuerit observatum, magis universales propositiones formari poterunt, & quidem prout latius aut minus late protensa fuerit illa observatio; omnes tamen ita formatæ propositiones manent particulares, quamdiu incertum est num quod singulare aliter nec ne sese habeat. Quod si certum jam sit de nonnullis singularibus, diversa illa esse, simulque innotuerit quænam illa sint; itidem propositiones fiunt particulares, pro numero tamen majore minoreve aliter sese habentium majorem minoremve habent communitatem. Hac ratione igitur colligere quidem licet tandem, quid plærumque fieri aut non fieri soleat, quid semper autem, non item. Tum demum vero simpliciter universalem, sive de toto genere, per se ex cognitis per experientiam formare enunciationem possumus, quando experientia per omnia singularia sese diffudit. Per se inquam. Ratio autem hujus est, quoniam per se collectio quæ fit ex singularibus, illa per inductionem instituitur,

indu-

inductione autem nihil de toto genere potest afferi aut negari, nisi per omnia singularia factum experimentum fuerit. Cœterum ut de plærisque rebus naturalibus ita nec de civilibus haberi potest simpliciter omnium singularium experientia: utique enim illarum pars magna adhuc futura est, nullius autem futuri jam accepta experientia est. Ne quidem eorum quæ vel ante facta vel nunc sunt, plena experientia haberi potest. Propria enim cujuslibet experientia angustis admodum terminis comprehenditur. Quæ ex historiis aliena fide acquiritur, illa multo latius protensa quidem est, præsertim quarum rerum historiæ complures veteres novæque reperiuntur: attamen nec ab historia res singulares quæque possunt narrari, tantum abest illas narratas esse. Vnde patet, nec inductione posse per se confici de rebus civilibus propositiones omni ex parte universales, quibus quidem liceat indubitatam fidem adhibere. Perquam probabiliter tamen fieri id potest; si ponamus scilicet: non alia imposterum futura quam qualia ante jam tum contigerunt, & si quæ antehac evenere, saltim quamplurima, comperta sint. Id quod cumprimis Historia præstat. Nec tantum narrando sed silendo etiam: si nempe historiæ res civiles omnis ævi accurate narrantes nihil insolens referant, jam per fit verosimile nihil etiam insolens accidisse. Quamvis igitur omnis omnino expers dubij Vniversalis de civilibus rebus enunciatio inductione haberi nequeat, perquam verosimilis tamen potest accipi: quæque merito firmiter tenenda est, donec adverso exemplo universalitas illa labefactata fuerit. Id quod etsi fiat, manet tamen propositioni secundus universalitatis gradus, quod nempe de plærisque vera sit & rarissime fal-

me fallat. Ac proinde etiam sic summe est utilis civilium rerum scientiæ sive prudentiæ universali comparandæ: ceu jam tum docuimus. Si occasione inductionem conficiendi caussa ipsa rei fiat manifesta, longe certius & facilius ad omni exceptione carentem universalem propositionem pervenitur quidem; verum illa sciendi ratio longe est alia ab inductione, nec nisi rarius & tardius solet obtineri sine magna difficultate. In ijs solis nimirum quæ facillima sunt perceptu (cujusmodi sunt omnium communissima sciendi principia) talis cognitio & cito & semper accipitur: in reliquis autem quæ ex sensu perceptis conficiuntur universalibus enunciationibus, quarum numerus maximus est, omne hoc multum est difficilius & infrequentius. Quoniam tamen potest occasione isthac comparari ejusmodi causarum cognitio, eaque per adeo est utilis, facile apparet, omni conatu studendum esse quo eam consequamur. Ita sane saltim non fuerit opus multum sudare amplius in curiosis experimentis, atque hinc deducendis inductionibus.

Vt vero revertamur ad illam universalium ex singularibus structuram quæ inductione comparatur, animadvertendum est: solere ut alibi ita etiam in Politicis, inductiones alias esse Meras ex singularibus collectiones, alias quasi conjungi cum alijs colligendi modis, atque ita esse veluti Mistas. Posterioris generis perfrequentes sunt syllogismi habentes conclusionem πραχλικὴν. Ex. causa: Quicquid respublicas corrumpit est vitandum: At discordia civium corrumpit Aristocratias, Democratias, Oligarchias, Monarchias, omnesque alias reipubl. species: Discordia igitur civium vitanda. Minor utique propositio syllogismi per inductionem quasi instituitur: contra Major

Major nititur proxime illo axiomate, omne quod rem perdit illi rei vitandum est. Et hoc porro observandum venit, ejusmodi inductione posse colligi omnis generis enunciationes, quibus & effectus de suis caussis, & caussæ de suis effectis declarantur, quibus item quod res sit, quid res sit, & quare res sit, exponitur: adeoque experimentalem inductionem ad omnis fere generis civilium rerum scientiam plurimum conducere, ac proinde apprime esse utilem.

VERUM de Experientia, quemadmodum & quam optime institui & scientiæ civili comparandæ usui esse possit, pro instituti quidē modulo, satis multa attulimus. Consequens est, ut nonnihil etiam monstremus, qua ratione Demonstratio ad scientiam illam posſit adjuvare. Faciemus autē idipsum vocabulis utentes, non ex Mathematicorum, qui post Aristotelem, scriptis illius non usque adeo multum usi, τὴν ἀποδεικτικὴν excoluerunt, sed Peripateticæ scholæ consuetudine: quamvis ipsummet Aristotelis Analyticum opus, ævi vitio mutilum, hiulcum, lacunis & trajectionibus crebris deforme, utilissimam doctrinam & obscure, & minus perfecte, nec justo ordine, prosequatur.

Igitur cum multiplex sit demonstrandi ratio, nulla non demonstrationis species (ceu jam tum supra etiam diximus) in Politicis locum invenit. Primo enim indirectæ demonstrationes, sive illæ quæ ad incommodum ducunt, multo utique sunt hîc frequentissimæ. Si quando sane in promptu non sunt firmæ rationes, idoneæ ostensivis demonstrationibus, illas indirectas merito Politicus adhibet. Nec vero non illis tuto licet fidere, quamvis minus directe id quod vel expedit vel noxium est civitati *Cap. III. Pag. 140.*

doceant. Cum enim etiam in Mathematicis scientiis, quæ præ aliis laudem demonstrationum obtinent, haud raro ab ipso Euclide, Apollonio, Archimede, adhibeantur, nihil est causæ quare non & in civilibus negotiis locum inveniant. Quin tamen etiam Politicus studere potius debeat demonstrationibus ostensivis sive directis, iisque potius uti, equidem minime negaverim. Perinde porro atque alibi demonstrationes hic usui sunt, cum negativæ & affirmativæ, tum particulares & universales: licet universales & affirmativæ etiam hic præpolleant. Denique non minus in Politicis quam in scientiis aliis licet demonstratione accipere, cùm quod res sit sive τὸ ὅτι, tùm quare res sit sive τὸ διότι: utque ibi ita & hîc quam optime habent sese omnia, quando causas civilium eventuum per demonstrationes intelligimus.

Quoniam vero nulla demonstratio ex quibusvis sumptionibus, sed ex solis ijs quæ aptæ sunt infallibilem conclusionem producere, solet confieri; de principiis Politicarum demonstrationum cumprimis sollicitum quoque oportet esse, qui scientiam Politicam per demonstrationes affectat.

Primum igitur cavendum est, ne alia admittantur quam quæ sunt *propria*. Sunt autem propria, quæ per se insunt ejusdemque sunt cum demonstrandis affectionibus generis. Unde consequitur, quæcunq; propositiones nihil de rebus civilibus enunciant, non posse inter principia demonstrationum Politicarum numerari: quæ per se vero ad res civiles pertinent mereri hactenus locum Politicorum principiorum. Perinde scilicet atq; jam hujus libri capite quinto definivimus, agentes de subjecto & affectionibus Politicæ scientiæ propriis. Cum vero ad societa-

Vide supra pag. 75.

tem

tem civilem primariò faciant quidem personæ, secundariò tamen res etiam cum animatæ tum inanimatæ, imo & ipse Deus optimus maxim' huc pertineat; necessum est, inquantū sive personæ sive res sive ipse Deus ad civilē societatem faciunt, quicquid de ijs intantum enunciari potest id idoneū esse principium Politicum. Vt alias autem ita & in Politicis talia sunt triplicis ordinis. Alia enim in totum, quanta quanta sunt, Societati civili sunt in primo tertio vel quarto modo propria: quales sunt actiones humanæ merè civiles. Alia vero faciunt quidem & ipsa ad civilem usum, non hoc tamen solum præstare sunt idonea: suntque adeo quasi secundi ordinis propria. Alia denique non simpliciter per se ad societatem civilem pertinent, ex necessitate tamen materiæ quam appellant, numquam solent abesse: id quod jam itidem libri hujus capite octavò attigimus. Quanquam enim illa quæ primæ sunt classis præ aliis sint Politica, etiam illa tamen quæ in classe sunt secunda vere talia sunt. Imo nec tertii ordinis illa excludi hinc possunt, cum Politica negotia sive actiones civiles, propter ista etiam multum varient, & aliter atque aliter veniant instituenda. Ita sane, quia homines egent alimentis & amictu & defensione ab elementorum aliarumque rerum injuria, quia item morbis & morti sunt obnoxij: res item quarum in vita civili usus est quoniam variæ sunt naturæ; hinc in civitate qualibet & republica plurima vel agi vel omitti oportet. Ac proinde omnes propositiones formatæ de iis quæ classis sunt secundæ, principia germana sunt Politica etsi secundi generis. Propositiones porro quæ enunciant aliquid de ijs quæ tertiæ sunt classis, aptæ etiam sunt ut præstent interdum principia Politica; in quantum scilicet illæ cum ci-

Vide supra pag. 135.

vilis vitæ usu possunt conferri. Pertinent verò cumprimis ad secundam illam classem, & omnes propositiones Metaphysicæ quæ de omni ente aliquid enunciant, & quamplures Physicæ ac Mathematicæ, si restringantur ad personas ac res civilis societatis: utpote cum hac ratione Politicus utatur illis τοῖς κοινοῖς ἰδίως ceu loqui Aristoteles solet. Ad secundam, ajo, classem illa pertinent, non vero sunt principia politica primaria. Qua in re gravissime lapsus est Matthæus Gribaldus, dum instituta Metaphysicarum & Physicarum aliquot propositionum ex Romanis legibus collectione, principia propria Legum illarum civilium à semet tradita esse, jactitare haud dubitavit.

Vid. l. 11. Metaph. c 4. & l. 1. posterior. c. 1. t. 24.

Omnino porro necessum est, ut principia demonstrationum Politicarum *vera* sint: & quidem *necessario vera*, omnisque adeo falsitatis expertia; si sane ostensive quid demonstrandum veniat. Demonstratio scilicet quæ ad impossibile vel incommodum ducit, atque adeo non nisi indirecte demonstrat, illa consulto utitur etiam falsis sumptionibus; atque adeo in illa demonstrationum specie non est necessum, principia omnia vera esse, sed potius oportet saltim unam sumptionum esse falsam; cum ultro conclusionem falsam producant, idque in id ut ostendant sive utramque sive alterutram præmissarum falsam, harumque proinde contradictorias esse veras. Cæterum ostensivæ demonstrationis longe est alia ratio. Eoque si ostensivè demonstrandum quid veniat, non nisi certo veris præmissis est utendum: quia propositum est huic demonstrationi conclusionem certo veram elicere. Quod non licet, nisi & principia certo sint vera; ex falsis quidem nonnunquam vera etiam conclusione sequente, non certo tamen sed admodum contingenter. Ex quo manifestum

stum est, non quaslibet Politicas sententias, nec illa quæ in Oratorium usum summa diligentia collegit Aristoteles, sine discrimine quidem convenire Politicis demonstrationibus, utpote quorum numerus haud exiguus non est accuratæ veritatis.

Ex his vero consequitur, saltim *nobis* etiam *notum* esse simul debere, quod principia quibus in Politicis demonstrationibus utimur & domestica sint & certo vera. Sane scientiam in nobis parere nequeunt, nisi illa eorum notitia antecesserit. Vsque adeo necessarium utique & hoc est, ut verisimile fecerit Aristoteles, principia notiora etiam esse oportere ipsamet conclusione: id quod saltem de tempore quæ demonstrationem præcessit tantum non omni vacat controversia. Neutiquam enim admitti potest (ut obiter hoc moneamus) inter demonstratorias vias, illa quam Mathematici Aristotele posteriores *ἀνάλυσιν* appellavere. Habetur hujus ut & *συνθέσεως* definitio, sive ipsiusmet Euclidis, sive (quod mihi præplacet) Theonis ad primam propositionem libri tertij decimi Elementorum, perquam obscura tamen. Plenior & magis perspicua est hæc quam adducit Pappus Alexandrinus: *Ἀνάλυσις sive resolutio est via à quæsito tanquam concesso, per ea quæ ex ipso consequuntur, ad aliquod certum & concessum. In resolutione enim id quod quæritur, tanquam factum & verum supponentes, quid ex hoc sequatur consideramus, quousque incidamus in aliquod jam cognitum, vel quod sit è numero principiorum: quod quidem est signum evidens, quæsitum quoque verum esse.* Est autem illa *ἀναλύσεως* ratio etiam hodie multis Mathematicis recepti usus. Dupliciter vero peccat hæc *ἀνάλυσις* in bonæ demonstrationis leges: Primum quod ex ignoto ad notum progrediatur: Secundo quod ponat, ido-

Arist. l. 1. post. c. 2.

Pappus Alexandrino l. 7. Mathem. collection.

id omne verum esse ex quo vera conclusio producta est, cum tamen ex falsis etiam præmissis conclusio vera soleat nonnunquam consequi. Nec vero Aristoteles, qui ἀναλύσεως vocem, ut alias multas, à Mathematicis in usum doctrinæ Apodicticæ est mutuatus, ea in significatione τῷ ἀναλύειν usquam usurpavit: etsi de ipsis Mathematicis inquisitionibus loquens voce isthac utatur. Vt perquam sit verosimile, à nonnullis veræ demonstrandi artis imperitis mathematicis in falsum sensum vocem deflexam. Verum hoc obiter: ne quis scilicet quorundam mathematicorum & veteris & nostri ævi pravo exemplo etiam in Politicis fallaces instituat ἀναλύσεις.

Cum præcognita autem esse oporteat illa ex quibus conficiendæ sunt demonstrationes, & simul in universum certissimæ veritatis, sola vero demonstratio atque proba ex singularibus experimentis instituta collectio, universalis cujusque propositionis indubitatam veritatem notam queant facere; consequens est, quævis demonstrationum etiam Politicarum principia, vel demonstratione, vel ex singularibus civilium negotiorum experimentis facta inductione, jam præcognosci debere. Accipere autē illa demonstratione jam cognita licet, vel ex ipsismet Politicis vel ex aliis scientiis; alibi atque alibi scilicet jam demonstrata. Quorum hæc toti scientiæ civili, illa singularis hujus aut illius rei Politicæ notitiæ, inservire idonea sunt. Quæcunque videlicet, ceu jam ante monuimus, in Metaphysicis de omni ente, quæ in Physicis de omni naturali corpore, aut de omni animali, aut seorsim de homine, ut & quæ de metallis lapidibus plantis demonstrata sunt, illa inquantum simul aliquid pronunciant de iis quorum in vita civili est usus, (est autem usus

cum

cum personarum tum rerum, vocibus illis ex Romani juris consuetudine acceptis) ex scientiis illis, Metaphysica & Physica scilicet, petita in nullis non Politicis disquisitionibus vim habent principiorum. Eaque ut Politica expediturus praecognita habeat, necessum est. Neque verò ulla Politica quaestio expediri potest, si non tanquam certum aliquid sive de rebus sive de personis accipiatur, quod aut Metaphysicae aut Physicae est considerationis. Etiam quae in Ethicis, de iis quae simpliciter ad felicitatem vitae humanae pertinent, demonstrata sunt, non oportet ignorare illum qui accurate velit demonstrare τὰ πολιτικά: utpote cum & illa saepenumero, etsi non semper, ad demonstrationes Politicas necessariò sint principiorum vice adhibenda. Fieri autem haec sine vitio ἀποδείξεως, quae exigit ut principia sint propria, paulò ante ostensum est. Quae in ipsissimet Politicis sunt demonstrata, subinde itidem in aliis quaestionibus Politicis principiorum vicem praebent: etiam hic nimirum, perinde ut in aliis scientiis, demonstratione una ex altera quasi enascente. Caeterum longe majorem copiam principiorum Experientia civilium negotiorum Politico in demonstrandi usum subministrat. Adeo ingens certe eorum quae ex singularibus experimentis innotuerunt numerus est, prae illis ex demonstratione acceptis, ut vix (ratione quidem multitudinis) in contentionem venire mereantur. Velut sane in aliis nonnullis scientiis, Physica imprimis, ita & in Politicis, pleraeque demonstrationes confiunt ex iis principiis, quae nulla demonstratione innotuerunt, sed per inductionem ab experientia sunt accepta. Quae ingens multitudo efficit, ut hic etiam locum habeat id quod Aristoteles dicit: τὰς μὲν ἀρχὰς τὰς περὶ ἕκαστον ἐμπειρίας ἐστὶ παραδοῦναι. λέγω δὲ οἷον

Arist. l. 1. prior. Analyt.

τὴν

τὴν ἀστρολογικὴν ἐμπειρίαν τῆς ἀστρολογικῆς ἐπιστήμης. ληφθέντων γὰρ ἱκανῶς τῶν φαινομένων οὕτως εὑρέθησαν αἱ ἀστρολογικαὶ ἀποδείξεις. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἄλλην ὁποιανοῦν ἔχει τέχνην τε καὶ ἐπιστήμην. In universum sane, quæcunque sive de personis sive de rebus ad civilem usum facientia per experientiam atque ex singularibus experimentis innotuerunt, illa præcipuè sunt principia Politicarum demonstrationum. Ex hisce etiam quando instituitur demonstratio, tum illa verè fit ἐκ τῶν ἀμέσων sive ἀναποδείκτων: qualibus principiis demonstrationem quamvis constare potissimum oportere, scitum est Aristotelis.

Vt denique (nec enim omnia huc addicere patitur institutum) omni ex parte, quantum quidem fieri licet, exquisita sit Politica demonstratio & plenam scientiam pariat, necessum est ut ab ipsis caussis civilium rerum petita sint demonstrationis principia: perinde atque fieri par est in accuratissima quavis alia & vere ἐπιστημονικῇ ἀποδείξει. Etiam in Politicis nimirum tum demum vere aliquid scimus, quando rei cujusque civilis caussam plene cognoscimus.

Cæterum quum non una sed multiplex sit caussarum ratio, neque adhuc à quoquam explicatum invenire temere vel hoc sit, quæ & quot caussæ in civilibus locum obtineant; anteaquam doceamus modum argumentandi ex causis, qui in civilibus disquisitionibus adhibendus est, præmittendum omnino venit aliquid de caussis ipsis rerum civilium. Quod ipsum simul proderit ad id, ut veram plenamque civilis cujuslibet rei scientiam, à proletaria aut rudi aut imperfecta quavis illius notitia, queamus discernere: utpote cum plena rei cujuslibet scientia in omnium illius caussarum cognitione sit constituta.

Princi-

Principio vero repetendum est: Politicum versari potissimum circa actus civiles: quinam eorum vel exercendi, vel omittendi, vel permittendi sint. Sicut enim in universum felicitas humanæ vitæ in virtutis non habitu aut quasi possessione sed actibus posita est, ita & civilis vitæ perfectio versatur tantum non unicè in ipsismet illis civilibus actibus. Quæcunque sane alia in disquisitionem Politicam veniunt, illa ut natura sua spectant actus & propter actus sunt, ita desiderantur cognosci præcipuè actuum illorum gratia.

Sive actuum vero sive aliorum civilium operum, quatuor caussas observare est: quemadmodum & in Naturalibus sese habere, præclare ab Aristotele adversus Physicos veteres est probatum. Nam & finalis, & formalis, & materialis, & efficiens aliqua caussa, etiam in actibus omnibus civilibus reperitur. Est autem Finalis, cujus gratia actus est: Materialis, objectum illud circa quod actus versatur: Efficiens, ipsa actrix: Formalis, ratio civilis sive politicus modus actionis. Exempli caussa. Creatio magistratus est actus civilis: cujus finis est commodum civitatis regimen, efficiens is qui creat, materia personæ ex quibus magistratus creandi sunt, forma ipse modus creationis, quæ nimirum nunc fit per suffragium, idque vel prudens vel imprudens, vel vere liberum vel ambitu corruptum, nunc per sortem idque itidem variè, nunc partim suffragio partim sortito. Similiter & aliud quodvis civile suas causas quatuor habet. Ceu regni forma est, ipse regiminis regij modus; rex, efficiens caussa, materia, homines & res quæque aliæ quæ reguntur; finis, vel populi vel regnantis præcipuè utilitas.

l. 2. Physic. c. 2.

Ut alibi præterea, cumprimis vero in Naturalibus, sic

sic & in Politicis quatuor causarum illarum multiplex est diversitas. Ita *Finalis* causa etiam hîc alia est interna, alia externa: alia porro remota magis minusve, alia proxima: alia denique universalis alia particularis. Interna hîc quoq;, ut in Naturalibus, reapse idem quid est cum formali, differt tantum modo considerandi. Sic Forma quælibet regiminis est finis omnium constitutionũ quæ τάξιν magistratuum summæ potestatis, quæ Aristoteli est τὸ κύριον, attinent; simul vero est cujusque reipublicæ forma, sive id, quo est quod est. Similiter quæcunque faciunt in id ut creatio magistratuum hoc aut illo modo instituatur, illa modum illum creandi pro scopo habent, & tamen ipse ille modus est pariter forma actus. Inter fines externos vero actuum omnium & constitutionum civilium, ultimus semper est (aut saltim esse debet) ipse scopus cujuslibet reipublicæ: qui ex instituto hominum varius esse solet, nec omni reipublicæ speciei est idem & uniusmodi. Intermedii item; fines perquam multiplices sunt & diversi: solentque sese illi fines alter alterum quasi gradatim ita excipere, ut unus sit propter alterum, adeoque unus quasi medium alterius obtinendi; ceu aliàs etiam in Physicis & Artibus solet venire usu. Sunt denique finium alii universales, ad quos scilicet vel omnia vel multa quæ ad commune aliquod negotium faciunt collimant: alii particulares, qui plærumque universaliores illos pro scopo habent. Veluti reipublicæ cujusvis universalis finis est utilitas populi aut rectorum; atque ad illum obtinendum complurimi faciunt particulares actus & particularia civilia instituta, quorum singulis sui sunt proprij & proximi fines. Ad eundem modum in Politicis quoque non una est ratio *Effectricis* caussæ. Alia enim
est

est principalis, à qua maxime actus aliquis aut opus aliquod peragitur. Alia instrumentalis: qua scilicet principalis caussa utitur ad effectum producendum, tanquam instrumento. Et vero etiam in civilibus negotiis nihil pene efficitur sine adminiculo instrumentorum quorumdam: ut proinde ad plenam efficientis caussæ notitiam non sufficiat solius principalis naturam rationemque novisse, sed non minus ipsa quoque instrumenta accuratè sunt pernoscenda, quoniam ea quemadmodum sese habeant permultum interest. Et verò cum effectrix caussa alia itidem soleat remotior esse alia proxima, sæpenumero usu venit ut remotior proximâ fere tanquam instrumento abutatur. *Materialis* quoque caussæ in civilibus ut in naturalibus non una est conditio. Versantur enim instituta & actus civiles vel proxime atque immediate circa objectum aliquod, vel non proxime sed aliquo mediante: quorum illud proximæ hoc remotæ materiæ nomine potest usurpari. Vtriusque verò, etsi potissimum proximæ, cognitio ad accuratam negotii civilis cujuslibet scientiam requiritur.

Attendi porro unice meretur, quod substantiæ quidem, quarum in societate civili est usus, duplicis præcipue sint ordinis: Personæ nimirum & Res; utriusque vocabuli significatione illa servata quæ Romani juris auctoribus usitata est; cujus discriminis non multo ante jam facta est mentio. Personæ enim voce homo omnis nobis venit, Rei autem omnis præter hominem civili vitæ utilis substantia. Attamen & præter has Deus ipse & Angeli boni maliq;, ingens ut ad alia omnia ita & ad civilem vitam momentum adferunt: ceu alibi luculente ostenditur. Nec vero Personarum, multo minus Rerum no-

mine, summum Numen aut quicquid reliquorum est Spirituum illorum intelligi solet. Ad illam Personarum tamen classem haud immerito retuleris: quum homines maxime Deo & Spiritibus illis sint similes. In Personis vero duo cumprimis semper attendenda veniunt, Voluntas & Facultas. Hæc autem nonnunquam conformia sunt, nonnunquam verò plane disparata. Ita ut interdum Voluntas quidem propensa sit, Facultas autem desit: interdum Facultas in promptu non autem Voluntas. Pertinent vero ad Facultatem illam intellectus pariter & corporis potentiæ, imo & externa quædam auxilia: utpote cum pro diversa horum omnium ratione etiam Facultas aliter sese atque aliter habeat. Voluntas quoque haud parum à corporis & Fortunæ, quæ appellatur, ratione dependet. Quamvis enim ipsa quam maxime sit suæ spontis, quà Facultas caret; attamen & illa nonnullam vim quasi patitur ab affectibus corporis & à Fortunæ in utramq; partem conditionibus; ne quid nunc dicam de consuetudine, cujus in voluntatem pene aliquod est imperium. Id quod jam tum supra monuimus, quum de certitudine civilis scientiæ disputaremus. Vsque adeo sanè multum interest Voluntatis, quemadmodum corpus aut Fortunæ quæ vocantur opes sese habeant, ut plærumque quidem Voluntas hominum isthuc propendeat, quo affectus corporis, cùm consuetudine pariter & natura, idque secundum vel ætatem vel sexum vel alium aliquem prædominantem corporis dispositionem, tum fortunæ bonorum illorum ductu, vergunt. A Personarum vero sive hominum conditione abit quidem in nonullis Deus Spiritusque omnis alius intelligens, ex parte tamen cum eadem convenit. Præ aliis enim Voluntas divina circa res etiam civiles humanas est

Cap. 8. pag. 136. 137.

longe

longe omnium liberrima, & Facultas agendi omnium potentissima, utraque à nullis corporum affectibus multo minus ab ullis externis suspensa. Restrictior quidem multo est Spirituum aliorum cùm Voluntas tum Facultas, ad nutum scilicet summi Numinis compositæ; attamen & illa utraque à corporis vinculis & fortunæ incitamentis est expedita. Rebus proprie jam ita dictis nulla inest voluntas: præterquam quod ejus aliquod rudimentum in ratione carentibus animalibus, magis minusve, reperiatur. Vna igitur Facultas his inest: & quidem pro ratione essentiæ quarumlibet alia atque alia, idque certa quadam necessitate, omni hinc exulante qua voluntas prædita est libertate. Sunt autem Rerum ejusmodi aliæ animatæ aliæ inanimatæ, mobiles item aliæ aliæ immobiles, ut ratione possessionis aliæ publicæ aliæ privatæ.

Hæ omnes substantiæ porrò in civilibus, perindè ut in Naturalibus, imò & in Moralibus & artificiosis negotiis, modò effectricem, modò materialem causam præbent. Atque Effectrix principalis quidem caussa Res numquam est (nec enim opus aliquod civile edere idoneum est quod anima imo quod ratione destituitur) sæpenumero autem instrumentalis. Vtimur enim homines Rebus sive animatis sive inanimatis plurimis ad civiles effectus, tanquam instrumentis. Personæ quoque complures instrumenta nostra sunt in civili vita. Hujus sane conditionis sunt cum alia tum servitia omnia, & quicquid est civiliter ministrantium imo & sociorum vel amicorum. Omnia enim ejusmodi sunt instrumenta civilis societatis, non animata duntaxat, (ceu de servis loquebatur Aristoteles) talia enim nobis sunt & bruta animantia, verum rationis etiam capacia. Principalis verò caussa civilium effectuum, fere in u-

l. 1. Politic. c. 3.

in universum solummodo est Persona aliqua. Fere inquam. Namque & Deus interdum ceu princeps caussa civilia regit negocia, rarius tamen, & non nisi occultè, nobisque vix advertentibus. Quod reliquum est Spirituum facit itidem occultè suo modo ad civilia opera: fortassis tamen non aliter quàm tanquam summi Numinis instrumentum. Materialis caussa, sive objectum circa quod civiles actus occupantur, potissimum itidem sunt Personæ. Circa homines enim regendos præcipue versatur curatio omnis civilis. Est autem & hîc spectanda Personarum cum Voluntas tum Facultas; & quidem petenda utriusque conditio ex iisdem, unde illam modo diximus suspensam esse. Prout sane Voluntas & Facultas eorum circa quod agendum aliquid est in civili vita comparatæ sunt, ita & effectuum civilium ingens diversitas enascitur. Præter Personas vero, etsi secundarium quadamtenus, objectum civilium actuum Res etiam sunt complures quarum in civili vita usus est: æq; mobiles vel immobiles, & animatæ vel inanimatæ, & mere naturales vel arte factæ. Ingens sane & horum copia est: sine quibus velut recte institui non potest civilis vita, ita & fine eorum curatione nulla civitas commode administratur. Modo præterea quodam & Deus ipse nonnunquam objectum atque adeo materialis causa est civilium occupationum. Inter primas enim utique civiles curas est, divini favoris conciliatio: quæ religioso fit cultu summi numinis. Id vero quando fit, tum civilis curationis objectum & materia circa quam ipse Deus est.

Notandum porro hic venit, si unam quæstionem *an est* excipias, reliquas omnes etiam Politicas (ceu alibi quoque venit usu) quæstiones agere, aut de omnibus illis qua-

tuor causis in universum, aut de earum una aliqua. Etenim quando quæritur, *an quid existat*, non statim de caussarum aliqua quæritur: eoq; hanc quæstionē licet expedire etiam argumento ab effectu aut signo aliquo duntaxat accepto. Sunt autem tales quæstiones in Politicis rariores: ingens vero numerus est aliarum. Et quidem quandocunque propositum est integram scientiam alicujus civilis actus aut operis investigare, necessum est, ut quæstio ad quatuor caussas sese exporrigat, utpote cum negotiorum civilium scientia sit demum in omnium illarum caussarum accurata noticia collocata: quod paulo ante ostendimus. Reliquæ quæstiones circa unam aliquam caussarum semper versantur. Et vero aut quæri solet *quid sit*: quinam scilicet actus sit ille quo ex. gr. magistratus creatur: aristocratia quænam sit respublica. Omnis autem ejusmodi quæstio, ut & ex parte qua quæritur *quale quid* sit, est de caussa formali. Aut quæritur, *circa quod* vel *ex quo* aliquid agendum aut constituendum sit. Vt ex. gr. quænam res sint exportandæ quæ importandæ, aut ex quibusnam debeat fieri magistratuum cooptatio. Tales autem quæstiones occupantur circa caussam materialem. Perinde enim est ac si quæras, circa quas res exportatio & importatio institui debeat, vel quinam possint esse materiæ loco in magistratuū constitutione. Aut quæritur porrò, *à quonam* vel *quibus adminiculis* opus aliquod sit peragendum. Cuinam scilicet prætura, quæstura, consulatus sit conferendus; quibus socijs, quibus armis, quanta vi pecuniæ, bellum sit gerendum. Quod genus quæstionum est de caussa efficiente sive principali sive instrumentali. Aut quæritur postremo, *cur* hoc vel illud sive agendum sive omittendum sive permittendum sit: quod est de causa finali quærere.

Præ-

Præter quatuor horum generum quæstiones, si illas *an sit* exceperis, nullam sane adferre est, quæ Politici sit usus. Vt proinde manifestum sit id quod diximus: omnẽ ferè quæstionem Politicam esse de causis aut omnibus aut singulis.

Nihil refert autem, sive de præteritis sive de præsentibus sive de futuris quæstio instituatur. Omnia quippe sine discrimine, sive jam præterierint, sive adhuc perstent, sive futura sint, â quatuor caussis in universum dependent; & quæcunque tandem inciderit quæstio, nullo temporis discrimine, quærit aut omnes aut aliquã causam. Vt & Dubitatio omnis est saltim de aliqua causarum: semper tamen excipio quæstionem aut dubitationem de eo, *an sit res*.

Quæstionibus vero & Consultatio omnis annumeranda est. Etsi enim non omnis quæstio sit consultatio, consultatio tamen quæstio est. Qui consultat enim quærit. Et vero de singulis quatuor caussarum consultatio quælibet solet institui, non minus ac quæstio. Quod sane dicit Aristoteles, *non consultare nos de finibus sed de ijs quæ ad fines faciunt obtinendos*, non simpliciter verum est, sed de solis finibus remotis & externis. Hi enim poni solent in consultationibus tanquam extra aciem consultationis; reliqui vero fines, quoniam spectant illos remotos & externos, naturam induunt eo ipso mediorum ad fines. Ita sane ipse Aristoteles Nicomachiorum & primo & decimo libro consultat de conveniente & naturali fine humanarum actionum in universum: tantum positis nonnullis confusis de beatitudine aut felicitate, quam scilicet ultimo intendunt humanæ actiones, certis notisque axiomatibus. In qua disputatione Beatitudo confusâ cognitione animo concepta habetur quidem finis, operationes autem virtutum honores divitiæ, & voluptates tanquam

Arist. l. 3. Nicoma. c. 3.

media

media ad finem illum, cum tamen reapse in uno horum beatitudo sit collocata.

VERVM de causis, quæ & quot in civilibus negotiis habeant locum, solere etiam de ijs tantum non omnes Politicas disquisitiones institui, & hisce cognitis demum sciri Politica quæque, satis forte dictum est: instituti sane ratio uberiora non patitur. Redeundum nunc est in viam unde sumus digressi, atque adeo docendum, quemadmodum in singulis ferè Politicis quæstionibus accurata & certa principia demonstrationum ex causis possint accipi, Idque quoniam nec hoc, ceu par erat, in superstitibus Analyticis libris universim traditum est; quasi liceat hîc tantum remittere lectores ad Analytica aliorum scripta. Non nisi breviter verò etiam hoc agemus: per singulas tamen quæstionum, quæ de causis institui possunt, classes diffundentes doctrinam: ex quibus scilicet caussis in omnibus illis quæstionibus peti demonstrationum principia debeant ad accuratam certamque scientiam comparandam. Proprius sane huic disquisitioni locus est in Analyticis quæ fortassis aliàs pleniore opera à nobis illustrabuntur.

Ante omnia quidem igitur in universum observandum firmiterque tenendum est; ut alibi ita & in civilibus, cujuslibet effectus suas certas & necessarias caussas esse, nec posse unumquodque confieri à caussa qualibet; inter quatuor porro caussas ad unum effectum producendum necessarias connexum etiam quendam necessarium esse, ita ut singulæ pro aliarum diversitate aliter atque aliter necessariò sese habeant.

Vt de caussa Finali igitur primo agamus loco; quandocunque in disceptationem venit, utrum hic vel ille scopus propositus esse debeat civili alicui operi vel actui, de-

finiri illud certo poterit propositionibus desumptis à natura finis remotioris vel etiam omnium ultimi& maximè universalis; à natura item & formæ & effectricis caussæ illorum actuum, sine quibus scopum illum non licet assequi; à natura denique materiæ,circa quam illa quæ ad scopum faciunt necessariò versantur. Enimvero ita comparatum est, ut is cujuslibet particularis operis scopus demum recte sese habeat, qui & convenit scopo universali totius ut ita loquar corporis, vel certe illi non adversatur, quique pariter effectu possibilis est. Nec enim prudens quis scopum sibi proposuerit, quem neutiquam possit assequi: aut qui noxius est toti reipublicæ. Vtrum vero possibilis sit scopus aliquis nec ne, ex trium caussarum natura unice cognoscitur: utrum utilis sit nec ne,accipere est, primario quidem à magis universali & denique ab ultimo fine, etiam secundario tamen à reliquis caussis. Dum enim ex illis fit manifestum quatenus aliquid possibile sit nec ne, simul dignoscitur,num sine noxa aut cum qua noxa & quanta,aliquid præstandum veniat.Exempli caussa.Si quæstio sit, num in republ. sine discrimine omnes civium filii ad eruditionem parandam institui debeant; Negativa sententia primum illo potest adstrui, quod saluti reipublicæ adversetur omnes promiscue intentos esse parandæ doctrinæ,utpote cum salus illa exigat ut omnibus pacis & belli artib⁹ cives sint instructi,multo magis illa cives velit esse bellicosos,siquidē reipublicæ isti propositum sit late fines imperij in alios populos extendere, qui scopus præcipuus erat Romanorum. Potest secundo adstrui etiam ex eo, quod non possint omnes ita institui; idque quia & promiscue omnes non sunt idonei ad capessendam doctrinam (quæ argumentatio à causa materiali procedit) &

quia deficiunt commodi magistri institutoresque (quod est argumentum petitum ab effectrice caussa) & quia denique sola institutio non sufficit ad juventutem solida eruditione imbuendam: quod postremum pertinet ad causam formalem actus. Potest & tertio adstrui ex eo, quod privatim plurimis id noxium fuerit. qui nimirum ingenio ad doctrinam idonei non sunt, hi inani institutione perdent tempus & opes, atq; adeo jam adulti inutiles fere erunt; qui ab opibus instructi satis non sunt, cogentur sæpe in cursu medio subsistere vel ad incitas redigi: qui corporis non sunt ea sanitate ut meditationibus queant vacare, illi institutione isthac quod superest sanitatis vel amittent vel saltim corrumpent. Tales noxæ autem non sunt ferendæ in bona quavis republica. Consimili modo poterunt omnes de fine quæstiones, non futuri tantum sed præsentis etiam & præteriti temporis ἀποδεικτικῶς expediri; si sane caussarum cujuslibet rei controversæ naturæ probe cognita, atque ad illas omnes scopus dubius tanquam ad normam fuerit exactus.

Quum porro Formalis caussa cum fine interno idem reapse sit, tantumque ab eo differat τῷ λόγῳ; quandocunque de Forma sive actus sive operis alicujus certi quippiam est demonstrandum, principia apodictica primaria itidem à fine quidem, non nisi externo tamen & proximo, recte possunt accipi. Nec enim ob finem remotum sed solum proximum Forma quælibet per sese est; interq; hunc demum & formam per se necessaria datur connexio. Est vero internus finis ineptus ad principium exhibendum, cum ipse ille sub Formæ conceptu sit in quæstione, & probatio omnis ex solis jam notis instituenda sit. Primaria au-

tem peti solent argumenta à Fine in quæstionibus de forma: quoniam Forma quælibet quam maxime finis est gratia, atque finem maxime tanquam pro norma habet. Vt proinde illa demum Forma recte sese habeat quæ fini proposito congruit. Etiam peti tamen hîc argumenta quædam Apodictica possunt à materiali pariter & effectrice caussa: utpote quum nulla Forma non versetur circa aliquam certam materiam, & non dependeat itidem à certa quadam effectrice caussa: quarum alterutra proinde vel utraque si inidonea sit ad formam illam producendam, frustra in futurum quidem de illa aliquid speratur, cum sit impossibilis effectu: in præteritum etiam secure pronunciari potest illam non obtinuisse: ut & in præsens, non existere. In exemplum sufficit quæstio de forma creandi magistratus in statu vere Aristocratico, num creatio scilicet sola vel sorte vel suffragatione fieri debeat. Sorte enim minime fieri debere, colligi & primum & primario potest ex fine illi reipublicæ in creando magistratu proposito, qui est solis hominibus idoneis magistratus committere: secundariò tamen etiam ex caussis reliquis. Scopum nempe illum non licet sola sorte assequi: quoniam ut optimi constituantur opus est, uti creatio fiat ab eo h. e. à tali effectrice causa, quæ judicandi pollet facultate, quali sors solitaria destituitur: opus etiam fuerit si soli sorti committenda res sit, ut saltim plæriq; ex quibus tanquam è materiali caussa, magistratus legi oportet, dotibus magistratui aptis sint instructi, quibus sæpenumero plærique tamen destituuntur.

De iis etiam quæ Efficientem sive principalem sive instrumentalem caussam attinent quæsitis aliquid demonstrandum si fuerit, principia arcessenda erunt à causis tribus

reli-

reliquis. Est enim quidem in caussa quoque principali & nonnullis instrumentalibus civilium operum & voluntas pariter spectanda & facultas; attamen non facultas duntaxat sed voluntas etiam ex tribus illis causis judicari potest. Cujus sane etiam voluntas aversa est à fine quodam, illum non esse bene aptum ad propositum istum finem obtinendum, rectè colligitur. Similiter qui aversatur materiam illam circa quod laborandum forte quid est, itidem hunc pronunciare licet non satis idoneum ad opus peragendum. Par ratio est modi sive formæ actus præstandi, si forte acturo ille omnino displiceat. Nec enim invitis, quod ajunt, canibus venari commode licet. De facultate id jam tum manifestum est, cum idem habeat locum in Naturalibus quoque operibus. Non sane opus est ullo hæc exemplo illustrare.

Idoneitas postremo aut ineptitudo eorum *circa quæ* aliquid est agendum, firmiter definiri atque demonstrari potest principiis desumptis ex natura finis, efficientis, & formæ. Sic juventutem omnem in civili societate non esse instituendam ad eruditionem, demonstratur primum ex fine civilis societatis, cui hoc repugnat; secundo, ex forma instituendi, quam omnis juventus non admittit; & tertio, ex eo quod non sit invenire quenquam qui omnes reddat eruditos.

In Hunc modum, quotiescunque in singulas caussas civilis cujusdam negotij inquiritur, ex ipsis causis de causis certa per demonstrationem scientia acquiri potest. Quandocunq; sane ex talibus principiis, simulq; ex veris & notis, & quidem sive per experientiam sive aliam quam demonstrationẽ notis, probatio aliqua instituitur, tum semper proba fit ac genuina & quidem optimæ notæ demon-

ſtratio: præſertim ſi perpetuo veræ ſint: ſi non niſi plærumque autem, demonſtratio quidem ſit itidem vilioris tamen ordinis. Quicquid etiam ejuſmodi proba aliqua collectione oſtenſum eſt, id omne vera & proprie dicta ſcientia tenetur, non minus atque aliud aliquod cujuſcunque etiam diſciplinæ. Quoniam porro non obſcurum jam perſpectu eſt, in civili doctrina ejuſmodi oſtenſionum ingentem eſſe copiam ſimul etiam confirmatum plus ſatis jām eſt illud à notis ſupra aſtructum, quod vulgo παράδοξον hactenus eſt viſum, non Politicæ minus quam Phyſicæ ſuas demonſtrationes eſſe, nec illam minus hac veræ ſcientiæ nomen commereri. Patefacta jam etiam vera demonſtrandi methodo, hucusque quaſi in occulto latente, non poterit uſque adeo, ceu hactenus, impoſterum eſſe difficile, veris demonſtrationibus magis ſolito & illuſtrare & augere Politicam prudentiam.

Antequam hoc argumentum deſeramus, illud unum adhuc forte non abs uſu fuerit memoraſſe: etiam quando non in promptu ſunt verè idonea demonſtrationi principia, ſed tantum veriſimilia, quam optime tamen & commodiſſime peti illa poſſe ex locis cujuslicet cauſſæ. Ita ſanè probabiles collectiones demonſtrationibus reddi maxime affines queunt. Id quod obſervaſſe intereſt veritatis.

CAPVT XI.

De recto modo & ordine tractandi Politicam prudentiam, ſive integram ſive ex parte.

QVemadmodum Experientiæ pariter & Demonſtrationis auxilio accurata certa & perfecta civilium ſcientia

tia universalis queat comparari, prolixe, si non nimiũ prolixe, ostensum est: addendum nunc proximè aliquid de modo atq; ordine, qui in docendo est merito observand'. Nec vero quidquam commode vel discitur vel docetur nisi justo modo & ordine observato. *Disponere autem apte nisi eruditis negatum est*; ut recte loquitur Plinius. Sunt vero & hac de re sententiæ diversæ: quantum liquet utiq; ex varia tractandi via, quam scientiæ hujus magistri veteres & novi institerunt: nec desunt & aliæ quædam hactenus non perinde motæ dubitationes. Quæ omnia tamen quoniam operosa explicatione haud indigent, nos etiam brevitati studebimus. Quoniam vero institui possunt & solent tractationes, aliæ de partibus quibusdam civilis prudentiæ, aliæ in universum de tota illa; quæ autem in prioribus illa & in posterioribus locum habeant; de posteriorum vero justo ordine propriæ quædam sint dubitationes; principiò ea quæ communia sunt atque ad omnes pertinent expediemus. Plin. l. 5. ep. 13.

Ante omnia igitur tanquam certum indubitatumq; fundamentũ ponemus, *primo* quidem: sine quibus illa quæ probanda sunt probari nequeunt, illa ut necessario sunt præcognoscenda ita etiam omnibus probationibus præmittenda esse, nisi quidem adeo illa fuerint jam nota, ut aliqua singulari nova repetitione non sit opus. Talia sane frustra denuo quis inculcaverit. *Secundo: κατὰ φύσιν esse, communia primo tractare deinde τὰ περὶ ἕκαστον ἴδια θεωρεῖν*: quod Aristotelis dictum est, aut ut idem ait alibi: *Propriorum contemplationem communium consideratione posteriorem esse.* 1. Phys. 7. 3. Phys. 1. *Tertio*: si dubium sit *an sit res*, hoc omnium primò, inde *quod sit*, ultimo demum *propter quod sit*, expediendum esse. *Quarto*: inter ea quæ natura ejusdem sunt gradus il-

lud quod nobis cognitu est facilius prius tractandum, ut ex hujus notitia reliquorum cognitio adjuvetur. *Quinto* denique: inter ea quæ diversi sunt gradus, id quod perfectius primo loco proponendum, uti itidem ad illud tanquam ad regulam comparatio imperfectiorum possit institui. Hæc inquam veluti certa atque indubitata jam ponimus; quamvis haud nescij quantis contentionibus isthæc soleant hinc inde à nonnullis agitari: ponimus autem, quoniam non est hujus loci isthæc disputare, sed quasi jam alibi constituta accipere.

Nequidem illud nunc disputabimus: utrum omnia illa quæ præmittenda sunt, ita seorsim sint proponenda, ut universim isthæc omnia omnino quæ illius sunt ordinis quasi unum in conspectum sint producenda, an vero quædam eorum duntaxat, quæ scilicet maxime huic aut illi rei sunt utilia, reliquis sepositis. Est enim alibi jam à nobis probatum: posse commodè & seorsim omnia illa uno loco tradi, & sparsim. Sparsim, si nonnisi aliorum gratia adferenda in medium sint: seorsim vero, si & per se, non habito ad alia respectu, mereantur suam considerationem.

Acceptandum postremo & hoc jam tum est; quemadmodum Naturalium, Moralium & earum quibus artes constant, ita & Civilium rerum, sive universim omnium sive particulatim aliquarum, integram plenam perfectamque scientiam comprehendi, *partim* definitionibus nominalibus, sive earum vocum quarum in doctrina aliqua usus est explicationibus; *partim* singularibus experientiis; *partim* universalibus propositionibus, sive ex singularibus experientiis elicitis sive alibi demonstratis; *partim* denique collectionibus ex illis universalibus propositionibus confectis.

Iam

Iam vero vocum utique Definitiones, uti alibi semper ita & in Politica quacunque doctrina, præ omnibus aliis cognitæ sint oportet. Nec fuerit absque usu illas omnes simul præmittere. Quo consilio & Aristoteles ipse & alii istius ævi peculiares libros ὁρισμῶν olim conscripserunt: quamvis eorum nihil hodie supersit præter libellum Speusippi. Id quod postea imitatus est & is qui Andronici nomine scripsit περὶ παθῶν, & anonymus ille cujus opuscula Andronici libello vulgi jungi solent. Omnino tamen, saltim quotiescunque vox aliqua in Politica doctrina capienda est in sensu haud ita recepti usus, significatio illius definitione ante omnia, quatenus usus poscit, sparsim est exprimenda. Saltim, inquam, tum id faciendum est; ne laboret obscuritate doctrina, & discipulus operam atque tempus fallat: si enim jam passim innotuit acceptio vocis, nulla definitionem necessitas exigit, eoque omitti illa tum potest. Quod ab Aristotele quidem perquam religiose est observatum.

Earum quæ Experientia innotescunt singularum civilium rerum omnium narratio, quin seorsim perquam commode institui possit, videtur dubio vacare: cum videamus id usu venire in numero pene infinitis historicis monumentis. Est vero illius caussa ista, quam ante adduximus; nempe quia & per sese, non spectata utilitate illa, quæ ad propositiones universales Politicas fabricandas hinc potest peti, civilium eventuum historia propriam contemplationem promeretur. Cum tractatione vero apodictica rarius potest permisceri, & huic quasi inspergi. Idque fit, quia (ut ex ijs quæ de Experientiæ ad scientiam universalem Politicam usu capite proximo disseruimus, est manifestum) ex una atque altera historia raro aliquid

tuto colligere est ad pronunciatum faciens universale. Atque ita raro singulares aliquot narrationes adjumentum certum adferunt Politicæ Philosophiæ : quæ autem non adferunt, illa nec inter demonstrandum admitti debent, ceu quæ turbent potius quam vere juvent. Multæ vero ejusdem rei repetitæ narrationes, numero suo itidem turbant tractationē apodicticam. Nec, proxime quidem, demonstrationem adjuvant; quia demonstratio proxime instituitur ex propositionibus universalibus jam tum ex singularibus experimentis deductis. Vt proinde plurimorum singularium istorum recensio alibi jam debuerit institui; non autem ibi fieri eam oporteat, ubi jam demonstrationes ipsæ conficiendæ sunt. Ceu ante itaque diximus, raro usum inveniunt in ipsa Politicæ Philosophiæ tractatione, singularium eventuum narrationes. In probationem quidem. Præterea vero nonnisi exempli loco merentur ibi adferri. Quod ipsum quum paucis quam optime præstari possit, facile apparet, etiam sic saltim operosiores quasque aut prolixiores ejusmodi narrationes in tractatione ἐπιστημονικῇ tolerari non posse. Quælibet igitur ejusmodi diffusiores historiæ seorsim potius extra philosophicum demonstrandi, ut ita loquar, campum recitari debent. Quod itidem omne Aristoteles accurate observavit: paucis tantum, nec nisi breviter, inspersis historiis ipsimet Politico operi: separatim autem distincto volumine enarratis ac descriptis *omnium fere civitatum, non Græciæ solum sed etiam Barbariæ, moribus institutis disciplinis*, h. e. ut Laërtius quidem numeravit, rebuspublicis centum quinquaginta octo, ut Anonymus alius Aristotelicæ vitæ scriptor, ducentis quinquaginta. Longe commodius possint historiæ jungi principiis aut propositionibus

Cic. l. 5. de Finib.

nibus illis universalibus, quæ ex singularibus historijs educuntur. Attamen *primum* illæ demum historiarum collectiones, quæ in certas classes Politici argumenti sunt distributę, huc faciunt: quales nimirum ex veteri ævo sunt libelli Stratagematum Poliæni & Frontini: qualia item sunt quæ leguntur libro Oeconomicorũ secundo de modis variis extorquendæ pecuniæ; quales denique fortassis fuerunt illæ Aristotelis respublicæ separatim scriptæ δημοκρατικαὶ ἀριστοκρατικαὶ καὶ τυραννικαὶ, quarum Diogenes Laërtius meminit. Quoniam *porro* illæ collectiones operosæ sunt & per se dignæ lectu, itaque & illæ possunt utique non inutiliter seorsim tradi, non adjunctis illis propositionibus. Cum tamen ad conficiendas ejusmodi propositiones perquam utiles sint collectiones ejusmodi, nec aliunde propositionum illarum pars magna possit constitui, hinc adeo palam est, saltim collectiones illas cum propositionibus istis utilissime una tractatione proponi posse. *Laert. in ind. libror Arist.*

Propositiones porro Vniversales ex usu aut historia civilium rerum jam deductæ, videntur itidem insigni cum fructu seorsim unum in locum quasi conduci posse; etsi non omnes, magnã tamen earum vim. Cujusmodi cumprimis sunt quæ de voluntate hominum circa res civiles per experientiam innotuerunt: qualis videlicet illa variis sese modis habeat, pro diversa ratione ætatis, sexus, fortunarum, item pro animorum diversis motibus pariter & habitibus. Quæ de hisce scilicet habemus per experientiam comperta haud exigua sunt copia, & merentur etiam per sese singularem considerationem. Interest porro etiam scientiæ Politicæ, universa isthæc uno quasi adspectu contemplari: quoniam per omnes fere deliberationes Politicas horum usus sese diffundat, nec possit

commode consultatio aliqua ἐπιστημονικὴ institui nisi velut in tabella præ oculis sint posita isthæc universa. Longe certe ad usum scientiæ civilis parandæ maxime facit, non tam sigillatim ac sparsim quam universim ejusmodi omnia animo comprehendere. Certe quæ caussa movet Mathematicos potiora suarum demonstrationum axiomata & hypotheses initio conjunctim præmittere, imo verò quæ movit Aristotelem, in Physicis quidem animalium historiam in universalibus propositionibus totam occupatam (est autem similis in plantis labor Theophrasti) seorsim à demonstrativa doctrina de partibus, generatione, incessu, aliisque affectionibus animalium proponere, in Rhetoricis autem locupletissimum illum thesaurum propositionum colligere in unum; eadem Politicum quemvis doctorem non potest non jure merito movere, ad principia demonstrationum Politicarum plene & separatim exhibenda. Eadem tamen & spargenda omnino erunt per omnem demonstrativam tractationem; cum quoniam sine illis principiis demonstrationes Politicæ confici nequeunt, tum quoniam non suppetentibus demonstrationibus hæc sola sufficiunt. Sæpe sane non opus est demonstrationes quærere, modo notum sit illud omne quod experientia & usu compertum est: quandoquidem non semper æque perfecta rei alicujus cognitio postuletur, & satis sit interdum τὸ ὅτι novisse ignorato τῷ διότι.

In ipsamet Demonstrativa denique civilium rerum tractatione id utique semper est observandum, ne quidquam fiat, via isthac, quam semper tenendam esse ante diximus, neglecta, aut ordine præpostero. Quandocunque scilicet proposita quæstio fuerit resolvenda, tum vero (si

 qui-

quidem opus sit) ante omnia esse definitione liberandas vocum usurpandarum ambiguas significationes, præmittendaque necessaria quævis axiomata & propria principia. Quoniam vero omnis quæstio Politica (si unam illam *an sit* excipias) quærit vel omnes vel aliquam quatuor caussarum, nulla porro earum possit expediti nisi ex principiis ejusmodi, quæ accepta sunt cum ex aliis tum præcipue ex finali caussa, ceu præcedente capite ostendimus; Cap. xi. pag. 207. manifestum est saltim plærasque Politicas tractationes ordinis διδασκαλικοῦ illam speciem quæ vulgo analytica audit (bene an secus, jam non disputo) exigere. Parum tamen fortassis refert ordinem illum strictim sequi; modo ne quid omittatur quod ad rem facit, atque si ex principiis certis propriisque doctrina instituatur.

Attendendum autem hic etiam atque etiam venit, non semper eadem facere ad rem aliquam, sed pro instituti varia ratione nunc omitti quædam posse nunc non posse. Et vero si propositum fuerit ea sola docere ad quamvis πρᾶξιν quæ sufficiunt, non perinde omnia traditu erunt necessaria. Imo & omitti multa debent, quæ scilicet necessaria non sunt: quoniam nihil adferendum est, in accurata quidem tractatione, quod à scopo proposito est alienum. Ex adverso illi, qui philosophari velit circa rem aliquam, vitio jure est vertendum, si vel minimum negligat eorum quæ ad rem pertinent. Ipsemet hoc ipsum jamdudum monuit Aristoteles, hæc in verba prorumpens: τῷ δὲ περὶ ἑκάστην μέθοδον φιλοσοφοῦντι, καὶ μὴ μόνον ἀποβλέποντι πρὸς τὸ πράττειν, οἰκεῖόν ἐστι τὸ μὴ παρορᾷν, μηδέ τι καταλείπειν, ἀλλὰ δηλοῦν τὴν περὶ ἕκαστον ἀλήθειαν. *Illius enim qui circa unamquamque doctrinam philosophatur, & non respicit solum ad τὸ agere, proprium munus est nihil prætervidere, neque quidquam omittere,* lib. 3. Polit. cap. 5.

tere, sed veritatem aperire de re qualibet. Pertinet vero huc & illud, quod Crassū fecit dicere Cicero: *Omnes artes aliter ab ijs tractantur qui eas ad usum transferunt, aliter ab ijs qui ipsarum artium tractatu delectati nihil in vita sunt aliud acturi.* Habet autem & πρᾶξις sese haud uno modo, idque in omni vita & arte. Recte sane Antonius apud eundem Ciceronem: *Aliud est esse artificem cujusdam generis atque artis: aliud in communi vita & vulgari hominum consuetudine nec hebetem nec rudem.* Seorsim luculente idipsum apparet in actionibus civilibus: aliud enim est in officio eorum qui tantum obtemperant, aliud in eorum qui imperant, cumprimis vero ejus qui quasi architectum agit. Iam tum supra autem ostendimus; non eandem peritiam civilium rerum in ijs qui ad nihil nisi ad obtemperandum tenentur, & in iis qui imperare aliis debent postulari; atque illis quidem sufficere rudiorem aliquam, hisce vero accuratam & plenam necessariam esse. Indubie vero longe accuratissima requiritur in illo quasi architecto: si sane mensuram nominis & dignitatis velit adimplere. Igitur in usum obtemperantium aut vulgi promiscui, satis est civilium argumentorum tractatio minus exquisita: accuratior illis inutilis est, eoque & sperni solet. Et vero recte Plinius: *Quotusquisque tam patiens, ut velit discere quod in usu non sit habiturus?* In usum vero eorum qui imperare & regere debent, longe accuratior doctrina exposcitur; cumprimis in eorum, quos summos quasi artifices in negotio aliquo civili oportet agere. Omnibus denique numeris perfecta instituenda tractatio fuerit in commodum philosophantium: ut nihil scilicet omittatur, nihil agatur obiter & Minerva ut ajunt rudi.

Cic. l. 1. de Oratore.

Cic. l. 3. de oratore.

cap. 8. p. 148.

Plin. l. 8. ep. 14.

Sed de ijs quæ in unaquavis Politicæ doctrinæ tractatio-

ne sunt observanda, hactenus satis forte est dictum: addendum nunc seorsim aliquid de integræ doctrinæ illius convenientе dispositione. De dispositione inquam: quoniam, cum reliqua pertineant ad tractandi modum atque à communibus illis haud differant, non est quare denuo repet debeant.

Igitur cum doctrina civilis tum demum integritatem suam consequatur, quando & in communi & per species traditum est, qua ratione civiles societates omnes, ac singulæ earum species, recte institui, conservari, & corrigi debeant, societates autem illæ nonnulla habeant communia, quædam & propria; manifestum est, & communium & propriorum nihil negligendum, non autem in unius aut alterius speciei expositione integram Politicæ doctrinæ tractationem collocandam esse. Ex iis etiam quæ initio hujus capitis attulimus jam constat, communia omnia seorsim & ante particularia quæque esse pertractanda. *Cap. xi. pag. 215.*

Exordium proinde faciendum fuerit ab expositione eorum, quæ in universum ad civitatis sive civilis societatis naturam pertinent. Et quidem, quoniam vox civitatis est nonnihil ambiguæ significationis, nonnullæque societates humanæ creduntur interdum esse civitates sive respublicæ nec tamen sunt; hinc omnino necessum est, primo omnium exponere quid demum sit civitas aut civilis hominum societas; seclusis nimirum hinc societatibus aliis. Inde in genere dicendum fuerit de civitate. Id vero fieri demum recte posse, ad quatuor caussarum ordines flexa contemplatione, cum ex superioribus constet, hic etiam id faciendum est. Inquirendum igitur in materiam omnis civitatis: hæc autem constat & hominibus societa- *cap. x. p. 720.*

te ci

te civili cohærentibus, & rebus quæ publice privatímque in uſum civilem poſſidentur. Quod ergo ab Ariſtotele primo libro ac capitibus tribus prioribus tertii Politici voluminis eſt actum, illud omne huc arceſſendum venit. Nimirum ad ſimplices uſque partes dividendus erit cœtus ille hominum: quemadmodum fieri par eſt in omnium compoſitorum corporum contemplatione. De rebus quoque civili vitæ neceſſariis agendum aliquid eſt: ut quæ & ipſæ ad materiam civilis ſocietatis pertineant: quanquam Ariſtoteles ſuæ de poſſeſſionibus inſtituendæ tractationis cauſſam videatur aliam attuliſſe. Nequaquam tamen omnia quæ de partibus cœtus civilis aut rebus civili uſui propriis dici poſſunt, huc adferenda; ſed ſola ea quæ huc faciunt, tanquam ad commune ſubjectum circa quod negotia civilia verſari oportet: qui limites videlicet ſunt cognoſcendi ſubjecti in omnibus artibus, & in Ethicis cognitionis animæ humanæ. Quemadmodum nempe ſocietas conjugalis, inſtitutio liberorum, uſus ſervorum aliarumque rerum, habere ſeſe debeat, nón poteſt exponi, niſi in ipſa tractatione de republica. Hæc ſcilicet quomodo habenda ſint ſimpliciter, etiam extra civilem cœtum, œconomicæ methodi: in cœtu autem civili, doctrinæ quæ circa reipublicæ inſtitutionem verſatur, expedire eſt. Idq; quoniam, primo multum refert, ſocietas domeſtica in civitate an extra civitatem ſit, ſecundo aliter illa atque aliter hæc componenda eſt pro diverſitate reipublicæ: non eandem rationem poſſeſſionum aut bonorum, multo minus educationis liberorum, ſervorum, uxorum, maritorum, nuptiarum, qualibet reipublicæ ſpecie citra diſcrimen admittente. Vbi porro de materia civitatis fuerit ſatis dictum, commodum videtur,

Ariſt. l. 1. c. 5.

Vide ſupra pag. 91. cap. 6.

tur, agere nonnihil de fine vel scopo civilis societatis omnis: mox de causa efficiente, quæ scilicet cogit homines aut cogere potest in cœtum civilem: & postremo περὶ τῆς πολιτείας quæ formam dat civili societati, & civitati quasi pro anima est. Non potest autem non nisi brevis hæc etiam doctrina esse: cum universim pauca sint civitati omni communia. Eoque hactenus quidem & de reipublicæ natura non nisi pauca dicenda fuerint: præsertim cum vox illa sit una earum quæ πρὸς ἕν dicuntur, atq; adeo de iis prædicetur quibus parum est commune. Hac sane de caussa etiam ipsemet Aristoteles non nisi ὡς ἐν τύπῳ de republica in genere differit, caussam rudioris tractationis hisce verbis adferens: *Nemini obscurum esse debet, quibus in rebus subjecta specie differunt, & eorum aliud est primum aliud deinceps subsequens, earum rerum aut nihil prorsus esse commune qua ratione sint tales, aut perquam tenuiter & anguste.* Arist. l. 3. Polit. c. 1.
Ad hunc communem tamen locum omnino pertinet accuratior doctrina de potestate imperantium in obsequentes, sive cives sive incolas civitatis, omnesque res quæ intra civitatis fines existunt: inquantum quidem generatim hac de re dici quid potest. Pertinet etiam inquisitio in ea, quæ simpliciter ad omnem civitatem sunt necessaria. Nec vero argumentum hoc utrumque à Politica doctrina abesse potest, quamvis ab Aristotele tactum non sit: alibi tamen commodior illi locus nullus est.

Præmissa illa communissima tractatione, proximum fuerit agere de civitatum sive civilium societatum communioribus generibus ac differentiis. Etsi enim Aristoteles statim subjungat doctrinam de differentiis rerumpublicarum: quoniam tamen civitates differunt inter sese plurimum, haud duntaxat ratione diversæ πολιτείας, verum

rum etiam secundum diversam rationem materialis quoque & effectricis & finalis caussæ, atq; hæc etiam discrimina magni sunt ad civilem vitam momenti; omnino etiam illa merentur hîc suam considerationem. Et vero ut de Fine civilium societatum quasi verbo uno tantum in exemplum quid moneam: omni quidem civitati propositus est scopus beata vita; aliæ tamen felicitatem illam ex æquo omnibus civitatis partibus quærunt, aliæ non ex æquo omnibus sed præcipue imperantibus: nec beatitudinem omnes civitates in re eadem collocant; aliæ quippe potentiam amplam & imperium in vicinos populos, aliæ divitias, aliæ voluptates, aliæ denique virtutis omnigenæ exercitium cum rerum sufficientia conjunctum, credunt esse illam felicitatem sibi propositam. Inter illa discrimina tamen civitatum omnino præcipua sunt quæ à differentiis πολιτείας dependent: atque adeo hæ præcipue erunt exponendæ. Ita tamen, ut adhuc quidem in communissimis earũ differentiis hæreamus. Id quod & Aristoteli est accurate observatum: ceu apparet ex doctrina libri tertii, quæ non descendit ad species varias democratiarũ, oligarchiarum, regnorum, aliarumque reipublicæ formarum enarrandas, multo minus agit de variis speciebus rerumpublicarum mixtarum. Etsi vero etiam plane nihil agatur illo libro de mixtis: non tamen id ipsiusmet Aristotelis forte culpa est omissum, sed periit illa doctrina vitio ævi, quo totus ille liber per quam mendosus redditus est. Nec enim divisio illa rerumpublicarum in simplices & mixtas à communi tractatione de differentiis sine vitio abesse potest.

Post expositas communissimas rerumpublicarum differentias, Aristoteles quidem seorsim docuit de omnium optima republica: ejusque omnia instituta quatuor inte-

gris libris prolixe est persequutus: ut quidem à nobis alibi demonstratur. Fortassis autem minus idoneus ille quidem ordo est. Etsi enim optima respublica præstet omnibus aliis, atq; illi primò competat reipublicæ nomen, adeoq; primum sit analogatum (ut sequamur jam morem loquendi Latinæ philosophantium scholæ) deq; ea primo loco proinde tractandū sit, ad quam scilicet tanquam normam aliquam alia possint exigi; universa tamen quæ de republica illa dici debent statim subjungenda esse, minime hinc sequitur. Et verò sunt porro quædam communissimæ rerumpublicarum affectiones, quas seponere utique non decet post integrè absoluta demum omnia optimæ reipublicæ instituta. Adhoc rarum est institutum reipublicæ optimæ, quod non & in reliquis formis quadamtenus venit attendendum. Si omnia verò reipublicæ optimæ fuerint unum in locum conducta, non poterit non de reliquarum rerumpublicarum utilibus institutis commode differi, nisi sæpius repetitis illis ex doctrina de republica optima: utpote sine quibus non possit juste illa comparatio fieri, ad optimam tanquam ad amussim. *Introduc. cap. v.*

Ex re proinde fuerit, post expositas communiores differentias, agere de iis quæ communia magis sunt sive corrumpendis sive conservandis rebuspublicis illis ita jam distinctis. Cumprimis, quemadmodum juxta differentias illas simplicium & compositarum rerumpublicarum aliter sese atq; aliter habere debeant: *Primum* ratio ferendarum legum, belli ac pacis arbitrii, & similium; *Secundò* ratio constituendorum magistratuum; & *Tertio* ratio judiciorum. Atque adeo huc trahenda fuerit omnis communior doctrina de ortu, interitu, conservatione, & corruptione rerumpublicarum civitatumque.

 Hisce

Hisce absolutis forte conveniens fuerit docere, quidnam seorsim optimæ quidnam alteri civitatis speciei proprium sit: quod alibi locum haud invenit.

Ad ultimum fuerit tractandum, de differentiis maxime specialibus rerumpublicarum ab optima declinantium, ut & quæ cuivis sint domestica, quæ in quavis observanda. Quod ipsum & Aristoteles postremo loco persecutus est, etsi nunc sextus liber hanc doctrinam polliceatur.

Vide Introduct. cap. 7. p. 635.

In hunc modum sane omnia omnino, quæ ad Politicam doctrinam pertinent, justo ordine ita tradi poterunt, ne quid omittatur, ne qua fiat inanis repetitio, ne quæ ad extremum ulla obscuritas oriatur, sed ut omnia facile animo & memoria queant comprehendi: quod ordinis διδασκαλικοῦ unicum est propositum.

CAPUT XII.

De Prudentia singularium rerum civilium, & seorsim omnium & integræ alicujus civitatis.

EXpeditis iis quæ ad prudentiæ civilis universalis sive scientiæ Politicæ προπαιδείαν pertinent; nihil nunc superest ejus quidem quod initio agere instituimus, quam ut de scriptoribus, quorum monumenta ad illam accipiendam adjumento queunt esse, differamus. Cogit me tamē boni publici studium adhuc duo præmittere: ac primo quidem ea quæ ad παιδείαν faciunt Prudentiæ civilium rerum singularium, secundo autem quædam de justa indole & recta institutione Viri Politici. Videtur sane hisce omissis debitum fructum ex libri hujus lectione exspectari non posse. Et vero ad πρᾶξιν quidem civilem non satis est viam ad universalem prudentiam illam tenere, sed necessum porro scitu est quemadmodum ad ipsam πρᾶξιν idonea pos-

Cap. 1. pag. 1.

fit prudentia comparari. Etiam hoc vero non perinde est notum vulgo, sed magnis adhuc erroribus obnoxium. Iam autem nisi universalis illa prudentia etiam actibus civilibus exercendis sit idonea, tantum non inutilis fuerit: rarissime sane eam quis velit addiscere. Non poterit præterea quis pervenire ad civilem prudentiam; saltim non ad ejus apicem; nisi & ingenio apto fuerit instructus & recte in id educatus exercitatusque. Quænam autem illa sit ingenii ratio, quæ educationis, â quammultis itidem ignoratur. Ne quidquã ergo desideretur, hæc etiam nunc docebimus.

Ac prudentia quidem illa singularis est, quâ instructus quis idoneus est singulis negotiis civilibus recte, quantum licet, consulere. Hinc vero statim liquet id quod diximus; esse eam ab universali prudentia distinctam; utpote quum universalis illa nihil sciat rerum singularium, hæc autem iis consulat, non possit autem consulere nisi iis perspectis. Ab universali tamen illa omni ex parte non potest distincta esse: utpote quum singulatim consulere non liceat, nisi suffultus sis prudente aliquo universali pronunciato. Ergo ad consilium singulatim dandum & ab universali prudentia accipiendum aliquid est, & simul addendum aliquid de re illa singulari, qua de consilium datur. Consistit autem hoc in notitia illius rei singularis, non alia tamen quam quæ ad propositum requiritur. Plenior enim hîc quidem est inutilis. Omnis nimirum prudentia singularis consulit, quidnam agendum, omittendum, permittendum; usu syllogismi, cujus Major propositio ab universali prudentia accepta est, Minor ex re ipsa singulari. Perinde atque usu venit in omnibus etiam artibus. Ex. gr. ut consulas, regi Philippo operam unice dandam quo contemptum suorum evitet, syllogismus

ejusmodi conficitur: Omni regi vitandus est contemptus. Philippus est Rex: Ergo Philippo vitandus contemptus erit. Non solet quidem semper explicatus ejusmodi syllogismus confieri: neque ut fiat semper, est necessum. Ea enim intellectus nostri celeritas est, in iis equidē quæ non multum sunt obscura, ut non attendentibus conclusio sæpenumero ipsas præmissas quasi antecedat: quale quid in omni animalium motione contingere, eleganter est Aristoteli observatum.

l. de com. animal. mot. c. 7.

Cœterum qua ratione liceat pervenire ad universalem prudentiam, sive plenam Majoris propositionis syllogismi practici notitiam, jam tum abunde est monstratum. Minor propositio itidem sæpenumero sensibus ipsis aperta est: eoq; tum quidem nulla ad parandam notitiam opus est manuductione. Interdum vero illa sic satis est obscura. Cujus proinde cognitio quemadmodum parari possit, nunc dicendum.

Igitur singularia quæcunque in dubitationem Politicam venire solent, sunt plærumque, vel personæ atque earum actus & affectiones, vel res aliæ quæque & quæ iis accidunt. Estque quæstio omnis de eo quod vel præsentis vel præteriti vel futuri est temporis. Potest porro de hisce aliquid sciri vel certo vel nonnisi verisimiliter. Certò autem ita, ut vel nunquam vel raro fallat: nam & quæ raro aliter sese habent certis quadamtenus merentur accenseri. Certò etiam ita, ut vel duntaxat sciamus rem aliquam esse aut non esse, vel vero etiam caussas ejus rei propter quas illa sit aut non sit intelligamus.

Verum heic nonnulli turbant; non posse videlicet singularum rerum certo quidquam sciri, quoniam illa nimium quantum contingentiæ h. e. mutationibus sunt obno-

noxiæ, certa autem scientia non sit nisi eorum quæ aliter sese habere non possunt h.e. nonnisi eorum quæ necessaria sunt. Saltim civilia singularia non certò teneri; quoniam illa ex parte maxima à liberrimo sanctissimi Numinis & hominum arbitrio unicè quasi suspensa sunt. Qui tamen ita sentiunt valde inconsiderate loquuntur. Tollunt enim simul omnem universalium certam scientiam prudentiamque. Utique enim jam tum constat, demonstrativam quamque universalium cognitionem niti propositionibus universalibus indemonstrabilibus, quæ autem sint eductæ ex singularibus per experientiam acceptis. Si autem singularium nulla datur certa cognitio, nec propositionum illarum universalium certa notitia poterit parari; si nulla autem fuerint principia certa indemonstrabilia non etiam ulla supererit demonstratio. Par ratio est singulorum prudentiæ universalis humanorum actuum. Hæc enim etiam quasi pro fundamento habet, sive per demonstrationem sive per inductionem habenda sit, actus singulares humanos: qui si certo sciri haud poterunt, nec indemonstrabiles propositiones universales practicæ, nec demonstrativæ ullæ sunt reliquæ. Si porro singularia omnia incerta sunt, ergò nullum certum consilium dari, nulla ars, nulla prudentia certo exerceri possit, atque adeo & ars omnis & prudentia fuerit frustra. Quæ quoniam per quam absurda sunt & ab illorum etiam disputatorum sensu abhorrentia, & falso & inconsideratè ab illis singularium certam notitiam tolli consectarium est. Est verò jam tum supra à nobis manifestum redditum, & hypotheticā & ex parte absolutam necessitatem obtinere in humanis negotiis. Quæ sane ibi in universum disputavimus, illa de singularibus quibusque itidem vera sunt, eo- Cap. IIX. pag. 135.
que-

que rursum heic nulla nunc indigent isthaec illustratione, neque est quur illae quidem dubitationes nos amplius turbent, quo minus pergamus in ostendenda ratione ad singularum rerum notitiam perveniendi.

Quoniam ergo jam tum notitiam illam quae sensibus nostris externis accipitur, tanquam nulla indigentem manuductione semovimus: superest ut de illa sola quae fit ope alicujus collectionis, utpote cum alia nulla sit reliqua, nonnihil pro instituti ratione dicamus. Observandum autem prius est, etiam propositiones quam multas singulares aemulari naturam universalium, cum quae proprie tales sunt h.e. genericarũ, tum quae particulares appellantur. Ita haec propositio: *Petrus interdum est perjurus*, quasi particularis: haec vero: *Petrus semper est perjurus*, quasi vere est universalis. Et vero perinde ut aliae particulares aut universales magis minusque tales sunt, ita & singulares huc illuc magis minusve inclinant. Ita *Petrus saepe est perjurus*, *Petrus plerumque est perjurus*: multum inter sese differunt ratione universalitatis.

Ergo jam, perinde ut aliae enunciationes universales, singulares omnes, (quae quidem ope alicujus collectionis innotescunt) intelligi solent deductione facta aut ex meris singularibus aut mixtim ex universalibus principiis. Mixtim inquam: nec enim conclusio singularis conficitur ex utraque praemissa vere universali.

Cap. x. pag. 190. Ex singularibus autem ad illum fere modum fiunt collectiones singulares, quomodo supra docuimus ex singularibus experimentis fieri universales enunciationes. Et vero conclusiones illae singulares sunt ejus ordinis, quas paulo ante diximus aemulari naturam enunciationum universalium. Hinc etiam hic, ut ibi, ex unico etiam experi-

rimento, tanquam per Syllogismum Expositorium, quem vocant; aut similem aliquem syllogismum imperfectum (quales vulgo, perperam tamen, Enthymemata appellantur) colligitur singularis enunciatio, sed quæ refert quodammodo speciem particularis. Vt: *Petrus fecit contra quam juravit, Ergo Petrus interdum est perjurus.* Ex pluribus porro ejusdem singularis rei experimentis, pro earum numero majore, minore, conficiuntur, ope quasi inductionis, singulares enunciationes, sed quæ magis minusve itidem vim quasi habent universalem. Ita ut possis de re aliqua pronunciare quemadmodum sese habeat nec ne; vel sæpe, vel admodum frequenter, vel plerumque. Quasi generica autem propositio (cujusmodi illa est, *Petrus semper est perjurus*) etiam hic per inductionem quidem certo colligere non licet, nisi tantum probabiliter: posito nempe, etiam imposterum rem aliquam sese habituram qualiter hactenus sese habuit. Id quod in vita civili scitu per est utile: quia vita illa singulorum veniat componenda ad id, prout unumquodque singulare vel raro vel frequenter vel plærumque est; atque haud immerito, etiam futuro tempore aliquid sese habiturum, possit debeatque existimari, prout hactenus illud sese semper habuit. Manifestum autem est; omnem ejusmodi collectionem confieri ex singularibus experimentis, ac proinde & heic etiam atque etiam attendendum esse, ne quis error in experiendo sit commissus: cæteroquin sane certa collectio institui non potest. Omnino igitur etiam hic & alia & cumprimis illa quæ supra de Experientia docuimus summa cura fuerint observanda. *Cap. x. pag. 187. & 188.*

Ad tales argumentationes quam proxime accedunt illæ, quæ instituuntur ab experimentis singularibus non

nostris sed aliena fide acceptis. Nec vero plane sunt eædem cum illis prioribus; utpote quæ tacite saltim, interdum & aperte, quasi involvant propositionem universalẽ fere hunc in modum: *Quicquid Ioannes refert de Petro, id Petrus est: At Ioannes refert Petrum plarumque esse perjurum, Ergo Petrus est plarumque perjurus.* Etsi vero hæ argumentationes nonnihil differant ab illis prioris ordinis, cum tamen perquam affines sint, non est cur de iis quid sigillatim addamus. Hoc duntaxat unum meretur notari: quod fides illa quæ nititur alieno testimonio, interdum non nisi verosimilis sit, interdum plene certa atque infallibilis (qua de re alias, & suo loco) eòque collectionem quæ ex aliorum narrationibus instituitur nunc certam, nunc dubiam: nequaquam vero omnem sine discrimine eodem certitudinis censu habendam esse.

Complura porro de singularibus, cum aliàs tum etiam in civilibus, collectione instituta mixtim ex una aliqua universali & singulari præmissa, solent intelligi. Et quidem si universalis illa nonnisi verisimilis est, etsi altera præmissa singularis sit certa, tantum opinio oritur non certa cognitio. Par est ratio, si singularis sit incerta, universalis autem altera certa. At si utraque præmissarum certa sit, tum vero firma & fida dubioque carens collectio necessariò subsequitur.

Et vero etiam singularium cognitio certa aliqua potest accipi, argumentatione plane simili illi quæ demonstratio appellatur. Imo si quod est res fatendum, etiam singularium vera datur interdum demonstratio: quod recte annotavit etiam ante nos Bartholomæus Viottus. Hinc ergo de singularibus quoque rebus demonstrari aliquid potest, nunc indirectè facta deductione ad incommodum,

Viot. l. 1. de demonstrat. c. 11.

nunc

nunc directe & ostensive: interdum porro affirmative vel negative: nonnunquam quasi particulariter aut quasi generice: & denique demonstratione partim τοῦ ὅτι, partim τοῦ διότι. Id quod infinitis exemplis illustrare liceat, si opus sit: non est autem opus, cum exercitatio ejusmodi cuivis in omni vita sit quam maxime, ipsi vulgo etiam, prompta atque expedita, etsi nemo ex vulgo sciat se demonstrare. Omnino autem etiam in hisce singularum rerum demonstrationibus adhibenda erunt principia, similia iis quæ in aliis demonstrationibus requiruntur. Quæ qualia oporteat esse, majore ex parte supra à nobis est traditum: itaque & hic repetere necessum haud est. Cumprimis vero etiam hîc sunt attendenda, quæ ibi de quatuor caussis rerum civilium earumque recta demonstratione disseruimus. Omnium quippe etiam singulorum civilium sive actuum sive operum quatuor sunt causarum ordines: & in harum plena atque exacta cognitione perfecta singulorum notitia denique est collocata. Nec singulorum caussæ quæque aliter, quam quo supra dictum est modo, possunt accipi. Quod exemplis ostendere, non patitur institutum, etsi id fieri facile possit infinitis. Et vero quæ in universum de omnibus probata sunt, necessum utique est in singulis etiam usum suum obtinere: ut naturâ suâ in universalibus singularia comprehenduntur.

Cvm ea porro quæ collectione quadam factâ intelligenda sunt, alia ad personas & personis nonnihil similia, Deum inquam & Spiritus, alia ad res (vocibus ex Romanis juris usu acceptis) pertineant; illorum cognitio, (cumprimis si de præteritis & futuris quæstio sit) difficilior quidem redditur, propterea quod illa omnia partim à voluntate partim à facultate dependeant, in rebus autem

nihil fere præter facultalem attendendum veniat; modò tamen illa quæ itidem supra jam attulimus exacte etiam hîc observentur, omnia expeditu erunt longe faciliora, utpote quum via quadam certâ possit ita de omnibus quæ in quæstionem veniunt inquisitio institui: à qua si discedamus, temerario & incerto fluctu quasi agitamur, nunc prospero nunc etiam infelice eventu.

Ea postremo de quibus quæstio solet in vita civili institui, ceu ante diximus, vel præsentis vel præteriti vel futuri sunt temporis. Etsi enim quæ jam præterierunt non soleant trahi in deliberationem (quæ potissimus est actus Politicæ in singularibus prudentiæ) facit tamen haud parũ etiam ad deliberationem isthæc novisse: quandoquidem perfrequenter in futurum probe consulere haud possis, nisi noveris qua ratione vel constituta, vel corrupta, vel correcta antehac fuerint illa de quibus forte nunc deliberatur. Neque enim nunc adducam, quantum talia scire ad persuadendum prosit: quoniam non est hujus loci oratorem instruere, cujus proprium munus est persuadere, sed Politicum Virum, qui non adeo sollicitus est de persuadendo quam de bene consulendo. Etiam vero extra deliberationes saltim jucundum est, & decet virum Politicum, nihil eorum temere ignorare, quæ in republica quam curandam suscepit, jam etiam olim acciderunt.

Quæ præterierunt vero ea aut nos ipsimet meminimꝰ, aut non meminimus. Illa, ut sensibus nostris jam percepta, non indigent ad parandam sui notitiam adjumento. Hæc vero innotescere possunt vel aliorum narrationibus vel aliqua certa ex aliis collectione. Igitur ut antiqua quidem illa cognoscamus, opus fuerit fide digna quævis testimonia advocare, eaque sive vivorum adhuc hominum, sive eorum

qui

qui narrationes posteritati tradiderunt. Quænam autem horum vere fidem mereantur aliàs explicamus, ubi de humani testimonii auctoritate disputatur. Collectio autem certa in hunc quidem usum institui optime potest, accurate cognitis iis quæ ad caussas quasque oventuum civilium faciunt. Nec enim quidquam fieri potuit, nisi quatuor causarum ad illum eventum idonearum vi: ac proinde si vel adfuisse vel non adfuisse eas notũ sit, non potest non nota simul esse eventi veritas, utrum scilicet ita factum aut non sit factum. Potest tamen illa collectio fieri etiam à posteriore, ut loquuntur Scholæ Logicæ, h. e. ab effectu aliquo aut certo signo: nam etiam hinc licet quæstiones *an sit* expedire.

Præsentia cognoscimus, præter sensum proprium, itidem, & testimonio sed hominum non nisi adhuc superstitum non autem mortuorum, & collectione non quidem ex effectu sed à causis sive à priore facta.

Futura vero nec sensu nec proprie quidem dicto testimonio intelligere est. Ad testimonia tamen quadamtenus referre liceat prædictiones eorum qui vel ipsimet rem facturi sunt, vel conscij sunt eorum quæ gerentur: quales sunt, aliæ ab hominibus, aliæ à Deo aut Spiritibus futurorum gnaris profectæ. Maxime vero propria Politico homini futurorum prænotio fit, collectione instituta ex causis singulorum eventuum accurate & plene cognitis. Hæ sane si habeant necessitatem hypotheticam, tum hypothetica, si cathegoricam cathegorica, potest à prudente & caussarum eventuumque civilium gnaro viro, etiam futurorum eventuum institui prædictio. Deficiente autem alterutra necessitate, nulla certa ab homine, per collectionem quidem, divinatio futurorum haberi potest. Quo simul manifestum est, futurorum eventuum prænotionem colle-

ctione prudentē habere semper non posse: habere autem interdum, sed non nisi conditionalem; omnium rarissime verò cathegoricam. Patet etiam, illam vim prænoscendi solis admodum gnaris rerum civilium concessam esse, atque adeo prudentis acuminis esse certum signum: eoque merito inter summas Themistoclis & Ciceronis laudes, divinatoriam πολιτικὴν ab antiquis memoratam esse.

Vide supra cap. 8. pag. 139.

COETERVM de via communi qua ad singulorum sine discrimine omnium prudentem notitiam pervenire liceat, fortasse plus satis est dictum. Quamvis enim de illa & prolixius & plus disseri queat, tamen alienum id fuerit ab hoc loco; cum ne hæc quidem licuisset promere in medium, nisi alibi & quidem suo loco soleant à magistris negligi, nos vero amor promovendi civilem omnem prudentiam in melius, operam hanc suscipere compulisset. Dicendum nunc nonnihil est seorsim, quænam illa singularia sint, ad quæ rempublicam aliquā integrā curaturum attendere potissimum, quæve eorū scire cumprimis, oporteat. Erit autem & hoc non sine insigni fructu: cum videamus multos regendæ reipublicæ integræ curationem non dubitare aggredi ignaros prorsus non tantum universalis prudentiæ (hoc namq; in præsens non urgebimus) verum etiam eorum singulorum sine quibus civitas curanda commode regi haud potest. Qui edocti, saltim quorum singularium paranda sibi notitia sit, poterunt imposterum, studia & operam rectius impendentes, in reipublicæ suæ usum sese præparare.

Repetendum vero prius memoria est: & integræ singularis civitatis cujuslibet, & singulorum civitatis cujusque actuum operumque, quatuor esse caussas, inque horum noti-

notitia demum perfectam singulorum cognitionem consistere. Quemadmodum ergo ad universalem omnium civitatum, ita etiam ad particularem singularis alicujus civitatis prudentiam, unice requiritur, ut omnium civitatis illius rerum caussas quatuor plenè pernoscas. Quantum sane horum aliquid deficit, intantum imperfecta est particularis quæque prudentia singularis cujusque civitatis. Ac proinde aspiraturo ad prudentiam hanc accuratam particularem integræ cujusque civitatis, perinde ut ad singulorum quorumvis civilium negotiorum, necessarium est, uti omni studio allaboret ediscere, quicquid ad quatuor istas causas integræ singularis reipublicæ attinet.

Observandum porro & hoc in antecessum, ad plenam civitatis alicujus singularis notitiam postulari, primario quidem, nihil ignorare quæ interna & (uti sic loquar) domestica sunt civitati illi: secundo tamen loco etiam requiri, ne nescias ea quæ foris in aliis civitatibus obtinent aut geruntur. Ac illa quidem prioris ordinis necessaria esse ad plenam & omnibus modis absolutam notitiam, non indiget probatione. Etiam externa vero illa pernoscenda esse ad id ut tuæ reipublicæ omnia plene scias, aut ut integræ civitatis alicujus plenam habeas prudentiã particularẽ, argumento est, quoniam sine illorum cognitione nemo aptus esse potest, omni sane ex parte, alicui reipublicæ recte consulere. Id quod manifesto est indicio, sine tali integræ civitatis notitia particularem prudentiam haberi non posse. Caussa vero hujus est, quoniam civitas & respublica quæque, vel indiget aut favore aut auxiliis aut bonis nonnullis alterius reipublicæ, vel habet quod ab illa sibi metuat, vel denique potest aliquid rerum suarum emolumentum inde exspectare. Nihil horum

rum vero cędere in usum reipublicæ illius, cujus notitiam primario spectas, potest, nisi probe cognitis iis omnibus etiam alterius reipublicæ quæ isthuc faciunt. Non sane expleveris ex alieno indigentiam reipubl. tuæ, nisi scias quænam alibi reperiri queant & quemadmodum sint acquirenda. Pari modo caveri non poterit, si quid aliunde ex vicinia fortè imminet maligni, nisi omnia ejus civitatis teneas quæ cavenda fortasse sunt. Non denique foris emolumentum parari potest, nisi scias & ubi & quomodo possit obtineri. Quoniam vero talia omnia & numero & præstantia & utilitate superantur ab iis quæ reipublicæ tuæ propria sunt & interna, manifestum est, externæ reipublicæ notitiam non nisi secundariò & quasi ex accidente ad tuæ reipublicæ plenam notitiam facere: longe maxime verò & primò ea quæ interna sunt ad notitiam illam & prudentiam particularem pertinere. Etiam hoc patet; non requiri externæ reipublicæ notitiam plenam, sed satis esse si illa ejus haud ignorentur, quæ tuæ civitati vel prodesse vel obesse poterunt: eoque prout externa respublica magis minusve ad id facit, ita illius notitiam magis minusve utilem vel necessariam esse.

In memoriam denique revocandum hîc est, quod paulo ante diximus: quantum sit commodum etiam in præteritorum civilium eventuum notitia collocatum, ad deliberationes quasque politicas instituendas. Hinc sane patet, ad omni ex parte absolutam peritiam alicujus singularis reipublicæ, non præsentis tantum sed etiam præteriti status cognitionem per esse utilem. Qua origine scilicet singula in civitate ceperint, quas passa sint mutationes, unde firmitudinem acceperint, quodnam denique noxæ vel commodi civitati attulerint. Pa-

tet iti-

tet itidem, ut præterita illa quæ ad quamvis rempublicam pertinent si ipsimet haud simus experti, addiscamus, nihil non monumentorum priscorum, quæ huc faciant, parandum omni studio & consulendum, quosvis etiam peritos rerum adeundos, & quæ fide certa sic sunt accepta, diligenter annotanda esse.

ATQUE hæc quidem in universum sunt necessaria ad singularis cujuslibet reipublicæ prudentem notitiam, nonnihil tamen speciatim magis exponere fortassis in rem fuerit, quænam illa sint, in quibus cognitio illa singularis reipublicæ integræ versatur. Turbant scilicet hîc nonnulli hoc ævo, ita differentes, quasi jus publicum, ut alii, & privatũ civitatis alicujus novisse, sit tantundem atq; novisse ea quæ ad civitatem illam attinent, quasique hoc unum satis sit ad reipublicæ singularis administrationem. Verum illud quidem quam sit erroneum, jam olim ostendimus: estque dijudicatu facillimum. Etenim cognitio plena singularis reipublicæ excludit utique ignorantiam omnium quorum in republica illa usus est. At vero juris publici vel etiam privati notitia, quamvis accurata, cum plurimorum ignorantia conjungi potest. Fit autem hoc, quia primum quamplura in republica quavis magni sunt momenti, quæ ex legibus sive publicis sive privatis nequeunt accipi: & secundo, quia ex legibus discere quidem est, quemadmodum in quammultis habere sese debeat respublica, non autem quemadmodum sese habeat, cum sæpenumero leges minime observentur, & ipsamet secundum leges regiminis forma longe aliena sit ab ea quæ reapse obtinet; ceu cumprimis observare est circa tempora magnarum in republica mutationum, dolo mutantium manentibus quidem in speciem legibus &

Præfat. ad Tacit. pag. 25.

Arist. l. 4. Polit. c. 5.

vocabulis priscis, re tamen ipsa prorsus inversa.

Hic quidem igitur error, quamvis haud paucos hodie teneat, non est quod nos quidem nunc moretur. At verò longe rectius dixeris, absolvi illam notitiam iis, circa quæ deliberationes civiles institui potissimum solent. Sunt autem isthæc numero fere quinque, ceu probe observatum Aristoteli: quæ nempe pertinent *primo* ad vectigalia & reditus publicos, *secundo* ad bellum & pacem, *tertio* ad custodiam regionis, *quarto* ad ea quæ exportantur & importantur, *quinto* ad leges. Quorum *primi* notitia posita ferè est in notitia & ejus quantum ex quaque re civitas capiat, & sumptuum quos faciat civitas. *Secundi*, in cognitione virium & copiarum civitatis, tum quantæ sint eæ quæ nunc suppetunt, tum quæ parari possint, & cujus generis utraque sint: quomodo item & quæ bella civitas antehac gesserit: ut & quemadmodum circa arma instructæ sint civitates aliæ quibus cum vel bellum vel pax civitati intercedere debet. *Tertii*, in accurata peritia & regionis, & præsidii ad custodiam regionis collocati: cujusmodi sit, & quemadmodum pro conditione loci & temporis aliarumque rerum sit instituendum. *Quarti*, in scientia eorum, quorum civitas vel eget vel abundat ad omnem civilis vitæ usum: ut & quidnam alibi, & ubinam locorum, vel deficiat vel superfluum sit. *Quinti* denique, in eo, ne ignores, quænam leges in civitate obtineant, aut olim obtinuerint, idque an cum noxa an cum salute civitatis. Et verò horum omnium notitia præcipui est momenti in quavis civitate, quive hæc tenet multum est idoneus singulari alicui reipublicæ regendæ. Certe vel ex his manifestum est, juris publici aut privati peritiam partem quidem esse peritiæ illius singularum civitatum, non nisi

Arist. l. 1. Rhet. c. 4.

partem

partem quintam tamen; longe plurium vero cognitionem ad reipublicæ regendæ usum exposci.

Non tamen horum etiam quinque peritiâ integram & omnibus partibus plenam civitatis cujusque notitiam licet impetrare: utque vulgari usui sic & oratori satis quidē conformis est isthæc enumeratio, nec perfecta tamen est nec sapit philosophiam. Et vero Aristoteles divisionem illam tantum ibi instituit in usum Rhetorum non autem philosophi civilis: nec voluit omnia in deliberationem venientia adducere in medium, sed præcipua duntaxat, vel ut ipse loquitur, τὰ μέγιστα. Philosophia nimirum civilis ut perfectam notitiam à quatuor causis arcessit, ita jubet in quatuor caussarum classes distribuere quicquid ad civitatis cujusque facit cognitionem, & nihil negligere.

Igitur ante omnia attendendum, quem scopum præcipuè civitas propositum habeat; num omnium civium ex æquo salutem quærat, aut verò dominantis præcipuè utilitatem reliquorum non nisi ex accidente: tùm qua in re felicitatem suam collocet, in potentiane, an in divitiis, an in otio & voluptatibus, an denique in virtutum exercitio cum sufficiente rerum copia conjuncto: num denique singula quæque reipublicæ ad communem illum scopum faciant, an nonnulla potius aliud agant. Quæ omnia *finalis* sunt caussæ. *Secundo* videndum, quæ sit conditio rerum omnium in civitate, immobilium & mobilium, publicarum & privatarum: interque immobiles ipsius præcipue regionis: quemadmodum scilicet res illæ omnes sese habeant ad propositū civitati scopum, ad formam regiminis, atq; ad eos quorū in manu est respublica. Vt proinde huc pertineat etiam pars plæraque eorum, quæ ad primas quatuor classes illorum quæ in deliberationem

veniunt ex Aristotelis recensione. Videndum porro, quæ sit conditio personarum, sive civium sive reliquorum incolarum, composita cum scopo & forma regiminis ipsisque regentibus. Ac proinde inquirendum, quis & quantus illorum numerus, quæ dotes aut qualitates corporis, quæ animi, idque ratione virtutum cum moralium tum intellectualiũ omniũ, quæ deniq; ipsorum conditio circa fortunæ quæ vocantur bona. Est verò & personarum examen instituendum veluti rerum: spectatis & scopo & forma regiminis & ipsis reipublicæ administratoribus. Prout sane hæc alia sunt atque alia ita & tota respublica multum accipit diversitatis; ceu jam tum supra docuimus. Pertinent vero isthæc omnia ad genus caussæ *materialis*. *Tertio* contemplanda venit ipsamet forma regiminis, sive ἡ πολιτεία. Cum autem illa sit (quod recte observavit & Aristoteles) dispositio aut τάξις potestatum civitatis omnium inprimis verò ejus quæ summa est: præcipuè attendendum, quænam summæ potestatis aut τὸ κύριον, quæ deinde magistratuum, quæ denique judiciorum sit in civitate ordinatio. Num porro illa regiminis ratio conveniens sit necne, exanimandum est; facta comparatione cum iis quæ ad finalem materialem & efficientem civitatis caussam pertinent: perinde atque in universalis prudentiæ negotiis faciendum esse, supra monuimus. Hæc autem omnia sunt propria *formali* caussæ. *Quarto* denique ininvestigandum, primariò quidem, quemadmodum sese habeant omnes, quotquot aut summam potestatem exercent, aut funguntur magistratibus, aut jus dicunt, nec ipsimet duntaxat sed quomodo & horũ primarii quoq; ministri ac domestici: idq; respectu habito partim ad facultatem eorum partim ad voluntatem. Inquirendum porro, quis nume-

Cap. X. pag. 212.

numerus, quæ qualitates (ut vocant) sint, eorum quorum famulitio ad res potissimas belli ac pacis primarii isti utuntur. Inquirendum denique, quantum rerum illis ad manum sit, animatarum pariter atque inanimatarum, idonearum ut sint instrumenta gerendarum rerum. Quæ num itidem probe sint composita, facto examine ad caussas tres, materialem nempe finalem & formalem, dispiciendum est. Pertinet vero omnis ejusmodi consideratio ad classem caussæ *efficientis*.

In hunc modum civitatis cujusque rebus spectatis atque examinatis, nihil utique potest ejus fugere quamvis curiosissimum indagatorem. Tam studiose autem quærenda omnia sunt, si quidem omnibus numeris perfectam civitatis notitiam acquirere fuerit animus. Observandum nempe est: non requiri in quolibet curatore reipublicæ negociorum, integræ civitatis exactam adeo notitiam; sed satis esse, ut qui non nisi partem civitatis curant, illius suæ partis plenam habeant notitiam. Sunt autem tales plane omnes qui circa civitatis regimen occupantur: idque quoniam excedit vires hominis unius, in universum omnia agere quorum civitas indiget. Quoniam vero ille qui summa fungitur potestate, communem omnium curam necessum est habeat; hinc liquet, non esse fas, ut hic quicquam eorum in civitate ignoret, quæ communem illam curam attinent: liquet etiam, huic potissima saltim civitatis perspecta esse oportere. Nisi profecto & rempublicam perdere & se prudentibus deridendum velit exponere. Quam rem quoniam eximie illustrat illud Socratis cum Glaucone, nobili adolescente Attico, patriæ reipublicæ regimen inepte affectante, colloquium, quod summa suavitate & elegantia, apis illa Attica, Xenophon memoravit,

Vid. cap. 8. pag. 149.

Xen. l. 3. memorabil.

ravit, libet illud addere, eoque hanc de notitia singularis cujusque civitatis doctrinam claudere. Quamvis enim nonnihil sit prolixius, compensabitur tamen lectio diffusior insigni fructu pariter & voluptate: præsertim cum hodie rari antiquorum scripta evolvant, Xenophontem multo rarissimi, nimis multi contra juvenum pariter ac seniorum ad Glauconis exemplum insaniant. Nec tamen suamet lingua loquentem producemus Xenophontem, sed qua illum expressit Joannes Leonclavius, etsi minime leporem Attici sermonis assecutus: tantum ne cui videamur molesti aut tædium creemus Græce indoctis. *Cæterum* (inquit) *Glauconem Aristonis filiū, quum is necdum viginti natus annos Oratoris usurpare munus ac Præses esse civitatis cuperet, nemo ab hoc instituto poterat abducere; quamquā alios & propinquos & amicos haberet, ac de tribunali detraheretur, planeque ridiculus esset. Hunc Socrates, qui ei bene cuperet ob Charmidem Glauconis filium & ob Platonem, solus ab hoc instituto avertit. Nam quum in eum incidisset, primum verbis hujusmodi prolatis detinuit hominem, ut se audire vellet. Præesse civitati nostræ cogitas, mi Glauco? Cogito equidem mi Socrates, inquit. Profectò, ait Socrates, si quid aliud humanis in rebus hoc certe præclarum est: perspicuum est enim, futurum, ut si hoc impetres, tum possis, & ipse consequi ea quæ concupiveris, & amicis usui esse, & familiam paternam extollere, & amplificare patriam: præterea celebritatem nominis adipiscêris primum in hac urbe, deinde in Græcia, ac fortassis etiam uti Themistocles apud Barbaros: ubicumque autem fueris nusquam non eris illustris. Hæc quum audiret Glauco, efferebatur animo, lubenterque manebat apud Socratem. Is verò deinde: Planum est omnino, ait, mi Glauco, necessarium esse; ut siquidem esse in honore velis, aliquam reipublicæ utilitatem*

tatem adferas. Omnino, ait. Non igitur rem celaveris, per Deos, inquit Socrates, sed dicito nobis, unde principium adficiendi beneficijs rempublicam facturus sis. Heic quum Glauco subticeret, ut qui tum consideraret unde potissimum inciperet. An non, ait Socrates, perinde ac, dum amici domum vis amplificare, locupletiorem efficere niteris, ita & civitatem conaberis opulentiorem reddere? Omnino, inquit. Fueritne igi- 1.
tur opulentior si proventus ei plures accedant? Hoc quidem consentaneum est, ait. Dic ergo: quibus ex rebus nunc civitas hac proventus habeat & quanti sint; nam planum est, hæc te considerasse, ut si quidam ex eis exigui sint eos tu expleas, si qui autem omittuntur eos præterea compares. Ego verò, ait Glauco, numquam hæc profectò consideravi. Quod si hoc neglexisti, ait Socrates, saltim sumtus quos facit civitas nobis expone; nam certum est cogitare te jam, ut supervacaneos tollas. Ne his quidem, ait, unquam vacavi. Ergo, subjecit Socrates, differamus aliquantulum rationem locupletandæ reipublicæ; nam quî possit fieri, ut harum rerum curam aliquam suscipiat is qui & sumtus & proventus ignorat? Verùm mi Socrates, inquit Glauco, potest etiam ab hostibus respublica reddi locupletior. Ac vehementer quidem, ait Socrates, si eos superet: at si eis inferior sit etiam sua amiserit. Vere dicis, inquit. Ergo qui de bello gerendo adversus illos 2.
quos oppugnari necesse est deliberat, eum civitatis & adversariorum vires habere cognitas oportet; ut si majores sint civitatis bellum suadeat, sin eæ minores sint quàm hostium auctor suis sit ut cautè agant. Rectè dicis, ait. Ergo nobis primum indicato, subjecit Socrates, quæ hujus civitatis tum pedestres tum navales sint copiæ, deinde quæ adversariorum. Ego verò, inquit, non possim hoc tibi profectò de memoria promptum exponere. At si quid conscriptum habes profer, ait: nam lubens

hoc

hoc audiero. At ne conscriptum quidem hoc unquam est à me, inquit. Ergo, subjecit Socrates, etiam deliberationem de bello nonnihil initio suspendemus; nam ob rei magnitudinem fortasse nondum explorati quidquam habes, præsertim quum nuper adeo præesse reipublicæ ceperis. Cæterum custodiam regio-
3. onis hujus scio tibi curæ fuisse, teque tenere, quot ejus præsidia sint opportuna nec ne, quot præsidiarij milites sufficiant, quot non: denique consulere te, ut opportuna præsidia adaugeantur, ac superflua tollantur. Immò verò, subjecit Glauco, equidem tollenda universa arbitror, quod ita custodiant ut ea quoque attingantur quæ nostro in agro sunt. At si quis præsidia tollat, inquit Socrates, an non existimas cuivis rapiendi potestatem fore? tu verò num profectus eò rem investigasti, aut quomodo scis eos malas excubias agere? Conjicio, inquit. Ergo de his quoque tum deliberabimus, quum non amplius utemur conjectura, sed cognitam rem habebimus. Fortassis hoc fuerit potius, ait Glauco. In argenti fodinas quidem certè, subjecit
4. Socrates, non venisse te scio: ut dicere possis, quamobrem nunc minus inde quam antehac proveniat. Equidem eò non sum profectus, ait. Profectò, inquit Socrates, fertur is locus esse gravis. quamobrem ubi de hoc consultandum erit, hæc tibi excusatio sufficiet. Hoc equidem meditor, ait Glauco. Et Socrates: Hoc autem, ait, non neglexisse te scio sed omnino considerasse, quam diu frumentum, quod nostro in agro nascitur ad alendam civitatem hanc sufficiat, quantumque præterea in annum requiratur: ne te inscio civitas inopia ejus laboret, sed quia tibi de hoc constiterit, possis consulendo de necessarijs rebus reipublicæ prospicere, eamque conservare. Rem magnam dicis, ait Glauco, si quidem erit etiam talium habenda cura. Enimvero, subjecit Socrates, ne suam quidem domum rectè quis administraverit, si non omnia quibus opus sit teneat; & omnia

& omnia diligenti cura suppleat. Sed quum civitas ex pluribus quam decies mille domibus constet, ac difficile sit tot domuum curam simul habere, cur non patrui tui domum unam primum augere conatus es? Te quidem ille rogat. Id facere si possis, etiam ad plures animum adjicies. Sin uni prodesse nequeas, qui pluribus prosis? Quemadmodum si quis unum talentum gestare nequeat, qui non manifestum est, huic ne conandum quidem esse ut plura gestet? Ego vero, subjecit Glauco, prodessem patrui familiæ, si mihi vellet obtemperare. Ergo, ait Socrates, quum patruum persuadere non possis, effecturum te putas, ut Athenienses universi unà cum patruo tibi pareant? Cave mi Glauco, inquit, ne gloriæ cupiditate in contrarium prolabaris. An non vides, quàm periculosum sit ea vel dicere vel agere aliquem, quæ ignorat? Etiam de alijs, quoscunque tales nosti, cogites velim, quales esse videantur, dum vel dicunt ea quæ nesciunt, vel tractant: num tibi videantur propterea laudem potius quàm vituperationem consequi, atque utrum in admiratione magis quàm in contemtu esse. Itidem cogites velim de ijs qui norunt quidquid vel dicunt vel agunt: invenies, mea quidem sententia, in omnibus actionibus eos, qui cum gloria sunt & in hominum admiratione, maximè ex illorum esse numero qui rerum periti sunt, inglorios autem hominumque contemtui expositos ex imperitissimorum esse numero. Quamobrem si & clarus esse vis in republica & in hominum admiratione, inprimis operam dato, ut ea noris quæ suscipere cogitas. Nam si cæteris in hoc præstans tractare negotia reipublicæ ceperis, mirum mihi non videbitur, si facile consequaris ea quæ concupiscis.

Hæc omnia præclare atque eleganter Xenophon. Conferentibus autem illa quæ ab Aristotele differuntur quarto capite primi Rhetoricorum libri facile apparet,

longe rectius & plenius ab Aristotele esse traditum, quidnam in publicas deliberationes venire soleat. Et verò locus ille de argentifodinis Xenophonteus, pertinet ad primum Aristotelis deliberandorum, ultimus vero de frumento ad exportanda & importanda: quæ tamen longius multo patent quam uti ad solum frumentum possint restringi. Ne tactus verò quidem est à Socrate locus Aristotelicus de Legibus: qui in qualibet republica potissimæ est considerationis, & rempublicam plene curaturo summe est cognitu necessarius. Ab ipsomet verò etiam Aristotele non omnia quæ cujusque civitatis notitiam attinent allata esse in medium, jam tum monuimus. Ut multo minus Socratica illa esse numeris omnibus perfecta, jam sit clarissimum.

CAPUT XIII.

De iis quæ in Politico, cum Philosopho, tum versaturo in actu rerum, requiruntur: deq; recta utriusq; institutione.

EXpediendum nunc denique est etiam id, quemadmodum quis institui quam optime possit ad civilem prudentiam, cum universalem illam pariter θεωρητικωτέραν, tum singularem quæ jam in actu rerum occupatur. Prius vero docendum, quis idoneus sit sive ad hanc sive ad illam comparandam. Nec enim quivis sine discrimine ad id aptus est; frustra autem institueris hominem ineptum. Sed & qui est aptus Politicæ philosophiæ, non statim eo ipso est par Politicæ, ut ita dicam, pragmaticæ & vitæ negotiosæ. Eoque distinctim de utraque agemus; & quidem de priore prius.

Atque

Atque Ariſtoteles quidem, ceu Aulus Gellius teſtatur, (quantum conjicere eſt, ex Andronici Rhodij commentarijs acceptum) olim ad accuratas quaſque Philoſophiæ auditiones admiſit neminem, niſi cujus ingenium, amorem diſcendi, laboris tolerantiam, & denique elementa eruditionis exploraſſet. Quod ejus inſtitutum quantæ fuerit prudentiæ, à nobis prolixè alibi eſt traditum. Cùm in omni autem accuratioris Philoſophiæ auditore ſive ſtudioſo quatuor iſthæc meritò exigantur, utique idem faciendum fuerit circa eum qui ad Civilem Philoſophiam affectat gradum: quandoquidem illud Philoſophiæ genus ſubtilitate & amplitudine non temere cuiquam alij cedit.

Gel. l. 11. cap. 4.

Laud. altera Ariſtotelis, & ſingulari Diſſertatione.

I. Igitur initiò ingenij quædam ſingulares dotes adferendæ ſunt ad Philoſophiam hanc diſcendam; & quidem planè illæ ipſæ, quæ in quolibet Philoſophiam aggreſſuro requiruntur. Sunt autem *primum* vis eximia, & percipiendi, & judicandi, & memoria comprehendendi omnia, quæ à magiſtris Philoſophiæ civilis proponuntur. Et verò non ſufficit in auditore, poſſe percipere mentem magiſtri, aut meminiſſe eorum poſſe quæ accepta ſunt, ſed, idq; cumprimis quidem, poſſe etiam judicare. Tantum ſcilicet ſcimus quantum judicio aſſequimur. Propoſitum autem eſt auditori, ſcientiam ſibi comparare. Eòque nec idoneus auditor Philoſophiæ eſt is qui haud pollet facultate, illa quæ ſibi audita ſunt judicandi, vera ſint nec ne, quamve habeant certitudinem. Pertinet huc *deinde* & quædam vis, proprio, ut ita dicam, Marte, ex ſingularibus experimentis ſubitò colligendi aliquod aſſertum commune, & exhinc ulterius ratiocinandi; cumprimis verò indita quædam cum curioſitas de cauſſis rerum atque

eventuum cognoscendis, tum illas caussas inveniendi felicitas. Quæ utraque dos illa est ἀγχίνοια, quæ Aristoteli scite definitur, εὐστοχία τὶς ἐν ἀσκέπτῳ χρόνῳ τοῦ μέσου: *veluti* (addit) *si quis videns quod luna lucidam sui partem semper obversam soli habeat, illicò excogitet cùr ita sit, nempe quod luna luceat à sole: aut si quis cum divite colloquentem quem videns, statim coniiciat peti mutuò pecuniam: aut ob id esse amicos, quoniam habeant communes inimicos.* πάντα γὰρ τὰ αἴτια τὰ μέσα ὁ ἰδὼν τὰ ἄκρα ἐγνώρισε. Definitur etiam eleganter, nec non magis ad usum practicum, in libello qui Andronico Rhodio tribuitur: ἕξις ἐξ ἀπροόπτου τὸ καθῆκον εὑρίσκουσα, καὶ καταστοχαζομένη τοῦ δέοντος. Est scilicet quædam ὀξύτης τῆς ψυχῆς, ut Plato in Charmide loquitur, cujus contrarium est stupiditas sive ἀναισθησία. Hæc porro felicitas ingenij saltim ex parte semper Naturæ debetur beneficio. Nisi sane à Natura saltim ex parte sit hac in re felicior quis, nunquam in Philosophia ulla atque adeo nec in civili discenda fecerit laboris pretium. Ea autem vis interdum est Naturæ, ut quidam pene nulla adhibita industria stupendos in omni Philosophia progressus faciant, alij seorsim in civili ejus parte, modò animum istuc appulerint: quos meritò hactenus εὐφυεῖς dixeris. Possunt vero illæ ingenij vires, etiam cum exercitio tum arte promoveri atque intendi plurimùm. Exercitij certe vis ad ingenij judicijque acumen parandum nota est. Nec temere quem latet Mnemonicæ artis & Logicæ ingens facultas. Quibus proinde instructum esse oportet Philosophiæ civilis affectatorem, ut scilicet & cito possit quæ illius sunt loci invenire ac judicare, & quæ didicit firmâ memoria continere. Citò, inquam. Haud pessime enim Crassus apud Tullium: *Res quidem se mea sententia sic habet,*

Arist. 1. Analyt. post. cap. ult.

Andr. l. περὶ παθῶν.

l. 3. de Orat.

bet, ut nisi quod quisq; cito potuerit numquam omnino possit perdiscere.

Inesse *secundo* debet comparaturo sibi prudentiam accuratam Politicam, ἡ φιλομάθεια: non quævis sine discrimine quidem, cupido tamen discendi illa civilia. Sunt nimirum nonnulli φιλομαθεῖς quidem, sed horum alij feruntur impetu quodam promiscuo ad omnia, alij usque adeò ad certum aliquod & singulare doctrinæ genus, ut reliquum omne despiciant, nec animum queant ad alia appellere. Scorsim igitur postulatur hîc ardor quidam addiscendi civitatis regendæ prudentiam: sive sit conjunctus ille cum propensione ad universam eruditionem omnem, sive soli illi disciplinæ addictus, aut unicè aut potissimum. Quoniam vero amor discendi seu veritatis affectus est non tam intellectus quam voluntatis, manifestum est, quæ moralibus virtutibus, quarũ sedes itidem est voluntas, eadem quoque huic cum obstacula esse tum incitamenta, easdemq; parandi rationes. Etiam hîc scilicet haud parum valet natura, longe plus autem proba consuetudo removens quicquid solet animum à veri & scientiæ civilium rerum studio reddere diversum: cujusmodi sunt, præcipue quidem vana gloriæ lucri & voluptatum cupido, interdum vero etiam sive nativa sive electitia quædam in μαθήματα alia propensio, cum angustiâ ingenij, quæ nimirum vetat multis intendere, conjuncta. II.

Minimè *Tertio* deditus otio aut segnis, sed gnavus, industrius, imò φιλόπονος esse debet Philosophiæ hujus æmulator omnis; quandoquidem, plena quidem & accurata, ejus cognitio, diffusior est, nec leviter comparari potest. Enimvero ex ijs quæ antehac disputavimus manifestum utique est, perfectam undique civilem pruden- III.

tiam ad omne genus rerumpublicarum pertinere;& parari illam partim extructis universalibus pronunciatis ex singularium eventuum, sive proprio usu sive aliorum relatu acceptorum, peritia. Ad quæ labore utiq; opus est, & magnâ diligentia. Nec vero perfunctoriæ est operæ, in rerumpublicarum singularum quarumvis mores, instituta, disciplinam & actus inquirere, saltim inspectis monumentis jam conscriptis: ne quid dicam de usu proprio. Industriam quoque singularem necessum est adhibeas, si ex omnium temporum gentiumque rebus communia velis præcepta condere. Quod omnino faciendum est. Ex illis porro communibus experimentis (sit fas ita loqui) ulterius philosophari, & quæ omne genus reipublicæ constituere mutare conservare idonea sunt, docere, itidem non est nisi hominis gnavi ac laboriosi. Observandum vero φιλοπονίας dum requirimus, non studium nos duntaxat sed simul & laborandi facultatem requirere. Est enim ut quis velit quidem laborare, non possit tamen, præ corporis fortasse invalitudine. Opus verò est non studio solo laborandi sed & facultate. Quoniam vero studium illud itidem opus voluntatis est, idem omnino quod ante περὶ τῆς φιλομαθείας monuimus, etiam hîc in considerationem meritò venit. Sed non est quare heic quidem isti rei immoremur; ut à proposito alienæ.

IV. Sunt *quarto* & singularia quædam velut præcedanea elementa doctrinæ civilis, quibus nisi fueris ante imbutus, non possis debito cum fructu in tractatione civilis Philosophiæ versari. *Ante omnia* videlicet prænoscenda fuerit propria hujus Philosophiæ προπαιδεία: qualem hoc ipso libro docemus. Ut enim & in alijs Philosophiæ partibus venit usu, ita nisi προπαιδείαν hanc adferat ad Philosophiam

ſophiam hanc ſive addiſcendam ſive docendam, nec quæ propria quæ aliena huic ſint doctrinæ, nec unde & inquantum poſſit debeatque illa accipi, nec quo ſit ordine in docendo diſcendoquę progrediendum, poterit noviſſe: ac proinde non poterit non graviſſime identidem impingere. Inſtructus *porrò* idoneus hujus Philoſophiæ cultor ſit neceſſum eſt, ceu jam tum ſignificavimus, ſaltim communi Philoſophiæ omnis Organo quod appellant: & quidem cumprimis Apodictices peritiâ: ut & Artis Experimentalis, qua ratione ſcilicet poſſit experientia & uſus rerum accipi & quemadmodum experimento comperta poſſint redigi in univerſalia pronunciata: & denique doctrinâ de ordine docendi diſcendique. Quamvis enim hæc nondum ſint ex dignitate hactenus tradita, omnino tamen Organicæ diſciplinæ partes haberi debent. Omnibus enim illis utendum eſſe Philoſopho civili, luculentè jam oſtendimus. *Porrò* & ſingularium omnis generis civilium rerum experimentalis peritia, ſive proprio experimento ſive ex hiſtorijs comparata, præmittenda meritò venit Philoſophiæ hujus ſtudijs: utpote quum & circa talia verſetur omnis hæc Philoſophia, atque hæc adeo principia ſint demonſtrationum omnium Philoſophiæ civilis; perinde atque τὰ φαινόμενα quæ appellantur Aſtronomices, & in univerſum obſervationes atque hiſtoriæ naturalium rerum principia ſunt Naturalis Philoſophiæ. Cæterùm & qui hæc omnia Civilis Philoſophiæ προπαιδευτικὰ atque ὀργανικὰ nullo magiſtro didicere, nonnullos poſſe nihilominus eximios progreſſus facere, jam ante faſſi ſumus: nec tamen eſt cur aſſertionum noſtratum ullam mutemus. Id enim qui præſtant, etſi nullo magiſtro ſint uſi, tenent tamen etiam illa, adjuti eximiâ Naturæ

turæ benignitate, vi ſcilicet ingenij nativa magiſtri defectum ſupplente. Qui porro ea valeant felicitate nativa, illorum numerus oppidò eſt rarus: plærique niſi edocti fuerint illa προπαιδευτικὰ & hiſtorica priuſquam ad Civilem Philoſophiam fecerint aggreſſum, vel nihil vel parum poſſunt proficere præ ἀπαιδευσίαν. Id quod nimium frequenter venire uſu, inſcitiâ & erroribus eorum qui circa Philoſophiam hanc ceſpitant, cum ſcripta docentium, tum diſcentium inanis prudentia, ſatis eſt manifeſtum.

ATQUE hæc quidem par eſt adſint illi qui Philoſophiam civilem velit aggredi. Pene eadem verò poſtulantur ab illo qui in negotijs civilibus inſigne aliquod pretium operæ eſt præſtiturus. Et intellectus ſcilicet & voluntas recte penitus ſint inſtructa oportet, ratione habitâ illius ſcopi: perinde atque omnis reipublicæ alicui recte conſulturus, neceſſarium eſt ut & poſſit hoc agere & ſimul velit.

I. Quod intellectum igitur quidem attinet, ante omnia eſt opus vivida quadam & erecta ingenij vi. Conſiſtit autem etiã illa in facultate inveniendi judicandi & memorandi. Et vero etiam hîc maxime utilis eſt illa paulo ante laudata ἀγχίνοια. Circa ſingularia ſane negotia etiam illam ex Ariſtotelis quoque ſententia verſari, ſignificant exempla, quibus in deſcribendâ illâ Ariſtoteles, verbis paulo ante adductis, utitur. Solet autem ingenij vis talis, quatenus quidem eſt πρακτική, ab Ariſtotele δεινότης ſingulatim appellari: ſcilicet vis ea, quæ ad ſcopum aliquem facientia prompte invenire & agere adeoq; ſcopum aſſequi idonea eſt: ceu illam deſcribit ſexto Nicomacheorum libro: verſari ſcilicet δεινότητα circa ſingularia πρακτά, ut ſcribitur l. 2. Magnorum quæ appellantur Moralium cap. ult. Videtur quodam-

Vid. pag. 251.

6. Ethic. cap. 12.

quodammodo & illa esse quam *σύνεσιν* appellant: qua de idem agit Aristoteles sexto Nicomachior. cap. x. Nisi quod *ἀγχίνοια* ex parte quidem sit dos naturæ ex parte autem & comparata, *σύνεσις* autem pariter & *δεινότης* Aristoteli sint facultates tantum naturales: in quâ arcta significatione tamen ab alijs Græcis auctoribus neutra vox semper accipi solet. Cæterum parum interest quâ voce velis vim istam ingenij appellare: satis est sciamus, requiri in eo qui Politicis negotijs est admovendus promptitudinem, inveniendi, judicandi & memorandi, illa quæ pertinent ad negotia civilia. Et verò quo magis illa eximiè sese habet, eo ad res civiles quisque magis est idoneus.

Neque verò est cur aliam indolem Politico practico convenire credamus. Testatur enim quidem Thucidi- [*Thuc. l. 3.*]
des: *hebetiores quam acutiores ut plurimum melius rempublicam administrare.* *οἱ φαυλότεροι*, inquit, *τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ξυνετωτέρους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄμεινον οἰκοῦσι τὰς πόλεις.* Cui sententiæ astipulatus Justus Lipsius adducit caussam: *quia* [*Lips. l. 3.*]
subtilia illa & ignea ingenia in assiduo motu, novandis quàm [*Pol. c. 2.*]
gerendis rebus aptiora. Idem alibi acria ingenia etiam [*& in No-*]
duabus alijs de caussis improbat. Quarum *altera* nimirum [*tis.*]
sit, *quod in multiplici inventione & rationum copia plerumque natant, & ægre expediunt aliquid cui insistant: Tertia, quod ea sibi proponunt quæ non sunt non erunt, & mentem consiliaque adversarii æstimant à subtili sua mente; at qui ille sæpe stipes.* Cæterum, quod illi improbant ingenium, acre quidem est ad inveniendum, judicandi tamen facultate destitutum, quod diserte idem Lipsius addit. Quale profectò à nobis neutiquam est laudatum. Qui utique fatemur, longe potiorem esse vim judicij quàm inventionis; & si alterutra

 caren-

carendum sit, hujus jacturā minore cum damno esse conjunctam. Acria porro ingenia sæpenumero corrumpit nimia sui fiducia, *qua*, ut recte inquit Cicero, *cum sapientia non commiscetur*, aut præcipitantia sive nimia celeritas: vitia voluntatis non intellectus ipsiusmet, quamvis impediant judicandi facultatem. Utrum verò acribus ingenijs *plerumq;* adhæreant illa vitia nec ne, haud fortasse facile est definitu: sæpe ijs infici certius est. Quicquid sit, non probatur etiam nobis indoles nisi quæ pleno valeat judicandi robore: qualis à temerarijs novationibus multum aliena est. Requiri verò in Politico artifice etiam vim eximiam inveniendi id quod salutare, argumento est, quoniam ea sæpenumero in vita civili inopinato occurrunt expedienda, de quibus vix quisquam facile cogitaverit: in hisce verò quo quis acrior est in excogitandis & inveniendis quammultis eo magis præstat; certè talis aliquis multum hic antecellit omnem eum qui sola judicij pollet gravitate. Quid? quod & sæpe incidant tempora, quæ deliberandi moram non ferunt, utque ceu in arena capiendum sit consilium. Tunc certe opus est non tantùm acumine inveniendi, sed simul & celeritate. Illud igitur ingenium non possumus non commendare, quod supra vim judicij valet quoque eximiâ facultate varia quæ ad rem faciunt excogitandi.

Cic. pro l. Manil.

Est autem indoles illa laudata potissimùm quidem ipsiusmet Naturæ benigna dos. Et verò hîc interdum longe est liberalissima Natura: quod nos docent exempla quammulta illorum qui præ alijs res maximas præstiterunt. Themistoclis sane felix ingenium jam tum supra Thucididis testimonio laudavimus. De eodem Cornelius Nepos scribit: *Celeriter quæ opus erat reperiebat: neq;*

Cap. VII. pag. 115.

minus

minus in rebus gerendis promtus quàm excogitandis erat, quod & de instantibus verissime judicabat, & de futuris callidissime conjiciebat. Idem Nepos Datamin mirifice laudat ab eo quod *maximi consilii* fuerit, Eumenem item à *celeritate ingenij*, nec non Hamilcarem & Hannibalem Pœnos. Et verò hos naturæ potissimum beneficio valuisse vel illud documento est, quod res magnas jam tum adolescentes gesserint. Plurimos alios similem in modũ ab ingenio felices ex omni ævo licet laudare: sed non est hujus instituti. Quantumvis autem non nisi paucis contingat tanta Naturæ dos, in omnibus tamen Politicis viris saltim eximium quid hujus exposcitur. Qui sane omnino vi illa destituuntur ad reipublicæ negotia inepti sunt, nec proinde admittendi ad hæc studia. Quo consilio Glauconem dehortatus quondam est Socrates, Charmidem verò accendit: ceu memorat Xenophon. Non à sola Natura tamen illa vis omnis est expectanda. Potest enim utique insignem in modum etiam exercitatione atque arte intendi: perinde atque illa quæ ad Philosophiam ipsam civilem parandam exigitur. Enimvero etiam ad singularia τὰ πρακτὰ prompte atque probe sive invenienda sive judicanda, ars Logica, præsertim illa quæ circa demonstrationem occupatur, plurimum potest acuere ingenium: quoniam & in singularibus locus suus est Demonstratoriæ, sicut quam vulgo creditur. Verùm quemadmodum acuenda sint ingenia varias in partes, non est hujus instituti docere. *Xen. l. 3. memorab*

II. Perinde porrò atque φιλομάθεια ad parandam Philosophiam, ita & singularis amor quidam gerendæ reipublicæ poscitur in eo qui ad vitam sive πρᾶξιν civilem affectat gradum. Absque certe ille amor si fuerit, etiam heic frustra laboraveris. Est autem ille non sane in omnibus

promiſcuè. Nonnullos quippe inertiæ videre eſt totos deditos & ſocordiæ. Alij amore quidem eximiarum rerum ducuntur, interque eos doctrinæ variæ quidam ſunt cupidiſſimi, contemplativam tamen potius vitam amplexantur, ab omni negocio prorſus alieni. Alij ſtudijs negotioſis, qualia utique ſunt artium omnium, delectantur quidem, nec tamen illos capit reipublicæ adminiſtratio. Eſt autem omnis ejuſmodi amor non intellectus ſed voluntatis quidam affectus: ideoque ut alia voluntatis, ita & hic amor partim naturali inclinationi maxime autem aſſuetudini, præmiorum ſpe præcipuè excitatæ, debetur. Enimvero eſt quædam occulta etiam animorum inclinatio ad varij generis ſtudia, ſive illa diviniorem habeat cauſſam, quod in multis ſic ſatis eſt evidens, ſive vim quandam nativam. Potiſſimum tamen hîc aſſuetudo valet. Quò manifeſtum fit, ſi qui ad reipublicæ negotia debeant aliquando admoveri, ijs cavendum eſſe, ne aliorum ſtudiorum quæ vitæ illi negocioſæ poſſunt impedimento eſſe, amænitate ac dulcedine nimium afficiantur, ſed aſſuefieri illos oportere, hæc potiſſimùm πρακτικὰ æſtimare hæc diligere. Sunt nempe nonnulli vaſto admodum ingenio; ut nulli penè non ſcientiæ comparandæ ſufficiant & ſimul tamen rebus gerendis ſint perquam intenti. Qualem ſacræ literæ narrant nobis Salomonem; quem Regem populo regendo componendoque ſtatui ſuo unice deditum fuiſſe dixeris; niſi accepiſſemus,

Reg. l. 3. cap. 4. eundem *locutum eſſe tria millia parabolarum, & cantica ejus fuiſſe quinque ac mille; diſputaſſe porro ſuper arboribus à cedro quæ eſt in Libano uſque ad hyſſopum quæ egreditur de pariete; diſſeruiſſe item de quadrupedibus animalibus, reptilibus &*

piſcibus

piscibus, quæ omnia ad studia pertinent contemplativa. Consimili quadamtenus amplitudine animi fuisse & Marcum Tullium Ciceronem, testantur ejus & res gestæ pariter civiles & locupletissima omnigenæ eruditionis scripta. Cæterum paucis data est illa capacitas ingenij: neque ad unius exemplum componi poterunt omnia. Itaque consultissimum est, ut quisque suo sese metiatur modulo; atque universim ne assuescat amare nimium illa, quæ aliquando officere possint reipublicæ curationi. Quod in educando ad rempublicam Julio Agricola filio suo prudens mater Julia Procilla præclare observavit. Ex re fuerit, quæ hac de re Tacitus Agricolæ gener in Historia vitæ soceri commemorat, huc adducere. *Memoria teneo,* inquit, *solitum ipsum narrare, se in prima juventa studium Philosophiæ ac juris, ultra quam concessum Romano & Senatori, hausisse; ni prudentia matris incensum & flagrantem animum coërcuisset. Scilicet sublime & erectum ingenium, pulcritudinem ac speciem excelsæ magnæq; gloriæ, vehementius quàm caute appetebat: mox mitigavit ratio & ætas, retinuitq;, quod est difficillimum, ex sapientia modum.*

Indole præterea oportere esse laborum non tolerante sed avida, illum omnem qui rempublicam aliquando vult capessere, haud indiget probatione. Nec enim obscurum cuiquam est, quanti sit laboris civitatem regere, aut saltim curare civilia cum reipublicæ commodo ceu fieri par est. Dies, noctes ipsæ reipublicæ impendendæ veniunt. Bene enim Homerus: III.

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα. Il. 2.

Eos sane quam maxime utiles reipublicæ, & magnis rebus gerendis idoneos experimur, qui laboris sunt indefessi. Desides, inertes, ignavi ad reipublicæ curationem

 inepti

inepti sunt. Adhoc, etiam quò comparetur prudentia opus est studio & industria singulari: nec enim facilia plane comparatu sunt quæ ad illam faciunt. Quemadmodum vero jam ante diximus, φιλοπονία illa partim Naturæ est beneficium, partim exercitio acquiritur. Certe Natura necessum est saltim faveat, ne nimirum valetudo officiat laborum patientiæ. Est autem quædam & φιλοπονία congenita. Magna verò præcipue ad eam intendendam vis est exercitij: quemadmodum & homines quamvis solertes redduntur otio desides. Sed & quasi pro calcaribus esse ad laborem possunt gloria, potentia, & opes: quæ consequi solent gnavos civilium rerum curatores: ne quid nunc dicam de virtute ipsa quæ sibimet sufficit fortassis in proemium; ut silentio etiam prætercam æternum βραβεῖον à Deo bene meritis destinatum. Ex adverso manent utique in pœnam inertibus, contemptus, paupertas, & divina ipsa indignatio. Etiam illis itaque cùm proemijs tum pœnis invitandi sunt ad laborem animi rudiores aut nonnihil proniores in segnitiem: propositis quoque in medium utriusque generis hominum clarissimis exemplis. Et vero Themistocles ipse quondam fassus est somnum sibi excuti trophæis Miltiadis: P. quoque Scipio & Q. Fabius excitari sese affirmaverunt ad operas, illustrium virorum conspectis imaginibus.

IV. Sunt præterea admoturo animum ad reipublicæ negotia, atque adeo ad Prudentiam Politicam Singularem, parandam, necessaria quædam προπαιδεύματα sive elementa illius prudentiæ: à quibus diversa sunt illa quæ Politico artifici ad res gerendas per quam utilia esse solent, de quibus nonnihil deinceps seorsim subjungemus. Revocandum

Vid. cap. XII.

candum verò in memoriam heic eſt, id quod ſupra jam probavimus, Singularem prudentiam eſſe illam quæ apta eſt conſulere reipublicæ alicui ſingulari; ut autem hoc rite poſſit fieri, opus eſſe cum univerſali aliqua & communi notitia eorum ſub quibus ſingularia quæq; comprehenduntur, tum notitia ipſorummet ſingularium circa quæ verſandum eſt. Hinc patet verò primùm univerſaliorē doctrinam Politicam Singulari eſſe quaſi pro elemento ſive aliqua προπαιδείᾳ. Sine quo ſcilicet haberi non poteſt doctrina aliqua illud ad doctrinæ illius προπαιδείαν pertinet. Eſt verò duplex doctrina Politica univerſalis: alia rudior ſcilicet, alia omni ex parte accurata: itaque in controverſiam hoc etiam venit, num rudior illa ſufficiat in actu rerum verſaturo, an verò poſtuletur accurata illa & verè Philoſophica. Verum hanc quæſtionem antehac jam agitavimus, & diſcrimine quodam facto inter eos ipſos qui in actu rerum verſaturi ſunt, modò hanc requiri, modò & illam ſatis eſſe, demonſtravimus; non itaque eſt quur illi dubitationi iterum nunc tempus & operam impendamus. Repetenda hîc ſunt illa ſuperius adducta. *Cap. IIX. pag. 148.*

Cæterùm etiam hoc manifeſtum eſt, modum quo ſingularia quæque ſive præteriti, ſive præſentis, ſive futuri temporis poſſunt addiſci, præcognitum eſſe oportere. Nec enim ſemper illorum cognitio perinde eſt facilis, ſed quaſi arte opus eſt ad illum modum animo obtinendum. Qui quoniam itidem à nobis jam ſupra nonnihil eſt oſtenſus, ſaltim illa quæ ibi docuimus nos, præcognoſci debere, jam conſtat. Quod ſi præter nos alij idem argumentum hoc cum cura perſecuti ſunt (qui nos latent tamen) conſulere etiam illos fuerit operæ pretium. Quamtumvis ſanè nonnulli ejuſmodi adminiculis haud *Cap. XII. p. 282. & ſeqq.*

adjuti, felici quadam nativa benignitate, saltim plærasq; licet arcanas, præteriti præsentis ac futuri temporis, res assequantur: nihilominus satius est, bene composita quadam arte adjuvari; quoniam scil. paucissimis data est illa ingenij felicitas, ut scilicet erroribus solo naturæ beneficio evitatis non sæpenumero circa singularia isthæc impingant atque fallantur. Sed & εὐφυεῖς illi arte certâ adjuti majorem adhuc sibi poterunt felicitatem comparare. Qui adeo feliciter nati haud sunt, quales sunt plærique, illorum defectum ars ejusmodi quam optime expleverit.

Sed & in quæstionem merito hîc venit, utrum quilibet sine discrimine, qui aspirat ad Politicam πρᾶξιν sive actus rerum civilium, debeat præcognoscere universam Politicam philosophiam nec ne. Est autem quæstio isthæc haud fortassis expeditu difficilis, modò illud ceu certum constituatur, prout certum est, nihil esse necessarium ad προπαιδείαν quàm solum illud quo sine doctrina ipsa accipi non potest. Jam verò multis haud est propositum universam aliquam rempublicam singularem curare, sed ejus duntaxat partem aliquam. Hisce igitur videtur sufficere, saltim illam Philosophiæ civilis partem addiscere, quæ parti isti reipubl. respondet: quod jam tum antè docuimus. Alia verò ratio est eorum qui architectos quasi velint agere alicujus civitatis integræ, & curare summam ipsammet rerum: vel Regni scilicet alicujus, vel Aristocratiæ, vel Tyrannidis, vel Democratiæ, aut Oligarchiæ. Hisce profectò doctrina omnis de Aristocratia, vel Regno, vel Tyrannide, vel Democratia, vel Oligarchia, accurate tenenda ante est. Imo rarò sufficit, unam illam reipublicæ speciem in qua versari velit, prænovisse.

novisse. Quandoquidem prudentis reipubl. administratoris est non suam duntaxat, sed etiam omnes omnino respublicas, quibuscum suæ aliquid commercij intercedit, accurate cognoscere. Illæ verò sæpenumero à suæ civitatis regimine multùm formâ omni differunt. Vt proinde vel ideo etiam doctrina ista quæ est de aliarum rerumpublicarum constitutione sit comparanda. Quod si porrò velit quis idoneus haberi ad varij generis respublicas gubernandas, saltim huic necessum fuerit, non intra breves cancellos unius alicujus formæ rerumpublicarum commorari, verum ulterius si non per omnes saltim per plærasque vim ingenij extendere.

Quoniam præterea qui integram aliquam rempublicam singularem curandam suscipit, illi necessum est ut integram illam teneat (perinde atque illi qui partem curat sufficit partis illius notitia) non cujusvis autem est vel illud scire, quid ad integræ civitatis cognitionem requiratur; facile apparet etiam id prænoscere ad προπαιδείας Politicæ Singularis pertinere. Tradidimus autem illam doctrinam itidem jam tum supra. Itaq; saltim illa nostra (nec enim fortassis ab alio quoquam hoc argumentum est tactum) prænoscenda fuerint, integræ alicujus civitatis notitiam sibi comparaturo. *Vide pag. 241. & seqq. cap. XII.*

V. Atque hactenus quidem Philosophia civilis cum Politicâ practicâ Singulari in prærequisitis haud parum convenit; habet autem hæc etiam nonnihil peculiare, quo de nunc aliquid est adjiciendum. Non potest scilicet quilibet promiscue moratus rempublicam curare. Et verò ita comparatum est cum rebus humanis, ut quemque opus aliquod homines inter effecturum, moribus ad id efficiendum idoneis præditum esse oporteat. Quibus si destitutus

tutus fuerit frustra opus illud aggreditur. Itaq; & de moribus pragmatico homini convenientibus hîc nonnihil est addendum. Perinde ac Hippocrates judicavit, non alienum esse ab instituto suo etiam docere, qui mores requirantur in artem medicam facturo. Id sane est argumentum Hippocratici opusculi περὶ εὐσχημοσύνης, ut & ex parte τῶν παραγγελίων. Atque nonnulli quidem de plano quasi statim pronunciant, Politicum virum omnem oportere esse & virum bonum. Quod si verum sit, saltim ijdem mores debeant esse utriusque. Est autem in vocabulo *bonus vir* nonnihil ambiguitatis. Alijs enim audit demum

Auson. *Vir bonus & sapiens, qualem vix repperit unum*
Millibus è multis hominum consultus Apollo:

vel is, *cujus nomen innumerabilibus officiis contineri*, affirmat Cicero. Alijs etiam vir bonus est, qui malus non est, quamvis nævis haud careat aut vitijs quoq; modicis: quâ ratione

Cic. l. 3. de Off.

optimus ille est
Qui minimis urgetur.

Ne quid verò dissimulemus, posteriore tantum significato virum bonum volunt esse nonnulli Politicum omnem; non illo priore. Ex adverso autem non desunt, qui negent quenquam simul virum bonum posse esse & Politicum. Quibus affines sunt, qui existimant, non esse fas Christiano homini, magistratum gerere. Propemodum enim idem est vir bonus & Christianus; nisi quod Christianum bonū esse nonnihil plus sit quam esse bonum virum. Haud obscure exprobrant & illi Politicis pragmaticis omnibus improbitatem, qui vitam asceticam professi, soli inter Christianos Spirituales & mundi desertores cupiunt audire: quasi nimirum reliqui omnes sint ψυχικοὶ sive animales,

males & mundani; quæ appellationes in Sacris voluminibus nonnihil habent infamiæ.

Verum enimverò contra illos quidem posteriores Politicorum criminatores jam tum sic satis prolixe disputavimus hoc ipso libro, & quidem integro capite: itaque supervacuum fuerit denuo illam quidem disputationem heic agitare. Possit videri inutile etiam esse cum illis, qui Politicum omnem virum bonum esse docent, contendere, quandoquidem ab ipso jam Aristotele accurate disputatum est: Utrum boni civis & boni viri eadem virtus sit. At juvare quidem nos Aristotelica illa idonea sunt: isthæc tamen Aristotelica disputatio ab hac nostrâ multum est diversa. Enimverò *bonus civis* non idem est atque bonus Politicus. Est enim civis is etiam cujus in officio est obtemperare, vel cujus gloria est in obsequio collocata. At Politicus pragmaticus omnis ad imperantium ordinem pertinet. Eoque omnis quidem ejusmodi Politicus est civis; sed non omnis civis est Politicus. *Vir bonus* porro Aristoteli est καλοκαγαθὸς: nobis autem hîc qui malus non est. Et quæstionis Aristotelicæ hic tantùm sensus est: Utrum viri boni & boni civis eadē sit perfectio. Hac significatione enim hîc capitur vox *virtutis:* quo sensu Poëta ait: *est in juvencis est in equis patrū virtus*. Nostra autē disputatio in eo vertitur, utrū Politici viri moralis virtus eadē sit quæ viri boni. Quæ proinde à nobis hîc instituenda est.

Cap. II.

l. III. Pol. cap. IV.

Ut autem res illa omnis ex vero definiatur, observanda ante omnia tria sunt. *Primum* est, munia reipublicæ gerendæ atque adeo Politici pragmatici varia esse. *Alterum*, respublicas ipsas plurimum differre; atque earum alias unice vel potentiam quærere vel divitias vel voluptates, sive totius civitatis sive regentium: alias autem veram

vitæ hujus felicitatem sectari: item alias secundum, alias contra receptas leges administrari. *Tertium*, esse virtutes & ὁμιλητικάς præter verè morales.

Cum igitur mores debeant convenientes esse operi quod agendum est, Politici pragmatici autem opus sit varium & multiplex, cùm in una eademque republica, tum in diversis: manifestum est, mores quoque Politici cujuslibet hominis non eosdem esse posse, sed itidem diversos esse oportere. Rerumpublicarum tamen varietas non videtur exigere magnam varietatem morum homileticorum: nec enim hactenus quidem necessum est mores illos differre, nisi quod in omni vita componendi illi quodammodo sint ad cujusque loci innoxiam consuetudinem. At pro varietate rerumpublicarum, reliqui mores quos veræ virtutes perficiunt, non possunt non multum diversi esse. Aliquæ scilicet respublicæ, quæ utique ad veram felicitatem sese non componunt, aut ipsismet legibus suis adversantur, iniquæ sunt, & solis bonis artibus non possunt regi. In ijs igitur non licet, simul virum bonum agere & bonum Politicum, saltim non summum rectorem. Vt sane in tali aliquâ republicâ privatim te præstes virum bonum, vere atque exacte vir bonus esse tamen ibi haud poteris: nec enim vir exacte bonus nisi in omnibus bonus est.

Olim talem rempublicam fuisse Atheniensem, passim legimus: sufficit autem in testimonium unus libellus Xenophontis istius argumenti. Hinc hujus civitatis magni nominis civis Aristides, à singulari virtute Justi quidem cognomentũ consecutus est; quum bonum civem tamen Politicumque pragmaticum voluit præstare, haud parùm & ille à rigore virtutis desciscere coactus est. Memoratu

digna:

digna sunt quæ hanc in rem de Aristide tradidit Plutarchus. In leges scilicet certas & pacta adegisse Aristidem Græcos ad jusjurandum, ipsumque Atheniensium nomine jurasse, cum imprecatione in mare projectis massis ferreis candentibus. Inde verò quum res viderentur poscere vim imperij in Socios intensiorem, cohortatum esse Athenienses, ut perjurio in sese verso ipsi prout conduceret imperium exercerent. In universum igitur hunc virum περὶ τὰ δίκαια πρὸς τὺς πολίτας ἄκρως ὄντα δίκαιον, ἐν τοῖς κοινοῖς πολλὰ πρᾶξαι πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς πατρίδος, ὡς συχνῆς ἀδικίας δεομένην. Non aliter gesserunt sese optimi quique Laconum. Imò & in Romana republica (nàm & huic tandem *Plut. in Aristide.*

si quis sinus abditus ultra,
Si qua foret tellus quæ fulvum mitteret aurum,
Hostis erat, fatisq; in tristia bella paratis
Quærebantur opes) *Petronius.*

tales plane fuere ipsimet etiam Catones. Utique Cato Minor, ille à virtute usque adeo laudatus, non dubitavit, jussus duntaxat à Senatu, spoliare Cypri Regem omnemque insulam, tantùm quod immensæ opes viderentur Romanis aptæ magis quam illi Regi. Quod bellum ob iniquitatem etiam M. Tullio fuit improbatum. *Cic. li. 3. de Offic.*

Nec in istis tamen Rebuspublicis nemo bonum Politicum agere poterit sine vitio. Varia nimirum cum sint munia reipubl. quæ omnia per Politicos homines sint administranda, nonnulla eorũ sine injuria geri possunt. Illa cumprimis quæ ad peregrinos non faciunt: quoniam persuasum fere est, domi justitiã colendam in exteros autem omnia utilitate metienda esse. Hinc sane legimus, sanctissimos etiam viros magnis dignitatibus perfunctos in rebuspublicis non profecto optimis. Qualis utiq; fuit Daniel

Propheta apud Babylonios pariter & Persas. Igitur illis qui rectores agunt ejusmodi rerumpublicarum, aut qui regentium illorum summa vel consilia vel opera adjuvant, probis quidem esse non licet. Quin laudem merentur si sint πανοῦργοι, vel dolosi ac fraudulenti, interdum & sævi, & raptores, omnia metientes præsenti utilitate reipublicæ aut imperantium. Cæterorum tamen qui in magistratu etiam versantur, alia ratio est.

Neutiquam verò pravi illi mores necessum est insint cuiquam vere Politico, in rebuspublicis quibus sincera felicitas civilis est cordi. Imo in his quàm maximè postulantur mores probi. Ita ut Optima respublica non nisi viros merè bonos admiserit ad gubernaculum. Vera felicitas nempè rebuspublicis illis est pro Ratione status quam vocant: eoque nihil improbum est committendum à rectoribus earum. Hoc autem fieri non potest nisi illi sint virtute undique imbuti. Germana videlicet felicitas tantum bonis artibus comparatur: artes bonæ autem duntaxat à bonis queunt rite exerceri.

Etiam corruptas tamen respublicas nemo administraverit qui omninò improbus est. In omni enim rectore exigitur fides & justitia saltim ergà suos: quum ne latronum quidem societas vel tantillum duraverit, omni plane justitia exulante. Igitur quales tyrannos esse vult Aristoteles, ijs moribus hi Politici sint oportet: non malè affecti nimirum ad virtutem, ἡμίχρηστοι καὶ μὴ πονηροὶ, ἀλλ' ἡμιπόνηροι: *Semiprobi, & non mali sed semimali.*

Ar. l. V. Polit. cap. XI.

Quantumvis verò bonæ respublicæ omnes nihil exigant mali moris in rectoribus & magistratibus suis, vel quod idem est, in suis Politicis: attamen modò quisq; moraliter haud malus, & virtutibus præditus sit ijs, quales

cum-

cumprimis ad munus suum gerendum commodæ sunt, fieri id potest sine magnâ reipublicæ noxa. Si autem illis virtutibus fuerit destitutus, ad munus etiam illud Politicum gerendum est inidoneus. Sic qui ad Judicia appellere vult animum, necessum est ne sit avarus, ne præcipitis iracundiæ, ut sit amans justi, Dei reverens. In alijs Fortitudo: in alijs Taciturnitas: in alijs Liberalitas: in omnibus Temperantia & Justitia maxime requiritur. Quæ omnia singulatim hîc exponere non fert institutum. Et verò satis est demonstrasse, virtutes morales non eodem modo in quovis Politico homine habere sese oportere, sed hanc morum partem admittere magnam varietatem: accuratior & magis distincta morum inquisitio non est hujus argumenti.

Eadem de caussa non etiam est, quare prolixius hîc velimus differere de moribus homileticis viri Politici cujuslibet. Monuisse satis est paucis, quod nonnulli eorum magis nonnulli minùs in Politico hoc aut illo postulentur, prout varia reipubl. munia sunt exercenda. In universum tamen videtur utile esse vitæ civili: *esse sermone affabilem accessuq; facilem: vultu, qui maxime populum demeretur, amabilem: æquis desideriis propensum, nec iniquis acerbum:* quod Senecæ verbis jam tum ante docuimus. Qui certe sunt μισάνθρωποι, & morosi multùm, ad res civiles aut Politica negotia inepti sunt. Qua de re cumprimis legi merentur, etiam quæ à S. Guazzo libro *de civili conversatione* disputata sunt. Debentur autem omnia hæc partim Naturæ partim exercitio, ceu ex Ethicis notum: eoque necessum est utrumque beneficium bono Politico uti contingat. *Cap. I. pag. 2.*

QUANDOQUIDEM autem & de moribus Politici Pragmatici jam satis differuimus, nihil nunc quidem superest quod ulterius, de prærequisitis ad Politicam sive

pragma-

pragmaticam sive Philosophiam, adferamus in medium.

I. Ex ijs verò quæ allata sunt hoc utique *primum* licet colligendo definire: non omnem qui idoneus est ad Philosophiam civilem eundem etiam aptum esse ad negotia expedienda. Quoniam nimirum inter alia saltim illa morum ratio, ut & amor negotiosæ vitæ in Philosopho civili haud postulatur: ne cætera nunc repetamus. Et vero hinc videmus usu venire, ut optimi etiam & prudentissimi Philosophi Politici manum tamen gerendæ reipublicæ non admoveant: sive quod amor studiorum & otij literarij eos maxime afficiat, sive quod & moribus vitæ civili convenientibus destituantur. Priore sane de caussa & Plato pariter & Aristoteles alijq; olim rempublicam haud attigerunt. Posteriore autem nonnulli & risum & contemptum & sannas, pragmaticorum hominum imo & vulgi, cum jam olim incurrerunt, tum hodieque coguntur experiri. Mores nempe quales ad civilem conversationem postulantur, non necessum est insint Philosophiam sectaturis. Fieri igitur potest, ut quis sit indole austera, morosa, & subagresti, & tamen summa cum laude Philosophum agat. Sed & si quem fortasse natura genuit minùs aptum conversationi, ille quo magis studijs totum sese dedit, vitato hominum consortio, non potest non ipsa illâ assuetudine eò senium reddi planè inurbanus atque intractabilis. Si quis, inquam, ita natus fuerit: non autem si comitate & humanitate eximiâ ornaverit illum ipsa generatio. Porrò cum Philosophus omnis debeat esse vir bonus (possit certe esse, quantumvis Politicarum artium omnium etiam vitiosarum peritissimus) respublicæ autem illæ quotquot à vera felicitate aberrant, aut (ut nostro more loquar) in quibus Ratio status

honesta

honesta non est, bonum virum rectorem haud admittant, facile apparet, mores bonos aut virtutes hominis Philosophi interdum haud pati, ut rempublicam in qua vivit gubernandam suscipiat. Et vero fortassis hac etiam de caussa olim magni Politici Philosophi, Athenis cumprimis versantes, alieno à republica illa gerenda animo fuerunt: quod nimirum id agere sibi non licuerit sine virtutis læsione, in illo corrupto reipublicæ statu. Et vero reipublicæ Atticæ admoverat quidem antehac manus Solon vir optimus, sed quando respublica ipsamet cuperet bene regi: gubernandam componendamq; illam post etiam accepit Demetrius Phaleræus, sed abolito jam per Macedones impotente illo & improbo civitatis statu. Quod si autem absque hisce duabus caussis fuerit, nihil obstat quo minus & Philosophus civilis quis sit perfectissimus & simul Pragmaticus optimus. Nec enim aut morum illud homileticorum vitium, aut negotiosæ vitæ aversatio, necessum est semper Philosophiam comitetur; sed interdum possunt, imo solent perfrequenter, illa abesse. Qui sane cum malitioso vulgo sine discrimine doctis omnibus ineptos objiciunt mores aut aversionem à republica, quales sane & jam olim haud defuerunt, iniquissime calumniantur. Quapropter nonnulli Philosophorum civilium jam tum antehac summa cum laude rempublicam rexere. Id quod prolixius supra demonstravimus. Imo vero illæ demum vere beatæ sunt respublicæ quas vel Philosophi regunt vel quas qui regunt philosophantur. Quod fuit olim sapientissimi Platonis dictum. De cujus sententiæ veritate dubitare nemo potest, saltim qui intelligit, Philosophi hoc nomine venire virum & bonum pariter & reipublicæ ad veram felicitatem componendæ

Cap. VII. pag. 117.

ſapientem. Nec enim profecto per alios reſpublica aliqua veram felicitatem poterit conſequi, quàm per eos qui & ſapiunt ſimul & amant ea, quæ iſthuc faciunt. Quales cum bona ex parte ſint etiam γνήσιοι Juriſconſulti, haud injuria Ulpiano auctore, veram & non ſimulatam philoſophiam profiteri ſeſe, gloriantes, ſunt adeo rebuſpublicis & ipſi longè utiliſſimi. A quo vere prudentum juris ordine tamen cum plurimum diſtent Leguleji non minus quàm qui φιλοσοφήματα quædam docti, pallio & barba tenus olim, nunc titulo ſolo ſeſe efferunt, veri Philoſophi non ſunt; abſit ut hos promiſcue omnes reipublicæ rectæ gubernandæ idoneos pronunciemus. Sed & jam tum ſupra eos hinc rejecimus.

ff. de Iuſt. & Iure.

Cap. VII. pag. 119.

II. Poteſt *ſecundo* & hoc colligi; non adoleſcentem, multo minus puerum, eſſe idoneum ad plene accipiendam civilem Philoſophiam, ut nec ad πρᾶξιν Politicam omnino exquiſite exercendam. Eſt autem hoc quadamtenus idem cum illo Ariſtotelis pronunciato: ὅτι τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατὴς ὁ νέος *quod juvenis non ſit aptus vel proprius Polities auditor*: aut quod alibi affirmat ὅτι γεωμετρικοὶ μὲν νέοι καὶ μαθηματικοὶ γίνονται καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα. Φρόνιμος δ᾽ οὐ δοκεῖ γίνεσθαι, *quod juvenes Geometrici quidem fiunt & mathematici, & talibus diſciplinis eruditi, prudens autem non videatur fieri.* Et vero ijſdem de cauſſis omnia hæc ita aſſerenda veniunt; modò etiam hoc obſerves: illum denique eſſe diſciplinæ alicujus verè idoneum auditorem qui planè judicare poteſt omnia ea quæ proponuntur: qui novit quæ proponuntur in diſciplinis, illa firmis rationibus probanda a magiſtris eſſe, cum ita demum liceat ad ſcientiam pervenire: judicari autem quod prolatum eſt non poſſe, niſi perſpecta

l. 1. Nicomach. c. 3.

l. 6. Nicomach. c. 8.

ſpecta intime rationum firmitate. Verſatur ſcilicet Politica omnis Philoſophia circa ea quæ per experientiam accipiuntur, & ex ejuſmodi unice exſtruitur. Eſt autem juvenis rerum civilium inexpertus: atque ita nec judicare illa poteſt quorum fides ſoli experientiæ innititur; utque verbo ijs aſſentiatur animo tamen firmiter ijs nequit aſſentiri. Accedit quod juvenis nondum ſoleat eſſe ſatis compoſitis ad virtutem moribus: atque adeo corruptas & improbas reſpublicas à probis & laudandis, haud perinde conſtante & generoſa ſententia, ceu fieri par eſt, diſcreverit. Qui ſane virtute non inſtructus ſatis eſt, facile improba & iniqua (cujuſmodi plurima ſunt rerumpublicarum nonnullarum inſtituta) rectis prætulerit. Utitur verò ad primum quidem pronunciatum ſuum roborandum Ariſtoteles argumento hoc utroque: ad poſterius primo duntaxat, quoniam illud unum tunc exigebat inſtituta tractatio.

Quæ Politicæ Philoſophiæ autem eadem eſt & Pragmaticæ ratio. Exercere ſcilicet illam itidem non eſt plenè aptus juvenis aliquis. Idque itidem *primariò* quidem, quod cum in univerſum ſit rerum humanarum non ſatis peritus, tum ejus populi, cujus fortè curationi eſt adhibendus, indolis, morum, inſtitutorũ rerumq; omnium, per ætatem haud poſſit temere plenam notitiam ſibi acquiſiviſſe. Et tamen utrumque præſcire oporteat, priuſquam poſſis feliciter rem gerere. Tametſi ſane talia omnia interdum & audierint juvenes & legerint, probent etiam; quoniam tamen non ſatis animo infixa tenent, perinde ſæpè eſt quaſi non didicerint. Itaque & nimis creduli pleriq; ſunt & ad ſperandum faciles nimium, eòque & idonei multum qui decipiantur, & dum minus circumſpiciunt agantur *Ariſt. l. 2 Rhet. c. 12.*

agantur in præceps. Qui morbi omnes ab inexperientia profluunt.

Obstat *porro* juvenili ætati ad prudens omni ex parte regimen, affectuum animi nondum satis temperata violentia. Moribus enim plærique sive affectibus rapiuntur; quin omnem in partem nunquam pene non sunt nimii, sive ament sive oderint, celeres item in cupiditatem pariter omnem atque iracundiam, & vicissim facile mobiles in adversum. Quibus moribus non potest non civitatis quodque regimen in grave discrimen adduci. Eleganter Aristoteles, in juvenibus ait esse τὸ βουλευτικὸν ἀτελές, ut in fœminis ἄκυρον: sive, vim animi consultatricem imperfectam juveni, fœminæ minus certam. Est vero hoc usque adeò notum, ut in proverbium abierit *senum prudentia*, & nusquam gentium non sit juventutis imbecillitas isthæc observata; utque in multis benè constitutis civitatibus per leges annales à muneribus reipublicæ potioribus capessendis juvenes arceri soleant.

Arist. l. 1. Pol. c. 9.

Cumprimis inidoneus est in republica quidem bona, discendis vitiosarum rerumpublicarum artibus, juvenis aliquis potens simul atque ambitiosus, aut rerum novarum cupidus: idque quoniam interest reipublicæ, ut omnis ejusmodi indoles, quantum fieri licet, ab artibus illis discendis arceatur; ne scilicet abutens aliquando ijs rempublicam patriam in discrimen conjiciat. Magnæ scilicet est virtutis, tenere malas artes ijsque non uti si offerat sese occasio: qualis in republ. sæpè offertur. Sicut in universum *plus valet ignoratio vitiorum quam virtutis cognitio.* Nisi fallor, hac de causa Theagem, juvenem Atticum avidum discendi artes tyrannicas, noluit in disciplinam admittere Socrates, prætexens à dæmone sese vetari: estque adeo

scopus

ſcopus Platonici dialogi, docere: non admittenda ad quaſvis Politicas auditiones ambitioſa ingenia· etſi aliud ejus voluerit eſſe Marſilius. *Vide Platon. Theagem.* Confimili certe de cauſſa noluit Hippocrates perverſæ indolis homines ad Artem medicam diſcendam admittere, quod nimirum & Ars illa ut valetudini conducentium ita & adverſantium peritiam profiteatur, eâque proinde malus quiſpiam facile abuti poſſit. Hinc quo ille uſus eſt exemplo huc quoque pertinet: τὰ ἱερὰ ἐόντα πρήγματα ἱεροῖσιν ἀνθρώποισι δείκνυται, βεβήλοισι δ' οὐ θέμις, πρὶν ἢ τελεσθῶσιν ὀργίοισιν ἐπιστήμης. *Quæ ſacra ſunt negotia ſacris hominibus oſtenduntur, profanis autem fas non eſt, priusquam ſint initiati orgiis ſcientiæ.*

Hæc quamvis clariſſimæ ſint veritatis, videntur tamen duo obſtare eorum luminibus, quo minus omnibus perinde ſint conſpicua. *Primum* enim, juvenes non eſſe idoneos Philoſophiæ civili diſcendæ videtur repugnare ijs quæ reapſe experimur: nempe illos felices in addiſcenda illa progreſſus facere, docet uſus. Si addiſcere eam juvenes nequeant, tum verò ne conatus quidem adferri ab illis debeant ad Philoſophiam iſtam addiſcendam. Id quod itidem laudato omnibus mori adverſatur. *Secundo* omnium gentium hiſtoriæ docent, nonnullos quamvis adoleſcentes res magnas geſſiſſe, nec ulla ſapientiæ parte fuiſſe ſenibus inferiores. Et verò Salomonis, Alexandri Magni, Scipionis, Octaviani Auguſti exemplis ipſimet nos antehac idem docuimus. Addi autem poſſunt & aliorum ex veteri pariter & noſtro ævo, ſi opus ſit. *Vide cap. VII. p. 108. & p. 219.*

Verum hæc tanti non ſunt ut ſententiæ profeſſæ quidquam mutemus. Ut enim ad *primam* objectionem primò reſpondeamus; aliud eſt progreſſus facere in diſcendo, aliud ſcientiam ipſam plene aſſequi. Illud qui poteſt non

statim hoc etiam potest. Opinionem scilicet sive δόξαν bonam parare sibi juvenis potest, & hactenus tendunt juventutis non in Politicis duntaxat, sed in Arte Medica & Naturali Philosophia profectus: nititur nimirum fides paratæ omnis cognitionis auctoritate potissimùm docentium non adeo rebus ipsis. Ut vel hanc verò consequatur juvenis, admitti utiliter potest ad Philosophicas auditiones. Etenim haud nihili sed eximium

est, quadam prodire tenus si non datur ultra:

Vide cap. IIX. p. 150. quandoquidem illa ipsa opinio, ubi sensim rerum usu fuerit confirmata, facili negotio in perfectam abit scientiam: & sæpenumero ad res agendas etiam opinio bona satis est, quamvis scientiæ major & vis sit & certitudo. Quum tantam vero utilitatem ex studijs Philosophiæ civilis possit juvenis capere, quidni, etsi plenum laboris fructum assequi nequeat, ad auditiones Philosophicas admittatur? Non potest sanè placere Pythagoræ institutum licet etiam Augustinus laudaverit. Ita nimirum hic loquitur: *August. l. 2. de Ordine.* *Efferre laudibus soleo Pythagoram, quod regendæ reipublica disciplinam auditoribus suis ultimam tradebat, jam doctis, jam perfectis, jam sapientibus, jam beatis.* At verò usus nos docet, nihil esse caussæ quamobrem in seram istam ætatem omnis regendæ reipublicæ disciplina differatur.

Gesserunt porro (fateor) & juvenes magnas res: horum autem numerus perquam est rarus & habet aliquid insolitatum. Nobis autem sermo faciendus fuit de eo, quod plærumque obtinet atque adeo naturæ maximè est consentaneum. Sed & haud difficulter apparet, nonnullis eorum datum sapere, & res gerere, divina extra naturæ ordinem liberalitate. De Salomone utique certos reddit nos Sacra historia. Felicitas quoque armorum

Alexan-

Alexandri ea fuit, ut non tam hujus prudentiæ quàm divino regimini debeatur, quicquid ex adverso disputet Plutarchus. Idem in Hannibalis, Scipionis Africani, Augusti Cæsaris aliorumque nonnullorum rebus observare est. Talia vero insolita & divina non utique in exemplum eorum quæ plærumque hominibus nobis contingunt trahenda sunt. Juvenum alijs non defuerunt bonæ opiniones: quibus suffulti qui sunt illos posse interdum egregios sese præstare, jam tum professi sumus. Alijs fuere ad manum prudentes consiliarij: juvenum gloria tantum in eo collocatâ, quod prudentum monitis regendam rempublicam permiserint. Qualem primo quinquennio Neronem Burro & Seneca ducibus Romana, Joasum Israëlis Regem Jojada Pontifice vivo Sacra Historia prodidit. Itaque hi quidem posteriorum ordinum juvenes assertionem nostram haud faciunt dubiam. Et verò plerumque illos, qui adulti non sunt, per imprudentiam nocumento rebuspublicis esse cùm volumina illa sacra tum ipsiusmet Salomonis paræmia doceat: *va tibi terra cujus Rex puer est.*

Plut. de Fort. Al.

l. 4. Reg. cap. XII.

Ecclef. cap. X. p. 16.

EST igitur satis sic certum illud quod diximus: non juvenem multò minus puerum, omni ex parte idoneum esse Politicæ sive Philosophiæ sive Pragmaticæ discipulum. Quoniam verò simul ostendimus, posse juvenem insigni cum fructu utramque Civilem prudentiam, Universalem nempe illam & Singularem, aggredi, eaque imbui; illud quoque disquirendum fuerit; quemadmodum institutio Politica omnis quam rectissime possit peragi. Et verò etiam heîc controversa quadam sunt: *Primum* de modo & ordine institutionis, *Secundo* de magistris, & *Tertio* de loco institutioni apto. Reliqua scilicet omnia plana

plana sunt, ac proinde non est quod à nobis heîc moveantur. Ne quid ergo nostræ desit tractationi, de hisce etiam tribus nonnulla, pro ratione tamen instituti breviter, disputabimus; seorsim & heîc de Philosophiæ Civilis seorsim de Politicæ Pragmaticæ institutione agentes, ne quæ ob confusionem utriusque (quoniam itidem nonnihilo differunt) vel obscuritas oriatur, vel error, vel defectus.

I. *Primum* verò (ut ab institutione Philosophiæ civilis faciamus exordium) quod in quæstionem venit hoc est: Philosophiæ civilis æmulator, utrum debeat à singularium rerum peritia pergere demum ad scientiam civilem Philosophicam; an vero aggredi hanc, nondum versatus licet in singularibus, singularium verò notitiam demum addere oporteat jàm cognitis universalibus scientiæ Politicæ præceptis. Via prior videtur & jam olim Politices magistris placuisse, & perquam multis etiamnum placere. Sophistæ sanè qui præ alijs apud Græcos Socratis ætate Politices doctores sese professi sunt, quantum ex Aristotele colligere est, nihil aliud egêre, quam quod multarum rerumpublicarum singularium leges discipulis proposuerint, eligendi meliores quasque commisso ipsis arbitrio. Hodie pro legibus historiæ sunt: fortassis quod historia paululum melioris notæ Sophistarum ævo fuerit apud Græcos prope nulla, (Herodotum scilicet si excipias, quoniam & Thucidides ipse ac Xenophon tum demum innotuerunt) nunc autem præclarorum Historicorum in promptu sit manus ingens. Hinc hodie videas, ad parandam civilem prudentiam nihil prius, nihil aptius, à multis censeri, quàm Historiæ lectionem: ac proinde & juvenibus τὰ πολιτικὰ indoctis commendari, ad-

Aristoteles l. X. Ethic. cap. ult.

ductis omnibus hinc inde conquisitis Historiæ laudibus. Saltim igitur multorum Politices professorum auctoritas pugnat pro via isthac priore. Corroborari illa videtur & Gerardi Johannis Vossii, Viri utique citra controversiam magni, ac essione. Hic enim non dubitavit contra Bartholomæum Keckermannum Viam illam discendi improbantem prolixe disputare in suo de Arte historica libro. Videtur autem ideo etiam præferenda, quoniam omnes artes omnesque pene scientiæ principiorum loco utuntur singularibus experimentis, & natæ demum sunt ulteriusque parantur augenturque non alia quàm illa via, quâ à singularibus usu observatis ad universalia progredimur. *Voss. l. de Arte Histor. cap. V. pag. 30.*

Cæterùm nec auctoritas ita sentientium, nec addita ratio me quidem hactenus potuit trahere in assensionem: Sophistæ certè non illi fuerunt, qui movere quenquam debeant: ut qui Politicam sapientiam reapse ignoraverint, quod post veteres à nobis quoque jam est monstratum hoc ipso libro. *Cap. V.* Vereor ne in eodem luto hæreant & illi hodie, qui nihil perinde atque historias commendant: haud sane illorum quenquam temerè invenias in civili Philosophia ipsâ ceu par erat versatum. Vossius quæ adfert nihil ad hanc rem faciunt: ac proinde nec adstruunt quo de nunc est quæstio. Distinguit enim & ipse, idque recte, inter historiam simplicem, & quam vocat ἱστορικὴν πραγματείαν quæ curate in circumstantias & eventuum caussas inquirit. Illam simplicem existimat juventuti convenire. Sed non illa, verumaltera inservit Prudentiæ comparandæ. Quum igitur ipsemet agnoscat, simplicē duntaxat illam & rudem juventuti aptam esse, non alteram quæ unice Politicæ ancillatur, liquet nec Vossium reapse dissentire à nostris sententijs. Sed & tota illa quam

Nn laudat

laudat Voſſius Hiſtoricæ lectionis inſtructio, ad uſum Grammatici Hiſtorici facit quidem, ad Politicum Hiſtoricum non item: quod obſcurum eſſe non poteſt cum cura & judicio legentibus. Ratio etiam quæ adducta eſt valet nihili. Nec enim neceſſum eſt, eodem ordine diſcere quod jam eſt inventum, quo aliquid inventum eſt aut porrò oportet inveniri: poſſumus enim utique ex quibus partibus minimis conſtent compoſita quæq; addiſcere, ſola inſtituta compoſitorum diſſolutione, non opus autem eſt, ut videamus primùm omnia iſta componi: imo eſſe illud expeditius quàm hoc, manifeſtum eſt.

Igitur fatemur quidem & nos, omnium optime proficere quem poſſe in addiſcendâ civili Philoſophiâ, ſi fuerit antehac uſu rerum ſingularium probè inſtructus; imo hunc demum eſſe omni ex parte idoneum illius diſcipulum, multis evicimus. At verò minime hinc conſequens eſt, omnem promiſcue iſthac via progredi oportere. De juvene igitur ſi quæratur, nego huic viam illam convenire. Idque *primùm* ideo, quandoquidem juventus plerumque non valet facultate, ex ſingularibus eventis univerſalem ſcientiam condendi: non judicio recte atque utiliter geſta à pravis & imprudentibus ac reipublicæ noxijs facinoribus diſcernendi, aut verò etiam attrendendi ad momenta rerum eaque obſervāndi. At verò ut ſcientiam ex ſingularibus compares, utiq; neceſſum eſt recto pede progredi à ſingularibus ad communia ſive univerſalia enunciata, quibus nempe ſolis ſcientia & ars omnis conſtat. Eſt autem illud vel idcirco juveni perquam difficile, quoniam hactenus nemo artem ex ſingularibus proficiendi ſcripto tradidit: quod jam tum conqueſti ſumus: ut proinde unuſquiſque hactenus debuerit

buerit proprijs hic viribus inniti, quæ in juvene sunt plerumque per imbecilles. Longe vero adhuc est, difficilius, ex sola historiarum lectione observare, quid cuique statui reipubl. utile quid noxium, & quævis observatu digna justa attentione prosequi.

Valent autem eadem hæc argumenta etiam adversus illos, qui variarum legum collectionem ad parandam prudentiam sufficere arbitrantur. Par enim fere historiæ & hujusmodi collectionis ratio est, nisi quod historiæ aptiores sint ad docendum noxia & utilia; quoniam simul narrant consiliorum factorumque eventus prosperos adversos, secus quam fit in Legum collectionibus. Quid Aristoteles Sophistis sui ævi, collectiones legum juventuti pro civili prudentia venditantibus objecerit, hîc legi atque expendi omnino fuerit pretium operæ. Recitabimus itaque illa, saltim (quanquam eorum vim interpres vix assequatur) prout Latine versa sunt à Dionysio Lambino: spreta interpolatione Bergiana ceu minus hîc commodâ, ne Græce indocto cuiquam sim molestus. *Jam verò* (ait) *Sophistæ qui hanc facultatem se tradituros profitentur, ab eo longissimè videntur abesse, ut docere possint. Omninò enim neque quid ea sit, neque quibus in rebus versetur, sciunt. Non enim, si scirent, eandem esse atque artem dicendi, vel deteriorem statuerent: neque ferre leges esse facilè putarent ei, qui leges omnium opinione comprobatas collegisset: quoniam (inquiunt) præstantissimas eligere licet. Quasi verò delectus non sit intelligentiæ: aut quasi non sit maximum, rectè judicare: quemadmodum in iis, quæ ad musicam pertinent. Nam qui cujusque rei usu periti sunt, cùm de artis operibus rectè judicant, tum quibus rebus, ut quomodo ea, quæ par est effici, perficiantur & quæ quibus* Lib. X. Nic. cap. ult.

congruant & concinant, sciunt. Imperiti verò præclare secum agi putant, si non ignorent, rectene an perperam opus effectum sit: quemadmodum fit in pictura. Leges autem opera civilia videntur esse. Quonam igitur pacto quis aut ad leges ferendas aptus, his effici, aut, quæ sint optima, judicare possit? Nam ne medicinæ quidem satis periti fieri videntur ex commentariorum lectione. Atqui commemorare & tradere conantur illi non solùm curationum genera, sed & quibus remediis ægros sint curaturi, & quemadmodum medicinam facere oporteat, de cujusque habitudine corporis distinctè ac distributè differentes. Sed hæc usu peritis & exercitatis prodesse posse credibile est: imperitis autem atque insciis, nequaquam. Fortasse igitur etiam legum, rerumque publicarum genera collecta, eis, qui animo cernere & judicare possunt, quid benè, quid contra constitutum sit, & quæ quibus apta sint, usui esse poterunt. Ii autem, qui hæc sine animi habitu persecuti fuerint, rectè judicandi facultatem quidem sibi nunquam comparabunt, nisi fortè temerè & aliquo casu: intelligentiores autem fortasse in his esse poterunt. Hactenus de Sophistica docendi ratione Aristoteles.

Ad hoc (quod *secundi* argumenti vicem esse potest) diffusior est ratio discendi universam quidem Civilem Philosophiam ex Historijs, quàm ut illi par sit juvenilis ætas, præsertim si & alia agere debeat. Nec enim nisi ex quamplurimis libris peti possunt historiæ omnis generis rerumpublicarum. Utque tu velis non nisi unam Reipublicæ speciem, Regnum fortassis & quæ illi commoda sint addiscere, itidem tamen versandi fuerint historici complures: quoniam nimirum & Regnorum varia sunt discrimina, mutationes item & utilitates variæ, singuli autem Historicorum raro ultrà unam Regni formam excurrunt,

currunt, nemo eorum omnia quæ vel uni formæ solent evenire attingit.

Plerosq; *Tertiò* præstantium Historicorum videas de rebus quas narrant judicium sibi sumere, vix quenquam verò inveniri, qui in assignandis eventuum caussis non multum subinde aberret, non observato scilicet discrimine inter πρόφασιν initium & veram actuum caussam. Eâ sanè in re peccatum à scriptoribus belli Punici monet Polybius: *Pol. l. 3.* Aristoteles, errorē illum non causam pro causa adducendi, τὸ μετὰ τοῦτο ὡς διὰ τοῦτο capiendo, maxime committere eos *Aristot. l. 2. Rhet. cap. 24.* qui in reipublicæ tractatione versantur. Hic autem error nisi vitetur, non possunt non falsissimæ nasci sententiæ Politicæ. Vitare autem, imo errantem Historicum posse corrigere, superat utique vires judicij juvenilis. Legum variarum electio multo minus juveni potest prodesse, quoniam inter leges addi rationes rerum vix soleant: excogitare autem rationem, supra captum sit juvenis.

Hæc cum longè sint verissima, manifestum utique est, illam rationem discendi Prudentiam civilem universalem quæ à singularibus incipit, haud convenire juventuti. Unde consequens est viam Alteram juveni quidem ambulandam esse. Et verò quamvis non scientia exactâ sed opinione duntaxat instruatur juvenis, doctrinam Politicam systematicam Aristotelis aut aliorum ediscens, illa ipsa tamen opinio mirum quantum vim judicij Politici acuere idonea est. Oculum dixeris additum, saltim oculare aliquod ὄργανον, pervidendi minuta quæq; & aliàs abdita, aut discretu difficillima; quæ certe juvenem non ita instructum, vel omnino fugere vel non nisi confuse & quasi in tenebris apparere solent. Id sane omne quod primo loco alteri viæ objecimus hoc ferè unico modo

ſublatum eſt, tantum ſi acceſſerit ars ex ſingularibus univerſalia conſtituendi. Similiter licet utique hac ratione quamvis juveni diſcrimina rerumpublicarum multiplicia, omniſque generis mutationes & conſervationes exiguo temporis ſpacio addiſcere; quantum quidem ad bonam ſufficit opinionem. Quod factu impoſſibile eſſe modo illo priore, paulum ante oſtenſum eſt. Ita porrò inſtructus cauſas veras eorum quæ in civili vita ſolent contingere jam didicit: ac proinde ſic ſatis paratus jam eſt veras à fictis cauſſis eventuum civilium diſtinguere, atque ita ab erroribus aliorum ſibi cavere. Expeditiſſima denique hæc ad plenam ſcientiam via eſt: quippe cui nihil deeſt præter robur illud quod ab experimentis ſive hiſtoria poteſt accipi. Et verò, ſi quis ſingularium rerum hiſtorias conferat cum doctrinâ Politica Ariſtotelis & aliorum (quod utiq; & à juvene interdum fieri poteſt) opinio in plenam ſcientiam ſolet tranſire.

II. Cæterum de prima quæſtione plus quam ſatis fortaſſe. Breviores erimus in *Secundâ* quæ de idoneis eſt magiſtris. Etenim vacat dubitatione, utendum eſſe magiſtris ſi qui haberi poſſint: cum non uſu duntaxat ſed diſciplina etiam Politicam prudentiam diſci poſſe jam ſit conſtitutum. Haud negamus, ſine etiam magiſtro poſſe profici: ut ſunt etiam in aliis Artibus & ſcientiis nonnulli αὐτοδίδακτοι. Quin tamen doctis adhibitis magiſtris, & tutius, & facilius longe, unuſquiſque quamvis ingenio valens, quamvis poſſit eſſe αὐτοδίδακτος, diſcat, nemo temerè ibit inficias. Hoc igitur duntaxat hîc ſupereſt controverſum, quales magiſtri adhibendi ſint: utrum nempe illi qui verſantur in actu rerum civilium, an qui extra negotia poſiti vitam magis in ſtudiis degunt; & ſi hi ſunt admitten-

mittendi, utrum qui scripto docent & quasi muti sunt an qui instituunt ore.

Ad hæc autem definienda necessum est ponere, id quod omnibus est in confesso & omnino certum: illum esse cujusque doctrinæ magistrum idoneum, qui doctrinam illam exactè tenet, & cum ordine tum perspicua dictione quæ tenet profert; qui ullâ hujus parte instructus non est, nec idoneum esse doctorem.

Jam verò Pragmaticorum hominum bona pars vel non tenet ipsammet civilem Philosophiam, vel docendi modum aut ignorat plane aut quoniam non exercuit nec exercere aptus est, vel & vitio quodam laborat quo minus id possit. Adduximus jam tum supra in eandem sententiam differentes cum Platonem tum Aristotelem, & hunc quidem sua loquentem lingua. Meretur hic denuo audiri saltim Latine interprete Lambino: *Vtrum igitur,* inquit, *videndum deinceps est, unde & quonam modo quis legibus ferendis idoneus esse possit? An, ut fit in cæteris artibus, ab iis, qui in republica gerenda versantur, hanc facultatem comparaturus est? Civilis enim prudentiæ pars esse videbatur legum ferendarum facultas. An verò aliter se res habet in ratione reipublicæ gerendæ, atq; in reliquis tum scientiis, tum facultatibus? In cæteris enim eosdem videmus artem, facultatemque agendi tradere, & facultatis munere fungi: ut medicos & pictores. At rerumpublicarum administrandarum scientiam docere ac tradere se profitentur Sophistæ, eorum tamen administrat rempublicam nemo: sed ii, qui in republica gerenda versantur: qui quidem vi & facultate quadam freti, usuque potius, quam mentis agitatione ac ratione hoc agere videri possunt. Nam neq; eos scribere, neque dicere de talibus rebus (atqui præclarius hoc erat fortasse, quàm oratio-*

Cap. VII. pag. 101.

X. Nicom. cap. ult.

nes

nes judiciales aut conciones ſcribere) neque vel filios ſuos, vel ullos alios ex amicis ſuis ad rempublicam gerendam aptos effeciſſe videmus; quod quidem probabile & conſentaneum erat eos fuiſſe facturos, ſi id ulla ratione conſequi potuiſſent. Nam neq; quicquam civitatibus melius reliquiſſent, neque aut ſibi, aut amiciſſimis quicquam hac facultate præſtantius exoptare poſſent. Hæc Ariſtoteles, & recte quidem. Vbi tamen obiter monendum venit, videri lectiorem Ariſtotelis mendoſam & hiatum aliquem eſſe circa illa verba Græca: *ἀλλ' οἱ πολιτευόμενοι. οἱ δόξαιεν ἂν ſed ſi qui in republica gerendo verſantur, qui quidem.* Quid tamen velit ſibi Ariſtoteles haud difficile conjectu eſt. Rectius vero longè ex eo quod Politici præcipui neminem docere ſolent, colligit Ariſtoteles, eos vi potius ingenij feliciter in republica gubernanda verſari quam quod à ſcientia civili ſint inſtructi: atque ex eodem principio vult perſuadere Crito Socraticus ſive quis alius auctor, virtutem atque adeo & Prudentiam doceri non poſſe, ſed omne illud Naturæ aut Dei donum eſſe. Quanquam largimur facile, quo minus Politici nonnulli Pragmatici ſuos inſtituant, interdum in cauſſa eſſe defectum ingenij in filijs, aut aliorum quæ præneceſſaria eſſe ad ſcientiam illam comparandam, paulò ante docuimus.

Dial. de Virt.

Licet autem Pragmaticus omnis Politicus ad docendum aptus non ſit, eo quod ſcientiæ ſit expers, indubiè tamen, ſi quis ejus ordinis fuerit ſimul ijs quæ ad docendum requiruntur inſtructus, idq; laboris velit poſſitq; ſuſcipere, ille omnibus alijs præferendus fuerit, cumprimis quod valeat auctoritate perſuadendi, atque ita apud auditores majorem fidem inveniat, præ ijs qui rerum actui admoti non ſunt.

Quoniam

Quoniam verò Pragmaticos inter rari vel possint vel velint docere, facile apparet plærumque utendum esse magistris extra negotia civilia vitam degentibus. Inter hos autem in universum prævalere, qui saltim à multa historiâ instructi simul sunt juxta præceptorum civilium peritiam, consequens itidem est ex eo quod præmisimus principio. Itaque horum quidem nihil amplius probatione indiget. Notum verò etiam est, quanta sit ad docendum vis vocis vivæ, præ muta. Itaque magistrum Politicum qui ore doceat, itidem præferendum esse in confesso est. Quoniam tamen raro contingit, ut quis unus doceat quem plene omnia, utique & muti magistri illi audiendi erunt.

III. Etiam Altera itaque quæstio jam expedita est. Superest ultima. Est autem illa longe omnium definitu facillima, modò rationes velis audire, atque ire quò eundum est, non quò ducunt forte antecedentium greges. Sunt enim, hodiè cumprimis, perquammulti, qui non nisi foris quærendam censeant civilem Philosophiam, & quidem potissimùm remotis in regionibus; rationem tamen hujus suæ sententiæ nullam adferunt. Vnicum Ulyssis exemplum pro omni ratione est, qui nempe humanarum rerum fuerit perquam peritus, quoniam

Multorum mores populorum vidit & urbes.

At Ulysses quidem ad rem hanc probandam nihil omninò facit. Videtur enim ille potius ingenij bonitate valuisse quam Philosophia. Neque ille comparavit sibi sapientiam peregrinando, sed domo attulit. Ut fabulæ enim habent, peregrinatus demum est finito bello Iliaco: dudum verò ante versutiæ suæ præclara ediderat specimina. Fac autem, peregrinationes demum perfecerint

Ulyssis prudentiam; minimè tamen hinc est consequens, ad unius illius, aut paucorum aliquot exemplum, comparare sese omnes oportere.

Igitur est hoc quidem certum atque constitutum, ubicunque reperiantur magistri optimi, ibi doctrinam quærendam esse. Jam verò etiam id constat, nunc domi nunc foris, & vel in vicinia vel procul, haberi illos posse: Hinc vero sequitur infallibili consequentia, alibi atque alibi magistros sectandos esse, domi, foris, prope, procul, prout accipi possint: atque adeo eâ in re nec domesticis semper præferendos exteris, nec hosce illis, multò minus sola longinquitate idoneum sapientiæ magisterium metiendum esse. Quod si domi profectò possit parare juvenis illam philosophiam, cum sumptuum parcendorum caussa, tum & melioris educationis gratiâ (utpote quæ fieri possit in conspectu quasi parentum & cognatorum, quo nihil juveni consultius est) domestica institutio omnî alij est anteferenda. Recte sane Salomon: *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic is qui derelinquit locum suum.* (Proverb. XXVII. 8.)

De Tribus igitur quæstionibus, quantum illæ nonnihil dubiam reddebant institutionem Civilis Philosophiæ aut Universalis Prudentiæ, nihil addere necessum est. Prius vero quàm ad Institutionem Pragmatici quoque Politici progrediamur, observandum venit: ex re esse, ut qui sive ad Philosophiam sive ad Pragmaticam Politicam aliquando affectabit gradum, statim in ipsa pueritiâ sensim addiscat quæ possint illi instituto esse utilia. Enimverò fatemur ultrò, longe minus quàm juvenes esse aptos pueros qui Civilis Prudentiæ studijs occupentur, est tamen, quo & illa ætas commode imbui possit. Igitur ubi animadversum fuerit illud esse pueri ingenium, quod ali-

quando

quando possit Civilis Philosophiæ esse capax, aut reipublicæ gerendæ idoneum *(Ex studiis autem suis intelligitur* Proverb.
puer, si munda & recta sint opera ejus, ut sapienter pro- XX. 11.
nunciavit Salomon Rex) saltim addiscat & mandet memoriæ scita aurea sapientum de omni vita, cumprimis autem de civili. Etsi enim horum vim minime assequatur puer, adultus tamen, excussa memoriâ, poterit illis uti tanquam collecto thesauro. Vidêre hunc usum jam tum olim prudentiores quique: neque nostro ævo non multi idipsum observaverunt. Hinc illud natum Æschinis: *διὰ τοῦτο τὰς τῶν παλαιῶν γνώμας παῖδες ἐκμανθάνομεν, ἵν' ἄνδρες γενόμενοι αὐταῖς χρώμεθα: Ideo pueri discimus veterum sententias, ut viri facti iis utamur.* Sunt autem inter sententias ejusmodi facillimæ omnium, quæ disci pariter possint & firma memoria teneri, illæ quæ numeris inclusæ sunt, ceu notum est; itaque & illæ præ alijs indubie teneræ isti ætati quàm maximè conveniunt.

Nunc & de Pragmatici hominis institutione nonnihil addendum est. Sunt autem omnia expeditu non multum difficilia. *Primùm* enim, quoniam in Pragmatico Politi- I.
co requiritur & prudentia universalis, sive tota sive ex parte, & notitia singularum, cum reipublicæ ejus in qua versandum fuerit tum earum quæ illi vicinæ sunt, rerum, facile apparet addiscendum omnino ipsi venire utrumque, alterum horum non sufficere.

Secundò (ut de magistris prudentiæ universalis nunc II.
nihil dicamus) ad intelligenda illa cujuslibet reipublicæ singularia, faciunt magistri partim muti, ut ita loquar, partim vivi. Omnis scilicet generis monumenta scripta, sive typis fuerint edita sive hactenus publicata non sint, quæ saltim aliquid habent de negotijs reipublicæ alicu-

 jus

jus singularis, studiose colligenda & volvenda fuerint. Potest autem horum dispositio commodissime institui secundum illas classes, illoque ordine, quem in republica quavis singulari cognoscenda sequendum esse, capite duodecimo docuimus. Cumprimis vero hîc valent magistri vivi, qui in actu rerum diu versati, mores, leges, instituta, consilia, statumque omnem reipublicæ, plene didicerunt. Certè & citius & tutius omnia ab illis discuntur. Quantum igitur fieri potest, hi sectandi, cum his conversandum, hi reverenter habendi, hi consulendi, hisce credendum maximè est. Nec verò non & multùm prudentiæ universalis juxta singularem ab ijs didiceris. Huc sanè spectat sapiens dictum illud Salomonis: *Qui cum sapientibus graditur sapiens erit: Amicus stultorum similis efficietur.* Hac sanè de caussa, in omni republica, prudens quisque longo usu peritos rerum magistratus & consulit & magni æstimat, quamvis Rex fuerit. Quale quid proinde in sacra Estheræ historia etiam de Ahasuero rege proditur: quod nimirum *interrogaverit sapientes, qui ex more regio semper ei aderant & illorum faciebat cuncta consilio, scientium leges ac jura majorum.* Et de Alexandro Severo Augusto in vita ejus: *requisivisse* cum alios *tum literatos, maximè eos qui historiam norant, quid in talibus caussis quales in disceptatione versabantur, veteres imperatores vel Romani vel exterarum gentium fecissent.* Quamvis ad illa vetera exempla recurrere non sit necessum, cum hodieque nemo prudens dubitet, passimque id observetur. Quin itaque tales magistri auro contra cari sint habendi, & ad horum monita consilia sint componenda, non est quod quis dubitet. Certe quod de moralibus Seneca idem quàm maxime & de Politicis valet

Esth. I. 13.

Lamp. c. XVI.

valet: *Longum iter est per præcepta; breve & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. Vita ejus interfuit, secreta perspexit, observavit illum an ex formula sua viveret.*

Utrum *Tertio* domi an foris & apud exteros instituendus quis sit ad Pragmaticam prudentiam civilem, haud difficulter ex ijs quæ jam dicta sunt apparet. Vtiq; enim illius reipublicæ in quâ est quis versaturus statum & arcana quæ [illegible]bet qui rectius doceant quam qui in illa versantur? Foris ergò & apud exteros frustra illos quidem magistros quæsieris. Vicinorum tamen, aut simpliciter eorum quibuscum tuæ reipublicæ commercij aliquid necessariò intercedit, statum exactum alibi rectius didiceris. Quantum tamen reipubl. tuæ interest etiam domi talia disci possunt, præcipuè à prudentibus & in rebus magnis versatis. Nec verò Philonis istud ulla quis verosimili ratione comprobaverit, (nisi fortasse quis sit III.

Vervecum in patria crassoq; sub aëre natus)

τυφλοὶ πρὸς ὀξὺ βλέποντας, ἀναπόδημητοι πρὸς τοὺς ἐκδεδημηκότας: *eos qui non sunt peregrinati respectu eorum qui peregrinati sunt esse quasi cæcos cum acute videntibus comparatos.* Nisi inquam ita quis natus sit. Qui enim infeliciter adeo est natus, illi utique necessitas imposita est alibi sapientiam quærendi, & ipsum patrium statum foris addiscendi. Interim rarissimum est, ut juvenis Pragmaticæ Politices studiosus possit peregrinationis justum fructum capere: id quod docent quotidiana Germanicæ juventutis exempla. De quibus id vere affirmaveris quod olim Attico adolescenti Socratem dixisse, narrat Plutarchus. Querenti scilicet cuidam quod peregrinationes sibi nihil profuissent, respondisse fertur Socrates: *Non immerito tibi* *Plut. in Apophr.*

 istud

istud evenit: tecum enim peregrinabaris. Est verò & cumprimis aureum Aristotelis præceptum quod non possumus non integre huc adferre. *Maximum eorum quæ dicta sunt facere ad conservationem rerumpublicarum est, cujus nunc nulli curam gerunt, institui apte ad respublicas, in quibus* scilicet quis civem agere velit. *Nullum enim emolumentum capitur ex utilissimis legibus & quæ prolata sunt judicio cunctorum qui dant operam reipubl. nisi erunt assueti & instituti, si leges populares sint populariter, si Oligarchicæ Oligarchicè.* Cum nihil hoc scito sit verius, facile profecto apparet, (ut momento temporis liceat sine incommodo foris degere) saltim non educandam juventutem apud exteros, ubi alijs quam in patria moribus & institutis vivitur, si quidem in patria tandem vivere placeat. Peregrini sane mores nocent reipublicæ usque adeo, ut propterea prudentum multi peregrinum omnem è republica excesse jusserint. Est autem perinde sive natalibus sis peregrinus sive educatione aut consuetudine.

'Arist. V. Polit. c. 9.

Est porrò observandum, Pragmatico futuro nihil proficuum magis esse, quàm cito admoveri gerendis rebus. Facile scilicet deses otium allubescit, itaque ad labores trahi quàm citò potest fieri prodest, quo animus nimirum ab otio plane alienus laborum autem fiat cupidus. Incredibile porrò dictu est, quantum juvet, præceptorum civilium vim usu statim confirmare. Benè profecto Plinius: *Vsus efficacissimus rerum omnium magister:* & Cicero: *Vsus omnium magistrorum præcepta superat.* Sed & nemini est ignotum, plurimùm antecellere eos qui in actu rerum sunt exercitati præ ijs etiam qui longe doctiores sunt τὰ πολιτικά, non nisi ex libris tamen. Nec vero huic

Plin. l. XXVI.
Cic. de Oratore

huic sententiæ obstat, quod non sit fas quasi illotis manibus rerum administrationem aggredi. Volo enim duntaxat jam nonnihil doctum ad sapientum collegia admitti; ut sensim discat & mature quidem, instructus tot aliorum sapientibus consilijs aut deliberationibus, quænam reipublicæ suæ noxia quænam commoda sint.

CÆTERVM & de hisce pro ratione quidem instituti satis. Paucis adhuc monendum aliquid est de ijs studijs quæ Politico Pragmatico non quidem necessaria, per tamen sunt utilia, sive semper, sive plærumque, sive interdum, pro more & instituto gentium. Inter ea *primo loco* ponendum existimo, ut quis discat cùm simpliciter omnis religionis, tum ejus quæ tot inter sectas potissimùm amplectenda est, saltim vera atq; accurata principia. Enimvero *initium* aut fundamentum *sapientia est timor Domini*. Quin & prudentiam interdum singulari beneficio divino dari, notum est exemplo Salomonis. Id quod nec alios latuisse, intelligere est ex illo Dialogo qui Platoni quidem adscribitur, est autem potius Critonis Socratici, *de eo quod virtus doceri non possit:* ubi docet auctor, viros prudentes non minus divinitùs institui & dari quam vates aut fatidicos. Quod etsi simpliciter haud temere probaveris, hoc tamen omnibus populis semper notum fuit, sæpenumero divinitùs extra ordinem consuetum regi consilia humana, nunc in bonum nunc in noxam. Verùm hæc potissimum docent pietati studendum esse. Fundamenta autem simpliciter cultus divini ideo discenda sunt, ne quis ab atheis patiatur se decipi: quoniam ille error reipubl. etiam capitalis est. Sunt & optimæ religionis ediscenda principia, quandoquidem

item

item publice intereſt ut optima religio foveatur quam maximè in republica: quod fieri non poteſt ſi rectores rerumpublicarum principiorum quoq; ignorantia laborent. *Altero loco* Philoſophiam omnem moralem conſtituo. Comprehendo autem illa voce omnem ſimul peritiam Juris naturalis: utpote, cum hæc non ad aliam Philoſophiæ partem pertineat. Non commendabo tertio loco inter utilia, peritiam Legum ejus reipubl. cui quis præeſſe vult: utpote cum revera pars ſit plenæ peritiæ ſingularis illius reipublicæ. Anima quippè reipubl. lex eſt. Abſurdum igitur fuerit, plena ſingularis reipublicæ peritiâ ſeſe jactare ignoratis legibus. *Tertio* autem loco utilium in numero ponimus Eloquentiam: cujus profecto in omni vita civili, cumprimis in concionibus alijſque conventibus eximia vis eſt, quæque adeo id perſuadere apta eſt quod Politica non niſi ſciſcere poteſt. *Quarto* non poſſum non laudare & linguarum exoticarum, quarum in vita civili uſus eſſe ſolet, ſtudium. Solet autem ille uſus alibi atque alibi diverſus eſſe. Itaque pro cujuſque loci ratione aliæ atque aliæ linguæ peregrinæ addiſcendæ fuerint. *Ad ultimum* ſumme fuerit utile, didiciſſe τὰ γεωγραφικὰ, & magnatum γενεαλογικὰ ſaltim noſtri & proximi ævi. Cumprimis verò ſi non hiſtoriam ſaltim ſtatum præcipuarum ſui temporis rerumpublicarum per orbem, quantumvis cum ijs tuæ reipubl. nihil ſit commercij. Apprime certè horum cognitio in vita civili utilis eſt; ad dignitatem & exiſtimationem Pragmatico Politico conciliandam ſummè etiam neceſſariâ. Quemadmodum vero hæc omnia quam rectiſſimè parari poſſint, non eſt hujus loci docere.

CAPVT XIV.

Quæ scripta edita ad parandam Prudentiam civilem universalem maxime sint idonea.

EOrum quæ agere & instituti nostri & officii fuit, nihil non persecuti hucusque sumus, præter unicum illud de editis hactenus libris, qui ad parandam prudentiam civilem queant esse adminiculo. Id quod ultimum in locum rejecimus: ac proinde nunc est expediendum.

Cum duplex autem sit prudentia civilis, alia communis alia singularis, de ijs qui ad hanc quærendā queant facere, non est quod tentemus docere. Infiniti enim quasi id laboris est, quoniam & respublicæ singulares, si præteritas futuras & eas quæ nunc sunt spectes, numero itidem quasi infinitæ sint. Sed & status earum, quæ quidem hodie sunt per universum terrarum orbem maximè celebres civitates, ex quibusnam scriptoribus possit accipi, alibi seorsim docuimus. Multò minus omnia, quæ quovis modo civili societati inservire idonea sunt scripta, sub censuram vocare, hujus nostri est propositi: quamvis tale quid factum videamus cum ab alijs tum à Gabriele Naudæo in Politica Bibliographia. Ceu enim supra jam ostendimus, latius longe patent etiam prudentiæ nomine venientia. Quæ proinde nihil ad rem nostram faciunt. Igitur hoc duntaxat nobis nunc agendum: ut indicemus illa in publicum edita monumenta, quorum lectio universalem Prudentiam Politicam quàm maximè possit adjuvare. Quoniam verò illa varijs sunt linguis conscripta, non est nostri instituti ire etiam per ista omnia: sed quandoquidem literatorum ordini cumprimis operam nostram quasi

consecravimus, non alia quoque tangemus quàm quæ lingua literatorum hodie communi, hoc est Latinâ, sivè ex primo auctorum consilio, sive interpretum ope, nunc leguntur; præsertim quoniam illa reliquis omnibus multum prævaleant, ut qui hæc habeat cætera non sit quare desideret. Quamvis autem hæc tractatio calumnijs imò infestis sit odijs obnoxia, præponderat tamen apud nos boni publici studium. Conscij videlicet sumus, quantùm valeat omni in doctrinâ, ad eruditionem acquirendam, optima quæque & maxime utilia scripta novisse, cum à vivis magistris omnia accipi nequeant; quàmque multùm superet primæ juventutis captum, scripta quævis non ineptâ censurâ distinguere.

Ex ijs verò quæ antehac prolixè disputavimus manifestum est, ex actibus civilium rerum singularibus colligenda primò omnium universalia pronunciata, quorum certitudo proinde innitatur experientiæ, ex illis porro firma ratiocinatione ulterius parari quæ sunt Politicæ scientiæ. Igitur videndum ante omnia, *quænam* scripta ita exhibeant illos singulares actus & eventus, ut ex ijs queant universalia ista pronunciata quàm commodissimè confici: *quænam* deinde ipsamet illa universalia pronunciata possint promere: *quæ* denique tradant plenam scientiam sive omnium sive quarundam civilium rerum.

Atque HISTORICIS scriptis civilibus unicè hoc agi, ut singulares actus eventusque humanarum rerum (nec enim naturalium rerum aut astronomicarum similiumque historiam nunc quidem moramur) narrentur, vacat dubitatione. Sunt autem illa perquam varia, eoque opus est exacto discrimine. Summa Historiæ differentia est, quod alia sit ficta, alia vera, sive rerum quæ verè con-

contigerunt narratio. Apud Sextum Empiricum Historia in veram, fabularem, & quasi veram, ab Asclepiade dividitur: *quasi vera* autem definitur, quæ sit eorum quæ non contigere quidem contingere tamen potuerunt, ut sunt argumenta Comœdiarum: *fabularis*, eorum quæ ne contingere quidem potuerunt. Verùm hæc divisio propriè est in usum Grammaticæ Historicæ excogitata: bene an secus non disputo, quoniam tota nihil facit ad usum Politicum. Res præterea humanæ aliæ ad privatam magis vitam pertinent, aliæ ad publicam. Publicæ res porrò aliæ sunt reipublicæ & civitatis vere civilia negotia, aliæ alterius nonnihil ordinis, cujusmodi exempli gratia sunt mere bellicæ aut navales commerciorum caussa institutæ expeditiones. Hinc & Historia cum vera tum ficta pro rerum illarum diversitate iterum est multiplex. *Adv. Mathemat. cap. 12.*

Cæterum facile apparet, privatæ vitæ Historiam ad Politicam parandam prudentiam nihil facere. Militarium item rerum similiumve quamvis publicarum, etsi ad militarem aliasque artes quarum in vita civili magnus est usus plurimum juvent, narrationes itidem non esse vere Politicas, constat utique ex ijs quæ de artis militaris & Politicæ prudentiæ discrimine supra docuimus. Unde consequens est, solam illam Historiam, quæ circa actus verè civiles occupatur, ad nostrum hoc institutum pertinere. *Cap. VI. pag. 87.*

Ejus generis verò etiam FICTÆ historiæ reperiuntur perquam elegantes; quamquam rariores alijs, quarum bona pars ludicri aut vitiosi est argumenti. Enimverò si non & Odyssea saltim Ilias Homerica Politici generis figmentum est Poëticum: ut & hujus æmuli Virgilij Æneis. Quî cum ex parte convenit etiam Lucani poëma. Ex parte inquam; plæraque enim ejus ex vero tracta sunt: quo

nomine jam olim inter Historicos potius numeratus est ab Aristarchis, quàm Poëtas. Citra controversiam verò hujus notæ est Xenophontis Κύρε παιδεία, sive *de vita & disciplina Cyri*, ut Cicero vocat, opus. Etenim, ut idem Tullius scribit ad Q. fratrem: *Cyrus ille à Xenophonte non ad historiæ fidem scriptus est, sed ad effigiem justi imperii.* Et verò quæ ibi narrantur tantum non omnia à reliquis de Cyri vita monumentis plurimum dissentiunt. Patrum quoque & nostra memoria præclari argumento simili libri prodierunt. Palmam verò inter omnes merentur Thomæ Mori Utopia, quo vir elegans & prudens optimæ reipublicæ sed qualis nusquam reperitur imaginem exhibere est conatus: & Joannis Barclaji Argenis plenissima bonæ frugis. Minus enim huc pertinet Barclaji ejusdem quod Euphormionis nomine adolescens conscripsit Satyricon, quamvis perdoctum: & Thomæ Campanellæ Civitas Solis laude quidem digna, multum est tamen infra Utopiam.

X. Ad hanc classem haud immerito & Apologos retuleris. Agunt enim & ipsi ficte de rebus humanis, quasi tamen in simulacro. Pro hominum scilicet personis animalia ratione carentia aut plantas aut res alias substituentes. Quod Historiæ genus priscæ sapientum ætati videtur perquam familiare fuisse, Asiaticis & Libycis præcipue: unde & in sacris monumentis nonnulli reperiuntur.

Tametsi vero ejusmodi scripta haud exigui sint usus (quapropter & Græcis olim prudentiæ æmulatoribus Homeri Ilias summo semper in pretio fuit, à Dione Chrysostomo aliisque isthoc nomine item maximè commendata; & Cyrum Xenophontis non dubitavit ipsemet Scipio Africanus pene nunquam è manibus deponere) si verum

verum tamen est fatendum, non sunt idonea, ut exinde promi possit firma aliqua Politica ratiocinatio, vel ut ex fictis historijs possit elici universale aliquod Politicum pronunciatum, cui indubitatam possis fidem adhibere. Nec enim utrùm veris humanis rebus aliquid sit convenienter fictum nec ne, aliter scitur quam propter auctoritatem scriptoris. Qui cum interdum falli possit (nam & Flacco judice,

quandoq; bonus dormitat Homerus)

non poteſt non & narratio nonnunquam fallere. Non potest sane non esse suspectæ certitudinis. Prudentia nempe certa & immota nititur unicè certis atque immotis principijs: qualia cum ex historijs fictis peti nequeant, manifestum est ad hunc quidem scopum scripta illa quamvis elegantissima, non perinde utilia esse. Enimverò & in Rhetorum usum Exempla atque Apologos Enthymematibus rectè posthabuit Aristoteles: multo minus ergo hæc apta sunt ad veras demonstrationes, quibus solis constat Politica prudentia. Hæc tamen non nisi de narrationibus fictis ipsis accepta velim. Alia ratio est dissertationum sive sermonum qui narrationibus istis solent inseri. Quales sane perquam egregios habet cumprimis Barclaiana Argenis. Hi scilicet non proprie sunt Historici: eoq; veluti aut Oratorium quid sapiunt aut Philosopiam, ita quoque ad illos Historiæ fictæ censura haud pertinet: sed æstimandi veniunt ex vi rationum quibus utuntur, alijs atque alijs. *Arist. l. 2. Rhet. c. 20*

VERA rerum civilium historia est quidem unice vivus quasi fons Prudentiæ Politicæ; attamen quandoquidem & illa non unius est structuræ, hinc nec promiscue universa illa est æquè idonea ad Prudentiam istam. Est autem

autem primaria Historæ civilis veræ divisio ab objecto petita: quod alia narret civitatis alicujus integræ mores instituta & statum publicum, alia non nisi res sive pace sive bello gestas. Utriusque iterum alia res omnes referat: alia pauca quædam. Proximi ordinis differentia est, quod alia tantum memoret quid fortè contigerit, alia verò simul & caussas eventuum adjiciat, quarum illa est τὸ ὅτι hæc τὸ διότι. Tertij generis discrimen est, quod alia exhibeat collectionem similium actuum, alia seorsim civitatis alicujus res pertractet, alia postremo nullo justo ordine observato confuse nunc hæc nunc illa prosequatur. Quæ reliquæ differentiæ sunt veræ Historiæ civilis, quoniam ad doctrinam Politicam non faciunt, aut ab Historia alienæ sunt (quo pertinet, quod aliæ Historiæ sententias aut etiam prolixiores dissertationes interserant, aliæ non) jam non moramur.

Ac me quidem judice, in *primo* ordine maxime utilis est Prudentiæ Politicæ comparandæ, Historia quæ πολιτείας narrat & quidem integrè narrat, præ illa quæ res tantummodo gestas commemorat. Constitutio quippe status publici est ipsa civitatis forma, eoque ejus historia tota quanta est Politica est, & potissima comprehendit: ad quæ res civitatis cujusque gestæ tanquam ad normam sunt exigendæ, & unde etiam plæraque earum promanant. Indubie idem sensit quondam summi vir judicij Aristoteles. Nec enim aliam adduxeris caussam, quamobrem paraturus in Philosophiæ Politicæ usum Historiam, hoc genus unicè excolendum sumpserit: aut cur suam in Philosophia isthac tractanda methodum proponens doceat, sese persequuturum ἐκ τῶν συνηγμένων πολιτειῶν quid civitatibus prosit quid sit noxium, aliarum historiarum nullâ facta mentione.

Arist. l. X. Ethicor. sub fin.

Facile

Facile præterea liquet, plus juvare Historiam quæ civitatis alicujus res omnes exactè tradit, quàm quæ circa unum aliquod vel circa nonnulla duntaxat occupatur. Ita enim discere demum licebit ortum, progressum, mutationes, conservationesque civitatum: quod scire apprimè est utile, quia ita potissimum intelligitur quid civitatibus expediat quid incommodum sit. Negotia porro pacis quia in omni civitate præ ijs quæ ad bellum faciunt saltim debent esse momenti maximi, manifestum hinc etiam est, Historiam pacis actuum ad Prudentiam Politicam plus conducere quam illam quæ res duntaxat bellicas persequitur.

In ordine *secundo* itidem manifestum, præferendam esse Historiam τοῦ διότι alteri quæ tantùm τὸ ὅτι attingit: quum illa demum maxime sit idonea scientiam, in caussarum notitia utique collocatam, parere. Non equidem nego illius etiam insignem esse usum, præsertim apud eos qui jam tum valent caussarum peritia; hanc prævalere tamen nemo temere negaverit. Polybius gravis Pol. l. 3. scriptor non dubitavit quondam plus dicere; ἱστορίας, inquiens, *ἐὰν ἀφέλῃ τις καὶ διὰ τί, καὶ πῶς, καὶ τίνος χάριν ἐπράχθη, καὶ τὸ πραχθὲν πότερα εὔλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δ' οὐ γίνεται. Si quis historia adimat Quare, Quomodo, Quem in finem, unumquodque actum sit, & numquid exitum habuerit rationi consentaneum: quicquid in illis reliqui fuerit inanis erit ostentatio non documentum.* Verùm nos agnoscimus, ex rudiore etiam historia documenti aliquid Politici pete posse, etsi non perinde multum: itaque omni ex parti assentiri Polybio non audemus. Cautius Dionysius Halicarnassensis; cujus verba Latine tantum recitabimus. Dion. l. 1. *Enimvero*, ait,

alius

alius quispiam hoc satis esse putasset, ipsum rei caput dicere, illum eos qui secreta consilia inter se agitaverant morte multasse: tanquam rebus hujusmodi brevis declaratio sufficiat; at ego ipsum etiam modum, quo illi comprehensi fuerunt, memoriâ dignum ratus, statui minimè silentio praterire. Quippe qui considerem, historiarum lectores non satis ex iis utilitatis capere, si tantum qui rerum exitus fuerit intelligatur, sed eorum unumquemque postulare, ut sibi commemoretur & cur & quo singula modo acta fuerint, & consilium illorum qui ea egerunt, nec non qua divinitus intervenerunt, ac nihil non audire eorum qua res comitari consueverunt. Hæc ille. Quamvis autem Polybius & Dionysius potissimum loquantur de gestarum rerum historia, verissimum tamen idem est & de historia rerumpublicarum. Imò hæc si doceat simul, quare & quo eventu unumquodque in civitate sit constitutum, tum demum scientiam Politicam parere reapse est idonea: utpote quum hæc denique sit Politica Legum institutorumque civilium cognitio. Quod quia & alibi & hoc ipso libro jam docuimus, non est quur nunc porrò demonstremus.

Cap. III. pag. 36. Præf. ad Hopper. Ad l. 1. Cod. Theodos.

Quandoquidem *praterea* quo plura sunt experimenta eò facilius est scientiam acquirere, Collectiones historicas ejusdem civilis argumenti ad Politicæ Philosophiæ usum plurimùm conducere, nemini itidem non compertum jam est. Non nisi secundum sane hoc in Historiarum *tertio* ordine merentur ad propositum scopum Historiæ simplices unius fortè rei. Potest scilicet etiam unicum experimentum præbere materiam conclusioni Politicæ, non tamen nisi particulari hinc deductâ enunciatione. At multitudo experimentorum longe majorem communioremque notitiam efficit. Id quod itidem jam à nobis antehac exposi-

Cap. X. p. 190. Cap. XII. p. 232.

expositum est. Minime omnium autem Confusa Historiæ miscella docere apta est: quoniam nihil plene discitur vel docetur nisi ordine observato. Quamvis igitur multum sæpè voluptatis pareat illa Historiæ ratio, nec omnino nihil ad Philosophiam civilem faciat, (perinde atque videmus Naturalium rerum Historias ejusmodi haud sine fructu illius Philosophiæ legi) tamē non meretur cum alio quovis Historiæ modo, si nostrum quidem institutum spectes, comparari. Quæ Historiæ deniq; insertas habent præclaras de civilibus rebus dissertationes perquam sunt utiles. Sed, ceu paulo ante significavimus, illæ dissertationes alienum ab Historia opus sunt, neq; adeo docent uti Historiæ solent sed tanquā Philosophici sermones. Itaque ad Historiæ classem ista quidē docendi ratio non pertinet.

IN communi igitur hæ quas diximus Historiæ maxime sunt sectandæ illi qui ad Philosophiam civilem aspirat. Addemus nunc paucis aliquid magis speciale de omnis illius Historiæ potissimis atque optimis auctoribus.

Cæterum RERUM PUBLICARUM scriptores (ut ab ijs faciamus initium) habuit quidem vetus ævum præclaros multos: Aristotelem cumprimis, de cujus opere illo latius aliàs agimus, & secundo post hunc loco Heraclidem Ponticum, quorum uterque complures respubl. sui ævi descripsit; Cottam item Romanum qui Athenæo teste scripsit περὶ Ῥωμαίων πολιτείας, & qui eodē teste memoravere Lacedæmoniorum rempublicam, Aristoclem, Critiam, Molpidem, Perseum, Proxenum, Sacum ac Sphærum, ut & quem Ποσειδωνιατῶν πολιτείας scripsisse meminit Plutarchus, Agatoclem Samium. Verum hi quidem omnes dudum perierunt. Imò ex omni veteri ævo, quod hujus argumenti seorsim sit, habemus hodie nihil,

Introd. in Polit. Aristot. c. 2.

Plut. lib. de fluminibus.

præter Xenophontis exigua opuſcula de Athenienſium & Lacedæmoniorum republicâ. Nam & quæ ſuperſunt Ariſtotelici & Heraclidei operis fragmenta, Grammaticis magis inſerviunt quam Politicis. Idem argumentum verò olim, perinde ut fit hodie, attigêre & Geographi, quanquam illorum opera iſthuc nequaquam jure pertineat. Non alia ſane de cauſsâ Ariſtoteles, ad deliberationes de ferendis legibus, commendavit olim ſolas τὰς τῆς γῆς περιόδους; quaſi inde accipi debeant variarum gentium leges, quod fortaſſis illa cum ſcriberet nondum prodiiſſet in lucem vel ſuum vel Heraclidis opus, Eudoxi autem Cnidij aliorumque περίοδοι τῆς γῆς & celebri eſſent fama hoc nomine, & verſarentur in manibus. Perierunt verò & illæ Ariſtoteli laudatæ περίοδοι: ſi excipias Scylacis & Hannonis opuſcula, perexigui ad Politicam philoſophiam uſus. Quæ Strabo tamen Auguſti Cæſaris ævo operi ſuo Geographico haud pauca ejuſmodi inſeruit, ſuperant hodieque. Eſt autem cumprimis prudens deſcriptio Maſſilienſium reipublicæ. Reliqua Geographica veteris illius ævi, quæ quidem ſunt reliqua, rerumpublicarum notitiam penè nihil juvant. Cæterum & in Polybiano opere Hiſtorico reperire eſt hujus argumenti alia ſtrictiora quêis varias, diffuſiora alia quibus ille Romanam rempublicam illuſtravit. Num qui alij idem olim præſtiterint ignoramus. Certè ad nos nihil ejus pervenit.

Vide Epiſtol. ad Bunon. præfixam Geographiæ Cluverii.

Quinimò nulla reipublicæ alicujus juſta deſcriptio videtur mille quadringentis annis poſt Strabonem vel tentata eſſe; donec ſeculo Chriſtiano quintodecimo cum Politica doctrinâ aliâ hæc quoque curatio nonnihil cæpit in uſum revocari. Et verò jam tum Æneas Sylvius, cum Romano Pontificatu pòſt Pij ſecundi nomen conſequutus,

tus, quo tempore à secretis fuit Friderico III Cæsari Viennæ Austriacorum, illius civitatis statum omnem prolixa epistola, sed quæ libelli instar est, descripsit: ejusque exemplum secutus Conradus Protucius Celtes librum exiguum at non temerè spernendum, de urbe & republica Noribergensi quæ inter Germanicas sine dubio eminet, Maximiliano Imperatore edidit. Superiore autem nostroque seculo adeo ab multis atque præclare hic locus est illustratus, ut omnem antiquitatem non provocare tantum liceat sed fortassis etiam vincere, nostri ævi rebuspublicis omni ex orbe claram in lucem productis.

Fecerunt autem illud alij singularibus voluminibus, alij inspersa diversi argumenti scriptis tractatione. In quo posteriore ordine excellit in primis Joannes Bodinus, multa hujus generis, novo exemplo, inter communem de republica doctrinam complexus; quem secutus post est Arnisæus noster in opere Relectionū Politicarum, imparibus tamen nonnihil vestigijs. Carolus Sigonius reipublicæ Bononiensis imaginē exhibuit itidem aliud quasi agens, in Regni Italici sub Henricis Cæsaribus historiâ. Sebastianus quoque Munsterus Cosmographico operi inseruit hujus argumenti nec pauca nec contemnenda: ut suo Historico Thuanus, ne de alijs nunc dicam. Primo autem in ordine non dubitavere nonnulli, Aristotelis forte quadam æmulatione, singulatim tantum non omnes, præstantissimas saltim, universi orbis respublicas describere, vel Hispanicè ut Tercera & Hieronymus Romanus, vel Italicè ut Sansovinus & Joannes Boterus, vel Gallicè ut ille Anonymus auctor Thesauri statuum omnium. Ex quibus tamen solus Boterus & Gallus ille in Latinum sermonem translati sunt. Nec enim hac lingua nisi unus Daniel

de Linda, juvenili quamvis opera, tale aliquid conatus eſt. Æquè autem diffuſum opus, ſed varijs auctoribus tamen, in Italia nonnulli colligere in unum ſtuduerunt: quod deinceps Latine verſum in Germania noſtra prodijt, curantibus Caſparo Ens, & hujus verſione Latina ingrate uſis Philippo Honorio & Nicolao Bello. Hollandorum curâ non uno quidem volumine ſed per complura enchiridia, habemus tamen itidem, deſcriptiones optimas omnium ævi noſtri illuſtrium rerumpublicarum, à viris præclariſſimis ſeorſim compoſitas. Citra controverſiam autem præſtant omnibus in genere eorũ qui ſeparatim reſpublicas florentiſſimas illuſtravere, Caſpar Contarenus & Donatus Jannottus qui Venetam, Ubertus Folietà qui Genuenſem, Joſias Simlerus qui Helvetiorum, Martinus Cromerus qui Polonorum, Thomas Smithus qui Anglorum, Joannes Tilius qui Gallorum, Ubbo Emmius qui Friſiorum, Martinus Schoockius & Boxhornius qui Belgij fœderati, Joannes de Laet qui præter Belgij illius fœderati, Hiſpanorum, Gallorum, Italiæ Principatuum, Perſarum, Magni Mogoris aliarumque civitatum publica inſtituta, cum prudentum omnium & qui gerendis rebus admoventur ſummo applauſo, literis tradiderunt.

Adhoc nonnulli & in antiquis rebúſpublicis, ex varijs veterum libris deſcribendis, ſingularem induſtriam adhibuere. Et quidem Græcas potiores, ille paulo ante memoratus civis meus Ubbo Emmius, eximio ſimul prudentiæ civilis lumine illuſtravit. Jam ante verò rempublicam Atticam Guilielmus Poſtellus, & Carolus Sigonius egregiè, hic cumprimis, deſcripſerunt: & circa Laconicam nonnihil, quamvis minus feliciter, tentaverat Nicolaus Cragius. Poſt Ubbonem multùm adeò in Atti-

cis laboravit Joannes Meursius, ut omnium diligentiam longo intervallo superaverit, in Grammaticum tamen usum potius quàm Politicum: cui solo suo Areopagitico & Solone commodum sese præstitit. Achæorum quoque clarissimi olim fœderis, ut & Vejentum, historiam satis Politicam seorsim exhibuit non adeo pridem is quem paulo ante laudavimus Schoockius. Non contemnendam quoque operam in colligendis quinque veterum rerumpublicarum, Hippodamiæ, Laconicæ, Creticæ, Carthaginiensis, & Atheniensis, contra quas Aristoteles posteriore parte secundi Politici disputavit, fragmentis impendit, Politicus & Philosophus eruditissimus Montecatinus. Quæ ad Persici regni statum faciunt operosè congessit Barnabas Brissonius: exiguo tamen Politicæ prudentiæ fructu. Sacram quoq; Hebræorum rempublicam Carolus Sigonius, Cornelius Bertramus, Petrus Cunæus, Menochius, alijque, illustrandam sibi sumpserunt; dignitatem argumenti tamē haud assecuti, omnium quamvis optime sese gerente Sigonio. Præcipue vero Romana respublica eruditorum complurium, quos vel numerare longum foret, calamos occupavit; ut tamen hîc etiam prudentiæ Politicæ peritum præ alijs sese probaverit idem Sigonius.

Non patitur hic locus in singulorum rectè minusque dicta me late digredi. Nec id necessum est, quandoquidem, quam multa historijs illis desint ad plenam perfectamque civitatum notitiam, haud obscurum esse possit, non tantum ijs qui in rerum civilium actu versantur, sed etiam quibus curæ fuerit exigere illas ad normam absolutæ peritiæ singularis cujusque civitatis, qualem illam esse oportere, à nobis capite duodecimo prolixè est demonstratum. Enimvero aliæ alijs præstant, nullam tamen

Vid. pag. 236.

tamen deprehendere fuerit, in qua non multum merito desideres: idque nunc culpâ scribentium, quorum bona pars ipsos officij sui limites ignoravit, nunc defectu eorum unde instituta quævis addiscenda sunt, nunc denique & quia scriptores, contenti pauca quædam pertractasse, quod reliquum est etiam attingere consultò neglexerunt.

Pertinet verò ad reipublicæ cujusque notitiam, quod itidem nos jam ostendimus, etiam LEGUM, quibus civitas aliqua utitur, peritia; estq; apprime ad Politicam prudentiam comparandã utile, complurium civitatum leges & consuetudines addiscere; ad Legum certè lationem juvat maximè. Rectè scilicet Aristoteles in Rhetoricis: (verba ejus tantum Latine dabimus Mureto interprete, ne Græcis recitandis cuiquam molesti simus) *Utile est ad leges ferendas, non tantùm, scire quæ gubernandi ratio conferat ad civitatem tuendam, considerantem id ex superiorum temporum historia, sed & nosse quibus legibus alij populi utantur, & quales qualibus conveniant. Constat igitur, ad leges quidem ferendas, utiles esse libros quibus terrarum situs ac descriptiones continentur; nam ex iis leges & instituta gentium hauriri queunt; ad dandum autem de rebuspublicis consilium, historias eorum qui res gestas literis prodiderunt.* Illi fini sane olim Sophistæ discipulis suis collectiones variarum legum tradiderunt: quamvis perperam eo ipso Politices magisterio perfunctos sese arbitrarentur, & videatur adeo fuisse illas collectiones ineptas, ut Aristoteli oratorem Politicum instituenti, inter utilia legislationi scripta eas laudare, religio fuisse videatur.

Vid pag. 283.

Cæterum Aristotelis ut in schola successor ita in omnigena doctrina æmulus Theophrastus Eresius, plurimum profectò illo in studio laboravit. Tullius sanè testatur,

Cic. l. 5. de Finib.

tur, ut ab Aristotele omnium fere civitatum non Græciæ solùm sed etiam Barbariæ mores instituta & disciplinas, ita à Theophrasto leges descriptas esse: & à Diogene Laërtio memorantur Theophrasti Legum libri viginti quatuor, & Epitomes Legum libri decem : quod posterius tamen videtur fuisse Epitome librorum Platonis de Legibus, quorum excerpta etiam Aristoteles dederat libris quatuor, ceu idem Laërtius refert. Verum illius præstantissimi operis vix titulus hodie superat. Quod si ex illo sint desumpta quæ recitat Stobæus de varijs legibus emptionum & venditionum, (quod vero haud est absimile) apparet, actum ibi esse de legibus, juxta rerum non autem civitatum ordinem: quod ad prudentiam legislatoriam summè frugiferum. Num quis post Theophrastum simile quid vel sit conatus, equidem ignoro. Non multum disparis notæ tamen fortassis fuere collectanea de Moribus gentium, unde varia deprompsit passim idem Stobæus, Nicolai; qui videtur esse Damascenus ille Augusto Cæsari & Regi Herodi familiaris Peripateticæ sectæ Philosophus, maximi quondam nominis. Patrum quoque memoria tale quid conati sunt Alexander Sardus & Joannes Boëmus libellis de gentium moribus, non aspernandis quidem, longè tamen imparibus tanto argumento. Quod mirere autem, magno in numero etiam eorum, quibus Legum disciplinam excolere ab Irnerio usque aliquot seculis unice fuit curæ, nemo illi nobili argumento de industria quidem manum admovit. Non enim, nec nisi obiter, varia instituta & leges inspergere commentarijs suis, nostra patrumque memoria, cæpit à nonnullis Jurisconsultorum doctissimis institui, (quos inter cumprimis mihi videtur laude dignus Petrus Gregorius Tholosanus) nec in commodum Legislationis

Stobæus serm. 42.

lationis (ut quæ raro cuiquam fuit in animo) ſed vel oſtentandæ variæ lectionis cauſſa, vel in Romani juris illuſtrationem aut uſum forenſem. Quæ ſcripta tamen poſſunt quodammodo cedere in tanti defectus ſolatium: cogimur certe illis uti dum meliora alia deficiunt. Duo autem cumprimis ſunt, quæ deſideramus tali in opere doceri, Alterum eſt, quid lege ſit varias apud civitates conſtitutum circa res quaslibet civiles: Alterum, quamobrem civitas quæque leges iſtas ſuas ita condiderit. Horum prius autem cum diligentis collectoris, poſterius accurati ſit cenſoris Politici, atque adeo quoniam illa curatio facilior hæc difficilis maxime & rariſſima ſit, magis optari tale quid poſſe quam exſpectari, facile eſt manifeſtum.

Prodierunt tamen in lucem, paſſimque exſtant ſeorſim, variarum gentium & antiquæ & recentes leges, ſcriptæ pariter & conſuetudines. Quas magno in pretio habere merito debet quiſquis ad legislatoriam prudentiam aſpirat: etſi uſum illum præbere nequeant, quem deſiderata illa à nobis Legum collectio præſtiterit. Et verò ideo etiam Leges illæ ſingularum civitatum minus proſunt, quoniam ratio latæ cujuſque legis ignota ferè eſt; idque quandoquidem rariſſime adjici quæ ſoleat, aut quæ additur in ſpeciem plærumque adferatur, diſſimulatâ vera Legis cauſſa: ac proinde vix quiſquam, niſi ſagax ſit admodum ac rerum temporum locorumque, peritus arcanam legis cauſſam quaſi divinando poſſit aſſequi. Quod paucis eſt conceſſum; minus tamen difficile paratu, ſi alicunde, regiminis ſcopus & ratio, quæ tempore conditæ legis fuerit, poſſit accipi. Quam in rem auxilio eſt cumprimis Hiſtoria prudenter ſcripta.

Inter Leges autem illas nullæ utique magis divinæ

ſunt

sunt ijs Hebræorum quæ Mosaicis libris continentur: (nec enim nunc moror quas Judæorum Rabbini itidem Mosi adscribere non erubescunt) quoniam solæ illæ Deo ipso Legislatore sunt conditæ. Quo saltim verisimile pariter sit, esse illas non æquas tantum, sed etiam ad felicitatem civilem perquam idoneas, atq; adeo prudentissimè latas: præsertim quum Hebræum suum populum Deus voluerit esse quàm felicissimum. Cum plurimi verò sacros codices Mosaicos erudite illustraverint, qui tamen Politicam Legum illarum prudentiam ostenderit, inventus, quantum equidem novi, hactenus est nemo. Imo num quis tale quid hucusque vel conatus sit, præter Philonem in varijs opusculis, Josephum libro contra Appionem secundo, & libello de republica Hebræorum in paucis legibus Petrum Cunæum, perquam dubito. Nec tamen Politico sapiente & pio hac operá possit esse quid temere dignius.

Omnium numerosissimæ porro & amplissimæ & maximæ famæ hodie sunt Leges Romanæ. Non loquor nunc de illis veteribus, aut Regijs, aut duodecim Tabularum, aut per Senatusconsulta, Plebiscita, Prætorum edicta, responsa Prudentum, & Cæsarum constitutiones, promulgatis: horum enim omnium bona pars dudum periit, ut indefesso studio nostri temporis præstantium virorum vix tenuia quædam fragmenta potuerint in lucem revocari. Ne quidem sermo mihi est de ijs quæ Codice Theodosiano, aut Basilicis, aut Græcorum Cæsarum Novellis continentur. Nec enim illæ hodie sunt in magnâ aliqua existimatione quamvis & ipsæ ad Legislationem haud inutiles. Loquor autem nunc de solis illis quæ Justiniano Cæsare curante unum in grande corpus receptæ sunt, & Civilis juris nomine κατ' ἐξοχὴν passim usurpantur.

Enimvero non in usum forensem tantummodo (cen fit vulgo) sed & prudentiæ Legislatoriæ caussa hæ leges cumprimis lectionem diligentem merentur: non adeo quoniam tantæ sunt auctoritatis quam quoniam alterius civitatis nullæ ita per omnia, quorum in civili societate est usus aliquis, sunt diffusæ, ac proinde ex nullis alijs Legibus temere liceat æque multa in civilem quamque societatem recipere; præcipuè vero, quandoquidem ex hisce Legibus depromi instituta quam plurima possunt, idonea cum in universum herilibus rebuspublicis quibuslibet, tum quam maxime talibus Monarchijs. Et verò cum Cæsareum Romanorum Imperium reapse herilis fuerit Monarchia, hisce Legibus autem & institutis longo tempore & steterit & floruerit, manifestum utique vel hinc est, quanto Leges illæ, talibus cumprimis rebuspublicis (habent autem heriles etiam Democratiæ & Oligarchiæ cum Monarchijs ejusmodi multa communia) queant esse commodo. Probavit vero jamdudum etiam sequior ætas hunc Legum illarum usum, in quamplurimis reipublicæ dominicis statibus: qui magna illarum Legum parte in civitatem suam recepta, feliciter res suas administraverunt: quamvis ipsi illam vim Legum istarum, atque adeo caussam fortunæ suæ hactenus ignoraverint. Alij status pauciora quidem ex Corpore illo Justinianeo potuerunt transferre in usum; attamen nonnulla, quæ nimirum in omni reipublicæ forma inveniunt locum, hinc accepta, illis quoque à dominatu & monarchia alienis perquam utilia deprehensa sunt. Cæterum fateor hunc fructum ex Legum illarum lectione perquam difficulter carpi posse: quandoquidem illum qui ostenderit, imo qui tale quid agere vel aggressus sit hactenus, equidem scio neminem: etsi tan-

tum non infiniti, aliquot jam seculis, in jure Justinianeo enucleando atque interpretando occupati sint: & Politicam Legum κρίσιν instituere, sit omnibus numeris absolutæ demum civilis prudentiæ pariter & reipublicæ singularis, cujus sunt Leges, peritiæ, opus; ac proinde Romanarum omnium quidem Legum arcanam sapientiam nemo possit assequi, nisi & Romanam Historiam simul & civilem philosophiam accurate doctus fuerit. Certe, quod jam ante monuimus in universum de rationibus quæ addi Legibus à Legislatoribus interdum solent, id verissimum quoque est de ijs quæ aut præmittuntur aut subjunguntur Justinianeis quibusdam: non tuto videlicet ipsis credi, & sæpenumero aliud longe, quam loquuntur verba, prudentissimum Legislatorem intendisse.

Verùm hæc prolixe docere non est instituti hujus. Non possumus tamen non paucis refellere, quæ de Justinianeis istis Legibus, earumque infinito pretio & commodo, à nonnullis juris istius Doctoribus in vulgus solent deprædicari. Nam & late serpunt errores illi, & ij sunt qui valeant respublicas quamvis optime constitutas convellere imò planè destruere: est autem hujus utiq; loci non dissimulare, quantum à vero absunt, quæ de Legum Romanarum utilitate in rebuspublicis, à quammultis imprudenter jactitantur. Est autem horum hæc summa: quod Leges istæ *primum* ejus sint æquitatis, ut quicquid ab ijs dissidet iniquum sit: quod *secundo* ejus sint perfectionis, ut illis quidquam addere superfluum sit, demi itidem sine damno publico nihil possit: quod *deniq;* omnibus in universum rerumpublicarum formis regendis sint idoneæ.

Nihil vero horum non esse saltim vero absimile, vel hinc I.
potest colligi, quod quamvis hæc elogia aliquot jam secu-

lis ab Irnerio usque fundi passim soleant à Doctoribus istis, nulli tamen reipublicæ per universum terrarum orbem quidquam hujus persuaderi hactenus potuerit, ipsis adeo Doctoribus, simul rebus gerendis fuere admoti, longe aliter regimen omne instituentibus, & damnantibus quasi post usum rerum scholasticas suas declamationes. Nulla scilicet respublica hactenus Justinianeas leges universas admittit: nulla non earum multas rejicit, illis multas alias non adjicit: quæ respublicæ vel heriles non sunt, vel non planè monarchicæ, in universum omnes, quamplurima Legibus Justinianeis directa fronte opposita, & sancire solent & sanctè observare. Nec enim quæ post alios quosdam Arthurus Duyck de Legum Justinianearum late diffusa per orbem observantiâ operose collegit, aliud quid persuadere apta sunt, quam illarum Legum aliquem esse usum passim receptum: eoque ne Anglos quidem suos trahere in sententiam potuit, saltim ut Romanis Legibus aliquam in republica Anglicana vim concederent, qui tamen unicus fuit illius libri scopus. Jam verò quæcunq; respublica non dubitat Justinianea multa non observare, alia vero constituere, utiq; nec primo nec secundo pronunciato consentit: multò minus quæ plane contrarijs institutis regitur; quæ sine ijs plane adversis salvam sese non esse opinatur, illa nec tertium istud elogium approbat. Non tantum verò hæc rerumpublicarum omnium à Doctoribus illis Romani juris dissensio vero absimilem eorum sententiam esse ostendit, sed simul haud obscure indicat usu rerum illam refelli. Fuere scilicet jamdudum ferè primo in rerumpublicarum Europæ plærisque loco, certè primâ civilis prudentiæ famâ, Doctores isti, magnâque

adeò

adeò auctoritate, ut ab illorum consiliis passim respublicæ aliquamdiu pependerint. Qui igitur nemo tanto in Doctorum numero potuerit illis elogiis fidem invenire, nisi usus rerum absurditatis & falsi illa convicisset?

A vero præterea alienas esse laudationes istas Romanarum Legum, argumento haud exiguo est, quod talia ipsimet Romani numquam de suis Legibus sint professi sed plane contraria. Maximam enim utique partem suarum legum non nisi ex constituto valere, & latas esse non quod æterna justitiæ ratio eas exegerit sed utilitas reipublicæ, cum diserte affirmaverunt, tum semper ostenderunt opere ipso, mutantes scilicet leges suas plurimis vicibus simul id commodum visum fuit: quæ est natura positivi juris, neutiquam vero ejus quod ipsa sanxit natura. Leges porro suas ita perfectas esse, ut nec addi nec demi iis quidquam possit, haud arbitror cuiquam veterum Romanorum vel in mentem venisse. Nemo certe id asseruit: & perpetuæ Legum Romanarum vicissitudines plane contrarium loquuntur. Nec profecto ipsemet Justinianus non idem diserte agnovit. Verba ejus saltim illa nunc adferam quibus usus est illâ constitutione quâ Digesta confirmavit, nonnihil tamen à nobis emendata. *Sed quia*, inquit, *divina quidem res perfectissima sunt, humani vero juris conditio semper in infinitum decurrit, & nihil est in ea quod stare perpetuo possit (multas etenim formas edere natura novas deproperat) non dubitamus, quadam posse emergi negotia, qua adhuc legum laqueis non sunt innodata.* Mox addit Cæsar. *Si quid tale contigerit, Augustum implorandum esse remedium: quia ideo Imperialem fortunam rebus humanis Deus praposuerit, ut possit omnia qua noviter contingunt & emendare & componere, & modis & regulis competentibus tradere.* Similiter affirmavere II.

mavere quidem Prudentes Romani, *privatum jus* suum *collectum esse* ex parte *ex naturalibus præceptis aut gentium*, & *populum Romanum partim* quoque *communi hominum jure uti*; attamen simul professi ultrò sunt, jus illud suum præcipua ex parte esse *proprium suæ civitatis*, & ita *civile Romani populi*, ut Atheniensium Atticum. Tantum abest certe illos arbitratos, jus suum illud idoneum esse omnibus civitatibus omnibusque rerumpublicarum formis, ut ne quidem suo statui idem semper aptum esse existimaverint: in universum enim, *naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque observantur, divinâ quadam providentiâ constituta, semper firma atq; immutabilia permanere: ea vero quæ ipsa sibi quæq; civitas constituit sæpe mutari solere.* Alibi hoc argumentum prolixius persequuti sumus: eoque nolumus nunc illi amplius immorari, præsertim cum res clarissima sit saltim Romani juris historiam edoctis, & ad Justinianei juris verba attendentibus.

Vide præfation. in Ioach. Hopperi Verã Iurisprud.

III. Non opus verò est provocare hîc vel ad Romanos ipsos vel ad alios quosque, eorumque dissensu perpetuo infirmare absurdas illas Romani juris laudes: quandoquidem simpliciter est impossibile, uti Leges aliquæ civiles condantur quarum non pars maxima sit mere positiva, atque adeo non idcirco duntaxat habeatur justa, quoniam ita lata est & naturali justitiæ non adversatur vel non est injusta: quæ item non interdum additamenti aliquid exigant aut mutationis: quæ denique non aliis civitatibus & rebuspublicis sint incommodæ imò noxiæ. Egregiè profecto S. Cæcilius, optimorum veterum Romani juris consultorum unus, fassus est: *Legum oportunitates & medelas pro temporum moribus, & pro rerumpublicarum generibus, ac pro utilitatum præsentium rationibus, proq; vitiorum qui-*

A. Gell. l. 20. c. 1.

bus

bus medendum est ferveribus, mutari atq; flecti, neq; uno statu consistere, quin ut facies cæli & maris, ita rerum ac fortunæ tempestatibus varientur. Sunt hæc apud prudentes & doctos quosque in confesso, & nobis itidem aliàs per partes illustrata prolixiùs. Cùm nullius vero non civilis juris hæc communis sit conditio, utique manifestum est, nec alium esse Romani juris posse; ac proinde illa invidenda ejus encomia non nisi deliria esse, merces suas improbe apud imperitos laudantium umbraticorum hominum.

Possit tamen fortè cui videri non abs ratione dictum: Leges illas Justinianeas omni civitati omnique republicæ formæ convenire, si id accipias de jure privato: saltim id enim usu & experientia comprobari. Verùm enimvero certum est quod itidem alibi demonstravimus, jus etiam privatum cujusque civitatis debere statui ejus publico esse aptum, nec unum idemque privatum jus statibus omnibus posse congruere. Nec vero experientia quidquam aliud docet, quam nonnulla juris illius privati Romani promiscue ubivis posse recipi. Habent scilicet omnes omnino respublicæ quædam communia: quæ igitur eodē modo institui possunt. Ita exempli causâ, in omnibus civitatibus merè subditi quidam inveniuntur quorum felicitas non nisi per accidens attendi solet: circa hos itaque etiam illa possunt ubivis usurpari, quæ promiscue in subditorum usum jure privato Justinianeo constituta sunt. Non tamen illa apta sunt civibus ullius reipublicæ, quorum salus primariò & per sese quæritur. In hisce scilicet curandum, ut ante omnes originarij cives bene sese habeant, quorum proinde familiæ & res unicè conservandæ sunt. At Justinianeum jus nullo discrimine censet originarios novosq; cives, proinde & nullā familiarū, nullā nobili-

tatis

tatis rationem habet: imo quicquid adhuc supererat prisci moris, de jure Quiritum, de filiorum præ filiabus circa bona parentum legitima prærogativa familijs conservandis aptum, laxato simul testandi freno, omne abrogavit. Recte quidem & convenienter dominatui: at minime ijs civibus quorum salus primò ac per sese quærenda fuerit. Unde etiam usus docet, etsi rectæ civitates nonnulla Justinianei juris admiserunt, reliquis civibus suis tamen longe alijs institutis consulere solere. Quoniã porrò in omni etiã herili imperio, quamvis non primò sed secundario, salutis civium habenda est ratio, eaq; propterea etiã hactenus habita sit per Justinianeas leges, hinc nihil vetat, leges illas inquantum continent aliquid civibus salutare, in usum promiscuum accipi: minime tamen hoc extendi potest ad privatum jus omne. Et verò perquam verosimile est, illam inusitatam hactenus in muliebrem sexum & servos indulgentiam Justinianeam, itidem in arcanum potius dominationis instrumentum institutam esse, quàm in verum populi commodum: certè minus huic aptam esse aliàs docetur: jamque tum Aristoteli fuit observata inter dominatus arcana, *γυναικοκρατία τε περὶ τὰς οἰκίας, καὶ δούλων ἄνεσις, nimia potestas fæminarum in domibus & servorum indulgentia.* Imo ipsa Legum forma, quum litibus & contentionibus civilibus serendis alendisque perquam sit idonea, reapse haud congruit ubi salus civium primario quæritur: quamvis ad auctoritatem judicijs conciliandam, ad distrahendos item populi animos, ad enervandos cives plurimum faciat, & hactenus itidem dominatui sit commoda. Verum de his pro ratione instituti satis.

Arist. l. 5. Pol. c. 11.

Juxta Romanum verò etiam Canonici Pontificum juris magna est auctoritas. Igitur & illud est in Politicum usum diligen-

diligenter volvendum. Quantumvis enim ad omnia civitatis negotia non dimittat sese & sacrum potius videri possit, reapse tamen Civilis est argumenti, plenumque dominandi artium, cumprimis in Decretalibus. Et verò capere hinc est nonnulla aliàs insueta imò & ignota. Nec verò alibi usquam legere est, forensem etiam processum formatum in monarchici dominatus instrumentũ, specioso justitiæ prætextu: ceu hîc vafre institutum observare est. Enimverò admittit frequentes ad Curiam appellationes, & impense favens reo, moroseq; invitum quamvis trahens detinensque actorem, utramque partem in diuturno tenet Curiæ obsequio, & non nisi meliore exhausto succo languentes dimittit. Ne nunc tangam alias artes quammultas. Vix tamen invenias, qui arcana ejus juris hactenus prodiderit, in illa interpretum lectorumque copia: sive religioso quodam silentio, sive inscitia occultorum Politices stratagematum, sive talium incuria præ fori studio, sive denique periculi ex doctrina metu. Non fugere autem queunt facile dominatus artium probè conscium, & sacræ Pontificum monarchiæ gnarum.

Ut seorsim alias Leges nunc nominatim memoremus, haud opus est. Sufficit scilicet in genere omnes commendasse; præsertim quæ prudentioribus quibusque civitatibus fuerunt aliquando aut sunt hodieque in usu. Et verò possumus videri nimis diu jam immorati recensendis ijs scriptis, quæ circa singularium rerumpublicarum notitiam occupantur. Eoque & relinquemus nunc illum locum, simulac duo monuerimus.

Alterum est de ijs monumentis, quibus mores & ingenia singulariũ gentium descripta sunt. Enimverò pertinent & illa quodammodo ad singularium civitatum intellectum:

certe nisi ingenio populi cujusque perspecto, plenam civitatis alicujus singularis cognitionem haud acceperis.

Præter autem illa quæ Geographicis & Hodeporicis passim libris inspergi solent, veterum quidem nemo hoc argumentum separato scripto tradidit. Etiam nostro ævo hæc cura hactenus fere itidem non nisi illorum Geographorum & Hodeporicorum fuit. Unus, quod sciam, Joannes Barclajus peculiarem dedit librum, Iconem dictum animorum, ita sane elegantem ut & æmulandi conatus videatur omnibus præreptus. Memorat Gabriel Naudæus & *Garciam quendam, & Auctorem Anonymum Sortianarum quæstionum : quorum ille Hispanorum simul ac Gallorum ingenia minutissimè delinearit: hic vero Italorum artes, ac in rebus & urbibus singulis receptas consuetudines tanta diligentia expresserit, ut nauseam aliquando & fastidium vel patientissimis lectoribus injiciat.* Verum neuter mihi visus: forte etiam neuter Latino calamo est usus: itaque de ijs quod addam nihil est caussæ. Et sufficiunt hæc pauca de priore.

Naud. in Bibliogr. Polit.

Alterum monitu dignum est: quod occurrunt Veteres pariter recentesque libri, qui etsi respublicas integras non describant, circa partem tamen versantur. Etiam hos proinde in usum saltem aliquem cedere posse Politicæ prudentiæ. Ejus generis est Notitia utriusque Imperij: quam doctissimo commentario Guido Pancirollus illustravit: ut & Georgij Codini liber de officialibus palatij Constantinopolitani, & officijs magnæ Ecclesiæ. Recentiorum similis argumenti libros non est quod commemoremus. Juvare autem scripta talia saltim in id possunt: uti ejusmodi exemplis addiscas, quemadmodum magnarū rerumpublicarum administratio per varios magistratus &

divcrsa

diversa officia, quam commodissime instituatur: id quod scire utique ad Politicum pertinet.

Consequens nunc est, uti ad HISTORICOS magis proprie sic dictos progrediamur.

In historiarum vero ordine illam, quæ constat quadam velut in locos communes Politicos Civilium multorum actuum collectione, merito maximo dixeris φιλοσοφίαν ἐκ παραδειγμάτων, quod de Historia omni affirmavit olim Dionysius Halicarnassensis, estque proximæ & paratæ utilitatis; verùm vix quenquam laudare est qui in hoc genere fecerit pretium operæ. Etenim habemus quidem similem aliquam συλλογὴν libro qui Aristotelis dicitur secundus Oeconomicus: Sed illa non attingit nisi pecuniæ cogendæ artificia æqua, iniqua; qualia conducunt soli Oeconomiæ politicæ sive ærarij curationi. Quod illi quidem instituto satisfacit, non item reliquæ Civili philosophiæ. Ex illo tamen omni vetere ævo par nihil superest. Tiberio imperante vixit Valerius Maximus. Cujus memorabilium collectanea Politicum multis locis juvare idonea sunt quidem: morali tamen potius philosophiæ inserviunt, & in hujus usum præcipue sunt composita. Trajano Cæsare Sextus Julius Frontinus Latine, Marco Polyenus Græce Stratagematicῶν collectiones perquam egregias posteritati reliquerunt: sed ad artem bellicam illæ faciunt, ad Politicam, etiam militarem, vix quidquam. Sequiore demum tempestate, qua jam omnia pene barbaries occuparat, seculo Christiano scilicet decimo, Constantinus Porphyrogennetus Leonis Philosophi filius, Imperator Novæ Romæ & princeps literatus studiorumque sapientiæ patronus maximus, viso historiæ ad rem omnem civilem summo commodo, supino ta-

Dion. l. de Art.

men ipsius in Consiliarijs quoq; neglectu, in usum Politicũ ex quammultis historicis fecit colligi quasi flores unum in corpus, & in quinquaginta tres partes, velut totidem communes locos, digeri, singulos locos duobus libris comprehendens. Illud opus quin fuerit magnæ utilitatis equidem haud dubito. Verùm est jamdudum quod eruditus orbis illud desideraverit. Nec enim hactenus in manus nostras nisi loci duo pervenere. Alter videlicet de Legationibus, cujus librum priorem Fulvio Ursino, posteriorem Davidi Hœschelio debemus: Alter de Virtute & vitio, quem in Cypro ære Nicolai Peirescij redemptum, Græce Latineque edidit Henricus Valesius. Qui profecto incenderunt desiderium reliquarum quinquaginta & unius partium.

Postilla nemo quod sciam simile quid aggressus est, nostra etiam & patrum ætate, quæ infinitos aliàs orbi scriptores dedit. Exstat tamen Justi Lipsii liber Monitorum & exemplorum Politicorum: sed longe infra nostram exspectationem. Addidit & Aphorismis Politicis suis congeriem aliquam historicam Gregorius Richterus, parum vero utilem & judicio exiguo. Majorem multò vim & ingenij & doctrinæ attulit ad simile opus Joannes à Chokier: perpauca tamen & ille verè Politica attigit. Et Baptistæ Fulgosi opus sicut ad exemplum Valerij Maximi compositus, ita ejusdem est notæ. Ut proinde hic locus hactenus incultus haberi debeat.

Inter Historias reliquas præ omnibus utiles arbitror ad rerumpublicarum salutem illas, quæ divino Veteris præcipue pacti codice continentur. Expedit scilicet unicè mortalibus nobis, semper animo obversari providentiam divinam, occulto ductu commoda cùm omnis privatæ vi-

tæ

tæ nostræ tum cumprimis rerumpublicarum gubernantem. Est quidem illa non difficilis observatu, justa attentione actus atque eventus rerum quosque considerantibus. Arcanam sane ac maximi roboris vim, integras civitates populosque versantem, etiam Nicolaus Machiavellus advertere potuit, minime omnium cæteroquin religiosus. Perquam pauci tamen Historici solent illam diviniorem caussam justa commemoratione prosequi: quidam imò de industria hoc videntur agere, ut excutiant lectorum animis τοῦ θείου curam: quo vitio & Polybium teneri vereor ne manifestius sit quam ut Casauboniana excusatio tegendo illi sufficiat. Nullæ Historiæ igitur magis hîc juvant quam illæ sacræ. Optime videlicet S. Augustinus: *Quoniam divina providentia, non solùm singulis hominibus quasi privatim, sed universo generi humano tanquam publice, consulit: quid cum singulis agatur Deus scit, atque ipsi cum quibus agitur sciunt; quid autem agatur in genere humano, per Historiam commendari voluit & per Prophetiam.*

Vide Animadv. nostr. ad Mach. c. 21.

Cas. præf. ad Polybium.

Aug. l. de vera relig. c. 25.

Ex Græcis scriptoribus (nam de his primo loco dicere & antiquitas jubet & doctrina) Herodotus, recte conscriptæ historiæ parens jure Tullio dictus, argumento vario & amplo idoneus est Politicorum magister, minus accurata tractandi ratione tamen non perinde satisfecerit desiderio. Qui hunc verò æmulatus est Thucidides, in consilijs rimandis narrandisque perspicax & accuratus, velut verbis pressus & prope aridus ita sententijs densus & locuples, quæ ad popularis belli & dissidiorum negotia attinent, feliciter docet; at præter hæc aliud pene nihil attingit. Cui Thucididem debet posteritas Xenophon plus docet Politicæ prudentiæ in ficta historia, quam vera: multum certè hac parte inferior, quem Historiâ re-

Cic. l. 1. de L.L.

rum Græcarum excepit, Thucidide. Quamvis autem fere totus itidem sit in narrandis turbis & motibus popularibus, neutiquam tamen aspernandus prudentiæ studioso. Longo autem hos etiam omnes intervallo post sese reliquit Polybius. Est enim stilo quidem minus comptus, at Civilis prudentiæ maximus magister. Etenim pacis non minus quam belli negotia tractat longè exactissime, & quidem cumprimis Romani populi, quo tempore ille magnitudine rerum maximam sui admirationem peperit, ut & aliarum Græciæ florentissimarum civitatum. Ne quid nunc dicam de artis militaris peritiâ quam eximiam ostendit, ut & de Historiæ mistis præclaris dissertationibus. Etsi enim in hisce non tam Historicum quàm Philosophum aut Tacticum agat Polybius, attamen dictu est incredile, quàm illa omnia apta sint augendæ omnigenæ prudentiæ. Quò magis dolendum, magni & in quadraginta libros diffusi operis minimam partem integram, reliquam non nisi per levia excerpta superesse. Magis exilem obscuramque Romanæ historiæ portionem, ipsa scilicet reipublicæ illius exordia, illustrandam suscepit Dionysius Halicarnassensis, minus item in actu rerum ipse versatus armorumq; tractandorum peritia valuit, quàm Polybius, etsi hunc æmulatum suspiceris, perducta illuc historia ubi Polybius suam fuit orsus: ita tamen argumentum suum tractavit, ut palmam sapientiæ politicæ nemini non fecerit dubiam. Artem certe bene temperandi regni per leges pace belloque aptas, ut & Regni & Aristocratiarum mutationes varias, & utriusque temporis instituta, felicius pleniusque haud temere ex historiâ aliâ in exemplo didiceris. Inferior hoc Dio Cassius est, ut tamen & ipse Politicum sese probet, aptumque docendis τοῖς μοναρχικοῖς: fortassis & in

Aristo-

Aristocraticis & Democraticis institutis parem laudem à nobis referens, nisi amplissimæ historiæ totos triginta quatuor priores libros quibus res ab Urbe condita ad Lucullum usque tradidit, ævi infelicitas detraxisset. Insignes certe sunt superstites viginti quinq; libri quamvis in morte Claudij desinant: & nihil vulgare sapiunt ipsa reliqui operis Xiphiliniana excerpta. Quod si profecto haberemus integros, & hunc, & Dionysium, & Polybium, possemus sine magno prudentiæ dispendio ipsamet Latinâ Romanorum historiâ carere. Ætate suppar non tamen scriptione Dioni est Herodianus; bonus verò & ipse nec indoctus.

Post hosce qui Romani Imperij res gestas digne sit persequutus Græcus quidem scriptor haud reperitur. Qui Justiniani tamen Cæsaris bella memoraverunt σύγχρονοι duo Procopius & Agathias, saltim prudentiæ bellicæ inserviant. Illius ἀνέκδοτα etiam alia doceant: modò fidem mereantur. Inter sequioris ævi Græcos Nicetæ Choniatæ laudes in Politicum usum præclare persequutus est Justus Lipsius, idque ex merito, nec enim Coleri sententiam est quod moremur. Idem Lipsius nec Nicephorum Gregoram hoc ordine exclusum voluit. Qua in re itidem me consentientem habet. Debuisset verò jure addi & Joannes Contacuzenus, & Anna Comnena: & hæc & ille Cæsarei generis, imo ille Imperatoria etiam quondam dignitate functus. Habet sane utriusque historia perquammulta ad vitam Politicam utilia. Et vero fuerunt tempora illa insignibus rerum vicissitudinibus obnoxia. Quin & Basilij Macedonis vita, à Constantino Porphyrogenito Imperatore nepote Basilij conscripta, quæ inter σύμμικτα Leonis Allatij paucos eis annos demum prodiit in lucem, digna

Lips. in Not. Col. in epist. de Stud. Pol.

digna est quam manus Politica verset diligenter, utpote quæ simul ignavi stolidique Michaëlis fatum doceat.

Præter hosce Romanarum rerum scriptores duo adhuc sunt memorandi in primis. Alter est Plutarchus: cujus vitæ parallelæ sunt sine exemplo, & accuratissima prudentia civili planè refertæ. Alter Flavius Josephus. Etsi enim hujus historiam illam quam ex sacro codice descripsit, utilius & rectius ipso ex fonte petieris, attamen quod reliquum ejus est, præcipuè totus de bello Judaico commentarius, prudentiam viri non minus ostendit quam scribendi promptitudinem. Non pænitebit itidem quenquam operæ in lectionem Diodori Siculi impensæ; valuit enim cum variorum populorum notitia tum bono judicio, idque præ sese ferunt quæ supersunt volumina. Non contemnendus quoque est Appianus: utilior tamen viro militari quam Civili.

Cæterùm de Historicis Græcis pro instituti ratione satis. Latinorum alij sunt antiqui res Romanas præcipue narrantes, alij sequioris, imo alij & nostri propemodum ævi.

Primi temporis princeps citra controversiam est Titus Livius, saltem si argumentum spectemus, & quæ hinc oritur ad varias civilis prudentiæ partes utilitatem. Persecutus est enim res populi Romani à prima usque origine non pace minus quam bello gestas: quæ profecto præclaræ fuerunt & simul obnoxiæ maximis mutationibus. Utinam haberemus integrum! Æque amplus argumento est Vellejus Paterculus, & Florus: sed uterque non nisi compendium dedit eorum quæ justa ubertate Livius exsecutus est: uterque licet prudens imo civilium rerum peritiâ insignis. Quæ supersunt hodie Sallustiana, civiles motus

& cor-

& corruptæ reipublicæ mores docere cumprimis sunt idonea: procœmia tamen cum Catalinarii tum Jugurthini belli etiam ad alia lectorem ducunt. Multo magis illum instruxissent Historiarum volumina, ceu ostendunt fragmenta, (quæ Grammatici, non nisi suos in usus tamen, excerpserunt) nisi periissent.

Si judicium politicum, si accuratam tractandi rationem videas, omnibus Græcis pariter Latinisque ausim præferre Cornelium Tacitum. Recte de illo Lipsius: *Quis illo verius narrat aut brevius? In moribus quid est quod non tangat? in affectibus quod non revelet? Mirabilis omnino scriptor, & qui seriò hoc ipsum agit quod non agit: nec enim historia solùm est sed velut hortus & seminarium præceptorum.* Cæterum quia Tiberios tantum & Cajos & Claudios & Nerones, portenta tyrannica, nobis narrat, nec multo meliores Galbas, Othones, Vitellios, Vespasiani autem & Titi paucula delibat, præter illa Tyrannico statui familiaria, parum docere est idoneus. Nec enim ferendi, qui unum Tacitum omnis prudentiæ fontem æstimant, imò unum hunc omnibus in universum Principibus, & in Principatu viventibus, unde vitæ præcepta illi hauriant, solent commendare. Optime id ipsum vidit animadvertitque Isaacus Casaubonus: cujus ea de re sententia præfationi ad Polybium inserta lectu est dignissima. Mihi Tacitum ceræ indolis & ad populi salutem instituendus Princeps nullus legat: parum siquidem abest à scelera dominatus docente, ista quum narrat Cornelius. Non carebit fructu suo & Tranquillum trivisse: illius tamen scribendi ratio non perinde apta est momentis negociorum explicandis. Multo minus juverint reliqui Cæsarearum vitarum scriptores. Quam utilis verò quondam

Lips. in Not. ad Polit.

Cas. Præf. ad Polyb.

fuerit Trogus Pompejus, monstrat Epitome ejus Justiniana, abundans illustribus exemplis pariter & præceptis. Militaribus consilijs multum item prosunt Julij Cæsaris commentarij, at minus civilibus. Non alia etiam quam bellica narrat Q. Curtius, Politico tamen homini ipsomet Cæsare tantò commodior, quantò diffusior est, docens non vincere duntaxat sed victa etiam retinere. Ætate & stilo omnibus hisce inferior, neutiquam tamen prudentiâ, Ammianus est Marcellinus, pacis bellique negociorum, eorum præsertim quæ in regnis solent venire usu, præstans narrator. Alios vetustioris illius ævi heic laudare, nihil attinet.

Sequiore barbara tempestate omni, qui nostro instituto profuerit, vix quenquam jure laudaveris. Majorem tamen ævo illo prudentiam observare est in Matthæi Parisii Anglicanarum, Lamberti Schafnaburgensis Germanicarum, Saxonis Selandici Danicarum, Roderici Toletani Hispanicarum, & Theoderici Nihemij Pontificiarum rerum historijs: qui proinde lectores suos nunquam non prudentiores dimisere.

Cæterum ex quo bonis literis suus iterum splendor rediit, (quod tempus à Maximiliani primi id nominis Cæsaris imperio fas est ordiri) nullus non Europæus populus consecutus aliquem est, qui ad Græcorum Romanorumq; veterum sublimitatem sese erexerit. Eoque licet illorum indicem texere haud exiguum. Non patitur tamen hic locus vel optimorum, nisi tanquam per saturam, meminisse.

Igitur in Italis, accurato civilium quarumq; rerum judicio, omnium princeps est Franciscus Guicciardinus. Liceat enim hunc memorare, etsi Italicè scripserit, quoniam Cœlium Secundum Curionem nactus est interpretem.

tem. Proximus huic Paulus Jovius, imo eruditione & diffuso argumento major: impar tamen fide pariter & prudentia, venali adhoc calamo, & amicis inimicis favore atque odio obnoxius. Tertium locum merentur Bembus, Justinianus, ac Maurocenus, in Veneta: Pontanus, Facius, & Collenutius in Neapolitana: Platina, Onuphrius, Ciacconius in Pontificia: in Genuensi P. Bizarrus & Folieta: Hieronymus Rubeus in Ravennatensi: Joannes Baptista Pigna in Atestina, & Possevinus in Mantuana historia: ut ultimum tamen dixeris merito fortè hujus classis primum. Quandoquidem Machiavelli etiam Florentina Historia Latine versa est, optimeque docet reipublicæ illius varias vicissitudines ac civiles motus, quasi in exemplum similium, non sine culpâ sileri hîc poterit. Certè Leonardum Aretinum longè superat: qui res ejusdem civitatis Latino stilo illustravit. Laude digna quoque hîc est Insubrica historia Erycij Puteani: nisi auctoris Belgæ opus non debeat inter Italica laudari.

Res Germanicæ justo pauciores acceperunt scriptores à prudentia commendandos. Perquam egregij verò sunt Joannis Sleidani Commentarij: & quæ his júngi debet, Historia Concilij Tridentini Petri Suavis aut rectius Pauli Servitæ Theologi Veneti, planè est incomparabilis, quicquid nuper egerit Pallavicinus. Bellum Caroli V cum Smalcaldicis fœderatis doctè narravit Lamb. Hortensius. Nuperrimi quo Germania omnis laboravit, arcana consilia & eventus, videntur omnium optime persecuti Caraffa Italus, & nescio quis Anonymus auctor Epitomes rerũ Germanicarum, quanquam à studio partis suæ minime vacui. Multos præclaros scriptores invenit bellum Belgicum, sed horum inprimis quatuor idonei sunt juvandæ

prudentiæ: Joannes Reidanus Dionysio Vossio interprete, Famianus Strada, (nec enim est quod nos moremur Grammaticam infamiam à C. Scioppio illi inustam) Nicolaus Burgundus, & felicissimus Taciti æmulator ὁ πάνυ Hugo Grotius. Proximi illis, Dominicus Baudius Induciarum Belgicarum historiâ, & Joannes Meursius, magnum illud in literis nomen, cujus Guilhelmus Auraicus & Ferdinandus Albanus ut & de Inducijs libri, digni profectò sunt qui & Politicæ discendæ caussâ legantur cum curâ. Non etiam spernendi sunt in Bajoaricis Joannes Aventinus & Andreas Brunnerus: cumprimis verò excellens est Ludovici IV Imperatoris historia à Nicolao Burgundo conscripta, & cum melioribus Græcis Romanisque comparanda, prudentia, fide, eloquentia. Austriaca non insipienter tradidit G. de Rhoo: at in Helveticis magis sese probavit Franciscus Guillimannus. Frisica gens mea historicum accepit Ubbonem Emmium, nulli quamvis veterum temere secundum, judicio Politico, stili elegantia, & accurate tractata narratione. Nec inferiora est secutus qui eum excepit Pierius Winsemius, ut & Geldricarum rerum scriptor Joannes Isaacius Pontanus. Hamburgensium binos jam tum libros edidit Petrus Lambecius: insigne specimen popularis reipublicæ descriptæ: (quale historiæ genus paucis datum est hactenus juste tractare) desiderantur tamen illius florentissimæ urbis adhuc potissima.

Francorum res à prima usque origine, Gallicas tamen præcipue, insigni non prudentia minus quam eloquentia & industria persecutus est Paulus Æmylius Veronensis Italus, ad annum usque seculi quintidecimi Christiani duodenonagesimum. Non minor virtus est, ejus qui Paulum excipit, ad Henrici id nominis secundi Regis tempora,

Arnoldi Ferronij Burdigalensis Galli, viri magnis in republica negotijs admoti. Ab excessu Francisci ad horribilem Henrici quarti Regis cædem, non Gallica duntaxat sed universi orbis negotia, inusitato studio & fide, summo etiam cum prudentiæ Politicæ commodo, posteritati narravit Jacobus Augustus Thuanus; cujus operis tamen ultima, offensam seculi metuentia, lucem nondum vidêre: verè princeps Historicorum nostri temporis, saltim tanto ausu pariter & judicio & integritate. Intra sola Gallica continuit sese, nec ultra annum seculi hujus nonum vicesimum hactenus in publico quidem excurrit Gabriel Bartholomæus Gramondus: prudentia tamen, & παῤῥησίᾳ, non temere cuiquam secundum dixeris. Utinam veri odium non invideat nobis tanti viri & reliqua! Latinos interpretes quoniam nacti, & prudentiâ instruere lectores apti sunt, Philippus Cominæus, Petrus Matthæus, & Rudolphus Botoreus, merentur laudatis auctoribus accenseri. Multùm vero eminet inter hos Philippus Cominæus. Quamvis enim Matthæus affectaverit etiam scholas Politicas historiæ miscere, tamen illo ipso tenuitatem judicij potius prodidit. Eundem in lapidem impegit quoque scriptor Historiæ Ministerij binorum Cardinalium Richelij & Mazarini: quem Latine versum legere nihilôminus haud abs re fuerit.

Quod in Francica Æmylius, id in Anglicana historia fere est Polydorus Virgilius Urbinas: etsi ipsi Angli exactiorem rerum peritiam in ipso desiderent. Non inferiora certe est sectatus. Plenum autem variæ est prudentiæ opus, cum illud de rebus Elisabethæ Guilielmi Cambdeni, tum alterum Francisci Verulamij de gestis Henrici septimi: perinde atque Henricus ille rex fuit perquam cautus &

felix, & Elisabethæ sapientia ac fortitudo captum sexus multùm excessit, verè miraculum sui ævi.

Scotia in sua gente nacta est, nemini prudentiæ & eloquentiæ laude cedentem, rerum suarum scriptorem, Georgium Buchananum: dignũ qui unus pro multis æstimetur.

Hispania etiam genuit præclarum sibi Historicum Joannem Marianam: in quo nec judicium, nec studium, nec scribendi facultatem desideres, licet à prima usque memoria Hispânicas res universas tradere conatus sit. Seorsim verò Lusitania dedit Hieronymum Osorium, felicissimos Emanuelis Regis actus non impari virtute enarrantem.

Dania Batavis duobus debet sapientem suarum rerum historiam Joanni Meursio & Joanni Isaacio Pontano: ut Svecia suam J. Loccenio Holsato. Nec tamen aspernandus est is etiam labor, quem patriæ impenderunt, Joannes & Olaus Magni fratres, imo jam ante hosce Ericus Olai Upsaliensis.

Hungarorum res bellicosæ acceperunt scriptorem insignem Italum Antonium Bonfinium. Præstitit autem in eodem argumento operæ quoque pretium Stephanus Istuanfius Hungarus.

Cæterum Poloni plures disertissimos Historicos in magisterium prudentiæ producere possunt & quidem suæ gentis. Præcellunt vero in hisce quam maxime: Martinus Cromerus, Stanislaus Orichovius, Stephanus Lubienskius, Stan. Kobierziccus, & P. Piasecius quanquam stilo minus comptus. Etiam exteri nonnulli in Polonicis rebus narrandis ostendêre suam prudentiam: Salomon Neugebauerus imprimis, Reinoldus Heidenstenus, & his ætate major Alexander Guagninus Italus.

Histo-

Historicos alios hîc laudare supervacuæ fuerit operæ. Sufficit nempe præcipuos commendasse. Nullæ scilicet non historiæ, utut rudes, juvare Politica studia idoneæ sunt. Satis vero est in hunc quidem usum, illas duntaxat trivisse, quæ præ alijs sunt commodæ. Ut hæ proinde solæ etiam hîc commemorari debuerint.

PROTULIT porrò nostra patrumque ætas, qui Dissertationibus & Annotatis ad Historicos aliquot meliores conscriptis, apprimè hæc prudentiæ civilis studia in melius promoverunt. Quorum tamen institutum non idem deprehendere est; alijs scilicet theses politicas tractantibus, alijs in hypothesibus duntaxat occupatis. Quamquam verò potius utriq; illi, præcipue primi, mereantur aliū in ordinē referri, fortassis tamen licebit uno omnes loco comprehensos, statim ipsismet Historicis subjungere; saltim illos qui præstant. Igitur in pretio esse commerentur, quæ ad Thucydidem Enenckelius, ad Polybium J. Casaubonus annotaverunt. Prævalent verò hisce etiam perquam multùm Nicol. Machiavelli ad Livium Dissertationes, (non enim Grammatizat sed Philosophatur, ceu bene olim judicavit Albericus Gentilis,) ad Tacitum Scipionis Ammirati. Nec verò quid vetat, illarum hîc meminisse, quum ex Italico Latinè versæ sint. Post Ammiratum ad Tacitum doctè prudenterque disseruit Janus Gruterus. Sed hunc etiam longo intervallo superarunt Christophorus Forstnerus & Joan. Henricus Boeclerus, viri ad politicam ævi nostri gloriam nati & compositi. Quæ Annibal Scottus ad eundem Tacitum annotavit, boni conatus gratiâ quis laudaverit, non tamen facti operæ pretij. Cui enim lectori non talia in mentem spontè veniant? Meliora sunt quæ congessit Bernecccerus, etsi ad laudem eorum quos paulo

ante

ante commendavi non assurgant. Perquam elegantes præterea sunt Observationes Politicæ ad Florum & Svetonij Julium Cæsarem Jacobi Zevecotij. Verum ad omnia Svetonij & Flori plæraq;,quasi regnat nunquã satis laudandus Boeclerus:cui simul Vellejum Paterculum,Cornelium Nepotem,&Herodianum illustratos debemus, ut Tacitum Curtium & Justinum Freinsheimio ac Berneccero. Aliorum similes labores non est quare nominatim tangamus, quandoquidem infra exspectationem istam abjecti sunt.

Præter Historicos porrò in singularium rerum expositione ita versantur nonnulli scriptis EPISTOLIS, ut etiam illæ plurimum possint adjumenti ad prudentiam civilem conferre. Et vero in Epistolis videas accuratissimas & plenissimas nonnunquam narrationes de ipsis negotiorum maximorum arcanis: interdum & consilia aut divinationes prudentissimas de futuris.

Quamvis autem supersint hodieque ex antiquo ævo etiam Græcorum illustrium virorum Epistolæ haud paucæ, illæ tamen parum juverint Politices studiosum. Inter Latinos etiam veteres, nec Plinij, nec Symmachi, nec Sidonij Apollinaris ad rem hanc faciunt. Marci Tullij vero cum quas ad Atticum tum quas ad Familiares alios exaravit, sunt bonam partem πολιτικώταται. Et quidem de illis jam Augusti ævo ita præclarè judicavit Cornelius Nepos. Quum enim memorasset illam quæ T. Pomponio Attico cum M. Cicerone intercessit familiaritatem, hæc verba subjungit de Cicerone. *Ei rei sunt indicio, præter eos libros in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgùs jam sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usq; ad extremum tempus, ad Atticum missarum. Quæ qui legat non multum desideret historiam contextam illorum temporum*

Nep. in vita Att.

porum

torum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipubl. perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat; & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam quæ nunc usu veniunt cecinit ut vates. Dixeris idem de quamplurimis epistolis alterius operis, quod ad Familiares inscribitur; si justo temporis ordine servato, quam in vita Ciceronis Franciscus Fabricius indicavit, & in sua editione secutus est Siberus, eas attente legeris. Omnino verò tales sunt ad Brutum & Quintum fratrem scriptæ. A Ciceronis usque ætate per complura secula nihil simile natum est. Quin imo, etsi post resuscitatas literas haud pauci grandia epistolarum volumina ediderint, non perinde tamen Politicos juverint. Hujus notæ nihilominus reperire est epistolas complures in opere epistolico Æneæ Sylvij, Desiderij Erasmi, Philippi Melanchthonis, & Joachimi Camerarij. Quæ non adeo pridem in lucem sunt editæ epistolæ Huberti Langueti ad Philippum Sidneium & Camerarios, ut Jacobi Bongarsii itidem ad Camerarium, tantum non omnes agunt de rebus civilibus maximis. Sed & Augerij Gislenij Busbequij Epistolas Turcicas summo jure in Politicum hunc ordinem retuleris, ut & paucas aliquot Justi Lipsii. Cæterum omnes, me judice, superant eo in genere epistolæ Christophori Forstneri: quibus nec prudentius nec disertius, nec elegantius quidquam lucem vidit: quo magis doleas, earum paucitatem. Ubi Grotianæ omnes publicabuntur, habebunt scholæ Politicæ quare etiam Grotio hoc nomine æternas debeant gratias. Nostræ id genus editæ literæ quoniam sub alienis latent nominibus, satius est illas silentio præterire.

Si verò linguæ Latinæ limites egredi ferret insti-

tutum, possem multò plures præclare hoc functos scribendi genere laudare: sed non licet absque culpa à proposito abire. Alia tamen est ratio earum quæ Latine sunt versæ, quales majore numero, cumprimis in Thesauro Politico Honorij, reperire fuerit.

Ab Epistolis, deliberativi quidem argumenti, parum diversa sunt OPUSCULA CONSULTATORIA: magni certe ad prudentiam parandam usus. Supersunt vero ejusmodi nonnulla etiamnum ex ævo vetere. Ut Xenophontis libelli, Alter de Magisterio equitum, Alter de Proventibus seu rationibus redituum: uterque in commodum Atticæ civitatis conscriptus. Quinti item Ciceronis ad Marcum fratrem de Petitione Consulatus liber eximius. Nostra ætas hactenus scripta ejusmodi justo pauciora in lucem protulit, cæteroquin aliorum feracissima. Plæraque sane agunt de Turcis oppugnandis; eminente inter hæc opusculo Busbequiano & Soranziano. Sed non est operæ pretium per singula nunc digredi.

De singularibus porro negotijs civilibus summo cum Politicæ prudentiæ fructu agunt & ORATIONES; illæ quidem potissimum quæ generis sunt deliberativi, non tamen non & demonstrativi generis, eæ quæ in laude aut vituperio eorum qui in republica magnis rebus præfuere, occupantur. Benè scilicet etiam de Panegyricis sermonibus Erasmus: *Qui Panegyricos nil aliud quam assentationes esse putant, prorsum ignorare videntur, cui rei genus hoc scripti sit à prudentissimis viris repertum: nempe ut objecta virtutis imagine improbi Principes emendarentur, probi proficerent, rudes instituerentur, extimularentur oscitantes, deniq; ipsi apud se pudescerent deplorati.* Dudum ante Erasmum Plinius Panegyrici hunc esse fructum dixerat: *Vt futuri Principes*

Erasm. epist. ad Palud.

Plin. l. 3. ep. 18.

non

non quasi à magistro sed tamen sub exemplo præmonerentur, qua potissimum via possent ad eandem gloriam niti. Nam præcipere qualis esse debeat Princeps, pulchrum quidem sed onerosum ac prope superbum est, (inquit) *laudare verò optimum Principem, ac per hoc posteris velut è specula lumen quod sequantur ostendere, idem utilitatis habet, arrogantiæ nihil.* Reapse autem, saltim plæraq; cum ex vero in Panegyrico narrentur, discere inde etiam est, quænam feliciter quæ infeliciter gesta evenerint. Quæ bona prudentiæ pars est.

Sunt autem deliberativi ordinis Isocraticæ plæræque; plenæ profecto prudentiæ senilis: Demosthenis item Olynthiacæ ac Philippicæ; sparsim & quædam aliæ veterum decem Græciæ oratorum: Marci etiam Tullij Philippicæ in Antonium, ut & pro lege Manilia, ac contra Legem Agrariam aliæq; prudentissimæ orationes: nonnullæ porro Dionis Chrysostomi: complures vero & argumenti insignis Libanij, Sophistæ sive Rhetorices Professoris publici Antiocheni. Exinde illius quidem generis raras reperire fuerit: nostro etiam seculo vix quidquam tale suppeditante, quod quidem laudem nomine prudentiæ Politicæ mereatur. Non enim annumerabo nunc huic loco quæ Historijs passim inseruntur suasorias: quandoquidem pars sunt Historiarum: etsi & seorsim prodierint in lucem à viris præstantibus excerptæ.

Cæterùm demonstrativi generis quæ juvare Politicum possint, Græcæ quidem orationes paucæ supersunt, Latinæ autem variæ, primis quatuor Christianis seculis natæ, legi possunt eximio cum emolumento: maxime Panegyricus Trajano Imperatori à Plinio juniore dictus. Parentum ætas id genus abunde largita est. Quarum potissimis in duo volumina collectis atque ex of-

ficina Wecheliana editis, bene de republica nonnemo meritus est, seculi hujus septimi decimi anno post decimum tertio. Insignes etiam sunt Lansianæ declamationes, in laudem & vituperium illustrium Europæ regionum Tybingæ habitæ. Sed observandum unicè venit, oratorium enthymema non semper habere vim ἀποδείξεως πολιτικῆς: eoque non temere omnes ratiocinationes oratorum in seria veritatis Politica tractatione locum invenire.

Profuerint adhoc Politico & TRAGÆDIÆ veterum, maximorum in dramate artificum. Et quidem Græcæ Sophoclis atque Euripidis, Latinæ vero quæ Senecis solent tribui. Agunt enim & illæ de fatis tristioribus illustrium in republica aliquot hominum: idque sermone gravi & prudentissimis sententiis referto. Recentiores non commendo, quandoquidem vix unus eorum & alter laudem majorum potuit assequi: & quia omne hoc argumentum ficti multum habeat.

Pertinent denique huc & MONITA illa Regum maximorum quibus filios successores instruxerunt. Qualia sunt illa mediæ ætatis Manuelis Palæologi & Basilij Imperatorum, ut & Constantini Porphyrogeniti de administrando imperio libri. Nostri vero temporis, Monita Caroli V. Imperatoris, Ludovici noni & Philippi secundi Franciæ atque Hispaniæ regum, Paparum item Pauli Tertij & Gregorij decimi quinti: denique & βασιλικὸν δῶρον Jacobi Scotiæ regis. In hisce enim omnibus præcepta universalia rebus singularibus applicantur.

ATQUE hactenus quidem ea scripta, quæ circa singularia negotia civilia ita versantur ut prudentiam parere sint idonea, recensuimus. Consequens est, ut lustremus etiam illa quæ suggerunt universalia Politica axiomata ex

singu-

ſingularibus jam experimentis elicita, quæque adeo Alterum ordinem Politicorum librorum conſtituunt, quem ſecundo loco nos allaturos antehac promiſimus. *Vid. ſupra pag. 298.*

Sunt autem ejuſmodi univerſalia axiomata ac præcepta partim diverſis libris ſparſim permiſta, partim congeſta in unum, & quidem ſeorſim vel in Politicum vel in Oratorium uſum.

Enimverò talia inſpergi ſolent, cumprimis Hiſtoricis optimis quibuſque monumentis. Itaque & ex re eſt prudentiæ civilis ſeduli æmulatoris, excerpere ex varijs ſcriptis quæ hujus ſunt generis. Hoc enim demum operæ eſt Politicæ: multùm diverſæ ab ea quæ Grammatici aut Philologici ſtudij eſt, quamvis eodem ex libro. Quâ de re hanc in ſententiam eleganter diſſerit Seneca. *Non eſt quod mireris ex eadem materia ſuis quemq; ſtudiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Republ. prehendit hinc Philologus aliquis, hinc Grammaticus, hinc Philoſophiæ deditus: alius aliò curam ſuam mittit. Philoſophus admiratur contra juſtitiam dici tam multa potuiſſe. Cum ad hanc eandem lectionem Philologus acceſſit, hoc ſubnotat: duos Romanos reges eſſe, quorum alter patrem non habet alter matrem: præterea notat, eum quem nunc dictatorem dicimus, & in Hiſtoriis ita legimus nominatum, apud antiquos magiſtrum populi vocari: aque notat, Romulum periiſſe ſolis defectione, provocationem etiam ad populum à regibus fuiſſe. Eoſdem libros quum Grammaticus explicuit, primum reapſe dici à Cicerone pro reipſa, in commentarium refert, nec minus ſeipſe pro ſeapſe: deinde tranſit ad ea quæ conſvetudo ſeculi mutavit;* *Sen. epiſt. 108.* Reliqua mitto, quæ pari tamen elegantia Seneca adjicit.

Non temere verò quidquam hujus generis, undecunque

queat peti, à Prudentiæ civilis studioso negligendum est. Certè poterit quis sibi haud difficulter, suâ industriâ, hinc inde divitem sententiarum thesaurum conquirere, summo cum prudentiæ profectu. Passim enim in omnibus, quæ jam tum laudavi, scriptis dicta aurea reperire est.

Exstant porrò & libelli integri pleni Politicorum axiomatum. Enimvero & Salomonis regis & Siracidis opuscula aphoristica, quamvis omnem vitam instruant, non autem solam tangant rempublicam, tamen multa continent & merè πολιτικὰ, atq; ex ipsis abditis illius prudentiæ latebris eruta. Ejusdem notæ sunt etiam Isocratis nonnulla, ad Nicoclem, atque ad Demonicum. Ut & fragmenta plæraque Pythagorea, à Joanne Stobæo, post ævum Justiniani ante Photium tamen, collecta. Imo Stobæana collectanea plæraq;, saltim quæ moralia auctori sunt dicta. In cujus operis sententijs poëticis Latine vertendis multum profectò præstitit Hugo Grotius. In medio porrò sunt Publij Syri Mimi aliorumque versiculi, cùm disertissimi tum prudentissimi, jam olim unum in libellum collecti: quem post alios quàm locupletissime edidit Janus Gruterus. Vere enim Seneca: *Quantum disertissimorum versuum inter mimos jacet! Quàm multa Publij, non excalceatis sed cothurnatis dicenda!* (Sen. ep. 8.) Pertinet huc & Agapeti ad Justinianum libellus: cujus bonam partem suo operi & Stobæus inseruit. Quo simul apparet, non vanè me de illius ætate paulò antè fuisse suspicatum.

Recentior quoque ætas dedit publico bono tales libellos, eosque notæ optimæ. Laudari merentur præ alijs; Francisci Guicciardini Hypomneses, postquam Latine versæ sunt; & Lamberti Danæi Aphorismi Politici, quibus tamen alij recentibus adjectis exemplis

pro luce tenebras fœnerati sunt. Hieronymi [illegible] Cardani unum alterumque opusculum, nisi quod sine discrimine præcepta misceat etiam minus honesta, qualia profectò omnibus rebuspublicis nequaquam conveniunt.

Quin & Parœmiarum & Apophtegmatum libellos in hunc ordinem haud injuria forte retuleris. Sane de parœmia ita quondam scripsit Synesius in suo ludicro Calvitij encomio, si quidem liceat Latine versa exhibere: *Parœmia quiddam sapiens est. Quidni enim sapiens quid? De quibus Aristoteles inquit, quod sint veteris philosophiæ magnis hominum calamitatibus perditæ reliquiæ, servatæ ob nervosam brevitatem & dexteritatem. Parœmia enim & hoc & præterea dictum est, dignitatem habens veteris philosophiæ unde nata est, unde & isthuc respicit. Veteres enim nostri ævi hominibus veritatis fuêre perspicaciores.* Hæc tamen omnia non equidem probare ausim: quandoquidem ab adagio abesse potest τὸ γνωμικὸν, & multa eorum nihil vetus sapiunt, sed recentis sunt futuræ. Quamplurima tamen adagia nata ex longo rerum usu, ac multæ esse prudentiæ & quidem civilis, certum est. Quo simul liquet, omninò ad hanc classem, saltim illa πολιτικὰ, pene tanquam sapientia longæ experientiæ civilis oracula, pertinere. Apophtegmata etiam politica merentur utique itidem hunc locum; præsertim si sint profecta ab ijs qui rerum civilium usum sibi comparaverunt.

Cæterum nusquam utilium ejusmodi axiomatum congestam copiam eam reperias, quam in Rhetorico illo opere, quod Aristoteles Theodecti inscripsit. Quum enim apprime ad negotia Politica tractanda conducat, hominũ mores & affectus novisse, horum omniũ per nudas propositiones optimum sanè & incomparabile speculum exhibet

illud

illud Rhetoricum volumen: libro secundo cumprimis usq; ad caput octavum decimum; bonâ tamen etiam parte libri primi, quâ propositiones continentur generi deliberativo & judiciali potissimum idoneæ. Quid, quod Politico itidem perquam utiles sint propositiones plæræque illæ communes, de quibus agitur decimo octavo & nono decimo secundi libri capitibus? Certe propositionum illa omnis collectio non minus Politico inservit quàm Oratori. Imo ex re Politici etiam est, præmittere, quasi in antecessum, Philosophicæ civilium rerum doctrinæ, talem propositionum congeriem, perinde atque Mathematici solent dare sua axiomata: utpote quum reapse sint principia Politicarum demonstrationum. Qua de re jam tum nonnulla monuimus.

Vid. cap. XI. p. 218.

Observandum verò etiam atque etiam est, non tutò semper illis propositionibus vel axiomatibus credi. Etsi enim quæ ut plurimum veritati sunt consentanea usum suum Politicum habeant; quædam tamen nimis præcipitanter solent, unius aut alterius duntaxat eventus gratiâ, ab imperitis subinde pronunciari. Qualia ad Politicas consultationes, quippe quæ debeant per demonstrationes non autem per incertas Dialecticas argumentationes institui, inepta sunt. Docuimus verò jam tum, quàm circumspecte & caute ex singularibus universalia debeant axiomata elici: itaque non difficile fuerit ad illam amussim Politicarum propositionum veritatem explorare.

Operæ autem præterea pretium fuerit ad tria cumprimis attendere. *Primùm* à quo auctore profecta sit sententia aut propositio aliqua: num scilicet is sit, cui secure possis fidere. Hoc est: num valuerit rerum usu, & judicij aliquo insigni acumine: An unus id dixerit, an vero multi alij: porrò

pru-

prudentes in idem consenserint. Nec enim temerè magnus prudentum numerus solet falli. Estq; verissimum illud Aristotelis: δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων καὶ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι, ὐχ' ἧττον τῶν ἀποδείξεων: διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. *Vsu peritorum & senum & prudentium pronunciatis, etsi haud demonstrata fuerint, non minus quàm demonstrationibus attendendum est. Quia enim per experientiam quasi oculum consecuti sunt pervident ipsa principia.* *Arist. l. 6. Nicom. cap. 12.*

Est *secundo* animus semper flectendus ad experimenta, atque cum illis comparanda propositionum quarumvis certitudo: in quantum fieri potest.

Tertio indaganda statim est, quoad licet, pronunciati cujuslibet, caussa. Hac sanè inventâ non est quod amplius dubites.

Cæterum tempus est uti ad TERTIAM classem Politicorum scriptorum jam aggrediamur. Cujusmodi sunt quæ magis ἐπιστημονικῶς Politica negotia pertractant.

Sunt autem id genus libri ratione quidem argumenti, triplices. Aut miscellanei scilicet, aut circa partem aliquam Politices seorsim occupati, aut integram Philosophiæ hujus methodum promittentes. Tractandi vero ratio, alia est inepta planè, alia popularis & quasi ἐξωτερική, alia denique verè Philosophica & ἀκροαματική. Docuimus vero jam tum prolixe satis, quemadmodum habere sese debeat accurata quævis Politici cujuslibet argumenti, sive integræ nimirum illius civilis philosophiæ, sive partis, tractatio: eoque non jam multum difficile cuiquam fortassis fuerit, illâ quidem regulâ observatâ, censuram Politicorum id genus librorum suapte operâ instituere, atque adeo licuerit nobis ab illo quidem invidioso labore *Vide cap. X.*

abstinere. Dicemus tamen sententiam, prout incepimus, saltim de ijs scriptis quæ præ reliquis in pretio haberi novimus: omissis nimirum quæ inepta planè, aut communi omnium calculo quasi jam improbata, aut denique & raræ sunt frugis. Nec vero omnes hîc tangere operæ est pretium, & fuerit hoc laboris propè infiniti.

Igitur ad *miscellaneos* meliores pertinent, illi etiam ex parte, qui ad Historicos veteres commentantes, *θέσεις πολιτικὰς* varias agitavere: quales præcipue sunt Scipio Ammiratus, J. Gruterus, Nicol. Machiavellus, & Christoph. Forstnerus, jam ante à me hoc nomine laudati. Præter hosce autem insignem operam hic præstitere Marnixius, Marettus, Frachetta & Zuccolus. A Naudæo inferiore his loco positi quidem sunt, Piccartus, Junius & Scherbius. Verum Scherbij quidem id genus haud recordor me videre: Piccartum autem nemini ego secundum dixerim. Non etiam hisce cum Naudæo ego accensuerim Paulum Parutam, quem ille non dubitavit *Deum in hoc genere summanum* appellare. Nec enim theses ille politicas pertractat, sed hypotheses (perquam egregie tamen) de rebus scilicet Romanis, Græcis, aut Venetis agens. Forte etiam Parutæ nulla hic mentio fieri debet, quia Italice tantum legitur: dubito sane num lucem viderit Latina interpretatio quam Christophorum Warsevicium curasse testatur Simon Starovolscius. Pleni porrò sunt prudentiæ Verulamij Sermones fideles quos inscripsit, & Didaci Saavedræ Symbolica. Nec aspernandæ Politicæ Disquisitiones anonymæ illæ, quæ Boxhornium videntur auctorem agnoscere. Aliæ videlicet ab ijs Dissertationibus quæ de Romanorum imperio eundem auctorem habent, & non tam theses quam hypotheses Romanæ rei Politicas illustrant.

Vide pag. 835.

Starov. l. de script. Polonicis.

illuſtrant. Dignæ præterea lectu ſunt Clapmarii, Kirchneri, Felvvingeri, & aliorum Germanorum noſtrorum Politicæ diſputationes. In primis vero laudandæ veniunt Boecleri diſſertationes Academicæ. Non infimæ quoque ſunt notæ Comitis Malvezij illa quæ varijs opuſculis Latine prodierunt, à Naudæo autem ſupra meritum extolluntur. Miſcellanei argumenti eſt & Policraticus Joannis Sarisbérienſis, ſupra temporis ſui conditionem multa ſapientia refertum ſcriptum.

Eorum verò qui *partem aliquam Philoſophiæ hujus* attigerunt librorum prope immenſus eſt numerus. Horum autem bona pars ingenuè profeſſa eſt argumenti ſui anguſtos limites, nonnulli tamen videri voluerunt exhibere integrum prudentiæ Politicæ, ut ita loquar, Oceanum. Eam ſane culpam jam tum olim in ſui ævi Politicis ſcriptoribus Ariſtoteles notavit: qui ſcilicet dum optimam rei- *Ariſt. l. 4.* publicæ formam tradere conarentur, credidere ſatis ſeſe *Pol. c. 1.* feciſſe univerſæ Philoſophiæ illius inſtitutioni. Et verò ex omni iſto quidem ævo vetere, præter Ariſtotelem, qui non illum in lapidem impegerit, habemus neminem.

Superant vero hodieque illius generis aliquot ex Pythagoræ præcipuè ſchola libelli Philoſophici, pleni ſanctorum præceptorum; non integri tamen ſed potius librorum ſegmenta nec niſi in opere Stobæano, imo παραγγέλματα magis quàm ἀποδεικτικά, ac proinde in ſecundam Politicorum ſcriptorum claſſem jam tum à nobis relata. In *Vide pag.* quibus hoc etiam deſideraveris, quod nec univerſa illa *342.* quæ in optima republica agenda veniunt vel attigerint.

Omnes ante ſe natos longo intervallo hoc in ſtudio ſuperavit Plato, cum alijs aliquot dialogis conſcriptis, tum maximè præclaris duobus iſtis operibus, quorum al-

teri de Republica nomen est, alteri de Legibus, quæ rarâ felicitate ad nos usque, ut Platonica alia plæraque, incorruptè pervenerunt.

Agit autem Plato primo quidem opere de optima republica ejusmodi, quam optare quidem licet non autem consequi: atque adeo animo & oratione quasi formavit ideam duntaxat aliquam & exemplum bonæ reipublicæ. Hinc legere est libro quinto: τί οὖν, οὐ καὶ ἡμεῖς παράδειγμα ἐποιοῦμεν λόγῳ ἀγαθῆς πόλεως; Libro sexto: οὐδ' ἡ πολιτεία ἣν μυθολογοῦμεν λόγῳ, ἔργῳ τέλος λήψεται. Libro item nono civitas hæc appellatur, πόλις ἐν λόγοις κειμένη, addito: ἐπεὶ γῆς οὐδαμοῦ οἶμαι αὐτήν. Proclo hæc respublica dicitur παράδειγμα πολιτείας τῆς τῷ ὄντι θείας. Maximo Tyrio ξυνοίκησις καὶ ἡ πολιτεία γιγνομένη λόγῳ, κατὰ τὸ ἀκριβέστατον μᾶλλον ἢ χρησιμώτατον. Apulejo eleganter *figmentum veritatis*. Non tantùm vero hactenus talis reipublicæ forma nusquam est reperta, sed etiam reipsa nec institui potest: ceu recte judicavit Gregorius Nazianzenus. Ut omnino deliraverit Plotinus, ejusmodi rempublicam condere in Campania molitus: quod in ejus vita narrat Porphyrius. Vel hinc igitur patet, illud quidem opus Politicum parùm utile esse humanis rebus. Laborat vero simul monstrosâ etiam doctrinâ de communione mulierum: ut & alienis quidem quammultis, defectu verò eorum quæ maxime docenda fuerant. Quæ vitia jam tum alibi prolixius notavimus. Non tamen & nulla perquam egregia docet opus illud, estque dignum quod cum cura versetur. Utilitate autem & fructu longe superatur hoc volumen ab eo quod de Legibus inscribitur. Agit enim quidem & illud non nisi de beata republica, attamen major ibi habetur ratio ejus sortis quæ huma-

Proclus l. 1. comm.

Maxim. Dissert. VII.

Naziānz. ἐπιστ. ά.

Vide Laudat. Aristotel. alter.

humanum genus potest frui. Plurima sane docet de omnibus pene quorum in civili societate potest usus esse, non summa duntaxat sermonis suavitate, sed & insigni prudentia. Præclarum profecto opus & nulli temere eo in genere secundum, etsi itidem vitijs suis non careat.

Quo magis dolendum, lectores utrique operi hodie raros reperiri, commentatores itidem idoneos penè nullos. Superest nimirum Procli quidem in Politicen commentarius, quem Conradus Gesnerus Latine vertit: est tamen non nisi *Expositio difficiliorum quæstionum, quæ in decem de republica libris possunt occurrere, circa poësin & fabulas Homeri.* Fertur & Plethonis commentarius in primum de Legibus, sed hactenus non nisi manuscriptus & momenti exigui. Manuducere interim nonnihil ad lectionem utriusque operis poterit summa à Joanne Sleidano confecta: tantùm vero manuducere & quidem tyronem. De tribus alijs ita scribit Naudæus: *Ad Platonem quod attinet, tres quos noverim commentatores solummodo nactus est. Antonium nempe Montecatinum, qui libros de republica Platonis & Aristotelis diexodicis notis, tabulis, distinctionibus explicare conatus, neq; sibi neq; lectori suo satisfecit: & Sebastianum Foxium Marzilium, qui multa paucis, ac Pompejum Gariglianum, qui pauca multis, complexi sunt.* *Naud. in Bibliogr.* Quam sententiam nec probare nec rejicere possum, quoniam eorum nihil mihi lectum est hactenus: quamvis haud ignorem in alijs cum Montecatinum tum Foxium ita se gessisse, quemadmodum hîc judicavit Naudæus. Cujus quæ subjungit verba non possum non & ego hic addere. *Vtriusq; verò libros, Platonis videlicet & Aristotelis, Ludovicus Regius, Henrici secundi Galliarum Regis aulicus, Græce ac Latine eruditissimus, ornate primum in lin-*

guam nostram (Gallicam nimirum) *translatos apparere fecit, eosdemq; demum tanta doctrina copia, & exemplorum apparatu nobilissimo illustravit, ut licet gravitate cæteris sit inferior, varietate tamen atq; uberrimo fructu qui ex ipsius lectione percipitur, veniat inprimis commendandus.* Hæc Naudæus, & quidem rectè. Sed Regij illa desiderant Latinum interpretem.

Ad Platonis exemplum componens sese Marcus Tullius Cicero, itidem alterum de Republica, alterum de Legibus volumen conscripserat, utrumque in usum reipublicæ optimæ. Hinc Atticum ita loquentem facit l. 1. de LL. *Quoniam scriptum est à te de optimo reipubl. statu, consequens est, ut scribas tu idem de Legibus. Sic enim fecisse video Platonem illum.* Libro 3. de LL. ipsemet Cicero sic scribit: *Quoniam leges damus liberis populis, quaq; de optima reipubl. sentiremus, in sex libris ante diximus, accommodabimus hoc tempore leges ad illum quem probamus reipubl. statum.* Verùm primi nihil est reliquum præter fictum Scipionis somnium: Alterius tres superant libri item mutili: eóque parum juvant studia Politicæ prudentiæ, nec tamen aspernanda, cum sint frugifera.

Plutarchi quæ superant Politici argumenti opuscula παραγγέλματα magis sunt, aut popularia, quàm verè ἐπιστημονικά.

Præter hæc vero ex omni prisco ævo neque Græcum neque Latinum hujus classis scriptum reperitur. Imo nec Arabicum quidquam exstat quod quidem Latine verti hactenus meruerit, præter exiguum Averrois libellum, & parvi commodi.

Seculo demum Christiano tertiodecimo prodiere scripta Politica duo, utrumque de Regimine Principum. Alterum

Alterum referri vulgo solet in Thomam Aquinatem auctorem: sed error jamdudum à doctis est animadversus. Forte est scriptum illud Thomæ Anglici, ac demum quartodecimo seculo exaratum. Quamvis autem Aquinatis acumen & doctrinam non sapiat, non tamen est vacuum bonæ frugis. Alterum esse Ægidij Columnæ sive Romani, Aquinatis discipuli & sectatoris, certius est. Testatur enim Paulus Æmilius, in gratiam Philippi Pulchri Galliæ Regis, cui Ægidius ille fuit perquam carus, monumenta illa quæ extant de regimine Principum conscripta esse. Sunt vero ejusdem cum prioribus illis notæ. Exstant autem & genuini de eruditione Principum Thomæ Aquinatis libri septem, satis docti & commodi.

Vide Bell. l. de scr. Ecclesiast. & l. V. de Pontif. c. 5.

Æmil. initio l. 8.

Ludovico IV. Imperante posteritati non minus quam Cæsaris caussæ nomen & doctrinam probavit Marsilius Patavinus, suo Pacis Defensore, libro eximio.

Excitatis verò jam literarum humaniorum studijs, ingens numerus variorum hoc genus librorum passim terrarum in lucem editus est, cumprimis autem de Principatu. Hos inter varia est famâ & perquam nobilis Nicolai Machiavelli labor. At de illo silere nunc nobis licet, quoniam in medio sunt nostræ in illum Politicæ Animadversiones. Eminent verò maximè argumenti hujus Politica Justo Lipsio auctore conscripta. Idq; merito: ob perspicuitatem, brevitatem, ordinem in docendo, doctrinæ amplitudinem, & vim magnam hinc inde ex optimis scriptoribus selectarum sententiarum, eamque inusitatâ felicitate connexam. Ne quid tamen dissimulemus, elegans etiam liber ille non uno laborat modo. *Primùm* enim non profecto omnia quæ argumento illi propria sunt persequitur sed omittit multò utilissima. Dum scil. non enumerat varias Principatuum

cipatuum differentias, quæ tamen multum inter ſe & ſpecie differunt, ac ſuas quæque mutationes ſuam conſervandi rationem poſtulant: dum nihil de ortu, nihil de interitu, nihil de diverſis mutationibus Principatuũ docet: dum tacet quemadmodum pro populi, temporis, locique diſcrimine Principatus quilibet debeat inſtitui: dum denique pauca duntaxat attingit conſervandorum Principatuum remedia. Multus *ſecundo* eſt in ijs, quæ ad communiorem attinent de rebuſpublicis doctrinam, ab hoc loco autem ſunt aliena. Imo nihil pene totius operis magis ad Principatum pertinet quàm ad quamvis reipublicæ ſpeciem aliam. Agnoſcit ipſe Lipſius, librorum *priorem partem velut commune eſſe* προαύλιον *ad quamq; rempublicam, & paſſim præcepta* dari *ad civilem vitam.* [*Lipſ. in notis ad Tit. libri.*] At vero nec liber ſecundus quidquam habet, excepto cap. ſecundo & tertio, quod non ſit obſervandum omni ſummæ poteſtati cujuſvis reipublicæ: Libri tertij item & Quarti perpauca unice Principatum attinent: Quinti & ſexti nihil non commune eſt. Non nego, etiam illa elegantia eſſe, peregrinitatem duntaxat accuſo. Utitur quidem *tertio* Lipſius plærumque aureis hinc inde petitis ſententijs, ſæpe tamen abſciſſas aliorum φράσεις pro ſententijs, ſententias etiam in diverſum plane ſenſum à ſe flexas identidem adducit: quo vis probationibus ſubducitur. Mitto nævos formoſi corporis alios.

Et vero hiſce morbis oſtenſis, non opus etiam eſt ut ſeorſim de aliorum ejus argumenti libris quidquam adferamus. Facilè ſcilicet cuivis fuerit & his longe plura majoraque vitia in omnibus alijs deprehendere; etſi ſingulis ſua merito laus maneat.

Nimis operoſum porro fuerit quaſi ad cenſuram huc

convo-

convocare quosvis recentioris ævi libros Politicos alios μεζικὺς. Ac proinde nec illam operam nunc aggrediemur: contenti quasi verbo terigisse solum Christophorum Besoldum, quo nemo unus plura id genus & magis varia edidit volumina. In ijs autem omnibus meritò laudaveris auctoris industriam, multam lectionem, & ingenuum candorem. Ut igitur non possint non esse commoda. Quia verò scriptionis ratio tantum non omnis est, & tumultuaria, & scatens alienis atque ad rem non facientibus, & justo argumentorum robore passim destituta, subnixa verò identidem loco testimonij nominibus inanibus, nunc quidem magnorũ nunc autẽ & nullius pretij hominum: quid ex operosis illis libris exspectari possit, jam manifestum est.

SUPEREST ut de ijs etiam voluminibus, quæ integrum corpus civilis prudentiæ tradere pollicentur, (de eorum tamen ijs duntaxat quæ præ alijs in magna sunt opinione: nec enim operæ fuerit pretium omnia sollicitare) saltim paucis sententiam nostram adferamus.

Est autem horum ut antiquissimum ita & omnium primum Aristotelis opus Politicum. Nec enim Aristotele prior quisquam tale quid vel conatus fuit. Quoniam verò singulari libello de opere isto Aristotelico prolixe jam disseruimus, non est quare hîc agemus actum. Ibidem verò etiam de Aristotelici illius operis cum interpretibus tum commentatoribus sententiam diximus: igitur etsi etiam hi pertineant ad classem hanc Politicorum auctorum ultimam, hîc tamen non minus sine injuria præteriri possunt. *Introd. in Polit. Arist.*

Ne vero statim ad alia pergamus, vetat hîc sese inexspectatò objiciens nobis noviter enata quorundam haud inepta tamen opinio. Docuimus scilicet, Aristotelem inte-

gram de omnis generis rebuspublicis philosophiam tradere conatum, atque adeo si & gens aliqua in unam civitatem coëat, hujus quoque reipublicæ constituendæ conservandæque scientiam Aristotelem promittere. Hi ex adverso, de urbium duntaxat liberarum republica isthoc in opere agi, nec aliud agere Aristoteli fuisse propositum, eoque *usum scientiæ* Politicæ *quam Aristoteles proponit, angustis admodum terminis inclusum esse, nisi præcepta ejus per similitudinem & analogiam quandam aliis societatibus accommodemus*, existimant. Et verò possit cui videri
1. verosimilis hæc opinio. Etenim certum utique est, Aristotelicam doctrinam istam tantùm περὶ πόλεως aut de civitate agere. Atqui civitas à gente palàm distinguitur, cum multis locis tum præcipue illo illustri cap. 3. libri tertij, ubi Babylonem gentis potius quàm civitatis circumscriptione contineri dicitur. Quoties *secundò* exempla civi-
2. tatum adducuntur non nisi urbium fieri videtur mentio, ut toto libro Politicorum altero. Quæ *tertiò* Aristoteles in ci-
3. vitate vult observanda aut constituenda esse, illa solatum urbium non gentium rebuspublicis conveniunt: ut de publicis convivijs aut ludis instituendis, de prohibendo ne quis usque à certo ad civitatem loco agrum possideat; de divisione eorum quæ ex vectigalibus proveniunt, de magistratuum in civitate numero & differentijs, de partibus civitatis, sive civium divisione in divites, pauperes,
4 agricolas, mercatores, artifices & operarios. Est *postremò* ex ijs quæ ab Aristotele differuntur manifestum, finem bonæ reipublicæ, h. e. vitam beatam, nisi in sola urbe obtineri, non in ulla gentis integræ republica.

Quantumvis autem hæc sint speciosa à vero tamen multum absunt. Alibi pro dignitate id demonstrabitur, nunc

nunc pro instituti ratione sufficerit paucis hæc sola notasse. In antecessum scilicet observandum venit, Aristotelem nusquam vel verbulo egisse de distinctione inter urbis & gentis rempublicam: nec tamen vero est simile, tantum Politices magistrum hoc discrimen silentio voluisse prætterire, atque ita imperfectam tradere hanc Philosophiam. Jam vero fateor & ego, vocem πόλεως aut *Ad 1.*
civitatis significare etiam urbem; significat autem & quemvis hominum cœtum qui est sui juris, atque adeo & illum qui unâ urbe non comprehenditur. Posteriore utique significatione τὸ civitas ab optimis quibusque Latinis scriptoribus solet accipi, etiam de integris gentibus una communi republica utentibus. Par est ratio vocis Græcæ. Eoque πόλεως vocabulum æque late patet atque πολιτείας, & in Politicâ doctrinâ propria hæc demum est vocum πόλεως & civitatis acceptio. Verum igitur quidem est, aliud gentem aliud civitatem esse: quippe quum unius gentis multa interdum sint civilia corpora: nihil vetat tamen, interdum & integræ gentis unam civitatem esse. Hoc certè nusquam est negatum ab Aristotele, etsi illi visum fuerit civitatem beatam angustis finibus contineri. Ni- *Ad 2.*
hil porrò est falsius, eo quod Aristoteles non alijs civitatum exemplis sit usus, quam urbium. Utique enim ipso libro secundo Politico agitur de republica Cretensi, quæ non constitit una aliquâ urbe sed totius insulæ ambitu. Passim fit mentio reipublicæ Thessalorum, Achæorum, Chiorum, Cnidiorum, Cypriorum, Rhodiorum, Persarum, Ægyptiorum, Macedonum, similiumq; non urbium amplius singularum sed gentium. Totidem autem indubie agnovit Aristotelis πόλεις quot πολιτείας. Falsum et- *Ad 3.*
iam est, quæ Aristoteles docet omni civitati communia
 esse

esse oportere, non etiam in gentibus integris habere locum. Tantùm hoc verum est: non omnia, quæ Aristoteles docet in civitatibus vel plærisque vel exactè beatis inveniri, pari modo in civitatibus quibusvis etiam amplissimis habere sese. Sunt autem talia bonam partem quæ enumerata sunt tertio loco: quædam tamen eorum & in gentium civitatibus observare est. Et vero agnoscit utique Aristoteles inter Regni species & Barbaricum regnum Persarum atq; Ægyptiorum, quorum utrumque fuit gentile. Nulla denique vis sequelæ est: si omnibus numeris beata civitas non potest integram gentem comprehendere, ergo id nulla potest civitas. Imo verò nulla reipublicæ forma exigit (præter fortè beatam, & illam ultimam Democratiam, ubi populus magistratui & legibus nihil fere relinquens qualibet negotia publica curanda suscipit) eam civium vicinitatem quæ unis mœnibus possit comprehendi. Nec civitatem Atticam tum demum cœpisse quisquam hactenus docuit, quando Thesei ductu Athenienses unam in urbem commigraverunt.

Ad 4.

Non fert hic locus prolixius hoc argumentum tractare. Ex hisce paucis verò haud dubiè jam tum liquet, sine caussâ Aristotelicæ doctrinæ amplissimæ justam laudem à nonnullis detrahi, intra urbium angustias omni Politicâ Aristotelis prudentiâ quasi per vim compulsâ. Redire ergo licet nobis in viam, unde digressi sumus.

Post Aristotelem (de Theophrasto enim non habeo quod dicam, quoniam scripta ipsius Politica Laërtio memorata dudum periere) mille octingentos amplius annos, nemo quisquam nobilissimam hanc & splendidissimã Philosophiam integram docere, suopte quidem ductu (nam Aristo-

Aristotelici operis commentatores jam tum sejunxi) aggressus est. Patrum denique & nostra ætate non defuere, qui magno ausu id tentaverint. Quorum bene de republica merendi studium qui non laude dignum censeat, improbus sane fuerit: vereor autem ut quisquam eorum spem justam expleverit. Ut ego sane haud dissimulem quod sentio; bonæ eorum parti usu fere id contigit, quod in Sophistis olim, post Socratem ac Platonem Aristoteles animadvertit, nempe ut ignoraverint id etiam, quid vere sit Politice, atque adeo præ ἀπαιδευσία Philosophiæ hujus, in ipsa janua, quod dicitur, impegerint. Alij ultra tyrocinia Politica vix progressi sunt. Quidam ad aliena delapsi, τὰ πάρεργα quidem operosè tractavere, τὸ ἔργον autem parcè admodū, imò jejune. Rari aliquot locis ultra Aristotelem excurrerunt, nec tamen nisi aliquot paucis locis, atq;ita, ut alibi Aristotelis laceram quamvis mutilamq; doctrinam ne quidem assequi valuerint. Nemo omniū hactenus Philosophiam hanc universam integra methodo comprehendit. *Arist. l. 1. Rhet. c. 2.*

Dedit autem tantos magistros & Italia & Gallia & Germania nostra, numero perquã magno. Verùm satis est, paucorum hîc duntaxat meminisse: quoniam reliquos ad idem examen revocare, non poterit amplius esse difficile.

Italorum verò huic classi nolo accensere Cyriacum Strozzam, quamvis supplementum Aristotelici operis exhibere voluerit. Nec enim nisi partem dare ipsemet voluit hujus doctrinæ. Nec satis tenuisse illum, quidnam desit Aristotelico operi, liquet (nisi fallor) abunde ex ijs quæ prolixe in Introductione sumus persequuti. Nec temere quis tractandi rationem Strozzianam, verè Philosophicam aut Aristotelicã dixerit: imò ipse Strozza id agnovit. Francisci Philelphi de Republica libri gravitate scribendi sunt *Introd. cap. 6 & 7.*

 eximij

eximij: ad Platonis tamen imitationem magis quam Aristotelis compositi; ac proinde de republica optima quidem disserunt aliquid, non autem de omni. Francisci Patritij de Republica opus quod inscripsit distinctum plane est ab illo ejusdem de Principatu: quod unum satis est indicando, neutiquā omnem civilem Philosophiam ab isthoc volumine exspectandam. At vero nec ille de Principatu satisfecit suo titulo. Non male de utroque volumine id dixeris quod de priore Naudæus. Verba ejus hæc sunt.

Naud. in Bibliogr. Polit.

Eodem fermè tempore Franciscus Patricius Senensis farraginem quandam exemplorum sub Reipublicæ titulo, puerorum credo usui, ac chriarum in scholis compositioni, evulgavit: tantum dissimilis alteri Francisco Patricio Romano, qui nonnihil pariter de hac re inter opuscula juvenilia protulit, quantum noctua aquilæ aut anser dispar est olori. Non indocti quoque sunt libri quos de civili facultate inscripsit Adovardus Gualandus Pisanus: at Politicæ prudentiæ perparum, plus moralis continent. Omnibus hisce præstant, licet mole exigui, & in carcere sine omni librorum auxilio alienum ad calamum dictati, Politici Aphorismi Thomæ Campanellæ, quos Latine versos partem tertiam Philosophiæ Realis inscripsit Thobias Adami. Arguunt sane capax atq; versutum Auctoris ingenium: perinde atque liber de Monarchia Hispanica prodit peritiam rerumpublicarum præcipuarum hujus ævi, in dudum captivo utiq; admirandam. Cæterum hi Aphorismi tangunt quidem Politicæ Philosophiæ perquam multa, plenè nihil exsequuntur: plura etiam docent perperam, quàm à Grotio animadversa sunt: quod nos forte aliàs demonstrabimus. Palmam omnibus præripiunt Ludovici Septalij de Ratione Status libelli, quos ex meo consilio Latine dedit Joannes Garmers doctissimus.

ctissimus Hamburgensium Medicus. Nec tamen ultima primis accuratâ docendi ratione respondent, deficiente in postremis magni senis (fuit enim Septalius Philosophus pariter & Medicus χαριέστατος) sive industria, sive animo ipso. Utque illa quæ ex usu sunt cujuslibet formæ regiminis, hinc non incommode accipias, alia tamen omnia Politicæ Philosophiæ capita frustrà exspectaveris.

Inter Gallos duo excellunt in primis, vastis uterque voluminibus, uterque simul & Romani juris peritia clarus; quod rarissimum. Alter est Petrus Gregorius Tholosanus, alter Joannes Bodinus. Ille verò potissimum occupatus est in ijs quæ ad νομοθεσίαν faciunt, non omnium tamen reipublicæ specierum ceu fieri par erat, sed vel optimæ vel Regiæ: reliqua vix leviter attingit, etsi sint momenti ad rempublicam gerendam maximi. Disputat quoque plærumque, suffultus magis auctoritate Legum Romanarum & nostri ævi Juris doctorum, quàm veris solidisque Politicæ prudentiæ principijs. Et tamen auctoritas illa Legum & Doctorum Juris demonstrationem Politicam suppeditare nequit, sed duntaxat Dialecticam verisimilitudinem. Nihilominus si Legislationem spectemus, eo majore fuerit in pretio habendus Gregorius, quo pauciores sunt in Politicis nostri ævi, qui in hac Civilis Philosophiæ parte quidquam operæ collocaverint.

Per alia quæque sese magis quidem diffudit Joannes Bodinus, nec tamen quæ ad Leges attinent planè neglexit. In utroque tanto felicius Tholosano, quanto major fuit ingenij capacitate, & historiarum omnis generis inusitata peritia. Et verò princeps hic, omnium pene & sui & veteris ævi rerumpublicarum cognitionem, ad culturam Civilis hujus Philosophiæ, rarissimo post Aristotelē exemplo

plo, attulit. Illa certè insignis peritia passim claret & in Methodo Historica pariter & in illo de Republica opere: in aliorum scriptis Politicis per est infrequens. Attamen debuissent illæ historiæ non ea prolixitate ipsi doctrinæ Politicæ commisceri, sed tradi seorsim: ceu prudenter factum ab Aristotele, & faciendum esse jam demonstravimus. Turbant certè lectores plurimùm illæ frequentissimæ digressiones historicæ, sæpe ad rem parum aut nihil facientes. Solet verò Bodinus & alia quammulta plane aliena doctrinæ suæ omni miscere, ac tumultuaria isthac scriptione lectori quasi crucem figere: à quo vitio Aristoteles sibi studiose cavit. Nimis porrò manifestum est, nec universum argumentum Politicum à Bodino vel levi brachio esse attactũ, nec quidquam penè justo ordine, aut ex solidis principijs ἀποδεικτικῶς esse traditum. Ne nunc dicam, quàm Bodinus, dum est novitatum justo studiosior, sæpe passim soleat vapulare. Ut consentiam igitur quidem Naudæo, *cæteros* recentiores quosque ab illo memoratos, *uni Bodino tantum concedere quantum lenta solent inter viburna cupressi*: in universum tamen omnes, *quicunq; unquam de republica libros edidere*, atque adeo & ipsummet Aristotelem, à Bodino victos, à veritate quàm longissime recedit. Proindeque nemo etiam temere πεπαιδευμένος τὰ πολιτικὰ fatebitur, quod *fatendum* esse Naudæus scripsit: Rempublicam Bodini, *opus esse elaboratum ingenio, expolitum industria, perfectum judicio, & ita numeris omnibus absolutum, ut qui ab ipso discesserit, haud dissimilis videri possit nautis illis antiquioribus, qui neglecta vel ignorata cynosura præstantiâ, navigationis suæ cursum ad avicularum quarundam placitum dirigebant, sæpiusq; per cautes & saxa præcipites ferebantur.* Mihi Politicus magnus est Bodinus, (nec enim probatur

Vide supra cap. XI. p. 218.

Naud. in Bibliogr. Polit.

probatur illud Cujacij *ἀναγραμματικὸν σκῶμμα Andius sine bono*) major futurus si ipse voluisset esse minor, & vastum ingenium ac diffusam lectionem freno Apodicticæ artis coërcuisset intra modum, & in magis solido collocasset. Quod Thuanus refert Bodinum, de *Henoticorum motuum clausula, admirando præsagio, annum & mensem quo pax, cum minus putabatur, coitura esset prædixisse, eventu indicium comprobante*, id vereor, ne non tam civilium rerum prudentiæ, quàm illi, cujus Bodinum jam sua *Dæmonomania* suspectum haud immerito fecerat, malæ arti sit tribuendũ. Cum præsertim à religioso veri Numinis cultu alienum hominis animum, opus impium Arcanorum plusquam manifestum reddiderit. *Thuani l. 117.*

Serius Gallis pariter atque Italis Germani nostri operam suam ad Politicam Philosophiam tradendam appulerunt: sed tarditatem saltim multitudine librorum compensasse credi possint, si omnium par esset bonitas. Deprehendere autem est, nostratium illos libros, paucis exceptis, ab Imperij Germanici, quod tantum singularis quædam respublica est, notitia haud potuisse Politicam Philosophiam discernere, pudendo sane & neutiquam ferendo errore. In paucis autem illis familiam ducit Relectionum Politicarum opus Henningi Arnisæi, æterni Juliæ Academiæ & incomparabilis ornamenti. Fuit enim in Arnisæo ingenium capacissimum, industria sine exemplo, judicium nullo non Aristotelicæ Philosophiæ aliarumque artium genere subactum. Verum enimvero vir alibi occupatissimus, maximi operis non nisi primam nobis partem dedit. Nec cavere sibi potuit à Bodini illis vitijs, intempestivarum ad aliena digressionum, cum historicarum tum aliarum nihil ad rem Politicam facientis argumenti. Dum porro

multam lectionem ostentat raro sibi temperat calamus, ne quid stilus accipiat stribliginis illius qua Juridica hodie scripta vulgo laborant. Plenior est Doctrina Politica: sed juvenilis opera multum abest à justa maturitate. Reliquorum, de Jure connubiorum, de Jure Majestatis, de Subjectione Clericorum, de Auctoritate Principum, nihil non doctissimo Auctore dignum; attamen nec ad hunc locum universalis Politicæ methodi faciunt, & dum nimium frequenter plæraque ad normam receptarum apud nos legum exigunt minus sapiunt Philosophiam. Iisdem morbis laborant Althusii & Hœnonij scripta Politica: quin imo tanto sunt magis conspicua eorum vitia, quanto nihil pene habent scripta illa Arnisæanarum virtutum, tegendis aut excusandis illis vitijs idoneum. Accedit quod uterque fundamentum doctrinæ suæ collocet in eo, quod summa reipublicæ cujusvis jure sit penes solum populum: qui error pestilens est & turbando orbi aptus. Melius est Keckermanni Systema: multum tamen itidem distans à perfecta methodo. Clapmarij de Arcanis rerumpublicarum, elegans est & ad omnes reipubl. species pertinentis bonæ frugis plenissimum opusculum: ne quidem propositum autem habuit Politicam integram tradere. Sic & Boxhornij Institutiones & Cellarij nostri Compendium ipsamet inscriptione & titulo significant quid polliceantur. Præstant autem abunde quod promittunt, nec fallunt exspectationem. Ex adverso Adami Contzenij opus mole satis magnum, & titulo dives, sed fere deludit lectorem. Atque hi quidem saltim potissimi sunt Germanicorum.

Aliarum gentium nihil vidi quod mereatur in hoc quidem genere insignem laudem. Nam Hispanus quidem

dem Simanca tantùm vulgaria docet, de republica secundùm virtutem instituenda, quædam & minus rectè. Andreas Fricius Polonus plura ac doctiora longe adfert magisque idonea gerendis rebus, plæraque tamen τῶν πολιτικῶν ne attingit quidem. Anglus Hobbes libro Elementorum Philosophicorum de Cive edito, non dubitavit hisce verbis gloriari. *Physica res novitia est. Sed Philosophia civilis multo adhuc magis, ut quæ antiquior non sit libro quem de Cive ipse scripsi.* Insano profectò fastu. Perinde atq; stultum illud est de Naturali Philosophia: hujus partem priorem aperuisse Galilæum, humani corporis scientiã detexisse primum Harvæum libris de Motu Sanguinis & Generatione Animalium; *ante hos nihil certi in Physica fuisse præter experimenta cuiq; sua & Historias naturales:* de Astronomiâ item, ejus initium referendum in Copernicum. Satis autem apertum est, in illis quidem de Cive Elementis, nihil esse boni, quod non ab omni retrò memoria fuerit notum. Ne quidem illud autem potuisset superesse, si præ judicij defectu vidisset Hobbes, quàm multum alia deduci debeant ex illo horribili principio : *naturâ inter homines non societatem sed discordiam institutam esse.* Et vero illo posito, omnis societas humana contra naturæ fuerit institutum. Quo asserto nescio num quid excogitari possit absurdum magis aut improbum.

Hobb. epist. dedicat. Element. Philos. de Corpore.

Sed relinquimus hominem illum insanienti suæ sapientiæ. Quoniam etiam nulli alij occurrunt Politicæ Philosophiæ nomine nunc quidem magnopere laudandi, toti huic argumento tandem finem imponimus.

Pag. 7. l. 20. *credimus ejus* occulto *defensori Scioppio.*

Pag. 13. l. 18. *Jasonis*, præclari illius Thessalorum ducis, cujus magna adeò laus superest in sexto Historiæ Xenophonteæ libro: *&c.*

Pag. 16. l. 3. *potiorem.* Hac de caussa ipsemet Aristides Atheniensis, quamvis justi cognomentum adeptus, in regimine tamen reipublicæ Atticæ, more aliorum civium suorum, jus utilitate definire non dubitavit: ceu discimus ex Plutarcho. Similia quammulta legere est in libello Xenophontis de republica Attica. Scribit verò & de Lacedæmonijs in Agesilao Plutarchus: *Ius nec aliud discunt, nec norunt, quàm unde existiment Spartæ magnitudinem & incrementum promoveri posse.* Non rectius

Ibid. l. 9. *metu.* Quo pertinet illud Senecæ in Epistola nonagesima septima: *Illic dissentiemus cum Epicuro, qui dicit nihil justum esse naturâ, & crimina esse vitanda quia vitari metus non possit.* Jam verò

Ibid. l. 10. *Non unum suum* Menonem Thessalum, quem accuratè posteritati depinxit Xenophon l. 3. Expeditionis Cyri: vel *Callicratem.*

Pag. 21. l. 12. *agi velint.* Benè Tullius l. de Officijs primo: *Si constitueris, te cuipiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atq; interim graviter filius ægrotare cœperit, non est contra officium non facere quod dixeris.* Adhuc elegantius Seneca quarto de Beneficijs libro c. 35. *Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint quæ erant promittente me, non præstitero promissum: alioquin quicquid mutatur libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat.* Ne quidem

Pag. 30. l. 5. *mereri*: quod Antonio etiam Fabro præfatione

fatione ad libros de erroribus Pragmaticorum est annotatum. *Verè prudens*

Ibid. l. 27. *Illam tradere:* nam & medicarum rerum historiam Medicus, & naturalium Physicus, & seorsim cœlestium Astronomus, aliam alij sibi vindicant. *Sed quoniam*

Pag. 35. l, 16. *Civitatis malo.* Usque sanè adeò hoc verum est, ut post Alciatum ipsemet Antonius Thessaurus, summo utique nomine Consultus Iuris, *in præfatione Decision. Sab.* observaverit, *eos, qui perpetuâ advocatione sunt usi*, minus etiam Iudicijs idoneos esse: idipsum Palladæ Græci poëtæ sententia ista confirmans; quod venali lingua servire causis assueti rarò sincerum aliquid ac defecatum pronuncient. *Pertinet huc*

Pag. 37. l. 7. *Laborantibus* quidem *legibus.*

Ibid. l. 10. *Iud. praeesse* (ut quidem illa nunc sese passim habent: an enim expediat tantam vim judicibus in republica concedere, nec ne, non est hujus instituti disputare) *nisi hac.*

Pag. 38. l. 31. *tractet.* Nisi fortassis existimes, eximendum I. Hopperi opus de Vera jurisprudentia inscriptum: cujus tamen non nisi prima pars agit περὶ νομοθεσίας. *Nec quisquam*

Pag. 40. l. 8. *legislator futurus.* Circa sacra inquam. Absit enim ut simpliciter id affirmem, de viro in forensi utique Romanorum prudentiâ magno, & quem Zosimus l. 1. Historiæ non dubitavit ita laudare: Καὶ νομοθέτης ἦν ἄριστος, καὶ τὸ παρὸν ἐνδιαθεῖναι, καὶ τὸ μέλλον εὐστόχως συνιδεῖν δυνατός. Circa sacra verò futurum illum fuisse minus bonum legislatorem, quamvis latarum de ijs Romanarum legum perinde ut aliarum peritissimus fuerit, negari non potest. *Hic enim*

Pag. 46. l. 15. *profitentibus.* Etiam diu post idem professos Rhetores Athenienses, colligere est ex eo, quod ca-

chedram suam appellaverint θρόνον πολιτικόν: ceu in non uno loco libri quem de Vitis Sophistarum Philostratus conscripsit videre est. Cicero certè in dialogis suis de Oratore, hanc sententiam propugnantem non dubitavit producere ipsum Crassum. Apertè verò etiam Quintilianus: *Vir ille verè civilis, & publicarum privatarumque rerum administrationi accommodatus, qui regere consiliis urbes, fundare legibus, emendare judiciis possit, non alius profectò est quàm Orator.* Excellebant verò

Ibid. 46. l. 27. *Disciplina* (mea scilicet) *est.*

Pag. 47. l. 10. *præbere.* Isthac sanè Gorgiæ professione videtur quondam fuisse illectus etiam ille Xenophonti *l. 2. Expedit. Cyri* laudatus Proxenus Bœotius; ut qui, cum à prima ætate in eum virum evadere cupiebat, qui magnis rebus gerendis idoneus esset, Gorgiæ Leontino mercedem dederit, ejusque consuetudine sit usus. *De hac*

Pag. 49. l. 21 *pro actore* & reo *possit.*

Pag. 71. l. 17. *qua* vel scopum minus rectum sibi propositum habent, vel *per vim.*

Pag. 72. l. 13. *civitatibus*, aut minus laudabili scopo utentibus, aut *inique.*

Pag. 79. l. 10. *possunt.* Legum sanè quarumlibet ferendarum cura atque auctoritas, inter præcipua munia ejus qui rempublicam aliquam administrat, ab omnibus semper est prudentibus habita, perinde ut ipsa legislatio potissimus est ejusdem actus. *Ac proinde*

Ibid. l. 15. *simpliciter*, Lex quidem ἔργον πολιτικὸν *l. x. Eth. cap. ult.* hæc scientia

Ibid. l. 20. *liberorum.* Usque adeò verò id sapienti antiquitati fuit cognitum: ut non dubitaverint Græci quidem, Cererem Legiferam & sacra Cereris Θεσμοφόρια appella-

pellare; quoniam videlicet credebatur, ab ejus consilio agrorum divisionem (quæ privati juris censetur) profectam, hinc verò demum nata esse civilia jura: quod etiam Servio est ad quartum Æneidos notatum. *Alios auctores*

Ibid. l. 30. *convenientiora sunt* Nemini sanè paulo rerum peritiori non constat: omnes leges privatas convenire statui publico, & longè aliter, circa res pariter & personas, in civitatibus usum publicum ex æquo spectantibus, aliter in herilibus, habere eas oportere.

Pag. 82. l. 15. in margine scribe: *Vide Aristotel. l. x. Eth. c. 8. t. 76.*

Pag. 88. l. 11. *è medio.* Disertè quoque ita scribit in Aristotelis vita Diogenes Laërtius: βούλεται δὲ διττὸν εἶναι τὸν κατὰ φιλοσοφίαν λόγον, τὸν μὲν πρακτικὸν, τὸν δὲ θεωρητικόν. καὶ τοῦ πρακτικοῦ τόν τε ἠθικὸν, καὶ πολιτικὸν, οὗ τά τε περὶ πόλιν, καὶ τὰ περὶ οἶκον ὑπογέγραφθαι. Sed Diogenem non injuria quis censeat inidoneum, qui de Aristotelicis sententijs ferat testimonium. *Fortassis*

Pag. 96. l. 11. *Vitæ &* verè beatæ *civitati.*

Pag. 101. l. 28. *Plato.* In Platonis porrò dialogo cui Menoni nomen (qui tamen merè πειραστικὸς est) Socrates hoc ipsum, adductis exemplis Themistoclis, Aristidis, Periclis & aliorum, etiam probat. Cum cujus dialogi hac doctrina planè consentit, nothus alter, De eo quod virtus doceri nequeat. *Quæ omnia*

Pag. 103. l. 21. *propriè memoria* ἕξις h. e. habitio, ut ita loquar, sive possessio aut conservatio (tale enim quid hoc loco notat τὸ ἕξις, non verò animi qualitatem crebris actionibus comparatam, ut vulgo multi interpretantur) *quadam*

Ibid. l. 23. *sæpius* sensu acceptæ *iterata.*

Ibid. l. 31. *Communemque* & quidem verè genericam

(nam

(nam ad particularem unica sufficit experientia) *formes notionem*

Pag. 104. l. 2. *sa, sed* ut plurimum *illa*.

Ibid. *appellitamus*: præsertim si accedat ἀγχίνοια mentis, sive vis animi causarum perspicax. *Pertinent*

Pag. 117. l. 18 in margine *cap. 17*. Vide & Alcidamantis, dissertationem apud Aristotelem l. 2. Rhetoric. cap. 29.

Pag. 118. l. 11. *Romæ suæ funesto*. Quanquam Mario ipsius adversarium Sullam liceat etiam hîc objicere: quem Sallustius refert, *litteris Græcis atq; Latinis juxta atq; doctissimè eruditum*. Et vero

Ibid. l. 20. *maxime*. De utriusque in literis sedulitate, satis fuerit unicum Ælianum *l. 7. cap. 21. Var. histor.* consuluisse. *Ne à*

Pag. 120 l. 9. *repagulo*. Alcidamas certè, antiquissimus scriptor (Aristotele teste l. 2. Rhetor. c. 23.) Chilonem in Senum ordinem à Lacedæmonijs allectum esse narrat. Quod est indicio, Lacedæmonios mores tyrannicos in Chilone haud deprehendisse. *Unus*

Pag. 126. l. 26. *Ex Italis* Bartholomæum Viottum, *Cæsarem*.

Pag. 130. l. 10. *moveremur*. In Græcis sane Aristotelis interpretibus, Ammonius ejusque discipuli Iohannes Philoponus & Simplicius agnoverunt, τὴν ἀποδεικτικὴν idoneam esse, non Practicæ minus quàm Theoreticæ Philosophiæ inservire. Mitto veteres alios, ut & nonnullos recentis ævi: idque quandoquidem hoc prolixè disputare alienum est ab opere instituto. *Quæ opposita*

Pag. 132. l. 27. *rerum certam*, aut potius non facilem, *scientiam*.

Pag. 136. l. 22. *Etenim*, cum in homine ad agendum

duo

duo requirantur, voluntas ac facultas, *& natura*

Ibid. l. 23. *hominum* ipſamet, quamvis omnium ſit liberrima, *in unam*

Pag. 137. l. 19. *etſi rariores.* Multò magis neceſſitati abſolutæ obnoxia eſt in homine agendi facultas: quippe quæ ſit merè naturalis, ac proinde non minus atque alia quædam res naturalis neceſſitatem ſuam habet. Qua de neceſſitate paulo pòſt iterum aliquid dicendum eſt. *Magnam*

Ibid. l. 20. *mobilitatem*, ut & fatalem aliquam neceſſitatem, *rebus*

Pag. 138. l. 5. *civilibus* cùm perſonis tum *rebus.*

Ibid. l. 9. *civilibus*, ſive perſonis ſive rebus, *nunquam*

Ibid. l. 31. *prudens*, non hypothetica duntaxat, ſed cathegorica etiam & abſoluta, *divinatio.*

Pag. 146. l. 9. *ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.* Quem ſecutus celeberrimus interpretum Græcorum Alexander, 1. Prior. cap. 13 loquutus περὶ τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐνδεχομένου, ſcribit: *ἀλλὰ καὶ ὅλως τὰ ἐκ τοῦ βουλεύεσθαι λαμβανόμενα διὰ τοῦ τοιούτου ἐνδεχομένου δείκνυται. Et verò*

Pag. 149. l. 4. *requiritur* Notandum nimirum; non in ſingulis illis qui vacant alicui muneri reipublicæ, neceſſariò requiri exactam illam peritiam, ſed tantùm circa ſingula munia. Nempe curatio cujuſque muneris poteſt etiam multis committi; qui modò univerſi exactè teneant iſthuc quæ faciunt, ſatis eſt, etſi ſingulis eorum haud parum interdum deſit. Perinde ſcilicet atque in republica populari, neceſſum quidem eſt, ut populus univerſus nihil ignoret eorum quæ ad ſtatus ſui conſervationem pertinent, non tamen ut idem teneant in populo ſinguli. Id quod egregiâ ſimilitudine, accepta de convivijs quæ ſymbolis collectitijs inſtruuntur, illuſtrat 3. Politic. Ariſtoteles. *Diverſa.*

Pag. 153. l. 28. *ἐπιστημονικῆς.* Libro X. Nicomachiorum binis repetitis vicibus probat, oportere artifices noviſſe τὸ καθόλου, eo argumento: *ὅτι περὶ τοῦτο αἱ ἐπιστῆμαι*: vel, *τοῦ κοινοῦ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονταί τε καὶ εἰσί. Mitto alia*

Pag. 155. l. 12 *vocare.* Nec enim accedere ijs audemus, qui Andronicum Rhodium credunt auctorem doctissimæ illius Græcæ Paraphrasios Nicomachiorum Aristotelis, quam Daniel Heinsius publicavit. Ille verò quisquis sit omninò noster est; cùm alibi, tùm præcipuè *libro X.* vestigia Aristotelis secutus. Scribit enim *Paraph. l. X. c. 13.* Medicum Gymnastam & Legislatorem optimè quemvis functurum suo officio, ἐπειδὴ τὸν καθόλου λόγον τῆς ἐπιστήμης συνάψῃ τῷ μερικῷ: τοῦ κοινοῦ γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονται τε καὶ εἰσιν. Quibus verbis disertè affirmat utique auctor ille doctissimus, universalem sive Medicam sive Gymnasticam sive Legislatoriam cognitionem *scientiam* esse. Paulo pòst nonnulla in eandem sententiam subjungit, quæ nunc prolixitatis vitandæ causâ Latinè tantùm versa recitabimus: *Omni studio incumbendum Scientiæ, & ad universalia est eundum ei qui artifex vult evadere, aut rectè contemplari. In universalibus enim versatur Scientia. Ita autem scire oportet id quod est universale, sive id in Medicina sit, sive in Legislatoria, sive in alia quacunque simili Scientiâ, non tanquam immobile, & quod semper eodem se habeat modo, sed quàm maximè contingens. Ex contingentibus enim, non ex immobilibus tales sunt Scientiæ. Et tamen quærenda nihilominus in singulis est Scientia. Similiter &c.*

Pag. 158. l. 20. *cadit.* Ejusdem operis libro decimo capite ultimo ait Aristoteles: ἰατρὸς καὶ γυμναστὴς, καὶ πᾶς ἄλλος ὁ τὸ καθόλου εἰδώς. At Medicus ac Gymnastes uterque est artifex, & intelligit universalia. Si artifex autem novit universalia, necessum est Artem quoque circa universalia occupari. Ibidem dicitur: quicunque velit esse τεχνικὸς, ἐπὶ τὸ καθόλου βαδιστέον εἶναι δόξειεν ἄν. κἀκεῖνο γνωριστέον ὡς ἐνδέχεται. Si τεχνικοῦ etiā est universalia scrutari, fuerit utique hoc etiam Artis, ex Aristotelis quidem sententiâ. *Hæc etsi*

Pag. 160. l. 18. *sunt universales.* Ita porrò in Magnis quoque Moralibus quæ appellantur, de Prudentia differitur, quasi illa tantùm hæreat in universalibus. Disertè enim traditur, Prudentiam esse πρακτικὴν, non nisi ad modum architecti, qui singula-

gularium curam non habet: in singularibus autem occupari τὴν δεινότητα. *Sed non est cur*

Pag. 164. l. 20. *Sit ποίησις.* Ea sanè significatione *l. 2. c. 3.* Eudemiorum scribitur: ἐν ὁποιαοῦν πράξει, καὶ ἐπιστημονικῇ καὶ ἀνεπιστημονικῇ, καὶ τεχνικῇ καὶ ἀτέχνῳ. *At magis*

Pag. 170. l. 14. *quibus conveniat.* Libro etiam 1. Rhetoric. cap. 4. agens de ijs quæ in civilem veniunt deliberationem, ait, illorum considerationem relinqui τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ. *Alia loca adducere*

Pag. 172. l. 9. *dubitaverint*, aut ut in Ciceronis Lælio dicit Fannius, L. Acilium *Sapientem* appellatum, quia prudens esse in jure civili putabatur; *nos etiam*

Ibid. l. 11. *abfuit*; quantumvis Crassus *sapientes* illos Romanos nihil ignorasse profiteatur, quæ tum quidem civitas noverat. *Etenim*

Pag. 189. l. 23. *affirmativas*, præsertim si plena experientia fuerit: aliàs enim negativæ facilius accipiuntur, *idq;*

Ibid. l. 30. *infinitum.* Quæ etiam caussa est, quare quid non sit res facilius disci possit, quam quid sit, atq; adeo cur propositiones negativæ magis sint faciles comparatu, quàm affirmativæ.

Pag. 190. l. 2. *potest statim*, ope syllogismi quem Expositorium vocant, *conficere.*

Ibid. l. 30. *collectio vere universalis*, quæ fit,

Pag. 250. l. 14. *clarissimum.* Relinquemus hunc locum, simulac audierimus & Tullium, de hac singularis reipublicæ notitiâ differentem. *Est*, inquit ille, *Senatori necessarium nosse rempublicam. Idq; late patet. Quid habeat militum: quid valeat ærario: quos socios respublica habeat, quos amicos, quos stipendiarios: qua quisque sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exemplum majorum.* Hæc Cicero. Quæ tamen itidem non satis esse ad plenam notitiam, ex ijs quæ docuimus palàm est. *l. 3. de LL.*

Pag. 268. l. 16. *diversi esse.* Huc facit illud quod Aristoteles l. v. Polit. cap. 9. docet, omnem administratorem reipubli-

cæ oportere præditum esse virtute, & justitia illa quæ facit ad statum reipubl. *Si enim*, addit, *non est idem in omnibus rebuspublicis justum, necessario variæ sunt differentiæ justitiæ.* Et verò magna est rerumpublicar. hac in re varietas. Eodem porrò spectat etiam illud, quod Aristoteles dicit l. 4. Polit. cap. 7. in sola verè optima republica eundem esse virum & civem bonum, *οἱ δ' ἐν ταῖς ἄλλαις, ἀγαθοὶ πρὸς τὴν πολιτείαν εἰσὶ τὴν αὐτῶν. Aliqua*

Ibid. l. 23. *exactè vir* simul & civis *bonus*

Pag. 288. l. 16. *persuadere* in Menone Socrates, ut & *Crito*

Pag. 300. l. 17. *Solis*, ut & Verulamij Atlantis Nova, *laude*

Pag. 304. l. 20. *demonstremus.* Ubi obiter observare est, quantum fallantur illi, qui existimant, Acta quæ nunc vulgò ita appellantur publica, plus ipsis historijs, non tantùm ad veritatem gestarum rerum cognoscendam, sed etiam ad parandam prudentiam valere. Nec enim in illis nisi perquam raró caussæ veræ motuum actuumque civilium, sed frequenter inanes *προφάσεις* reperiuntur, nec ulla cernitur justa rerum consiliorumq; connexio. *Quandoquidem*

Ibid. l. 25. *nisi* locum *secundum*

Pag. 309. l. 17. *Menochius* Seldenus, *aliiq.*

Pag. 336. l. 20. *veteres*, nec Senecæ, *nec Plinij*

Pag. 339. l. 16. *Chrysostomi*, Themistij & Synesii: *complures*

Pag. 346. l. 29. *Nec aspernandæ* Dissertationes Joannis Loccenij, ut & *Politicæ*

Pag. 355. l. 7. *Philosophiam.* Idem cum in Ethicis accurate species Prudentiæ enumeret, ne quidem verbulo tamen memorat singularem speciem, quæ gentis integræ rebus consulat, tanquam illa sit distincta à Prudentia civili. Utproinde etiam hîc non fuisset boni doctoris functus officio Aristoteles, si vera fuerit illa nova sententia. *Iam verò*

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM.

Accorombonus laudatus. pag. 94. 126.
Accursii ridicula gloriatio. 39.
Accurata rerum civilium peritia requiritur in imperantibus. 148. 222.
Achæorum fœderis historiam exhibuit Schoockius. 309.
Acta publica. 372.
Actio omnis in singulari opere versatur. 111.
Actionis artificium non prodest ad civilem sapientiam. 50.
Actiones civiles non omni ex parte sunt arbitrariæ, nec in totum contingentes. 136.
Actiones humanæ merè civiles quomodo sint civili societati propriæ? 195.
Actiones quædam hominum ab occulta Numinis providentia diriguntur. 134.
Actiones juris olim callidè celatæ 172
Actionum humanarum principia & rationem exactè novisse, magnum prudentiæ momentum est. 51.
Actionum humanarū naturam immutat multitudo circumstantiarum. 141.
Actus circa civiles potissimum versatur Politicus. 201. in illis civilis vitæ perfectio tantum non unicè versatur. ibid. illorum quatuor causæ, ibid.
Adagia multa ex longo rerum usu nata. 343.
Adami Latinè vertit Aphorismos Politicos Campanellæ. 358.
Adolescens non est idoneus ad plenè accipiendam civilem philosophiam, & ad praxin politicam exquisitè exercendam. 274. 275. 276.
Adolescentes quidam rerum inexperti magno sæpe commodo fuerunt civitatibus. 108. quidam illorum res magnas gesserunt. 259. 277.
Advocatione perpetuâ usi minus idonei sunt judicijs. 365.
Ædificium vicini quando rectè dirui possit? 22.
Ægidij Columnæ liber de regimine Principum. 351.
ÆgrotusMedici decipulis recuperatâ valetudine gaudere solet. 21. Ejus constitutionem nosse debet Medicus. 37.
Ægyptiorum sapientia. 184.
Æmylius Gallicarum rerum scriptor. 332.
ÆneasSylvius Pontifex factus Pius II est appellatus. 306. Fuit à Secretis Friderico III. 307. Descripsit statum omnē ViennæAustriacorum. Ibid. ejus opus epistolicum. 337.
Æneis Virgilij. 299.

Æquitas legũ ab homine prudente facile dignoſcitur. 26.
Æquitas juris privati è quibus fontibus ſit haurienda? 38.
Affectus hominum noviſſe ad negotia politica tractanda apprimè conducit. 343.
Affectus animi concitandi artes veritatis profeſſioni & rectæ docendi rationi obſtant. 51.
Affectuum animi nondum ſatis temperata violentia obſtat juvenili ætati ad prudens omni ex parte regimen. 276.
Affectibus animi huc illuc trahimur. 51.
Affirmativæ univerſales enunciationes primariò conſiunt ex ſingularibus factâ collectione. 189
Agapeti ad Iuſtinianum libellus. 342.
Agathias Iuſtiniani Cæſaris bella memoravit. 327.
Agathocles Samius. 305.
Ἀγχίνοια quid? 252. 368. Ejus contrarium ἀναισθησία 252. maxime illa eſt utilis alicui in negotijs civilibus verſaturo. 256. illius & δεινότητος diſcrimen. 257.
Ἀγχίνοια πολιτική. 44
Agreſtis homo ad res gerendas minus eſt aptus. 2. interdum tamen reipublicæ magna ex parte poteſt prodeſſe. ibid.
I. Agricola quare à genero Tacito ſit laudatus? 116 Quid in illo educando mater obſervaverit? 116. 26[illegible].
Ahaſverus Rex ſapientum conſilio cuncta fecit. 292
Ἀκροαματικὸν ſcriptum Politica Ariſtotelis. 129. ut & Metaphyſica & Ethica ad Nicomachum. 157.
Ἀκροαματικὰ Ariſtoteles voluit etiam eſſe ἀποδεικτικά. 129. in illis accuratiſſimè loquitur. 152. 153.
Ἀκροαματικὴ civilium rerum peritia quænam non occupetur in ſingularibus? 175.
F. Albanus. 332.
Alciatus laudatus. 31.
Alcibiades verſatili ingenio famam meruit. 4.
Alexander Magnus adhuc adoleſcens res magnas gesſit. 108. 277. Ejus felicitas armorum non tam ejus prudentiæ quam divino regimini debetur. 278 279.
Alexander Severus ex melioribus juris peritis collegium inſtituit. 42. conſilium literatorum in dubiis cauſis requiſivit. 42. 292.
Alexander Aphrodiſienſis Græcus Ariſtotelis interpres laudatus 51. 154. 166. 369.
Aliena eruditio à republica animum ſæpe avocat. 116.
Alienum quod eſt à ſcopo propoſito in accurata tractatione non debet adferri. 221.
Althuſij ſcripta politica 362. Quodnam doctrinæ ſuæ fundamentum poſuerit? Ibid.
Ambitioſus juvenis inidoneus eſt in republ. bona diſcendis vitioſarũ rerumpublicarum artibus. 276.
Ammianus Marcellinus. 24. Litigioſorum ICtorum claſſes aliquot gra-

graphicè depinxit. 35. Pacis belliq; negotiorum est præstans narrator. 330
Ammirati notæ in Tacitum. 335. 346.
Amor populi non comparatur turpibus & inhonestis consilijs. 14
Amor discendi non tam intellectus est quam voluntatis. 253.
Amor singularis gerendæ reip. poscitur in eo qui ad πρᾶξιν civilem affectat gradum 259. ille non in omnibus est promiscuè. 259. 260. Naturali inclinationi, maximè a. assuetudini debetur. ibid.
Ἀνάλογα secundum attributionē. 68
Analytica instrumentalis est doctrina. 56. ad illam non omnia pertinent quæ demonstrando licet assequi: ibid. quænam Politicæ tractationes illam exigant? 221
Analyticum Aristotelis opus est mutilum. 193.
Ἀναλύσεως definitio. 197. Est recepti usus apud multos Mathematicos. Ibid. ab his illam vocem in doctrinæ apodicticæ usum est mutuatus Aristoteles. 198. quomodo peccet in bonæ demonstrationis leges? 197 198.
Anaxandridæ dictum 67. Quomodo intelligendum? 68.
Andronicus Rhodius laudatus. 98. 127. 242. 159. Perperam paraphrasta Ethic: Aristotelis ad Nicomach. censetur. 86. Ejus nomine libellus περὶ παθῶν est editus. 155. 252. Hujus libelli dogmata pleraque sunt Stoica. 155.
Ἀνέκδοτα Procopij. 327.
Angeli boni & mali ingens etiam ad civilem vitam momentum adferunt. 103.
Angelus Thius de omniscientia juris minus circumspectè est locutus 30.
Anglicanæ reipublicæ scriptores. 308 330. 333.
Animus injustus omnibus Politicis summa cum injuria exprobratur. 23.
Animi motus. 51.
Anima reipublicæ lex est. 296.
Animæ corpus est pro servitio. 69. Hoc illâ privatum putrescit. ibid.
Animarum immortalitatem earumque à morte beatitudinem non agnoscens fit miser. 129.
Animalium historia Aristotelis rarissimi est exempli. 104. in universalibus propositionibus tota est occupata. 220.
Annæ Comnenæ historia. 327.
Annibalis Scotti notæ in Tacitum. 336.
Anonymus auctor epitomes rerum Germanicarum. 331.
Antiqua ut cognoscantur opus est fide digna quævis testimonia advocare. 236.
Antiquitatum scripta hodie rari volvunt. 246.
Antiquorum studium sectantes sunt Philologi. 31.
Antitribonianus Hotomanni. 32.
Aphorismi politic. Richteri. 324. Danæi. 342. Campanellæ. 358.
Ἀπόδειξις 122. certissimam præstat fidē eorum quæ usum & experientiam mini-

minime desiderant. 107. exigit ut principia sint propria. 199.
Apodictices peritiâ debet esse instructus idoneus Civilis philosophiæ cultor. 255.
Apodictica principia quomodo & à quo fine rectè possint accipi? 211.
Apodicticas, dialecticas, oratorias & sophisticas propositiones quidam haud norunt distinguere. 126.
Apologi non sunt idonei ut præbeant civilis prudentiæ universalia principia 187. ad historiam fictam sunt referendi. 300. Familiares præcipuè fuerunt Asiaticis & Libycis ibid. nonnulli in S. monumentis reperiuntur. ibid. Hos enthymematibus rectè posthabuit Aristoteles. 301.
Apophtegmatum libelli. 343.
Appellationes ad Curiam frequentes admittit IusCanonicum Pontificium. 321
Appianus laudatus 102. ejus calumniæ in viros optimos jactæ. 119. utilior est ejus historia viro militari quam civili. 328.
Architectus aliquis non omnis generis struendis ædibus est idoneus. 72. ejus non est plenam habere peritiam omnium operum quæ ad ædium structuram faciunt. 78.
Ἀρχιτεκτονικὴ Civilis prudentia quænā? 179. de illa nonnullorum Aristotelis interpretum error. 180.
Areopagiticus Meursij. 309.
Argenis Barclaij 300. Habet egregias dissertationes narrationibus insertas. 301.
Argumenta persuasoria sæpe à vero multum sunt aliena. 52. ad exactam Civilem prudentiam comparandam sunt inidonea. ibid.
Argumenta dialecticæ propria sunt inidonea ad primam Philosophiam comparandam. 53.
Argumenta Oratoria in scientiæ usum assumi non possunt. 57.
Argumenta certæ scientiæ parandæ debent esse certa. 57.
Aristoteles laudatus. 51. 74. 147. 149. 170. 302. Ejus dictum de officio boni & honesti viri. 5. Ejus præclara observatio de tyrannidis administratione. 14. illi perperam opus Problematum attribuitur. 26. Ejus ævo Politicæ speciem Rhetorica assumsit. 46. reprehendit Sophistas. 47. qualis ab ipso ad eloquentiam comparandam instituta fuerit exercitatio? 53. argumentis quibusdam ostendit hominem naturâ animal civile esse. 81. Sed ejus rationes hanc sententiam non firmiter satis videntur probare. ibid. Quid ejus argumentis efficiatur? 83. 95. illius quidam locus correctus. 88. Num Oeconomicus liber ejus sit, meritò dubitatur. ibid. Accensuit Ethicen Politicæ. 93. sed aliam sententiam ei vis veritatis nonnunquam expressit. 98. ipse manum ?cip non admovit. 101. 272. ejus Historia animalium est rarissimi exempli. 104.

104. Hæc tota in universalibus propositionibus est occupata. 220 Ejus dicta de experientia explicantur. 110. Non omnino à republica fuit alienus. 117. Quibus fuerit à consiliis? ibid. Stagiram patriam urbem collapsam legibus optimis conscriptis erexit. ibid. ubi præludat toti tractationi politicæ? 123. Ejus γνήσιος discipulus & in Lyceo proximus successor Theophrastus Eresius. 123. 310. Doctrinæ politicæ non omnem demonstrandi vim abjudicavit. 126. τὸ πολιτικὸν δίκαιον aliud φύσει aliud νόμῳ constitui docet. 127. Agnovit quædam naturalia jura. 128. Ejus capitalis de Deo & anima nostra error. 129. Quare in ejus Ethicis firmæ demonstrationes frequenter exulent? ibid. Libros suos Politicos in numero scriptorum acroamaticorũ habuit. ibid. Ejus suavissima quædam oratio. 147. Prudentiam imperanti propriã esse pronunciavit. 149. 150. In libris acroamaticis accuratissime loquitur. 152. 153. Quomodo artem definiverit? 156. Ejus Ethica mutila, lacera & lacunis sunt deformata. 160 163. Ejus Rhetorica scriptum exotericum. 157. Ejus quidam libri acroamatici. ibid. Ejus Magna Moralia scriptum est exotericum. 164. quidam ejus mendosus in Ethicis locus correctus. 165. 166. Alii ejus loco lux illata. 167. Ejus Analyticum opus mutilum est & hiulcum. 193. Quædam in oratorium usum summa diligentiâ collegit. 197. Verisimile fecit principia notiora esse oportere ipsamet conclusione. ibid. Quomodo & ubi consultet de conveniente & naturali fine actionum humanarum? 208. Ejus libri ἐθισμῶν deperditi. 217. Paucas historias operi Politico inspersit. 218. 360. Multas respublicas sui ævi descripsit. ibid. 305. In Rhetoricis locupletissimũ propositionum thesaurum in unũ collegit. 220. 343. Quare non nisi ὡς ἐν τύπῳ de republica in genere disserat? 225. Illius Politicorum liber tertius perquã mendosus. 226. In Rhetoricis τὰ μέγιστα duntaxat in deliberationẽ venientia adduxit. 243. Quosnam ad accuratas Philosophiæ auditiones admiserit? 251. Accuratè disputavit utrum boni civis & boni viri eadem sit perfectio? 267. Quid Sophistis objecerit? 283. Rhetoricum volumen Theodecti inscripsit. 343. Ejus opus Politicum. 353. Integrã ille de omnis generis rebuspublicis philosophiã tradidit. 353. 354. Illum de urbium duntaxat liberarum republica in opere Politico egisse, falsum est. 354. 355. 356. Ejus operis Politici supplementum exhibere voluit C. Strozza. 357.

Aristides à singulari virtute cognomentum Justi consecutus est. 268. Quid de illo tradiderit Plutarchus? 269. In regimine reip. Attieæ jus

cæ jus utilitate definire non dubitavit. 364.
Aristion Epicureus philosophus Athenis tyrannidem exercuit. 102.
Aristocles Lacedæmonicæ reipublicæ scriptor. 305.
Arithmeticæ demonstrationes pleræque sunt cathegoricæ. 141.
Arnisæi RelectionesPoliticæ 307 361. De illis judicium. 361. Ejus Doctrina Politica & alia scripta. 362.
Ars quælibet in infinitum quasi quærit finem suum. 92. Vera rectâ cum ratione omnia efficit. 30. Quomodo detur eorum quæ ab hominibus aguntur? 163. Illa est quæ opus efficit permanens. 173. Quomodo nulla plena reperiatur. 176. De hac verba Aristotelis. 157.
Ars & prudentia quomodo unum idemque operentur? 167. Vtraque includit universalium τῶν ποιητῶν & τῶν πρακτικῶν notitiam. 168. quomodo utraque etiam pertineat ad singularia? ibid. utramque in solis singularibus versari inaudita est doctrina. 152.
Ars quævis acquirendarum opum etiam locum habet extra civitatem. 92. sine illa respublica non potest esse salva. ibid.
Artis cujusdam communis est posse in cujuslibet facti propositi arcanam vim penetrare. 33. Talis ars literis non est tradita. ibid.
Artis in dedecus quomodo non cedat, si quid teneat minus boni? 27.
Artis voce abusus est Plato. 174.
Artis integræ cognitio ad docendum requiritur. 114.
Artis docentis & utentis diversa ratio. 168.
Artem quomodo Aristoteles definiverit? 155. 156. Eam nusquam dari, absurdum est dictu. 176.
Arte omninò opus est ad regendam rempublicam. 111.
Arte & exercitio ingenij vires plurimum possunt promoveri. 252. 259.
Artes largiuntur aliquid commodi vitæ civili & reipublicæ. 63. 78. Quæ ad has pertinent non omnia Politici est præscribere. 90. Patiuntur necessitatem ex hypothesi. 136. In illis hypotheticæ probationes sunt frequentissimæ. 141. Quænam tales etiam Aristoteli dicantur? 155. 157. Dictæ sunt universales doctrinæ circa τὰ ποιητά. 156. Bonæ duntaxat à bonis queunt rite exerceri. 270. His vera felicitas comparatur. ibid.
Artium & artificum diversa ratio. 61.
Artium aliæ integrum aliquod corpus complectuntur, aliæ non nisi particulam quasi abscindunt. 66.
Artium omnium directrix & ἀρχιτεκτονικὴ quomodo sit Politica? 78. 98. 181
Artium exordia quomodo sint universales notiones? 104.
Artium ministrantium natura multiplex. 93.
Artium periti quinam dicantur? 176.
Artes πρακτικὰς nonnulli cognoscere sunt

re sunt coacti. 155. Hoc Aristoteli adversatur. 155. 167.
Artes malas tenere ijsque datâ occasione non uti, magnæ est virtutis. 266.
Artifex in suo quisque genere quisnam sit absolutus? 72. 73.
Artifices omnis generis sunt partes civitatis. 90.
Artificiales opes necessariæ ad vitam humanam. 12.
Artificiorum gnarus Servus majus lucrum Domino adferre potest. 70
Arthurus Duyck Anglis non potuit persuadere, ut legibus Romanis in sua republica aliquam vim concederent. 316.
Assentari omnibus non est Politici. 3.
Ἀστεῖοι politi quidem, nequaquam autem verè Politici sunt vocandi. 3.
Astronomices principia φαινόμενα. 255.
Astronomiæ initium referendum esse in Copernicum stultum est dogma Hobbesij. 363.
Astronomus cœlestium rerum historiam sibi vindicat. 365.
Atestinæ historiæ scriptor. 331.
Atheismus in Machiavelli scriptis non commendatur. 7. Illius sive suspecti sive manifesti per gravissimam calumniam Politici in Galliam traducti 7. 8. Quinam hujus criminis notam mereantur? 9.
Athei ineptè illi finguntur qui symbolum fidei Christianæ Apostolicū omni animo amplexantur. 9. Atheos Politicos vocare quando cœptum? 6. Ab illis ne quis se decipi patiatur, fundamenta cultus divini discenda sunt Politico pragmatico. 295.
Athenæ legislatorem meliorem Solone non habuerunt. 120.
Atheniensis respublica qualis fuerit? 268. ejus magni nominis civis Aristides. ibid. Quando illi manum admoverit Solon? 273. Quinam illam descripserint. 306. 308. 309.
Athenienses 365 statuis Phalereum sunt prosecuti. 118 Thesei ductu in unam urbem commigrarunt. 356.
Athenienses Rhetores cathedram suam appellarunt θρόνον πολιτικόν. 365. 366.
Atlantis Nova Verulamii. 372.
Attejus Capito à Gellio laudatus. 25.
Atticam quandam legem noscere historica notitia est si usum amiserit. 31.
Avarus non debet esse qui ad judicia animum vult appellere. 271.
Auditor alicujus disciplinæ idoneus quis? 274. Quid illi sit propositum? 151.
Auditor philosophiæ inidoneus quis? 251.
Aventinus. 332.
Averroes quo nomine à Montecatino inique perstringatur? 94. Quædam ejus dogmata non conveniunt cum mente Aristotelis. ibid.
Ejus libellus quidā Politicus. 350.
Augustinus rigidus veritatis exactor. 20. Ante illū nemo fictionem in ser-

mone promiscue reprehendit. ibid. Pythagoræ institutum quod dam laudavit. 278.
Augustus Imperator literaturæ non fuit rudis. 118. Illius & Tiberij diversum unius imperij regimen. 14.
Auraicus. 332.
Austriacarum rerum scriptor G. de Rhoo. 332.
Αυτοδίδακτοι. 286.
Axiomata Politica. 341. 342. Inspersa sunt historicis optimis monumentis. 341. Sunt excerpenda. ibid. Illis non semper tutò creditur. 344. Quid in illis veniat attendendum? 344. 345. Horum congesta copia reperitur in Rhetorico Aristotelis opere. 343.

B.

Barba & pallio tenus olim quidam erant Philosophi. 274
Barclaij Argenis. 300. Ejus Satyricon. ibid. Ejus Icon animorum. 322.
Basilij Imperatoris Monita. 340.
Basilij Macedonis vita à quonam sit conscripta? 327. Politico est legenda. 328.
Basilij καλὴ καὶ ἐπαινετὴ παιδεία. 21.
Basilica. 313.
Βασιλικὸν δῶρον Iacobi Scotiæ Regis. 340.
Baudij induciarum Belgicarum historia. 332.
Beatitudo hominis consistit in exercitio virtutum. 95.
Beatitudinem omnes civitates in eadem re non collocant. 236.
Beatæ respublicæ ex sententia Platonis quænam sint? 184. 273.
Becanus acris quorundã Politicorũ reprehensor. 8. Recenset omnia quæ à quibusdam Politicis disputari solent. ibid.
Belgij fœderati scriptores. 308.
Belgici belli scriptores. 331. 332.
Belgicarum induciarum historiæ scriptor. 332.
N. Bellus ingratè usus versione Latina C. Ens. 308.
Bellum est argumentum civilis deliberationis. 178. 242.
Belli & pacis arbitrij ratio quo loco in politica doctrina sit tradenda? 227.
Belli tempora omnium rarissima solent esse in permultis rebuspublicis. 44.
Belli Germanici scriptores. 331.
Belli Punici scriptores in quonam peccaverint? 285.
Bellum Catonis Minoris cum Cypri Rege ob iniquitatem etiam Ciceroni fuit improbatum. 269.
Bella Iustiniani Cæsaris quinam descripserint? 327.
Bembus Venetæ reipublicæ scriptor. 331.
Benevolentia 13. Absque hac nihil in vita præclarum aut stabile potest effici. ibid. Fidelis est vel ad perpetuitatem. 14.
Berneccerus quosnam historicos ediderit? 336. Ejus notæ in Tacitum. 335.
Bertramus rempublicam Hebræam descri-

descripsit. 309.
Besoldi varia volumina Politica 353. de illis judicium. ibid.
Bias nô est versatus in republica. 120.
Bibliothecarum Politicarum conditorum error. 62.
Bibliographia Politica Naudæi. 297. 322. 346. 349. 358. 360.
Bizarrus Genuensis reipublicæ scriptor. 331.
Blandiri valens omnibus non est Politicus. 3.
Boccalinus non bene reipublicæ suæ consuluit. 102.
Bodinus varias de rebuspublicis singularibus dissertationes doctrinæ suæ politicæ inseruit. 59. 307. 360. Vnius Imperij Romano-Germanici notitiâ ipsam civilem scientiam comprehendi non credidit. 59. Fuit historiarum omnis generis inusitatâ peritiâ. 359. De ejus scriptis judicium. 300. In illum Cujacij scomma. 361. Ejus Dæmonomania & Arcana. ibid.
Boeclerus laudatus. 335. Ejus notæ in Tacitum. ibid. Ejus notæ in Suetonium & pleraque Flori loca. 336. Illustravit Velleium Paterculum, C. Nepotem & Herodianum. 336. Ejus Dissertationes Academicæ. 347.
Boëmi liber de gentium moribus. 311.
Bonæ artes duntaxat à bonis queunt rite exerceri. 270.
Bonfinius Hungaricarum rerum scriptor. 334.
Bongarsij epistolæ ad Camerarium 337.
Bononiensis reipublicæ imaginem exhibuit Sigonius 307.
Bonus vir quotupliciter quis esse possit? 266.
Bonus vir exactè esse non potes in tali republica quæ solis bonis artibus non potest regi. 268.
Bonus civis non idem est atque bonus Politicus. 267.
Boterus universi orbis præstantissimas respublicas Italicè descripsit. 307. Ex Italico in Latinum sermonem est translatus. ibid.
Botoreus Gallicarum rerum scriptor. 333.
Boxhornius Belgium fœderatum descripsit. 308 Ejus dissertationes de Romano Imperio. 346. Ejus Institutiones Politicæ. 362.
Brissonius quæ ad Persici regni statum faciunt operosè congessit. 309. de illius labore judicium. ibid.
Brunnerus laudatus. 332.
Buchananus Scoticarum rerum scriptor. 334.
Budæus laudatus. 31.
Burgundus belli Belgici scriptor. 332. ut & historiæ Ludovici IV Imperatoris. ibid.
Busbequij epistolæ Turcicæ. 337.

C.

Cæsar Cremoninus laudatus. 126.
Cæsari Borgiæ Machiavellus fuit à consilijs 16. Illum hic pessumdedit. ibid.

I. Cæsar dictum aliquod Euripidis semper in ore habuit. 13. Non defuit illi magister. 115. Literaturæ non fuit rudis. 118.
Callicrates qualis fuerit? 16.
Calliditas procul abest à civili prudentia. 5. Ne quidem recte laudatur. ibid. Non absolvit civilis prudentiæ ambitum. ibid. De illa quæ in Politico requiratur Senecæ dictum. ibid.
Callidos homines mundus habet, habuit & semper habiturus est. 16.
Calvitij encomium Synesij. 343.
Cambdeni opus de rebus Elisabethæ. (333.
Cameratij epistolæ. 337.
Campanellæ Civitas Solis. 300. Ejus Aphorismi Politici & liber de Monarchia Hispanica. 358.
Cancellarij munus Florentiæ Leonardo Aretino commissum. 45
Canibus invitis venari commodè non licet. 213.
Caraffa belli Germanici scriptor. 331.
Cardani opuscula. 343.
Caritas populū in officio cōtinet. 14.
Carminum pangendorum facultas Galieno potius impedimento quam commodo fuit. 116
Carnificis objectum quomodo sit corpus humanum? 161
Caroli V. bellum cum Smalcaldicis fœderatis quis enarraverit? 331. Ejus Monita. 340.
Casaubonus. 325. 329. Ejus notæ in Polybium. 235.
Casus ad primum contingentium ordinem pertinet. 133. 134.
Cathegoricè de rebus civilibus accipi potest certa cognitio. 138.
Cathegoricæ sunt pleræque demonstrationes Geometricæ & Arithmeticæ. 141. Illæ sunt rariores in Politicis & artibus. ibid. Quænam doctrinæ Politicæ minus sint domesticæ? ibid. Illis maxima ex parte nititur Mathematica. 169.
Cati quinam dicantur? 33.
Catones in republica Romana quales fuerint. 269.
Cato Minor quare Cypri Regem omnemq; insulam spoliaverit? 269.
Causæ civilium rerum non minus sunt certæ atque naturalium eventuum. 106. Causarum species 134. Causa positâ ponitur effectus. 135. A causa maximè genuinæ & frequentissimæ ratiocinationes procedunt. 140. Ad omnium causarum notitiam experientia facere potest. 188. Causâ perspectâ universalis enunciatio formatur. 189. Causâ cujusque rei civilis plene cognitâ in politicis vere aliquid scimus. 200. Ab ipsis causis civilium rerum peti debent demonstrationis principia. ibid. Causarum ratio multiplex. ibid. Quæ & quot causæ in civilibus locum obtineant à nemine est explicatum. ibid.
Causæ quatuor actuum & aliorum civilium operum. 201. 238. Illarum multiplex diversitas. 202 Omnia vel præterita, vel præsentia, vel futura in universum ab illis depen-

dependent. 208. De causarum harum saltim aliqua omnis est dubitatio. ibid. Inter illas ad unũ effectum producendum necessarias etiam quidam connexus est necessarius. 209. Ex ipsis causis de causis certa scientia per demonstrationem potest acquiri. 213. In quatuor causarum plena atq; exacta cognitione perfecta singulorum notitia est collocata. 235. 238. 239. A quatuor causis philosophia civilis perfectam notitiam arcessit. 243.
Causa materialis. 140. In Politicis quænam sit? 201. Illius in civilibus non una est conditio. 203. Circa illam quænam quæstiones versentur? 207. Quænam ad eam pertineant? 243. 244.
Causa formalis in Politicis quænam? 201. Quænam quæstiones circa illam versentur? 207. Quomodo à fine interno differat? 211. Quænam ad eã pertineant. 244. cũ illa finis internus quadãtenus idẽ est. 134.
Causa finalis in omni deliberatione semper attenditur. 140. In Politicis quænam sit? 201. Ejus in Politicis diversitas 202. Quænam quæstiones circa illã versẽtur? 207. Illius utilitas in quæstionibus politicis. 209 seq. Quænam ad eam pertineant? 243
Causa efficiens. 140. Quænam sit in Politicis? 201. Illius in Politicis non una est ratio. 202. 203. Ejus divisio. 203. Quænam quæstiones circa illam versentur? 207. A certa quadam efficatrice causa nulla non forma dependet. 212. Quænam ad eam pertineant? 244. 245.
Causas suas efficientes habent omnes omino actiones civiles. 106. 107. Pleraque à prudentissimis nonnullis auctoribus literarum monumentis sunt prodita. 107.
Causa principalis civilium effectuum ferè in universum solummodò est persona aliqua. 205. 206. In illa spectanda est voluntas & facultas. 206.
Causa legis vera interdum dissimulatur. 312.
Causas rerum civilium eo magis perspectas habet, quo quis est prudentior. 107.
Causas rerum & eventuum inveniendi felicitas requiritur in civilis Philosophiæ auditore. 251. seq.
Celeritas nimia sæpe corrumpit acria ingenia. 258.
Celeritate in consilijs interdum est opus. 258.
Cellarij Compendium Politicum laudatum. 362.
Celsus. 31. 40 41. 106. 146. Hunc secutus est Vlpianus. 41 Quomodo de æquo & bono sit locutus? ibid.
Cererem quare Græci appellarint Legiferam? 366. 367. Ejus Sacra θεσμοφόρια. 366.
Charondas Pythagoræ discipul9. 120.
Chilo Lacedæmone ephorum egit. 120. A Lacedæmoniis in senum ordinem est allectus. 368.

Ioh. à Chokier Aphorismi Polit. 324.
χρηματιστικῆς scopus divitiæ & pecuniæ. 88. 92. Opes sine fine & modo studet acquirere. 92. Ejus multæ sunt species. ibid. Non est pars Politicæ. 91. 92. Politices est administra. 93. Cujus generis sit administra? ibid. Ejus nulla species primo & per sese reipublicæ est domestica. 92.
Christianum bonū esse nonnihil plus est quàm esse bonum virum. 266.
Chrysippum Stoicum quo nomine perstrinxerit Galenus? 126.
Ciacconius Pontificiæ historiæ scriptor. 331.
Cibo deficiente in commune quidquid singulis est superfluum conferendum est. 22.
Cicero laudatus. 118. Ejus dictum de simulatione & ostentatione. 12. Item de honestis & turpibus. 19. Item de mobilitate reipublicæ. 21. Quædam ab eo sunt ficta. 57. Platonis vestigia secutus unius optimæ reipublicæ curam suscepit. 68. 350. Non defuit illi magister. 115. Futura prædixit. 139. 238. 337 Fuit amplo ingenio. 261. Illi bellum Catonis Minoris cum Rege Cypri ob iniquitatem fuit improbatum. 269. Epistolæ ejus ad Atticum & ad Familiares sunt bonam partem πολιτικώτατα. 336. Ejus aliquot orationes politicæ. 339. Ejus volumina de Republica & Legibus. 350.
Q. Ciceronis liber de petitione consulatus. 338.
Citharæ pulsatio respicit voluptatem aurium. 167.
CIVILIS PRVDENTIA. I. Hujus vocis recta significatio & usus est eruendus. ibid. Ejus vocabulum est ambigui usus. ibid. Quomodo vera & germana civilis prudentia vulgo amittatur? ibid. Hac voce idem notatur atque voce Politices. ibid. vocabulum civilis prudentiæ antiquissimis temporibus fuit receptum. 7. Civilis prudentiæ titulum versutia & fraudulentia summâ injuriâ est consecuta. 9. 17. Illa per injuriam in scelerum exercitio collocatur. 17. Illa habita est peritia juris. 23. Quantum cum illa juris peritia & prudentia habeat adfinitatis in universum non potest pronunciari. 28. Ab illa multum differt peritia juris publici & privati quod obtinet in singulis civitatibus. 29. Quænam juris peritia ab illa multum absit? 30. Ejus minima pars est prudentia judiciaria. 34. Ideoque hæc civilis prudentia simpliciter non est vocanda. ibid. Cujus civilis prudentiæ sit Legum notitia? 37. Quisnam à civilis prudentiæ ambitu longius absit? 38. Quænam jurisperitia sit ipsissima pene ejus pars? ibid. De negotiis omnibus reipublicæ deliberaturus hac debet esse instructus. 48. Sophistæ ejus fuerunt imperitissimi. 49. 281. Ejus est scire quodnam expediat aut noceat reipublicæ 49. Qui hanc sectantur nudè pro scopo ha-

po habent emolumentum civitatis. ibid. Vero civilis prudentiæ magistro quænam dictio conveniat Rhetoris non est definire. 50. Ad illam inidonea sunt argumenta persuasoria. 52. Illi præludium aliquod præstare apta est Rhetorice. ibid. Illa ab hac objecto differt. ibid. Multum prodesse potest civitatibus absque eloquentiæ adminiculis. 56. Ad civitatem rectè regendam jungi debet eloquentia. 59. Quænam sit perfecta? 66. Eam plenam collocare in notitia unius optimæ civitatis, ridiculum est. 73. Huic uni non est domestica universalior prudentia. 85. Illam quidam usu & memoriâ duntaxat parari existimant. 100. Illam integram ex proprijs experimentis haurire, impossibile est. 105. C. P. ἀρχιτεκτονικὴ & νομοθετικὴ in universalibus hæret. 179. Illa integræ reipublicæ consulit. 180. 181. An Philosophiæ nomen mereatur? 182. seqq. Quinam illam Sapientiæ aut philosophiæ cognomēto honoraverint? 184. Illâ qui valent in sacro codice sapiētes audiunt. ibid. Illi universalia principia ut præbeat historia ficta, idonea non est. 187. Ad illius apicem nemo potest pervenire, nisi ingenio apto instructus, & rectè in id educatus exercitatusque. 229. C. P. perfecta ad omne genus rerumpublicarū pertinet. 253. seq. Quomodo paretur? 254. Ad illam parandam nihil prius, nihil aptius à multis censetur quàm historiæ lectio. 280. Pueri longe minus quàm juvenes sunt apti qui ejus studijs occupentur. 290. Quinam libri ad illam parandam queant esse adminiculo? *vid. toto cap.* XIV pag. 297 & seqq.

Civilitas quidnā spectet? 3. Semivirtutū titulo solet nuncupari. ibid.

Civilis Philosophia. *vid. Philosophia Civilis.*

Civiles & elegantes politi sunt, non Politici. 3.

Civilis Societas omnium absolutissima. 22. Est subjectum politicæ doctrinæ. 64. Nonnunquam continetur solâ spe vitæ. 69. 70. Quid ad illam pertineat? 74. Absque quibus institui nequeat? 67. Ad illam quæ tota sunt composita, sunt scientiæ politicæ. 76. 77. Ad illam præter πολιτείαν etiam alia requiruntur. 77. Extra illam etiā viventi licet virtutem exercere 81. 82. In illam primorum hominum seculo homines non coiisse, omnes fatentur. 82. Ad illam non spectat omne domesticum. 97. Citra illam datur assequi felicitatem humanam. 95. Quibus de causis homines in illam coierint & contineantur? 95. 96. De illius negotijs agit Politica. 177. Extra illam misera est vita. 183. Ad illam primario faciunt personæ, secundario res animatæ & inanimatæ, imò ipse Deus. 195. Illius instrumenta animata etiam sunt bruta ani-

animantia. 205. Illi dat formam πολιτεία. 225.
Civiles societates liberæ, sunt & merentur dici civitates & respublicæ. 68.
Civili vitæ nulla non artium & scientiarum aliquid commodi largitur. 63. Huic uni prospicit Politica. 80. Ejus non nisi una est species. 81. Qualis esse videatur? ibid. Ad illam naturâ hominem esse compositum docuit Aristoteles. ibid. In illa plurima & pervaria occurrunt. 211. Illam regere nequis, nisi prudentia sis instructus. 183. In illa usus est personarum & rerum. 198. 199. Ejus perfectio tantum non unicè versatur in ipsismet civilibus actibus. 201. Ad illam præter personas & res etiam Deus ipse & boni malique Angeli ingens momentum adferunt. 203. In hac personæ complures sunt nostra instrumenta. 205.
Civilia pleraque merè positiva sunt, & ex constituto arbitrario valent. 14. Non aliam habent necessitatem quàm hypotheticam. 169.
Civilium rerum omnis peritia an sit empirica? 100 Harum peritiâ qui valent, ijs vulgò committitur respublica. ibid. Illarum notitia maximè præclara. quæ in universalibus occupatur. 105. Nulla illarum universalis cognitio verè empirica est. ibid. Illarum causas perspectas habet prudentior aliquis. 107 Illarum diversitas. 108. Illarum peritia quæ est in viris magnis nullâ doctrinâ imbutis, non à solo usu proficiscitur. 113. An illarū accurata cognitio sit necessaria reipublicæ gerendæ? 147. seq. Quomodo illæ à divino humanoque arbitrio dependeant? 131. Non omnium illarum certa scientia reperitur. 132. De illis varia & diversa sunt placita populorum & aliorum hominum in republica versantium. ibid. Plerarumque certa notitia datur. 133. 145. Quædam illarum sunt fluxa & instabilia. 133. Illis magnam sæpe mobilitatem inducit singularis quædam divina providentia. 137. In illis est cathegorica quædam necessitas 138. De illis cathegoricè accipi potest certa cognitio. 138. Quomodo illa possit parari? 139. Illarum sola θεωρία raro quemquam adficit. 169. Non sunt omnium optimæ 171. Itaque earū cognitio non meretur sapientia appellari. ibid. Illarum ἀρχιτεκτονικὴ peritia non in ipsis singularibus occupatur. 175. Si hæc sit absoluta, apta est consulere singularibus rebus civilibus quæ offeruntur. ibid. Illarum quæ ex historia capiuntur certæ notitiæ comparandæ non multum obstat, quod historici fides nonnunquam vacillet. 187. De illis propositiones omni ex parte universales inductione confici non possunt. 191. Probabiliter tamen id fieri potest &

quo-

quomodo? ibid. Civilium rerum singularum, quæ experientiâ innotescunt, narratio seorsim commode institui potest. 217. In illarum demonstrativa tractatione quid semper debeat observari? 220. Illarum peritia accurata in imperantibus requiritur. 148. 222. Rudior illarum peritia obtemperantibus sufficit. ibid. Circa civiles res humanas voluntas divina est longe omnium liberrima. 204. 205.

Civiles actiones omnes habent fines causasque efficientes. 106. 107. In quibus essentia earum civilis consistat? 107. Non in totũ sunt contingentes. 136. Non omni ex parte sunt arbitrariæ. ibid. In illis sæpenumero oportet πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν. 144. In illis quæ his præsunt non satis est, si tantum adsit rudis & incerta opinio agendarum rerum. 148.

Civiles circa actus versatur Politicus. 201. Inter illorum omnium & constitutionum civilium fines externos, ultimus semper est ipse scopus reipublicæ. 202. Ex illorum usu rerum singularium multitudo tarde addiscitur. 186.

Civilia negotia ex parte quinam paulatim addiscant? 44. Circa quæ illa occupentur? 135. Illorũ finis est salus publica. 134. Quandam necessitatem accipiunt ab objectis. 135. Circa voluntates hominum maximè versantur. 141. Illorum experientia magnam copiam principiorum in demonstrandi usum Politico subministrat. 199. Illorum scientia in omnium causarum accurata notitia est collocata. 207. Quid in illis versaturo requiratur? 256.

Civilia hominum negotia ex hypothesi, multiplicem habent necessitatem. 134.

Civilia negotia singularia suam etiã habent certitudinem. 139. Illorum certissimæ regulæ ex quibus sint ortæ? ibid.

Civilia instituta multum inter se differentia, aliam atque aliam rempublicam exposcunt. 132. Illorum varietas & dissonantia. 124. Illa sæpe in certiores regulas possunt contrahi. 141. Sæpe veniunt corrigenda ope cujusdam particularis prudentiæ. 144.

Civilium præceptorum vim usu statim confirmare, plurimum juvat. 294.

Civilis omnis curatio præcipuè versatur circa regendos homines. 206. Quomodo ejus objectum etiam sit Deus? ibid.

Civilis doctrina quomodo integritatem suam adsequatur? 223. Quam nullus liber hactenus pertractaverit? 38. Ejus quidam novi magistri, sed valdè rudes 61. 62. Ejus cognitionem administrationi reipublicæ damno esse, nemo non barbarus censet 118. Quare illi certitudo non sit detrahen-

da? 146. Illius quædam sunt singularia præcedanea elementa. 254. seqq.
Civis & viri boni non semper idem est officium. 27.
Civis boni & viri boni non una est virtus & perfectio. 96. Vir bonus interdum non potest esse bonus civis. ibid.
Civis bonus non idem est atque bonus Politicus. 267. Civis is etiam est, cujus in officio est obtemperare. ibid.
Cives ut sint sani è re magis est, quã ut sint in re lauta. 93. Illi ad multa juris naturalis præcepta nullis præmijs invitantur. 97. Cives originarios & novos nullo discrimine censet jus Iustinianeum. 319.
Civium bona & vitam in usum reipublicæ exigere videntur nonnulli Politici. 18. Illorum unusquisque commodo publico sese & sua obstrinxit. 22. Illorum privatæ controversiæ infimum habent locum inter civilia negotia. 34. Circa illorum lites vulgò Iurisprudentes tantum non toti sunt occupati. 38. Illorum salutis in omni herili imperio, quamvis non primariò, secundariò tamen habenda est ratio. 320.
CIVITAS nulla absque religionis vinculo consistere potest. 7. Illius commodum publicum est Ratio status. 10. Quæ servit minus exactè meretur civilis societatis cognomentum. ibid. Nec in illa omnibus ex voto bene est. ibid. Non tamen est injusta, aut omnino nulli hominum ordini convenit. ibid. & seq. Civitati interdum turpe facinus aliquid emolumenti præstare potest. 13. Sed commodum illud est momentaneum & majore malo statim nocet. ibid. Civitatibus verus Politicus nihil turpe commendabit. 17. Illius leges non semper observare, sed & frequenter mutare dicuntur Politici. 18. Quomodo ab illis periculum per Politicos sit avertendum? 22. Cujuslibet civitatis jus civile est duplex. 24. Civitatis unius jura callens, non plus quam uni illi regendæ est idoneus. 28. Civitatis suæ leges duntaxat novisse non sufficit ad omnia consilia & negotia civitatis. 29. Civitas identidem cogitur unius operâ ad diversissima uti. 45. Illius emolumentum pro scopo habent qui civilem prudentiam sectantur. 49. Civitates ab oratore primum constitutas esse, dixit Crassus. 57 Illarum auctores multi, dicendi vim adhibuerunt. 58. Illa est subjectum politicæ. 64. Quid sit proprie? ibid. Quid minus propriè? ibid. Modò vox illa universalius, modò magis singulatim accipitur. ibid. Quædam indignæ sunt nomine civitatum. 67 Civitatis definitio Aristotelica ibid. Quomodo hæc sit accipienda? 68. Civitates quædam sunt heriles respubli-

publicæ, sed non primi ordinis. 68 71 Civitatũ numero fas nõ est excludere eas quæ iniqui aliquid ad sui conservationem postulant. 71. Salutem suam potissimum habent collocatam in bonis artibus. ibid. In unius optimæ notitia plenam civilem prudentiam collocare, ridiculum est. 73. Civitas omnium humanarum societatum est perfectisſima. 74. 81. Omnes societates sinu suo comprehendit. ibid. Illarum communiora quæque ad Politices munus tantum pertinere, quidam adferunt. 75. Quod est falsum. 79. Ejus potisſimam essentiam constituit πολιτεία. 77. Civitatem instituere est prudentiæ. ibid. Illarum essentiæ interest non conservatio minus, quàm ipsamet prima earum institutio ibid. Omne quod ad illarum naturam pertinet politicæ doctrinæ expediendum est. ibid. Non nisi in illa hominum felicitas hodiè obtineri potest. 81. Vt homo in illa degat naturâ non est constitutum. 82. Nulla luxuriæ explendæ par est 83. Beata civitas nulla specialiori prudentiâ carere potest. 85. Absque civitate primorum hominum vita est instituta. 87. Ad hanc primo & per sese facere quæ ad domus salutem pertinent, falsum est. 90. Ejus partes sunt omnis generis artifices. ibid. Extra illam homo etiam feliciter potest vivere. 82. 90. Quare illi multi nolint nomen dare? 92. Illi & humanæ vitæ quadamtenus unus, quadamtenus etiam diversus finis est propositus. 96. Illis sæpe etiam adolescentes magno commodo fuerunt. 108. Quod non nisi civitati prodest, id tantum utile est κατὰ π. 182. In illa & republica qualibet plurima vel agi vel omitti oportet. 195. Civitatis vox est ambiguæ significationis. 223. In illius materiam est inquirendum. ibid. & seq. An in illa, an extra illam societas domestica sit, multum refert. 224. Illi quasi pro anima est ἡ πολιτεία. 22 Civitates differunt inter se plurimũ. 225. 226. Omnes non in eadem re beatitudinem suam collocant. 226. Illarum finis & scopus diversus. ibid. Ad civitatis alicujus singularis plenam notitiam quænam postulentur? 239. Civitatis integræ exacta notitia non requiritur in quolibet curatore reipublicæ negotiorum. 145. Illius potisſima debent esse perspecta illi, qui summâ fungitur potestate. ibid. Illius regendæ prudentiam addiscendi ardor postulatur in accuratæ prudentiæ politicæ auditore. 253. Civitatis alicujus integræ architectũ qui velit agere, quid debeat tenere? 264. In omni civitate negotia pacis præ ijs quæ ad bellum faciunt, saltim debent esse momenti maximi. 303. Civitatibus quid expediat, quid incommodum sit quo-

quomodo potissimum intelligatur? ibid. Civitatis vocabuli significatio. 355. Interdum integræ gentis una potest esse civitas. ibid.
Civiles deliberationes *vid. Deliberationes civiles.*
Clapmarij disputationes Politicæ. 347. Ejus liber de Arcanis rerumpublicarum. 362.
Claromontius laudatus. 11. Ejus error de Ratione status herili refutatur. ibid.
Cleobulus non versatus est in republica. 120.
Codici Iustinianæo pauca juris publici sunt inserta. 25.
Codex Theodosianus. 313.
Codini liber de officialibus Palatij Constantinopolitani & officijs magnæ Ecclesiæ. 322.
Cœlius Secundus Curio interpres Guicciardini. 330.
Cognitio quotuplex? 121. Ejus aliquot appellationes. ibid.
Cognitio juris duplex. 27. Quænam jurisperitiæ titulo sit dignior? ibid.
Cognitio juris forensis privati remotius abest à civili prudentia. 29.
Cognitio legum latarum ad abrogationem legum nonnisi parum confert. 29.
Cognitio legum historica. 30. Hujus natura in quanam juris Romani peritia sit conspicua? 31.
Cognitio nulla universalis civilium rerum verè empirica est. 105.
Cognitio rerum singularium & ea quæ per experientiam accipitur quomodo conveniant? 104.
Cognitio universalium quomodo comparetur? 121.
Cognitio universalium demonstrativa nititur propositionibus universalibus indemonstrabilibus. 231.
Cognitio nostra à re quæ cognoscitur, variam accipit naturam. 133.
Cognitio non nisi incerta quomodo dari possit rei alicujus maximè necessariæ? 133.
Cognitio certior rerum civilium quomodo possit parari? 139.
Cognitio certa quomodo ex singularibus & universalib⁹ principijs, vel omnino vel plerumq; sit comparanda? 186. seq.
Cognitio quarundam rerum per sese expetitur non alterius commodi causâ. 163.
Cognitio causarum qua occasione possit comparari? 192.
Cognitio rei alicujus æquè perfecta non semper postulatur. 220.
Cognitionis humanæ multiplex varietas. 99.
Cognitionis omnis paratæ fides nititur potissimum auctoritate docentium. 278.
Cognitione Politices Iurisprudens debet esse instructus. 37.
Colerus notatus. 227.
Collectio ex historijs nititur quidē experientiâ, sed non debetur ipsi experientiæ. 105.
Collectio ex singularibus experimentis

mentis instituta, universalis cujusq; propositionis indubitatam veritatem notam potest facere. 198.

Collectio quæ fit ex singularibus per inductionem instituitur. 190. 233.

Collectio firma & fida, dubioque carens, quando sequatur? 234. Quomodo illa non observatis quibusdam institui non possit? 233.

Collectio quæ ex aliorum narrationibus instituitur, nunc certa est, nunc dubia. 234.

Collectio præteritorum quomodo fieri possit? 237.

Collectione factâ quæ intelligenda sunt, alia ad personas & his similia, alia ad res pertinent. 235.

Collectiones probabiles quomodo demonstrationibus reddi queant maxime affines? 214.

Collectiones variarum legum Sophistæ olim discipulis suis tradiderunt. 310.

Collenutius Neapolitanæ historiæ scriptor. 331.

Cominæus Gallicarum rerum scriptor. 333.

Commentatores aliquot historicorum meliores. 335. 346.

Commodum dominorum in quibusdã societatibus primariò spectatur. 70. Illius gratiâ curanda etiam est servorum salus. ibid.

Commodo publico unusquisque civium sese & sua obstrinxit. 22.

Comœdiarũ argumenta ad quasi veram historiã sunt referenda. 299.

Composita quæque quomodo possimus addiscere? 282.

Communicant quædam ita inter se, ut alterum præstet alteri. 69.

Communiora quæque ad civitatum essentiam, institutionem & conservationem non tantùm pertinent. 79.

Communia præcepta & pronunciata ex singularibus rerum civilium eventis possunt construi. 106. Illorum fidem usus confirmat. 107.

Communia quædam præcepta ex singularibus eventis usu perceptis, quinam possint condere? 112. In horum notitia plerique ponunt prudentiam. ibid.

Communia ad præcepta, ex omniũ temporum gentiumq; rebus condenda, singularis industria est adhibenda. 254.

Communium consideratione propriorum contemplatio est posterior. 215. 223.

Concionatores aliquid eloquentiæ usu sibi solent parare. 45. Vitæ instituto â republica capessenda sunt remoti. ibid.

Concilij Tridentini Historia P. Suavis laudata. 331.

Conclusio vera nonnunquam ex falsis præmissis solet consequi. 198. Singularis non conficitur ex utraque præmissa verè universali. 232.

Conclusione ipsa principia notiora esse oportere, verisimile fecit Aristoteles. 197.

Conditionalis tantum futurorum eventuum plerorumque prænotio haberi poteſt. 237. ſeq.
Confuſa hiſtoriæ miſcella minime docere apta eſt. 305.
Conradus Protucius Celtes edidit librum de urbe & republica Noribergenſi. 307.
Conſilium rectum poteſt dari de ijs, quorum nec experientiam nec ſcientiam ſumus aſſecuti. 106. Ad conſilium dandum non ſatis eſt noſſe communes prudentiæ regulas. 111. Conſilium interdum ceu in arena eſt capiendum. 258.
Conſilia celare omnibus Politicis commune eſſe dicitur. 17. Quædam occultare liberalis eſt animi. 19 Omnia ſine diſcrimine omnibus prodere, eſt quædam prodiga litas, eſt inutile, imò noxium. ibid. Ad omnia conſilia civitatis non ſufficit leges tantũ civitatis noviſſe. 29. In illis quid veniat attendendum? 44. Conſilia curiæ & judicia interdum uni poſſunt committi. ibid. Quinam in illis antecellant? 48. Non ſemper inveniunt locum, niſi popularibus argumentis fides illis concilietur. 54. Callidisſima ſæpenumero peſſimè ſuccedunt. 124. Illa ſæpenumero divinitus extra ordinem conſuetum regi, omnibus populis ſemper fuit notum. 295.
Conſiliorum tanquam cynoſura quando ſit ratio herilis ſtatus? 11.
Conſilijs inhoneſtis & turpibus metus populi comparatur. 14. Conſilijs iniquis haud fas eſt, aut poteſt quis verè bonum aſſequi. 71. Conſilijs ſceleratis vera Politica nunquam dederit locum. 72.
Conſuetudo proba longe plurimum valet in φιλομαθείᾳ. 253.
Conſuetudini in voluntatem penè aliquod eſt imperium. 204.
Conſultatio quæſtionibus eſt annumeranda. 208. Quælibet ſolet inſtitui de ſingulis quatuor cauſarum. ibid. Quomodo in illis fines poni ſoleant? ibid.
Conſultationes Politicæ per demonſtrationes ſunt inſtituendæ. 344.
Conſtitutio ſtatus publici eſt ipſa civitatis forma. 302.
Cantacuzeni hiſtoria. 327.
Contarenus deſcripſit Venetã rempublicam. 308.
Contemtus in pœnam manet inertibus civilium rerum curatoribus. 261.
Contingentium alia raro, alia plerumque, alia indifferenter eveniunt. 33. Ad illorum primum ordinem caſus & fortuna propriè pertinent. 133. 134. Illorum non poteſt dari certa ſcientia. 169.
Contingentiũ futurorum, in quantum ſunt tales, ut veritas nulla eſt certa, ita nec certa poteſt eſſe notitia. 136.
Contractus Politici raro ſervare dicuntur. 18. Iuſtisſimis de cauſis illi

illi interdum rescinduntur. 21.
Contraria juxta se posita magis elucescunt. 76.
Contzenij opus politicum. 362.
Copernico Astronomiæ initium stultè attribuit Hobbes. 363.
Corinthi tyrannidem exercuit Periander. 120.
Corpus animæ est pro servitio. 69. Illud hac privatum putrescit. ibid.
Corpus humanum quomodo diversa ratione sit objectum Medici Physici & carnificis? 161.
Corpora naturalia omnia pertinent ad Physicam. 84. Nusquam nisi in illis corporibus reperitur quantitas. ibid. Illorum motum considerat Physicus. 162.
Corpora simplicia partes sunt compositorum. 87.
Corpus Iuris Iustinianeum. 313. 314.
Cotta Romanus scripsit περὶ Ρωμαίων πολιτείας. 305.
Cragius circa Laconicam rempublicam aliquid, minus tamen feliciter, tentavit. 308.
Crassus laudatur. 48. Rhetorum quorundā sententiam defendendam suscepit. 53. Incertum est num id senserit quod eum propugnantem attulit Cicero. 57.
Creatio magistratuum in statu vere Aristocratico, num solâ sorte fieri debeat? 212.
Critias Lacedæmoniorum reipublicæ scriptor. 305.
Critonis Socratici dialogi cujusdam summa; *de eo quod virtus doceri non possit.* 295.
Cromerus Polonorū rempublicam descripsit. 308. 334.
Cujacius laudatus. 31. Ejus anagrammatisticum scomma in Bodinum. *361.*
Cultus divini fundamenta quare etiam Politico pragmatico sint discenda? 295.
Cunæus rempublicam sacram Hebræorum descripsit. 309. Politicam prudentiam in paucis legibus Mosaicis ostendit. 313.
Curiæ & foro simul quis consulere potest. 36. 44.
Curiositas de causis rerum atque eventuum cognoscendis requiritur in auditore Philosophiæ Civilis. 251. 252.
Curtius bellica narrat. 330. Illum ediderunt Freinsheimius ac Berneccerus. 336.
Custodia civitatis & regionis est pars civilis deliberationis. 178. 242.
Cyropædia Xenophontis est historia ficta. 300. Illam penè nunquam è manibus deposuit Scipio Africanus. ibid.

D.

Daedali statuis Socrates comparat bonas opiniones & scientias. 159.
Danæi Aphorismi Politici. 342.
Danicarum rerum Historici. 330. 334.
Daniel Propheta magnis dignitatibus perfunctus est apud Babylonios & Persas. 269. 270.

Daniel de Linda conatus est Latina lingua præstantissimas universi orbis respublicas describere. 307 308.

Datamis à Nepote ab eo mirificè laudatus quod maximi consilij fuerit. 259.

Declamationum domestica certamina Pericli & Iphicrati aliquam maculam inusserunt. 116.

Deductioni rei ignotæ ex notis ubi sit locus? 106.

Definitio vocis quando possit omitti? 217. Illâ liberandæ sunt vocum usurpandarum ambiguæ significationes. 221

Definitiones vocum in Politica etiam doctrina debent esse cognitæ. 217.

Δεινότης quid? 256. Circa quæ versetur? ibid. Illius & πανουργίας & ἀγχινοίας differentia. 257

Deliberatio rarò fit de præteritis. 236. Ad illam tamen haud parum facit præterita novisse. ibid.

Deliberationes civiles circa quænam potissimum instituì soleant? 178. 242. Illarum doctrina in quantum ad Politicam pertineat? 179.

Deliberativi ordinis Orationes Politicæ quænam? 339

Delphicus gladius. 45.

Demetrium Phaleræum 365 statuis Athenienses sunt prosecuti. 118. Quando ille reipublicæ Atticæ manum admoverit? 273.

Democratiarum & Oligarchiarum altera alteri multum præstat. 73. Harum optima non semper locum invenit. ibid.

Demonstratio. 122. Hæc vox latè patet in usu vulgi. ibid. Nullam ut in artibus omnibus, ita etiam in Politicis & Ethicis dari quidam adserunt. 123. Huic conficiendæ quomodo sint aptæ sententiæ ex optimis prudentiæ magistris petitæ? 125. De illa quomodo plerique nostri temporis Philosophi disserant? 126. Certa demonstratio rerum incertarum non datur. 131. Ex quibus illam confieri docuerit Aristoteles? 146. Illâ universalia artium & prudentiæ præcepta possunt cognosci. 154. Illâ cum τὸ ὅτι tum τὸ διότι licet accipere. 140. 194. Ex quibusnam potissimum sumptionibus illa confiat? 194. Quæ ad impossibile vel incommodum ducit utitur consultò falsis sumtionibus, 196. Ostensivæ propositum est conclusionem certò veram elicere. ibid. In bonæ demonstrationis leges quomodo peccet ita dicta ἀπέλυσις? 167. Vniversalis cujusque propositionis indubitatam veritatem potest notam facere. 198. Illius principia debēt ab ipsis causis rerum civilium peti. 200. Per illam certa scientia ex ipsis causis potest accipi. 213. Optimæ notæ demonstratio quomodo fiat? 213. 214. Ex quibus illa proxime instituatur? 218. Vera demonstratio rerum singularium interdum datur. 234. 295. Quæ circa illam occupa-

cupatur ars Logica plurimum potest acuere ingenium. 259. Ostensivâ & indirectâ demonstratione quomodo liceat uti? 140.
Demonstrationes quando se rectè habeant? 66 Has ad docendum adhibent quidam Politici scriptores. 125. Illas non tantum in Physicis & Metaphysicis, sed & in Mathematicis dari negant nonnulli Philosophi. 126. Quare illæ frequenter in Ethicis Aristotelis exulent? 129. Per illas de civilibus multa licet assequi. 169. Indirectæ in Politicis sunt frequentissimæ. 193. Ostensivis Politicus uti debet. 194. Vniversales & adfirmativæ in Politicis, particularibus & negativis præpollent. ibid. Ex quibus principijs pleræque in Physicis & Politicis confiant? 199. Demonstrationes quærere sæpe non est opus. 320.
Demonstrationes Geometricæ & Arithmeticæ pleræque sunt cathegoricæ. 141. Mathematicæ demonstrationes perpetuã habent veritatem. ibid.
Demonstrationum Politicarum principia. 194. 198. 344. Quando debeant esse necessariò vera? 196. Quomodò debeant præcognosci? 198. Sine illis demonstrationes Politicæ confici nequeunt. 220.
Demonstrationum omnium Philosophiæ civilis principia quænam? 255.
Demonstrationibus cathegoricis nititur Mathematica scientia. 169.
Demonstrationibus Politicis non conveniunt sine discrimine quælibet sententiæ. 167.
Demonstrationibus qua ratione maxime affines reddi queant probabiles collectiones? 214.
Demonstrationibus veris ijsque solis constat Politica prudentia. 361.
Demonstrata quæ sunt in Ethicis de felicitate humanæ vitæ non oportet ignorare eum, qui τὰ πολιτικὰ vult demonstrare. 199.
Demonstrativa universalium cognitio quibus propositionibus nitatur? 231.
Demonstrativi generis Orationes Politicæ quænam? 339.
Demonstrandi peritiam pauci ad τὰ πρακτικὰ attulerunt. 125.
Demonstrandi ratio multiplex. 193.
Demonstrandi vera methodus huc usque quasi in occulto latuit. 214.
Demonstrandarum affectionum aliæ de toto genere, aliæ de speciebus demonstrandæ veniunt. 66.
Demonstrari quomodo aliquid possit de rebus singularibus? 234. seq.
Demosthenes primum secundum & tertium oratoris auxilium ὑπόκεισιν censuit. 50. Ejus Olyn-

 thiacæ

thiacæ & Philippicæ orationes. 339.
Desides ad reipublicæ curationem sunt inepti. 261.
DEVS in injustitiam acriter animadvertit. 12. Transfert regna de gente in gentem. ibid. Sensim sua de salute humani generis arcana decreta orbi patefecit. 19. Aeternæ vitæ mysteria abscondit. ibid. Futura rarò aliter quàm verbis suspensis & obscuris per vates suos solet prædicere. 20. Benefacit improbis, nec animadvertit hodie in omnia delicta. ibid. Quomodo venturi Christi officia per Prophetas doceri fecerit? ibid. Quale mendacium odio habeat? 21. Quasnam fraudes aversetur? ibid. De illo capitalis Aristotelis error. 129. Quomodo ille pertineat ad civilem societatem? 295. Ingens ille momentum adfert ad civilem vitam. 203. Quomodo regat civilia negotia? 206. Quomodo sit objectum & materialis causa civilium occupationum? ibid. Illius reverens debet esse qui ad judicia animum vult appellere. 271. Ipse fuit Legislator apud Hebræos. 313. Hebræum suum populũ voluit esse quàm felicissimum. ibid.
Dialectica ars audit Aristoteli. 155. Illi propria argumenta à vero sæpe, multùm sunt aliena. 52. Hæc ad primam Philosophiam sunt inidonea. ibid. Illa præludium aliquod præstat primæ Philosophiæ. ibid. Quidnam ad illam non pertineat. 56. Ejus opus est syllogismus. 174.
Dialectico primò & per se δόξα est proposita. 122.
Dialecticas, apodicticas oratorias & sophisticas propositiones quidam haud norunt distinguere. 126.
Dicendi facultate nonnulli vulgò aliquid eximij præstant. 48. Dicendi vim adhibuerunt multi civitatum auctores. 58.
Dictio non facit ad prudentiam. 50. Ejus tenuis character in docendo locum invenit. ibid. Quænam conveniat vero civilis prudentiæ magistro, Rhetoris non est definire. Ibid.
Διδασκαλικῦ ordinis propositum quodnam? 228.
Didicisse id multi creduntur, quod nequaquam didicerunt. 115. 116.
Δικαστικὴ prudentia quænam? 34.
Dio Cassius aptus est docendis τοῖς μοναρχικοῖς. 326. Ejus Historiæ triginta quatuor priores libri perierunt. 327. Illi ætate suppar est Herodianus. ibid.
Diodorus Siculus quare Aegyptiorum judicia commendaverit? 54. Valuit cum variorum populorum notitiâ, tum bono judicio. 328.
Diogenes Laërtius. 16. 120. 218. 219.

219. 311. Inidoneus est qui de Aristotelis sententijs ferat testimonium. 367.
Dionis Chrysostomi orationes. 337.
Dionysius Halicarnassensis. 303. 323. De illius Historia Iudicium. 326.
Discendi amor non tam est intellectus quàm voluntatis. 253. Illum in accuratæ Philosophiæ auditore requisivit Aristoteles. 251. 253.
Disciplinæ alicujus idoneus auditor quis sit? 274.
Discordia civium in civitate efficit perturbationem reipublicæ. 135. Illa est vitanda. 192.
Discordiam naturâ inter homines institutam esse, improbè asseruit Hobbes. 363.
Diserto viro respublica facile carere non potest. 45.
Disertâ oratione animos in assensum flectere valentes alijs multùm antecellunt. 49.
Disponere aptè eruditos decet. 215.
Dispositio integræ doctrinæ Politicæ conveniens quænā? 223. seq.
Dispositionis ars prudentiæ planè est inutilis. 50. Quænam dispositio prudentiæ consulto sit utilis? 51.
Dissertationes Historijs nonnunquam infertæ propriè non sunt historicæ. 301. 305. Tales egregias cumprimis habet Barclajana Argenis. 301.
Dissertationes Academicæ Boecleri. 347.
Dissimulare multa in civili vita omnibus Politicis esse commune, vulgò asseritur. 18.
Dissimulatio omnis quibus de causis è societate humana tolli nequeat? 19. 20. De illa dictum Augustini. Ibid.
Divinatio quædam prudens datur rerum futurarum. 138. Hæc argumento est, etiam cathegoricam quandam civilium rerum peritiam non omnino deesse. 139.
Divinandi facultate prudentissimi quique magnum sibi nomen pepererunt. 139.
Divina indignatio pro pœna manet inertibus rerum civilium curatoribus. 262.
Divina providentia occulto ductu commoda cumprimis rerumpublicarum gubernat. 325.
Divini favoris conciliatio est inter primas civiles curas. 206. Quomodo illa fiat? Ibid.
Divini cultus fundamenta quare etiam Politico pragmatico sint discenda? 195.
Divitiæ sunt scopus χρηματιστικῆς. 88. Illas simpliciter ne quidem desiderat societas domestica. ibid.
Docendi requisita. 114.
Docentium potissimum auctoritate nititur fides omnis paratæ cognitionis. 278.
Doctis omnibus qui sine discrimine

ne ineptos mores objiciunt, aut aversionem à republica, iniquissimè calumniantur. 273

Doctor Iuris Genuæ à Prætorio munere prohibetur. 43.

Doctores Iuris Romani jamdudum in rerumpublicarum Europæ plerisque fere primo fuêre loco. 316.

Doctrina omnis habet materiam certasque affectiones. 64. Quærenda est ubicunque reperiuntur magistri optimi. 290. Huic ipsi non est imputanda scribentium quamvis omnium culpa. 125. Nullâ doctrinâ non omnes à prudentia laudati viri instituti fuerunt. 114.

Doctrina de potestate Imperanti um ad quem locum pertineat? 225.

Doctrina communior de ortu, interitu, conservatione & corruptione rerumpublicarum, quo loco sit tradenda in Politica prudentia? 227.

Dolum omnem promiscuè nemo damnavit. 20. Aliquem ceu licitum omnes admiserunt. ibid.

Domesticum omne naturâ suâ non spectat ad civilem societatem. 87.

Domestica societas in quonam partium sit numero? 87. Illa non simpliciter desiderat divitias. 88.

Domestica institutio quomodo omni alij sit anteferenda? 290.

Domi an foris quis ad pragmaticam prudentiam civilem sit instituendus? 293. seqq.

Dominantium Rationem Status omnem injustam esse, nullâ ratione admitti debet. 10.

Dominationis flagitia prætextu Rationis Status exercentur. 10. Vbi illa locum inveniant? 13.

Dominatum in subdito populo integrum servare licet. 11. Sine quo id fieri non possit? Ibid.

Dominatui herili parens populus, non omnis infimam servitutem servit. 69.

Dominium privatum in mancipium quo jure sit permissum? 10.

Dominus dum sibi consulit debet operam dare, ne servo saltim sit malè. 70.

Dominorum salutem servi tenentur tueri. 12. Illorum commodum in qualibus societatibus primariò spectetur?

Domus non omni ex parte ad civilem societatem pertinet. 88. Per illas vita primorum hominum fuit instituta. 87. Quæ ad ejus salutem pertinent primò & per sese ad civitatem non faciunt. 90. Quomodo illa sit pars civitatis? 90. De felici ejus statu tractandũ est Oeconomicæ. 91. Illi simpliciter multa prosunt, quæ in omni republica locum non inveniunt. 91.

Duarenus de Iure Accrescendi

Grammaticè est commentatus. 32.
Dubitatio omnis saltim est de aliqua causarum. 208.
Δύλων πόλις quale proverbium? 67.
Δύλων ἀρετῆς. 91. 320.
Δύναμις quid? 113.

E.

Educatio juventutis pro diversitate reipublicæ debet esse alia atque alia. 91. Quantum in ea momenti situm sit? ibid. De ea ubi Aristoteles disseruerit? 89 90.
Effectus ponitur positâ causâ. 135. Cujuslibet etiam in civilibus sunt certæ & necessariæ causæ. 209.
Efficiens causa. vid. *Causa efficiens.*
Elegantes politi sunt, non Politici. 3.
Elegantia morum ad civilem societatem non utilis tantum est, sed & quadamtenus est necessaria. 2. Non potest nec debet in civili homine desiderari. ibid. De illa Senecæ dictum. ibid. Non meretur Politicæ artis laudem & cognomentum. Ibid.
Elegantioris vitæ peritia non valet ad regendam, instituendam, corrigendam & conservandam rempublicam. 2.
Elisabetha Angliæ Regina miraculum sui ævi. 334. Ejus historiam descripsit Cambdenus. 333.
Eloquentiæ nonnihil soli ICti aliquamdiu sibi comparaverunt. 45. Ejus etiam aliquid Concionatores usu sibi solent parare. Ibid. Qualis ad eam comparandam ab Aristotele fuerit instituta exercitatio? 53. Sæpenumero illa perniciosa est reipublicæ. 55. Absque ejus adminiculis sapientia civilis multum prodesse potest civitatibus. 56. 58. Ejus magna est facultas in foro & consilio. ibid. Quomodo civitatum prima constitutio illi debeatur? 58. Ad movendos hominum animos plurimum valet. 59. Non tamen est apta regendæ civitati, nisi adsit civilis prudentia. ibid. Illa admodum est utilis Politico pragmatico. 296.
Emanuelis Regis Lusitaniæ actus enarravit Osorius. 334.
Εμπειρία qualis cognitio dicatur? 121.
Εμπειρία ἐπιστημονική. 121.
Empirica scientia plerisque videtur Politica 100. Hac solâ imbuti fuerunt illi, qui olim inter Græcos & Romanos prudentiæ dotibus inclaruerunt. 101. Quonam signo hoc probet Aristoteles? ibid. Aliam prudentiã præter hanc professi quinam fuerint. 102. Illa non est potissima rerum civilium ars. 105. Peritia ex historijs enata non est empirica scientia. ibid.

Empi-

Empirici quinam perperam audiant? 105. 106. Quo prudentiores sunt eò magis monitis atque scitis Politicis abundant. 112.
Empiricum nomen quænam Medicorum schola affectaverit? 106.
Enenckelij annotata ad Thucydidem. 335.
Ἔνδοξον quid? 123.
Casp. Ens. 308.
Entis consideratio quomodo pertineat ad Metaphysicam? 84. Circa Entia versantur etiam negotia civilia. 135. Illorum affectiones plurimum faciunt ad omnia civilia. 136.
Enthymema oratorium non semper vim habet ἀποδείξεως πολιτικῆς. 340. Enthymemata vulgo sed perperã appellantur syllogismi imperfecti. 233.
Enthymematibus exempla & apologos recte posthabuit Aristoteles. 301.
Enunciatio universalis fit ex singularibus experimentis. 190. 232
Epaminondæ non defuit magister. 115.
Epicuri erronea sententia de justitiæ natura. 16. Ejus asseclæ in voluptate & otio vitæ felicitatem posuerunt. 182. 183.
Ἐπιεικείας definitio. 142. Per illam leges interdum quadam moderatione egent. 144.
Ἐπιστήμη qualis sit cognitio? 121 122.
Ἐπιστήμη κατὰ μέρος ἢ καθ' ἕκαστον. 121.
Epistolæ Politicæ. 336. 337. conf. 372.
Epistolæ Ciceronis ad Familiares & Atticum sunt bonam partem πολιτικώταται. 336.
Epitome rerum Germanicarum. 331.
Erasmi Epistolæ. 337.
Errorum copia nascitur si in ipsa principia impingatur. 168.
Eruditio ipsa multos ad res gerendas ineptos videtur reddere. 103. An ad illam parandam in republica omnes civium filij instituì debeant? 210. 211.
Eruditio aliena sæpe animum avocat à republica. 116.
Erycij Puteani Insubrica historia. 331.
Essentia rei unius modi est. 189.
Ethica ab Aristotele est accensita Politicæ. 93. 94. 181. Illam respondere doctrinæ Medicorum de sanitate & ægritudine, minus recte Averroës docuit. 95. 96. In Ethicis agitur de summa hominis felicitate simpliciter. 95. 96. In Ethicis nullam demonstrationem reperiri quidam docent. 123. Illa versatur circa æternas leges vivendi quas ipsamet natura præscribit. 141. Quæ in Ethicis de ijs quæ ad felicitatem vitæ humanæ pertinent demonstrata sunt, non oportet ignorare eum qui velit demonstrare τὰ πολιτικά. 199.
Ethica Aristotelis ad Nicomachum

chum est opus maxime ἀκροαματικὸν. 157. 158. Studiose habituum mentis naturam omnem exponit. 158. Quare ibi firmæ demonstrationes frequenter exulent? 129. Liber ille est lacunis deformatus, partibus suis disjectus, mutilus & lacerus. 160. 163.
Ethicus definit quid juris sit naturalis universi humani generis. 97. Ille omnia examinat ad felicitatem quæ homini convenit quatenus est homo. ibid.
Ethicæ sunt prudentes qui sibi recte sapiunt. 178.
Εὐβουλία. 123.
Eudoxi Cnidij περίοδοι τῆς γῆς. 306.
Eumenes à celeritate ingenij laudatus. 259
Euphrates philosophus. 185.
Εὐφυεῖς quinam dicendi? 252.
Euripidis dictum de jure violando. 13. Ejus Tragœdiæ. 340.
Eustratius coactus fuit artes quasdam πρακτικὰς agnoscere. 155.
Exercitio & arte ingenij vires plurimum possunt promoveri. 251. 259.
Exercitij magna vis est ad intendendam φιλοπονίαν. 262.
Ἕξις quomodo sit memoria? 103. 367.
Exotericum scriptum est Rhetorica Aristotelis. 157. Vt & Magna Moralia. 161.
Exoticarum linguarum studium utile etiam est Politico pragmatico. 296.
Experientia quid sit? 103. An solâ illâ omnis peritia civilis comparetur? 99. 100. 108. Qui hac valent ijs vulgo respublica committitur. 100. Quosdam, qui hac sunt instructi, optimè reipublicæ consulere, experimento constat. ibid. Quænam sit rerum singularium? 103. De illa quædam sapientum dicta explicata. 103. 104. Hæret duntaxat in singularibus. 105. Vnum hominem omnium eorum, quæ in quavis reipublicæ specie eveniunt, experientiam habere, impossibile est. ibid. Illâ nititur collectio ex historijs. 106. Illam non desiderant Mathematica. 107. Quando illi nimium tribuatur? 107. 108. Periculosa quænam sit? 109. De illa Aristotelis quædam dicta explicata. 110. Ad quodnam objectum cognoscendum illâ opus sit? 111. Illa de omnibus rebus haberi nequit. ibid. Illâ solâ instructus quid valeat? ibid. Illâ solâ non sunt instructi qui res præclarè in republica gerunt. 113. Singularium experientia quâ ratione ex singularibus possit exstrui? 186. Omnis de Experientia doctrina ubi propriè sit agitanda? ibid. De illa Galeni dictum. 187. Quomodo plena rei alicujus Experientia possit haberi? 180. Illa ad omnium causarum cujuslibet rei notitiam potest facere. ibid. Per illam primò habetur quid res sit, secundariò quid non sit. ibid. Illa sensibus comparatur. ibid. Primò & per se-

 entis

entitatem rerum percipit. 189. Non simpliciter omnium singularium de civilibus rebus potest haberi experientia. 291. Nullius futuri est accepta experientia. ibid. Propria cujuslibet experientia angustis terminis comprehenditur. ibid. Latius est protensa illa quæ ex historijs acquiritur. ibid. Experientia civilium negotiorum magnam copiam principiorum Politico in demonstrandi usum subministrat. 199. Earum quæ hac innotescunt singularium rerum civilium narratio, seorsim commodè institui potest. 217. Circa ea quæ per hanc accipiuntur, versatur omnis Politica Philosophia. 275.

Experiri uni homini pauca contingit. 108

Experimentum unicum quomodo materiam præbere possit Politicæ conclusioni? 304.

Experimenta quando confusè capiuntur, oritur deceptio. 187. Ex experimentis singularibus conficiendi aliquod commune assertum, requiritur in Philosophiæ civilis auditore. 251. Ex experimētis communibus philosophari est hominis gnavi & laboriosi. 254. Cum experimentis comparanda est propositionum quarumvis certitudo. 345.

Experimentalis inductionis utilitas. 193.

Experimentalis peritia singularium omnis generis civilium rerum, præmittenda est civilis Philosophiæ studijs. 255.

Experimentalis Artis peritiâ debet esse instructus Philosophiæ civilis cultor. 255.

Exportanda & importanda sunt argumentum civilis deliberationis. 178. 242.

Externa aliarum rerumpublicarum quare sint pernoscenda? 239. seq.

Externæ reipublicæ alicujus notitia plena non requiritur. 240.

F.

Fabius excitari se adfirmavit illustrium virorum conspectis imaginibus. 262.

Fabri fratres laudati. 31.

Fabricius in vita Ciceronis indicavit, quo ordine debeant collocari Epistolæ Ciceronis. 337.

Fabularis historia quænam? 299.

Facius Neapolitanæ historiæ scriptor. 331.

Facultas agendi divina omnium est potentissima. 205.

Facultas Spirituum ad nutum Summi Numinis est composita. 205.

Facultas & voluntas in quibus sint attendendæ? 204. 206. 213. 235. 236. Illarum diversitas. 204. Requiruntur in homine ad agendum. 368. conf. 136.

Facultas agendi in homine quadamtenus necessitati absolutæ obnoxia est. 369. Quænam ad illam pertineant? 204.

Falsi-

Falsiloquium aliquod quinam ab omni culpa absolverint? 20. Hoc nemo injuria est adficiendus. ibid.
Fama bona conciliat animos hominum, & ad usus nostros adjungit. 13. Illâ in omni vita nihil est utilius. ibid.
Fatum magnam sæpe mobilitatem rebus civilibus inducit. 137.
Felicitas extra civilem vitam homini etiam obtingere potest. 82. 90. 95. Quod ad illam juvat, simpliciter utile est. 182.
Felicitas humana à societate civili non nisi per accidens dependet. 95. Illa non in virtutis habitu, sed in actibus posita est. 291. Inquantum illi civilis societas prosit, dispiciendum est Morali Prudentiæ. 182. De summa hominis felicitate in Ethicis simpliciter agitur. 95.
Felicitas vera tantùm bonis artibus comparatur. 270. Per quosnam illam respublica aliqua possit accipere? 274.
Felicitatis humanæ hodie interest tenere prudentiam rectè gerendæ civilis vitæ. 183.
Felicitatem suam in quonam civitates collocent, est attendendum. 243
Felicitatem vitæ in voluptate & otio posuerunt Epicuri asseclæ. 182. 183. Illam non licet adsequi reipublicæ administratione. 183.
Felicitatem hominis naturalem non nisi in civitate obtineri posse, docuit Aristoteles. 81. 181. 183.
Felvvingeri Dissertationes Politicæ laudatæ. 347.
Ferronius Gallicarum rerum scriptor. 333.
Ficta nulla historia idonea est, ut præbeat universalia Prudentiæ Civilis principia. 187.
Fictæ nonnullæ historiæ perquam elegantes. 299. Non sunt idoneæ, ut exinde promi possit firma aliqua Politica ratiocinatio. 301.
Fictionem in sermone nemo ante Augustinum promiscue reprehendit. 20.
Fides Historici nonnunquam vacillat. 187.
Fides quæ nititur alieno testimonio. interdum non nisi verisimilis est. 234.
Fides juvenibus paratæ cognitionis nititur potissimum auctoritate docentium. 278.
Fiducia sui nimia sæpe corrumpit acria ingenia. 238.
Finalis causa. *vid. Causa finalis.*
Finis in civilibus quotuplex? 134. Internus cum causa formali quadamtenus idem est. ibid. Quisnam sit finis omnium negotiorũ civilium? ibid. Vno tantum modo potest obtineri. ibid. Necessitatem quasi imponit. ibid. Externũ finem spectat forma instar medij. 134. Quodnam illi obtinendo sit aptissimum medium? 140. Illi potissimũ essentiam suã operatio quæq; debet. 167. Internus finis ineptus

est ad principium exhibendum. 211 Finis gratia quã maxime est quælibet forma. 212. De fine conveniente & naturali actionum humanarum, ubi consultet Aristoteles? 208.
Fines intermedij multiplices. 202. Horum unus solet esse propter alterum. ibid.
Fines quomodo ponantur in consultationibus? 208.
Finium alij sunt universales, alij particulares. 202.
Finium externorum constitutionũ civilium ultimus, debet esse scopus cujuslibet reipublicæ. 202.
Flagitia dominationis sub quo prætextu exerceantur? 10. Vbi habeant locum? 13.
Flagitiorum vafri artifices Politici immeritò audiunt. 17.
Florentiæ Cancellarij munus Leonardo Aretino fuit commissum. 45. Illam morosis cautelis in summum discrimen adduxit Ioh. Victorius ICtus. 35.
Florentinæ historiæ scriptores. 331.
Florus laudatus. 328. Ad illum Observationes Politicæ Zevecotij & Bœcleri. 336.
Fœdera eâ quâ par erat sanctimoniâ, rarò servare dicuntur Politici. 18. Interdum illa justissimis de causis rescinduntur. 21.
Fœminæ minus certam vim animi consultatricem esse, ait Aristoteles. 276.
Folieta Genuensem rempublicam descripsit. 308 331.
Forensia negotia quæ privatim deciduntur, statum reipublicæ levissimè omnium attingunt. 29.
Fori prudentia ad quænam nihil adjumenti adferat? 34.
Fori incommoda sunt ICti litigiosi. 35.
Foro & Curiæ plurimi simul consulere possunt. 36. 44.
Forma quælibet per sese est ob solum finem proximum. 211. Illa quam maximè est finis gratiâ. 212. Nulla non dependet à certa quadam effectrice causa. 212. Illa spectat finem externum instar medij. 134.
Forma regiminis in civitate est consideranda. 244.
Formalis causa. vid. *Causa formalis.*
Formulæ agendi arcanæ à quibus sint excogitatæ? 173.
Forstnerus laudatus. 335. Ejus notæ in Tacitum. 335. 346. Ejus Epistolæ. 337.
Fortuna ad primum contingentium ordinem propriè pertinet. 133. 134. Illâ vitam regi dixit Theophrastus. 123. Hujus sententia refellitur. 130.
Foxius Platonis commentator. 349.
Frachetta. 346.
Fraudulenti homines semper erunt in mundo. 16. Tales semper ab optimis Civilis Prudentiæ magistris sunt damnati. ibid.
Fraudum vias quomodo Politicus calleat? 17.
Fraudibus suis alios circumvenire Politi-

Politici in laude prudentiæ collocare dicuntur. 18.
Freinsheimius illustravit Tacitum, Curtium & Iustinum. 336.
Fricius Polonus. 363.
Frisiorum rempublicam descripsit Vbbo Emmius. 308.
Frisicarum rerum scriptores. 332
Frontini Stratagemata. 219. 323. Ad artem bellicam faciunt. 323.
Fulgosus. 324.
Fundamenta cultus divini quare Polito pragmatico sint discenda? 295.
Futuri nullius accepta est experientia. 191.
Futura quomodo intelligamus? 237. Illarum prænotio quomodo Politico homini maximè fiat propria? ibid. Illorum divinatio quibusdã deficientibus haberi num possit? 237. Illorum prænoscendi vis prudentis acuminis est signum. 238.
Futurorum eventuũ prædictio quomodo à prudente & causarum civilium gnaro viro, possit institui? 237.
Futurarum rerum datur prudens quædam divinatio. 138.

G.

Galenus quo nomine perstrinxerit Chrysippum Stoicum? 126. Ejus aliquod dictum ad civilem doctrinam applicatum. 146. Ejus dictum de Experientia. 187
Galilæum Naturalis Philosophiæ partem priorem aperuisse, stultum est dogma Hobbesij. 363.
Gallicarum rerum scriptores 332. 333.
Gallorum rempublicam quinam descripserint? 308.
Galliæ quidam Rex quare filium literas discere prohibuerit? 118. Quomodo tamen ipse agnoverit ad comparandam prudentiam magnum ex literis adjumentum? 119.
Gallieno carminum pangendorum facultas potius impedimento fuit quàm commodo. 116.
Garglianus Platonis commentator. 349.
Garmerus laudatus. 358. Latinè dedit Septalium de Ratione Status. ibid.
Geldricarum rerum scriptor Pontanus. 332.
Γενεαλογικὰ Magnatum didicisse, summè est utile Politico pragmatico. 296.
Generalis prudentia quænam? 177.
Gentilis judicium de Machiavelli dissertationibus ad Livium. 335.
Genuæ à prætorio munere prohibetur omnis doctor Iuris. 43.
Genuensis reipublicæ scriptores. 308. 331.
Geographica didicisse Politico pragmatico summè fuerit utile. 296.
Geographi respublicas etiam describere solent. 306. Vt & ingenia variorum populorum. 322.
Geometria qua ratione dicatur scientia

entia? 162. Circa quænam versetur? ibid.
Geometra quantitatem continuam contemplatur. 162. In problematibus suis enodandis solius speculationis & scientiæ gratia libentissimè versatur. 163.
Geometricæ demonstrationes pleræque sunt cathegoricæ. 141.
Germanicum Imperium est singularis quædam respublica. 361. Ab illius notitia quidam scriptores Politicam philosophiam non potuerunt discernere. ibid.
Germanicarum rerum scriptores. 330. 331.
Germanicarum rerum peritia an mereatur nomen Politices? 60. in illis occupati doctrinam suam Politices nomine quasi venum dant. ibid.
Gesnerus Latinè vertit Procli commentarium in Politicen Platonis. 349.
Glauco nobilis adolescens Atticus patriæ reipublicæ regimen ineptè affectabat. 245. Cum illo Socratis colloquium. 246. seqq. Illius exemplo multi juvenum & seniorum insaniunt. 246
Gloriæ vana cupido animum à veri & scientiæ civilium rerum studio solet reddere diversum. 253.
Gloria potest esse calcar ad laborem gnavo civilium rerũ curatori. 262.
Gnavus & industrius debet esse philosophiæ civilis æmulator omnis. 253.
Gorgias rhetorum antiquissimus. 33. Ejus inanis ostentatio. 54.
Gorgias Leontinus Sophista. 47. Quid de sua doctrina professus fuerit? ibid. Illi mercedem dedit Proxenus Bœotius. 366.
Goveanus de Iure Accrescendi Grammaticè est commentatus. 32.
Græci Historici. 325. 326.
Græcas respublicas potiores illustravit Vbbo Emmius. 308.
Græcorum Philosophi reipublicæ gerendæ minus sunt apti habiti. 102.
Græcas literas non didicisse, laudi sibi duxit C. Marius. 103.
Grammaticorum nomen non est absque omni ratione. 32. In quosnam à pragmaticis nonnullis per convitium torqueri soleat? ibid.
Grãmaticis antiquis quænã Grammaticæ species ἱστορικὴ sit dicta? 31.
Grammatices peritia Hadriano Cæsari impedimento potius fuit quàm commodo. 116. In Grammaticis multæ regulæ incertæ per peritiores artifices sunt firmæ redditæ. 142.
Γραμματεῖς quinam Iudæis dicantur. 24.
Gramondus Gallicarum rerum scriptor laudatus. 333.
Gregorij XV Papæ Monita. 340.
Grotius fuit felicissimus Taciti æmulator. 332. Descripsit bellum Belgicum. ibid. Ejus Epistolæ Politicæ hactenus sunt ineditæ. 337. Multum laboravit in Stobæi senten-

tentijs poëticis Latine vertendis. 342.
Gruterus edidit Publium Syrum Mimum 342. Ejus dissertationes ad Tacitum. 335. 346.
Guagninus rerum Polonicarum scriptor. 334.
Gualandi liber de Civili facultate. 358.
Guazzi liber de Civili conversatione. 271.
Guicciardinus Italicè scripsit. 330. Ejus interpres Cœlius Secundus Curio. ibid. Ejus Hypomneses 34?.
Guillimannus Helveticarum rerum scriptor. 332.
Γυναικοκρατία. 91. 320. Hæc in bene constituta domo nequaquam meretur laudem. 91. Inter arcana dominatus relata est ab Aristotele. 320.

H.

Habitus quinque mentis nostræ. 151. Ubi de illis Aristoteles accuratiorem instituat doctrinam? 152. De ijs aliquot errores exemti. ibid.
Habitus mentis omnis quomodo possit considerari? 177. Quinam mentis habitus prudentia audiat? 174. 175. Diversi mentis habitus circa unum idemque objectum occupantur. 161.
Hadrianus ad judicia consilijs JCtorum est usus. 42. Illi Grammatices & Sophistices peritia impedimento potius fuit quam commodo. 116.
Hamburgensium rerum binos libros edidit P. Lambecius. 332.
Hamilcar & Hannibal Pœni à celeritate ingenij laudati. 259. Res magnas gesserunt adhuc adolescentes. ibid.
Hannonis opuscula. 306.
Harvæum humani corporis scientiam primum detexisse, est stultum dogma Hobbesij. 363.
Hebræorum sacram rempublicam quinam descripserint? 309.
Hebræorum leges. 313. Hæ solæ ipso Deo legislatore sunt conditæ. ibid.
Heidenstenus rerum Polonicarum scriptor. 334.
Heinsius publicavit Paraphrasin Græcam Nicomachiorum Aristotelis, cujus auctor vulgo creditur Andronicus Rhodius. 179. 370.
Helvetiorum rempublicam descripsit Simlerus. 308.
Helveticas res descripsit Guillimannus. 332.
Henoticæ factionis socij Politicos in Gallia Atheos vocarunt. 6. Sed factum id est per gravissimam calumniam. 7.
Henricus VII Angliæ Rex fuit perquam cautus & felix. 333. 334. Ejus historiam descripsit Verulamius. 333.
Heraclides Ponticus sui ævi respublicas plures descripsit. 305.
Heriles & liberæ respublicæ unum genus verè πολιτειῶν participant. 68. A recto quidem abeunt, non tamen

tamen omnem civilis societatis conditionem exuunt. 69. Sunt quidem civitates, sed non primi ordinis. 68. 71.
Herilibus rebuspublicis quibuslibet, & maxime ejusmodi monarchijs, idonea instituta depromi possunt ex legibus Iustinianeis. 314.
Herili dominatui parens populus non omnis infimam servitutem servit. 69.
Herili in imperio omni non primò sed secundariò salutis civium est habenda ratio. 320.
Herodianus. 327. Hunc illustravit Bœclerus. 336.
Herodotus rectè conscriptæ historiæ parens. 325. Est idoneus Politicorum magister. ibid.
Hieronymus Romanus Hispanicè universi orbis præstantissimas respublicas descripsit. 307.
Hippocrates quare ad artem Medicam noluerit admittere homines perversæ indolis? 277.
Hippocratici opusculi περὶ εὐσχημοσύνης & ex parte τῶν παραγγελιῶν quodnam sit argumentum? 266.
Hispanicarum rerum scriptores. 308. 330. 334.
Historia rarius narrat universaliora ex multis experimentis collecta. 104. Illa plus experimentorum civilium exhibet quàm usus ipse. 105. Magis prodesse potest ad extruendam comunem artem quàm usus ipse. ibid. Quid cumprimis præstet? 191. Quando plerumque sit suspecta? 187. Quænam sit dicenda φιλοσοφία ἐκ παραδειγμάτων 323. Ejus lectio ad parandam Civilem Prudentiam à multis commendatur. 280. Ejus varia differentia. 298. Quomodo apud Sextum Empiricum dividatur? 299. In Historijs nonnunquam historici fides vacillat. 187. Ab Historia res singulares quæque non possunt narrari. 191. Ex Historia rudiore etiam aliquid documenti Politici peti potest. 303. Quis in Historia legenda frustra perdat tempus? 112. Ex Historijs enata peritia non est empirica habenda. 105. Ex sola Historiarū lectione observare quid cuique statui reipublicæ utile sit & noxium, est difficile. 285.
Historia vera civilium rerum unicè est vivus quasi fons prudentiæ Politicæ. 301. Ejus tres differentiæ. 302. Illa maximè est utilis prudentiæ Politicæ comparandæ, quæ πολιτείαν aliquā integre narrat. ibid.
Historia civilium eventuum propriam contemplationem meretur. 217. Quare rarius cum tractatione apodictica possit permisceri? ibid.
Historia quæ civitatis alicujus res omnes exactè tradit, est præferenda alij quæ circa unum aliquod tantùm occupatur. 303.
Historia pacis actuum ad prudentiam Politicam plus conducit, quàm illa quæ res belli persequitur. 303.

Histo-

Historia τὸ διότι alteri, quæ tantum τὸ ὅτι attingit, præferenda est. 303.
Historia rerumpublicarum quomodo scientiam Politicam parare sit idonea? 304.
Historia ficta non idonea est, ut præbeat universalia prudentiæ civilis principia. 187.
Historia paululum melioris notæ Sophistarum ævo apud Græcos nulla fuit. 280.
Historia confusa docere minime est apta. 305.
Historia animalium Aristotelis, & Historia stirpium Theophrasti sunt rarissimi exempli. 104.
Historiam simplicem ad civilem prudentiam parandam juventuti convenire existimavit Vossius. 281.
Historiæ sacræ Veteris Testamenti ad rerumpublicarum salutem præ omnibus sunt utiles. 324.
Historiæ diffusiores seorsim extra Philosophicum demonstrandi campum recitari debent. 228. Quibus propositionibus historiæ commodius possint jungi? ibid. seq.
Historiæ quare præ legum collectione aptiores sint ad docendum utilia & noxia? 283.
Historiæ omnis generis rerumpublicarum peti debent ex quampluri-mis libris. 284.
Historiæ quæ insertas habent præclaras de civilibus rebus dissertationes, sunt perquam utiles. 305.
Historiæ fictæ reperiuntur perquàm elegantes. 299. Non sunt idoneæ ut exinde promi posit firma aliqua ratiocinatio politica. 301.
Historiæ rerum naturalium sunt principia Naturalis Philosophiæ 255.
Historiæ rerum naturalium confusæ haud sine fructu Philosophiæ Naturalis leguntur. 805.
Historiarum quænam collectiones faciant ad Politicam Philosophiam? 219.
Historiarum lectionem præter usum aliqui ad comparandam prudentiam unice commendant. 100. Ex illarum lectione major copia singularium potest parari. 186.
Historias paucas Politico suo operi inspersit Aristoteles. 218.
Historica legum cognitio. 30, 31.
Historici fides in historijs nonnunquam vacillat. 187.
Historicum errantem posse corrigere superat vires judicij juvenilis. 285.
Historicorum singuli raro ultra unã regni formam excurrunt. 287.
Historicorum præstantium plerique de rebus quas narrant judicium sibi sumunt. 284. Illorum vix quisquam invenitur, qui in assignandis eventuum causis non multùm subinde aberret. ibid.
Historicis monumentis vix alia præter singularia narrantur. 104. 298.
Hobbesij Elementa Philosophica de Cive. 363. Ejus absurda & insana quædam dogmata. ibid.
Hodeporicorum cura fuit ingenia

 vario-

variorum populorum describere. 322.
Hœnonij scripta Politica. 362. In quonam doctrinæ suæ fundamentum posuerit? ibid.
Hœschelius quosnam libros ediderit? 155. 324.
Hollandorum curâ prodierunt descriptiones optimæ omnium ævi nostri illustrium rerumpublicarum. 308.
Homeri Ilias est Politici generis figmentum Poëticum. 299. Græcis prudentiæ æmulatoribus summo semper in precio fuit. 300.
Homiletici mores in omni vita quodammodo sunt componendi ad cujusque loci innoxiam consuetudinem. 268. Nonnulli eorum magis, nonnulli minus in hoc aut illo Politico requiruntur. 271.
Homo ut in civitate, vivat naturâ non est constitutum. 82. Naturâ non fertur nisi ad id quod ad suam felicitatem pertinet. ibid. Ejus naturalem felicitatem non nisi in civitate obtineri posse, docuit Aristoteles. 81. Ejus beatitudo consistit in virtutum exercitio. 95.
Homo agrestis morosus & difficilis ad res gerendas minus est aptus. 2. Interdum tamen magna ex parte reipublicæ potest prodesse. Ibid.
Homini commodum non est solitarium vivere. 95. Illi quamvis in longa ætate pauca contingit experiri. 108.
Hominem naturâ animal πολιτικὸν esse, infirmiter probavit Aristoteles. 83. 95.
Homines naturâ in varios animi adfectus sunt propensi. 136. Raro illi utuntur arbitrii sui libertate. 137. Plerumque sequuntur quo vergit naturalis inclinatio. Ibid. Circa illos regendos præcipuè versatur omnis curatio civilis. 200.
Homines callidi & ad fraudem acuti sunt fuerunt & semper erunt in mundo. 16. Tales à consortio virorum bonorum semper sunt exclusi ibid.
Hominum primorum vita qualis fuerit? 82. Per domos fuit instituta. ibid.
Hominum voluntas quomodo variis modis se habeat, meretur singularem considerationem. 219. Hujus considerationis usus per omnes deliberationes Politicas se diffundit. ibid. seq.
Hominum mores & adfectus novisse ad negotia Politica tractanda apprimè conducit. 343.
Homonymorum non una est scientia. 67.
Honestum quid dicatur? 12. De hoc Stoicorum erronea sententia refutatur. ibid. Verè Honestum accipit Politicus à Morali Philosopho. 96.
Honesti naturam plurima non participant, quæ tamen ad vitam sunt necessaria. 12. Honesti vim quinam enervent? 15. Quidquid ab Honesti limitibus discedit non

debet simpliciter comendari à vero Politico. 17. Quædã ab Honesto & recto multũ abeunt, quæ tamen omni ex parte non sunt injusta. 18. 19. De Honesto elegans Tullij dictum. 19.
Honesta maximo sæpe sunt usui in rebuspublicis violenter & per vim exortis. 13. Illa turpibus sunt præferenda. 14. Honesta quomodo pro fine ac scopo habeant utilitatem? ibid.
Honorius ingratè est usus versione Latinâ Caspari Ens. 308. Ejus Thesaurus Politicus. 338.
Hopperus. 318. Ejus operis de Vera Iurisprudentia pars prima agit περὶ νομοθεσίας. 365.
Hornejus laudatus. 94.
Hortensius bellum Caroli V cum Smalcaldicis fœderatis doctè narravit. 331.
Hostis sine injuria lædi potest. 20. Quid in illum Politico liceat. ibid.
Hotomannus. 35. Ejus AntiTribonianus laudatus. 32.
Humana felicitas à civili societate non nisi per accidens dependet. 95. Illam citra hanc licet adsequi. Ibid.
Humanæ cognitionis multiplex varietas. 99.
Humanistarum nomen non est absque omni ratione. 32. In quosnam à Pragmaticis ICtis torqueri soleat? ibid.
Hungaricarum rerum scriptores. 334.
Hypocrisis non juvat ad prudentiam. 50. Eam primum secundum & tertium oratoris auxilium censuit Demosthenes. ibid.
Hypomneses Francisci Guicciardini. 342.
Hypotheticè saltim quædam certa notitia potest accipi. 138.
Hypotheticam notitiam pleraque civilia habent. 169.
Hypotheticæ probationes in Politicis & Artibus sunt frequentissimæ. 141.

I.

Iacobi, Scotiæ Regis Βασιλικὸν δῶρον. 340.
Iannottus descripsit rempublicam Venetam. 308.
Iason præclarus dux Thessalorum. 13. 364. Ejus dictum. 23.
Iavolenus Priscus quisnam fuerit? 35.
Icon animorum Barclaij. 322.
Idoneitas & ineptitudo eorum, circa quæ aliquid est agendum, quomodo firmiter definiri & demonstrari possit? 213.
Ilias Homeri. 299. Olim prudentiæ æmulatoribus Græcis summo semper in precio fuit. 300.
Imaginibus illustrium virorum conspectis excitari sese ad operas adfirmarunt P. Scipio & Q. Fabius. 262.
Imperans nihil debet negligere quæ ad civitatem liberorum hominum instituendam servandamque pertinent. 70. 71. Debet accuratissimè

mè peritus esse eorum circa quæ versatur in republica. 148. seq. 222. Qualis prudentia illi sit propria? 149
Imperantium emolumentum in quibusdam civitatibus spectatur. 67. Eorum conditio populi conditione sæpe multo est melior. 69. In illorum commodum nonnullis populis maximè venit laborandum. ibid. Doctrina de illorum potestate ad quem locum pertineat? 225.
Importanda & Exportanda sunt pars civilis deliberationis. 178. 224.
Improbitatem omnibus Politicis pragmaticis quinam exprobrent? 266.
Incertarum rerum non datur certa veritas, scientia, aut demonstratio. 131.
Inclinatio animorum occulta quædam est ad varij generis studia. 260.
Incultior interdum reipublicæ magna ex parte potest prodesse. 2. 3.
Indigentia nostra hodierna quibus sit adscribenda? 82.
Indigentiæ naturali quomodo possit succurri? 82.
Indirectæ demonstrationes quando à Politico sint adhibendæ? 193.
Indolem & instituta populi nosse debet, qui de æquitate & usu legum vult judicare. 37.
Induciarum Belgicarum scriptores. 332.
Inductionis experimentalis utilitas. 193.
Inductione utplurimum opus est ad formandam universalem notionem ex multis singularibus experimentis. 104. Inductione quomodo nihil de toto genere possit adseri aut negari? 191. Hac per se de rebus civilibus propositiones omni ex parte universales confici non possunt. ibid.
Inductiones quotuplices? 192.
Industrius & gnavus debet esse quilibet Philosophiæ civilis æmulator. 253.
Industria singularis adhibenda est ad communia præcepta ex omnium temporum gentiumq; rebus condenda. 254.
Industriâ singulari opus est ad parandam prudentiam. 262.
Inertium pœnæ quænam sint? 262.
Infinita materia Rhetori non est deneganda. 55.
Infinitæ numero sunt res singulares & individuæ. 60.
Infinitum humani intellectus viribus non potest comprehendi. 60.
Ingenium in accuratioris Philosophiæ auditore requisivit Aristoteles. 251. Illud plurimum potest acuere Logica ars, præsertim illa quæ circa demonstrationem occupatur. 259.
Ingenium versatile Alcibiadis. 4.
Ingenij vividâ & erectâ vi opus est in negotijs civilibus versaturo. 256.
In quibus illa consistat? ibid.
Ingenij celeritate quinam eminent?

ant? 113. Ingenij ruditas quomodo sæpe obstet liberis? 114.
Ingenij & judicij par acumen non est in omnibus. 149.
Ingenij quædam singulares dotes adferendæ sunt ad Philosophiam civilem discendam. 251.
Ingenii vires exercitio & arte possunt plurimum promoveri. 252.
Ingenij felicitas ex parte semper debetur naturæ beneficio. 253.
Ingenio apto nisi quis fuerit instructus non potest pervenire ad apicem Civilis Prudentiæ. 229.
Ingenio vasto nonnulli sunt præditi. 260. Tali fuit Salomon & Cicero. 260. 261.
Ingenia aeria quibus de causis Lipsius improbet? 257. Quænam illa sæpenumero corrumpant? 258.
Ingeniū populi novisse ad plenam civitatis singularis cognitionem spectat. 322.
Inhonestum non est verè utile reipublicæ justæ. 12.
Inhonestis consilijs amor non comparatur. 14.
Iniqui aliquid quidnam habeat? 23.
Injustitiam Deus acriter punit. 12. Propter illam transfert regna de gente in gentem. ibid. De illa Socratis apud Platonem querela. 16.
Injustus animus omnibus Politicis summa cum injuria exprobratur. 23.
Institutio domestica quomodo omni alij sit anteferenda? 290.
Instrumentum quodlibet quomodo optimè se habeat? 171.
Instrumentalis efficiens causa quænam? 203. Quænam quæstiones circa illam versentur? 207.
Instrumentales doctrinæ quænam sint? 56.
Instrumentaria ars Rhetorice. 59.
Insubrica historia Erycij Puteani. 331.
Intellectus singulare nihil percipit. 103. Quomodo ille possit conficere propositionem universalem? 190. Non tam illius quam voluntatis est amor discendi. 253.
Intellectus practicus in universalibus pariter & singularibus occupatur. 168. 169.
Intermedij fines sunt perquam multiplices & diversi. 202. Vnus horum est quasi medium obtinendi alterius. ibid.
Interna seu domestica civitatis alicujus singularis non debent ignorari. 239. Longè maximè illa & primò ad notitiam & prudentiam particularem pertinent. 240.
Interna causa finalis quomodo idem quid sit cum formali? 202.
Internus finis ineptus est ad principium exhibendum. 211.
Inveniendi ea quæ pertinent ad negotia civilia promptitudo requiritur in Politico practico. 256. 257. Quare requiratur? 258.
Inurbanus & intractabilis quomodo magis quis reddi possit. 272.
Ioasi Regis Israëlis Consiliarius fuit Iojada Pontifex. 279.

Iohannes Magnus rerum Suecicarum ſcriptor. 334.
Ioſephus ubinam legum Hebræarum Politicam prudentiam oſtendere ſit conatus? 313. Ejus Commentarius de Bello Iudaico. 328.
Iovius fuit venali calamo. 331.
Iphicrati declamationum domeſtica certamina aliquam maculam inuſſerunt. 116.
Iracundiæ præcipitis non debet eſſe, qui ad judicia vult animum appellere. 271. In iracundiam celeres ſunt juvenes. 276.
Irnerius. 311. 316.
Iſocratis Orationes pleræque ſunt deliberativi ordinis. 339. Ejus nonnulla ad Nicoclem & Demonicum continent merè Politica. 342.
Ἱστορικὴ Grammaticæ ſpecies. 31.
Ἱστορικὴ γραμματεία. 281.
Iſtuanſius rerum Hungaricarum ſcriptor. 334.
Italiæ Principatus deſcripſit Iohannes de Laët. 308.
Iudæis quinam ſint νομοδιδάσκαλοι, γραμματεῖς & νομικοί. 24.
Iudex debet ſcire leges in republica latas de divinis humaniſque rebus. 40. Ad judicis animum perturbandum facientia in foro bene conſtitutæ reipublicæ non ſunt ferenda. 51. Iis peſſimè quondam locus fuit datus Athenis & Romæ. ibid.
Iudicem litium forenſium quænam prudentia abſolvat? 34. Eam in partes ſuas trahendi intẽdit Rhetor. 40.
Iudicandi vis eximia requiritur in Civilis Philoſophiæ auditore. 251. Eadem requiritur in Politico pragmatico. ibid.
Iudicia ſunt pars adminiſtrationis publicæ civitatum. 34. Sunt etiam pars civilis deliberationis. 178. Quis illis cum dignitate non poſſit præeſſe? 57. Pleræque reſpublicæ dum ſunt pacatæ magnam partem in judicijs ſolent verſari. 44. Iudicia & conſilia curiæ uni interdum poſſunt commiti. ibid. Omnium eorum quæ ad judicia pertinent Rhetor debet eſſe gnarus. 48. In judicijs oratore non eſt opus. 54. Quare laboraverint judicia? ibid. Ægyptiorum judicia Rhetores non admiſerunt. ibid. Ob id laudata à Diodoro Siculo. ibid.
Iudiciorum ratio quo loco tradenda ſit in doctrina Politica? 227. Illorum quænam in civitate ſit ordinatio eſt attendendum. 244. Quid ab eo requiratur qui ad judicia animum vult appellere? 271.
Iudicijs minus ſunt idonei qui perpetuâ advocatione ſunt uſi. 365.
Iudicij potior eſt vis quàm inventionis. 257.
Iudicio quantum aſſequimur tantum ſcimus. 256.
Iudiciaria prudentia. 34. Eſt pars integræ prudentiæ quæ rempublicam adminiſtrat. ibid. Civilis prudentia illa ſimpliciter non eſt vocanda. ibid.

Iulia Procilla mater I. Agricolæ quid in filio educando observaverit? 116. 261.
Iulij Cæsaris commentarij militaribus consilijs multum prosunt. 330.
Iunius. 346.
Iura unius civitatis tantùm callens non plus quàm uni illi civitati regendæ est idoneus. 28.
Iura quædam civilia Romana ex alterius æterni juris fonte etiam profluxerunt. 21.
Iure civili omnem in integrum restitutionem niti non temere probari potest. 21.
Iure gentium, divino & naturali dominium aliquod privatum in mancipium est permissum. 10.
Iuris scientiam aliquam dari non immerito à nonnullis asseritur. 171.
Iuris peritia habita aliquando Civilis prudentia. 23. Qualis illa vulgò à plurimis seculis dicta fuerit? 24. Quando sit minus operosa & difficilis? ibid. Quare in immensum sæpe adolescat? ibid. Quidnam ejus limites excedere credatur? 27 Quantum illa habeat adfinitatis cum vera Civili prudentia, in universum non potest pronunciari. 28. Multum tamen illa ab hac differt. 29. Quænam juris peritia sit pene ipsissima Civilis prudentia? 38. Quænam juris peritiæ nomine idem, reapse plurimum sint diversæ? 28
Iuris peritia illa quæ destituitur notitia rationis & æquitatis utilitatisque legum, à civili prudentia multùm abest. 36. Non est species quædam prudentiæ. ibid. Non est ars aut scientia. ibid. De illa Zabarellæ & Thij effatum. ibid. Quomodo hæc Historica cognitio dici possit? ibid. Quænam adminicula ad illam consequendam requirantur? 31. Quomodo natura ejus peritiæ maximè sit conspicua? ibid. Hac peritiâ instructi quales sint habendi? ibid. Eâ ad dijudicandas hominum actiones uti prudentiæ non levis est. 32. Non omni ex parte absolvitur illa solius juris peritiâ. ibid.
Iuris peritia & prudentia non legum unius aut alterius civitatis scientia dicenda videtur. 27.
Iuris naturalis peritia pertinet ad Moralem Philosophiam. 97. 296.
Ad multa illius præcepta cives nullis præmijs invitantur. 97.
Iuris publici vel privati notitia quamvis accurata cum plurimorum ignorantia conjungi potest. 241.
Iuris publici & privati peritia quænam sit pars peritiæ singularum civitatum? 242.
Iuris positivi natura. 317.
Iuris actiones quamdiu callide sunt celatæ, in illis plebs rudis Romana magnum sapientiæ mysterium latitare credidit. 172.
Iuris forensis peritum esse, & idoneum esse respondere de factis hominum

minum secundum jura, quare sint diversa? 26.

Iuris forensis privati cognitio remotius abest à Civili Prudentia. 29. Ejus consultissimus interdum ad vitam prudenter instituendam planè est ineptus. 34.

Iuris singularis prudentia potiori ex parte fluit ex Civili Moralique Philosophia. 38. Non omnino tamen idem est cum illa. ibid. Est ad singularem quandam rempublicam restricta. ibid.

Iuris prudens quisnam Politices cognitione debeat esse instructus? 37. Vere Iurisprudens in legum æquitatem & usum debet animadvertere. ibid.

Iuris prudentes qui vulgò audiunt in quibus tantum non toti sint occupati? 38. Prætextu forensis scientiæ primum in republica locum sibi vindicant. 39.

Iurisprudentia. 75. Ad illam pertinere omne legum negotium, aliqui adserunt. ibid.

Iuris Romani Doctores primo fuêre loco in rerumpublicarum Europæ plerisque. 316. 317. Quid nonnulli eorum de legibus Iustinianeis in vulgus deprædicent? 319.

Iuris potest quis esse peritus, nec tamen potest esse idoneus ad causas agendas. 26.

Iurisconsulti. 23. Illis olim Politices scientia est attributa. ibid. Illis solis vel potissimum aliquamdiu reipublicæ curatio fuit commissa. 24. ICti vocacabulum à varijs variè accipitur. ibid. Quinam Romæ ita fuerint dicti? ibid. Plerique ad jus privatum animum appulerunt, qui tamen nihilominus dicti sunt ICti. 25. Quidam per convitium à pragmaticis Grammatici & Humanistæ dicuntur. 32. ICti cujusdam ridicula petitio. 35. Quando cœptum in Italia ICtos adhiberi ad judicia? 41. Florentibus Romanorum rebus nullus ICtus ad gravia quæque negotia adscendit. 42. Quomodo nonnulli eorum sub Cæsaribus ad majora adscenderint? ibid. Hadrianus Imperator ad judicia eorum consilijs est usus. ibid. Idem fecit Antoninus Pius ejusque successor Marcus. ibid. Alexander Severus collegium ex illis instituit. ibid. Quomodo ICti in Germania ad reip. negotia sint tracti? 43. Nusquam est creditum, solos illos consilijs de republica dandis esse idoneos. ibid. Quando de illis à judicijs removendis in Germania sit actum? ibid. Alibi per legem latam à Senatu excluduntur. ibid. Genuæ à prætorio munere prohibentur. ibid. Illis non absque omni ratione in multis locis reip. cura fuit commissa. ibid. Circa quæ ipsorum professio versetur? ibid. Quare illi hactenus meritò præ alijs ad consilia sint admissi? 44. Occuparunt eam Rhetorices partem quæ causas & contro-

versias

versias in foro tractat. 48. Illi ICti qui causas agunt, plus sæpe debent rhetoricis auxilijs quam suæ jurisperitiæ. 58. ICti arcanas notas aut formulas agendi excogitarunt. 173
ICti Romani legum peritiam Philosophiæ titulo jactantes, quid per illam intellexerint? 184. De illis præclara Vlpiani verba. ibid. seq. Vlpiano auctore veram & non simulatam Philosophiam se profiteri gloriantur. 274. Hi rebuspublicis sunt longe utilissimi. ibid. Ab horum ordine plurimum distant Leguleji. ibid.
ICti litigiosi sunt fori incommoda. 35. Litibus perinde atque hirudines cruore saginantur. ibid. In beata republica ne quidem sunt tolerandi. 36.
Iuris privati unius aut alterius civitatis gnarus, omnis privati juris simpliciter non est gnarus. 29.
Iura omnia privata nihil mutare ἐν τῇ πολιτείᾳ, falsum est. 79. Eorum diversitas. Ibid.
Ius publicum. 24. In ICtorum ordine quidam Ciceronis ævo circa illud fuerunt occupati. 25. Illius peritissimus fuit Attejus Capito. ibid. Ejus vix semel in Institutionibus Romani juris mentionem facit Tribonianus. ibid. Pauca quæ ad illud pertinent Pandectis & Codici sunt inserta. ibid. Ad illud pertinentia negotia majoris in republica sunt usus. 29.
Ius publicum suæ civitatis saltim novisse non sufficit ad consilia vel unius civitatis. 29.
Ius publicum & privatum civitatis alicujus novisse tantundem esse, atque novisse ea quæ ad civitatem illam attinent, nonnulli falso existimant. 241.
Ius privatum. 24. Quinam ad illud animū appulerint? 25. Quæ ad hoc pertinent in grande volumen diffudit Tribonianus. ibid. Illud expediri non potest absque prudentia civili. 29. Integræ civilis artis non nisi partem attingit. ibid. Ejus utilitas & æquitas ex quibus fontibus sit haurienda? 38. Ejus rationes tantum tenens longius abest ab ambitu civilis prudentiæ. ibid.
Ius omne unius alicujus civitatis novisse non sufficit ad consilia vel unius istius civitatis. 29.
Ius cujuslibet civitatis quomodo sciatur? 26.
Ius ad factum applicare. 26. De Iure Accrescendi quinam grammaticè sint commentati? 32.
Ius civile cujuslibet civitatis quotuplex? 24.
Ius civile κατ' ἐξοχὴν vocatur Romanum. 25. Quinam ejus habeantur periti? ibid. Quomodo ejus peritia se possit habere? 26.
Ius civile Romanum callentes quomodo Romæ sint dicti? 24. Ejus finis. 24. 25.
Ius Romanum κατ' ἐξοχὴν vocatur Ius civile. 24. Triboniani curâ à Iustinia-

 nia-

niano est digestum. ibid. Ejus multa pars in florentibus rebuspublicis non accipit locum. 25. 31. Illud qui callent juris civilis periti habentur. 25. seq. Ab illius peritis passim rebuspublicis optimè consuli usus docet. 39. Illius juris scientiam divinarum humanarumq; rerum notitiam falsò definivit Vlpianus. Ibid. Qui præter illius peritiam nihil ulterioris prudentiæ sibi comparaverunt, infeliciter arduis negotijs admoventur. 41. Illius juris studium est amplissimum. ibid.

Ius privatum Romanum ex quibus sit collectum? 318. Nonnulla illius juris promiscuè ubivis possunt recipi. 319

Ius Iustinianeum. 313 314. In illo enucleando & interpretando tantum non infiniti occupati fuerunt. 315. Illud nullo discrimine censet originarios novosque cives. 319.

Ius Canonicum Pontificium. 320. In Politicum usum est diligenter volvendum. 321. Reapse est civilis argumenti, plenumque dominandi artium. ibid. Admittit frequentes ad Curiam appellationes. ibid. Qui ejus arcana prodiderit quare vix inveniatur? ibid.

Ius formularium nemo bonus aut intelligens nō ridet & explodit. 173

Iustinianus Cæsar curâ Triboniani jus Romanum digessit. 25. Ejus indulgentia in mulieres & servos in quem finem fuerit instituta? 320. Ejus bella quinam descripserint? 327.

Iustinianus Venetæ historiæ scriptor. 331.

Iustinum ediderunt Freinsheimius & Berneccerus. 336.

Iustitia quomodo à Thrasymacho apud Platonem definiatur? 15. De illius natura non rectè sensit Epicurus apud Laërtium. 16. Ejus diversum exercitium ratione finis. 167. Eam domi esse colendam persuasum fere est. 269.

Iustitia & fides saltim erga suos in omni rectore rerumpublicarum exigitur. 270.

Iustitiâ omni planè exulante nec latronum societas vel tantillum duraverit. 270.

Iustum quid sit in vita, qua ratione intelligatur? 32. Tale est quod cum legibus consentit. ibid. Ejus amans debet esse qui ad judicia vult animum appellere. 271.

Iuvenili ætati ad prudens omni ex parte regimen obstat adfectuum animi nondum satis temperata violentia. 276.

Iuvenilis judicij vires excedit historicum errantem posse corrigere. 285.

Iuvenis quomodo sit aptus Politicæ auditor? 274. Ille est rerum civilium inexpertus. 275. Nondum solet esse satis compositis ad virtutem moribus. ibid. Politicam pragmaticam plenè non potest exercere. ibid. Bonam opinionem

nem parare sibi potest. 278. Quomodo utiliter possit admitti ad Philosophicas auditiones? ibid. Ille non scientiâ exactâ sed opinione duntaxat instruitur. 285. Supra illius captum est rationes legum excogitare. ibid.
Iuvenis potens simul & ambitiosus, aut rerum novarum cupidus, ineidoneus est in republica bona discendis vitiosarum rerumpubl. artibus. 276.
Iuvenis pragmaticæ Politices studiosus peregrinationis justum fructum rarissimè capit. 293.
Iuvenes plerique nimis creduli sunt & ad sperandum nimium faciles. 275. Qualibus illi sunt moribus? 276. In illis esse τὸ φιλονικὸν ἁπλῶς ait Aristoteles. ibid. In multis bene constitutis civitatibus à muneribus reip. potioribus capessendis arcentur. ibid.
Iuvenibus τὰ πολιτικὰ indoctis à multis commendatur lectio historiæ 280.
Iuventus plerumq; non valet facultate ex singularibus eventis universalem scientiam condendi. 282. Non valet judicio rectè gesta à pravis & reip noxijs facinoribus discernendi. ibid. Non est educanda apud exteros. 294. Ejus profectus in Politicis, Medicina & Naturali Philosophia, quorsum tendant? 278.

K.

Keckermannus viam discendi Civilem Prudentiam per Historiam improbavit. 281. Contra illum disputavit G.I. Vossius. ibid. Ejus Systema Politicum. 362.
Kirchneri Disputationes Politicæ. 347.
Kobierziccus Polonicarum rerum scriptor. 334.

L.

Labor viris convenit, ex sententia Marii apud Salustium 3. Ejus tolerantiam in accuratæ Philosophiæ auditore requisivit Aristoteles. 251. Quænam ad illum possint esse calcaria Politico practico? 262.
Laborum avida indole debet esse omnis qui rempublicam aliquando vult capessere. 261.
Laborandi facultate opus etiam est Civilis Philosophiæ æmulatori. 254.
Lacedæmoniorum reipublicæ scriptores antiqui. 305.
Laconicam rempublicam minus feliciter descripsit N. Cragius. 308.
Laertius. *vid. Diogenes Laertius.*
Laet quasnam respublicas descripserit? 308.
Lambecius Hamburgensium rerum scriptor. 332.
Lamberti Schafnaburgensis historia rerum Germanicarum. 330.
Lambinus Aristotelis interpres. 283. 287.
Langueti Epistolæ. 337.
Lansij Declamationes. 340.

Latini Historici. 328. seqq.
Latronum societas omni planè justitia exulante durare non potest. 270.
Leges civitatis non tantū non semper observare, sed & frequenter mutare, vulgò dicuntur Politici. 18. Legum quale fundamentum habuerint optimi legislatores? 7. Leges communis omnium societatis quinam subvertant? 15. Leges mutare licet. 21. 29. 132. Quænam & quomodo sint mutandæ? 21. Earum temerariam & facilem quamvis mutationem Politicus non laudabit. ibid. Illæ ad rempublicam sunt componendæ. ibid. Legum sibi repugnantium dissidia. ibid. Quomodo quis Legibus tanquam principijs utatur? 26. Rationes Legum cum earum sensu intelligere est dignum titulo Iurisperitiæ. 27. Scientia quâ tenemus, quænā Leges omni reip. speciei conveniant, quænam sint ferendæ, quænam abrogandæ, jurisperitia & prudentia est dicenda. ibid. Legibus non omnia sunt definita quorum usus est in republica. 28. Præter & contra Leges in rebuspublicis multa committuntur. ibid. Multa Politico sunt agenda ad quæ à Legibus nullum peti potest subsidium. 29. Ad LL. abrogationem latarum legum cognitio non nisi parum confert. ibid. Quare Legum minus gnari interdum antecellant ijs qui illarum sunt omnium peritissimi? ibid. Legum historica cognitio. 30. Leges scire quid sit? 31. Iuxta LL. sibi vel aliis cavere prudentiæ est eximiæ. 32. Ad LL. cum causis componendas quænam requirantur? ibid. Leges ipsas discendi quare revera sit artis? 33. Quænam accurate sint discenda si Leges ad factum sint applicandæ? 33. Ad Leges civiles exigendæ veniunt causæ. ibid. Necessarium est tenere modū illas interpretandi & veram sententiam earum investigandi. ibid. Ad hoc ut sis πρακτικὸς LL. civilium notitia necessaria est. ibid. Legum originem earumque ferendarum occasionē non semper licet adsequi. 36. Illarum æquitas & utilitas ab homine prudente facile dignoscitur. ibid. Quomodo in rationem Legum latarum sit inquirendum? ibid. In LL. usum & æquitatem verè jurisprudens animadvertit. 37. Legum singularium notitia cujusnam sit Civilis prudentiæ? ibid. Leges publicæ privatis multùm antecellunt. 38. Illarum usum ignorans longius abest ab ambitu Civilis prudentiæ. ibid. Multa ad reip. gubernationem pertinent quæ LL. certis definiri nequeunt. ibid. Leges de divinis humanisque rebus in rep. bene constituta feruntur. 40. Circa Leges cum civiles tum gentium & naturæ occupatur ICtorum propria professio. 43. Quid Legibus sit consentaneum in consiliis

Iiis venit attendendum 44. Omne Legum negotium nonnulli ad jurisprudentiam volunt pertinere. 75. Leges speciatim magis definiunt quid in republica sit agendum & omittendum. ibid. Leges privatæ ex nonnullorum sententia nihil faciunt ad regimen civitatum. ibid. Hæ etiam pertinent ad civitatis essentiam. 79. Leges usum publicum spectantes rebus ipsis debent attemperari. 132. Leges in certiores regulas sæpe possunt contrahi atque fit vulgò. 141. De eo quod Legibus non omnes casus possint comprehendi, dicta aliquot ICtorum. 142. Quædam Leges moderatione per ἐπιείκειαν interdum opus habent. 144. Legum scientia quænam sit vera? 171. Leges nihil aliud sunt quam propositiones πρακτικαὶ de ijs quæ agenda & omittenda sunt. 175. Vt illæ ipso usu observentur operam dare debet Politicus. ibid. De illis in singulis rebuspublicis frequentes deliberationes instituuntur. 178. 242. Legibus multa vinciri nequeunt. 179. Legum peritiam quo cognomento dignam judicarint ICti Romani? 184. Earum ferendarum ratio quo loco in Civili prudentia sit tradenda? 227. In quavis republica plurima sunt magni momenti, quæ ex LL. nequeunt accipi. 241. Ex LL. discere quidem est quemadmodum se respublica in multis habere debeat, non autem quomodo se habeat. ibid. Tempore mutationum rerumpublicarum Leges in speciem manent, res tamen prorsus est inversa. 241. 242. Locus de LL. omni remp. plenè curaturo cognitu summè est necessarius. 250. Leges multarum rerumpubl. singularium Sophistæ olim discipulis suis proposuerunt. 280. LL. variarum collectio an ad parandam civilem prudentiam sufficiat? 283. 285. Inter Leges rationes rerum vix solent addi. 285. LL. peritia ejus reip. cui quis vult præesse, acquirenda est Politico pragmatico. 296. Leges compluriium civitatum addiscere cumprimis est utile ad prudentiam Politicam parandam. 310. Legum ferendarum cura inter præcipua munia ejus qui remp. administrat, ab omnibus est habita. 366. Leges aliquæ civiles uti condantur, quarum maxima pars non sit merè positiva, simpliciter est impossibile. 318. Legum politicam κρίσιν instituere est opus omnibus numeris absolutæ civilis prudentiæ, & reip. singularis peritiæ. 315.

Leges Hebræorum non tantum sunt æquæ, sed etiam ad felicitatem civilem perquam idoneæ, & prudentissimè latæ. 313. Illis nullæ aliæ LL. magis sunt divinæ. 312. 313. Illarum Politicam prudentiam qui ostenderit nemo est inventus. 313. Qui circa illas fuerunt occupati

ti quomodo apud Iudæos sint vocati? 24.

Leges Romanæ olim fuerunt obscuræ & intellectu difficiles. 32. Ob illarum cognitionem Sempronius sapiens est vocatus. 172. Ex ijs Metaphysicarum & Physicarum aliquot propositionum collectionem instituit M. Gribaldus. 196. Illæ sunt omnium numerosissimæ, amplissimæ & maximæ famæ. 313. Non tantum ob usum forensem, sed & prudentiæ legislatoriæ caussâ diligentem cumprimis lectionem merentur. 314. Ex illis plurima instituta promi possunt idonea quam maximè herilibus monarchijs. ibid. Omnium illarum arcanam sapientiam sine quibus nemo possit assequi? 315. Quænam de illarum infinito precio & in rebuspublicis utilitate à nonnullis juris Romani doctoribus imprudenter jactitentur? 315. Illas ita perfectas esse ut nec addi ijs quidquam nec demi possit, ne ipsi quidem Romani fuerunt professi. 317.

Leges Iustinianeas universas nulla respublica admittit. 316.

Legis latæ æquitatem pernoscere à multis creditur Iurisperitiæ limites excedere. 27. Legis sententia quomodo perspiciatur? 37. Legis cujusque latæ ratio ferè ignota. 312.

Legislatoria quare Politica sit dicta? 79. Hanc Philosophiæ cognomento indubiè dignam judicarunt ICti Romani. 184.

Leguleji à vero Iurisprudentum ordine plurimum distant. 274.

Leo Allatius. 327.

Leonardo Aretino Florentiæ magnū Cancellarii munus est concreditum. 45. Ejus Historia Florentina. 331.

Leonclavius Xenophontis interpres. 246.

Lex suprema salus publica. 16.

Lex est anima reipublicæ. 296. Omnis Lex lata quamvis iniqua Vlpiano fuit pro amussi. 40. Sine Lege loqui non debere, vulgò sed perperam à Iustiniano ICtis injunctum creditur. ibid.

Libanij Sophistæ Orationes. 339.

Liberis quid obstet quò minus prudentia à parentibus in eos derivetur? 114.

Libertate arbitrij homines rarò utuntur. 137.

Linguarum studium sectantes sunt Philologi. 31.

Linguarum exoticarum, quarum in vita civili usus esse solet, studium, Politico pragmatico perquā est utile. 296.

Lipsius. 327. Ejus sententia de Monitis Politicis. 112. Quare ille ingenia acria improbet? 257. Ejus Monita & Exempla Politica. 324. Ejus paucæ Epistolæ Politicæ. 337. Ejus Politica quibusnam nævis laboret? 351. 352.

Literarum intemperantia. 116.

Literas discere, quare quidam Rex Gal-

Galliæ filio prohibuerit? 118.
Literis non imbuti multi in republica malè sunt versati. 119.
Literis bonis quando suus splendor redierit? 330.
Litigandi libido apud quosdam in mores abit. 35. Eâ infecti difficiles sunt in reip. negotijs servandaque concordiâ. ibid. Talis in rep. Florentina fuit Iohannes Victorius ICtus. ibid.
Livius persecutus est res populi Romani à prima usque origine. 328. Ad illum Dissertationes Machiavelli. 335.
Loccenius rerum Suecicarum scriptor. 334. Ejus Dissertationes. 372. *conf.* 346.
Logica plurimum potest acuere ingenium. 259. Ejus ingens facultas. 252.
Logicus quando officio suo satisfecerit? 175.
Longinquitate solâ idoneum sapientiæ magisterium non est metitendum. 290.
Lubienski rerum Polonicarum scriptor. 334.
Lucani poëma. 299. 300.
Lucrum ab alijs præreptum si quis in rem suam vertat, non fit injuria alteri populo. 22. De hac re scitum Tullii dictum. ibid.
Lucri vana cupido animum à veri & scientiæ civilium rerum studio solet reddere diversum. 253.
Ludovici IX Monita. 340.
Lusitaniæ Regis Emanuelis actus enarravit Osorius. 334.
Luxuriæ nostræ primorum hominum vita fuit ignara. 82. Illi explendæ nulla regio & civitas par est. 83.
Lycurgus religionem habuit legum suarum fundamentum. 7.

M.

Machiavellus Politicorum antesignanus creditur. 6. Illo magistro doctrina de Ratione Status cœpisse existimatur. ibid. In ejus scriptis ne atheismus quidem commendatur. 7. Ejus occultus defensor Scioppius. ibid. *conf.* 364. Christianæ fidei eo quo par est animo non fuit addictus. 7. 325. Eos qui scelere ad principatum sunt evecti non nisi semel sævitiâ vult defungi. 14. Ante illum nemo est repertus qui malas artes tanquam leges prudentiæ scriptis tradere sustinuerit. 16. Vni illi Politici aut Prudentis nomen tribuere à ratione est alienissimum. ibid. Cæsari Borgiæ fuit à consilijs. ibid. Hunc suis artibus pessumdedit. ibid. Reipublicæ suæ pessimè consuluit. 102. Ejus Historia Florentina. 331. Ejus Dissertationes ad Livium. 335. 346. Ejus Princeps. 351.
Magisterium sapientiæ idoneum solâ longinquitate non est metiendum. 290.
Magister cujuslibet doctrinæ idoneus quisnam? 287.
Magister Politicus qui ore docet præ-

præferendus est. 289.
Magistri quibusnam non defuerint? 115. Illis interdum non sunt usi qui rempublicam probè administrant. 113. Illi alibi atque alibi sunt sectandi. 290. Quales sint adhibendi ad Civilem prudentiam comparandam? 286. 287. 288. 289. Magistri muti etiam sunt audiendi. 289. Magistri vivi in actu rerum diu versati cumprimis valent ad intelligenda cujuslibet reipublicæ singularia. 292
Magistratuũ creatio est actus civilis. 201. Num hæc in statu verè Aristocratico solâ sorte fieri debeat? 212. Illorum constituendorum ratio quo loco tradi debeat in doctrina Politica? 227. Quænam illorum in civitate sit ordinatio, & quomodo se habeant qui illis funguntur, est attendendum. 244.
Magna Moralia Aristotelis scriptum est exotericum. 164.
Magni Mogoris rempublicam descripsit Iohannes de Laët. 208.
Mala nonnunquam tolerare dicuntur Politici. 18. Possunt illa tolerari, & quomodo? 20.
Malas artes tenere iisque oblatâ occasione non uti, magnæ est virtutis. 276.
Malvezij varia opuscula. 347.
Mancipiorum ritu non habetur omnis subjectus populus. 69.
Mantuanæ historiæ scriptor. 331
Manuelis Palæologi Monita. 340.
Marcus Imperator ne à Philosophiæ quidem & habitu & nomine obstinuit. 118. De illo relatio Capitolini. 119.
Marettus. 346.
Mariana res Hispanicas universas à prima memoria tradidit. 334.
Marius licet sordidus & incultis moribus, reipublicæ tamen Romanæ multùm commodi attulit. 3. Laudi sibi duxit Græcas literas non didicisse. 103. Laudatus & reprehensus. 118.
Marnixius. 346
Marsilij Patavini Pacis Defensor. 351.
Massiliensium reipublicæ descriptio Strabonis laudata. 306.
Materia infinita Rhetori non est deneganda. 53.
Materia civitatis ex quibus constet? 224. Ad illam etiam pertinent res vitæ civili necessariæ. ibid.
Materiæ respectu varia in republica necessariò oriuntur. 135. Circa materiam singularem nulla scientia vel ars versatur. 60. 66. Circa certam materiam nulla non forma versatur. 212.
Materialis causa. *Vid. Causa materialis.*
Mathematici Aristotele posteriores quidnam ἀνάλυσιν appellaverint? 197. Potiora suarum demonstrationum axiomata & hypotheses initio conjunctim solent præmittere. 220. 344. Ab illis Aristoteles ἀναλύσεως vocem est mutuatus. 198.
Mathematica usum & experientiam minimè desiderant. 107. In illis qui-

quidam Philosophi demonstrationes negant reperiri. 126. Illa sola ab hominibus sciri, dictu est absurdum. 146.
Mathematica problemata multa sunt incerta aut planè ignota. 147.
Mathematicæ demonstrationes perpetuam habent veritatem. 141.
Mathematicæ propositiones ad quā Politicorum principiorum classem pertineant? 196.
Mathematicæ scientiæ versantur circa ea quæ simplice & absolutâ pollent necessitate. 169. Illæ præ aliis laudem demonstrationum obtinent. 194.
Matrimonium. 91. Multa de eo sciscit Politice. ibid.
Matthæi Gribaldi lapsus. 196.
Matthæus Gallicarum rerum scriptor. 333. De admistis illius historiæ dissertationib9 judicium. ibid.
Maurocenus Venetæ historiæ scriptor. 331.
Maximiliani I tempore bonis literis suus iterum splendor redijt. 330.
Mazonius laudatus. 94. 126.
Medica Ars. 37. In illa de singulis ægrotis non agitur. ibid. Simpliciter illa agit de morbis recte dignoscendis & curandis. 61. Quid ad eam pertineat? 62. Illius est venenorum naturam omnem pernovisse. 72. Ejus propriè non est doctrina de sanitate & morbis. 95. In ejus laude est τὸ θεῖον quod in morbis est dignoscere. 138. Illam multi viri præclari scientiæ cognomine appellârunt. 164. Ab illa sanitas efficitur. 173. Quare ad illam Hippocrates noluerit admittere homines perversæ indolis? 277.
Medicinam usu addiscentibus contingit ut experimenta faciant per mortes hominum. 109.
Medicus quomodo teneat venena? 17. 72. Ejus & Politici comparatio. 17. Ejus decipulis ægrotus recuperatâ valetudine solet gaudere. 21. Ille judicaturus de statu ægroti debet tenere Medicam Artem & ægroti constitutionem. 37. Ille sanandi rationem ab Arte Medica accipit. 61. Ad singularium notitiam debet adjungere aliquid artis universalioris. 65. Non est idoneus omnibus sanandis si tantum teneat exactissimam sanandi rationem. 72. Non semper propositam habet omnibus numeris perfectam sanitatem. 73. 74. Debet tenere universam sanitatis morborumq; rationem. 74. Quando peritissimis Medicis cura tutò committatur? 148. Quomodo Medici objectum sit corpus humanum? 161. Ille Medicarum rerum historiam sibi vindicat. 365. Medicorum doctrina negotia reipublicæ non nisi leviter attingit. 43. 44.
Medicorum schola ab Acrone Agrigentino instituta nomen Empiricum iniquè adfectavit. 106.
Medium aptissimum obtinendo fini quodnam? 140.

Melanchthonis Epistolæ. 337.

Mendacium omne damnavit S. Augustinus. 20. Quale mendacium Deus odio habeat? 21. Quidnam illud habeat additum quando in S. literis prohibetur? ibid.

Mendax verbum odio habet justus. 18.

Meno Thessalus. 364.

Menochius rempublicam Hebræam descripsit. 309.

Mentis nostræ quinque sunt habitus. 151.

Mentis habitus diversi circa unum idemque objectum occupantur. 161. Quisnam mentis habitus prudentia audiat? 174. 175. Omnis mentis habitus quomodo possit considerari? 177.

Mentiri sic satis frequenter vulgò dicuntur Politici. 18.

Memoria definitur. 100. Illâ & usu Civilem Prudentiam parari quidam existimant. ibid. Quomodo illa nascatur? 103. Propriè est ἕξις τῶν φαντασμάτων. ibid. conf. 367. Memoria unius rei sæpius iterata dicitur experientia. 103.

Memoriâ comprehendendi omnia vis requiritur à Philosophiæ Civilis auditore. 251. Ut & à Politico pragmatico. 256. 257

Metaphysica sola contemplatur τὸ ὄν & species ejus & specierum species. 84. Quid ei tribuerit Anton. Bernh. Mirandulanus? ibid. In Metaphysicis quidam Philosophi negant demonstrationes reperiri. 126. In Metaphysicis contingentia rerum universim consideratur à mente nostra tanquam aliquid perpetuum. 162.

Metaphysica Aristotelis est scriptum acroamaticum. 157.

Metaphysicæ propositiones ad quam Politicorum principiorum classem pertineant? 196.

Metaphysicus quomodo agat de Ente & omnibus ejus speciebus? 84.

Metus populum in officio continet. 14. Est malus custos diuturnitatis. ibid. Comparatur turpibus & injustis consilijs. ibid. Solo metu pœnæ ab injuria abstinendum esse docuit Epicurus. 16.

Meursius in Atticis rebuspublicis multùm laboravit. 309. Politico usui suo Areopagitico & Solone se commodum præstitit. ibid. Ejus Historia Induciarum. 332. Est scriptor rerum Danicarum. 334.

Militaris ars in omnem partem multùm potest. 59. Quando reipublicæ sit noxia? ibid. Hanc quidam sub nomine Politicæ comprehendunt. 62. Non unicè pertinet ad civilem societatem. 86. Hac Politica utitur tanquam ministrâ. ibid.

Militarium rerum narrationes non sunt verè Politicæ. 299.

Ministri primarij eorum qui summam potestatem exercent quomodo se habeant, est attendendum. 244.

Ministerij Cardinalium Richelij & Maza-

Mazarini scriptoris error. 33.
Minos apud Græcos religionem habuit suarum legum fundamentum. 7.
Mirandulanus quid tribuerit Metaphysicæ? 84.
Μισάνθρωποι & multum morosi ad res civiles aut Politica negotia sunt inepti. 271.
Mnemonica ars. 252.
Mobilitas reipublicæ. 21. De hac duo Ciceronis dicta. ibid.
Mobilitatem rebus civilibus sæpe inducit providentia divina. 137.
Moderata maximo sunt usui in rebuspublicis violenter exortis. 13. Præferenda sunt turpibus. ibid.
Molpides antiquus Lacedæmoniorum reipublicæ scriptor. 305.
Monarchia herilis reapse fuit Romanorum Cæsarum imperium. 314.
Monita Politica sæpè nullo magistro inter ipsum rerum usum discuntur. 312.
Monita Politica Lipsij. 324.
Monita nonnullorum Regum & Paparum. 340.
Montanus laudatus. 164.
Montecatinus laudatus. 309. Est commentator Platonis. 349.
Monumenta prisca ad præterita alicujus reipublicæ discenda, omni studio sunt paranda & consulenda. 241. Monumenta scripta omnis generis de negotijs reip. alicujus singularis Politico pragmatico sunt colligenda & volvenda. 291. seq.
Moralis Philosophia à Civili tanquam specie diversa debet sejungi. 95. Illa objecti nobilitate Politicam antecellit. 171. Illa est discenda Politico pragmatico. 296. Ad illam pertinet peritia juris naturalis. ibid.
Moralia intelligi possunt citra civilium rerum notitiam. 95.
Moralis virtus viri Politici num eadem sit quæ viri boni? 267.
Morales virtutes non eodem modo in quovis Politico homine habere se debent. 271. Earum etiam sedes est voluntas. 253.
Moralis doctrina ab Aristotele est accensita Politicæ. 93.
Moralis prudētia simpliciter ignorari nequit absque felicitatis dispendio. 183. An illâ Politica præstet? 180. seq. Ejus officium. 182. Quomodo hac inferior sit Politica? 183.
Moralem civilemque omnem certitudinem oppugnavit Sextus Empiricus. 131. 132.
Moratus promiscuè quilibet rempublicam non potest curare. 265.
Morbi omnes communes civitatibus & speciebus singulis, illorumque causæ Politico veniunt indicandæ. 77.
Morborum rationem debet tenere Medicus. 74. Illorum doctrina propriè non pertinet ad Artem Medicam. 95. Eorum essentia & affectiones ex quibus locis demonstren-

strentur? 140.
Mores alicujus populi tenens de illius legum æquitate & usu potest judicare. 37.
Mores hominum novisse ad Politica negotia tractanda apprimè conducit. 343.
Mores debent convenientes esse operi quod agendum est. 268.
Mores Politici cujuslibet hominis diversos esse oportet. 268.
Mores peregrini in quantū noceant reipublicæ? 294.
Mores quos veræ virtutes perficiunt pro varietate rerumpublicarum non possunt non esse multùm diversi. 268.
Mores probi in quibusnam rebuspublicis à quoquam vero Politico requirantur? 270.
Mores homiletici in omni vita quodammodo sunt componendi ad cujusque loci innoxiam consuetudinem. 268. Nonnulli eorum magis, nonnulli minus in Politico hoc aut illo postulantur. 271.
Mores quales ad civilem conversationem postulantur non necessum est insint Philosophiam sectaturis. 272.
Mores ineptos qui omnibus sine discrimine doctis objiciunt, iniquissimè calumniantur. 273.
Mori Vtopia. 300.
Moribus varijs huc illuc trahimur. 51. De varijs hominum moribus ubi Aristoteles egerit? ibid. Moribus suis singuli vivunt. 137. Moribus idoneis præditum esse oportet illum, qui opus aliquod inter homines est effecturus. 265.
Morosus homo ad res gerendas minus est aptus. 2.
Morum elegantiorum peritia nomine virtutis & prudentiæ non est indigna. 2. Non debet in Politico homine desiderari. ibid. Non tamen meretur Politicæ artis laudem & cognomentum. ibid.
Morum cultura quidnam spectet? 3.
Morum perversitas quibus sæpè obstet? 114.
Morum inclinationem præ se fert ipsa corporis species. 136. 137.
Mosaicos codices plurimi eruditè illustrârunt. 313.
Motus animi. 51. De illis ab Aristotele est egregiè actum. ibid.
Motum corporum naturalium considerat Physicus. 162.
Mulierum communionem statuit Plato. 348. In mulieres indulgentia Iustiniani. 320. Illis munditiæ conveniunt ex sententia Marii apud Salustium. 3.
Multitudo circumstantiarum Politica pleraque reddit incertiora. 141. 142. 144. Hæc actionum humanarum naturam immutat. 141.
Munia nonnulla reipublicæ sine injuria geri possunt. 269.
Münsterus nec pauca nec contemnenda de varijs rebuspublicis Cosmographiæ suæ inseruit. 307.
Μυσικα æternæ vitæ Deus abscondit. 19.

Mutare leges quomodo liceat? 21.
Mutationem legum facilem & temerariam Politicus non laudabit. 21.

N.

Narrationes aliquot singulares rarò certum aliquod adjumentum adferunt Politicæ Philosophiæ. 218. In Politicæ Philosophiæ tractatione non nisi exempli loco merentur adferri. ibid.
Narrationes ejusdem rei sæpius repetitæ turbant tractationem apodicticam. 218.
Narrationes rerū singularium prolixiores in tractatione ἐπιστημονικῇ tolerari non possunt. 218.
Natura facit ἓν ἐκ ἑνός. 44. Illa nobis indubiè bene prospexit. 109. Illa haud parum valet in φιλομαθείᾳ. 253. Quæ illi sunt consentanea accipit Politicus à Morali Philosopho. 96. A causis intra illius limites constitutis non omnia proficiscuntur quæ in vita civili hominibus eveniunt. 1 4. Ejus eximia in nonnullis benignitas. 255. 256. Ejus beneficio ex parte debetur ingenij felicitas. 252. 258. Cum illa expostulavit Themistocles. 109. Naturam actionum humanarum immutat multitudo circumstantiarum. 141.
Naturâ non est constitutum ut homo in civitate degat. 82 Naturâ homines in varios animi adfectus sunt propensi. 1,6. Naturâ inter homines discordiam institutam esse improbè asseruit Hobbes. 363.
Naturalis Philosophia quanam sit integra & perfecta? 66. Quomodo optimè procedat? ibid. Ejus propria est doctrina de sanitate & morbis. 95. Ejus principia. 255. De illa stolida quædam Hobbesij dogmata. 363.
Naturales res sunt circa quas versantur negotia civilia. 135. Illarum contemplatione quidam omnem Philosophiam definierunt. 182. Illarum quatuor sunt causæ. 201. Illarum historiam sibi vindicat Physicus. 365. Illarum historiæ confusæ non sine Naturalis Philosophiæ fructu leguntur. 305.
Naturales res singulares quâ ratione sint fluxæ & incertæ? 131.
Naturales opes necessariæ sunt ad vitam. 12.
Naturali indigentiæ quomodo possit succurri? 82.
Naturalem felicitatem hominis non nisi in civitate obtineri posse docuit Aristoteles. 81.
Naturale jus in optima republica locum invenire asseruit Aristoteles. 128. Ejus scita sunt quæ differuntur ab Aristotele integro Nicomachiorum opere. 127. Omnem illius notitiam à Philosophis hodie desiderari, ineptum est docere. ibid. Ejus peritia ad Philosophiam Moralem pertinet. 296.
Naturalia quædam jura agnovit Aristoteles, & ubi illa sit persecutus? 128.

Naudæi Bibliographia Politica. *vid. Bibliographia Politica Naudæi.*
Neapolitanæ historiæ scriptores. 331.
Necessitas est multiplex negotiorum civiliū ex hypothesi consideratorum. 134. Quædam oritur ab efficiente causa circa effectum. 135. Quænam obtineat in humanis negotiis? 231. Necessitatem quandam accipiunt negotia civilia ab objectis. 135.
Necessitas materialis quænam? 135.
Necessitas ὑποθετικὴ ab actionibus civilibus non est aliena. 136. Illam etiam patiuntur quæ ad artes pertinent. ibid. Illam habent pleraque negotia civilia. 169.
Necessitas categorica quomodo competat rebus civilibus? 138.
Necessitati absolutæ obnoxia est in homine facultas agendi. 369.
Necessaria quædam sunt absolutè, quædam ex hypothesi 13;. Necessaria quænam sint ad finem? 134.
Negantes enunciationes plures ex collectione singularium consiunt. 189.
Negligere vel minimum eorum quæ ad rem pertinent Philosophaturo circa rem aliquam vitio est vertendum. 221.
Negotia humana sunt contingentia. 162. Quomodo de illis possit haberi scientia? ibid.
Nepos. 4. 16. 19. 258. Illum illustravit Bœclerus. 336.
Neronis consiliarij in primo quinquennio. 279.
Neugebauerus rerum Polonicarum scriptor. 334.
Nicetas Choniates. 327.
Nicephorus Gregoras. 327.
Nicolai collectanea de moribus gentium. 311. *Quisnam ille videatur fuisse?* ibid.
Nihemij rerum Pontificiarum *historia.* 330.
Nobilitatis nullam rationem habet jus Iustinianeum. 319. 320.
Νομοθεσία. 178. Quid ad illam pertineat. ibid. De illa agit prima pars operis Hopperi de Vera Iurisprudentia. 365.
Νομοδιδάσκαλοι & νομικοὶ quinā fuerint apud Iudæos? 24.
Νομοθετικὴ qualis Aristoteli? 79.
Νομοθετικὴ prudentia qualis? 178. Illa hæret in universalibus. 179. Quomodo sit pars Politices? 180.
Νομοθετῶν vitio quid sæpè oriatur? 142.
Noribergensis respublica inter Germanicas eminet. 307. De illa librum non spernendum edidit Conradus Protucius Celtes. ibid.
Notitia quædam certa saltim hypotheticè potest accipi. 138. Notitiam certam eorum quæ rarò contingunt polliceri, gravis est error. 146.
Notitia juris quotuplex? 27.
Notitia legum qualis debeat esse? 27.
Notitia utriusq; imperij Pancirolli. 322.
Novarum rerum cupidus juvenis in republica bona est inidoneus discen-

scendis vitiosarum rerumpublicarum artibus. 276.
Novellæ Græcorum Cæsarum. 313.
Numa apud Romanos religionem habuit legum suarum fundamentum. 7.
Numinis divini rectam colendi rationem, in quantum naturaliter nota est, Ethicus præscribit. 96.
Nunnesius Hispanus laudatus. 126.

O.

Observationes Politicæ Zevecotij. 336.
Ochlocratiæ. 14.
Octavianus Augustus adolescens magno commodo fuit reipublicæ & res magnas gessit. 107. 277. 279.
Octavianus Ferrarius laudatus. 129.
Odyssea Homeri. 299.
Oeconomica omnis Politicæ portio non est censenda. 87. 88. Nunquam ab Aristotele disertis verbis dicta est pars Politicæ. 88. Ejus est tractare de felici domus statu, quis ille sit, quibusq; medijs comparetur. 91.
Oeconomicus liber Aristotelis, num ejus sit, merito dubitatur. 88. Ejus secundo libro etiam agitur de variis modis extorquendi pecuniam. 219. 323.
Oeconomicus non tam laborare debet ut divitias acquirat, quàm ut acquisitas rectè disponat & usurpet. 89. Quidnam ejus sit proprium à Politico distinctum, juxta Aristotelem difficile est. ibid.
Olaus Magnus. 334.
Ericus Olai. 334.
Oligarchiæ. 14. Harum & Democratiarum altera alteri multùm præstat. 73. Harum optima non semper locum invenit. ibid.
Olynthiacæ Orationes Demosthenis. 339.
Onuphrius Pontificiæ historiæ scriptor. 331.
Operatio quæque fini potissimum suam essentiam debet. 167. Eadem operatio quodammodo potest esse ποίησις & πρᾶξις. ibid.
Opes omnes cum naturales tum artificiales necessariæ sunt ad vitam humanam. 12. Honesti tamen naturam non participant. ibid. Illas reipublicæ ergo profundere quomodo nil vitij habeat? 22. Illæ sunt reipublicæ instrumenta agendarum rerum. 92. Sine illis respublica non potest esse salva. ibid. Illæ possunt esse pro calcaribus gnavo civilium rerum curatori. 262.
Opinio. 122. Quando in plenam scientiam soleat abire? 286. Illâ duntaxat instruitur juvenis. 285.
Opinio rudis & incerta agendarum rerum non satis est si adsit in imperantibus. 148.
Opinio bona de rebus gerendis sufficit si adsit penes subditos. 149. Hanc juvenis sibi parare potest. 278.
Opiniones bonas Socrates comparat Dædali statuis. 150.

Opti-

Optima respublica præstat omnibus alijs. 227. Illius rarum est institutum quod non & in reliquis formis quadamtenus veniat attendendum. ibid. Illa non nisi viros merè bonos admittit ad gubernaculum. 270. Quomodo de illa agat Plato? 348. Ejus variæ appellationes. ibid.
Optima religio ut in republica quàm maximè foveatur, publicè interest. 296.
Optimum quod est non semper est convenientissimum. 72.
Opus aliquod efficere cupiens singularia ad illud efficiendum requisita sensu & experientia debet habere cognita. 111.
Opuscula consultatoria. 338.
Orationis tessellatæ & comptæ artificium nihil juvat prudentiam. 50.
Oratione disertâ animos in assensum flectere qui possunt in consiliis multum alijs antecellunt. 48.
Orationes quomodo audiant πολιτικοὶ λόγοι? 5[illegible].
Orationes Politicæ. 339.
Oratoria facultas quando Politicæ speciem adsumserit? 46. Eam Sophistæ sunt professi. ibid. Ejus magna vis. 48. Illa & Politica quomodo inter se differant? 49.
Oratoria exercitia in ludicrum aliquod pulveris scholastici cesserunt. 48
Oratorias apodicticas dialecticas & sophisticas propositiones quidam non norunt distinguere. 126.
Oratorius argumentis solent uti multi Politices magistri & scriptores. 122. 125.
Oratorio sermonis cultu non opus est ad prudentem sententiam docendam. 50.
Oratorium in usum quædam diligenter collegit Aristoteles. 107.
Oratorium enthymema non semper habet vim ἀποδείξεως πολιτικῆς. 340.
Oratoris & Philosophi discrimen. 26. Quænam hodie amplius ab illo exspectari non possint? 48. Illi unicè propositum est persuadere. 49. 175. 236. Non solum tenui sermonis formâ uti debet. 50. Quomodo ille quæstionem finitam rectè expedire possit? 53. Quomodo ad res civiles propius accedat? ibid. Illo in judiciis non est opus. 54. Vbi Oratoribus est commissum vim artis suæ exserere, judicia multum laboraverunt. ibid. Ab Oratore civitates primum constitutas esse Crassus affirmavit. 57.
Orbis universus luxuriæ explendæ par non est. 83.
Ordo in docendo est observandus. 215. Sine hoc nihil plenè discitur vel docetur. 305.
Ordinis διδασκαλικοῦ propositum quodnam? 228.
Organicæ disciplinæ partes quænam sint habendæ? 255.
Organo saltim communi omnis Philosophiæ debet esse instructus idoneus

neus Philosophiæ Civilis cultor. 255.

Orichovius rerum Polonicarum scriptor. 334.

Originarij cives ut bene se habeant curandum est. 319. Illos & cives novos nullo discrimine censet Ius Iustinianeum. ibid.

Οὐσμῶν libros quinam conscripserint? 217.

Osorius Regis Emanuelis actus enarravit. 334.

Ostensivæ demonstrationi propositum est, conclusionem certò veram elicere. 196.

Ostensivis demonstrationibus potius uti debet Politicus. 194.

Oves commodiusculè vivere nequeunt sine opilionis cura. 69.

P.

Pacis & belli arbitrij ratio quo loco sit tradenda in Politica doctrina? 227.

Pacis actuum historia ad prudentiam Politicam plus conducit, quàm quæ res bellicas persequitur. 303.

Pallavicinus notatus. 331.

Pallio & barbâ tenus olim quidam erant Philosophi. 274.

Pancirolli Notitia utriusq; Imperij. 312.

Pandectis pauca sunt inserta quæ sunt juris publici. 25.

Panegyrici sermones. 338. Quis eorum sit fructus? ibid.

Πανουργία καλὴ καὶ ἐπαινετὴ S. Basilij. 21

Πανοῦργοι si sint rectores rerumpublicarum quæ solis bonis artibus non possunt regi, laudem merentur. 270.

Parabolæ non sunt idoneæ ut præbeant Civilis Prudentiæ universalia principia. 187.

Παρεκβάσεις quid Aristoteli? 67. Non omnis παρέκβασις recti naturam perdit. 69.

Parentium virtus est δόξα ἀληθής. 150.

Parisij Anglicanarum rerum historia. 330.

Paroemia quid? 343.

Partium numerum quâ ratione quædam impleant? 87.

Paruta hypotheses Politicas tractat. 346. Scripsit Italicè. ibid.

Pasicrates. 125.

Patres aliquod falsiloquiū ab omni culpa absolverunt. 20. Illi omnem ambigui significatus sermonem in vitio ponendum, non crediderunt. ibid.

Patricius. 129. 154. Ejus opus de Republica. 359. De hoc Naudæi judicium. ibid.

Pauli III Papæ Monita. 340.

Paupertas manet pro pœna inertibus civilium rerum curatoribus. 262.

Pax est argumentum civilis deliberationis. 178. 242.

Pecunia est scopus χρηματιστικῆς. 88.

Πεῖρα σφαλερή. 109.

Peirescius. 324.

Percipiendi omnia vis requiritur in Philosophiæ Civilis auditore. 251.

Peregrinando sapientiam sibi non comparavit Vlysses, sed eam domo attulit. 289.

Peregrinationis justum fructum juvenis pragmaticæ Politices studiosus rarissimè capit. 293. De peregrinationibus dictum Philonis improbatur. ibid. Quid Attico adolescenti, cui peregrinationes non profuerant, responderit Socrates? ibid.

Peregrini mores nocent reipublicæ. 294.

Perfectius inter ea quæ diversi sunt gradus primo loco est proponendum. 216.

Periander Corinthi tyrannidem exercuit. 120.

Pericli non defuit magister. 115. Illi declamationũ domestica certamina aliquam maculam inusserunt. 116.

Periculum inevitabile quomodo per Politicum à civitate sit avertendũ? 22.

Peritia morum elegantiorum & cultioris vitæ Prudentiæ nomine non est indigna. 2. Non debet in civili homine desiderari. ibid. Non meretur Politicæ artis laudem & cognomentum. ibid. Non valet ad regendam, instituendam, corrigendam & conservandam rempublicam. ibid.

Peritia Iuris Civilis prudentia est habita. 23. Quandoq; est minus operosa & difficilis. 24. Alibi in immensum adolescit. ibid.

Peritia civilium rerum quomodo non à solo usu proficiscatur? 113.

Peritia civilium rerum accurata requiritur in imperantibus. 148. Rudior earum peritia obtemperantibus sufficit. ibid.

Peritia rerum quæ ratiocinatione comparatur non uno modo se habet. 121.

Peritia accurata ad res probe gerendas requiritur. 149. Exquisita civilium rerum peritia in rep. est admodum utilis & necessaria. 149.

Peritiæ non levis est dignoscere ea quæ extra potestatem nostram sunt collocata, ab ijs, quæ in viribus nostris sita sunt. 1,7.

Peritiam regendæ reipublicæ usu addiscere, hactenus aliquamdiu obtinuit. 44.

Persarum rempublicam descripsit Ioh. de Laët. 308. Quæ ad ejus statũ faciunt congessit Brissonius. 309.

Perseus Lacedæmonicæ reipublicæ scriptor. 305.

Persona aliqua solummodo in universum ferè est civilium effectuum causa principalis. 205. 206. Quid personæ nomine veniat? 203.

Personæ primariò faciunt ad societatem civilem. 195. Illæ sunt objectum circa quod civiles actus occupantur. 206. Complures personæ sunt nostra instrumenta in civili vita. 205. Illarum qualitates cum corporis tum animæ sunt attendendæ. 244. Illarũ ut & rerum usus est in civili vita. 198. 199. In illis attendenda est facultas & voluntas. 204. 206. 213. 235. 236. Ad illas etiam pertinent quæ colle-

ctione factâ intelligenda sunt. 235.
Persuadere Oratori unicè est propositum. 49. 122. 236. Quomodo interdum aliquam sententiam persuadere possis? 49.
Persuasoria argumenta à verò sæpe multùm sunt aliena. 52. Ad exactam Civilem Prudentiam comparandam sunt inidonea. ibid
Φαινόμενα sunt principia Astronomices. 255.
Phidiæ signum. 73.
Philelphi de republica libri. 357. 358.
Philippi II Hispaniarum Regis Monita. 340.
Philippicæ orationes Demosthenis. 359.
Philo in variis opusculis LL. Hebræarum Politicam prudentiam ostendere est conatus. 313
Philologi sunt qui antiquitatum linguarumque studium sectantur. 31. Eorum doctrina ad reipublicæ negotia nihil facit. 44.
Φιλομάθεια debet inesse illi qui accuratam prudentiam Politicam sibi vult comparare. 253
Φιλομαθεῖς diversi sunt. 253.
Φιλοπονία partim est naturæ beneficium, partim etiam exercitio acquiritur. 262. Ad eam intendendam magna est vis exercitij. ibid.
Φιλίστορα debet esse Civilis Philosophiæ æmulator omnis. 253.
PHILOSOPHIA non est quarumlibet rerum, vel quælibet scientia. 183. Illa est earum rerum quarum cognitio animum hominis beatiorem reddit. ibid. An ejus nomen mereatur Civilis Prudentia. 182. seqq. Ad ejus accuratas auditiones quosnam admiserit Aristoteles? 251. In omni Philosophia quidam nullâ adhibitâ industriâ stupendos faciunt progressus. ibid. Quænam in accuratioris Philosophiæ auditore exigantur? ibid. Hujus inidoneus auditor quisnam sit? ibid. Philosophiam omnem naturalium rerum contemplatione quidam definiverunt. 182. In Philosophiæ organica doctrina de experientia propriè est agitandũ. 186. Philosophiæ omnis communi organo debet esse instructus idoneus Philosophiæ Civilis cultor. 255. Philosophiam sectaturis non necessum est ut insint mores, quales ad civilem conversationem postulantur. 272. Philosophiæ habitu & nomine non abstinuit Marcus Imperator. 118.
Philosophia Naturalis quænam sit integra & perfecta? 66. Quomodo optimè procedat? ibid. Ejus propria est doctrina de morbis & sanitate. 95. Quænam ejus sint principia? 255.
Philosophia Moralis objecti nobilitate Politicam antecellit. 171. Addiscenda est Politico pragmatico. 196. Ad illam pertinet peritia juris naturalis. ibid.
Philosophia Civilis perfectam notitiam à quatuor causis arcessit. 243. Ejus ut & Moralis veræ & non fucatæ

cata Philosophiæ est, intelligere quid communi societati & cuilibet reip. expediat. 37. Illa subtilitate & amplitudine non temerè cuiquam alij cedit. 251. Ad illam sunt adferendæ singulares quædam ingenij dotes. ibid. Ejus accurata cognitio diffusior est, nec leviter comparari potest. 253. In illa addiscendâ quomodo quis omnium optimè proficere possit? 281. Ejus principia quænam? 255. Non omnis qui ad illā idoneus est, is etiam aptus est ad negotia expedienda. 272. Ad illam plene accipiendam non est idoneus adolescens. 274. Illam foris & potissimum in remotis regionibus esse quærendam, nonnulli censent. 289.

Philosophia Politica omnis versatur circa ea quæ per experientiam accipiuntur. 275. An universam illam debeat præcognoscere quilibet qui ad Politicam πράξιν adspirat. 26. Ejus æmulator an à singularium rerum peritia pergere debeat ad scientiam Civilem Philosophicam? 280. Qui ad illam adfectat gradum debet in ipsa pueritia addiscere, ea quæ illi instituto possunt esse utilia. 290. Ejus singulares aliquot narrationes rarò adjumentum certum adferunt. 218.

Philosophi & Oratoris discrimen. 26.

Philosophandum quomodo sit paucis? 116.

Philosophaturo circa rem aliquam vitio est vertendum, si vel minimum negligat eorum quæ ad rem pertinent. 221.

Philosophum etiam summa cum laude quis agere potest, etiamsi sit indole austerâ, morosâ, & subagresti. 272.

Philosophi aliquod falsiloquium ab omni culpa absolverunt. 20. Illorum doctrina non nisi leviter reipublicæ negotia attingit. 43. 44. Quando sint urbe Româ pulsi. 103. Illi apud Græcos rexerunt rempublicam, aut illius regendæ rationem alijs tradiderunt. 184. Illorum nomen amplissimâ eruditione apud Græcos meriti, rempublicam tamen felicissimè rexerunt. 117. 273. Quid illis Prudentiæ nomine veniat? 175. Quomodo nostri Philosophi de demonstratione differant? 126. Philosophi olim quidam erant barbâ & pallio tenus. 274.

Philosophi Græcorum reipublicæ gerendæ minus apti sunt habiti. 102.

Philosophus Politicus potest esse vir bonus, quantumvis Politicarum artium, etiam vitiosarum, sit peritissimus. 272. Philosophi Politici, etiā optimi & prudentissimi, quare interdum manum gerendæ reipublicæ non admoveant? ibid.

Philosophicas ad auditiones juvenis utiliter potest admitti. 278.

Philostratus scripsit librum de vitis

Sophi-

Sophistarum. 366.
φέρνεσ. 98 99.
Physicæ considerationis sunt corpora naturalia. 84.
Physicæ propositiones ad quam principiorum Politicorum classem pertineant? 196. In Physicis plurima tantùm verisimilia occurrunt. 147.
Physicæ suas esse demõstrationes, vulgo est visũ παράδοξον. 214. conf. 126.
Physicæ probationes quare rarius fallant? 141.
Physicus naturalium rerum historiam sibi vindicat. 365. Ille agit de omni motu naturalium corporum. 162. Quomodo corpus humanum ejus sit objectum? 161.
Physiognomonica non est vana doctrina. 137. Quodnam ejus sit fundamentum? ibid.
Piasecius rerum Polonicarum scriptor. 334.
Piccartus laudatus. 94. 126. 346.
Piccolomineus laudatus. 94.
Pietatem tanquam inutilem non spernunt veri Politici. 7. Ab hac non debet alienus esse servus. 70. In hujus exercitio posita vita quieta negotiosæ multum est præferenda. 116.
Pigna Atestinæ historiæ scriptor. 331.
Pithœi fratres laudati. 31.
Pittacus principatũ apud Mitylenæos decenniũ integrũ administravit. 120
Platina historiæ Pontificiæ scriptor. 331.
Plato unius optimæ reipublicæ curam suscepit. 68. Reipublicæ manum non admovit. 102. 272. Ab illa tamen non omninò fuit alienus. 117. Dioni Siculo fuit à consiliis. ibid. Ille abusus est voce Artis. 174. Ejus celebrata quædam sententia. 184. 273. Ejus Dialogi. 347. Ejus dialogi, qui Theages inscribitur, qualis sit scopus? 277. Ejus opera de Republica & Legibus. 348. In opere de Republica agit de optima republica. ibid. Illud laborat monstrosâ doctrinâ de communione mulierum. ibid. Quid agatur in opere ejus de Legibus? 348. 349. Vtrumque hoc ejus opus commentatores idoneos penè nullos reperit. 349. In utrumque opus manuductio Sleidani. ibid. In ejus librum primum de Legibus commentarius Plethonis. 349.
Plinij Epistolæ. 336.
Plinij Iunioris Panegyricus. 339.
Plutarchi Vitæ Parallelæ. 328. Ejus Politici argumenti opuscula. 350.
Poëta modum & leges suæ orationis non accipit à Rhetore. 50.
Ποίησισ omnis versatur circa γένεσιν. 165. Exstructio domus magis est ποίησισ quàm saltatio. 167.
Ποιητικὸν instrumentum est radius textorius. 166
πόλεωσ vocabulum significat etiam urbem. 357. Æquè latè patet atque vox πολιτείασ. ibid.
Policraticus Iohannis Sarisberiensis. 347.

Πολιτεία potissimam civitatis essentiam constituit. 77. Non tamen sola illa omnem civilis societatis naturam absolvit. ibid. In hac omnia jura privata nihil mutare, falsum est. 79. Illa dat formã civili societati, & civitati quasi pro anima est. 225. Ejus definitio. 244.

POLITICA qualis sit ex vulgi sententia? 2. Quanam acceptione illa sit talis peritia, quæ præ utilitate reipublicæ Deum religionemq; omnem aspernatur? 6. Illa est ars regendi civitatem. 6. 7. 28. Politicæ vocabulum antiquissimis temporibus fuit receptum. 7. Ejus scientia solis ICtis aliquamdiu fuit attributa. 23. Quali ejus cognitione Iurisprudens instructus esse debeat? 37. Quando Rhetorica ejus speciem adsumserit? 46. Illa & Oratoria longissimo intervallo distant. 49. Illa omnia agit adminiculo certæ & non fallacis rationis. ibid. Absq; illâ nulla respublica potest institui & gubernari. 54. Illa reipubl. per se est summè necessaria & salutaris. 55. Politices titulo doctrinam suam venumdant, qui in rebus Germanicis occupantur. 60. Illa in communi circa civitatem ejusq; species omnes tota est occupata. 61. Non singulares quasq; respublicas illustrandas sumit. ibid. Illam nonnulli quamvis prudentiam esse existimant. 62. Ejus subjectum est Civitas seu Respublica. 64. Illa quæ circa singularem rempublicam versatur apud Græcos maximè audit πολιτική. ibid. Ejus nomen non convenit prudentiæ singularium negotiorum alicuj9 civitatis. 65. Magis hoc nomẽ meretur illa quæ omnia civitatis perfectius habet cognita. ibid. Quænam sit perfecta? 66. Vera Politica est, quæ non in singulari aliqua republica detinetur, sed in universũ occupatur circa plures. ibid. Talis etiam sceleratis consilijs non nisi raro dederit locum. 72. Quænam Politica sit omnibus numeris absoluta? 74. Ad ejus munus tantum pertinere communia quæq; civitatis, nonnulli adserunt. 75. Hoc tamen est falsum. 79. Quænam intra Politicæ disciplinæ terminos veniant includenda, & quænam ab ea sint removenda? 76. Ejus princeps est officium πολιτείαν cognoscere. 77. Reliqua civitatis principia causas & differentias debet explicare. ibid. Quidnam Politicæ doctrinæ sit expediendum? ibid. Quomodo sit omnium scientiarum & artium quasi architectonica & princeps? 78. 98. 182. Politicæ doctrinæ quomodo quædam conveniant? 80. Ad ejus doctrinam non pertinent quæ singulis societatibus & vitæ generibus propria sunt. 83. seqq. Non omnis prudentia simpliciter illi est accensenda. 85. 86. Quomodo illa usurpet com-

communis prudentiæ præcepta? ibid. Debet in usum adsciscere omnigenæ prudentiæ munera. 86. Illa dirigit militiā in usum civitatis, attamen illam artem non facit suam. ibid. Ejus circa domesticæ societatis negotia officium. 90.91. Ejus non est agere de ratione instituendæ domus quâ talis. 91. Multa illa scifcit de matrimonio. ibid. Ejus officium circa artes χρηματιστικάς. 92. Ejus administra est χρηματιστική. 93. Illi ab Aristotele est accensita Ethica. 93. 94. 181. Eam respondere doctrinæ docenti modum sanitatis, vel tuendæ, vel in integrum restituendæ, minus rectè docuit Averroës. 95. In illa agitur de adminiculis, quæ ad obtinendum summum bonum ex civitatis administratione & possunt & debent proficisci. ibid. Illa plerisq; videtur esse scientia empirica. 100. Hujus scientiâ qui sese jactant pessimè interdum rebuspublicis consulunt. 102. Hanc non omnis doctus est edoctus. 116. Ejus accuratissima cognitio neminem ad res gerendas inidoneum facit. 117. Ejus laudatissimi quiq; magistri ad sua probanda solent uti vel nullis, vel non nisi oratoriis syllogismis. 122. In Politicis nullam demonstrationem reperiri, quidam docent. 123. Politicæ doctrinæ à plerisq; nostris Philosophis vis demonstrationum detrahitur. 126. Politica minus frequentes habet cathegoricas probationes atque Ethice. 141. Illa versatur circa ea negotia quæ ab hominum arbitrio magis dependent. ibid. A quibus scientiis illa demonstrationes cathegoricas mutuò accipiat? ibid. An illa scientia mereatur appellari? 169. seqq. Est accuratior quædam scientia, non tamen est pari cum Mathematicis aliisq; theoreticis dignitate. 170. Illam scientiam appellavit Aristoteles. ibid. Non unicè τὴν πρᾶξιν spectat, sed etiam habet aliquod θεωρητικόν. ibid. Eam Sapientiæ appellatione indignam esse demonstrat Aristoteles. 171. Illam objecti nobilitate Philosophia Moralis antecellit. ibid. Illa longissimo intervallo formulariam sapientiæ simulationem exsuperat. 173. An illa sit Ars? ibid. Illa quidem edit operationes civiles, sed non efficit tanquam opus à sese distinctum. 174. Quomodo illa Artem imitetur? ibid. An sit Prudentia? ibid. seqq. Politicæ universalioris doctrinæ quodnam sit germen? 176. Illa est pars aliqua integri corporis prudentiæ. 177. 178. Illa agit de solis negotiis civilis societatis. 177. Quænam sit Legislatoria dicta? 179. An præstet Morali prudentiæ? 180. seq. Non est simpliciter κυριωτάτη καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονική. 182. Est Philosophiæ pars non simpliciter, sed ex eventu 183. Quâ parte illa Morali prudentiâ sit in-

ſſit inferior? ibid. Illi ſuas eſſe demonſtrationes vulgò eſt viſum παράδοξον. 214. Illi ſingulares aliquot narrationes rarò certum adjumentum adferunt. 218. Quiſnam ejus potiſſimus ſit actus? 236. Quomodo juvenis non ſit idoneus Politices auditor? 274. Illi unicè ancillatur ἐπιεικὴ πραγματεία. 281. Ejus ſtudioſum parum juverint epiſtolæ antiquæ Græcorum. 336.

Politica ſcientia ad ſingularia ſe non dimitit. 52. Quomodo illam parere ſit idonea Hiſtoria rerumpublicarum? 304.

Politica prudentia conſtat ſolis veris demonſtrationibus. 307. Ejus nomen turpis vafrities mentitur. 17.

Politica Monita qualiá? 112. 340.

Politica doctrina univerſalis quotuplex? 263. In quacunq; doctrina Politica definitiones vocum præ omnibus alijs debent eſſe cognitæ. 217.

Politica Pragmatica. 290. Ad hanc qui adfectat gradum ex re eſt ut in pueritia ſenſim diſcat quæ illi inſtituto poſſunt eſſe utilia. ibid.

Politica negotia quare multùm varient? 195. Ad illa μισάνθρωποι & moroſi ſunt inepti. 271.

Politica pleraq; quomodo ſint incertiora? 141. 142. 144. De quibus rebus in Politicis omninò ſit agendum? 178. In Politicis quæ ſunt demonſtrata in alijs quæſtionibus Politicis principiorũ vicem præbent. 199. Ex quibus principijs pleraq; demonſtrationes in Politicis conſiant? ibid.

Πολιτικὴ prudentia qualis? 178.

Politicæ ſententiæ. 62. Quælibet ſine diſcrimine non conveniunt Politicis demonſtrationibus. 77.

Politicæ ſententiæ falſisſimæ quomodo poſſint enaſci? 283.

Politicæ conſultationes per demonſtrationes ſunt inſtituendæ. 344.

Politicæ pleræq; tractationes ordinis διδασκαλικοῦ illam ſpeciem exigunt, quæ vulgo analytica audit. 221.

Politicæ tractationi quomodo materiam præbere poſſit unicum experimentum? 304.

Politicam legũ κρίσιν inſtituere quale ſit opus? 315.

Politicarum Bibliothecarum conditorum error. 62.

Politicarum propoſitionum diverſitas. 144.

Politicarum demonſtrationũ principia. 194. Quænam propoſitiones inter illa non poſſint numerari? ibid. Quodnam ſit eorum idoneum principium? 195. Quomodo illa debeant eſſe neceſſariò vera? 196. Quod illa domeſtica ſint & certò vera, debet nobis eſſe notum. 197. Illis ſine diſcrimine non conveniunt quælibet ſententiæ Politicæ. ibid. Quomodo illa debeant præcognoſci? 198. Sine illis demonſtrationes Politicæ cõfieri nequeunt. 220. Separatim illa ſunt exhibenda à Politico. ibid.

Politici argumenti quidnam? 80.

Politici viri moralis virtus utrum eadem sit quæ viri boni? 267.

Πολιτικὸν δίκαιον aliud φύσει aliud νόμῳ constitui docet Aristoteles. 127.

Politicum Aristotelis opus. 353. Est scriptum acroamaticum. 129. Illi deest doctrina de optima republica. 127. Ejus operis liber tertius vitio ævi perquam mendosus est redditus. 226.

Πολιτικὸν θρόνον cathedram suam vocarunt Rhetores Athenienses. 365. 366. conf. 46.

Politicorum communiũ præceptorum fides ab usu mirificè confirmatur. 107.

POLITICVS est ex vulgi sententia qui morum urbanitate & cultu præ reliquis valet. 2. Ejus officium in quonam maximè occupetur? ibid. Politicus non est sed politus, elegans, civilis & urbanus. 3. Nec ille qui novit blandiri & assentari omnibus. ibid. Nec ille qui in omnes formas se commutat commodi privati causâ. ibid. Ejus officium ex mente Senecæ. 5. Ejus tetra quædam & horribilis acceptio. 5. 6. Quanam acceptione ille sit ἄθεος? ibid. Politici vocabulum antiquissimis temporibus fuit receptum. 7. Hoc nomine indignus est qui religionis curâ non accuratè & piè in bona civitate censet observandam. ibid. Quinã maximè nomen Politici commereantur? 15. Verus Politicus pro scopo consiliorum habebit Rationem Status. 16. Salutem publicam supremam legem judicabit. ibid. Ille justis rebuspublicis nihil commendabit quod sit turpe aut inhonestum. 17. Fraudum & scelerum vias exactè callet. ibid. Non tamen illas laudat in numero bonarum artium prætextu Rationis Status, aut publici emolumenti. ibid. Quare ab ijs abstinendum jubeat? ibid. Quomodo novisse debeat quantum omne genus scelerum valeat ad respublicas labefactandas? Ibid. & 72. Quid illi in hostem liceat? 20. Quomodo sophismatibus & simulachris imperij uti debeat? ibid. Ille temerariam & facilem quamvis LL. mutationem non laudabit. ibid. Quomodo inevitabile periculum à civitate avertere debeat? 22. Quisnam sit Politicus? 28. Quinam minus propriè hoc nomen promereantur? ibid. Qui verus est Politicus non aptus est omnibus omnino rebuspublicis administrandis. ibid. Ille tenet in universum omnium rerumpublicarum naturam. ibid. Illi plurima maximi momenti in deliberationem veniunt ad quæ à LL. nullum subsidium peti potest. 29. Ab illo in quantũ est talis, illa quæ demonstrativi sunt generis, solent negligi. 53. Vniversali scientia civili imbutus singularibus rebuspublicis manum admovet. 61. Ejus est cuilibet formæ reipublicæ

blicæ posse manum admovere. 73. Necessum est ut teneat omnium rerumpublicarum naturam, differentiam & vim. ibid. Reipublicæ salutem non potest curare nisi norit omnia quæ ad emolumentum civitatis opitulantur. 75. Ejus potissimum est περὶ τῆς πολιτείας agere aut quamlibet civitatem regendi rationem præscribere. ibid. Illum de nonnullis rebus œconomicis Aristoteles agere jubet. 89. Ejus non est præscribere omnia quæ ad artes pertinent. 90. Necessum non est ut teneat artes χρηματιστικάς. 92. Ejus officium circa honesta & religionem. 96. Ejus & Ethici discrimen. 97. Ille omnia examinat ad felicitatem societatis civilis. ibid. Illi incumbit virtutis habere curam. ibid. Ille non condit leges tanquam verum aliquod opus. 175. Ille quàm maximè dat operam ut LL. usu ipso observentur. ibid. Ejus etiam est expendere quem usũ civili societati præstent ea quæ in Moralibus discuntur. 182 Quando ille adhibeat demonstrationes indirectas? 193. Ostensivis demonstrationibus potius uti debet. 194. Illi magnam copiam principiorum experientia civilium negotiorum in demonstrandi usum subministrat. 199. Ille versatur circa actus civiles. 201. Quibus de causis principia demonstrationum Politicarum plenè & separatim debeat exhibere? 220. Non ille adeo sollicitus est de persuadendo, quàm de bene consulendo. 236. Illum decet nihil eorum temerè ignorare quæ in republica, quam curandum suscepit, olim etiam acciderunt. ibid. Quomodo illi maximè propria fiat futurorum prædictio? 237. Quænam in illo requirantur? 251. 252. 253. 254. 255. Verum Politicum omnem oportere etiam esse virum bonum, nonnulli de plano quasi pronunciant. 266. Politicum & virum bonum quenquam simul esse posse, quidam negant. ibid. In quoquam verè Politico quàm maximè postulantur mores probi. 270. Ad Politicum pertinet scire quemadmodum in republ. administratio per varios magistratus instituatur? 322. 323.

Politicus Pragmaticus. 256. Quænam in illo requirantur? ibid. seq. Ille ad imperantiũ ordinẽ pertinet. 267. Qualis in docendo alijs, qui rerũ actui non sunt admoti, sit præferendus? 288. Illi est addiscenda prudentia universalis & notitia singularium. 291. Pragmatico futuro proficuum est quam citò admoveri rebus gerendis. 294. Quinam Politicis pragmaticis omnibus non obscurè improbitatem exprobrent? 269. De illis valet dictum Senecæ. 292. 293.

Politici quo tempore in Gallia sint Athei vocati? 6. Perperam audiunt illi qui ad Rationem Status omnia

omnia exigunt. 9. Illorum anteſignanus exiſtimatur eſſe Machiavellus. 6. Quidam illorum per calumniam ἀθεϊσμῷ ſunt accuſati. 7. Quorundam vehemens reprehenſor fuit Becanus. 8. Quid juxta hunc à quibuſdam illorum diſputari ſoleat? ibid. Soli aliquamdiu ICti Politici ſunt habiti. 23. Horum cognomen Sophiſtæ olim vulgò impetraverunt. 49. Illi immeritò audiunt flagitiorum vafri artifices. 17. Quid Politicis vulgò exprobretur? 17. 18. Iniquè illi accuſantur quod nonnunquam contractus & fœdera reſcindi velint. 21. Omnibus illis ſumma cum injuria animus injuſtus exprobratur. 23.

Politici veri pietatem & religionem ceu inutilem non ſpernunt & floccifaciunt. 7. Talibus per injuriam turpes artes adſcribuntur. 17.

Politici quidam ſcriptores faciunt officium, adhibitis ad docendum demonſtrationibus. 125.

Polonicarum rerum ſcriptores. 334.

Polonorum rempublicam deſcripſit Cromerus. 308.

Polyæni Stratagemata. 209. 323. Ad artem bellicam faciunt. 323.

Polybius laudatus. 303. 326. In ejus opere hiſtorico diffuſiora reperiuntur, quibus Romanam rempublicam illuſtravit. 306. Quonam vitio laboret? 325. Stylo ille minus eſt comptus. 326. Hiſtoriæ ſuæ miſcuit præclaras diſſertationes. ibid. Ejus operis minima pars integra ſupereſt. ibid. Hunc æmulatus eſſe videtur Dionyſius Halicarnaſſenſis. ibid. Ad illum notæ Caſauboni. 335.

Polydorus Virgilius Anglicanæ hiſtoriæ ſcriptor. 333.

Πολυπράγμονες quinam? 178.

Pompejus literaturæ non fuit rudis. 118. Illi non defuit magiſter. 315.

Pontanus hiſtoriæ Neapolitanæ ſcriptor. 331. Alius ſcriptor rerum Geldricarum. 332. ut Danicarum. 334.

Pontificiæ hiſtoriæ Scriptores. 330. 331.

Populus herili dominatui parens non omnis infimam ſervitutem ſervit. 69. Quid illi imperans aliquis debeat procurare? 70. Populum aliquem integrum ſervire; non tamen vilitate mancipij, ab æquo non diſcedit. 10. Illum duo in officio continent. 14 Ejus amor non comparatur turpibus conſilijs. ibid. Romano ſuave fuit Auguſti imperium. ibid. Quibus rebus illi non fiat injuria? 20. Nonnullorum populorum ſalutis unicè intereſt aliorum imperio contineri. 69.

Porphyrogennetus Princeps literatus in uſum Politicum ex multis hiſtoricis fecit colligi quaſi flores unum in corpus. 323. 324. Conſcripſit vitam Baſilij Macedonis ſui avi. 327. 328. Ejus liber de adminiſtrando imperio. 340.

Positivi juris natura. 317.
Possevinus Mantuanæ historiæ scriptor. 331.
Postellus rempublicam Atticam egregiè descripsit. 308.
Potentia potest esse pro calcari ad laborem gnavo civilium rerum curatori. 262.
Præceptorum civilium vim usu statim confirmare plurimum juvat. 294.
Præcipitantia sæpe corrumpit acria ingenia. 258.
Prædictiones quænam ad testimonia possint referri? 237.
Præsentia quomodo cognoscamus? 237.
Præterita non solent trahi in deliberationem. 236. Illa tamen nosse non parum facit ad deliberationem. ibid. Illa etiam decet nosse verum Politicum. ibid. Quid sit agendum ad præterita discenda, quæ ad quamvis rempublicam pertinent. 241.
Præteriti status cognitio admodum utilis est ad absolutam singularis alicujus reipublicæ peritiam. 240.
Prætorium munus ICtis Genuæ denegatur. 43.
Pragmatica prudentia civilis. 293. An ad illam quis domi an foris apud exteros sit instituendus? ibid.
Pragmaticorum hominum bona pars quibus vitijs laboret? 287.
Πρακτικὰ æstimare & diligere illos oportet, qui ad reip. negotia aliquando debent admoveri. 260.
Πρακτικὸν instrumentum est supellex domestica. 166.
Πράξεως & ποιήσεως differentia. 164. Earum proprium. 165.
Praxis non producit aliquod ἔργον sed seipso est contenta. 165 Illam non semper propter seipsam esse pronunciat Aristoteles. 156. Illa non habet se uno modo. 222. Ad civilem praxin satis est omnia ad universalem prudentiam pertinentia tenere. 228. Ad praxin Politicam exquisitè exercendam non est idoneus adolescens. 274.
Principia notiora esse debere ipsamet conclusione ostendit Aristoteles. 197. Qualibus principijs demonstratio quævis potissimum constare debeat? 200.
Principia sciendi communissima facillima sunt perceptu. 192.
Principia propria exigit ἀπόδειξις. 199. Principiorum magnam copiam Politico in usum demonstrandi subministrat experientia civilium negotiorum. 199. Principiorum vim in Politicis disquisitionibus habent petita ex Metaphysicis & Physicis. 198. 199.
Principia Politica quotuplicia? 195.
Principia apodictica primaria quomodo & à quo fine rectè possint accipi? 211.
Principia demonstrationum ab ipsis causis rerum civilium debent esse petita. 200.
Principia demonstrationum Politicarum. 194. 344. De illis oportet

sollicitum esse qui Politicam scientiam per demonstrationes affectat. ibid. Debent illa necessariò esse vera. 196. Quomodo debeant præcognosci? 198. Illa non suppetentib9 demonstrationibus sola sufficiunt. 220.
Principia demonstrationi verè idonea quando desunt, unde peti possint? 214.
Principia omnium demonstrationū Philosophiæ Civilis quænam? 255.
Principia Astronomices sunt τὰ φαινόμενα. 255.
Principia Naturalis Philosophiæ sunt historiæ & observationes naturalium rerum. 255.
Principia religionis quare etiam Politico pragmatico sint discenda? 295.
Principalis efficiens causa quænam? 203. Quænam quæstiones circa illam versentur? 207.
Principalis causa civilium effectuum in universum solummodo est persona aliqua. 205.206.
Privatæ vitæ historia ad prudentiam Politicam parandam nihil facit. 299
Privatum Ius Romanum ex quibus sit collectum? 18. Nonnulla illius juris promiscuè ubivis posse recipi, experientia docet. 319
Probabiles collectiones quomodo reddi queant demonstrationibus affines? 214.
Probationibus omnibus quænam sint præmittenda? 215.
Problemata Geometrica nullus Aristotelis sectator ad artem retulit. 162. Quomodo de effectione eorum non nisi in abstracto agatur? ibid. In illis solius speculationis & scientiæ gratia Geometra libentissimè versatur. 163.
Problemata Mathematica multa sunt incerta aut planè ignota. 147.
Problematum opus vulgò sed perperam Aristoteli tribuitur. 26.
Procli commentarius in Platonis Politicam. 349.
Procopius bella Iustiniani descripsit. 327. Ejus Ἀνέκδοτα. ibid.
Προπαιδεία Civili Philosophiæ propria est pernoscenda. 254. seq. Ad προπαιδείαν alicujus doctrinæ quid pertineat? 263.264.
Προπαιδεύματα quædam sunt necessaria ad prudentiam Politicam singularem parandam. 262.
Propositionum quarumvis certitudo cum experimentis est comparanda. 345.
Propositionū locupletissimum thesaurum in Rhetoricis in unum collegit Aristoteles. 2.0.
Propositiones multæ singulares æmulantur naturam universalium. 232. Quomodo ex illis fiant singulares collectiones? ibid. seq.
Propria quid? 194. Illa pertinent ad quamvis scientiam. 75.
Propria rerum possessio quomodo non excludat omnem communionem? 22.
Protagoras Sophista. 46. Ejus doctrina

ctrina. ibid.
Providentia quædam divina singularis magnam mobilitatem rebus civilibus sæpè inducit. 137. Plerumq; illa laxat frenum hominum arbitrio. ibid.
Providentia divina occulto ductu commoda rerumpublicarum gubernat. 324.
Proxenus Lacedæmonicæ reipublicæ scriptor. 305.
Proxenus Bœotius Gorgiæ Leontini consuetudine fuit usus. 366.
Prudentia. 30. Ejus titulum quænam peritia juris non mereatur? ibid. Prudentiæ est eximiæ juxta LL. sibi aut alijs cavere. 32. Prudentia Aquilij ICti & Ælij Sexti. ibid. Prudentia foro & curiæ simul consulendi plurimi valent. 36. Qua ratione illi remp. gubernent? ibid. Prudentiæ est tenere, num quod lege est constitutum utile sit civitati. ibid. Prudentiæ interest non falli, sed id quod verum est assequi. 50. Illi ars dispositionis planè est inutilis. ibid. Potest comparari absq; omni sermonis usu & ab homine muto. ibid. Prudentiam quamvis Politicam esse, multi existimant. 62. Prudentia omni non debet destitui servus. 70. Prudẽtiæ est instituere civitatẽ. 77. Prudentia simpliciter omnis cur Politicæ non sit accensenda? 85. Vniversalior prudentia non est domestica uni civili scientiæ. ibid. Hujus præcepta quomodo in civilem usum possint transferri? ibid. Specialior quævis prudentia ad Politicam propriè non pertinet. 85. 86. Omnigenæ prudentiæ munera debet in usum suum adsciscere Politica. 86. Ad Prudentiam parandam quidam præter usum historiarũ lectionem commendant. 100. Prudentia quæ solo usu nititur non est par vel uni alicui civitati rectè gubernandæ. 108. 110. Prudentia usu parta quanam ætate perfectionis laudem possit adsequi? 208. seq. Ab annis non est exspectanda. 109. Quænam Prudentia ad regimen reipubl. omnium sit commodissima? ibid. Prudentiam pleriq; collocant in communium civilium præceptorum notitia. 112. Ab illa laudati non omnes nullâ doctrinâ fuerunt instituti. 114. Prudentiam suam cautiores quiq; nolunt ab eventu æstimari. 124. Prudentiæ particularis ope scita civilia pleraq; sunt corrigenda. 144. Prudentiæ definitio. 154. 155. Prudentiæ vocabulo ab omni retro memoria quænã cognitio fuerit insignita? 156. Prudentiã in solis singularibus versari, est inaudita doctrina. 132. Illam circa etiã universalia occupari ipse Aristoteles asserit. 158. 159. Prudentia non est eorum quæ ad objectum ejus non pertinent. 161. Quomodo detur Prudentia eorum quæ ab hominibus aguntur. 163. Illa & Ars quomodo unum

unum idemq; operentur? 167. Ejus verbosa simulatio qualis sit sapientia? 173. Illa omnium rectissime audit accurata rerum civilium cognitio. 174. seq. Quisnam mentis habitus Prudentia audiat? 175. Quænam Philosophis ita nuncupetur? ibid. Prudentiæ titulo non est fraudanda illa quæ in singularibus hæret. 176. Prudentiam reapse nunquam reperiri, absurdum est dictu. ibid. Ejus quædam species est Politica. 177. 178. Prudentiæ titulus quomodo minus conveniat Politicæ quàm Ethicæ? 178. Prudentia civilium negotiorum quotuplex? ibid. Prudentiam rectè gerendæ civilis vitæ tenere, interest felicitatis humanæ. 173. Hæc fermè sola in V.T. codice Sapientia solet dici. 184. Ad prudentiam comparandam opus est singulari industriâ. 262. Prudentiam non posse doceri, ex quo principio persuadere voluerit Crito Socraticus? 288. Illa interdum singulari beneficio datur. 295.

Prudentia Politica à prudentia juris unius alteriusq; civitatis est multùm diversa. 28. Ejus vivus quasi fons est vera rerum civilium historia. 301.

Prudentia judiciaria. 34. Cujus prudentiæ hæc sit portio? ibid. Illa reverâ est minima pars Civilis Prudentiæ. ibid. Illius etiam consultissimus interdum ad vitam prudenter instituendam est ineptus. ibid. Illa Rhetoricâ non comprehenditur. 58. 59.

Prudentia generalis quænam? 177.

Prudentia universalis singularium actuū humanorum quidnam pro fundamento habeat? 231. Prudentiam civilem universalem quæ à singularibus incipit, discendi ratio haud convenit juventuti. 285.

Prudentia certa & immota unicè nititur certis & immotis principijs. 301.

Prudentia senum in proverbium abiit. 276.

Prudentia specialis quænam? 177. Talis non potest haberi sine integræ civitatis notitia. 239.

Prudentia singularis rerum civilium quænam? 229. 263. Quomodo ab universali prudentia sit distincta? 229.

Prudentiæ communis regulas nosse non satis est ad consilium dandum. 111.

Prudentiæ experimentalis addiscendæ ratio rempubl. sæpe in discrimen adducit. 109.

Prudens qualis sit? 30. Prudentes quinam dicantur? 33. 176. Quinam tales sint ex communi hominum usu? 178. Qui tales maximè creduntur inter sese diffident. 124. 132. Prudentum cognomentum quinam olim meruerint? 32. Illorum magnus aliquis numerus non temerè solet falli. 345.

Publica ſalus eſt ſuprema lex. 16. 21. Quidquid hæc etiam exigat ſi omittatur, eſt iniquum. 19.
Publicæ res quotuplices ſint? 299.
Publici emolumenti prætextu verus Politicus non laudat in numero bonarum artium fraudum & ſcelerum vias. 17.
Publico uſu conſtat legum juſtitia. 21.
Publico commodo unusquisq; civium ſe & ſua obſtrinxit. 22.
Publicum Ius. *vid. Ius publicum.*
Publij Syri Mimi verſiculi. 348. Illos edidit Gruterus. ibid.
Puellæ apud Hebræos nubere debuerunt contribulibus. 91.
Punici belli ſcriptores in quonam peccaverint? 283.
Pythagoræ inſtitutum de regendæ reip. diſciplina ultimò tradenda rejicitur. 278.
Pythagorica fragmenta 68. Quando & à quo ſint collecta? 342. 347

Q.

Quæſtio ferè omnis Politica eſt de cauſis vel omnibus vel ſingulis. 208. 221. Quæſtionibus annumeranda eſt conſultatio. 208.
Quæſtionis ventilatio per τὰ ἔνδοξα munit viam ad veri ſcientiam. 52.
Quæſtionem finitam quomodo rectè expedire poſſit Orator? 57.
Qualitates corporis & animæ in perſonis ſunt attendendæ. 244.
Quantitas corporum naturalium quomodo intelligi poſſit? 84.
Quantitas continua eſt objectum Geometræ. 162. Illa in ſolis penè mutabilibus corporibus actu reperitur. ibid.

R.

Raconius Gallus laudatus. 126.
Ratio omnium eorum quæ à majoribus conſtituta ſunt, reddi nequit. 36.
Ratio cujusq; latæ legis ferè eſt ignota. 312.
Ratiocinatio procedit à ſpeciebus ad genera, & contra. 121. Vbi illi ſit locus? 106. Ratiocinationes maximè genuinæ & frequentiſſimæ à cauſa finali potiſſimum procedunt in Politicis. 140.
RATIO STATVS. 6. Ejus vocis uſus poſt Machiavelli ætatem eſt exortus. ibid. Ad illam à quibusdam Politicis omnia diriguntur. 9. Eſt inſolens locutio & ex Italico translata. ibid. In ea definienda multum eſt diſſenſionis inter eruditos. ibid. Longè à vi nativa vocabulorum diſcedunt qui illam prudentiâ aut peritiam definiunt. ibid. Iniquè accipitur de re ab honeſti limitibus abeunte. ibid. Vis & origo ejus apud Italos qualis? 10. Quomodo Latinè optimè exprimatur? ibid. Quidquid uſus reip. alicujus exigit, id Ratio Status poſtulare dicitur. ibid. Quid ſit ad illam dirigere conſilia? ibid. Illa reſpectu rerumpubl. eſt varia. 10. 11. Non omnis

mnis dominantium Ratio Status est injusta. 10. Ratione Status metienda esse omnia civilium actuum momenta, non omni ex parte meretur reprehensionem. 14. Ad illam omnia exigentes an præ alijs sint Politici? 15. Illam pro scopo consiliorum habebit verus Politicus. 16. Illius prætextu verus Politicus non laudat vias scelerum & fraudum. 17. Quibusdam rebuspublicis vera felicitas est pro Ratione Status. 270. Hæc in quibusdam rebuspubl. non est honesta. 272. 273. De Ratione Status liber Septalij. 358.

Ratio herilis Status tanquam cynosura consiliorum ad dominatum in subdito populo servandum, est observanda. 11.

Rationes legum latarum quomodo sint inquirendæ? 36.

Rationes privati solum juris tenens longius abest ab ambitu Civilis Prudentiæ. 38.

Ravennatensis historiæ scriptor. 331.

Rectè agendi voluntas in rerum civilium maximè gnaris interdum desideratur. 119.

Rectores rerumpublicarum quidnam præstent? 17. 18.

Regendi rationem à nemine eorum qui in republ. versantur esse traditam, falsum est. 114.

Regimen Augusti & Tiberij diversum. 14.

Regio nulla luxuriæ explendæ par est. 83.

Regnandi scelera ubi inveniant locum? 13.

Reidanus belli Belgici scriptor. 332.

Relectiones Politicæ Arnisæi. 307. 356. De illis judicium. 361.

Religio. 7. Ejus in republica necessitas. ibid. Eam optimi legislatores apud Iudæos Barbaros & Græcos suarum LL fundamentum habuerunr. ibid. Hanc non floccifaciunt veri Politici. ibid. Illam spernentes semper fuerunt nonnulli 16. Tales autē cum sententijs suis semper sunt damnati, & ex consortio virorum bonorū à plerisq; exclusi. ibid. Circa eam officium Politici. 66. Ejus vera atq; accurata principia discere, utile est Politico pragmatico. 295. 296.

Religio optima ut in republica quàm maximè foveatur, publicè interest. 296.

Res aliæ sunt singulares, aliæ universales. 121. Res eædem quâ ratione sint contingentes & perpetuæ? 161. Res animatæ & inanimatæ secundariò pertinent ad civilem societatem. 195. Rerum propria possessio quomodo non excludat omnem communionem? 22. Rerum & personarum usus est in civili vita. 198. 199. Rei nomine quid veniat? 203. Res nunquam est effectrix principalis causa. 205. Rerum propriè dictarum diversitas. ibid. Quænam res præter personas secundariò quadamtenus sint objectum civilium actuum? 206.

Rei alicujus æquè perfecta cognitio non semper postulatur. 220. Ad rem aliquam non eadem semper faciunt. 221. Ad res etiam pertinent quæ collectione quadam factâ intelligenda sunt. 235. In rebus nihil ferè præter facultatem attendendum venit. ibid. seq.

RESPVBLICA. 10. Ejus natura multiplex. ibid. Respublica omnium spectans commodum potest esse verè injusta, & quomodo? 11. Rerumpublicarum singulæ species suis seorsim principijs & remedijs nituntur. ibid. In rerumpubl. injustitiam Deus acriter animadvertit. 12. Respublicæ per vim institutæ 13 Hæ non solis bonis artibus defenduntur. ibid. Hæ naturam justarum rerumpublicarum sibi comparaverunt. ibid. In rebuspubl. violenter & per injuriam exortis honesta & moderata maximo sunt usui. ibid. Reipublicæ usu omnia momenta civilium actuum metienda esse, non omni ex parte reprehensionem meretur. 14. Ex reipubl. emolumento omnē honesti vim suspendentes, an præ alijs sint Politici? 15. Quinam rebuspubl. justè partis maximè noceant? ibid. Quæ ad respubl. labefactandas possunt facere debet nosse Politicus. 17. Rerum publicarum rectores optimi à malis artibus non abstinere vulgò dicuntur. ibid. seq. Rempublicam suam vicinorum damno locupletare dicuntur Politici. 18. Respublica nulla fere absq; quibusdam facinoribus institui sive teneri potest. 18. 19. Ad remp. leges sunt componendæ. 21. Reipubl. causâ sanguinem & opes profundere quomodo nil vitij habeat? 22. Reip. curatio solis aliquamdiu ICtis fuit commissa. 23. In rebuspubl. florentibus multa Iuris Romani locum non accipiunt. 25. Rebuspublicis omnibus administrandis aptus est verus Politicus. 28. In rebuspublicis multa præter & contra leges committuntur. ib. In illis negotia ad jus publicum pertinentia majoris sunt usus & momenti. 29. Quænam negotia statum reip. omnium levissimè attingant? ibid. Quænam in republ. in deliberationem veniant? 34. Quinam ad reipubl. difficillima negotia fiant ineptiores? 35. Quando illius salus periclitetur? 37. LL. publicæ statum & salutem omnem reip. continent. 38. Ad reip. gubernationem multa pertinent quæ LL. certis definiri nequeunt. ibid. Rebuspubl. passim terrarum à Romani juris peritis optimè consuli, usus docet. 39. Reip. cura multis in locis ICtis non abs omni ratione fuit commissa. 43. Reip. negotiorum eximiam partem ICtorū professio sibi vindicat. ibid. Reip. regendæ peritiam per usum addiscendi mos, hactenus aliquamdiu obtinuit. 44. In rebuspubl.

publ. permultis belli tempora sunt omnium rarissima. ibid. Dum pacata est resp. magnam partem in judicijs solet versari. ibid. Viro diserto facile carere non potest. 45. In quonam maximè sit occupata omnis reip. curatio. 48. Resp. absque Politica gubernari non potest. 54. Hæc illi per se summè est necessaria & salutaris. 55. Remp. gerendi scientia per enthymemata oratoria non potest accipi. 56. Illius diversa acceptio. 64. De illa uberius aliquid potest cognosci, quàm de singulari aliqua civitate. 65. Resp. omnes non conveniunt in uno quodam communi genere συνωνύμῳ. 67. Earum diversus finis. ibid. 267. 268. Rerumpubl. nonnullarum prava natura. 67. Liberæ societates civiles maximè propriè sunt & dicuntur respublicæ. 68. Nulla respubl. potest per mera scelera vel ad breve tempus conservari. 71. Quænam rerump. censu non debeant excludi? ibid. Omnium rerump. naturam differentiam & vim omnem necessum est ut teneat Politicus. 73. Resp. omnes à summo genere usque ad species infimas novisse, est omnibus numeris absoluta Politica. 74. Quid in republ. agendum aut omittendum sit, magis speciatim definiunt LL. 75. Ad reip. conservationem quid judice Aristotele pertineat? 91. In quem usum illa opes desideret? 92. Sine quibus non possit esse salva? ibid. In quanam republ. vir bonus præstet bonum civem? 96. Quibus illa vulgò committatur? 100. Reip. gerendæ minus apti sunt habiti Philosophi Græcorum. 102. Illi manum non admoverunt Aristoteles & Socrates. ibid. Resp. multis casibus est obnoxia. 108. Ejus interdum interest ut usitata mutentur. ibid. 111. Illam sæpe in discrimen adducit prudentiæ experimentalis addiscendæ ratio. 109. Quænam prudentia ad illius regimen sit omnium commodissima? ibid. Qui illam probè administrant, quibusnam præter usum & experientiam valeant? 113 Reip. gerendæ scientiam non omnis doctus est edoctus. 116. Ab illa sæpe animum avocat aliena eruditio. ibid. Illam nemo sine Politica ex dignitate administrare potest. 117. Illam felicissimè rexerunt quidam amplissimâ eruditione apud Græcos Philosophorum nomen meriti. 117. 273. Quare nonnulli ab illa manum abstinuerint? ibid. In republ. multi malè sunt versati nullis licet literis imbuti. 119. Rerumpubl. diversa instituta omnia non ex errore promanant. 132. In eadem republ. LL. identidem sunt mutandæ. ibid. Reip. perturbatio quomodo oriatur? 135. In illa varia necessariò aguntur pro diversitate materiæ, circa quam negotia civilia occupantur. 136.

Quomodo de omnium rerumpublicarum salute & interitu certi quid possit intelligi? 138. Omnis tractatio de rectè constituendis & conservandis rebuspubl. per causam finalem maximè instituitur. 140. Nullum reip. utile præceptum ex raris eventis potest exstrui. 146. An reip. gerendæ necessaria & utilis sit accurata rerum civilium cognitio? 147. 164. In rep. probè administranda necessariò requiruntur stabiles & fixæ bonæ sententiæ. 151. Resp. perperam tale creditur opus quale est sanitas. 174. In singulis rebuspubl. frequentes deliberationes instituuntur de LL. ferendis. 178. In administratione reip. quare felicitatem vitæ non liceat adsequi? 183. Reip. regendæ rationem Philosophi apud Græcos tradiderunt. 184. In rep. multa vel agi vel omitti oportet. 195. Reip. cujuslibet scopus ultimus semper est inter fines externos omnium actuum civilium. 202. Quot resp. descripserit Aristoteles? 218. Quid in tractatione de republ. exponi debeat? 224. Reip. vox est una earum quæ πολ-ῶς dicuntur. 225. Qua de causa Aristoteles non nisi ὡς ἐν τύπῳ de rep. in genere differat? ibid. Doctrina de rerump. ortu, interitu, conservatione & corruptione quo loco in Politica prudentia sit tradenda? 227. Reip. integræ regendæ curationem quidam adgrediuntur ignari singulorum, sine quibus civitas curanda commodè regi non potest. 238. Reip. alicujus externa quare plenè sint pernoscenda? 239. In quavis rep. quamplurima sunt magni momenti, quæ ex LL. sive publicis sive privatis nequeunt accipi. 241. Rempubl. plene curaturo locus de LL. summè est cognitu necessarius. 250. Resp. verè beatæ quænam sint ex sententia Platonis? 184. 273. Remp. quilibet promiscuè moratus non potest curare. 265. Resp. aliquæ à vera felicitate aberrant & solis bonis artibus non possunt regi. 268. 272. 273. In rebuspubl. non optimis sanctissimi etiam viri magnis dignitatibus sunt perfuncti. 269. Rebuspubl. illis quibus vera felicitas civilis est cordi, vera felicitas etiam est pro Ratione Status. 270. A rep. aversionem qui sine discrimine doctis omnibus objiciunt, iniquissimè calumniantur. 273. Per quosnam resp. veram felicitatem possit assequi? 274. Reip. regendæ disciplinam ultimam auditoribus suis tradidit Pythagoras. 278. Rerump. multarum singularium leges Sophistæ olim discipulis suis proposuerunt. 280. Rerump. omnis generis historiæ ex quamplurimis libris debent peti. 284. Rerump. discrimina multiplicia, omnis generis mutationes & conservationes, quâ ratione à juvene etiam pos-

possint addisci? 286. Ad reip. alicujus singularia intelligenda faciunt magistri partim muti, partim vivi. 291. Reip. nocent mores peregrini. 294. In republ. ut religio optima quàm maximè foveatur, publicè interest. 296. Reip. anima Lex est. ibid. Rerump. per orbem præcipuarum statum didicisse, Politico pragmatico summè est utile. ibid. Reip. rectè consulturus necessarium est ut & possit hoc agere, & simul velit. 256. Reip. gerendæ amor quidam singularis poscitur in Politico Practico. 259. Reip. negotijs admovendis quid sit cavendum? 260. Reip. dies & noctes sunt impendendæ à Politico Practico. 261. Reip. prudentis administratoris est, non suam duntaxat, sed etiam omnes resp. quibuscum suæ aliquid commercij intercedit, accuratè cognoscere. 265. Rerump. variarum scriptores. 305. 306. 307. 308. 309. Rerump. commoda occulto ductu regnat providentia divina. 324. 325.

Respublica herilis ex sese & semper non est iniqua. 11. Media quibus debet conservari, iniquitate non debent laborare. ibid.

Respublica justa. 12. Illi nihil est utile quod est turpe & inhonestum. ibid. Respublicæ justæ nihil ad sui salutem exigunt, quod ab honesto dissentit. 16.

Respublica optima. 68. Illius curam susceperunt Plato & Tullius. ibid. Illius non una est ratio. 73. Omnibus numeris optima hactenus non est reperta. ibid. Ejus cognitio minus in vita est utilis. ibid. Illi primò competit reipublicæ nomen. 227. Illius rarum est institutum, quod non etiam in reliquis formis quadamtenus veniat attendendum. ibid. Illa non nisi viros merè bonos ad gubernaculum admittit. 270.

Respublicæ singulares. 254. In quarumvis illarum mores, instituta disciplinam & actus inquirere, non est operæ perfunctoriæ. ibid. Reip. singularis plena notitia excludit ignorantiam omniũ eorũ quorum in rep. illa usus est. 241. Qui integram remp. singularem curandam suscipit, necessum est ut integram teneat. 265. Resp. singulares numero sunt infinitæ. 297.

Respublica externa. 240. Illius plena notitia non requiritur. ibid.

Respublicas corruptas nemo administraverit qui omninò est improbus. 270. Illas & improbas à probis & laudandis, non potest rectè discernere juvenis. 275.

Respublicas liberas unum genus vere συνώνυμον non participare, haud negatur. 68.

Restitutio omnis in integrum Iure Civili non nititur. 21. Inter quos, & quomodo quædam in integrum restitutio sit constituta? ibid.

RHETORICA quando Politicæ spe-

 ciem

ciem adſumſerit? 46. Eam Sophiſtæ ſunt profeſſi. ibid. Quid illa doceat? 48. 59. Qualem illius partem ICti occupaverint? 48. Ejus omnia in quonam verſentur? 49. Non docet rectè deliberandi, nec judicandi de controverſijs forenſibus rationem. ibid. Auxilia certæ & non fallacis rationis illa non ſuppeditat. 49. 50. Illa præludium aliquod Civili Prudentiæ præſtare apta eſt. 52. Quomodo differat à Civili Prudentia? ibid. Ejus eſt circa definitas quæſtiones verſari. ibid. Quomodo vocetur μέϑοδ@ τῶν πολιτικῶν λόγων? 53. Ob quam rem illa in rep. ſit neceſſaria? 54. Vtilis eſt reip. non niſi ex accidente. 55. Illa reip. magnum ſæpe damnum dare ſolet. ibid. Ejus vis ſe porrigit ad omnem Politici materiam. 55. Non eſt ſcientia regendi rempublicam. ibid. In quonam ejus facultas ſit ſita? ibid. Suppeditat rationem inveniendi omne illud quod ad perſuadendum faciat. 56. 57. Ejus opus eſt oratio. 155. 174. Illa eſt ars inſtrumentaria. 59.

Rhetorica Ariſtotelis eſt ſcriptum exotericum. 157. Ejus operis libro ſecundo de varijs hominum moribus diſſeritur. 51. In Rhetoricis Ariſtoteles locupletiſſimum theſaurum propoſitionum in unum collegit. 220. Illud opus Theodecti eſt inſcriptum. 343. Hominum adfectuum & morum per nudas propoſitiones incomparabile ſpeculum exhibet. 343. 344.

Rhetoricis auxilijs ICtus cauſas agens ſæpe plus debet, quàm ſuæ Iuriſperitiæ. 58.

Rhetor gnarus eſſe debet omnium eorum quæ ad judicia pertinent. 48. Quando officio ſuo ſatisfecerit? 49. 175. Noſſe debet quid pro actore in judicio poſſit veroſimiliter in medium adferri. ibid. Illius non eſt definire quænam dictio conveniat vero Civilis Prudentiæ magiſtro. 50. Ab illo Poëta non accipit modum & léges ſuæ orationis. ibid. Illi perperam omnis ſermonis cura adſcribitur. ibid. Ex quibus ſententijs ſuas argumentationes ſoleat inſtituere? 54. Quodnam ejus ſit officium? ibid. Hujus argumentis non poteſt parari certa civitatis regendæ, deliberationis inſtituendæ, aut judicandi ſcientia. 57. Illi primò & per ſe perſuaſio eſt propoſita. 122.

Rhetores urbe Romá ſunt pulſi. 103. Horum argumentis ſunt uſi qui homines palantes in unum primi conduxerunt. 58. Illorum antiquiſſimus fuit Gorgias. 53. Illos Ægyptiorum judicia non admiſerunt. 54. Abſque illis judicia fuerunt florentiſſima. ibid.

Rhetores Athenienſes cathedram ſuam vocârunt θρόνον πολιτικόν. 365. 366.

Rhoo Auſtriaca deſcripſit. 332.

Richteri Aphoriſmi Politici. 324.

Romæ quinam Conſulti & Periti juris

ris audiverint? 24.
Romana respublica eruditorum complurium calamos occupavit. 309. Illius exordia illustranda suscepit Dionysius Halicarnassensis. 326. Illius status ex Regio mutavit in Aristocraticum. 188.
Romanam legem nosse si usum amiserit, historica notitia est. 31.
Romanæ Leges olim fuerunt obscuræ & difficiles. 32.
Romani quare Sempronium sapientem appellaverint? 172. Illorum præcipuus scopus fuit in extendendo imperio. 210.
Romani prudentes de LL. suis non sunt professi illas esse ita perfectas ut non demi illis quidquam vel addi possit. 317. Illi non existimarunt jus suum omnibus civitatibus, omnibusque rerump. formis esse aptum. 318
Romanorum imperium Cæsareum reapse fuit herilis Monarchia. 314.
Romanum jus privatum ex quibus sit collectum? 318.
Rubeus Ravennatensis historiæ scriptor. 331.

S.

Saavedræ Symbola Politica. 346.
Sacus reip. Lacedæmonicæ scriptor. 305.
Salomon adolescens magno commodo fuit reipublicæ. 108. 277. In illo nulla Philosophiæ pars fuit desiderata. 117. Qualem sapientiam sibi à Deo expetierit? 184. Fuit ingenio admodum vasto. 269. Illi sapere fuit datum divinâ extra naturæ ordinem liberalitate. 278 Ejus exemplo constare potest, prudentiam interdum singulari divino beneficio dari. 295. Ejus opusculum aphoristicum multa continet merè πολιτικά. 342.
Saltatio respicit corporis εὐεξίαν. 167.
Salus publica est suprema lex. 16. 21. Quidquid illa etiam exigat, si omittatur, iniquum est. 19. Illa mutationem LL. interdum exigit. 21. Quando periclitetur? 37. Est omnium in universum negotiorum civilium finis. 134. Illam pro scopo actuum habere, est ad Rationem Status consilia dirigere. 10.
Salutem reip. quomodo nullus Politicus curare possit? 75.
Sallustius. 3. 103. Quid ille docere sit idoneus? 328. 329.
Sanctissimi etiam viri magnis dignitatibus sunt perfuncti in rebusp. non optimis. 269.
Sanguinem & opes reip. ergo profundere, quomodo nil vitij habeat? 22.
Sanitas efficitur ab Arte Medica. 173. Sanitatem omnibus numeris perfectam non semper propositam habet Medicus. 73. Hujus & morborum universam rationem debet tenere Medicus. 74.
Sansovinus Italicè universi orbis respublicas descripsit. 307.
Sapiens occupatur in eo quod est

præ-

præstantissimum. 171. Quinam in S. Codice Sapientes audiant? 184.
Sapientia non est omnium illarum rerum quarum est scientia aut intellectus. 152. Illam ex scientia & intellectu quasi componi, docuit Aristoteles. ibid. Sapientiæ appellatione indignam esse Politicam, Aristoteles demonstrat. 171. Rerum civilium cognitio cur non mereatur Sapientia appellari? ibid. Sapientiæ vox quomodo à quam multis accipiatur? ibid. Qualis Sapientia sit verbosa prudentiæ simulatio? 173. Qualis Sapientia fuerit, quam sibi à Deo expetijt Salomon? 184. Sapientiæ idoneum magisterium solâ longinquitate non est metiendum. 290.
Sardi liber de gentium moribus. 311.
Sarisberiensis Policraticus. 347.
Sartor vestimentum cuilibet aptum non potest conficere. 72.
Saxonis Selandici Danicarum rerum historia. 330.
Scelera regnandi ubi habeant locum? 13. Quasnam scelerum vias Politicus callere debeat? 17. Quomodo ad scelera possit conniveri? 20. Per mera scelera resp. nulla vel ad breve tempus potest conservari. 71.
Sceptici docuerunt nihil certò sciri. 131. Summa Scepticarum ineptiarum quænam? 132.
Scherbius laudatus. 52. 126. 129. 346.
Schola Medicorum ab Acrone Agrigentino instituta iniquè nomen Empiricum affectavit. 106.
Schoockius Belgium fœderatum descripsit. 308. Achæorum & Vejentum historiam exhibuit. 309.
SCIENTIA. 30. Nulla Scientia est sine certa ejus quod scitur approbatione. ibid. Scientia remp. regendi non accipitur per enthymemata oratoria. 56. Scientiæ certæ parandæ, certa debent esse argumenta. 57. Scientia nulla versatur circa materiam singularem. 60. Non est necessum ut illa se ad singula individua dimittat. ibid. Nullam scientiam reperiri, dictu est absurdum. 61. Scientiæ omnes aliquid commodi largiuntur vitæ civili & reip. 63. 78. Aliæ Scientiæ integrum aliquod genus complectuntur, aliæ non nisi particulam quasi abscindunt. 66. Quænam ad unam Scientiam pertineant? 68. Scientiarum omnium quasi architectonica & princeps est Politica. 78 181. Ad Scientiam quamvis pertinent quæ sunt propria. 75. Præcipuum cujuslibet Scientiæ officium. 76. Quænam ad unam Scientiam pertineant? 84. Scientiarum exordia quomodo sint universales notiones? 104. Scientiâ omninò opus est ad regendam aliquam rempublicam. 111. Certa Scientia non datur rerum incertarum. 131. Nullam Scientiam certam alicujus rei inveniri, docuerunt Sceptici. 132. Scientiæ major aliqua necessitas atque certi-

cêrtitudo non est, quàm rei ipsius quæ scitur. 133. Scientiæ communia axiomata Politicus solet facere propria. 138. Scientiæ nomen quomodo extendatur? 146. Scientias quibusnam comparet Socrates? 150. In Scientijs potissimus locus generalibus, proximus specialibus, infimus particularissimis debetur. 189. Ad omnis generis civilium rerum scientiam plurimum conducit experimentalis inductio. 193. Scientia plena cujuslibet rei in omnium illius causarum cognitione est constituta. 200. Ad Scientiam ex singularibus comparandam quid requiratur? 282. Qualem Scientiæ definitionem attulerit Aristoteles? 154. Scientia effectiva quænam? ibid. Scientia non est nisi eorum quæ eodem modo se habent, vel omninò vel plerumque. 162. Quo modo etiam de rebus contingentibus scientia possit cōparari? ibid. Quomodo Scientia detur eorum quæ ab hominibus aguntur. 163. Scientiæ cognomento à nonnullis est appellata Ars Medica. 164. An Politica mereatur appellari Scientia? 169. 170. Scientia non patitur objecti incertitudinem. 170 Scientiam Iuris aut LL. dari, non immeritò à nonnullis asseritur. 171. Scientias contemplativas artis voce etiam Plato comprehendit. 174. Scientiam partim constituit, partim parit universaliū cognitio. 189. Scientia certa quomodo possit acquiri? 213. Scientiam ipsam non statim plenè quis assequi potest, qui progressus in discendo potest facere. 277. 278. Scientiam eò facilius est acquirere, quò plura sunt experimenta. 304.

Scientia negotiorum civilium in quatuor causarum accuratâ notitiâ est collocata. 207.

Scientiæ civili non est domestica universalior prudentia. 85.

Scientiam Politicam quomodo parere sit idonea historia rerum-publicarum? 304.

Sciendi Principia communissima facillima sunt perceptu. 192.

Scioppiús est occultus defensor Machiavelli. 7. *conf.* 364. Ejus Infamia Famiani. 332.

Scipio Africanus adolescens magno commodo fuit reipublicæ. 108. 277. 279. Illi non defuit magister. 115. Ille Cyrum Xenophontis nunquam è manibus deposuit. 300.

P. Scipio adfirmavit se ad operas excitari illustrium virorum conspectis imaginibus. 262.

Scire quotupliciter aliquid certò possimus, de rebus singularibus in dubitationem Politicam venire solitis? 230.

Scopus summus consiliorum est Ratio Status. 16.

Scopus omni civitati propositus est beata vita. 226.

Scopus civitatis omnis est attenden-

 den-

dendus. 243.
Scopus cuilibet reip. ultimus debet esse inter fines externos omnium constitutionum civilium. 202. Hic solet esse varius. ibid.
Scopus præcipuus Romanorum fuit in extendendo imperio. 210.
Scopus particularis cujuslibet operis quomodo rectè se habeat? 210. Ex quibus cognoscatur utrum sit possibilis & utilis? ibid. Ab illo quod sit alienum in accurata tractatione nihil est adferendum. 221.
Scopum justum nunquam nisi injustis auxilijs obtineri posse, alienum est à vero. 11.
Scoticarum rerum scriptor est Buchananus. 334.
Scribentium quamvis omnium culpa ipsi doctrinæ non est imputanda. 125. 126.
Scripta optima quæque & maximè utilia novisse, multùm valet in omni doctrina ad eruditionem acquirendam. 298.
Scylacis opusculum. 306.
Seldenus remp. Hebræam descripsit. 272. *conf.* 309.
Sempronius quare à Romanis Sapiens sit vocatus? 172. Quare post illum nemo ICtorum Σοφὸς cognomen sit nactus? ibid.
Senecæ præclarum de civilitate morum dictum. 2. 271. Ejus querela de literarum intemperantia. 148. Ejus aliud aliquod dictum. 292. 293. Ejus Epistolæ. 372. *conf.* 336.
Senecæ Tragœdiæ, 340.
Senibus egrediendum est è vita eo tempore quo sapientia in rem transferenda videbatur. 109. Illis nullâ sapientiæ parte inferiores fuerunt quidam juvenes. 277.
Sensuum objectum est aliquod reale. 188. Illis experientia comparatur. ibid.
Sententiæ Politicæ quænam à multis appellentur? 62. Quælibet sine discrimine non conveniunt Politicis demonstrationibus. 197.
Sententiæ stabiles bonæ & fixæ requiruntur in republica probè administranda. 151.
Sententiæ ex optimis prudentiæ magistris petitæ quomodo sint aptæ conficiendæ demonstrationi? 125. Quando illæ acquirant vim verisimilitudinis? *ibid.* Quomodo illis multi Politices magistri utantur? 125. 126.
Sententias sapientum aureas de omni vita, cumprimis civili, memoriæ mandare debet in pueritia, qui ad Philosophiam, sive ad pragmaticam Politicam, adfectat gradum. 291. Quænam inter eas omnium sint facillimæ? ibid.
Senum prudentia in proverbium abijt. 276.
Septalius laudatus. 11. Ejus error de Ratione Status herilis refutatur. ibid. Ejus librum de Ratione Status Latinè dedit Garmerus. 388.
Sepulveda est interpres Metaphysicorum Alexandri Aphrodisiensis. 154.

Sermonis omnis cura Rhetori perperam adscribitur. 50. Sermonem ambigui significatus omnem in vitio ponendum, non crediderunt S. Patres. 20. Sermone suspenso nemo injuriâ est adficiendus. ibid.
Sermones Fideles Verulamij. 346.
Servi salutem dominorum tueri tenentur. 22. In illos indulgentia Iustiniani. 320. Illorum salus commodorum domini gratiâ est curanda. 70.
Servus debet amare dominum ejusque iram metuere. 70. A quibus debeat esse instructus? ibid. Ex servili societate non leve percipit emolumentum. ibid. Illum de victu securum reddit omnium perfectissima subjectio. 69.
Servitia sunt instrumenta civilis societatis. 205.
Servitutis multi sunt gradus. 69.
Sextus Empiricus Moralem Civilemque certitudinem omnem oppugnavit. 131. 132.
Siberus Epistolas Ciceronis ad Familiares edidit, justo temporis ordine observato. 237.
Sidonij Sapientes. 184.
Sidonij Apollinaris Epistolæ. 336.
Significatio vocabulorum nititur solo hominum usu. 156.
Sigonius Bononiensis reipublicæ imaginem exhibuit. 307. Rempublicam Atticam egregiè descripsit. 308. ut & rempublicam Hebræorum & Romanorum. 309.
Simanca Hispanus notatus. 365.
Simlerus Helvetiorum rempublicam descripsit. 308.
Simulatio Politicorum. 18.
Simulatum non est diuturnum, ex mente Ciceronis. 12.
Simulatis actionibus nemo injuriâ est adficiendus. 20.
Singulares res sunt numero infinitæ. 60. Illarum omni ex parte incertarum species & genera certa dari non possunt. 131. Singulares quæque res non possunt ab historia narrari. 191. Illarum interdum vera datur demonstratio. 234. Illarum nihil scit universalis rerum civilium prudentia. 229. An ab illarum peritia Philosophiæ civilis æmulator pergere debeat ad scientiam civilem Philosophicam? 280.
Singulares actus humanos pro fundamento quasi habet prudentia universalis singulorum humanorum actuum. 231.
Singulares propositiones multæ imitantur naturam universalium. 232. Quomodo ex illis fiant singulares collectiones? 232. 233.
Singulares aliquot narrationes rarò certum adferunt adjumentum Politicæ Philosophiæ. 218.
Singulares respublicæ, si præteritas præsentes & futuras spectes, numero sunt infinitæ. 297.
Singulari unicâ re semel observatâ, intellectus potest conficere propositionem universalem. 190.
Singulari doctrinæ Politicæ univer-

 salior

falior est quasi pro elemento sive aliqua ἀρχιτεκτονική. 265.

Singularia quid sint? 103. Singularia plerumq; historicis monumentis narrantur. 104. Singularia alicujus operis quisnā debeat habere cognita? 111. In solis singularibus prudentiam & artem versari inusitata nonneminis est doctrina. 152. Sine illorum notitia ars utens esse nequit. 168. Prudentia ad illa etiam se demittit. 175. In illis tamen non occupatur rerum civilium ἀκροαματικὴ peritia. ibid. Eorum numerus est infinitus. 176. Illorum multitudinem & certitudinem ex usu actuum civilium tardè licet addiscere. 186. Illorum major copia ex diligenti optimarum historiarum civilium cognitione potest parari. ibid. Quomodo ex illis prudentia quædam universalis exstrui possit? ibid. Ex iis universalia fabricare non est leve. 189. Quomodo ex iis universalia disci possint? 189. Ex ijs factâ collectione non adfirmativæ duntaxat, sed & negativæ confiunt enunciationes. 189. Illa si sint diversa, propositiones fiunt particulares. 190. Collectio quæ ex illis fit, per inductionem instituitur. ibid. Omnium singularium de rebus civilibus non simpliciter potest haberi experientia. 191. Singularia in dubitationem Politicam venire solita quotuplicia sint? 230. Quotupliciter de his aliquid sciri possit? ibid. Quomodo de illis aliquid demonstrari possit? 234. Illorum notitia addiscenda est Politico pragmatico. 291. Singularium cognitio certa quæ ex singularibus oritur, dicitur propriè ἐμπειρία. 121. Quomodo ex singularibus ortæ sint certæ regulæ civilium negotiorum? 139. Singularium notitia ipsi scientiæ est superflua. 60. Modus quo singularia quæque, sive præteriti, sive præsentis, sive futuri tēporis, possunt addisci, præcognitus esse oportet illi, qui animum ad reip. negotia admoturus est. 263. Ad singularia reip. faciunt magistri partim muti, partim vivi. 291. Ex singularibus proficiendi artem nemo scripto tradidit. 282.

Singularia negotia civilia suam habent certitudinem. 139.

Singularium omnis generis civilium rerum peritia experimentalis præmittenda est Philosophiæ Civilis studijs. 255.

Singularibus ex eventis civilium rerum communia præcepta possunt construi. 106. Ex singularibus eventis usu perceptis quisnam communia præcepta condere possit? 112.

Singularibus ex experimentis colligendi aliquod assertū commune, in auditore Philosophiæ Civilis requiritur. 251.

Singularis conclusio non conficitur ex utraque præmissa vere universali.

sali. 232.

Singulorum sine quibus civitas curanda commodè regi non potest, ignari multi regendæ reip. integræ curationem aggrediuntur. 238.

Siracidis liber. 342.

Sleidani commentarij. 331. Ejus manuductio in lectionem Platonis operum de Republica & Legibus. 349.

Smithus Anglorum rempublicam descripsit. 308.

Societas Civilis. *vid. Civilis societas.*

Societas quomodo sit inter eos qui non ex æquo participant societatis bona? 69.

Societas hominum liberorum est civitas. 67.

Societas domestica in quonam partium sit numero? 87. Non simpliciter illa desiderat divitias. 88. Illi extra civilem vitam felicitatem obtingere non posse, non est verum. 90. An illa in civitate, an extra hanc sit, multùm referr. 224.

Societas Servilis. 70. Ex illa servus non leve accipit emolumentum. ibid.

Societas latronum. *Vid. Latronum societas.*

Societates omnes sinu suo comprehendit civitas. 74. Societatibus singulis quæ sunt propria, non pertinent omninò ad doctrinam Politicam. 83.

Societates humanæ non sunt partes civilis vitæ ex naturæ instituto. 84. Illarum nonnullæ creduntur interdum esse civitates & respublicæ, nec tamen sunt. 213.

Socrates Sophistarum inscitiam in arenam quasi & lucem produxit. 46. Ejus de injustitia querela. 16. Reip. manum non admovit. 102. Illius ævo reip. gerendæ minus apti sunt habiti Græcorum Philosophi. ibid. Themistoclem nullâ doctrinâ fuisse institutum negat. 114. Quibusnam ille bonas opiniones & sententias comparet? 150. Quare Theagem in disciplinam admittere noluerit? 276. Ejus cum Glaucone colloquium. 246. seqq. Quonam consilio Glauconem à regimine reip. sit dehortatus? 259. Quid responderit adolescenti Attico cui peregrinationes non profuerant? 293. 294.

Solon tyrannidi Pisistrati fuit infestus, & Atheniensis Legislator optimus. 120. Quando ille reip. Atticæ manum admoverit? 273.

Solon Meursii. 309.

Sophismata culpâ vacant. 20. Quomodo Politicus ijs uti debeat? ibid.

Sophistæ Rhetoricam sunt professi. 46. Quinam superbo hoc titulo Socraticâ ætate præ alijs excelluerint? ibid. Illorum inscitiam Socrates in arenam & lucem produxit. ibid. Illi Politices scientiam præ alijs venditarunt. 47. 281. Reprehensi sunt ab Aristotele. 47. Olim vulgò cognomentum Politicorum impetraverunt. 49. Civi-

 lis

lis Prudentiæ fuerunt imperitissimi. 281. 357. Illi multarum rerumpubl. singularium leges discipulis proposuerunt. 280. 283. 310. Quid Aristoteles illis objecerit? 283.

Sophisticas, apodicticas, dialecticas & oratorias propositiones quidam non norunt distinguere. 126.

Sophistices peritia Hadriano Cæsari impedimento potius, quàm commodo fuit. 116.

Sophoclis Tragœdiæ. 340.

Soranzij opusculum. 338.

Sorte num fieri debeat creatio magistratuum in statu verè Aristocratico? 212.

Speciales prudentiæ quænam? 177. Illæ planè sunt diversæ à Politica, ipso suo objecto. ibid.

Speusippi libellus περὶ ἱεῤῥμῶν. 217.

Sphærus Lacedæmonicæ reipublicæ scriptor. 305.

Spiritus quomodo faciant ad civilia opera? 206.

Spirituales & mundi desertores qui cupiunt audire, omnibus Politicis pragmaticis improbitatem exprobrant. 266.

Spirituum bonorum voluntas & facultas ad nutum summi Numinis sunt composita. 205.

Starovolscius. 346.

Status reip. Romanæ mutavit ex regio in aristocraticum. 188.

Status publici constitutio est ipsa civitatis forma. 302.

Statui justo nihil verè conducit quod non etiam sit honestum. 18

Statuta de ICtis à judiciis & senatu removendis sunt iniqua & rectæ rationi adversa. 43.

Stirpium historia Theophrasti est rarissimi exempli. 104.

Stobæus recitat quædam ex Theophrasto desumta, de variis legibus emtionum & venditionum. 311. Fragmenta Pythagorea collegit. 342. Ejus collectanea moralia. ibid.

Stoicorum de honesto & utili sententia erronea refutatur. 12.

Strabo operi suo Geographico haud paucas rerumpublicarum descriptiones inseruit. 306. Ejus prudens reip. Massiliensium descriptio. ibid. Quot annis post illum nulla alicujus reip. justa descriptio sit tentata? ibid.

Strada belli Belgici scriptor. 332.

Stratagematum libelli Polyæni & Frontini. 219. 23.

Strozza supplementum Politicæ Aristotelis exhibuit. 357. De illo judicium. ibid.

Stultitiæ generosæ titulo derisa est justitia. 15.

Stultum fuerit rempublicam ad leges semper componere. 21.

Suasoriæ orationes historiis passim sunt insertæ. 339.

Suavis historia Concilii Tridentini laudata. 311.

Subjectio omnium perfectissima commodo suo non caret. 69. De victu servum securum reddit. ibid.

Substan-

Substantiæ quarum in societate civili est usus, duplicis præcipuè sunt ordinis. 203.
Suecicarum rerum scriptores. 334.
Suetonium notis illustravit Boeclerus. 336. In ejus Iul. Cæsarem Observationes Zevetcotij. ibid.
Sulla literis Græcis & Latinis eruditus fuit. 368.
Summa potestas est Aristoteli τὸ κύριον. 202. Quænā ejus in civitate sit ordinatio, est attendendū. 244. ut & illi qui illam exercent, quomodo se habeant, est observandum. ibid.
Syllogismus est opus Dialecticæ. 174. Qualis ille dicatur demonstratio? 122.
Syllogismus διαλεκτικὸς & λογικός. 122.
Syllogismi imperfecti vulgò sed perperā enthymemata appellantur. 233
Syllogismis oratoriis ad sua probanda solent uti quidam Politices magistri. 122.
Symbolum fidei Christianæ Apostolicum qui animo omni amplexantur, iniquè inter Atheos numerantur. 9.
Symbola Politica Saavedræ. 346.
Symmachi Epistolæ. 336.
Συνέσις, δεινότης, & ἀγχινοίας differentia. 257.
Synesij Encomium Calvitii. 343. Ejus Orationes. 372. conf. 39.
Συνωνυμίαι & Simulachra imperii culpâ vacant. 70. Quomodo iis Politico sit utendum? ibid.

T

Tacitus laudatus. 329. Ejus de Tiberio Cæsare dictum. 14. De illo Lipsij effatum. 329. Qui illum unum omnis prudentiæ fontem æstimant, falluntur. ibid. Quid docere sit idoneus? ibid. Ad illum notæ nonnullorum. 335. Illius editores. 336.
Tacito Cæsari quid acclamaverit Senatus? 118.
τεχνάζειν de quibus sit usurpatum ab Aristotele? 174.
Tercera universi orbis respublicas Hipanicè descripsit. 308.
Testimonio propriè dicto futura nō datur intelligere. 237. Ad quænam testimonia prædictiones sint referendæ? ibid.
Thales non est versatus in republica. 120.
Theagem juvenem Atticum quare in disciplinam noluerit admittere Socrates? 276. Quomodo illum cum Socrate loquentem introducat Plato? 101.
Themistii orationes. 372. conf. 339.
Themistocles quare cum natura expostulaverit? 109. Quo ætatis anno sit mortuus? ibid. Illius singularem prudentiam ingenij nativis viribus potissimum attribuit Thucydides. 114. 115. 258. Futurorum fuit gnarus. 139. 238. 258. Illi somnium excussere trophæa Miltiadis. 262.
Theologorum doctrina quidnam ad reip. negotia faciat? 44.
Theologiæ studio ad divina cognoscenda nihil opus esse, ridiculè gloriatus est Accursius. 39.

Θεῖον posse discernere ab iis, quæ intra naturæ sunt limites, certæ est peritiæ. 137. Quomodo id fieri possit? ibid. Θεῖον quod in morbo est dignoscere, in Artis Medicæ laude est positum. 138.
Theophrastus Eresius maximè γνήσιος Aristotelis discipulus, & in Lyceo successor. 113. 310. Ejus historia stirpium est rarissimi exempli. 104. Nonnunquam ille ab Aristotele dissentit. 129. 130. Ejus dictum de fortuna explicatum. 130. Ejus in plantis labor qualis? 220. Quot illius Legum libri à Laërtio numerentur? 311.
Theoreticum aliquid occurrit in Politica doctrina. 170.
Theoria sola rerum civilium raro aliquem adficit. 169.
Theramenes ob mutabilitatem ab alijs fuit laudatus, ab alijs exagitatus. 3. Vir bonus fuit. ibid.
Thesauri statuum omnium auctor anonymus. 307. Ille è Gallico in Latinum sermonem est translatus. ibid.
Theseus religionem habuit legū suarum fundamentum. 7. Illius ductu Athenienses in unam urbem commigrârunt. 356.
Θεσμοφόρια Cereris sacra à Græcis sunt appellata. 366.
Thessaurus ICtus. 365.
Tholosanus. 311. De illo judicium 359.
Thomas Aquinas citatus. 143. 144. 1,5. Non est auctor libri de regimine Principum. 351. Ejus discipulus Ægidius Columna. ibid.
Thuanus laudatus. 63. 33. Historico suo operi multa de varijs rebuspublicis inseruit. 307. Vniversi orbis negotia inusitato studio & fide narravit. 333. Quid ille de Bodino referat? 361.
Thucydides. 115. Aemulatus est Herodotum. 325. Sententiis est densus & locuples. ibid. Illum debemus Xenophonti. ibid. Ad illum notæ Enenckelij. 335.
Tiberij & Augusti diversū regimen unius ejusdemque imperij. 14.
Tilius Gallorum rempublicam descripsit. 3^8.
Toletani Hispanicarum rerum historia. 330.
Tragœdiæ veterum. 340.
Tranquillus. 329.
Tribonianus in juris Romani institutionibus vix semel facit mentionem juris publici. 25. Illius juris etiam pauca Codici & Pandectis inseruit. ibid. Quæ ad jus privatum pertinent in grande volumen diffudit. ibid. Ejus curâ Iustinianus jus Romanum digessit. ibid. Ejus de cognitione legum sententia. 27.
Tridentini Concilij historia Petri Suavis laudata. 331.
Trogus Pompejus. 330.
Turpe non est verè utile reipublicæ justæ. 12. Non debet commendari à Politico vero. 17. De illo dictum Ciceronis. 19.
Turpia quænam videantur? Illis præferenda sunt honesta. 13. Ab illis

illis omni studio est abstinendum. 14
Turpe facinus nonnunquam aliquid emolumenti civitati præstare potest. 13. Quale illud sit emolumentum? ibid.
Turpes artes per injuriam cunctis Politicis adscribuntur. 17.
Turpibus consilijs metus, non verò amor populi comparatur. 14.
Tyrannidi solæ malæ artes non conveniunt. 13. Tyrannidis administratio quæ regiam moderationem imitatur, longè securior est quàm quæ est violenta 14. Tyrannidis interest γυναικοκρατία καὶ δούλων ἄνεσις. 91. 320.
Tyrannos quales esse velit Aristoteles? 270.
Tyrij sapientes. 184.

V.

Vafrities turpis Politicæ prudentiæ nomen mentitur. 17.
Valerij Maximi memorabilium collectanea. 323. In Moralis Philosophiæ usum præcipuè sunt composita. ibid.
Valesius. 324.
Valetudine recuperatâ Medici decipulis ægrotus gaudere solet. 2.
Vbbo Emmius Frisiorum rempublicam descripsit. 308. 332. Græcas potiores respublicas illustravit. 308.
Vectigalia sunt pars civilis deliberationis. 178. 242.
Vejentum historiam exhibuit Schockius. 309.
Vellejus Paterculus. 328. Illum illustravit Boeclerus. 336.
Venari commodè non licet invitis canibus. 212.
Veneficia à Medendi arte sunt aliena. 67.
Venenum quinam propinent in salutem? 15. Venena quomodo Medicus teneat? 17. 72.
Venetam remp. quinam descripserint? 308.
Venetæ historiæ scriptores. 311.
Vera historia rerum civilium prudentiæ Politicæ est vivus quasi fons. 301.
Verisimile quid? 100. 123. 124. Verisimilia tantùm non certa autẽ multa in Physicis occurrunt. 147.
Veritas certa non datur rerum incertarum. 131. Veritatem prudenter sub aliqua dissimulatione occultare licet. 20.
Versatile Alcibiadis ingenium. 4.
Versutia procul abest à Civili Prudentia. 5. De illa quæ in Politico requiritur, dictum Senecæ. ibid. Summâ injuriâ illa Civilis Prudentiæ titulum est consecuta. 9.
Verulamius. 333. Ejus liber de gestis Henrici VII. ibid. Ejus Sermones Fideles. 346. Vt & Atlantis Nova. 372. *conf.* 300.
Vicini ædificium quando rectè diruatur? 22.
Victorius ICtus morosis cautelis Florentiam in summum discrimen adduxit. 35. De illo Iovij narra-

narratio. ibid.
Viennensis civitatis statum omnem prolixâ epistolâ descripsit Æneas Sylvius. 307.
Viottus laudatus. 234. 368. *conf.* 126.
Virgilij Æneis. 299.
Vir bonus non potest interdum esse bonus civis. 96. Ejus & civis boni alia est virtus & perfectio. ibid. Utriusque non semper idem est officium. 72. Viri boni & honesti officium ex mente Aristotelis. 5. Vir bonus quotupliciter quis esse possit? 266. Ille cum Christiano propemodum idem est. ibid. Virum bonum & Politicum simul quenquam esse posse, quidam negant. ibid. Vir exactè bonus quis sit? 268. Talis esse non potest in republica quæ solis bonis artibus non potest regi. ibid.
Viris labor convenit ex sententia Marij apud Salustium. 3.
VIRTUS. 12. Quis eam adsequatur? ibid. Nihil est in omni vita utilius quàm in hujus opinione esse. ibid. Quæ illi congruunt maximè prosunt rebuspublicis justis. 16. Virtutem licet exercere etiam extra civilem societatem viventi. 81. 82. Virtutis omne omninò negotium semper peragere non interest humanæ beatitudinis. 82. In virtutum exercitio consistit tota hominis beatitudo. 95. Illius cura incumbit Politico. 97. Non ubivis par virtuti locus conceditur. 97. 98. Ejus studio nunquam quis verè fit miser. 129. Non in illius habitu, sed in actibus posita est felicitas humanæ vitæ. 201. Virtutem doceri non posse, ex quo principio persuadere velit Crito Socraticus? 288. Virtute non satis instructus facile improba & iniqua rectis prætulerit. 275. Magni virtutis est tenere malas artes, iisque oblatâ occasione non uti. 276.
Virtus Moralis *vid. Moralis virtus.*
Vita paucis indiget. 82. Ejus solâ spe continentur nonnunquam societates civiles. 89. Vitam civium privatorum in usum reipublicæ exigere vulgò dicuntur Politici. 18. Ad vitæ humanæ bona omnia se extendit prudentia. 85. Vitæ humanæ & civitati quadamtenus unus, quadamtenus diversus finis est propositus. 96. Vitæ degendæ negotiosa ratio non simpliciter est optima. 116. Quænam huic sit præferenda? ibid. Quando vita sit misera? 183.
Vita primorum hominum qualis fuerit? 82. Per domos duntaxat absque civitate fuit instituta. 87.
Vita Civilis *vid. Civilis vita.*
Vita beata est scopus omni civitati propositus. 226.
Vitæ æternæ μυστήρια Deus abscondit. 19.
Vitiorum ignoratio plus valet quàm virtutis cognitio. 276.
Ulpianus quomodo scientiam juris falsò definiverit? 39. Ejus mens exponitur. 39. 40. Illum petunt justa

justa spicula Lactantij. 40. Illi omnis lex lata quamvis iniqua fuit pro amussi. ibid. Secutus est Celsum. 40. 41. Ejus præclara de ICtis verba. 184. seq. Fuit vir in forensi Romanorum prudentia magnus. 365. conf. 40.

Vlysses πολύτροπος & πολυμήτις dictus. 3. Ejus exemplum quibusdam est pro omni ratione. 289. Sapientiam sibi peregrinando non comparavit, sed eam domo attulit? ibid. Ingenij bonitate potius valuit quàm Philosophiâ. ibid.

Vnio corporis & animæ. 69.

Vniversales quædam notiones quomodo sint artium & scientiarum exordia? 104.

Vniversalem propositionem re singulari observatâ intellectus potest conficere. 190. Vniversales propositiones quænam appellentur? 189.

Vniversalia. 60. Quomodo eorum notitia singularem cognitionem complectatur? 60. Quomodo eorum cognitio comparetur? 121. Eorum nomine non genera tantum, sed & species usurpantur. ibid. Quomodo illa à singularibus distent? 131. A quanam incertitudine illa sint libera? ibid. Vniversalium τῶν ποιητῶν & τῶν πρακτῶν notitia intimè includit Artem & Prudentiam. 168. Ars docens in solis universalibus occupatur. ibid. Vniversalia ex singularibus elicienda certò constare debent. 186. Vniversalia ex singularibus conficere non leve quid est. 189. Quomodo illa ex singularibus disci possint? ibid. Illorum cognitio partim constituit, partim parit scientiam. ibid. Illorum demonstrativa cognitio quibus propositionibus nitatur? 231. Illorum naturam imitantur multæ propositiones singulares. 232.

Vniversalia pronunciata ex actibus civilium rerum singularibus sunt colligenda. 298.

Vniversalia Civilis Prudentiæ principia præbere non est idonea historia ficta & apologi. 187.

Vniversalior doctrina Politica singulari est quasi pro elemento sive aliqua προπαιδεία. 263. Quotuplex illa sit? ibid.

Vniversaliori civilium rerum scientiæ est innitendum. 65.

Vniversalis civilium rerum cognitio verè empirica non est. 105.

Vniversalis rerum agendarũ cognitio voluntatis assensum secum trahit. 176.

Vniversalis finis cujuslibet reipublicæ quisnam? 202.

Vniversalis de civilibus rebus enunciatio inductione haberi nequit. 191. Quomodo ad talem omni exceptione carentem perveniatur? 192. Vniversalis ennunciatio oritur perspectâ causâ. 189. Vniversalem simpliciter enunciationem quomodo possimus formare? 190.

Vniversalium enunciationum ex sensu

sensu perceptis consectarum numerus est maximus. 192.

Vniversalis prudentia quomodo ex singularibus exstrui possit? 186.

Vniversalis prudentia rerum civilium nihil scit rerum singularium. 229. Illa requiritur in Politico pragmatico. 291. Vniversalis prudentia singulorum humanorum actuum pro fundamento quasi habet singulares actus humanos. 231. Ratio universalem prudentiam discendi, quæ à singularibus incipit, haud convenit juventuti. 285.

Vniversali aliquo prudente pronunciato nisi sis suffultus singulatim consulere non licet. 229.

Vocabulorum significatio nititur solo hominum usu. 156.

Vocis recta significatio & verus usus semper est eruendus. 1.

Vocum definitiones in Politica quacunque doctrina præ omnibus alijs debent esse cognitæ. 217. Vocum usurpandarum ambiguæ significationes definitione sunt liberandæ. 211.

Voluntas rectè agendi interdum in rerum civilium maximè gnaris desideratur 119. Voluntatis assensus in rerum universalium plenâ cognitione requiritur. 176.

Voluntas haud parum à corporis & fortunæ ratione dependet. 204 In illam consuetudini penè est aliquod imperium. ibid. Voluntas nulla inest rebus propriè dictis. 205. Voluntas & facultas in quibus sint attendendæ? 204. 206. 213. 235. 236. Illarum diversitas. 204. Requiruntur in homine ad agendum. 369. *conf.* 136. Voluntatis est amor discendi. 253. *Est etiam sedes* virtutum moralium. ibid. *Ejus opus etiam est studium laborandi.* 254.

Voluntas divina circa res civiles humanas longe est potissima. 204. 205. Multò restrictior est Spirituum aliorum voluntas. - 205.

Voluntas hominum quomodo in unam partem flectatur? 136. Circa illam negotia civilia maximè versantur. 141. Quomodo illa variis modis sese habeat, meretur singularem considerationem. 219. Hujus considerationis usus per omnes deliberationes Politicas sese diffundit. ibid. seq.

Voluptatum vana cupido animum à veri & scientiæ rerum civilium studio solet reddere diversum. 253. In Voluptate & otio vitæ felicitatem posuerunt Epicuri asseclæ. 182. 183.

Vossius laudatus. 281. Qua in re contra Keckermannum disputaverit? ibid. Ejus distinctio inter historiam simplicem & ἱστορικὴν πραγματείαν. ibid. Historiæ lectionis instructio, quam ille laudat, ad quem usum faciat? 282.

Dion Vossius interpres Reidani. 332.

Vrbani politi sunt, non Politici. 3.

Vrsinus. 324.

Vsu publico constat legum justitia. 21.
Vsus definitio. 100. Illo regendæ reip. peritiam addiscere aliquamdiu obtinuit. 44. Illo ut & memoriâ civilem prudentiam comparari, quidam existimant. 100. Illo instructos quosdam homines optimè consulere reipublicæ, experimento constat. ibid. Illo solo omnem prudentiam civilem aliquis non potest comparare. 106. Illo solo nos certos fieri, falsum est. 107. Ab illo confirmatur Politicorum communium præceptorum fides. ibid. De illo Plinij & Ciceronis dicta. ibid. 294. In negotijs publicis versanti plurima veniunt agenda, quorum nullum hactenus habuerat usum. 108. Quæ hoc solo nititur prudentia, non est par vel uni civitati rectè gubernandæ. ibid. 110. Ex singularibus eventis usu perceptis quisnam communia quædã præcepta condere possit? 112. Illo solo non sunt instructi qui res in republ. præclarè gerunt. 113. Vsu solo civilium rerum instructi rectè præfici possunt nonnullis negotiis. 114. Vsu præceptorum civilium vim statim confirmare, multum juvat. 294
Vtile est quod cum legibus consentit. 32. De utili erronea Stoicorum sententia refutatur. 12. De illo sententia Euphemi Atheniensium legati. 15. Vtile ab inutili per quænam sit distinguendum? 140. Vtile simpliciter est, quod ad humanam felicitatem juvat. 128. Vtile κατά τι est quod non nisi civitati prodest. ibid.
Vtilitas quomodo sit pro scopo & fine honesti? 14. 15. Illa est justi prope mater & æqui. 15. Vtilitatis specie multa nobis imponunt. 11. Vtilitas omnium in nonnullis civitatibus spectatur. 67. Vtilitas populi aut rectorum est reip. cujusvis universalis finis. 202. Vtilitate jus definivit Aristides in regimine reip. Atticæ. 364. Vtilitate omnia in externos metienda esse, ferè est persuasum. 269.
Vtilitas legum facile ab homine prudente dignoscitur. 36. 37.
Vtilitas privati juris ex quibus fontibus sit haurienda? 38.
Vtilius nihil est in omni vita, quàm in virtutis opinione esse. 12.
Vtopia Thomæ Mori. 300.
VVarsevicius interpres Parutæ. 346.
VVinsemius rerum Frisicarum scriptor. 332.

X.

Xenophon apis Attica. 245. Illum rarissimi volvunt. 246. Ejus Cyropædia est historia ficta. 300. Illius opuscula de Atheniensium & Lacedæmoniorum republica. 306. Illi posteritas debet Thucydidem. 325. De illo judicium. ibid. Illius li-

belli de Magisterio equitum, & de Proventibus seu rationibus redituum. 338.
Xiphiliniana excerpta è perditis Dionis Cassij libris. 327.

Z.

Zabarella de omni juris scientia minus circumspectè est locutus. 30.
Zaleucus apud Græcos religionem habuit legum suarum fundamentum. 7. Ille fuit Pythagoræ discipulus. 120.
Zevecotij Observationes Politicæ ad Florum & Suetonij Iulium Cæsarem laudatæ. 336.
Zuccolus laudatus. 346.

MENDORUM PRÆCIPUORUM CORRECTIO.

Pag. 3. l. 2. plebeji. *Ibid. l. 3.* elegantes illi. *Ibid. l. 28.* inter quadringentos tyrannos. *Pag. 7. l. 27.* si qui ejus. *Pag. 13. l. 18.* ὡς ἀναγκαῖον. *l. 29.* tyrannidi. *Pag. 17. l. 12.* porro nihil. *Pag. 18. l. 12.* Fœdera. *Pag. 21. l. 16.* æterni. *Pag. 22. l. 1.* sententia. *l. 22. in margine:* cap. 2. n. 6. & 7. *P. 23. l. 2.* fall. vulgi. *l. 7.* ἀδικεῖν. *Pag. 29. l. 12.* minus gnari ant. *P. 40. l. 28.* liquet. Et. *Pag. 45. l. 9.* sibi comparaverint. *Pag. 46. l. 28.* domesticis. *P. 48. l. 3.* de republica. *P. 49. l. 21.* act. & reo possit. *ibid. l. 27.* sciscit quid. *Pag. 52. l. 14.* Rhetorice. *l. 21.* diff. Rhetor à. *l. 23.* si Rhetoris est. *Pag. 55. l. 19.* hominibus. *Pag. 56. l. 16.* Enthymemata. *P. 60. l. 21.* singularium. *P. 62. l. 23.* adferre. *Pag. 64. l. 5.* describ. plenus aliq. *P. 65. l. penult.* καθ'. *P. 70. l. 1. in marg.* Arist. *P. 73. l. 21.* form. altera. *Pag. 75. l. 27.* quæ ἢ αὐτὸ. *Pag. 78. in marg. l. 2.* cap. 4. *Pag. 79. l. 24.* cap. tertio. *Pag. 81. l. 27.* sic. *P. 93. l. 27.* πολιτικῶς. *Pag. 98. l. 20.* ἡμῶν. *l. 23.* ἀριστὸν. *P. 100. l. 1.* quædam. *l. 28.* & seculorum. *P. 101. l. 12.* τῦτο. *l. 27.* putemque. *P. 102. l. 28.* Aristion. *l. ult. in marg.* Mithridatico. *P. 104. l. 30.* ipsa. *P. 109. l. 16 in marg.* Hippocrates. *P. 113. l. 5.* singularium. *P. 116. l. 7.* degendæ. *Pag. 117. l. 9.* moremur. *P. 119. l. 14.* Ph. sententia. *P. 121. l. 3.* ratiocinatione. *l. 13.* ratiocinationem. *l. 25 & 27.* καθ' *l. 29.* appellare. *P. 123. l. 22.* fuiss. arguat illud. *P. 124. l. penult.* improbat. *Pag. 127. l. 11.* esse verum pos. *P. 128. l. 19.* inv. esse jus. *P. 130. l. 23.* certitudinem. *Pag. 131. l. 9.* neutrum. *Pag. 134. l. 27.* confe. & caus. *P. 138. l. 1.* in Art. *P. 139. l. 23.* καθ' *Pag. 141. l. 29.* nostris jud. *Pag. 144. l. 21.* & verosimiliter. *P. 148. l. 19.* enim falletur & fallet. *P. 150. l. 1.* parentium. *P. 151. l. 20.* turb. nos. *P. 153. l. 27.* Eudemiorum. *P. 159. l. 10.* δύναται. *P. 164. l. ult.* ἴσον. *Pag. 176. l. 4.* tuendum. *l. 18.* Politicarum. *Pag. 177. l. 28.* propria.

Pag.

Pag. 180. *l.* 28. sit. *P.* 181. *l.* 11. ἀρχιτεκτονική. *P.* 184. *l.* 12. Ægyptiorum. *P.* 200. *l.* 12. adducere. *P.* 206. *l.* 18. eæque mob. *P.* 217. *l.* 24. adduximus. *P.* 223. *l.* 5. repeti. *P.* 230. *l.* 29. singularium. *P.* 244. *l.* 21. examinandum. *P.* 254. *l.* 2. exstructis. *l.* 6. singularium. *p.* 256. *l.* 9. satis faciunt manif. *P.* 257. *l.* 15. *P.* 258. *l.* 30. *P.* 280. *l.* 26. *P.* 325. *l.* 24. & 29. *P.* 326. *l.* 1. Thucydides. *P.* 265. *l. ult.* desti. *Pag.* 272. *l.* 24. assuetud. sensim. *P.* 273. *l.* 4. Enimvero. *Pag.* 274. rectè. *Pag.* 277. *l.* 9. πράγματα. *l.* 28. *in marg.* p. 259. *Pag.* 278. *l.* 9. prodire. *P.* 279. *l.* 19. *in marg.* v. 16. p. 281. *l.* 17. cap. IV. *P.* 287. *l.* 4. in confesso. *Pag.* 288. *l.* 8. lectionem. *P.* 291. *l.* 22. singularium. *Pag.* 292. *l.* 29. cari. *P.* 294. *l.* 9. oligarchicæ. *P.* 303. *l.* 28. peti. *P.* 304. *l.* 25. nisi locum sec. *P.* 310. *l.* 25. & apparent adeo. *P.* 312. *l.* 29. singularium. P. 319. *l.* 7. aliam. *P.* 326. *l.* 14. incredibile. *l.* 30. Cassius. *P.* 328. *l.* 2. stolidique. *Pag.* 343. *l.* 18. futuræ. Pag. 355. *l.* 1. suffecerit. Pag. 357. *l.* 10. ἀπαιδευσία. *Pag.* 361. *l.* 9. sua jam. Pag. 368. *l.* 22. l. 18. *Cetera typothetarum σφάλματα cum in ipso libro, tùm in indice, leviora sunt; eaque B. L. facili operâ ipse emendabit.*

F I N I S.

